

YANGI O'ZBEKISTONDA MA'NAVIYAT SOHASIDAGI TADQIQOTLARNING MONITORINGI VA OPTIMALLASHTIRISHNING DOLZARB VAZIFALARI

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA MATERIALLARI

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28-fevraldagi PF-27-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan "2022 - 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"ni "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili"da amalga oshirishga oid DAVLAT DASTURining ijrosini ta'minlash maqsadida o'tkazilgan konferensiya to'plami.

Toshkent

U O‘K: 13.0(095)
KBK: 71.061

“YANGI O‘ZBEKISTONDA MA’NAVIYAT SOHASIDAGI TADQIQOTLARNING MONITORINGI VA OPTIMALLASHTIRISHNING DOLZARB VAZIFALARI”: Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Toshkent: “Afzalzoda books” nashriyoti, 2023. – 350 bet.

ISBN 978-9910-9499-1-3

Ushbu to‘plamda **“Yangi O‘zbekistonda ma’naviyat sohasidagi tadqiqotlarning monitoringi va optimallashtirishning dolzarb vazifalari”** mavzuidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasiga yuborilgan ilmiy maqolalar jamlangan. Shuningdek, to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28-fevraldagi PF-27-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan «2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasini «Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili»da amalga oshirishga oid Davlat Dasturi»da belgilangan vazifalarning ijrosini ta’minlash maqsadida Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi huzuridagi Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti tomonidan tayyorlandi.

To‘plam siyosatshunoslik, sotsiologiya, din, falsafa, ma’naviyat, ta’lim yo‘nalishlari mutaxassislari, ilmiy tadqiqotchilar, magistr va bakalavr talabalar hamda keng o‘quvchilar ommasiga mo‘ljallangan.

Mas’ul muharrir:
Olimjon Davlatov
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

To‘plab, nashrga tayyorlovchilar:
M.Quronov, B.Qodirov, Sh.To‘rayev, M.Musayev, S.Go‘furov, I.Suvanov, K.To‘rayev,
X.Qo‘chqorov, A.Madraximov, X.Serobov, N.Xusanova Z.O‘lmasxo‘jayev, L.Eshonqulov

ISBN 978-9910-9499-1-3

© **«AFZALZODA BOOKS», 2023**

SO‘Z BOSHI

Yangi O‘zbekistonda ma’naviyat sohasidagi tadqiqotlar monitoringi borasidagi izlanishlarni optimallashtirish “Yangi hayot uchun, Yangi O‘zbekiston uchun!” kurashning dolzarb vazifalaridan biri!

Bugungi kunda jahon geosiyosiy maydonidagi o‘zgarishlar, globallashuv jarayonlarining tobora avj olishi tinchlik, barqarorlikni saqlashda dunyo dunyo afkor ommasini muntazam ogohlikka undamoqda. Insoniyat mutlaqo o‘zgacha muhit, yangicha talab va ilgari kuzatilmagan xavf-xatar hamda tahdidlar quchaygan bir sharoitda yashashiga to‘g‘ri qelmoqda. Dunyo miqiyosida shiddat bilan qechayotgan bunday jarayonlar ijtimoiy hayotning barcha jabhalariga, jumladan, ma’naviy-ma’rifiy sohalarga ham jiddiy ta’sir o‘tkazmoqda. Mana shunday murakkab sharoitda tinchlik, barqarorlikni asrash, mustaqillikni mustahkamlash har bir jamiyat va davlat oldida turgan ustuvor vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Yangi O‘zbekistonni barpo etish va Uchinchi Renessans poydevorini yaratish milliy g‘oya sifatida sog‘lom fikrlaydigan har bir shaxsga milliy o‘zligini, tanti va mard xalqimizga mansubligini anglatadi. U har bir sog‘lom kishida milliy g‘ururni, or-nomusni uyg‘otadi, xalqning bunyodkorlik ishlariga esa kuch-g‘ayrat, jo‘shqinlik baxsh etadi.

Yangi O‘zbekistonda e’tiqod va vijdon erkinligi fikrlar xilma-xilligiga tantana qiladi. Unda huquqiy demokratik, ijtimoiy, dunyoviy davlat hamda ma’rifatli jamiyat qaror topadi. Bunday jamiyatning bosh, markaziy o‘zak g‘oyasi, ya’ni tizim yaratuvchi milliy g‘oyasi Uchinchi Renessans poydevorini yaratishdir. U mohiyatiga ko‘ra, insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik g‘oyasidir. Mazkur g‘oya inson manfaatlarini, imkoniyatlarini to‘la yuzaga chiqarish, mehr-oqibat va xayrixohlik muhitida inson farovon yashashi uchun barcha zarur moddiy-iqtisodiy, ma’naviy-ma’rifiy, ijtimoiy-huquqiy shart-sharoitlar yaratish lozimligini ifodalaydi.

Ushbu munosabat bilan Sh.Mirziyoyevning quyidagi so‘zlari e’tiborlidir: “Bugun biz tarixning yanada mas’uliyatli pallasida turibmiz. Mamlakatimiz taraqqiyotida mutlaqo yangi davrga qadam qo‘ymoqdamiz. Chunki yangilangan Konstitutsiyamizni qabul qilish bilan biz Uchinchi Renessans uchun huquqiy poydevor yaratdik. Bugun xalqimiz intilayotgan ana shu buyuk maqsadni amalga oshirishga munosib hissa qo‘shaman, degan har bir yurtdoshimiz, avvalo, ushbu poydevorga tayanib harakat qilishi lozim”¹. Albatta, konstitutsiya asosida yangi aniq qonunlar qabul qilinadi, mavjudlari takomillashtiriladi. Uchinchi Renessans poydevorini yaratishning huquqiy asoslari mustahkamlanib boraveradi.

Bugungi kunda dunyoda kechayotgan murakkab siyosiy-iqtisodiy vaziyatga qaramasdan, mamlakatimizda boshlangan islohotlarimizni izchil davom ettirib, yangi bosqichga olib chiqishda biz uchun barcha yutuqlarimiz omili, kuch-g‘ayrat, g‘urur va ilhom manbai bo‘lib xizmat qilayotgan Vatanimiz mustaqilligining o‘ttiz ikki yilligini Yangi O‘zbekistonning bugungi taraqqiyot darajasi, shonu shuhratiga mos holda munosib kutib olish va yuksak saviyada o‘tkazish maqsadida “Yangi hayot uchun, Yangi O‘zbekiston uchun!” degan bosh g‘oya asosiy shior etib belgilandi.

Shu o‘rinda, yangilanayotgan O‘zbekistonda o‘tgan davr mobaynida jamiyatimiz va mamlakatimiz hayotini tubdan isloh etish va inson manfaatlarini ta’minlash va uni qadrini ulug‘lash maqsadida bir qator islohatlar amalga oshirilib kelinmoqda. Ayniqsa, mana shunday ulkan o‘zgarishlar Vatanimizning ijtimoiy-siyosiy, ma’naviy-ma’rifiy hayotida butunlay

¹ Sh.Mirziyoyev. Yangilangan Konstitutsiyamiz Uchinchi Renessansni barpo etish yo‘lida mustahkam huquqiy poydevor bo‘lib xizmat qiladi. “Xalq so‘zi”, 2023 yil 9 may.

yangi davrni boshlanishiga zamin yaratdi. Bu borada mamlakatimizda aniq maqsadga yo'naltirilgan ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli tashkil etish borasida samarali ishlar qilinmoqda.

Yurtimizda ma'naviy-ma'rifiy ishlarning ta'sirchanligini oshirish, ma'naviyat sohasidagi ichki va tashqi tahdid hamda xavf-xatarlarga qarshi samarali kurashish, jamiyatda mafkuraviy immunitetni mustahkamlash dolzarb vazifa etib belgilandi. Zero, ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri sifatida tinchlik va barqarorlikka raxna soluvchi tahdid va xatarlarni oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi tahlikali zamonda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni amalga oshirishda jamiyat a'zolarida birlikda yagona maqsad sari intilishiga ehtiyoj zarurati kuchayib bormoqda. Shu o'rinda, ma'naviyat – jamiyat ijtimoiy-siyosiy, mafkuraviy barqarorligini ta'minlovchi, xalqimizning qadr-qimmat, milliy g'ururi, irodasiga kuch-qudrat beruvchi, milliy birlikni ta'minlovchi buyuk maqsadlarga da'vat etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28 fevraldagi PF-27-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"ni "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili"da amalga oshirishga oid davlat dassturining ijrosini ta'minlash maqsadida Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti tomonidan 2023-yil 8 noyabr kuni "Yangi hayot uchun, Yangi O'zbekiston uchun" shiori ostida Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti mamlakatimizdagi olim va mutaxassislarini jalb qilgan holda tashkil qilgan "Yangi O'zbekistonda ma'naviyat sohasidagi tadqiqotlarning monitoringi va optimallashtirishning dolzarb vazifalari" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasidan ko'zlangan asosiy maqsadda ana shunday masalalar qamrab olingan.

Ilmiy-amaliy konferensiya sho'balarda bu boradagi bir qator masalalar keng muhokama qilingan, tahliliy asoslangan.

Mazkur konferensiyada:

Yangi O'zbekistonda ma'naviyat sohasidagi amalga oshirilayotgan islohotlar: muammo va yechimlar;

Ma'naviyat sohasidagi ilmiy-tadqiqotlarni monitoring qilish: muammo va yechimlar;

Manaviyatshunoslik fani bo'yicha olib borilayotgan tadqiqotlarni optimallashtirish masalalari hamda ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishning dolzarb vazifalari muhokama etiladi.

Mazkur konferensiyada qo'yilayotgan muammolar va taklif etilayotgan yechimlar, Yangi O'zbekistonda ma'naviyat sohasidagi tadqiqotlarning monitoringi va optimallashtirishning dolzarb vazifalari bo'yicha tajriba almashinuvlar ko'zda tutilgan bo'lib, ularda nazariy xulosalar bilan amaliyotni uyg'unlashtirish bo'yicha takliflar mamlakatimizda ijtimoiy-ma'naviy muhitni yanada yaxshilashni ta'minlashning strategik masalalari qamrab olingan.

***Minhojiddin Hojimatov,
Respublika Ma'naviyat va ma'rifat
markazi rahbari, senator***

MILLIY MA'NAVIYAT TARIXINI YARATISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI

**Abduhalil Mavrulov, tarix fanlari doktori,
professor**

Annotatsiya: Ushbu maqolada, Ma'naviyat va ma'rifat o'ta muhim fenomen hodisa ekanligi, uning asl mohiyati, paydo bo'lish tarixi, o'rganish metodologiyasini o'rganish hamda turmush tarzimiz, hayotimizga joriy etish masalalari to'g'rida fikrlar keltirilgan. Shuningdek, bugun biz ma'naviyatning inson, jamiyat uchun zarurlik darajasini aniqlash zarurati, uni real hayotdagi ro'yobi uchun zarur bo'lgan usullar va vositalarni amaliyotga tatbiq etishga oid xulosalar bildirilgan.

Kalit so'zlar: Targ'ibot-tashviqot, ma'naviy-mafkuraviy, siyosiy-g'oyaviy tahdid, ommaviy axloqsizlik, "Metod", Ma'naviyatshunoslik, O'zbekiston tarixi.

Keyingi yillarda milliy matbuotimiz, ijtimoiy-gumanitar sohalarda, ko'p sonli targ'ibotchi-tashviqotchilarimiz orasida eng ko'p iste'mol qilinayotgan so'zlardan biri – bu ma'naviyat atamasidir. Buning sabablari juda ko'p. Chunki, bugungi kuchli globallashuv davrida turli ma'naviy-mafkuraviy, siyosiy-g'oyaviy tahdidlarning ko'payib borishi tufayli har qanday jamiyat fuqarolarining jahon miqyosida ommaviy axloqsizlik ko'rinishlariga dosh berishi tobora murakkablashib borayotganligini ko'rish mumkin.

Mamlakat rahbari Shavkat Mirziyoyev ta'kidlagani kabi, murakkab geosiyosiy va mafkuraviy jarayonlarning salbiy ta'siri ortib, odamlarning ongi va qalbi uchun kurash kuchayib borayotgan bugungi kunda yurtimiz sarhadlari va mamlakatimiz hayotining barcha sohalarini g'oyaviy himoyalash ishlari zamon talablari, islohot va yangilanishlar sur'atidan ortda qolmoqda va bu tashvishli hol, albatta. Ushbu masalalarni o'rganish borasidagi ilmiy tadqiqotlar esa, tor doirada amalga oshirilmoqda. Ularning ba'zilar hozirgi hayot voqeligi va uning talablaridan uzilib qolgani, ayrimlarining natijalari amaliyotga sust joriy etilayotgani ham kutilgan samarani bermayapti [1].

Ushbu iqtibosni bekorga keltirganimiz yo'q. Gap shundan iboratki, ma'naviyat va ma'rifat kabi o'ta muhim fenomen hodisani uning asl mohiyati, paydo bo'lish tarixi, o'rganish metodologiyasini bilmasdan turib turmush tarzimiz, hayotimizga joriy etish aslo mumkin emas. Shuning uchun ham biz bugun ma'naviyatning inson, jamiyat uchun zarurlik darajasini aniqlab olishimiz, so'ngra uni real hayotdagi ro'yobi uchun zarur bo'lgan usullarni aniqlab olishimiz muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur masalaning nechog'lik muhim ekanligini barchamizga yana bir bor eslatgan holda mamlakat rahbari shunday deb yozadi: "Ma'naviyat – bu, avvalo insonlar o'rtasidagi o'zaro ishonch, hurmat va e'tibor, xalq va davlat kelajagini birgalikda qurish yo'lidagi ezgu intilishlar, ibratli fazilatlaridir. Bir so'z bilan aytganda, ma'naviyat – jamiyatdagi barcha siyosiy-ijtimoiy munosabatlarning mazmuni va

sifatini belgilaydigan poydevordir. Bu poydevor qancha mustahkam bo'lsa, xalq ham, davlat ham shuncha kuchli bo'ladi"[2].

Keyingi paytlarda ommaviy axborot vositalari, nashr etilayotgan adabiyotlarni muntazam kuzatib borayotganligim tufayli aytishim mumkinki, ma'naviyat bugun eng ko'p tilga olinayotgan atamalardan biriga aylandi. Kimdir uni jamiyatda mustahkam ijtimoiy-ma'naviy muhitni shakllantiruvchi muhim vosita, deb bilsa, boshqalar ma'naviyatni shaxs erkinligini to'suvchi, demokratiyani yanada rivojlantirishga xalaqit qiluvchi omil deya baholamoqdalar.

Biroq, bir narsani aniq bilib olishimiz lozimki, bugungi tobora globallashib borayotgan dunyoda jahoniy mafkuraviy jarayonlarda omon qolishning yagona to'g'ri yo'li aslida, ma'naviyat, tarbiya masalasidir.

Shuning uchun ham biz bugun ma'naviyat to'g'risida bong urar ekanmiz, avvalo uni o'rganishda qo'llashimiz lozim bo'lgan metod-usullarni to'g'ri tanlay olishimiz lozim bo'ladi. "Metod" so'zi grekcha "yo'l", "yo'l yo'nalish", degan ma'noni anglatadi. Ilm-fanda esa ilmiy metodologiya alohida olingan fanning o'rganish yo'llari, usullari tizimi hisoblanadi.

Umum qabul qilingan qoidalarga binoan har qanday fan empirik va nazariy turlarga bo'linadi. Empirik fanlarda empirik ma'lumotlar, ya'ni faktlarni to'plash va tizimlashtirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Nazariy fanlarning maqsadi esa o'sha faktlar, jarayonlarni tushuntirish, ularning ilmiy izohini berishdan iborat.

Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, ma'naviyat, ma'naviyatshunoslik faniga alohida e'tibor O'zbekiston o'z milliy mustaqilligiga erishganidan so'ng qaratila boshlandi. Ma'naviyatshunoslik fanini endi shakllanib kelayotgan fanlardan biri desak to'g'ri bo'lardi.

Ushbu fanni o'rganishda deyarli barcha ijtimoiy-gumanitar fanlar metodlaridan foydalaniladi. Metodlarning konkret tarzda tanlanishi esa, birinchidan, tadqiqot maqsadidan, ikkinchidan, ma'naviyat tushunchasini talqin qilish, uning mazmun-mohiyatini anglashdan iborat.

Ma'naviyatni anglash masalasida eng ko'p qo'llaniladigan metod dialektik metod hisoblanadi. Ma'lumki, dialektika (suhbat, munozara qilish) – taraqqiyot to'g'risidagi ta'limot, ilmiy bilishning muhim metodlaridan biri. Dialektikada borliqdagi barcha narsalar, hodisalar, jarayonlar o'zaro aloqada, bog'lanishda, o'zgarishda, rivojlanishda, deb talqin qilinadi. Shuningdek, dialektikaga asoslangan dialektik tafakkur, dialektik dunyoqarash, dialektiv yondoshuv kabi tushunchalar ham muhim ahamiyatga ega.

Shu ma'noda dialektik metod ma'naviyatni doimo rivojlanib boruvchi, undagi ichki kurashlar, ziddiyatlar, ko'p tomonlama voqea-hodisalar mohiyatini o'rganuvchi usul sifatida tushunilishi mumkin. Jumladan, ishlab chiqarishda, iqtisodiyot tarmoqlarida rivojlanish va jiddiy inqirozlar yuz berishi mumkin. Biroq, ma'naviyat

sohasidagi rivojlanish muntazamlilik tavsifiga ega, zero bu narsa insonning tafakkur tarzi bilan bevosita bog‘liq.

Ma’naviyat kabi o‘ta murakkab ijtimoiy hodisani o‘rganishda, umuman ma’naviyatshunoslik fanida foydalaniladigan metodlar orasida sistemali yoki tizimli, strukturaviy-funksional tahlil, madaniy antropologik, biografik, mantiqiy metodlarga alohida e’tibor berish lozim. Bunday metodlar ma’naviyat elementlari yaxlitligini, ma’naviyat alohida olingan, konkret qadriyat ekanligini, mazkur fenomen hodisani tushunish, anglash, mavjud jarayonlarni ilmiy jihatdan tahlil etish kerakligini o‘rgatishda juda qo‘l keladi.

Yana shu narsani qayd etish lozimki, ma’naviyatshunoslik alohida, mustaqil fan sifatida endi rivojlanib kelmoqda. U hali to‘liq shakllangani yo‘q. Buning birinchi sababi, ushbu fan hali juda yosh. Uning nazariy jihatlarini hozircha to‘liq ishlab chiqilmagan. Ikkinchidan, ma’naviyatshunoslik ijtimoiy-gumanitar fan sifatida mamlakat va millat manfaatlarini bilan bog‘liq. Bunday holatda davlat siyosatining mazkur fanga ta’siri bo‘lmasligi mumkin emas. Uchinchidan, ma’naviyat masalalariga g‘arb-sharq, xususan O‘zbekistonning o‘ziga xos qarashlari mavjud. Masalan, ma’naviyatlilik ko‘pincha g‘arbda bilimlilik bilan bog‘liq holda talqin etilsa, bizda u inson ruhiyati va uning komillik darajasi bilan bog‘liq. To‘rtinchidan, mazkur soha bo‘yicha mamlakatimizda yetarli darajada yetuk mutaxassis kadrlar korpusi shakllanmagan. Ushbu holatlar, shubhasiz, ma’naviyatshunoslik metodologiyasini aniqlashda muayyan qiyinchiliklar tug‘dirmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda ma’naviyatning metodologik asosini tanlashda quyidagi tahrirga e’tibor berishni lozim topdik: **“ma’naviyat – jamiyat ijtimoiy-siyosiy, mafkuraviy barqarorligini ta’minlovchi, xalqimizning qadr-qimmatini, milliy g‘ururi, irodasiga kuch-qudrat beruvchi, milliy birlikni ta’minlovchi buyuk ijtimoiy hodisa”**.

Endi masalaning ikkinchi muhim jihatiga diqqat qaratamiz. Agar biz ma’naviyat haqida mulohaza qilar, uning o‘ta zarur hodisa ekanligini ongli ravishda anglar ekanmiz, unda o‘sha ijtimoiy hodisaning paydo bo‘lish, shakllanish, ravnaq topishi bilan bog‘liq tarixiga nazar tashlashimiz lozim. Gap shundan iboratki, hozirgacha ma’naviyatning paydo bo‘lish, shakllanish jarayonlarini mukammal tarzda tahlil etgan birorta ham yaxlit asar yaratilmagan.

Ma’naviyatning asl maqsadini anglash uchun uning tarixini mukammal tarzda bilish lozim, deb o‘ylaymiz. Ma’lumki, tarix tarixiy xotirani taqozo etadi. Tarixiy xotira esa inson uchun juda muqaddas va noyob bo‘lgan ma’naviyat tushunchasini real kuchga, harakatlantiruvchi jarayonga aylantiradi. Shu ma’noda, tarix va ma’naviyat tushunchalarini millatga kuch bag‘ishlovchi, uni uyg‘otuvchi muhim omil, deyish mumkin. Tarixni yaxshi bilmasdan turib inson o‘z axloqiy fazilatlariga ega bo‘lishi

mumkin emas. Ma'naviyatni anglash, uning azaliy qadriyatlaridan bahra olishi, inson boshini baland ko'tarib yurishi uchun esa, albatta, tarixiy xotira kerak.

Bildirilgan fikrlardan quyidagicha xulosalar qilish mumkin: birinchidan, tarixni bilmasdan tarixiy xotiradan judo bo'lish mumkin. Ikkinchidan, tarixni bilmaslik ajdodlar tomonidan yaratilgan boy, betakror milliy-madaniy, ma'naviy merosni unutish demakdir. Uchinchidan, tarixni bilmaslik millatning uzoq tarixida uni yutuqlar, taraqqiyotga yo'naltira olgan maqsadlar, g'oyalardan bebahra qolishdir. To'rtinchidan, tarixni bilmaslik millatning yutuqlar bilan birga o'z tarixidagi qora kunlardan, tushkunliklardan xulosa qila olmaslik, ulardagi ma'naviy, siyosiy-mafkuraviy xushyorlikning yo'qolishi demakdir. Beshinchidan, tarixni bilmaslik o'z kelajagini tasavvur eta olmaslik, dunyo taraqqiyotida "o'zini yo'qotib qo'yish"dan iboratdir.

Ma'naviyatni anglashda tarix, tarixiy xotira qanchalik darajada muhim bo'lgani kabi, tarixiylik tamoyili ham shu darajada zarur.

Xo'sh, tarixiylik so'zi nimani anglatadi? Tarixiylik – har bir davlat, jamiyat o'tmishida sodir bo'lgan barcha voqea-hodisa, turli ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, g'oyaviy-mafkuraviy, ma'naviy-ma'rifiy jarayonlarni konkret vaziyatda, muayyan shart-sharoit, avvalgi va bo'lajak voqealar bilan uzviy aloqada tadqiq etish, o'rganish, anglash va undan haqqoniy xulosa chiqarishni talab etadigan ilmiy tamoyilni ifodalovchi atama.

Ma'naviyatdagi tarixiylik ilmiylik, xolislik tamoyillari bilan uyg'unlikda o'zining asl mohiyatiga ega bo'ladi. Sovet davrida ma'naviyat, madaniyat kabi o'ta muhim ijtimoiy fenomen hodisani o'rganishda sinfiylik, partiyaviylik, g'oyaviylik kabi tamoyillarga amal qilinishi natijasida ming yillar davomida shakllangan o'zbek milliy ma'naviyatidagi progressiv, ilg'or hodisalar, an'anaviy yo'nalishlar inkor etildi.

Natijada, milliy ma'naviyatimiz "qoloq", eskilikni targ'ib etuvchi hodisa sifatida baholandi, kamsitildi. Qolaversa, milliy ma'naviyatimizga baho berishda "formatsion" yondoshuv asosiy mezon qilib olindi. O'zbek milliy ma'naviyatiga noxolis munosabatda bo'lish esa uning milliy taraqqiyotga munosabatini belgilashdagi "sivilizatsion" yondoshuvni inkor qilishga olib keldi.

Ma'naviyatni anglashdagi tarixiylik tamoyili u yoki bu ma'naviyatni makonda va zamonda mavjudligining darajasini aniqlashda yordam beradi. Masalan, ma'naviyatshunos olimlar o'rtasida ushbu fenomen hodisani milliylik xususiyatlari asosida o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham, biz milliy ma'naviyatlarni "o'zbek", "rus", "hind", "nemis" ma'naviyati kabi atamalar bilan nomlab kelamiz. To'g'ri, masalan, rus ma'naviyati deganda biz ko'proq uni ruhoniylar ma'noda tushunamiz va "духовность" tarzda anglaymiz.

Biroq, har bir xalqning o'z ma'naviyati, ma'rifati bor. Turli millat ma'naviyatlarining ayrim jihatlari, ijtimoiy maqsadlari bir-biriga mos kelmasligi mumkin. Ammo, ularning deyarli barisida yaxshilik va yomonlik, bunyodkorlik va

vayronkorlik kabi umuminsoniy qadriyatlarida yaxlitlik mavjudligini ham yodda saqlash lozim, deb hisoblaymiz.

Ma'naviyatni anglashdagi tarixiylik tamoyili mazkur jarayonni siyosiy-mafkuraviy andozalar asosida baholashni mutlaqo inkor etadi. Ma'naviyatni tom ma'noda anglash aslida uning mohiyatini tushunishdan boshlanadi. Agar ma'naviyat insonning haqiqiy mohiyatini, uning ijodiy imkoniyatlarini ochib berishga, shuningdek, shaxsning jamiyatda tutgan o'rnini belgilab berishga yordam beradigan bo'lsa, bunday ma'naviyat insoniyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida o'zining ijtimoiy-ma'naviy vazifasini to'liq ado etgan hisoblanadi.

Biroq, ko'pincha turli omillar, jumladan, urushlar, siyosiy-mafkuraviy tug'umlar tufayli milliy ma'naviyatlar rivojlanishi ma'lum vaqtga sekinlashishi, turg'un holatga tushishi ham mumkin. Bunday hol milliy ma'naviyatning yo'qolib ketishini anglatmaydi. Milliy ma'naviyat jamiyat a'zolari, butun bir xalqning qalbida, ruhiyatida aslo o'chmaydigan yog'du sifatida mangu yashaydi.

Shuning uchun ham milliy ma'naviyatning rivojlanishida, uning xalq ijtimoiy ongiga singib borishida tarix fanining o'rnini nihoyatda katta. Boshqacha aytganda, ma'naviyat kabi o'ta murakkab ijtimoiy hodisani uning tarixiy ildizlarini, kelib chiqishi genezesini, takomillashuv jarayonlarini tahlil qilmasdan anglash qiyin. Ayni paytda shuni ham qayd etish kerakki, ma'naviyat sohasi madaniyat, ijtimoiy tarix, boshqa barcha ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan o'zaro aloqadorlikda bo'lgandagina uning fundamental, konseptual-nazariy masalalarini hal etish mumkin.

O'rganilayotgan muhim muammoning uchinchi jihati ham mavjud. Bu ma'naviyat tarixini davrlashtirish masalasidir. Ta'kidlash lozimki, ma'naviyat tarixini davrlashtirish umumiy tarixni, jumladan, O'zbekiston tarixini, ayni paytda madaniyat tarixini davrlashtirish bilan birga o'rganilganda samara berishi mumkin.

Barchaga ma'lumki, tarixiy jarayonlarni, jumladan, ma'naviyat bilan bog'liq jarayonlarni o'rganishda ham ikki xil yondoshuv mavjud. Birinchisi formatsion, ikkinchisi esa sivilizatsion yondoshuv.

Shu o'rinda aytish kerakki, ma'naviyat, ma'naviy jarayonlarni o'rganishda sovet davrida hukmron bo'lgan aqidalarga suyanildi. Bu – madaniyat, ma'naviyat jarayonlarini tahlil etishda formatsion yondoshuvdan iborat bo'ldi. Formatsion yondoshuv sovet tarix fanida marksizm-leninizm hukmronligi sharoitida ustun darajaga erishdi. U ma'lum bir rivojlanish bosqichi bo'lgan jamiyat turi – "ijtimoiy-iqtisodiy formatsiya" kategoriyasidan kelib chiqqan. Mazkur ta'limotga ko'ra, moddiy ishlab chiqarish jamiyat rivojlanishidagi asosiy omil hisoblanadi. Ishlab chiqarish usuli ishlab chiqarish kuchlari va ishlab chiqarish munosabatlarini o'z ichiga oladi. Jamiyatning moddiy hayoti – birlamchi, ijtimoiy fikr esa ikkilamchidir.

Tarixni, jumladan, ma'naviyat tarixini o'rganishdagi formatsion yondoshuvning qator kamchiliklari bor. Ularning ayrimlari quyidagilardan iborat: birinchidan, bu

yondoshuv tarixiy rivojlanishni bir chiziqli, deb e'tirof etadi. Ya'ni, bu yondoshuv tarixiy rivojlanishning ko'p variantli ekanini tushuntirishda ma'lum bir qiyinchiliklar tug'diradi.

Ikkinchidan, bu yondoshuv har qanday tarixiy voqelikni ishlab chiqarish usuli, iqtisodiy munosabatlar tizimiga bog'lab qo'yadi. Tarixning asosiy sub'ekti bo'lgan insonga ikkinchi darajali o'rin berilgan. Bunda tarixiy jarayonlarning shaxsiy mohiyati va ma'naviy omilning ahamiyati tushurib ko'rsatilgan.

Uchinchidan, bu yondoshuvda tarixiy jarayonda ziddiyatli munosabatlar, shuningdek, zo'ravonlikning roli oshirib ko'rsatilgan. Mazkur metodologiyaga binoan tarixiy-ma'naviy jarayonlar sinfiy kurash prizmasi orqali o'rganilgan.

To'rtinchidan, formatsion yondoshuvda utopizm elementlari ustuvor ahamiyat kasb etgan.

Endi tarixiy jarayonlar, jamiyat ma'naviy rivojlanishni o'rganishning sivilizatsion usuli haqida ayrim fikrlarni bayon etamiz. Tarix fanida formatsion yondoshuvga sivilizatsiyaviy yondoshuv qarshi turadi. Sivilizatsiyaviy yondoshuv XVIII asrda vujudga kelgan bo'lsa-da, faqat XIX asr oxiri XX asrlarda u to'liq shakllandi. Ushbu konsepsiya tarafdorlari tarixiy jarayonlarning asosini sivilizatsiya tashkil etadi, degan g'oyani ilgari surganlar. Sivilizatsiyaning asosiy belgilari sifatida shaharlar, yozuv, jamiyat ijtimoiy qatlami, davlatchilik vujudga kelishi ko'rsatilgan.

Mazkur yondoshuvning ijobiy tomonlari quyidagilardan iborat: birinchidan, uning tamoyillarini har qanday davlat yoki davlatlar guruhiga qo'llash mumkin. Bu yondoshuv jamiyat tarixini anglashda ularning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Shuning uchun bu metodologiya universal hisoblanadi.

Ikkinchidan, ularning o'ziga xosligini hisobga olish tarixni ko'p chiziqlilik, jarayonlarni ko'p variantlilik deb anglashda yordam beradi.

Uchinchidan, sivilizatsiyaviy yondoshuv insoniyat tarixi va madaniyati, ma'naviyatining birligi, yaxlitligini inkor etmasdan, balki uni taqozo etadi. Sivilizatsiyalar yaxlit tizim sifatida bir-biri bilan taqqoslanishi mumkin. Bunday tadqiqot natijasida bir mamlakat, xalq, hudud tarixi, madaniyati, ma'naviyati o'zicha emas, balki boshqa mamlakatlar, xalq, hudud, sivilizatsiya bilan qiyosiy tahlil etiladi.

To'rtinchidan, sivilizatsiyalar rivojlanishidagi ma'lum omillarni aniqlash tadqiqotchilarga u yoki bu mamlakatning, xalq, uning madaniyati, ma'naviyati, hududning erishgan yutuqlari, jahon sivilizatsiyasiga qo'shgan hissasini anglash imkonini beradi.

Beshinchidan, sivilizatsiyaviy yondoshuv tarixiy jarayonlarda axloqiy-ma'naviy va intellektual omilga alohida e'tibor beradi. Ushbu yondoshuvda sivilizatsiyani tasniflashda va baholashda din, madaniyat, mentalitet muhim o'ringa ega bo'ladi [3].

Yana bir muhim masala borki, milliy ma'naviyat to'g'risida fikr yurita borib unga e'tibor qilmaslik mutlaqo mumkin emas. Bu – milliy ma'naviyatimiz bosib o'tgan tarixiy bosqichlarni davrlashtirish masalasidir.

Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, o'zbek xalqi azal-azaldan ikki daryo oralig'ida turli turkiy qabilalar uyushmalari asosida shakllangan. Ayni paytda, o'zbek xalqining shakllanishi, jumladan, milliy ma'naviyatimizning paydo bo'lishi, rivojlanishida uzoq davrlar mobaynida yurtimizga sharqiy hududlardan kelib qo'shilgan ko'plab turkiy qavmlarning ham ulushi bor.

Umuman, o'zbek milliy ma'naviyatining paydo bo'lishi, shakllanishi jarayonini davrlashtirishda O'zbekiston tarixini davrlashtirishni asos qilib olish ham muayyan ahamiyatga ega. Bu borada bugungi kunga kelib, o'zbek milliy ma'naviyati shakllanishi, rivojlanishini davrlashtirishda qator nuqtai nazarlar ilgari surilmoqda.

Masalan, akademik Ahmadali Asqarov fikricha O'zbekiston tarixi, xususan o'zbek milliy ma'naviyati tarixini yettita davrga bo'lib o'rganish tavsiya etilyapti. Ular quyidagilardan iborat: 1. Ibtidoiy to'da davri. Bu davrning davriy chegarasi odamzodning Fergantrop-Neondertal ajdodlari yashagan davri bilan belgilanadi. 2. O'zbekistonda "Ibtidoiy urug'chilik jamoasi va mulk egaligining shakllanish davri". Uning davriy chegarasi – urug' jamoalarining tarkib topishidan (bundan 40 ming yil avval) to milodiy 3-7 asrlargacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. 3. O'zbekistonda "Ilk o'rta asrlar davri". Uning xronologik chegarasi – milodiy 5 asrdan to 8 asrgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. 4. O'rta Osiyo, jumladan, O'zbekiston tarixining "O'rta asrlar davri". Uning xronologik doirasi – somoniylar davlatini tashkil topishidan to 19 asr o'rtalarigacha o'tgan davrni o'z ichiga oladi. 5. "Mustamlakachilik va milliy uyg'onish davri". Uning davriy chegarasi – podsho Rossiyasi bosqinidan to 1917-yil Oktabr to'ntarishigacha bo'lgan davr. 6. "Sovetlar hokimiyati davri". Uning davriy chegarasi 1917-1991 yillarni o'z ichiga oladi. 7. "Milliy istiqlol, demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish davri" [4].

Xalqimiz ma'naviyati tarixiy bosqichlari va xususiyatlarini har qanday tasniflash va davrlarga ajratish nisbiyligini hisobga olgan holda taniqli olim Abdurahim Erkayev uni quyidagi 6 bosqichga bo'ladi:

1. Eng qadimgi (arxaik) davr va ilk zardo'shtiylik bosqichi. Bu davr eng qadimgi zamonlardan Iskandar istilosigacha bo'lgan katta davrni qamrab oladi.

2. Islomgacha bo'lgan diniy-mafkuraviy plyuralizm bosqichi. Bu davr ma'naviyati Iskandar istilosidan to arablar bosqinigacha bo'lgan davrni qamrab oladi.

3. Islom tamaddunining gullab-yashnashi va temuriylar davrida qayta uyg'onish bosqichi.

4. An'anaviy jamiyatning qaror topishi va ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy-madaniy tanazzul bosqichi.

5. Mustamlakachilik davri ma'naviyati:

a) chor Rossiyasi mustamlakachiligi va b) sho‘rolar davri.

6. Istiqloq davri ma’naviyati [5].

Haqiqatdan ham, har bir tadqiqotchi O‘zbekiston tarixini, jumladan, milliy ma’naviyat tarixini turlicha izohlashi, baholashi mumkin. Baribir, ularning barchasi nisbiy xususiyatga ega bo‘laveradi. Hali bu borada mamlakatimiz olimlarining yakdil, bir xil fikri yo‘q.

Albatta, biz yuqorida sanab o‘tgan olimlarimizning taqdim etilgan tavsiyalarida muayyan ratsional asos bor. Biroq, ayrim hollarda mazkur tadqiqotchilar tomonida taklif etilgan tavsiyalar bo‘yicha bizning ham ba’zi fikrlarimiz bor. Katta ilmiy yangilikka da’vo qilmagan holda milliy ma’naviyatimiz tarixini o‘rganish jarayonida bizning quyidagi variantlarimiz taklif etiladi.

1. Eng qadimgi davr ma’naviyati.
2. Ilk o‘rta asrlar davri ma’naviyati.
3. Birinchi va Ikkinchi Renessanslar davri ma’naviyati.
4. Xonliklar davri ma’naviyati.
5. Mustamlakachilik davri o‘zbek xalqi milliy ma’naviyati.
6. Milliy mustaqillik davri ma’naviyati.

Biz ushbu xronologiyani taqdim etishda, shubhasiz, milliy tariximizni davrlashtirish bilan bog‘liq jihatlariga e’tibor qilganmiz. Ayni paytda, O‘zbekiston tarixi milliy madaniyatlar va yuksak ma’naviyat tarixi ham ekanligini e’tiborga olganmiz.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. –Toshkent, 2022. -281-bet.
2. Shavkat Mirziyoyev. Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik – milliy g‘oyamizning poydevoridir. –Toshkent, 2021. -13-bet.
3. S.Shadmanova, M.Yuldashev. Tarixiy tadqiqotlarning metodologiyasi va zamonaviy usullari. –Toshkent, 2019.-66-bet.
4. Ahmadali Asqarov. O‘zbek xalqining kelib chiqish tarixi. Toshkent, 2015. 76-90-betlar.
5. Abdurahim Erkayev. Ma’naviyatshunoslik. 1-kitob. –Toshkent, 2018.-376-bet.

YANGI DAVR MA’RIFATI

Olimjon Davlatov, *Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti direktori, Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori*

Ruhiiy tarbiya va jismoniy hayot mutanosibligi, qalb va aql uyg‘unligi mavjud bo‘lgan joydagina fayz-baraka, totuvlik va farovonlik bo‘ladi. Bu – hayotning o‘zgarmas haqiqati. Afsuski, biz ko‘pincha, turmushning moddiy jihatlarini yuksaltirishga harakat qilib, ma’naviy-ruhiy jihatlariga yetarlicha e’tibor qaratmaymiz.

Natijada, dunyoga cho‘ntak ko‘zi bilan qaraydigan, hamma narsani pul bilan o‘lchaydigan, manfaatparastlik va xudbinlikni “pragmatik”lik bilan xaspo‘shlaydigan toifa o‘zimizning farzandlarimiz orasidan ko‘payib borishiga o‘zimiz sababchi bo‘lamiz. Har bir xalqning eng ahamiyatli orzusi, eng buyuk niyati bor. O‘zbek xalqining azaliy orzusi – farzandi kamolini ko‘rish. Farzandini jamiyatda o‘ziga munosib o‘rniga ega, har tomonlama barkamol, obro‘-e’tiborli, eng asosiysi – o‘zi erishmagan darajalarga erishganini ko‘rish har bir millatdoshimizning hayotdagi bosh maqsadi, desak, adashmagan bo‘lamiz. Deyarli har bir o‘zbek ana shu maqsadni amalga oshirish uchun mehnat qiladi. Ammo ushbu najib niyatni amalga oshirishda ma’naviy omilni hisobga olish ham zarur.

Imom G‘azzoliyning “Kimiyo saodat” asarida keltirilishicha, soliha ayolning birlamchi vazifasi – eri va farzandlari topib kelgan rizqning halolligini nazorat qilish bo‘lgan ekan. Mo‘mina onalarimiz erlarini ishga jo‘natarkan, “biz har qanday ochlik va yo‘qchilikka chidaymiz, ammo zinhor uyimizga harom luqma ko‘tarib kelmang!” deb qattiq tayinlasharkan. Haqqa yetishish yo‘lida birlamchi shartlardan biri – halol luqma ekanligini Navoiy bobomiz o‘zining “Nasoyim ul-muhabbat” asarida har tomonlama yoritib bergan. Ana shunday jumboqlar va hikmatlar har birimizni ma’naviyat va e’tiqodning o‘zaro munosabati haqida xolis va chuqur mulohaza yuritishimizga undaydi. E’tiqod hamisha ma’naviy hayotimiz, dunyoqarashimizning o‘qtomirini tashkil etadi. Odatda, e’tiqod deganda, ko‘pchilik muayyan biror diniy ta’limotga ishonish hamda uning amallarini bajarishni tushunadi. Aslida, e’tiqod juda keng tushuncha bo‘lib, nafaqat diniy, balki dunyoviy mazmunga ham ega. E’tiqod, eng avvalo, muayyan g‘oya va qarashlar tizimiga qattiq ishonch va sodiqlikni anglatadi. E’tiqod isbot talab qilmaydigan va ortiqcha savolga o‘rin qoldirmaydigan haqiqatlarga nisbatan kishining ongi va shururida paydo bo‘ladigan sobit va barqaror tuyg‘udir. E’tiqodning shakllanishi esa insonning tarbiya topgan muhiti, jamiyat tomonidan shakshubhasiz qabul qilingan me’yorlar, qadriyatlar, urf-odatlar ta’siri ostida amalga oshadi.

Umuman olganda, kishilarni e’tiqodi va dunyoqarashiga qarab, bir necha guruhga bo‘lish mumkin. Bir guruh kishilar ajdodlarning ilmiy-ma’rifiy xulosalari, xalq donishmandligi va o‘ziga xosligini namoyon etuvchi asriy tajribalar, taraqqiyot kafolati bo‘lgan zamonaviy bilimlar asosida shakllangan sog‘lom dunyoqarash va e’tiqodi bilan ham o‘zi va ham o‘zi mansub bo‘lgan ijtimoiy qatlamni qat’iy ishonch bilan to‘g‘ri yo‘lda bo‘lishini ta’minlaydi. Bunday kishilar barcha davru zamonlarda o‘z zimmasida bo‘lgan hayotiy missiyani to‘g‘ri anglagan holda najot yo‘li hisoblangan sog‘lom e’tiqod tarafdorlari hisoblanadilar.

Millat va mamlakat taqdiriga daxldorlik tuyg‘usi, vatanparvarlik, fidoyilik, matonat, to‘g‘rilik kabi ijobiy sifatlar bunday kishilarda yaqqol ko‘zga tashlanishi ham ulardagi sog‘lom va sobit e’tiqod borligi, butun va mustahkam ishonch-imonning

mavjudligi tufaylidir. Ko‘p asrlik tariximizga nazar solsak, mutafakkir ajdodlarimizning birortasi buzg‘unchilikni targ‘ib qiluvchi, ko‘pchilik fikrini inkor etuvchi radikal kayfiyatdagi oqim va firqalarga qo‘shilmagani, aksincha, ularning asl maqsad-muddaolarini fosh qiluvchi, ilmiy asoslangan raddiyalar berib borganiga guvoh bo‘lamiz.

E‘tiqod va dunyoqarash bobida ikkinchi qatlamga mansub bo‘lganlar odatda ko‘pchilikni tashkil qiladi. Ularning e‘tiqodi taqlid va ergashuvchanlik asosida qurilganligi sababli, mutafakkir bobolarimiz o‘zlarining aqidaviy kitoblarida taqlidiy imon sohiblari deb ataganlar. Ular ota-bobolarning urf-odat va rasm-rusumlariga amal qilib, mohiyatini to‘laligicha anglamaydilar. Bu toifaning bilimi yetarlicha bo‘lmagani sababli turli yo‘llarga solish oson. Ularda e‘tiqod masalasida toqatsizlik va mutaassiblik tuyg‘ularini kuchaytirish uchun katta kuch sarflanmasligini anglagan guruhlar turli g‘arazli va qabih niyatlarini ana shunday soddadil kimsalarning qo‘li bilan bajarmoqqa intiladilar.

Uchinchi toifa ozchilikni tashkil etsa hamki, eng xavfli qatlam hisoblanadi. Bu toifa millat va mamlakatning taraqqiyoti, barqarorligining dushmanlari hisoblanadi. Ularga xalqimizning inoqlikda va tinch-totuv yashashi, birin-ketin rivojlanishning yangi-yangi marralarini zabt etishi yoqmaydi. Mansab va amal vasvasasi, mashhurlik va taniqlilik qutqusi, nafs tahlikasida tashqi dushmanlarga qaramlik tufayli ular barcha bilim va imkoniyatlarini odamlarni yo‘ldan adashtirish, ularni noto‘g‘ri yo‘lga boshlab, mash‘um hodisalarga sabab bo‘lishadi. Shu sababli, tariximizda o‘zining adolatparvarligi bilan nom chiqargan barcha podshoh va sultonlarimiz eng avvalo mana shunday buzg‘unchi toifa bilan murosasiz kurash olib borganlar. E‘tiqod masalasida ma‘naviy rahnamolik darajasiga yetgan ulug‘ vatandoshimiz Imom Moturidiy fikriga ko‘ra, har bir insonning erkinlik darajasi mas‘uliyati bilan mutanosib bo‘lishi kerak.

Mamlakatimizda Yangi O‘zbekistonni barpo etish yo‘lida barcha sohalarda jadal islohotlar olib borilmoqda. Yurtimizning kelgusi rivojlanish yo‘lini aniq belgilab olish maqsadida bosh qomusimiz – Konstitutsiyamiz umumxalq muhokamasiga qo‘yilib, zamon talablariga mos ravishda har tomonlama yangilandi. E‘tiborli jihati, yangi Konstitutsiyamizda eski tahrirlarda tilga olinmagan masala – axloq masalasi alohida o‘rin egallaganligidir. Endilikda davlat o‘z zimmasiga boshqa muhim ijtimoiy majburiyatlar bilan bir qatorda ijtimoiy axloq masalasiga ham alohida e‘tibor berish mas‘uliyatini olmoqda. Dunyo rivojlangani sari bugun bashariyat axloqsizlik, tarbiyasizlik, ma‘naviy tubanlik botqog‘iga tobora botib borayotgani afsuski, ayni haqiqat. Bunday vaziyatda nafaqat fuqarolarning iqtisodiy va ijtimoiy farovonligi, balki, ularning ma‘naviy-axloqiy barqarorligi masalasi ham birdek davlatning diqqat markazida turishi kerak. Modomiki, ijtimoiy axloq masalasini davlat siyosati darajasiga olib chiqish maqsad qilingan ekan, bu yo‘lda biz uchun muqaddas bo‘lgan

Islom dinining yuksak axloqiy qarashlaridan, qadriyatlaridan oqilona foydalanish eng to‘g‘ri yo‘ldir.

Ma’lumki, har bir xalqning ma’naviy, axloqiy qarashlarida muayyan bir din yuksak o‘rin tutadi va insonlarni haqiqat, adolat va ezgulik yo‘liga boshlaydi. O‘zbek xalqining ma’naviy yuksalishida asrlar davomida yurtimizda rivoj topib, ulug‘langan muqaddas Islom dini beqiyos o‘ringa ega. Vijdon, imon va diyonat kabi yuksak axloqiy tushunchalarining shakllanishi ham din tushunchasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, bularning barchasi Islom dinida mujassam bo‘lgan. Islom dini — bu otabobolarimizning dini bo‘lib, u biz uchun ham imon, ham axloq, ham diyonat, ham ma’rifat manbaidir. Islomning insonlarni ezgulik, ma’rifat va to‘g‘rilikka boshlovchi asl mohiyatini targ‘ib qilish, ulug‘ ajdodlarimizning bebaho ma’naviy merosini o‘rganish, yosh avlodga o‘rgatish maqsadga erishishning eng to‘g‘ri yo‘llaridan biridir. Axloq tushunchasi barcha davrlarda xalqimiz uchun dolzarb masala sanalgan. Tariximizga nazar solsak, o‘zbek xalqi ijtimoiy-madaniy hayotining barcha davrlari insonlarni komillik sari undash, ularda ruhni tarbiyalash, yuksak irodani shakllantirish bilan bog‘liq ijtimoiy-axloqiy vazifalarga katta e’tibor berilganining guvohi bo‘lishimiz mumkin. Qadimiy “Avesto” kitobida, O‘rxun-Enasoy tosh bitiklarida, “Temur tuzuklari”da, umuman, zaminimizdan yetishib chiqqan barcha allomayu mutafakkirlar, jadid bobolarimiz asarlarida shaxs tarbiyasi, inson ruhiyatida axloq masalalari mukammal holatda shakllanganini ko‘rish mumkin. Jamiyatda ijtimoiy axloqni shakllantirish, uni ayniqsa, yoshlar orasida keng targ‘ib etishda tariximizda o‘tgan mashhur va ulug‘ allomalarimiz, muhaddislarimizning ilmu-urfonga, din-u diyonatga yo‘g‘rilgan yorqin hayot yo‘llari bilan bir qatorda, yirik sarkarda-yu jahongirlarimizning mardligi va qahramonliklarini ibrat qilib ko‘rsatish maqsadga muvofiqdir. Zero, tarixiy xotiradan xabardor, buyuk ajdodlar vorisi bo‘lgan yurt farzandlari har qanday axloqsizlikka, be’manilikka qarshi tura oladi.

Ijtimoiy axloqni shakllantirishning eng muhim mezonlaridan biri shubhasiz, vijdon tushunchasidir. Sof vijdon hissi har doim insonni to‘g‘rilikka, boshqalar uchun ham qayg‘urishga, o‘zini yon-atrofdan sodir bo‘layotgan voqea-hodisalarga birdek daxldor deb hisoblashga, el-u-yurt tashvishida bedor bo‘lishga undaydi. Ma’naviyatli odam kim deb so‘rashsa, hech shubhasiz “vijdoni uyg‘oq odam” deb javob berish mumkin. Zero, vijdoni “tirik” odam vatan manfaatlariga “panja ortidan” qaray olmaydi, xalq va vatanga xiyonatni aslo kechirmaydi, vijdon amri uning uchun hayot-mamot masalasi sanaladi.

Xalqimizning ruhiy-ma’naviy tarixida insonning ruhiy dunyosi to‘g‘risidagi, ruhiy tarbiya orqali ma’naviy kamolot sari yetaklovchi tasavvuf ta’limoti alohida o‘rin egallaydi. Dunyodan ko‘ngil uzgan, ammo zohidlarga o‘xshamaydigan, zehnu zakovat, aqlu farosatda tengsiz, ammo faylasuflarga o‘xshab, faqat aqliy bilimlarga suyanmaydigan, shariat ilmini mukammal o‘zlashtirgan, lekin oddiy

dindorlardan farqlanadigan, butun umrini ma'naviy olamini boyitishga sarflaydigan ruh kishilarining ilohiylik va insoniylik olamini anglash yo'lidir. Tasavvuf Sharq fikriy taraqqiyotidagi ko'p asrlik tajribani qamrab olib, uni rivojlantirdi, din va falsafa, hikmat va vahdat, kalom va hadis ilmlarini birlashtirdi, ilohiy ilmlar bilan dunyoviy ilmlarni o'zaro bog'lashga harakat qildi. Natijada tasavvuf Sharq kishisining tafakkur tarzi va axloq me'yorlarini belgilaydigan hodisaga aylanib qoldi. Tasavvuf shayxlari odamlarning og'irini yengil qilish, el-yurt tinchligini ta'minlash, aholini qanoat, ruhiy xotirjamlik, rizo va shukronalik ruhida tarbiyalash yo'lidagi xizmatlari nihoyat katta bo'lgan. Qolaversa, vatanparvarlik va millatsevarlik bobida ham bu ulug' zotlar barcha davru zamon ahli uchun o'rnak bo'ladigan katta qahramonliklarni amalga oshirishgan. 400 dan ortiq avliyoni tarbiyalagan mashhur vatandoshimiz – Shayx Najmiddin Kubro mo'g'ul bosqinida Urganch shahrini himoya qilib, mardona ushbu yo'lda shahid ketgani bunga yaqqol misol bo'la oladi. Buxoroni yer bilan yakson qilgan mo'g'ullar biroz muddat o'tib, Najmiddin Kubroning sevimli shogirdi – Shayx Sayfiddin Boxarziy qo'lida musulmon bo'lib, tinch siyosat yurita boshlashi yengilmas ma'naviyatimizning ulug' g'alabasi edi.

Tasavvufning Sharqda keng tarqalishiga bois, uning arab, fors va turkiy tillarda buyuk bir she'riyatni vujudga keltirganidir. 8–9-asrlarda Robia Adaviya, Zunnun Misriy, Mansur Halloj singari ulug' so'fiylar ijodi bilan boshlangan so'fiyona ash'or keyingi asrlarda ulkan bir adabiyotga aylandi, alohida ramzlar, uslub va usullar shakllandi. Tasavvuf shayxlari o'z mav'iza va ma'rifiy suhbatlarida murakkab ruhiy kechinmalarni tushuntirish va muridlarga ta'sir o'tkazish uchun ba'zan o'zlari so'fiyona g'oyalarga mos asarlar ijod qilganlar, aksar holda esa xalq orasida yurgan ijod namunalari va mashhur shoirlarning she'rlaridan foydalanib, so'fiyona g'oyalar ruhida talqin va tafsir qilib, eshituvchini hayajonga solganlar. Shu bilan birga tasavvufning pok ilohiy ishq haqidagi, Haq va haqiqat, najib insoniy xislatlar, ma'naviy kamolot kasb etish haqidagi g'oyalari she'riyat g'oyalariga aylandi. Tasavvuf adabiyoti namoyandalari an'anaviy janr va mavzularni rivojlantirib, ularga yangi ruh bag'ishladilar. Ko'p shoirlar, jumladan, Navoiy asarlarida dunyoviylik bilan ilohiylik, ya'ni irfon o'zaro uyg'unlikda zuhur etadi. Shuning uchun ham ularning asarlari ko'p ma'noli, har bir ifoda yetti qavat parda ichida yashiringan.

O'zbekiston taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo'yganidan boshlab insonning ma'naviy kamoloti, sog'lom e'tiqodi uchun barcha shart-sharoitlarni muhayyo etishni bosh vazifa deb bilmoqda. Bugungi kunda "Jaholatga qarshi – ma'rifat" konsepsiyasi diniy sohada olib borilayotgan davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilangan. O'zbekistondagi islom sivilizatsiyasi xalqaro markazi, Xalqaro islom akademiyasi, Buxoroda – Mir Arab oliy madrasasi, Termizda – Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, Samarqandda – Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, Hadis ilmi maktabi, Buxoroda – tasavvuf, Qashqadaryoda –

aqida, Fargʻonada – fiqh ilmiy maktablari tashkil etilishi ham ana shu ezgu niyatlarning amaliy ifodasidir.

Bugungi davr haqiqati shuni koʻrsatmoqdaki, savodsizlikdan koʻra, chalasavodlik jamiyatga koʻproq xavf tugʻdirmoqda. Savodsizlik loqaydlik va gʻofillikni kuchaytirsa, chalasavodlik mutaassiblik va radikallashuvni kuchaytiradi. Ayniqsa, diniy sohada bu holat turli nomaqbul holatlarni keltirib chiqarmoqda. Bugun yoshlarimiz Internet va ijtimoiy tarmoq imkoniyatlaridan foydalanib, diniy soha boʻyicha yuzaki maʼlumotga ega boʻlganidan keyin oʻzi bilmasdan halokatli yoʻllarga kirib qolmoqda. Shu sababli, bugungi kunda dinning asosi – diyonat, vijdon va imon ekanini yanada chuqurroq anglatish har qachongidan dolzarb masaladir.

Sayyid Burhoniddin Muhaqqiq Termiziydan rivoyat qilinadigan hadisga koʻra, imon ikki boʻlakdan iborat: yarmi sabr va yarmi shukr. Tinch va farovon hayot, ozod va obod Vatan qurish yoʻlidagi qiyinchiliklarga sabr qilib, matonat bilan oliy maqsadlar sari odimlash, qoʻlga kiritgan yutuqlarimiz, vatandoshlarimizning halol mehnatining shirin samaralarini koʻrib shukr qilish – mukammal imonning belgisidir. Yosh avlodni ana shu ruhda tarbiyalasak, koʻzlagan maqsadlarimizga tezroq erishamiz.

LIBERALLASHAYOTGAN IQTISODIYOT VA MAʼNAVIY QADRIYATLAR TRANSFORMASIYASI

Muhammadjon Quronov Respublika Maʼnaviyat va maʼrifat markazi huzuridagi Ijtimoiy-maʼnaviy tadqiqotlar instituti direktor oʻrinbosari. Pedagogika fanlari doktori, professor.

“Iqtisodiyot jamiyatning tanasi boʻlsa, maʼnaviyat uning ruhi va jonidir”

Shavkat Mirziyoyev.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Maʼnaviy qadriyatlar transformatsiyasi asosan inson resurslarini oʻrganish va tarbiyalash, texnologik va ijtimoiy rivojlantirish, oʻzaro munosabatlarni yaxshilash va ijtimoiy maʼnaviy muhitni sogʻlomlashtirishga bogʻliq holda amalga oshishi hamda iqtisodiy va maʼnaviy qadriyatlar transformatsiyasi parallel kechishi uchun jamiyat ongi, mafkurasiga mos boʻlishi lozimligi toʻgʻrisida mulohazalar bildirilgan.

Kalit soʻzlar: Maʼnaviy qadriyat, liberal iqtisodiyot, ijtimoiy faoliyat, qadriyatlar transformatsiyasi, ijtimoiy muammolar va inson resurslari.

Liberal iqtisodiyotni amalga oshirishda asosan, davlatning iqtisodiyotdagi ishtirokini minimallashtirish, tadbirkorlikni rivojlantirish va shaxsning ijtimoiy-iqtisodiy faoliyatiga sharoit yaratib berish muhim hisoblanadi. Liberal iqtisod ijtimoiy faoliyat va innovatsiyalarning yetakchi omili sifatida xususiy sektorni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunda odamlar, jamiyatni ijtimoiy-iqtisodiy faolligi muhim omil

bo'ladi. Bunday vaziyatda odamlar ongida ham parallel o'zgarishlar, islohotlar kechishi shart. Aks holda islohotlarning asosiy manbai – inson omili, inson kapitali islohotlardan orta qolishi mumkin.

Iqtisodiy va ma'naviy qadriyatlar transformatsiyasi parallel kechishi uchun jamiyat ongi, mafkurasi Yangi O'zbekiston taraqqiyoti strategiyasiga mos ravishda transformatsiyalashuvi kerak. Ana shunda Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev aytganidek, iqtisodiyot jamiyatning tanasi bo'lsa, ma'naviyat uning ruhi va joniga aylanadi.

Ma'naviy qadriyatlar transformatsiyasi nima? Ma'naviy qadriyatlar transformatsiyasi bu – inson ma'naviyatidagi o'zgarish va rivojlanish jarayonlarini ifoda etadigan tushuncha. Bu termin, asosan, inson kapitalini yanada o'zgartirish, kuchaytirish orqali yuzaga chiqarishni ifodalaydi. Bunda qadriyatlarning o'zgarishi bu - inson, bir guruh odamlar yoki umuman jamiyat hayotidagi asosiy e'tiqodlar, tamoyillar va ustuvorliklarning o'zgarishi bo'lib, bunga siyosat, ma'naviy, madaniy muhitdagi o'zgarishlar, texnologik taraqqiyot, ijtimoiy harakatlar, shaxsiy hayotiy tajriba yoki sharoitlar kabi omillar sabab bo'lishi mumkin. Qadriyatlarning o'zgarish jarayoni quyidagi bir necha bosqichlarni o'z ichiga olishi mumkin:

1. Ko'rish, kuzatish, bilish, xabardorlik bosqichi yangiliklarni, yangi qadriyatlarni tushunish va ularni o'z e'tiqodi va hayotiy maqsadlari bilan taqqoslashni o'z ichiga oladi. Odamlar islohotlar, yangi zamon qadriyatlari ularning ehtiyojlari va istaklariga qanday mos kelishiga qiziqib, ular haqida savollar bera boshlaydilar.

2. Kontekstual o'zgarish: jamiyat, madaniyat, siyosat yoki texnologiyadagi o'zgarishlar kabi tashqi omillar an'anaviy qadriyatlarni qayta ko'rib chiqishga ta'sir qilishi mumkin. Yangi axborot oqimlari, turli odamlar bilan muloqot qilish va yangiliklarni ko'rish odamning yangi qadriyatlarni idrok etishiga ta'sir qiladi. Bunday paytlarda odamlar ko'pincha hayotning ma'nosi va ustuvor qadriyatlar haqida o'ylay boshlaydilar.

3. Ijtimoiy ta'sirlanish. Bunda odamning turli ijtimoiy guruhlar, jumladan, oila, qarindoshlar, do'stlar, hamkasblar va boshqa jamoalar bilan o'zaro munosabatlari undagi qadriyatlarning o'zgarishiga ta'sir qilishi mumkin. Yangi qadriyatlarni qabul qilish guruh me'yorlariga moslashish istagi yoki boshqa odamlarning ta'siri bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

4. "Shaxsiy rivojlanish". Shaxsiy rivojlanishga intilayotgan odam ko'pincha o'z qadriyatlarini maqsad va intilishlari kontekstida qayta ko'rib chiqadi. Ana shunda yangi bilim va tajriba undagi dunyoqarashning o'zgarishiga olib keladi.

5. "Yangi qadriyatlarni qabul qilish". Shaxs inson o'zining hozirgi hayotiy maqsadlariga yaxshiroq mos keladigan universal, pozitiv, yangi qadriyatlarni qabul qilishi mumkin.

Bir misol. XX asrning 80-yillarida sobiq SSJI xalqlari ma'naviyatiga "umuminsoniy qadriyatlar" tushunchasi kirib keldi. Shuni qayd qilish kerakki,

umuminsoniy qadriyatlarni tushunishda, turli talqinlar bo'ldi. Masalan, 1992 yili "Pedagogika" oynomasi "Ta'lim va tarbiyada umuminsoniy qadriyatlar" mavzusida suhbatni e'lon qildi. Suhbatda AQShning Sharqiy Yevropani o'rganish instituti rahbarlaridan biri Richard Sheyerman qatnashdi. R.Sheyerman eng oliy umuminsoniy qadriyat deb shaxsning uning o'zi uchun axloqiy deb hisoblangan xatti-harakat erkinligini qayd qildi. Ya'ni o'quv-tarbiya jarayonining har bir bosqichida, o'quvchining yoshidan qat'iy nazar uning erkinligi cheklanmasligi kerak. Lekin R.Sheyerman shaxsning kimdan, nimadan erkin bo'lishi kerakligini tushuntirib bera olmadi. Aksincha, axloqiy me'yorlarni belgilashda muvofiqlikning yo'qligi amerika yoshlari orasida borib turgan axloqsizlikka sabab bo'lmoqda, deya o'zini o'zi rad etadi.

Biz bu ahvolni erkinlikning nimaligini va undan foydalanishni bilmovchi yoshlarga burchsiz erkinlik berilishining asoratlari deb tushunamiz. Yoki bu – shaxs erkinligini g'arbchasiga tushunish va biz – sharqlik pedagog-ma'rifatparvarlarni ogohlantiruvchi ko'rsatkichlardir. Zero, milliy madaniy axloq me'yorlarini bilish va amal qilish shaxslararo, fuqarolararo, millatlararo totuvlikning davom etishini, mustahkamlanishini ta'minlaydi. Chunki, O'zbekistonda, o'zbek xalqi orasida sharm-hayo, iymonlilik, "o'zbekchilik"ning yo'q bo'lishini biz tasavvur qila olmaganimizdek, R.Sheyerman ham G'arb jamiyatida to'y, janoza, hashar, ibo, hayo tushunchalarining me'yorga aylanishini tasavvur qila olmaydi. Chunki biz axloqni, shaxsning mohiyatini turlicha talqin qilamiz va buni birxillashtirish G'arbdan ham, Sharqdan ham tabiiy o'ziga xoslikning tortib olinishiga, salbiy marginallashtirishga olib kelgan bo'lar edi.

Qadriyatlarning o'zgarishi hayotning taqozosi, tirik va tabiiy jarayon. Chunki odam ma'naviyati har minut, soatda o'zgarib turadi, rivojlanadi va yangi sharoitlarga moslashadi. Bu jarayon qiyin bo'lishi mumkin va ba'zida xatto tushunmovchiliklarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Biroq u shaxsiy o'sish, o'zgarish va o'z taqdirini o'zi belgilash imkoniyatini ham beradi.

Ma'naviy qadriyatlar transformatsiyasi bir qator shart-sharoitlar ta'sirida amalga oshirilishi mumkin. Jumladan, ta'lim va tarbiya olingan yangi ma'lumotlar, jihozlarni yaratish, ishlab chiqish, ijtimoiy muammolarga hal etishga yordam berish va iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadga ega bo'lish mumkin. Ma'naviy qadriyatlar transformatsiyasi asosan inson resurslarini o'rganish va tarbiyalash, texnologik va ijtimoiy rivojlantirish, o'zaro munosabatlarni yaxshilash va ijtimoiy ma'naviy muhitni sog'lomlashtirishga bog'liqdir.

Turli zamon va makonda yaratilgan tarbiya konsepsiyalari, qarashlar, namunali jihatlar tahlilidan va komparativ ma'naviyat xulosalaridan foydalanib, quyidagi xulosalarimizni keltiramiz:

- jahon jamiyatchiligi maktablardagi tarbiyaviy ishlar inqirozidan tashvish chekmoqdalar;

- dunyo miqyosida ta'limni - tarbiyadan, bilimlilikning tarbiyalanganlikdan ustun qo'yilishi tarbiya, axloqdagi inqirozga – antropologik halokatga olib keldi;

- “sivilizatsiyalashganlik” tushunchasini talqin qilishda uning moddiy-texnik rivojlanish qismiga urg'u tushmoqda. Bu tushunchaning ikkinchi yarmi - “ma'naviy, madaniy taraqqiy etganlik” qismi hali global darajada, amalda ta'minlanmagan. Vaholanki, “ ... madaniyatda (madaniyat esa milliy M.Q.) taraqqiylik buzilsa, “bunday jamiyatni sivilizatsiyalashgan deb bo'lmaydi”, - degan edi “sivilizatsiya” tushunchasini XIX asrda ilk bor muomalaga kiritgan F.Gizo.

Iqtisodiyot va ma'naviyatning o'zaro ta'siri murakkab va ko'p qirrali mavzu bo'lib, uni kontekst va madaniy xususiyatlarga qarab turli nuqtai nazardan ko'rish mumkin. Masalan, ma'naviy e'tiqod va qadriyatlar odamlar va tashkilotlarning iqtisodiy xatti-harakatlariga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, jamoat tashkilotlari, ziyolilar iste'mol madaniyati, vijdonli tadbirkorlik va ijtimoiy mas'uliyatni qo'llab-quvvatlashi mumkin.

Ma'naviyat va biznes o'zaro bog'liq. Ma'naviy tamoyillar biznesda axloqiy qarorlar qabul qilishga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, milliy ma'naviyatimiz, urf-odatlarimiz halollik, boshqalarga hurmat va jamiyat uchun g'amxo'rlik muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu tamoyillar raqobat, xodimlar va iste'molchilarga bo'lgan munosabatlarga ta'sir qilishi mumkin. Shaxs yoki jamiyatning ma'naviy rivojlanishi iqtisodiy o'sishga ta'sir qilishi mumkin. Ta'lim, ruhiy holat va madaniy muhitni yaxshilash inson kapitalining rivojlanishiga hissa qo'shishi mumkin. Bu esa o'z navbatida iqtisodiyotga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shuningdek, me'yorsiz iste'molchilikni, isrofni tanqid qilish jamiyatni yanada ongli va barqaror turmush tarziga olib kelishi mumkin va bu o'z navbatida iqtisodiyotning o'sishi va tuzilishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayni vaqtda iqtisodiyotning kuchayishi, ishlab chiqarish, ishsizlik, moliyaviy xavf-xatarlar kabi iqtisodiy omillar ma'naviyat uchun mavzular beradi va kuchli ma'naviyat asosida iqtisodiyotning rivojlanishiga olib keladi.

Xullas, iqtisodiyot va ma'naviyat o'rtasidagi o'zaro aloqalar juda kuchli va ko'p tomonlama bo'lib, ular bir-biriga ta'sir qiladi. Iqtisodiyot va ma'naviyat o'rtasidagi munosabatlar rivoji barqarorlik, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar va ularning ma'naviy aspektlarini ko'proq va kengroq yoritishni taqozo qiladi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yilning 26 mart kungi «Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-5040-son Qarori. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz).

2. Shavkat Mirziyev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T.: «O'zbekiston» - 2017. 29-b.
3. Byukenen P.J. G'arbning halokati. // Jahon adabiyoti. –T. –2007. –№1. –B.14-36.
4. Bazarbayev. J. Edep filosofiyasi. – Nukis.: Qaraqalpaqstan, 2010. -208 b.
5. Erkayev A. Ma'naviyat va taraqqiyot. Toshkent: Ma'naviyat, 2009. – 480 b. / Jo'rayev N. O'zbekistonda yangilanishlar konsepsiyasining yaratilishi, evolyutsiyasi va amaliyotda qo'llanilishi: Siyosiy. fan. dok. dis... Avtoref. – T., 2001.
6. Quronov M. Saodat asri ostonasida.// Yangi O'zbekiston, 2023 yil 20 iyul.
7. Winning the Human Race? Report of the Independent Commission on international Humanitarian Issues/ London and New Jersey. 1989.

“MA’NAVIYATSHUNOSLIK” FANINING DOLZARB MASALALARI

Nazarov Qiyomiddin Normirzayevich,
“Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalashtirish instituti” Milliy tadqiqot universiteti professori, falsafa fanlari doktori, professor.

Annotatsiya: Ushbu maqola Ma'naviyat, Ma'naviyatni tashkil etuvchi axloq, nafosat, ruhiyat, g'oya, mafkura, madaniyat va ma'rifat kabi sohalar bilan bog'liq masalalar tahlili hamda **“Ma'naviyatshunoslik”** fanining bugungi kundagi dolzarb masalalarga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: Ma'naviyatshunoslik, «ma'naviyat» tushunchasi, axloq, madaniyat, qadriyat, ma'rifat, g'oya, mafkura, universal kategoriya, g'oya va qarashlar, qonunlar va kategoriyalar, tushuncha va tamoyillar.

Ma'lumki, insoniyat muayyan sohadagi bilimlarni bir tizimga sola boshlagan qadimgi davrlardanoq turli fanlar shakllangan. Har bir fanning yo'nalishi, maqsad va vazifalari, tadqiqot sohasi va o'ziga xos mavzulari bor. Ularning ba'zilar minglab yillar oldin paydo bo'lgan, boshqalari esa keyingi yuz yilliklarda alohida fanga aylangan. Bunda muayyan sohaning jadal rivojlanishi, u yoki bu umumiy yo'nalishning insoniyat hayotidagi ahamiyati ortgani, atoqli allomalar va mutafakkirlarning kashfiyoti hamda yirik tadqiqotlari muhim o'rin tutadi.

Ma'naviyatni tashkil etuvchi axloq, nafosat, ruhiyat, g'oya, mafkura, madaniyat va ma'rifat kabi sohalar bilan bog'liq masalalar tahlili qadim zamonlardan boshlangan. Lekin, ko'pchilik shu paytgacha qadar ana shu juz'iy sohalarning o'zi ham ma'naviyatni to'la-to'kis aks ettiradi, uning nima ekanini ular timsolida bilib olish mumkin, binobarin bu keng miqyosli tushunchani maxsus tadqiq etish shart emas, degan bir yoqlama qarash bilan kifoyalanib yurar edi. Ma'naviyatshunoslikning alohida va maxsus o'quv fanlari tizimiga aylanishi mumkin emasligi to'g'risidagi tasavvur va tushuncha ham ana shunday qarashlarning natijasi edi. Bu esa sobiq ittifoq davrida yuqorida sanab o'tilgan yo'nalishlarning bir-biri bilan uzviy aloqadorligiga yetarli e'tibor berilmasligi, ularning har biri bo'yicha alohida fanlar o'qitilishiga sabab bo'ldi.

Ma'naviyatni yaxlit hodisa sifatida talqin eta olmaslik, u to'g'risida umumiy tasavvur hosil qilish, umumiy dunyoqarash va tafakkurni shakllantirish imkonini bermas edi. Bugungi kunga kelib ahvol tubdan o'zgarmoqda va bu soha jadal rivojlandi, alohida ilmiy-ma'rifiy yo'nalishga aylandi. Mazkur yo'nalishning mustaqil ilmiy tadqiqot sohasi va o'quv fani sifatida o'z o'rnini topayotgani uning tadqiqot ob'ekti, mavzulari va tushunchalarining umumiy tizimi tobora yaqqolroq aniqlashayotganidan dalolat beradi. Ayni holda ma'naviyatshunoslikning «ma'naviyat» tushunchasidan boshqa axloq, madaniyat, qadriyat, ma'rifat, g'oya, mafkura kabi asosiy universal kategoriyalarini mazkur yo'nalish nuqtai nazaridan ilmiy tavsiflash yo'lidagi izlanishlar davom etayotganini qayd etish mumkin.

Ma'naviyatshunoslikning bahs mavzulari va asosiy kategoriyalari tizimini aniqlash uchun "Ma'naviyat" tushunchasining mazmuni haqida yaxlit ilmiy-nazariy tasavvurga ega bo'lish lozim. Ma'naviyatning tarixiy taraqqiyot bilan bog'liq quyidagi umumiy qonuniyati mavjud, ya'ni : ya'ni, jamiyat hayotining har qaysi davri yoki rivojlanish bosqichiga ma'naviyatning ma'lum bir tamoyillari va ma'naviy qadriyatlar tizimi mos keladi. Agar davr o'zgarsa, jamiyat o'zgacha taraqqiyot bosqichiga o'tsa, ma'naviy mezon va qadriyatlar tizimi ham o'zgaradi, asta-sekin yangi zamonga mos yangicha tizim hosil bo'ladi. Insoniyat va millat, davlat va jamiyat bor ekan, ushbu jarayon to'xtovsiz davom etaveradi. Hozirgacha bu yo'nalishda mazkur qonuniyat, uning umumbashariy, mintaqaviy va milliy jihatlari hamda amaliyotda namoyon bo'lish xususiyatlari to'g'risida fikr yuritilmagan. "Ma'naviyat" atamasi bilan bog'liq bo'lgan tushunchalar turli ma'nolarda qo'llanilar edi. Ilmiy va ommabop adabiyotlarda unga xilma-xil ta'riflar berilgan bo'lib, ular mazmun-mohiyati jihatidan bir-biridan farq qiladi. Ayni hol mazkur tushunchaning evolyutsiyasini aks ettiradi va u bilan tavsiflanuvchi ijtimoiy hodisaning murakkabligi hamda serqirraligidan dalolat beradi. Aynan yuqorida qayd etilgan asar tufayli ma'naviyatning asl mazmun-mohiyatini aniq bayon qilish, uni maxsus soha – ma'naviyatshunoslikning eng asosiy tayanch kategoriyasi sifatida o'rganish imkoni paydo bo'ldi.

Alohida ta'kidlash lozimki, nazariy bilimlar, ayniqsa falsafaning jahon olimlari tomonidan e'tirof etiladigan qonuniyatlardan biri shundayki, uning muayyan rivojlanish darajasidan boshqasiga o'tishi bir kunda ro'y beradigan, tez va osongina amalga oshadigan oddiy jarayon emas. Balki falsafiy fikr taraqqiyoti ushbu fanning o'zi kabi vazmin va tadrijiy tarzda, mazkur yo'nalishda tug'iladigan g'oya va qarashlarning asta-sekin falsafiy hayot va insoniyat tafakkuridan joy olishi jarayoni sifatida amalga oshadi. Bu jarayonda biron bir soha yoki yo'nalish bo'yicha tugal fikrlar va quyma g'oyalarning shakllanishi, ularning falsafiy qarashlar va ta'limotlar tizimida o'ziga xos o'rin egallashi uchun muayyan davr kerak bo'ladi.

Insoniyat tarixida turli sohalarda qo'lga kiritilgan yutuqlar va natijalarning ulkan aql sohiblari, alloma va mutafakkirlar tomonidan umumlashtirilishi, bu boradagi g'oya

va qarashlar, qonunlar va kategoriyalar, tushuncha va tamoyillarni bir tizimga solinishi shu yo‘nalishdagi fan falsafasini vujudga keltiradi. Ana shunday fundamental sistemalarni yaratgan kishilar muayyan sohaning ilmiy-nazariy asoslarini shakllantiradilar va fan tarixida ilgari uchramagan yangi tizimni mazkur sohaga tadbiq etishning asoschilari hisoblanadilar. Bu borada yangi falsafiy yo‘nalishlardan birining asoschisi, mashhur faylasuf A.Shopengauerning quyidagi fikri ana shu tarixiy haqiqatni isbotlaydi: “Mening ilmiy ishlarim va asarlarim tom ma’nodagi yangi sistemani ifodalaydi, ya’ni ular ilgaridan mavjud bo‘lgan ta’limotlarning sharhi emas, balki hozirgacha biron-bir kishining xayoliga kelmagan, butunlay yangicha g‘oya va qarashlar sistemasini o‘zida aks ettiradi”.

Insoniyat tarixida bunday yangi falsafiy sistemalarni yaratgan kishilar barmoq bilan sanarli: Platon va Aristotel, Konfutsiy va Lao Szi, Al Buxoriy va Farobiy, Beruniy va Ibn Sino, Kant va Hegel, Shopengauer va Xaydegger. Ko‘pchilik faylasuflar ana shunday kishilar yaratgan asarlar, g‘oya va qarashlar, nazariya va ta’limotlarga ergashadilar, ularning sharhi va amaliyotiga doir masalalar bilan shug‘ullanadilar.

Muayyan fan yo‘nalishidagi yangi falsafiy tizimning rivoji uning ilm ahli orasiga tarqalishi, turlicha talqin qilinishi, boshqa sohalar bilan aloqasi, unga xos muammo va mavzularning tadqiq etilishi, qonun va kategoriyalari, tushuncha va tamoyillarining amaliyotda sinab ko‘rilishi va hayot talablariga javob berishi bilan bog‘liq ko‘plab masalalarni qamrab oladi.

Hozirgi davrda ko‘pchilik aksariyat fanlarning nomlari chetdan kirib kelishiga o‘rganib qolgan. Ammo, “Ma’naviyatshunoslik” bilan bog‘liq bugungi amaliyot bundan keskin farq qiladi. Bizning mamlakatimizda bu sohada mustaqil fanning shakllanishi uchun barcha nazariy va metodologik asoslar yaratilgan.

G‘arb mamlakatlari, jumladan sobiq ittifoq o‘rnida shakllangan ba’zi davlatlarda esa ahvol boshqacha, ya’ni ularda ma’naviyat alohida hodisa sifatida qaralmaydi. U ko‘proq dinga yoki axloqqa aloqador tushuncha tarzida tushuniladi, ular bilan ayniylashtiriladi. Gohida bu atamalar bir-biri bilan tenglashtiriladi, ba’zi hollarda esa ularning ikkalasi ma’naviyatning o‘rnini bosa oladi, deb qaraladi. Bundan tashqari ma’naviyatni axloq yoki dinning tarkibiga kiradi, uni ana shularning ikkalasida mavjud bo‘lgan xususiyatlar majmui sifatida tushunish mumkin, degan qarashlar ham uchraydi. Aynan ana shunday yondoshuvlar bu mamlakatlarda ma’naviyatshunoslikni alohida fanga aylanmaganining eng asosiy sabablaridan biridir.

Haqiqatan ham, ko‘plab Yevropa xalqlari va slavyan millatlarida ma’naviyatga nisbatan yondashuv hamda shu sohaga oid aksariyat so‘zlar va tushunchalarda diniy mazmun ustuvorlik qiladi. Bizda esa bundan farq qiladigan holat kuzatiladi, ya’ni tilimizda sof ma’naviyatga doir dunyoviy so‘zlar, tushuncha va atamalar nihoyatda ko‘p. Xalqimizga xos ma’naviyat doirasiga kiradigan ko‘plab tushuncha va atamalarni

to'g'ridan-to'g'ri o'zga tillarga tarjima qilish qiyin va mushkul bir muammo. Bu millatimiz ma'naviy hayotining naqadar boyligini, xalqimizning boshqalarga hech o'xshamaydigan bir qator o'ziga xos milliy-etnik xususiyatlari mavjudligini, tilimizda esa shu sohaga doir o'xshashi yo'q so'zlar borligini anglatadi. "Shuni aytish lozimki, bu tushunchalar kimdir shunchaki o'ylab topgan shirin kalom, quloqqa xush yoqadigan so'zlar emas. Bunday tushunchalar asrlar mobaynida el-yurtimizning dunyoqarashi, ma'naviy hayotining negizi sifatida vujudga kelgan, ongu shuurimizdan chuqur joy olgan buyuk qadriyatlarning amaliy ifodasidir"

Ana shu sababdan ham, bugungi kunda "Ma'naviyat" atamasi dunyoning ko'plab mamlakatlarida tarjimasiz ishlatilmoqda. Xususan, u ingliz, fransuz, nemis va boshqa tillarga "Manaviyat" tarzida o'girilgan, ya'ni bizda qanday bo'lsa, shunday ma'no-mazmunda qabul qilingan. Ayni paytda bu atama Buyuk Britaniyada har besh yilda yangi jildi chop etiladigan Jahon xalqlari til boyligi qomusiga XX asr oxiri va asrimiz boshlarida o'zbek xalqi tomonidan zamonaviy insoniyat leksikoniga kiritilgan alohida tushuncha sifatida e'tirof etilgani ham bejiz emas. Buning ma'nosi shuki, ushbu qomusga kiritiladigan so'zlar o'z xalqi tilida qanday talaffuz qilinsa, BMT hujjatlari uchun umumiy bo'lgan 7 ta jahon tiliga xuddi shunday, hech bir o'zgartirishsiz va tarjimasiz qabul qilinishi belgilab qo'yilgan.

Asrlar davomida G'arbda bizning talqinimizdagi "ma'naviyat" tarkibiga kiradigan axloq yo'nalishida "Etika", din sohasida "Teologiya", nafosat borasida "Estetika" fanlari shakllangan. Ular hozirgacha ham g'arbona ilm-fan va ta'lim tizimida o'z o'rniga ega. Bu yo'nalishlarda izlanishlar olib boriladi, dissertatsiyalar himoya qilinadi, turli ilmiy markazlar va muassasalar ishlab turibdi.

Ayni paytda ta'kidlash joizki, G'arb va uning ta'siridagi ko'plab mamlakatlarda ma'naviyat alohida soha sifatida qaralmaydi, u ko'proq din, axloq va madaniyat bilan ayniylashtiriladi.

Bizda esa, "Ma'naviyat tarixi va nazariyasi", "Ma'naviy olam", "Ma'naviy qiyofa", "Ma'naviyat sohasi", "Jamiyatning ma'naviy hayoti", "Insonning ma'naviy dunyosi", "Shaxsning ma'naviy olami" kabi tushunchalar shakllangan. Xalqimiz tafakkurida "Ma'naviyat" axloq, nafosat, din, madaniyatga aloqador atamalardan farq qiladigan va alohida sohani ifodalaydigan hamda bir butunlikda namoyon bo'ladilar maxsus tushuncha sifatida qaraladi.

G'arb xalqlar talqinida "Ma'naviyat" atamasi va unga tayanadigan tushunchalar bo'lmagani uchun ham bu sohada "Ma'naviyatshunoslik" nomi bilan alohida fan shakllana olmadi va bunga yetarli e'tibor berilmadi.

Ammo uning tarkibiga kiruvchi boshqa xususiy sohalar jadal rivojlanib, tezda ijtimoiy fanlar tizimidan joy oldi. Masalan, madaniyatshunoslik fan sifatida o'ziga xos tarzda shakllandi. Amerikalik madaniyatshunos va antropolog olim Lesli A.Uayt tomonidan XX asrning o'rtalarida ilmiy muomalaga kiritilgan «Kulturologiya», ya'ni

«Madaniyatshunoslik» atamasi tez orada keng qo'llanila boshladi. Chet ellarda va bizda ham bu boradagi o'quv fani ta'lim tizimida o'z o'rniga ega. Ilmiy adabiyotlarda madaniyat deganda tor ma'noda madaniy qadriyatlar, urf-odat va an'analar, badiiy ijod va ma'rifiy amaliyotni tushunish odat tusini olgan bo'lsa, keng ma'noda esa ijtimoiy-etnografik mazmun kasb etadi. Shu sababli Yevropa va Amerikada ijtimoiy va madaniy antropologiya (ular asosan madaniyatni o'rganishning sotsiologik, etnografik va psixologik jihatlari bilan shug'ullanadi), shuningdek sotsiokulturologiya, strukturaviy antropologiya va semiotika ham madaniyat haqidagi asosiy fanlar hisoblanadi. Bizda «Madaniyatshunoslik» ushbu bilimlarni o'z ichiga oladi va ularni madaniy hodisalar va jarayonlarni o'rganishning milliy falsafiy mavzulari bilan to'ldiradi. Binobarin, yuqorida zikr etilgan madaniyatni o'rganishning chet ellardagi yo'nalishlaridan birortasi ham yurtimizga xos milliy xususiyatlarni to'liq holda aks ettira olmaydi.

Keyingi yillarda G'arbda "Ijtimoiy psixologiya" va "Ijtimoiy sotsiologiya"ga ko'proq e'tibor berila boshlandi. Ularning birinchisi aholining ruhiy-psixologik holatini optimallashtirishga yordam bersa, ikkinchisi uning ijtimoiy-siyosiy intilishlari va maqsad-muddaolarini aniqlashga xizmat qiladi. Ayni shu bilan bog'liq yo'nalishda alohida "Ijtimoiy ish" sohasi, shu bo'yicha tadqiqotlar jabhasi va amaliyot tizimi shakllandi.

Ammo bularning barchasi "Ma'naviyatshunoslik"ning o'rnini bosolmaydi, ma'naviyat sohasini to'la-to'kis ifodalay olmaydi va yaxlit aks ettirilmaydi.

Bizda bugungi kunda ma'naviyatshunoslik shu sohadagi barcha ma'lumot va bilimlarni o'z ichiga qamrab olgan mustaqil ilmiy yo'nalishga aylanmoqda. Uning umumlashtiruvchilik (integrativ) mohiyati ma'naviyatga xos jarayon va hodisalarni turli yondashuvlar asosida xilma-xil nuqtai nazardan tadqiq etish va bu jarayonning natijalarini umumlashtirish imkonini beradi.

Mamlakatimiz ta'lim muassasalarida o'qitiladigan ma'naviyatshunoslik bo'yicha o'quv fani ko'plab muhim vazifalarni bajaradi. Ular jamiyat va insoniyat hayotida yuz berayotgan o'zgarishlarni ma'naviyat nuqtai nazaridan baholash, shu sohadagi qonun-qoidalar, tushuncha va tamoyillarning mazmun-mohiyatini chuqur o'rganish imkonini yaratadi.

Mazkur fanlarning muhim xususiyatlaridan biri hozirgi zamondagi ijtimoiy jarayonlar, davrning o'zi kun tartibiga qo'yayotgan yangi vazifalar va ma'naviy muammolarning mazmun-mohiyatini anglab yetish, bu sohadagi bilimlarni hosil qilishga qaratilgan. Ushbu fanning muhim muammolarini, ma'naviyatning o'ziga xos xususiyatlari va rivojlanish bosqichlarini, namoyon bo'lish shakllarini chuqur bilib olish bu sohadagi ilmiy dunyoqarash vujudga kelishiga, yoshlarning bugungi amaliyot uchun zarur bo'lgan qobiliyatlarini ro'yobga chiqarishga yordam beradi. Ma'naviyatshunoslikka doir turli yondashuvlarni rang-barang hodisalar va ijtimoiy jarayonlarni bilishning samarali vositalaridan biri sifatida o'zlashtirish jamiyatni

demokratlashtirish va yangilashga xizmat qiladigan ma'rifiy tadbirlar va ma'naviy tarbiya bilan bog'liq ustuvor vazifalarni amalga oshirishga ko'maklashadi.

Ma'naviyatshunoslik fanlari tizimining tarkibiy qismlari sifatida g'oyashunoslik (ideologiya), qadriyatshunoslik (aksiologiya), axloqshunoslik (etika), nafosatshunoslik (estetika), madaniy va ijtimoiy ruhshunoslik, dinshunoslik va madaniyatshunoslik (kulturologiya) kabilarni ko'rsatish mumkin. Ammo, bundan ma'naviyatshunoslik ana shu sohalarni o'rganuvchi xilma xil fanlar yig'indisidan iborat degan xulosaga kelish masalani oddiy va jo'n tushunishdir.

Avvalo, ma'naviyatshunoslik – bu ma'naviyat tarixi, nazariyasi, amaliyoti, falsafasi va sotsiologiyasining umumiy majmuidir. Uning negizini tashkil etuvchi soha va yo'nalishlardan qat'i nazar, bu yerda gap ma'naviyatshunoslikning integrativ, ya'ni umumlashtiruvchi fan sifatidagi murakkab tizimi haqida bormoqda. Mazkur umumlashtiruvchilik ma'naviyatni keng ma'noda anglashning ilmiy-sotsiologik usullari vositasida olingan bilimlar tizimi tarzida namoyon bo'ladi. Ammo, ma'naviyatshunoslik ushbu bilimlarni oddiy umumlashtirish va bu boradagi ustuvor muammolarni o'rganish bilangina cheklanmaydi. U avvalo, insonni anglash, uning kundalik hayoti va jamiyatdagi o'rni, umr mazmuni va turmush tarzi, hayot tashvishlari va muammolarini yengish yo'llarini, odamlar o'rtasidagi munosabatlar va insonning ijodiy qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish imkoniyatlarini ham o'rganadi.

Shu bilan birga jamiyatdagi axloq talablari, urf-odatlar va an'analar, ularning amaliyoti, odamlarning hayot kechirishi va turmush tarzini belgilaydigan ma'naviy tamoyillar va mezonlar ham ma'naviyatshunoslikning asosiy mavzulari qatoriga kiradi. Ma'naviyatshunoslikka doir bilimlarning insonni anglash bilan bog'liq ana shu jihati ayniqsa muhim ahamiyatga ega bo'lib, u ta'lim va maorif tizimida bu fanga nisbatan talab va ehtiyojni belgilaydi.

Bu inson ma'naviyatsiz, ma'naviyat esa insonsiz mavjud bo'lmaydi, ma'naviy soha jamiyat hayotining tarkibiy va ajralmas qismi, uning mohiyatini belgilaydigan ijtimoiy hodisadir, degan qoidani hayot haqiqati sifatida o'rganish uchun asos bo'ladi. Shunday ekan, insoniyatning umumiy oilasi bo'lgan jamiyat ma'naviyat bilan qay tarzda o'zaro aloqadorlikda namoyon bo'ladi, ushbu tushunchalarning muqoyasasi qanday degan savollar paydo bo'lmoqda.

Ma'lumki, jamiyat – bu ijtimoiy yaxlitlik, turli institutlar va tuzilmalarning, xilma-xil tabaqalar, sinflar, qatlamlar majmui, ularga xos hayot tizimidir. Aynan ijtimoiy munosabatlar, ya'ni odamlarning ommaviy va jamoaviy xususiyat kasb etuvchi barqaror aloqalari va o'zaro munosabatlari jamiyatning mazmun-mohiyatini belgilaydi. Jamiyatning ma'naviy hayoti ayni holda uning tarkibiy qismi va ijtimoiy xususiyatlaridan biri sifatida qaralishi mumkin. Bu boradagi ma'naviyatshunoslikka doir tahlil esa "jamiyat" va "ma'naviyat" bir-biriga yaqin, lekin bir-biri bilan ayniy bo'lmagan, bir-birini taqozo etuvchi tushunchalar sifatida qaralishiga asoslanadi.

Ma'naviyatga taalluqli bo'lgan narsalar va hodisalar barqarorroq tabiatga va chuqurroq tarixiy ildizlarga ega bo'ladi, kundalik voqea va hodisalar esa nisbatan o'zgaruvchidir. Shu sababli, ma'naviyat bunday hodisalarga nisbatan muayyan asos va mezon sifatida namoyon bo'lib, ularning mazmun-mohiyatini, yo'nalishlari va xususiyatlarini ko'p jihatdan belgilaydi. Shu bilan birga ma'naviyat keng ma'noda turli ijtimoiy tizimlardagi o'zgarishlarni bog'lovchi bo'g'in, inson va jamiyat hayotidagi yangilanishlarning maqbul yoki maqsadga muvofiq emasligini aniqlaydigan umumiy mezon vazifasini ham bajaradi. Shu sababli, muayyan davr va jamiyatdagi holatni, voqea-hodisalar mohiyatini to'la-to'kis aniqlash uchun, ma'naviyat sohasidagi o'zgarishlarni diqqat bilan o'rganish talab etiladi.

Ma'naviyat insoniy xususiyat va fazilatlar majmui tarzida uch asosiy jihatning o'zaro aloqasiga asoslanadi. Ya'ni, u avvalo tabiiy tarzda, to'la-to'kis va to'g'ridan-to'g'ri odamzotning ota-onadan o'tmaydigan, balki uning yetuk shaxs sifatida shakllanishi va ta'lim-tarbiya jarayonida yuzaga keladigan ijtimoiy fazilatlar majmui sifatida amal qiladi. Ikkinchidan, bu fazilatlar insonning moddiy va ma'naviy faoliyatida ham, boshqalar bilan muloqotida ham, jamiyat va o'zgalarga munosabatida ham namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, ma'naviyat insonning yashash va faoliyat usuli, uning tafakkuri, dunyoqarashi, axloqiy qiyofasi, moddiy va madaniy ehtiyojlari, tafakkuri va ijodining butun rang-barangligini qamrab oluvchi o'ziga xos hodisa sifatida amal qiladi.

Shunday qilib, «Ma'naviyatshunoslik» tushunchasiga turli nuqtai nazarlardan yondashish mumkin. Lekin shu narsa aniqki, u doimo inson va jamiyatga daxldor bo'lgan umumijtimoiy hodisa – ma'naviyat sohasining qonun va talablari, tushuncha va tamoyillari, uning o'ziga xos xususiyatlari va namoyon bo'lish shakllarining mazmun-mohiyatini ifodalaydigan fan va ilmiy yo'nalish sifatidagi ahamiyatini saqlab qolaveradi.

Ma'naviyatshunoslikka doir zamonaviy bilimlar tizimi va ilmiy-nazariy dunyoqarashni shakllantirishda ma'naviyatning quyidagi jihatlariga alohida e'tibor berish lozim:

- ma'naviyatni jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar va insonlar orasidagi o'zaro aloqalarni tartibga soluvchi talab va qoidalar majmui tarzida e'tirof etish;
- uni ma'naviy qadriyatlar, urf-odat va an'analar, ideallar, ezgu g'oya va maqsadlar tizimi sifatida o'rganish va tahlil etish;
- axloq, madaniyat, ma'rifat, din va ta'lim-tarbiya tizimini yaxlit ma'naviy qadriyatlar majmui sifatida o'rganish;
- ma'naviy jarayonlarni insonning o'zini va o'zi yashayotgan dunyoni takomillashtiruvchi ijodiy faoliyat va uning natijalari sifatida talqin qilish;
- inson kamoloti, uni ma'naviy qiyofasining takomillashuv darajasi, shaxsiy axloqiy xususiyatlar va ma'rifiy fazilatlar majmui tarzida qabul qilish;

- ma'naviy talablar va tamoyillarga jamiyatning boshqa sohalari bilan o'zaro aloqador yaxlit tizim, inson hayoti va faoliyatini belgilovchi mezon sifatida og'ishmay amal qilish;

Bunday tasniflashni amalga oshirishda umumiy mezon bo'ladigan asoslarga qarab, ushbu sifatlar qatorini yanada to'ldirish ham mumkin. Bu boradagi yondashuvlar orasida aksiologik, etnologik, psixologik, kulturologik, teologik, estetik, plyuralistik qarashlar alohida o'rin egallaydi. Aksariyat nazariy qarashlar ma'naviyatga nisbatan turli fanlarning muayyan yondashuvlariga tayangan holda shakllangan. Bunday yondashuvlarning har biri ma'naviyatning muayyan qirrasini yoritishga, bu sohaga doir masala va muammolar qanday nuqtai nazardan o'rganilishi, mazkur tushunchaning qanday mazmunda qo'llanilayotgani, ushbu kategoriyaga qanday ma'no yuklanayotganini bilib olishga yordam beradi. Shu ma'noda, «Ma'naviyatshunoslik» tushunchasiga nisbatan har bir yondashuv asosida o'ziga xos ta'rif va xulosalarga kelish, ma'naviyat kategoriyasining turli jihat va xususiyatlarini yanada chuqurroq va mufassalroq o'rganish mumkin.

MA'NAVIYAT VA MAFKURA: JAMIYATDAGI O'RNI VA VAZIFASI

Sultonmurod OLIM,

*filologiya fanlari doktori, Toshkent amaliy
fanlar universiteti professori, O'zbekistonda
xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi.*

Annotatsiya. *Ma'ruzada “ma'naviyat” va “mafkura” tushunchalariga ta'rif beriladi, ularning o'xshash va farqli jihatlari, mustaqil O'zbekistonda ma'naviyat jamiyat hayotining siyosat va iqtisodiyot kabi bir katta sohasiga, muayyan bir tizimga aylangani, jamiyatdagi ko'pmafkuraviylik xususiyatlari yoritiladi, ma'naviy fazilatlar tahlil etiladi, ma'naviyatchining yangi mafkuraviy sharoitdagi asosiy vazifalari ko'rsatiladi, “yumshoq kuch” strategiyasi va ma'naviy xavfsizlik masalasiga aniqliklar kiritiladi.*

Kalit so'zlar: *Jamiyat, ma'naviyat, mafkura, ko'pmafkuraviylik, siyosat, iqtisodiyot, tizim, ma'naviy fazilatlar, yangi mafkuraviy sharoit, “yumshoq kuch” strategiyasi, ma'naviy xavfsizlik.*

Ma'naviyat – nima? Ma'naviyat haqida kecha yo bugun so'zlanayotgani – yo'q. Sodda qilib ta'rif berilganda, ma'naviyat insonni boshqa jonzotlardan ajratib, ustun qilib turadigan jamiki fazilatlar majmuasi hisoblanadi. Bu yerda “fazilatlar” so'zi o'rniga “xususiyatlar” so'zini ishlatish aslo mumkin emas. Chunki “xususiyatlar” tushunchasi ikkiga, ya'ni ham fazilatlar (ya'ni yaxshi xususiyatlar), ham illatlar (ya'ni yomon xususiyatlar)ga bo'linadi. Chunki insonni hayvondan ajratib turadigan shunday illatlar ham borki, ularni ma'naviyatga emas, aksincha, ma'naviyatsizlikka kiritamiz.

“Ma'naviyat – insonning ichki madaniyati”, “Ma'naviyat – ilohiy nur”, “Ma'naviyat – ezgulikka undovchi kuch” yoki “Ma'naviyat – insonni ruhan poklanish, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini

baquvvat, iymon-e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezonidir" (1, 19), degan ta'riflar ham – mavjud va bular ham xato emas. Biroq ularga ko'proq ifodali, badiiy, ya'ni obrazli ta'rif deb qarashga to'g'ri keladi.

Ma'naviyatga ma'no jihatidan yaqin keladigan "ma'rifat", "madaniyat", "tamaddun" ("sivilizatsiya") tushunchalari – mavjud. Ma'naviyat – ular orasida umumiyroq mazmun-mohiyatga ega. Garchi bu tushunchalarning har biri "ma'naviyat" anglamidan ozmi-ko'pmi farq qiladigan muayyan ma'noni anglatsa ham, kengroq nuqtayi nazardan qaraganda, ular "ma'naviyat" tushunchasi doirasiga kiradi. Hatto, ta'lim, sport, madaniyat, san'at, adabiyot, matbuot, radio, televideniye, internet jurnalistikasi, mahalla tizimi, yoshlar tashkiloti, din, axloq, boringki, g'oya, mafkura kabi boshqa ko'p sohalar, umuman olganda, ma'naviyatning tarkibiy qismi hisoblanadi.

Shuning uchun bugun O'zbekistonda olib borilayotgan islohotlar umumiy tarzda uchga bo'linadi: 1) siyosiy islohotlar; 2) iqtisodiy islohotlar; 3) ma'naviy islohotlar.

"Ma'naviy islohotlar" deganda esa yuqorida sanalgan barcha sohalar majmuasi ko'zda tutiladi.

2006 yili Eronda "O'zbekistonning madaniy qiyofasi" degan kitob bosildi. Kamina uning "Ma'naviyat" degan qismini yozib berdi. Ammo eronlik mutaxassislar: "Ma'naviyat – dinmi?" – deb so'rashdi. Bizda buning siyosat, iqtisodiyot kabi jamiyatdagi uch sohaning biri ekanini tushuntirishga to'g'ri kelgan o'shanda.

"Ma'naviyat" so'zi – tilimizda ko'p asrlardan buyon mavjud. Lekin u faqat mustaqillik yillaridagina chinakamiga ijtimoiy-siyosiy atamaga aylandi.

Ma'naviyat tabiatan milliy bo'ladi. Ammo yaxshilik yoki yomonlikning millati – yo'q. Shunga qaramasdan, bir xalq uchun ma'naviyat namunasi bo'lgan narsani qay bir xalq ma'naviyatsizlik sifatida qabul qilishi – mumkin yoki aksincha. Masalan, bizda odamning oldini kesib o'tish – odobsizlik. Nemislar uchun esa tamoman teskarisi: ular odamning orqasidan o'tishni odobsizlik hisoblaydi. Yoki biz erli ayolning boshqa erkak bilan qo'l-bel ushlashib raqs(xalqona aytganda, "tansa")ga tushishini qanday qabul qilishimizni tushuntirib o'tirish shart emas. Ammo G'arbda bir erkak ikkinchi bir erkak oldida uning ayolini qo'l-bel ushlashib raqsga tushishga taklif qilsa-yu, u ayol buni rad etsa, juda katta ma'naviyatsizlikka yo'yishadi va hokazo.

Ma'naviyatni o'lchaydigan mezonlar – turli-tuman. Germaniyada velosipedda yurgan qiz-juvonlarni ko'p uchratasiz. Ular orasida juda kalta yubka kiyib olganlari ham – ancha. Lekin bugungi kunda, ayol zoti – hayo timsoli, uyat – oliy ma'naviyat, avratni yopish ham insoniyatning ma'naviy boyligi, degan o'y-fikr ularning yodu xayoliga mutlaqo kelmaydi-da. Biroq shungagina qarab: "Germaniyada ma'naviyat darajasi past ekan", – degan xulosa chiqarishga shoshilmaslik – kerak. Qiziqki, ma'naviyatning bu mamlakatda yuksak darajaga yetgan ikkinchi bir jihatiga qoyil

qolmay ilojingiz – yo‘q. Restoranlarda ba‘zan ovqatlanadigan bo‘lma – alohida, konsert beriladigan bo‘lma – alohida. Xo‘randa xohlagan mahali xo‘rakxonadan tomoshaxonaga o‘tishi – mumkin. Shunda pullari solingan sumkayu qopchiqlari stol ustida qolib ketaveradi. Bir kimsa unga ko‘z olaytirmaydi.

“Fazilat” so‘zi arab tilidan olingan. U lug‘atda “afzallik, ijobiy xislatlar, ezgu ish” (2, 318) sifatida izohlangan. Modomiki, ma‘naviyatni “insoniy fazilatlar majmuasi” hisoblar ekanmiz, fazilatlarga nimalar kirishini aniqlashtirib olishga to‘g‘ri keladi.

Fazilatlarga esa, kamida, quyidagilar kiradi: Insonparvarlik. Vatanparvarlik. Xalqparvarlik. Millatparvarlik. Adolatparvarlik. Iymonlilik. Insoflilik. Mehnatsevarlik. Sadoqatlilik (sodiqlik). Halollik. Poklik. Pokizalik. To‘g‘rilik. Rostgo‘ylik. Vazminlik. Farosatlilik. O‘qimishlilik. Ma‘rifatlilik. Odamshavandalik. Pazandalik. Ozodalik. Serhafsasalik. Xushmuomalalik. Mardlik. Mardonalik. Shukronalik. Oshkoralik. Xulosalik. Otalik. Kamarbastalik. Orastalik. Ustalik. Puxtalik. Sinashtalik. Osoyishtalik. Sarishtalik. Hozirjavoblik. Saxovatpeshalik. Boadablik. Oliyjanoblik. Progressivlik. Operativlik. Faollik. Ob‘ektivlik. Bag‘rikenglik. Donishmandlik. Hamdardlik. Javonmardlik (jo‘mardlik). Mutavozelik (tavozelik). Somelik. Shafelik. Beg‘arazlik. Tamizlik. Voizlik. Jonbozlik. Dilnavozlik. Shovvozlik. Ustozlik. Birso‘zlik. Dilso‘zlik. Shirinsol‘zlik. Fidoiylik. Sipoiylik. Andishalilik. Adablilik. Savodlilik. Ziyolilik. Idroklilik. Komronlik. Insonlik. Esonlik. Kitobxonlik. Savodxonlik. G‘azalxonlik. Gazetxonlik. Chaqqonlik. Bilag‘onlik. Topag‘onlik. Chopag‘onlik. Mamnunlik. Zebolik. Peshvolik. Jonfidolik. Zukkolik. Rahnamolik. Donolik. Sipolik. Rasolik. Musaffolik. Daholik. Dilbarlik. Rahbarlik. Munavvarlik. Mehnatsevarlik. Chevarlik. Suxanvarlik. Jangovarlik. Dilovarlik. Bolaparvarlik. Taraqqiyparvarlik. Kambag‘alparvarlik. Odamparvarlik. Yetimparvarlik. Fuqaroparvarlik. Adolatparvarlik. Ma‘rifatparvarlik. Raiyatparvarlik. Hurriyatparvarlik. Javobgarlik. Ustakorlik. Ijodkorlik. Tezkorlik. Omilkorlik. Tejamkorlik. Fidokorlik. Darkorlik. Xaloskorlik. Tashabbuskorlik. Mirishkorlik. Hojatbarorlik. Barqarorlik. Xokisorlik. Novatorlik. Ratsionalizatorlik. Oratorlik (notiqlik). Shakarguftorlik. Ilg‘orlik. Jasurlik. Hurlik. Mashhurlik. Jonkuyarlik. To‘kislik. Xolislik. Xudotarslik. Ma‘yuslik. Baquvvatlik. Xushtabiatlik. Serharakatlik. Badavlatlik. Sihatlik. Pedantlik. Tolerantlik. Intelligentlik (ziyolilik). Quntlik. Chapdastlik. Zabardastlik. Xudoparastlik. Optimistlik. Reformistlik. Gumanistlik. Yumoristlik. Rostlik. Durustlik. Do‘stlik. Faylasuflik. Shayxlik. Ishonchlik. Tilmochlik. Dilkashlik. Hazilkashlik. Yuvoshlik. Bardoshlik. Siniqlik. Tiniqlik. Bosiqlik. Ochiqlik. Uyg‘oqlik. Iliqlik. Ogohlik. Sipolik. Xayrixohlik...

Bu fazilatlar raqamlanmagan bo‘lsa ham, sanaldi. Jami – 336 ta fazilat tilga olindi. Izlansa, yana topiladi. Ochig‘i, boshqa biror tilda shuncha fazilatga nom qo‘yildiganmi-yo‘qmi – bilmadik. Buni aniqlash uchun tillarni qiyosiy asosda maxsus o‘rganib chiqish – kerak.

Afsuski, tilimizda shu fazilatlardan har birining o‘z ziddi, ya’ni antonimini topish – mumkin. Ular esa illat hisoblanadi.

Shunday xususiyatlar – borki, ularni o‘rni bilan fazilat, o‘rni bilan esa illat sanashga to‘g‘ri keladi. Masalan, “yigitchilik” – shunday. “Emotsionallik (ehsoslik, hassoslik)”, “neytrallik” o‘rni bilan ham ijobiy, ham salbiy xususiyat sifatida baholanishi – mumkin.

Fazilatlarning tasnifi ham ijtimoiy-siyosiy muhit bilan bog‘liq holda o‘zgarishi – mumkin. Masalan, dahriylik dunyoqarashini mafkurasining asosiga qurib olgan sho‘ro siyosati davrida “xudojo‘ylik” salbiy xususiyat hisoblangan bo‘lsa, hozir u fazilatlardan biri sanaladi.

Shunday fazilatlar ham – borki, ular shaxsning emas, jamiyatning xususiyati hisoblanadi. Masalan, yaxshilik, to‘kinchilik, ma’murchilik, islohotchilik, qulaylik, o‘ng‘aylik, shinamlik, xurramlik, bejirimlik, ravshanlik, erkinlik, farovonlik, obodonlik, omonlik, ro‘shnolik, tinchlik, kabi.

Shunday fazilatlar uchraydiki, u ko‘pchilik, kamida ikki kishi o‘rtasidagi hodisani aks ettiradi. Masalan, “ahillik”, “birdamlik”, “hamkorlik”, “qardoshlik”, “inoqlik”, “ittifoqlik”, “hamrohlik”, “hamdamlik”, “hamdo‘stlik”.

Xullas, inson faoliyatining ayrim jihatlariga aynan ma’naviyat nuqtayi nazaridan turib baho beriladi. Deak, qay bir ma’noda jamiyatni ma’naviyat boshqaradi.

“Mafkura” tushunchasi nimani anglatadi? Keng ma’noda mafkura ham “ma’naviyat” tushunchasi tarkibiga kiradi. Ammo uning talay o‘ziga xosliklari – bor.

Hayot har qancha hayotligini qilmasin, odamzod g‘oyasiz, ta’limotlarsiz, muayyan dunyoqarashlarsiz, ya’ni mafkurasiz yashashi, eng asosiysi, o‘sishi, rivojlanishi mumkin emas. Millat, xalq ham shunday.

Istiqlol yillarida mustamlakadan – mustaqillikka; mustabidlikdan – ozodlikka; qoloqlikdan – ilg‘orlikka; agrar davlatdan – sanoati rivojlangan mamlakatga; totalitarizmga asoslangan byurokratik tuzumdan – demokratik tamoyillar ustuvor bo‘lgan jamiyatga; tepadan turib tuziladigan reja bilangina ish ko‘radigan ishlab chiqarishdan – bozor munosabatlari, ya’ni o‘zaro raqobat asosidagi rivojlanishga; yakka mafkura hukmron jamiyatdan – ko‘ppartiyaviylikka asoslangan jamiyatga; ma’naviy parokandalikka yuz tutgan jamiyatdan – ma’rifatli jamiyatga; kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyatiga o‘tishiga erishish maqsadini amalga oshirishga qat’iy kirishildi va bu borada ulug‘vor ishlar qilindi.

O‘zbekiston Respublikasining 12-moddasida mafkura masalasining qonuniy asosi bayon etilgan (yangilangan Konstitutsiyada bu moddaning raqami ham, mazmuni ham aynan saqlab qolingan):

“O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy hayot siyosiy institutlar, mafkuralar va fikrlarning xilma-xilligi asosida rivojlanadi.

Hech qaysi mafkura davlat mafkurasini sifatida o‘rnatilishi mumkin emas”.

Modomiki, Asosiy qonunda O‘zbekistonimizda ko‘pmafkuraviy jamiyat barpo etilgani kafolatlangan ekan, tabiiy bir savol tug‘iladi: “Xo‘sh, mamlakatimizda bugun nechta mafkura faoliyat olib boryapti?”

Ayrimlar uchun takror bo‘lib tuyulsa sa ham, aytaylikki, mafkuralar, avvalo, ikkiga bo‘linadi:

1. Bunyodkor (yaratuvchi, progressiv, qonuniy) mafkuralar. Bularga Konstitutsiya yo‘l beradi.

2. Vayronkor (buzg‘unchi, regressiv, noqonuniy, reaksiya) mafkuralar. Bularni Konstitutsiya man etadi.

Bu yerda vayronkor mafkuralarni tasnif qilib, ular tahliliga to‘xtalib o‘tirmaymiz. O‘zbekiston jamiyatidagi bunyodkor mafkuralarning o‘zi uchga bo‘linadi:

1. Diniy mafkuralar. Bizda 16 ta konfessiya rasmiy ro‘yxatdan o‘tib, erkin faoliyat olib boryapti.

2. Partiyaviy mafkuralar. Bizda 5 ta partiya qonuniy faoliyat olib boryapti.

3. Milliy mafkura. Bir mamlakatda bittagina milliy mafkura bo‘ladi.

Demak, bugun jamiyatimizda jami 22 ta mafkura rasman faoliyat olib boryapti.

Mafkura manfaatlar ifodasi bo‘lgani uchun davlat chegaralari faqat mamlakatlarnigina emas, mafkuralarni ham bir bir-biridan ajratadi. Mafkura – shundayki, ko‘plarga arzimastigina bo‘lib tuyulgan narsa kutilmaganda katta ahamiyatga ega masalaga aylanib qolishi hech gap emas.

...Germaniyaga jurnalistik safarga jo‘nab ketishdan oldin kaminani GFRning O‘zbekistondagi elchixonasi vakili suhbatga chaqirdi. Nimani yemasligim, nimani ichmasligimgacha surishtirib, anketaga yozib qo‘yganidan tashqari (bu savollarga qanday javob berganim, o‘n kunlik safar mobaynida mezbonlar bunga qat’iy amal qilganlarini alohida aytib o‘tirmasam ham bo‘lar), Germaniya haqida bir qo‘ltiq kitob berdi. Ularni varaqlab, chiqargan xulosalarimdan biri shu bo‘ldiki, Germaniyada bugun yomon ko‘rinmay, degan mehmon Ikkinchi jahon urushi haqida og‘iz ochmagani ma’qul ekan.

Lekin bir gal bu “temir” bu qoidani buzishga majbur bo‘ldim.

Tarjimom bilan sayohat kemasida Bonn yonbag‘ridagi daryo uzra suzib boryapmiz. Bir joyga yetganda yaydoq qirg‘oqda – tosh-xarsanglar ustida tiklab qo‘yilgan ikki bayroqqa ko‘zim tushdi. Biri – Germaniya Federativ Respublikasini, ikkinchisi – Amerika Qo‘shma Shtatlarini. Tashqi ishlar vazirligining sobiq xodimi sifatida shuni yaxshi bilar edimki, bir mamlakat hududida ikkinchi davlat bayrog‘i hilpirashi aslo mumkin emas. Faqat xalqaro protokolda belgilangan joylarda – o‘sha davlat elchixonasi, konsulxonasi, boshqa vakolatxonasi, xalqaro tashkilot yoxud, protokolda ko‘zda tutilgan bo‘lsa, qo‘shma korxona tepasida boshqa davlat bayrog‘i tiklanishi – mumkin, xolos. Daryo qirg‘og‘ida esa biron-bir imorat yo‘q edi. Qiziqib, tarjimondan sababini so‘radim.

– Bu yerda ko‘prik bor edi. Uni amerikaliklar portlatgan, – deya gap boshladi u. Darhol gapini bo‘ldim:

– Shunga “rahmat” deb bayroq tiklab qo‘yganmisizlar?

– Gap – shundaki, amerikaliklar urush tugagani haqidagi hujjatga imzo chekilganidan 18 daqiqa o‘tganidan so‘ng portlatishgan. Bu bilan yangi urushni boshlagan.

– Iye, – dedim, – olti yil davom etgan Ikkinchi jahon urushida nemis armiyasi qanchadan-qancha ko‘priklarni portlatdi. Bitta ko‘prikka shunchami?

– Gitler armiyasi urush payti portlatgan. Amerikaliklar esa urush tugaganidan keyin... Farqi bormi?!

Tarjimonni ko‘ndira olmadim: unaqasiga ham, bunaqasiga ham u nemis xalqi manfaatini himoya qilaverdi.

– Bu ikki bayroq 1945 yildan buyon shu yerda hilpiraydi. Bu ikki bayroq 1945 yildan beri bir “gap”ni takrorlaydi: “Biz sizlarning shuncha katta gunohlaringizni kechirib kelyapmizmi, endi sizlar ham bizning urush yillaridagi xatolarimizni kechiringlar...”

Bu kaminaga xuddi oddiy askarga generalni almashtirganday tuyuldi.

Nemisning oddiy tarjimoni milliy mafkurasini shunchalar himoya qilishiga qoyil qolmay ilojingiz – yo‘q.

Jamiyatni mafkura boshqarishiga ana shu misolimiz mag‘zini chaqishning o‘zi ham yetarli bo‘lsa kerak. Faqat shu narsani esdan chiqarmaylikki, milliy mafkura ham – xuddi milliy qonunchilik kabi, hududiy chegaralangan narsa. Chegaraning nari yog‘i boshqa davlat ekanmi, u yoqda boshqa milliy mafkura amalda bo‘ladi.

Biroq ma‘naviyatning chegarasi qonun yo mafkuranikiga o‘xshamaydi. Ma‘naviyat – milliy bo‘ladi, millat bilan birga yuradi, hatto, millat bilan birga “ko‘chishi” ham mumkin. Deylik, afg‘onistonlik, tojikistonli, qozog‘istonlik, qirg‘izistonlik, turkmanistonlik o‘zbek ham uyida o‘zbekcha turmush tarzini joriy etishi, o‘zimizday urf-odatlar va ma‘naviy qadriyatlarga amal qilaverishi – mumkin.

Masalan, bir safar Tehron shahridagi mashhur Sulaymon bog‘ida zinapoya qurayotgan Afg‘onistonning Maymana shahridan borgan o‘zbeklarimiz bilan suhbatlashib qoldik.

– Falon joyda turamiz, ishdan so‘ng kelinglar, osh qilamiz, – deyishdi.

O‘zbek – o‘zbek-da. Mehmonga osh qo‘ymoqchi bo‘ladi-da. Lekin ularning birortasi umrida biror marta ham O‘zbekistonni ko‘rmagan ekan. Farqi – yo‘q. Chunki ma‘naviyat milliy bo‘ladi.

Ma‘naviyatning yangi mafkuraviy sharoitdagi asosiy vazifasi nimadan iborat bo‘lishi kerak? Hayot har kuni o‘zgaradi. Har qanday o‘zgarish yangi mafkuraviy sharoitni yuzaga keltiradi. Har qanday yangi mafkuraviy sharoit esa davlat va xalq oldiga yangi ma‘naviy vazifalarni ko‘ndalang qilib qo‘yaveradi.

2020-2021 yillarda yuz bergan “Kovid – 19” pandemiyasi biz uchun oson kechdimi? Yo‘q, albatta. Davlat va xalq bu og‘ir sinovdan boshqa ayrim davlatlardagidan ko‘ra nisbatan kam zarar bilan o‘tdi. Biz bunga aynan davlatimizning oqilona siyosati va xalqimizning yuksak ma‘naviyati bilan erishdik. Ba‘zi mamlakatlarda odamlar cheklovlarga qarshi ham bosh ko‘tardi. Holbuki, cheklovlarning bari amalda xalq salomatligini o‘ylab amalga oshirilgan edi.

Rossiya-Ukraina urushiga munosabatni olaylik. Davlatimiz beteraflrik pozitsiyasida turibdi. Ammo fuqarolarimizning bu urushda ishtiroki qonun bilan qat‘iy tarzda taqiqlangan, ya‘ni bunday harakatga nisbatan tegishli jazo belgilangan. Ma‘naviyatli xalq bu pozitsiyani qo‘llab-quvvatlab kelyapti.

Yoki shu kecha-kunduzdagi Isroil – Palastin mojarosiga munosabatni olaylik. Bunda ham davlat va xalq nuqtayi nazari o‘rtasida hamohanglik – bor.

Yuqoridagilardan ma‘lum bo‘ladiki, ma‘naviyat va milliy mafkura davlat tarkibidagi sohalar emas. Ammo bu ularning davlatdan ayri holda faoliyat olib borishini anglatmaydi. Birinchidan, Respublika Ma‘naviyat va ma‘rifat markazi Prezident farmoni bilan tashkil etilgan, ikkinchidan, u garchi jamoat tashkiloti hisoblansa-da, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Respublika Ma‘naviyat va ma‘rifat kengashining raisi hisoblanadi. Shunday ekan, ma‘naviyat va milliy mafkura davlat siyosatini xalq o‘rtasida targ‘ib etishda asosiy tayanch kuch hisoblanadi.

Ko‘pmafkuraviy jamiyatda turli-tuman g‘oyalar ilgari surilaveradi. Hatto, ular o‘zaro bir-biriga tamoman qarshi mafkuralar bo‘lishi ham – mumkin. Biroq jamiyatdagi hech bir mafkura milliy mafkuraga zid bo‘lmasligi – kerak. Chunki milliy mafkura mamlakat xalqining umummanfaatlari, qiziqishlari, intilishlari, orzu-maqсадlarini ifodalab, ularni himoya qilish va amalga oshirishga qaratilgan g‘oyalar majmuasi hisoblanadi.

Shu ma‘noda ayrim radikal islomiy guruhlar vakillarining chetdan turib, ba‘zan ichkaridan turib ham xalqni yo‘ldan urishga, to‘g‘ridan-to‘g‘ri amaldagi konstitutsiyaviy hokimiyatga zarba berishga, fuqarolarni o‘z davlatiga qarshi qayrashga, zimdan oxir-oqibatda O‘zbekistonda islom davlati qurishga qaratilgan o‘ta qaltis g‘oyalarni tarqatishiga aslo yo‘l qo‘yib bo‘lmaydi. To‘g‘ri, bugun ijtimoiy tarmoqlar – global hodisa. Uni to‘shishning hech bir imkoni – yo‘q. Ammo g‘oyaga qarshi g‘oyani ilgari surishimiz, xalqni xato qarash orqasidan ergashib ketishiga yo‘l qo‘ymasligimiz – zarurmi-yo‘qmi

Hozir ayrim mullasifatlar O‘zbekistonda islomiy shariatdan kelib chiqqan holda er kishining bir paytning o‘zida to‘rt xotinga uylanishi mumkinligini tinmay targ‘ib qilyapti. Holbuki, bu demokratiyaga, bashariyatning asrlar mobaynida yetib kelgan umuminsoniy qadriyatlariga, eng muhimi, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga – zid.

Yangilangan Konstitutsiyamiz bir nechta moddasida aynan ko'pxotinlikka hech qanday asos yo'qligi ayon bo'ladi. Bu fikrni isbotlash uchun shu moddalarni bir-bir ko'rib o'taylik.

1-moddada, jumladan: "O'zbekiston – boshqaruvning respublika shakliga ega bo'lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat", – deyilgan. Davlatning "demokratik" degan sifati, jumladan, diniy va jinsiy jihatdan fuqarolarning tengligini ham nazarda tutadi. Ya'ni bu mamlakatda erkak bilan ayolga bir xil huquq va erkinliklar berilishini taqozo etadi. Qanday qilib, bir paytning o'zida erkakka to'rt, ayolga esa bir martagina nikoh huquqini beramiz? "Huquqiy" sifatida mamlakatda jamiyatni ilgari qabul qilingan qandaydir tartib-qoidalar emas, xalq vakillaridan tashkil topgan parlament qabul qilgan qonunlar asosida boshqarish ko'zda tutiladi. Shunday ekan, parlament qabul qilmagan biror-bir tartib-qoida, aniqrog'i, diniy yoki milliy an'ana qonun kuchiga kirishi mumkin emas. "Dunyoviy" degan sifat palament qonun, Prezident farmon, qaror, farmoyish qabul qilayotganda, boshqa qonunosti hujjatlari chiqarilayotganda biror-bir dinga suyanish, uning qay bir tartib-qoidalaridan kelib chiqish majburiyati yo'qligini ko'rsatadi.

8-moddada: "O'zbekiston xalqini, millatidan qat'i nazar, O'zbekiston Respublikasining fuqarolari tashkil etadi", – deb bitilgan. Mamlakatimizda esa 130 dan ortiq millat va elat vakillari istiqomat qiladi. Hatto, aholining katta qismini musulmonlar tashkil etgani bilan, nikoh masalasida islom dinidagi tartib-qoidani qonunga kiritishga aslo haqqimiz – yo'q. Bunda boshqa konfessiyalar vakillarini o'zlari mansub bo'lmagan din qoidalariga majburan amal qildirish bo'lar edi.

12-moddada jamiyatdagi ko'pmafkuraviylik aks ettirilganini yuqoriroqda ko'rib o'tdik. Modomiki, din ham mafkura bo'lar ekan, demak, avvalo, islomiy qarashlar jamiyatdagi mafkuralardan biri, xolos, qolaversa, hech bir mafkura davlat mafkurasi sifatida o'rnatilishi mumkin bo'lmagach, ko'pxotinlikni qonuniylashtirish islomni davlat mafkurasiga aylantirish hisoblanadi va bunga Konstitutsiya aslo yo'l bermaydi.

13-moddaga binoan esa:

"O'zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga ko'ra, inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmati va boshqa ajralmas huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi.

Demokratik huquq va erkinliklar Konstitutsiya va qonunlar bilan himoya qilinadi".

Ko'pxotinlik esa demokratiya asoslanadigan umuminsoniy prinsiplarga mutlaqo mos kelmaydi.

15-moddada, jumladan: "Davlat va uning organlari, boshqa tashkilotlar, mansabdor shaxslar, fuqarolik jamiyati institutlari hamda fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish yuritadilar", – deyilgan.

Qonun nikoh yoshiga yetgan, boshqa nikohi yo‘q juftliklarni rasman oila qurgani to‘g‘risida ro‘yxatdan o‘tkazadi. Ular, musulmon bo‘lsa, o‘z xohishiga ko‘ra, nikoh guvohnomasi yoki Fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish (FHDYo) organlari juftlikning rasman nikohdan o‘tishi belgilangani to‘g‘risida bergan dalolatnomasi asosida masjidlarda islomiy tartib-qoidalar asosida nikoh o‘qilishi – mumkin. Ochig‘ini aytganda, FHDYo orqali hujjatlashtirilgan nikoh “rasmiy nikoh”, aynan juftlikning masjidda nikoh o‘qitishi esa “shar’iy nikoh” deyilishi – kerak. Bizda hozirgi paytda nima bo‘lyapti? “Shar’iy nikoh” deganda noqonuniy nikoh tushunilyapti. Ya’ni bu bir erkakning rasman nikohida ayoli bo‘la turib, yashirinch, ya’ni noqonuniy tarzda nikoh o‘qitib olib, ikkinchi (hatto, uchinchi, to‘rtinchi) bor uylanishini anglatyapti. Shu darajaga borildiki, ba’zan taniqli-taniqli kimsalar ham ommaviy axborot vositlaridagi musohaba(interyu)larida: “Barcha xotinlarim bilan ahil-inoq yashab kelyapman”, – tarzidagi fikrlari ifodalanib qolyapti. Mafkurachi sifatida shuni unutmasligimiz – kerakki, ko‘pxotinlikni ilgari surish zahirida O‘zbekistonda islom davlati qurish g‘oyasi targ‘ibi yotibdi. Holbuki, tarixda bizda hech qachon islomiy davlat bo‘lmagan.

Xudo erkak va ayol miqdorini o‘zaro mutanosiblikda, ya’ni balansda ushlab turish huquqini hech kimga bermaydi. Jamiyatda ular soni – o‘zaro teng, nari borsa, 1-2 foizgagina farq qiladi. Bu – buyukjan-buyuk bir sir. Agar moddiy imkon borlar bir nafardan ortiq qiz(yo ayol)ga uylansa, ochig‘i, jamiyatda erkaklarga qiz (xotin) yetmay qoladi ham.

Din ham Konstitutsiyaning ana shu 15-moddasida ko‘zda tutilgan “fuqarolik jamiyati institutlari”ga kiradi. Shuning uchun ham O‘zbekiston musulmonlari idorasi raisi – muftiyning nikoh guvohnomasi yoxud FHDYo ma’lumotnomasi yo‘q juftliklarga nikoh o‘qish taqiqlash to‘g‘risida fatvosi qabul qilingan.

Aholisining asosiy qismini musulmonlar takshil etadigan mamlakatlar, davlat va din munosabatlariga ko‘ra, quyidagi uch turga bo‘linadi: 1) islom davlatlari; bularda yo islom shariati Konstitutsiya o‘rnini bosadi (masalan, Saudiya Arabistoni), yo islom shariati asosida Konstitutsiya qabul qilinadi (masalan, Eron Islom Respublikasi); 2) islom davlat dini maqomiga ega davlatlar (masalan, Misr Arab Respublikasi); 3) din davlatdan ajratilgan davlatlar (masalan, O‘zbekiston Respublikasi).

1914 yili Abdurauf Fitrat “Oila” degan risola yozib, jumladan, xalqni ko‘pxotinlikdan qaytarishga urindi. Chunki islom qoidasiga ko‘ra, to‘rt xotin ham bir qozondan taomlanishi, o‘rtada payg‘ambar (s. a. v.) darajasida adolat qilish – kerak. Buning esa imkon – yo‘q darajada. Buyuk olim ko‘pxotinlikning fojialarini ham keltiradi. Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar”ida esa aynan ikkixotinlik fojiasi millat boshidagi bir kulfat yanglig‘ ko‘rsatilgan.

Kamina Eronga borib kelganman. Islom qoidasi qonunda – bor. Ammo ikkinchi xotin olish uchun avval bunga birinchi xotin, uchinchi xotonga uylanish uchun nikohidagi ikki ayoli ham, to‘rtinchi turmush uchun esa nikohidagi uchala xotini ham

rasman ruxsat berishi – zarur. Buning esa aslo imkoni – yo‘q. Shunday islom davlatida ham amalda ikkixotinlik – yo‘q.

Konstitutsiyamizning 16-moddasida alohida ta’kidlanganki: “Birorta qonun yoki boshqa normativ-huquqiy hujjat Konstitutsiyaning prinsip va normalariga zid bo‘lishi mumkin emas”. Bu esa jamiyatda Konstitutsiya “prinsip va normalariga zid” har qanday tartib-qoida joriy etilishi ham, hatto, targ‘ib qilinishi ham mumkin emasligini ko‘rsatadi.

19-moddada, jumladan, shunday deyilgan:

“O‘zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo‘lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, e’tiqodi, ijtimoiy kelib chiqishi, ijtimoiy mavqeidan qat’i nazar, qonun oldida tengdirlar.

Imtiyozlar faqat qonunga muvofiq belgilanadi va ijtimoiy adolat prinsiplariga mos bo‘lishi – shart”.

Modomiki, shunday ekan, mamlakatda bir din vakillari uchun – boshqa, boshqa din vakillari uchun – boshqa qonun qabul qilib bo‘lmaydi.

35-moddaga ko‘ra, din – har bir fuqaro uchun shaxsiy masala: “Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har kim xohlagan dinga e’tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e’tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo‘l qo‘yilmaydi”.

Shunday ekan, qanday qilib aholining muayyan toifasi e’tiqodi bo‘lgan din qoidalarini hamma uchun majburlab joriy etamiz? Axir, har qanday qonun majburiy ijroni talab qiladi. Buni hayotiy misol bilan tushuntiradigan bo‘lsak, boshqa din vakiliga uylangan musulmon qonuniy ravishda uning ustiga xotin olishi – kerakmi?

Konstitutsiyamizning 58-moddasida to‘rt xotinga uylanish qoidasini joriy etish hech qanaqasiga mumkin emasligini ko‘rga hassadek aniq-tiniq qilib belgilab qo‘yiladi. Chunki bizda:

“Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar.

Davlt xotin-qizlar va erkaklarga jamiyat hamda davlat ishlarini boshqarishda, shuningdek, jamiyat va davlat hayotining boshqa sohalarida teng huquq va imkoniyatlarni ta’minlaydi”.

Qo‘polroq qilib aytilsa, mazkur modda davlat bu ikki jinsdan biriga ikkinchisidan ustun huquq va erkinlik bera olmasligini, berilsa, Xudo ko‘rsatmasin, nikoh masalasida ham teng huquq va erkinlik berishga majburligini ochiqlaydi.

Shariatning ayrim tartib-qoidalari, jumladan, biz muhokama qilayotgan masalani qonunga kiritishni talab qilish – amalda konstitutsiyaviy tuzumni zo‘rluk bilan o‘zgartirishni maqsad qilganlarning ishi. 71-moddada bu qat’iy taqiqlanishi yozilgan: “Konstitutsiyaviy tuzumni zo‘rluk bilan o‘zgartirishni maqsad qilib qo‘yuvchi, O‘zbekistonning davlat suverenitetiga, hududiy yaxlitligiga va xavfsizligiga qarshi chiquvchi, urushni, ijtimoiy, milliy, irqiy hamda diniy adovatni targ‘ib qiluvchi,

fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlari va erkinliklariga, aholining sog'lig'iga, ijtimoiy axloqqa tajovuz qiluvchi siyosiy partiyalarning, boshqa nodavlat notijorat tashkilotlarining, shuningdek, milliy va diniy belgilariga ko'ra siyosiy partiyalarning, harbiylashtirilgan birlashmalarning tashkil etilishi va faoliyati taqiqlanadi. Maxfiy jamiyatlar va birlashmalar tashkil etish taqiqlanadi".

Endi 75-moddaning mohiyatini tushunib olaylik:

"Diniy tashkilotlar davlatdan ajratilgan hamda qonun oldida tengdirlar. Davlat diniy tashkilotlarning faoliyatiga aralashmaydi.

Davlat qonunda belgilangan tartibda faoliyat ko'rsatayotgan diniy tashkilotlar faoliyatining erkinligini kafolatlaydi".

Demak, din davlat ishlariga aralishga haqli emas. Shunday ekan, xoh ichkaridan, xoh chetdan mamlakatimiz davlat tuzumiga tosh otib, shariatning ayrim qoidalarini qonuniylashtirishni talab etish provokatsiyadan boshqa narsa emas.

Diniy qarashlar bilan ilmiy qarashlar o'rtasida ham ba'zan qarama-qarshilik kelib chiqadi. Shunday mahalda jamiyatda qaysi biri ustun bo'lishi – zarur. Shunda yana milliy mafkuraga ehtiyoj yuzaga keladi. Albatta, milliy mafkura davlat mafkurasi emas. Biroq bahsli fikrlardan qay biridir ustuvor bo'lishi zarur-ku.

Masalan, chap qo'l bilan ovqat yeyish dinimizda qoralanadi. Ayrim amru ma'ruflarda imom xatiblar ko'pchilik o'rtasida shu masalani ko'tarib, qattiq-quruq gaplar bilan chap qo'l bilan ovqat yeydiganlarni tanqid qilishadi. Holbuki, Xudo muayyan foiz kishilarni chapaqay qilib yaratadi. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, ular aholining 12-15 foizini tashkil etadi. Hatto, 13 avgust Xalqaro chapaqaylar kuni sifatida xalqaro miqyosda bayram ham qilinadi. A. Eynshteyn, Ch. Chaplin, Arximed, M. Lomonosov, I. Nyuton, Ch. Darvin, A. Pushkin, M. Tven, F. Kafka, G. Andersen, L. Tolstoy (u o'ng qo'l bilan ham yozavergan), G. Uells, L. Kerrol, M. Leskov, V. Mayakovskiy... chapaqay bo'lgan.

Chapaqaylarni o'ng qo'l bilan ishlash, jumladan, yozish, ovqat yeyishni majburlash psixologik jihatdan ularga juda katta zarba hisoblanadi. O'ngaqay bo'lsangiz, chap qo'l bilan osh yeyishingizni bir tasavvur qilib ko'ring. Shuning uchun olimlar ularni o'ng qo'l bilan ishlashga majburlash mutlaqo og'ir oqibatlariga olib kelishini isbotlashgan. Shunday ekan, hadisni sharhlayotganda, buning chapaqaylarga aloqasi yo'qligini ham eslatib o'tishni unutmaslik – kerak.

Islom radikalizmi vakillari O'zbekistonimizdagi umumxalq bayramlariga qarshi ig'volar ham qo'zg'ab kelyapti. Emishki, ikkita islom bayrami – Ramazon va Qurbon hayitlaridan boshqa bayramlarni nishonlash xalqimiz uchun bid'at emish. Holbuki, Yangi yil, Xotin-qizlar kuni, Navro'z, Xotira va qadrlash kuni, Mustaqillik, O'qituvchi va murabbiylar kuni, Konstitutsiya qabul qilingan kunni nishonlash – dunyoviy mazmun-mohiyatga ega, ularning dindagi bid'atlarga mutlaqo aloqasi – yo'q. Buni ham aynan shu tarzda qat'iy turib targ'ib qilib turmasak, ayrim fuqarolar bilib-bilmay

shu ig‘vo g‘oyalar ketidan ko‘r-ko‘rona ergashaveradi. Fuqaroning davlat tarafidan joriy etilgan, dam olish sifatida butun xalq dam oladigan umumxalq bayramlariga bunday munosabat ham amalda konstitutsiyaviy tuzumga qarshi qaratilgan provakatsiyadan boshqa narsa emas.

Hattoki, g‘alamis niyatli bu g‘oyalar tarafdorlari tug‘ilgan kunlarni, ayniqsa, ulug‘ zotlarning davlat tarafidan nishonlanadigan yubiley sanalarini o‘tkazishga ham shunday salbiy munosabat bildiradi.

O‘ylab qaralsa, mafkura shamolga o‘xshaydi: eshikning tirqishidan kirsam, bo‘ldi, bir pasda butun uyni aylanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev shu yilning 19 sentyabri kuni Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 78-sessiyasida nutq so‘zladi. Unda, jumladan, terrorizm va diniy ekstremizmga birgalikda kurashish masalasini ko‘tarib, quyidagi aniq-tiniq takliflarni ilgari surdi. Hajman kattaroq bo‘lsa ham, mavzu uchun ahamiyatli bo‘lgani uchun ularni to‘liq keltirishga to‘g‘ri keladi:

“Biz ekstremizm balosi tarqalishiga, yoshlarning radikallashtirishiga yo‘l qo‘ymaslik uchun birgalikdagi harakatlarimizni kuchaytirishimiz – zarur.

O‘tgan yil mart oyida Toshkentda Birlashgan Millatlar Tashkilotining terrorizmga qarshi global strategiyasini Markaziy Osiyoda amalga oshirish bo‘yicha qo‘shma harakatlar rejasi qabul qilindi.

Ekstremizm va terrorizmga qarshi kurash bo‘yicha Milliy strategiyamiz doirasida bir masalaga alohida e‘tibor qaratmoqdamiz. U ham bo‘lsa, ilgari ekstremizm g‘oyalari ta‘sirida bo‘lgan shaxslarni sog‘lom hayotga qaytarish va jamiyatga moslashtirish masalasidir.

Biz bu borada o‘ziga xos tajriba orttirdik, besh marta “Mehr” insonparvarlik missiyasini o‘tkazdik. Uning doirasida 530 nafardan ziyod fuqarolar, avvalo, ayollar va bolalarni Yaqin Sharq va Afg‘onistondagi qurolli nizolar hududlaridan yurtimizga qaytardik. Ularning barchasiga tibbiy, psixologik, ijtimoiy va boshqa yordamlar ko‘rsatildi.

Xalqaro jamoatchilik joriy yilning iyun oyida mana shu yerda, Birlashgan Millatlar Tashkiloti bosh qarorgohida mamlakatimizga olib kelingan va yangi hayot boshlagan shaxslarning tarixini ularning o‘zlaridan eshitdi.

Biz bu yo‘nalishdagi harakatlarni davom ettirish va doimiy tajriba almashishni yo‘lga qo‘yish uchun Birlashgan Millatlar Tashkilotining Terrorizmga qarshi kurash boshqarmasi shafeligida urush hududlaridan qaytganlar bilan tizimli ishlash bo‘yicha Mintaqaviy ekspertlar kengashini tuzishga qaratilgan amaliy qadamlarni tashladik.

Birlashgan Millatlar Tashkilotiga a‘zo davlatlar xalqaro terrorizm kabi umumiy tahdidlarga qarshi kurashda yanada birlashib, harakat qilishlari – kerak.

Yana bir muhim fikrni ta‘kidlashni istardim. So‘nggi paytlarda ayrim mamlakatlarda ko‘zga tashlanayotgan diniy toqatsizlik, islomofobiya holatlariga aslo

yo‘l qo‘yib bo‘lmaydi, deb hisoblaymiz. Jahon miqyosida dinlararo bag‘rikenglik va hamjihatlik g‘oyalarini keng targ‘ib etish maqsadida O‘zbekistonda YUNESKO shafeligida Dinlararo muloqot va bag‘rikenglik xalqaro markazini tashkil etishni taklif qilamiz.

Diyorimiz jahon ilm-fani rivojiga beqiyos hissa qo‘shgan, islomni ilm-ma‘rifat va tinchlik dini sifatida namoyon etgan Al-Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino, Imom Buxoriy, Mirzo Ulug‘bek, Alisher Navoiy singari ulug‘ alloma va mutafakkirlar vatani ekani bilan haqli ravishda faxrlanamiz. Shunday buyuk olimlarning boy merosini o‘rganish, islomning asl insonparvarlik mohiyatini chuqur ochib berish maqsadida 2024-yil O‘zbekistonda “Islom – tinchlik va ezgulik dini” mavzusida xalqaro konferensiya o‘tkazish tashabbusini ilgari suramiz”.

“Yumshoq kuch” strategiyasi va ma‘naviy xavfsizlik. Zamon ma‘naviy-mafkuraviy maydonga yangi-yangi qarash va tushunchalarni olib kiraveradi. So‘nggi yillarda “yumshoq kuch” (Bu haqda batafsilroq ma‘lumot olish uchun qarang: 3) atamasi ommalashdi. Buning xalqaro munosabatlar tizimida madaniy ta‘sir qilish tajribasi sifatidagi o‘rni beqiyos darajada o‘sib boryapti. “Yumshoq kuch” (“soft power”) yoki “yumshoq hokimiyat” – majburlashni anglatadigan “qattiq kuch”dan farqli o‘laroq, ixtiyoriy ishtirok etish, simpatiya va jozibadorlik asosida istalgan natijalarga erishish qobiliyatini nazarda tutadigan siyosiy konfiguratsiya modelidir” (3). U amalda “qattiq kuch”, ya‘ni masalalarni qurol bilan hal etishdan ustun bir yo‘l ekani bilan ajralib turadi. Muammolarni so‘z kuchi yordamida hal qilishga moyillik – inson tabiatida mavjud.

“Yumshoq kuch” siyosati uch asosiy manbaga tayanadi: “a) “mamlakat madaniyati va uning boshqalar uchun jozibali tomonlari; b) ma‘lum bir mamlakatning o‘zgalar tomonidan qabul qilingan siyosiy qadriyatlar tizimi; v) legitim deb topilgan va axloqiy qoidalarga asoslangan tashqi siyosat modeli” (3).

Bu borada g‘oya shundan iborat bo‘lishi – kerakki, birinchidan, mamlakatimiz xalqining boy madaniyatini yuksaltirib, uni targ‘ib qilishimiz, shu tariqa boshqalarga uning hartaraflama jozibador ekanini isbotlashimiz – darkor; ikkinchidan, O‘zbekistonimiz siyosiy qadriyatlarining o‘zga mamlakatlar tarafidan qadrlanishi erishishimiz zarur. “Yumshoq kuch” ham – “qattiq kuch” kabi, o‘z ta‘sir doirasi chegaralariga ega. Ular qanday tasvirlanadi? Qattiq kuchning, masalan, ommaviy qirg‘in qurollari, birinchi navbatda yadroviy qurollar va ularning halokatli natijasi xaqidagi tasavvurlar bu kuchni cheklaydi hamda ma‘lum tizginda ushlab turadi. “Qattiq kuch” o‘zining qattiqligi darajasi tufayli o‘zini cheklaydi. Yumshoq kuchning chegaralari qanday belgilanadi? Ko‘p asrlik siyosiy tarix shuni ko‘rsatadiki, “yumshoq kuch”ning tarqalishi va ta‘siri, qoida tariqasida, diktator tomonidan boshqariladigan mintaqaning va unga yondosh hududlarning geografik chegaralari bilan ifodalangan, uning harakat doirasini kengaytirish yoki butun dunyoni qamrab olish imkoniyati

bo'lmagan. Masalan, ellinizm sobiq Makedoniyalik Iskandar imperiyasi chegaralaridan tashqariga chiqmagan. Rim madaniyati o'z hududi va unga madaniy yaqin mamlakatlar sivilizatsiyasiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Buyuk Britaniyaning beshta qit'ada mustamlakalari bo'lgan, ammo ularni, asosan, harbiy vositalar yordamida saqlab turgan. Bu esa oxir-oqibat ushbu kuchning muqarrar ravishda pasayishiga olib keldi.

“Legitimlik” – nima? Bu mamlakat xalqining davlat hokimiyati faoliyatidan roziligini, uning ijro etilishi majburiy bo'lgan qarorlarini ixtiyoriy ravishda bajarishini anglatadi. Hamma narsa – buning darajasiga bog'liq. Bu daraja qancha past bo'lsa, davlat shuncha ko'p kuch ishlatishga majbur bo'laveradi. “Yumshoq kuch” siyosatini yuritishda boshqa davlatlar mamlakatdagi legitimlikka alohida e'tibor qiladi, albatta. Demak, bu borada samaraga erishish uchun ana shu o'ta muhim bo'lgan ichki masalaga ham diqqat qaratishga to'g'ri keladi.

Milliy mafkura aynan davlat bilan fuqarolar o'rtasini yaqinlashtirishga, davlat siyosatini ommaga to'g'ri tushuntirib, xalqning dardini davlatga yetkazishda ham ko'priq, alohida vosita vazifasini o'tashi – zarur.

“Yumshoq kuch” siyosati keyingi yillarda xalqaro munosabatlarimiz, xususan, Markaziy Osiyo davlatlari bilan hamkorligimizda o'zini to'la oqlaganini ham alohida qayd etib o'tish – zarur.

Mafkuraviy mo'ljal va ma'naviy mezonlar. Mana, asosan, ma'naviyat va mafkura xususida bahs yuritgan bo'ldik. Ularning o'xshash va farqli jihatlari haqida ham qisman so'z bordi. Ammo shuni unutmaslik – kerakki, har qanday masalaga doir mafkuraviy mo'ljal, avvalo, milliy va xalqaro qonunlar hamda ma'naviy mezonlarga asoslanishi – zarur.

Ma'naviyat, mafkura va qonun zamirida, umumlashtirib aytilsa, insonni komil ko'rish ilinji yotadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. K a r i m o v I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildli. J. 4. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. – B. 318.
3. Bu haqda batafsilroq ma'lumot olish uchun qarang: S a i d o v S. “Yumshoq kuch” fenomeni va uning O'zbekiston tashqi siyosatidagi ayrim jihatlari. – <https://www.uzanalytics.com> (Noyabr 9, 2020 UZ Team).

BARKAMOL SHAXSNING MA'NAVIY MEZONLARI

Azamat Muxtarov,
TDIU “Ijtimoiy-gumanitar fanlar” kafedrası
mudiri, falsafa fanlari doktori, professor

Annotatsiya. Maqolada barkamol shaxsning shakllanishida lozim bo'ladigan ma'naviy mezonlar, ma'naviyat va madaniyat tushunchasiga berilgan ta'riflarning qiyosi, ushbu tushunchalarning mohiyati, ularning barkamol shaxs shakllanishida tutgan ahamiyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Barkamol shaxs, jamiyat, ma'naviyat, madaniyat, ma'naviy mezon, ijtimoiy himoya, strategiya.

Tabiiyki, har qanday davlat va jamiyat taraqqiyotida barkamol shaxs tarbiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Davlatning nafaqat bugungi hayoti va uning porloq kelajagini davlat tomonidan olib borilayotgan siyosat bilan belgilanadi. Shavkat Mirziyoyev 2023 yil Saylovoldi dasturidayoq siyosiy konsepsiyasini, ulkan nazariy fundamental qarashlarini real voqelik va amaliy faoliyat bilan bog'liq holda shunday ifodalagan edi: Yangi O'zbekiston bu – avvalo, inson qadri ulug'langan, millati, tili va dinidan qat'i nazar, har bir voqeadoshimiz o'z salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun barcha imkoniyatlar yaratilgan mamlakatdir.

Yangi O'zbekiston bu – global ishlab chiqarishning muhim va ajralmas bo'g'iniga aylangan, kuchli iqtisodiyotga ega bo'lgan davlatdir.

Yangi O'zbekiston bu – inson va biznes manfaatlari adolatli qonunlar asosida himoya qilinadigan jamiyatdir.

Yangi O'zbekiston bu – mamlakat ichkarisida yoki xorijda bo'ladimi, vatandoshlarimizni har qanday sharoitda ham himoya qila oladigan, chegaralari ishonchli qo'riqlanadigan xavfsiz va barqaror davlatdir.

Yangi O'zbekiston bu – sog'lom, bilimli va ma'naviy barkamol insonlar yurtidir.

O'zbekistonning yangilangan Konstitutsiyasida aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor berilgan. Endilikda davlatimizda ijtimoiy adolat tamoyili keng tadbiq qilinib, har bir inson uchun munosib sharoitlar yaratib beriladi.

Yangi tahrirda qabul qilingan Konstitutsiyada mehnatga layoqatsiz va yolg'iz keksalar, nogironligi bo'lgan shaxslar hamda aholining ijtimoiy jihatdan ehtiyojmand boshqa toifalarining huquqlari davlat himoyasida bo'lishining belgilangani mazkur sohani yagona yondashuv asosida isloh qilish zarurligini taqozo etmoqda.

Aynan shu sababli, 2023 yili O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi tuzildi.

Agentlik aholini ijtimoiy himoya qilish va ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish sohasidagi yagona davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha vakolatli davlat organi etib belgilandi.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi aholisini ijtimoiy himoya qilish strategiyasi qabul qilindi. Uning maqsadlardan biri, mehnatga layoqatli aholini ijtimoiy ta'minot bilan qamrab olish, ijtimoiy sug'urta tizimini bosqichma-bosqich joriy etish, tomonidan ko'rsatiladigan ijtimoiy yordam dasturlarini mustahkamlash, xususan, ijtimoiy yordam tayinlash mezonlarini doimiy ravishda takomillashtirib borishdir.

Shu bilan birga so‘nggi yillarda mamlakatimizda aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish, davlat tomonidan fuqarolarga ijtimoiy xizmat ko‘rsatish ko‘lami va turlarini kengaytirish bo‘yicha tizimli ishlar amalga oshirilgani hech kimga sir emas.

Jumladan:

- Kam ta‘minlangan oilalarga 2021 yildan boshlab Ijtimoiy himoya yagona reyestri orqali ijtimoiy nafaqalarni avtomatik tarzda tayinlash tizimi to‘liq yo‘lga qo‘yildi. Bu esa tizim faoliyati shaffofligini ta‘minlash imkoniyatini berdi.

- Aholi turmush darajasini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish, fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish va moddiy qo‘llab-quvvatlash, ularning daromadlarini inflyatsiya darajasiga qarab indeksatsiyalab borish maqsadida 2023 yil 1 apreldan boshlab pensiyalar va nafaqalar miqdori 7 foizga oshirilib, 4,4 mln nafar fuqaroning pensiya miqdori qayta hisob kitob qilib chiqildi.

Sentabr oyidan boshlab “Ijtimoiy himoya yagona reyestri” axborot tizimi orqali xususiy sektorda band bo‘lgan ayollarga homiladorlik va tug‘ish nafaqalarini proaktiv shaklda tayinlash va to‘lash yo‘lga qo‘yildi.

2023 yilda yanvar-iyul oylarida 9,1 ming nafardan ko‘p ayollarga jami 18,2 mlrd. so‘mlik homiladorlik va tug‘ish nafaqasi tayinlandi.

- O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 29 iyundagi PQ-299-son qaroriga asosan ozodlikdan mahrum etish jazosini o‘tab bo‘lgan fuqarolarning ijtimoiy moslashuviga ko‘maklashish bo‘yicha “dastlabki ijtimoiy-moddiy yordam paketi”ni berish tajribasi joriy etildi.

2023 yilning 1-chi yarim yillik davrida “Ijtimoiy himoya yagona reyestri” axborot tizimi orqali 30 nafar fuqaroga jami 278,4 mln so‘mlik “dastlabki ijtimoiy-moddiy yordam paketi” to‘lab berildi.

O‘zbekistonda inson qadri davlat siyosatining poydevoridir. Xususan, bunda aholini ijtimoiy himoya qilish masalasi alohida ahamiyatga ega.

Davlatimiz tomonidan kam ta‘minlangan oilalar, ayollar, yoshlar, keksalar, shuningdek, nogironlarga har tomonlama yordam ko‘rsatilmoqda. Ko‘rsatilayotgan yordam manzillidir, ya‘ni faqat ehtiyojmand odamlarga beriladi.

Uning maqsadi odamlarga hayotdagi qiyin damlarni yengib o‘tishga yordam berish, ularda kelajakka ishonch uyg‘otishdir.

Haqiqatan ham har qanday islohot ostida inson manfaati yotadi. Prezident Shavkat Mirziyoyev siyosiy qarashlarida hamma narsa inson uchun, inson hamma narsadan ulug‘ tamoyili ustuvorlik qiladi. Respublika Ma‘naviyat va ma‘rifat markazi faollari va bir guruh ma‘rifat targ‘ibotchilarining O‘zbekiston xalqiga murojaatida ta‘kidlanganidek, hech qachon unutmaylik, farzandlarimizning ertaga kim bo‘lib yetishi bugun ularga oilada qanday tarbiya berayotganimiz, ularning qalbini, ongini nima bilan to‘ldirayotganimizga bog‘liq. Agar o‘g‘il-qizlarimizni hozirdan boshlab ilmga, hunarga, mehnatga, odob va madaniyatga o‘rgatsak, ularning ko‘ngliga ona

yurtga muhabbat va sadoqat hissini, yuksak insoniy tuyg'ularni singdirsak, avlodlar kelajagi baxtli bo'lishiga mustahkam poydevor qurgan bo'lamiz.

Shu boisdan ham Yangi O'zbekiston iborasi barkamol shaxs ma'naviy mezonlari, tamoyillari bilan uzviy bog'liq bo'lib uning o'zaro paradigmalari bilan chambarchas bog'liq deyish mumkin.

Ma'naviyat tushunchasining ilmiy, falsafiy, adabiy tafakkurda yoki oddiy xalq tilida qo'llanib kelayotgan ko'plab ta'riflarini keltirish mumkin. Ayni hol bu tushunchaning o'ziga xos rivojlanish evolyusiyasini aks ettiradi va uning keng ma'noga ega ekanidan dalolat beradi. Shu bilan birga, o'zida juda chuqur va keng qamrovli ma'no-mazmunni mujassam etgan bu tushunchaga har qaysi ma'rifatli inson o'zining hayotiy qarashlari, shaxsiy e'tiqodi, ongu tafakkuri va dunyoqarashidan kelib chiqqan holda turlicha ta'rif berishi mumkin. Ma'naviyat – insonning, xalqning, jamiyatning, davlatning kuch-qudratidir. U yo'q joyda hech qachon baxt-saodat bo'lmaydi.

“Ma'naviyat” tushunchasini aniqlashga bag'ishlangan juda ko'p ilmiy adabiyotlar mavjud. Ularda madaniyat tushunchasiga berilgan ta'riflar uch yuztadan oshib ketadi. Bu tushunchaga mualliflarning har biri o'z nuqtai nazaridan qarab kelganlar va uning qaysi jihatiga e'tibor qaratilganiga qarab turli ta'riflarni ilgari surganlar. Ularda mualliflarning o'z munosabatlariga qarab, madaniyat, shaxs, inson, millat, xalq, jamiyat, davlat fuqaro va ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda tutgan o'rnini tushunish ifodasi sifatida bugungi kungacha davom etib kelmoqda. Albatta, “madaniyat”ga berilayotgan ta'riflar va qarashlarning turli-tumanligi hamda ularning bugungi kungacha davom etayotgani ijobiy hol. Bu, bir tomondan, tushunchaning hali ochilmagan va o'rganilmagan qirralarini yanada chuqurroq o'rganish imkonini bersa, ikkinchi tomondan, nafaqat bu tushunchani, shu bilan birga uning shakllari hamda ularning o'zaro munosabatlari, negizlari va amal qilish imkoniyatlarini chuqurroq tushunib yetishga asos bo'ladi.

Shuningdek, “ma'naviyat” tushunchasiga berilgan ta'riflar tahlilidan ma'lum bo'ladiki, ko'pchilik mualliflarning fikrlarini umumlashtiradigan tomonlar ham mavjud. Ma'naviyat yoxud madaniyat atamasiga professor S.Otamurotov quyidagicha ta'rif beradi, madaniyat deb – insonning dunyoni o'zlashtirishdagi, tabiat, jamiyat dunyosini bilib olishi, salohiyatini va ularning natijasi o'laroq yuzaga kelgan moddiy borliqni tushunish mumkin.

Bugungi kunda ma'naviyat tushunchasining mazmuni faqat “ma'ni”, “ma'no” degan so'zlar doirasida chegeralanib qolmaydi. Nega deganda, insonni barkamol inson qiladigan, uning ongi va ruhiyati bilan chambarchas bog'langan bu tushuncha har qaysi odam, jamiyat, millat va xalq hayotida hech narsa bilan o'lchab bo'lmaydigan darajada alohida ahamiyat kasb etadi.

Ma'naviyat atamasining mazmunini ta'riflashda ulug' shoir Alisher Navoiy o'z asarlarida odamlarni ikkiga, ya'ni – suvrat ahli va ma'ni ahliga bo'ladi. Yoki Mavlono Jaloliddin Rumiyning 6 kitobdan iborat dunyoga mashhur asari “Masnaviy ma'naviy”, ya'ni “ma'naviyat dostoni” deb nomlanadi.

1. Har qanday sivilizatsiyaning asosi – ma'naviyat. Insoniyatning bir necha ming yillik taraqqiyoti shundan dalolat beradiki, har qanday sivilizatsiyaning asosi – ma'naviyat! Har qanday sivilizatsiyaning tanazzuli – axloqsizlik! Bu bevosita ming yilliklar mobaynida sinovdan o'tgan hodisa. Sivilizatsiyaning asosiy belgilari quyidagilardir: murakkab mehnat taqsimoti, davlatning mavjudligi, bozor iqtisodiyoti, rivojlangan madaniyatning mavjudligi. Shu o'rinda birgina Abu Nasr Forobiyning “Fozil odamlar shahri” asarini eslash kifoya.

Mutafakkirimizning asosiy g'oyalari adolatli davlat va ma'naviy ideal barpo etishdir. Buyuk Forobiy ideal jamiyat bu – yuksak axloqqa ega shaxslar jamiyati, deydi. Uning fikricha, adolatli davlatni faqat yuksak axloqli kishilar bilangina qurish mumkin. Axloqli inson adolatli bo'lsin, ammo qaysar bo'lmasin, adolat oldida qaysarlik qilib o'zibilarmonlikka berilmasin, lekin har qanday adolatsizlik, pastkashlik oldida lafzli bo'lsin, o'zi zarur deb bilgan narsasini amalga oshirishda qat'iylik ko'rsatsin, qo'rqmas, jasur bo'lsin, qo'rqish va ojizlikni bilmasin.

Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy ma'naviy ideallikka erishishning eng muhim jihatlarini adolatli davlat va uning odil shohida ko'radi. “Odil shoh, - deydi alloma, - quyosh bilan bahor yomg'irdek qora tuproqdan gullar ochadi va mamlakat boshiga oltin bilan durlar sochadi. Kambag'al va bechora odamlar uning yaxshi, muloyim muomalasidan rohatda, zolim amaldor va mirshablar uning siyosati tig'idan qo'rquvda. Adolatli shoh shunday qo'riqchiki, uning soyayi davlatidan qo'y-qo'zilar bo'ri xavfidan omon, yomonlarga shafqatsizligidan yo'ldagi musofirlar yo'lto'sarlar vahimasidan eson. Haybatidan yo'llarda qaroqchilar yo'q va xalq qo'li o'z moli bilan to'liq. Zobitidan amaldorlar qalami siniq va zolimlar bayrog'i yiqiq. Qasoskor tig'idan o'g'ri qo'li el moliga yetmaydi. Savdo qilish uchun tun bo'yi do'konlarda sham o'chmaydi, oldi-sotdi qiluvchilar ko'chalarda bezorilar daydoshidan qo'rqmaydi. Aholining hovli-bog'i uning sharofatidan obod. Faqirlar unga duo-tahsin o'qib, erkalik qiladilar. Shoh esa ochiq qo'llilik bilan fuqaroga sahovat qiladi va uni siylaydi. Adolatparvar shoh xalqni rozi qilsa, Haq taolo avomdan rozi bo'ladi.”

Sobiq ittifoq davrida shaxs ma'naviyati masalasi e'tibordan chetda qolgan edi. Mustaqillikka erishganimizdan so'ng ma'naviyatga e'tibor kuchaydi, ma'naviy qadriyatlarni tiklash va asrab-avaylash ustuvor vazifaga aylandi.

“O'zbekiston milliy ensiklopediyasi”da ma'naviyat atamasiga shunday ta'rif berilgan: “Ma'naviyat – inson ruhiy va aqliy olamini ifodalovchi tushuncha. U kishilarning falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvurlarni o'z ichiga oladi”. Bu izohda ma'naviyat tushunchasini ko'proq insonning ruhiy va aqliy olamiga

bog‘lab qo‘yish ustunlik qiladi. Falsafa qomusiy lug‘atida: “Ma’naviyat – insonlarning o‘zaro munosabatlari, ularning hayotiy tajribalari davomida shakllangan va rivojlangan qadriyatlar tizimi” deb ta’riflangan.

Ma’naviyatning beqiyos qudratini nazarda tutib, O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev “agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo‘lsa, uning joni va ruhi ma’naviyatdir” deb alohida ta’riflaydi. Davlatimiz rahbari Yangi O‘zbekiston taraqqiyotini barpo etishda kuchli iqtisodiyot bilan bir qatorda kuchli ma’naviyatga tayanish zarurligini ilgari surar ekan, strategik nuqtai nazardan ma’naviyat kategoriyasiga shunday ta’rif beradi: “Biz uchun ma’naviyat – insonlar o‘rtasidagi o‘zaro ishonch, hurmat va e’tibor, xalq va davlat kelajagini birgalikda qurish yo‘lidagi ezgu intilishlar, ibratli fazilatlar majmuasidir”. Boshqacha aytganda, “ma’naviyat – jamiyatdagi barcha siyosiy-ijtimoiy munosabatlarning mazmuni va sifatini belgilaydigan poydevordir”. Ushbu ta’rifda ma’naviyatning cheksiz darajadagi ham zohiriy, ham botiniy qudrat ekanligini ko‘rish mumkin. Shuning uchun ham keyingi yillarda jahon miqyosida ma’naviyat masalasiga alohida e’tibor qaratila boshlandi.

Albatta, yuqoridagi ta’riflarni e’tirof etgan holda, ma’naviyat kategoriyasiga quyidagicha ta’rif berdik. Ma’naviyat tushunchasi insoniyatning butun tarixiy taraqqiyoti jarayonida yaratgan moddiy va ma’naviy boyliklarining yig‘indisidir. Tor ma’noda esa jamiyat ma’naviy hayotini ko‘rsatish uchun qo‘llaniladi.

Ma’naviy yuksalish – jamiyatning yuksalishi yoki inqirozga yuz tutishiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Ma’naviyat boyib borsa, jamiyat ravnaq topadi va aksincha, ma’naviyat qashshoqlashsa, ma’naviyat bora-bora tanazzulga yuz tutadi. Shaxsga tarbiya asosida ta’lim berish ham pedagogika fanining asosiy tamoyillaridan biri. Ma’rifatparvar Abdulla Avloniy: “Dars ila tarbiya orasida bir oz farq bo‘lsa ham ikkisi bir-biridan ayrimaydurgan, birining vujudi biriga boylangan jon ila tan kabidur”. U o‘z so‘zini davom ettirib “Alhosil, tarbiya bizlar uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat yo falokat masalasidir”. Ana shunday biz hayot, najot, saodat topamiz. Aks holda, bizni mamot, halokat, falokat kutadi. Chunki saodat hech qachon osmondan tushmagan, tushmaydi ham. Yangi O‘zbekiston bu deb boshlanadigan besh maqsadning ro‘yobga chiqishi yurtimizning saodat asrini boshlab beradi.

2. Barkamol shaxsning ma’naviy siymosi. Barkamol shaxs ma’naviyat – har bir kishining o‘zini insoniyat farzandi, muayyan millat vakili, davlat fuqarosi deb bilgani holda o‘z Vatani tuprog‘i, suvi, havosi – jamiki boyliklarini ko‘z qorachig‘iday asrash, uning obodligi, ravnaqi, har bir fuqaroning huquq va erkinliklarini hurmat qilish, izzatini joyiga qo‘yish chin vijdon, imon, e’tiqod, sadoqat, ishonch, halollik, dovyuraklik, beg‘arazlik, hurmat, katta fidoyilik va aqliy teranlik bilan faoliyat olib borishga qaratilgan ichki ruhiy va aqliy olamining majmuini anglatuvchi tushuncha. Shaxs ma’naviyati jamiyatda ijtimoiy hayotda shaxsning baxtli bo‘lishi uchun to‘g‘ri fikrlash, so‘z va amalning birligi, rost so‘zlash, halol mehnat qilish, xush axloqqa ega

bo'lishdan iboratdir. Shaxs ma'naviyat darajasi uning kishilik jamiyatining yuksak aqliy qadriyatlariga qay darajada rioya qilib yashash bilan belgilanadi. Axloq inson ma'naviyatining muhim mezonlaridan biri bo'lgani bois shaxs ma'naviyati deganda, avvalambor, uning axloqan barkamolligi, o'z faoliyatida ma'naviy qadriyatlarga, chunonchi, adolat, go'zallik va ezgulik g'oyalariga tayanib ish ko'rishi nazarda tutiladi.

3. Barkamol shaxsning bugungi siymosi. Barkamol shaxs – odamzod bolasining shaxs bo'lib shakllangani, uning jismoniy va ma'naviy barkamolligini namoyon etadigan xilma-xil mezonlar majmui. Inson bolasi tabiiy ulg'ayib borishi va ijtimoiy munosabatlar jarayonida shaxs sifatida shakllanadi, barkamollik darajasiga ko'tariladi. Barkamol shaxs insonning ma'naviy qiyofasi, ijtimoiy hayot, ong va munosabatlar bilan bog'liq bo'lgan, jamiyat taraqqiyoti va turmushi ta'sirida shakllangan ma'naviy xususiyat va xislatlarini ifodalaydi. Barkamol shaxs uning imon-e'tiqodi asosida halol-poklik, mehr-shafqat, adolat va haqiqatgo'ylik, vatanparvarlik, kattalarga hurmat va kichiklarga izzatda bo'lish, kamtarlik va shu kabilarda namoyon bo'ladi.

Barkamol shaxs tarbiyasidagi ma'naviy mezonlaridan yana biri – *huquqiy savodxonlik, huquqiy madaniyatga ega bo'lish* hisoblanadi. Bu qonunlarni tushunish, bilish, hayotga tatbiq etish, ijrosini ta'minlash, har bir shaxs, fuqaroning ijtimoiy hayotda faol ishtiroki va bunday faollikni boshqaradigan mezondir. Huquqiy madaniyat egasi bo'lgan kishi jamiyat talablari va qoidalariga hurmat bilan qaraydi, jamiyatni boshqarishda huquqiy malaka va bilimlariga tayangan holda faol ishtirok etadi. Barkamol shaxsdan yana biri – qonunlarga itoatkorlik hisoblanadi. Ma'lumki, qonunlar xalqning bevosita yoki bilvosita ishtiroki asosida qabul qilinadi. Ularning qabul qilinishida mamlakat fuqarolarining aksariyati, uchdan ikki qismining roziligi asos bo'ladi. Bu hol qabul qilinadigan qonunlarning legimtiligini ta'minlaydi. Shuning uchun ham qonunlarga itoat qilish, qonun asosida yashash va mehnat qilish har bir insonning fuqarolik burchi hisoblanadi.

4. Hayotida barkamol shaxs tarbiyasining ahamiyati. Ma'naviy-madaniy rivojlanishning eng muhim asosi ta'lim tizimi bo'lib, zamon talablariga javob beradigan, ilg'or fan-texnika, texnologiya yutuqlarini egallab olgan kadrlarni yetishtirmasdan jamiyatni rivojlantirib bo'lmaydi. 2016 yildan keyin ta'lim-tarbiya sohasidagi yuzaga kelgan kamchiliklarni bartaraf etishga, uni tubdan qayta isloh qilishga, xalqaro talablarga javob beradigan kadrlar tayyorlashga e'tibor qaratilmoqda. Albatta shaxs tarbiyasida tarbiya bilan ta'limning roli beqiyos. **“Tarbiya”** arabcha rivojlantirish, parvarish qilish, o'stirish, o'rgatish, ilm berish degan so'zlardan olingan bo'lib: 1) insonlarga ta'lim, odob-axloq va shu kabilarni o'rgatib, singdirish, ularni voyaga yetkazish, ulg'aytirish, o'stirish; 2) insonlarning kasb-hunar, mehnatga bo'lgan munosabatini shakllantirishga, rivojlantirishga, uning jamiyatda yashashi uchun kerak bo'lgan xislatlarga ega bo'lishini ta'minlashga qaratilgan ish-amallar majmui va shu

yo'l bilan singdirilgan odob-axloq, xislat, fazilatlar kabilar o'zini anglatish uchun ishlatiladi. **“Ta’lim”** ham arabcha “o’rgatish, o’qitish, ilm berish, ma’lumot” degan so’zlardan olingan bo’lib: 1) bilim berish, malaka va ko’nikmalar hosil qilish jarayoni, kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasi; 2) ilm-fan yoki kasb-hunar sohalari bo’yicha egallanadigan, olinadigan ma’lumot va ko’nikmalar majmui; 3) tarbiya, odob-axloq; 4) ko’rsatma, yo’l-yo’riq, o’rgatuv degan ma’nolarni ifodalash uchun ishlatiladi. Shu jihatdan qaraganda, har qanday bilimni yoshlarning qalbi va ongiga singdirish asosan ikki ta’lim va tarbiya yo’nalishida olib boriladi.

Yangilangan konstitutsiyaga o’qituvchilar haqida modda qo’shildi. U ikki banddan iboratdir:

O’zbekiston Respublikasida o’qituvchining mehnati jamiyat va davlatni rivojlantirish, sog’lom, barkamol avlodni shakllantirish hamda tarbiyalash, xalqning ma’naviy va madaniy salohiyatini saqlash hamda boyitishning asosi sifatida e’tirof etiladi.

Davlat o’qituvchilarning sha’ni va qadr-qimmatini himoya qilish, ularning ijtimoiy va moddiy farovonligi, kasbiy jihatdan o’sishi to’g’risida g’amxo’rlik qiladi.

O’zbekistonda olib borilayotgan chuqur islohotlar xalqaro ekspertlar tomonidan “shiddatli mo‘jizaviy holat” deya baholanmoqda. Har yili mamlakatimizda maktablar, o’rta maxsus va oliy ta’lim muassasalarini qariyb 560 mingdan oshiq yoshlar tamomlab, mustaqil hayotga qadam qo’yadi. Shu boisdan yoshlarning bandligini ta’minlash davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biri bo’lib kelmoqda. 2016 yil sentyabrdan to 2023 yilgacha: o’nlab, yuzlab innovatsion loyihalar amalga oshirilib, investitsiyalar kiritildi, bular yangilanayotgan O’zbekistonning Prezidenti tomonidan kiritilgan tashabbuslardir. Rasmiy ma’lumotlarda 40 ta tashabbus, bittasi Bo’kadan boshlanib rivojlanishning ayniqsa yoshlar qatlamiga oid ekanligi ta’kidlandi. Yosh avlodning ijtimoiy-iqtisodiy muammolarini hal etish va bandligini ta’minlash maqsadida 14-30 yoshdagi 9 million nafar yoshning balansi shakllantirildi. Bo’sh vaqtni mazmunli tashkil etish, iqtidorini yuzaga chiqarish maqsadida 5 bosqichli “Besh tashabbus olimpiadasi” o’tkazilib kelinmoqda.

To’rtinchi tashabbus – aholi, ayniqsa, yoshlar madaniyatini yuksaltirish, ular orasida kitobxonlikni keng targ’ib qilish masalasida ham qator ishlar bajarilgan. Mamlakatimizning barcha hududida “Yangi O’zbekiston yoshlari, birlashaylik!” shiori ostida o’tkazilgan yoshlar festivallari umummilliy yoshlar harakatiga aylanib, 6 millionga yaqin o’g’il-qizlarni o’z atrofida birlashtirdi. Minglab yangi iste’dod egalarini kashf etildi. 4-tashabbus doirasida o’tkazilayotgan “Yosh kitobxon” tanlovida 3 millionga yaqin yosh qamrab olindi. Tanlov natijalariga ko’ra, Prezident sovg’asini qo’lga kiritgan 12 nafar yosh kitobxon haqiqiy bilim elchilari sifatida belgilandi. Kitobxonlar harakati yuzaga keldi. Bugungi kunda mamlakatimizda faoliyat olib borayotgan 201 axborot-kutubxona markazidagi jami kitoblar soni 16 milliondan ziyod

bo‘lib, uning yarmidan ko‘pini badiiy adabiyotlar tashkil qiladi. Axborot – kutubxonalar a‘zolari soni esa 1 million 196 mingdan ziyod.

Demak, barkamol shaxsning ma‘naviy mezonlari, bu

5. Insonga e‘tibor va sifatli ta‘lim yili (2023) deb nomlangan yilda bu borada ishlar yanada kengaymoqda. Bugungi kunda bu yo‘nalishda maxsus davlat dasturi qabul qilinib, soha rivojini yangi bosqichga ko‘tarish, o‘qituvchi va murabbiylarning jamiyatdagi o‘rni va nufuzini oshirish maqsadida “Pedagog xodimning maqomi to‘g‘risida”gi qonun loyihasi ishlab chiqildi. Ta‘lim tashkilotlari pedagog xodimlarining huquqlari, sha‘ni, qadr-qimmatini va ishchanlik obro‘si davlat himoyasi ostida bo‘lishini kafolatlash maqsadida sha‘n, qadr-qimmatni himoya qilish maqsadida va mansabdor shaxslarning xatti-harakatlari ustidan sudga murojaat etilganidan davlat bojini to‘lashdan ozod qilish taklifi ilgari surildi.

“Inson qadri degan g‘oyani hech qachon unutmasligimiz kerak. Insonga e‘tibor va sifatli ta‘lim yili deb e‘lon qilishimiz, agar chuqur tahlil qilsak, juda ko‘p o‘ylandik, nimalar qo‘yish mumkin, deb. Albatta, kechagi qilgan ishimiz bilan bugungisining davomiyligi, bardavomligi bo‘lishi kerak. Bardavomlik nuqtai nazardan, yana va yana Inson qadri degan g‘oya yillarga qo‘shilib davom etishi kerak. Shuning uchun „Insonga e‘tibor va sifatli ta‘lim“ (deb nom qo‘ydik)”, - deya tushuntirdi prezident.

“(Insonga) qachon e‘tibor bo‘ladi? Ta‘lim, ta‘lim, ta‘lim va yana bir marta ta‘lim. Men olti yil oldin shu masalalarga chuqur e‘tibor qilib, birinchi kundan beri ta‘limimiz haqida ko‘p gapiraman. Agar ta‘lim bo‘lsa, bilim bo‘lsa, sifat o‘zgaradi. Ta‘lim bo‘lmasa, sifat o‘zgarmasa, e‘tibor ham o‘zgarmaydi”, - dedi Mirziyoyev

2025 yilda bolalarni maktabgacha ta‘lim bilan qamrab olish darajasini 80 foizga yetkazish uchun barcha zarur choralar ko‘rilmoqda. Bundan tashqari, BMTning barqaror rivojlanish maqsadlarida belgilangan ko‘rsatkichlarga erishish doirasida 2025 yilga qadar 6 yoshli bolalarning 100 foizini maktabga tayyorgarlik dasturi bilan qamrab olish maqsad qilingan.

6. Jamiyat hayotining tanasi iqtisod bo‘lsa, uning joni va ruhi ma‘naviyatdir. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning Saylovoldi dasturida, yani O‘zbekistonni qurish shartlari ham aniqlab berildi. Barcha sohalarda, iqtisodda ham, ma‘naviyatda ham, har bir insonning ishida ham intensivlashuv shartligi ochiq aytili. Ma‘naviy – ma‘rifiy sohada ham o‘shish, rivojlanish, intensivlashish bizni maqsadga tez va soz yetkazadi. Ohangrabo, magnit sochilib yotgan, bir-biriga qo‘shilmay yotgan metallarni o‘ziga tortib birlashtirganidek, turli dunyoqarashdagi odamlarni birlashtiradigan magnit – bu milliy g‘oya, ma‘naviyat. Prezidentimiz 2021 yil 19 yanvarda aytgan “Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisod bo‘lsa, uning joni va ruhi ma‘naviyatdir! Biz yangi O‘zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli **iqtisodiyot**. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlariga

asoslangan kuchli **manaviyat**”, degan fikrlari ustuvor bo‘lib turibdi. Bu fikr saylangan Prezidentimiz nutqida yana bir marta, alohida ta’kidlandi.

7. Inson – jamiyat – davlat – ortga qaytmas strategik tamoyil. Inson, uning haq-huquqlari va baxt-saodati davlat siyosati, barcha davlat organlari faoliyatining eng ustuvor va muqaddas maqsadiga aylandi. Jamiyat qurilishi va davlat boshqaruvida ana shu muhim va ezgu g‘oyaga suyanilmoqda. Bunday siyosat “davlat-inson uchun” va “inson-jamiyat-davlat” tamoyili asosida amalga oshirilmoqda.

Ta’limning insonning ma’naviy va intellektual ehtiyojlarini va qobiliyatini shakllantirishga ta’siri nuqtai nazaridan uni o‘zaro bog‘liq uch: shaxs (inson), jamiyat va davlat nuqtai nazaridan qarab chiqish qabul qilindi.

Shaxs (inson)siy darajada – bu insonning o‘zligini to‘la namoyon qilish, intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatidir. Shu bilan birga ta’lim umumiy va kasb bilimlarini egallashga xizmat qiladi. Bilimli inson ma’naviy jihatdan boy, uning hayoti faqat moddiy qadriyatlardangina iborat emas. Ta’lim insonga o‘zining ma’naviy ehtiyojlarini qondirish, hayotini to‘laqonli va uyg‘un qilish imkonini beradi.

Jamiyat darajasida ta’lim alohida global ma’naviy qadriyatlarni shakllantirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak. Bu jamiyatni taraqqiy ettirishning qudratli omilidir. Jamiyatning intellektual rivojlanishi – ijtimoiy taraqqiyotning asosidir.

Davlat darajasida, davlat mamlakat intellektual salohiyatini rivojlantirishdan manfaatdor. “Bilimlar iqtisodiyoti” davrida ta’lim iqtisodiy rivojlanish va milliy boylikni jamg‘arishning eng muhim tarkibiy qismiga aylandi. Aholining ma’naviy boyligi mamlakatda huquqiy madaniyatni shakllantiradi, shuningdek xalqning erkin, demokratik, huquqiy davlatda yashash va mehnat qilish, o‘z huquqlari va erkinliklarini anglash, ulardan o‘zining hamda jamiyat va davlatning manfaatlari yo‘lida foydalanishga ko‘maklashadi.

Insonga e’tibor, uning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasida tub islohotlar amalga oshirilib, xususan, yangilangan Konstitutsiya orqali inson huquqlarini g‘imoya qilish eng oliy qadriyat sifatida huquqiy jihatdan mustahkamlandi. Yangilangan Konstitutsiyada inson tug‘ilganidan boshlab unga tegishli bo‘lgan tabiiy va ajralmas huquqlar sirasiga inson hayoti, sha’ni, qadr-qimmati, ozodligi, tengligi, erkin bo‘lishi, xavfsizligi, daxlsizligi kabilar kiradi va bu huquqlar qonunlarda belgilangan yoki belgilanmaganidan qat’i nazar, insonga azaliy tegishlidir, deb e’tirof etildi. Inson huquq va erkinliklari har kimga tug‘ilganidan boshlab tegishli bo‘lishi 80 ga yaqin xalqaro hujjatlarda ham belgilangan.

“Inson – jamiyat - davlat” tamoyili mamlakatimizning kelgusi taraqqiyoti uchun alohida ahamiyatga ega bo‘lib, bu borada konstitutsiyaviy kafolatlar ham kuchaytirildi. Yangi taraqqiyotdagi Konstitutsiyaning muqaddimasida inson, uning hayoti, erkinligi, sha’ni va qadr-qimmati oliy qadriyat hisoblanadigan insonparvar demokratik davlatni,

ochiq va adolatli jamiyatni barpo etish borasida hozirgi va kelajak avlodlar oldidagi yuksak mas'uliyatimizni anglagan holda Asosiy qonunimizni qabul qilishga ahd qilganimiz ta'kidlangan.

Umuman, O'zbekiston Prezidentining 2023 yil 27 iyuldagi "O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining o'ttiz ikki yillik bayramiga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish to'g'risida"gi qarorida Mustaqillik bayrami doirasidagi tashkiliy-amaliy, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar hamda targ'ibot-tashviqot ishlarini **"Yangi hayot uchun, Yangi O'zbekiston uchun!"** degan bosh g'oyani o'zida mujassam etgan dastur asosida o'tkazish belgilangani bejiz emas. 2030 yilgacha O'zbekistonni rivojlantirish konsepsiyasi davlat rahbarining Saylovoldi dasturida bayon qilingan edi.

Xulosa qilib ta'kidlash joizki, ma'naviyat jamiyatni turfa tahdidlardan qutqaradigan, unga barqarorlik omili hisoblangan ma'naviy yuksalish barkamol avlod tarbiyasining asosi ham hisoblanadi. Tabiiyki, barkamol shaxs tarbiyasi bir necha mezon va tamoyillar orqali amalga oshar ekan, bunda oila, maktab va mahalla hamda fuqarolik jamiyati institutlarining uyg'un faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. –T.: O'qituvchi, 1992.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. T.: "O'zbekiston", 2022.
3. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati. T.: G'.G'ulom NMIU.
4. Nazarov Q. Jahon falsafasi qomusi. 2-kitob. –T.: Ma'naviyat, 2023.
5. Nazarov Q. Jahon falsafasi qomusi. 2-kitob. –T.: "Ma'naviyat" nashriyoti, 2023.

IJTIMOIIY FANLAR TIZIMIDA MA'NAVIYATSHUNOSLIK FANINING O'RNI

A.Norboyev,
Nizomiy nomidagi TDPU
katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada, bugungi kunda uzatilayotgan axborotlarning aksariyati ijtimoiy tarmoqlar orqali uzatilayotgan ma'lumotlar bo'lib, asosiy qismi yoshlarni his-hayajonga boy ma'lumotlar girdobiga tashlaydigan, ularni ma'naviy qashshoqlantiradigan, milliy qadriyatlardan uzoqlashtirish xususiyatiga ega ekanligi hamda ushbu xatarlardan himoyalashda ma'naviyatshunoslik fanlarining takomillashuvi to'g'risidagi fikrlar bildirilgan.

Kali so'zlar: Ma'naviyatshunoslik, ma'naviy qashshoqlik, milliy qadriyatlar, axborot, ijtimoiy tarmoq, oliy ta'lim muassasalari

Bugun yoshlar ongiga bevosita ta'sir etishi mumkin bo'lgan ijtimoiy tarmoqlar soni ortib ulardan foydalanuvchilar son 5 mlrd kishiga yaqinlashdi. Boshqacha aytganda, dunyo aholisining 60% ijtimoiy tarmoqlardan foydalanmoqda. Mamlakatimizda internetdan foydalanuvchilar soni 30 million kishidan ortdi. Yoki bu aholimizning 84% dan ortig'ini tashkil qiladi. Bu nimadan darak beradi?

Bu dunyo bo'ylab axborot oqimining ortganligi, axborot uzatish vositalarining ko'payganligi, sifat jihatdan o'sganligini, har bir kishining ijtimoiy tarmoqlar orqali o'ziga zarur bo'lgan ma'lumotlarni izlab topishi va undan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lganligini ko'rsatadi. Undan til o'rganish, kitob o'qish, kuy-qo'shiq tinglash, filmlar ko'rish, yaqinlari bilan bog'lanish, do'stlar ortirish, o'z biznesini yo'lga qo'yish va boshqa ko'plab ijobiy omillaridan foydalanishi mumkin.

Biroq, ijtimoiy tarmoqlar orqali uzatilayotgan ma'lumotlarning aksariyat qismi yoshlarni his-hayajonga boy ma'lumotlar girdobiga tashlaydigan, ularni ma'naviy qashshoqlantiradigan, milliy qadriyatlardan uzoqlashtiradigan bo'lsachi? Bunga kimdir javobgar bo'lib, mas'uliyatni o'z yelkasiga oladimi? Bizningcha hech kim.

Shunday ekan yoshlarimizni ertangi kunimiz egalari, bizning davomchilarimiz sifatida ko'rayapmizmi? Buning uchun biz ularga berayotgan ta'lim-tarbiya holati qay darajada?

Albatta bu borada mamlakatimizda juda katta ishlar olib borilmoqda. Jumladan, umumta'lim maktablarini bitirib chiquvchilarni oliy ta'limga qamrab olish 9% dan 39% ga yetdi. Keyingi yillarda yurtimizda oliy ta'lim muassasalarining soni 210 tani, shundan 65 tasi nodavlat, 30 tasi xorijiy oliy ta'lim muassasalarini tashkil etadi. Bu quvonarli hol, albatta. Chunki, yoshlar mamlakatimizning har tomonlama rivojlanishida lakomativ rolini bajaradi. Shuningdek, mamlakat boshqaruv tizimida aholini eng ziyoli qatlami sifatida yetakchi o'rin egallaydi. Aynan ularning bilimi, yurish-turishi, odob-axloqi, kishilarga bo'layotgan munosabati, dunyoqarashiga qarab xalq ularni baholaydi va bu bilan jamiyatga, undagi o'zgarishlarga baho beriladi. Bu esa o'z-o'zidan jamiyatning umumiy kayfiyati, ya'ni ruhiy holatiga ta'sir etadi. Bu esa ko'zga ko'rinmas kuch sifatida mamlakatning barcha sohalariga ta'sir etadi. Bu ta'sir butun mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy jihatdan oldinga ham, orqaga ham ketishiga olib kelishi mumkin.

Shu sabab oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan yoshlarning ma'naviy kamolga yetishlariga katta e'tibor qaratish lozim. Bu esa ijtimoiy fanlar va unda ilgari surilayotgan fikrlarning hayotga qanday tatbiq etilayotgani bilan bog'liq.

Shu sababdan biz o'zimiz ega bo'lgan ma'lumotlar asosida ma'naviyatshunoslik fanining ijtimoiy fanlar bilan bog'liqligi haqida bir necha banddan iborat bo'lgan fikrimizni bildirdik.

Ma'naviyatshunoslik fani ijtimoiy-gumanitar fanlarning deyarli xammasi bilan aloqa qiladi. Xo'sh, ma'naviyat qaysi sohalar bilan uzviy bog'liq? u falsafa, psxologiya, din, adabiyot, san'at, siyosat, huquq, mafkura, ekologiya va boshqa fanlar, shuningdek bugungi kunda shiddatli kechayotgan globallashtirish jarayonlari natijalari bilan bevosita bog'liq.

Masalan birgina dinshunoslik fani bilan yaqindan bog'langanligiga bir nazar soladigan bo'lsak, uning uzoq tarixiy davrlar davomida odamlar e'tiqodini,

dunyoqarashini belgilagan, shuningdek har bir davrda jamiyat mafkurasi, axloqi, san'ati, iqtisodiyotiy, huquqiy ongi, maishiy holatiga, odamlarning o'zaro munosabatlariga, urf-odatlariga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatgan. Ma'naviyat esa hatto qadimgi ibtidoiy jamiyatda ham faqatgina diniy tasavvurlar va qarashlar bilan bog'liq holda rivojlanmagan. U ibtidoiy davrdan boshlangan raqslar, asotirlar (mifologiya), ertaklar, rivoyatlar, oilaviy munosabatlar, urf-odatlar shaklida ham rivojlangan, insonning ilk ijodkorlik faoliyatidan oziqlangan. Ma'naviyat qotib qolgan hodisa emas. U jamiyat va inson bilan, ijtimoiy amaliyot bilan birga takomillashadi, rivojlanadi, o'zgaradi. Unga davlat siyosati, ijtimoiy tabaqalar, sinflar, millatlar, xalqlar, mamlakatlar, madaniyatlar o'rtasidagi munosabatlar, aloqalar muayyan tarzda ta'sir ko'rsatadi.

Keyingi yillarda ijtimoiy fanlar tizimiga yana bir fan o'qitila boshlandi. U Media savodxonlik va axborot madaniyati deb nomlandi. Va bu fan barcha ta'lim yo'nalishlarida 1 va 2 semestrda o'qitiladi. Fanning auditoriya soati 60, shundan 30 soat ma'ruza va 30 soati seminar, mustaqillik darslari esa 90 soat, jami 150 soatni tashkil qiladi.

Keyingi yillarda ijtimoiy fanlar tizimiga yana bir yangi fan: Media savodxonlik va axborot madaniyati qo'shildi. Ushbu fan oldidagi asosiy maqsad "jahon axborot makonining jadal rivojlanishi davrida talabalar ushbu sohaning ijobiy tomonlarini o'zlashtirishlari, shuningdek, kelgusi faoliyatida axborot texnologiyalaridan to'g'ri foydalana olishlari va ilmiy tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish"dan iborat.

Shuningdek, mazkur fanni o'qitish orqali talabalarning axborot va media madaniyatini shakllantirish, axborot manbalariga bo'lgan talab va ehtiyojlarini aniqlash, jamiyatdagi axborot madaniyati va media savodxonlikni rivojlanganlik holatini baholash, bosma nashrlarni tahlil qilish va ulardan foydalanish savodxonligini oshirish, axborotlashgan jamiyatda axborot xuruji, tahdidi va shu turdagi axborot xavfsizligiga qarshi ma'naviy-madaniy immunitetini shakllantirish, eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Ushbu fan dasturiga e'tibor berayotgan bo'lsak, uning bir qator fanlar bilan uzviy aloqadorligini ko'rish mumkin. Bu avvalo axborotlarni insoniyat hayotiga tutgan o'zni, ular bilan ishlov beruvchi vositlar hamda ularning rivojlanishi, kishining ma'naviy dunyoqarashi va ruhiyatiga ta'siri kabi ko'plab masalalarning ko'tarilishi, fan o'ziga xos ob'ekt va predmetga ega bo'lgani holda ma'naviyatshunoslik fani bilan ma'lum ma'noda uzviy ekanligini ko'rinadi.

Bugun Respublikamizdagi barcha oliy ta'lim muassasalarida, ya'ni ularning barchasida mulkchilik shakli yoki ta'lim yo'nalishi turli-tuman bo'lishidan qat'iy nazar ma'lum miqdorda ijtimoiy fanlarning o'qitilishi yo'lga qo'yilgan. Hozirgi kunda

davlat va nodavlat shaklidagi oliy ta'lim muassasalarida ijtimoiy fanlar oliygohning qanday mutaxassislar tayyorlashiga qarab soatlar nisbati ajratilgan.

Jumladan, ma'naviyat ("Ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi") yo'nalishi bo'yicha ta'lim berilayotgan talabalarga Ma'naviyatshunoslik fanining umumiy soati 524 soatni tashkil etadi. Fan 3-4 kurslarning 5-8 semestrlarida o'qitiladi. Fanning umumiy soatlari quyidagi ko'rinishda taqsimlangan. Nazariy, ya'ni ma'ruza jami 140 soatni, shundan 3 kurs davomida 100 soatni, 4 –kursda 40 soatni tashkil etadi. Seminar (amaliy) mashg'ulotlari uchun jami 148 soat ajratilgan bo'lib, 3 kursda 104 soat, 4-kursda esa 44 soatdan iborat. Mustaqil ta'lim uchun ajratilgan jami soatlar miqdori 236 soatni, shundan 3-kurslar uchun 164 soat, 4-kurslar uchun 72 soatdan iborat. Jami auditoriya soati 288 soatni tashkil etadi. (Ushbu soatlar miqdori Nizomiy nomidagi TDPU ning 2022-2023 o'quv yili uchun "Ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi" yo'nalishi uchun qilingan ishchi dasturdan olingan.) 2023-2024 o'quv yili uchun Umumkasbiy fan sifatida jami 480 soat shundan 240 auditoriya soati, qolgan 240 soati esa mustaqil ta'lim hisoblanadi. Ushbu fan kredit miqdori har bir kurs uchun 4 moduldan iborat bo'lib, jami 16 kredit modulni tashkil etadi.

Quyidagi jadvalda esa, bizga taqdim etilgan ma'lumotlar asosida ayrim oliy ta'lim o'quv yurtlarida o'qitilayotgan ma'naviyatshunoslik fanining o'quv yuklamalari tahlil qilingan.

OTM	Yo'nalish	Fan soatlari			Semestr
		jami	ma'ruza	seminar	
TDPU	MG'MAHT	480	140	148	5,6,7,8
AnPDU	MG'MAHT	2021 y.330 s (2022 y)120	Auditriyaya s.150 30	 30	3
TerDU	MG'MAHT	240	74	76	5,6
JDPU		60	14	16	1,2
GulDU	Ijtimoiy soha	150	30	30	6
GulDU	Boshqa yo'nalishlarda	90	18	18	6
BuxD Tib.I	Barcha yo'nalishlarga	54	8	28	2 k
FarDU	Gumanitar soha	120	30	30	1
BuxD MTI	Barcha magistratura yo'n	60	15	15	

Bundan ko‘rinib turibdiki, ma‘naviyatshunoslik fani o‘qitilishi barcha ta‘lim yo‘nalishlarida ham olib borilmayapti. O‘rganishlar paytida ayrim o‘quv yurtlarida bu fan umuman qo‘yilmaganligi ko‘rindi.

Nodavlat oliy ta‘lim muassasalari ijtimoiy fanlar holati va unda ma‘naviyatshunoslik fanining o‘rnini o‘rganishga yetarlicha imkoniyat bo‘lmadi. Chunki, ularni o‘rganish vakolati bo‘lmagani bunga sabab bo‘ldi. Shu bois, ushbu takliflarni tavsiya etishni lozim, deb topdik. Bular:

- respublika miqyosida ma‘naviyatshunoslik fanini o‘qitish uchun institut qoshida yagona muvofiqlashtiruvchi Kengash tashkil;
- har bir ta‘lim yo‘nalishida ushbu fan o‘qitilishini yo‘lga qo‘yish;
- har bir ta‘lim sohasi xususiyatlaridan kelib chiqqan holda fan dasturlarini ishlab chiqish;
- yaratilayotgan o‘quv qo‘llanma, darslik va boshqa adabiyotlarni murakkab terminlaru, tushunchalardan xolilashtirish, ya‘ni oddiy, sodda va bugungi kunga bog‘liq holda yozilishini ta‘minlash;
- ma‘naviyatshunoslikka oid adabiyotlarni yozilish texnologiyasini o‘zgartirish;
- davlat, xorijiy va nodavlat oliy ta‘lim muassasalarida ma‘naviyatshunoslik fanining o‘qitilishini nazorat qilib borishni ta‘minlash;
- ilmiy tekshirish instituti va Respublika ma‘naviyat va ma‘rifat markazi orqali jamoatchilik bilan ishlaydigan tashkilotlarda ma‘naviy tadbirlarni kuchaytirish;
- Ma‘naviyatshunoslikka oid fan dasturlarini yaratish va adabiyotlarni tabiat omillari bilan bog‘lagan holda yozilishiga e‘tibor qaratish.

MA‘NAVIYAT SOHASIGA OID TADQIQOTLAR VA TARG‘IBOT ISHLARINI UYG‘UNLASHTIRISH MASALALARI

To‘rayev Shavkat Nishonovich,
*Ijtimoiy-ma‘naviy tadqiqotlar instituti bo‘lim
boshlig‘i, falsafa fanlari nomzodi, dotsent*

Annotatsiya. Ushbu maqolada ma‘naviyat sohasiga oid tadqiqotlar va targ‘ibot ishlarini uyg‘unlashtirish masalalari, ma‘naviy jarayonlar, jamoatchilik fikrini o‘rganish, yangi avlodni tarbiyalash masalalarida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Ma‘naviyat, jamoatchilik fikri, tarbiya, axloq, ma‘naviy jarayon, impuls, dunyoqarash, targ‘ibot, jaholat, ma‘rifat

Ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar samaradorligini oshirish bugungi kunning dozarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Binobarin, bugungi kunda dunyoda globallashtirish jarayonlari kuchayib, tinchlik va barqarorlikka qarshi yangi tahdid va xatarlar tobora ko‘payib bormoqda. Tashqi ta‘sir, geopolitik maqsadlar xuruj qilib turgan bir

paytda har qanday rivojlanayotgan jamiyat o'zining ichki barqarorligini ta'minlashi shart bo'lib qoldi. Buni amalga oshiruvchi asosiy omillardan biri ma'naviy-ma'rifiy ishlar va ularning targ'iboti bilan bog'liq vazifalardir. Bu o'ta murakkab jarayon bo'lib, butun jamiyat birlikda yagona maqsad sari intilishiga xizmat qiladi. Ana shunday jarayonlarda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil qilish bevosita mutaxassislarni tayyorlash, xalq bilan ishlashni yo'lga quyish zaruratini talab etadi.

Tan olish kerak targ'ibot ishlari muntazam ravishda olib borilmoqda. Hattoki, masalaga davlat darajasida yondashuvda qarorlar, farmonlar qabul qilindi. Bu borada muayyan ishlar amalga oshirildi. Ammo hali ilmiy asoslangan nazariya yoki amaliyot yo'lga qo'yilgani yo'q. Demak bu borada ko'plab tadqiqotlar olib borish, umuman bu sohada maktab yaratish masalasi dolzarbligicha qolmoqda.

Ma'lumki har qanday targ'ibotning negizida ma'lum bir tizim yaratish maqsadi turadi. Bu tizimni yaratishda ilmiy yondashish talab etiladi. Bu yondashuvda jamoatchilik fikrini o'rganish, shu asosda faoliyatni yo'lga qo'yish o'ta muhim hisoblanadi. Ayni paytdagi bizning eng katta xatoyimiz yo'nalish va maqsadlarni tepadan tushirayotganimiz. Aslida targ'ibot masalasida aynan jamoatchilik fikri muhim ekanligini unutmaslik lozim. Chunki har qanday jamiyat to'g'ridan-to'g'ri tushirilgan fikrlarni qabul qilishi qiyin. Sababi oddiy - jamiyatning o'z qarashlari, o'y-fikrlari bo'ladi. Ana shu jihatlarni nazarda tutish, yanayam aniqrog'i, ularni ilmiy asosda o'rganish, tadqiq qilish lozim.

Shu ma'noda, jamoatchilik fikrini o'rganish muayyan jamiyatdagi odamlarning xohish istagi, kayfiyati, muammolar va ularning yechimlari bo'yicha ma'lumot olish va jamoatchilik fikrini boshqarish imkoniyatini beradi. Jamoatchilik fikri bu muayyan bir jamiyatdagi yoki davlatdagi mavjud holat bo'yicha kishilarning fikrlari va xulosalari yig'indisi.

Shunday ekan doimiy ravishda jamoatchilik fikrini o'rganib borish, tadqiqotlarni amalga oshirish, to'plangan ma'lumotlar asosida muayyan xulosalar chiqarish va shu asosda ma'lum tajribalarni hayotga tadbiq qilish, umumiy faoliyatni jamoatchilik fikri asosida yo'lga qo'yish, unga ijobiy ta'sir ko'rsatish va uni boshqarishi maqsadga muvofiq.

Agar biz jamiyatni yaxlit bir organizm deb tasavvur etadigan bo'lsak, jamoatchilik fikri uning pulsidir. Aynan jamoatchilik fikrini o'rganish orqali mavjud muammolar bo'yicha aniqroq, ishonchliroq va batafsil ma'lumotlarga ega bo'linadi va muammoga turlicha rakurslardan nazar tashlash imkoniyati yuzaga keladi. Olib borilgan tadqiqotlar natijasida o'ziga xos tajriba vujudga keladi. Bu tajriba aynan jamiyatning qarashlarini o'zida aks ettiruvchi va uni birlashtiruvchi kuchga aylanadi. Bu esa o'z-o'zidan targ'ibotning jamoatchilik fikri asosidagi yangi maktabning yaratilishiga xizmat qiladi.

Bugungi kundagi asosiy maqsadimiz yangi avlodni tarbiyalashdan iborat ekan. Tarbiya va ma'naviyat tushunchalarini bir-biridan ajratib bo'lmaydi. Ular dialektik aloqada, mantiqan bir maqsadning ikki yetakchi kuchi.

Shu o'rinda umumjamiyat birlikda amalga oshirishi lozim bo'lgan ma'naviy tarbiyaning quyidagi jihatlari, o'ziga xos xususiyatlarini qayd etish maqsadga muvofiq:

Birinchidan, ma'naviy tarbiya inson faoliyatining o'ziga xos shakli sifatida tarbiyaning milliy jihatlari ko'proq ahamiyat beradi. (Binobarin, mustamlakachilik va mustabid tuzumlar davrida tarbiya tizimida milliylikning yo'qotilishi aslida fuqarolarda milliy o'zlikni yo'q qilishdan boshqa narsa emasdi).

Ikkinchidan, ma'naviy tarbiya deganda ko'proq suyanilishi lozim bo'lgan holatlardan biri uning avlodlardan avlodga o'tib kelayotgan fazilatlarining davomiyligini ta'minlash, milliy o'zlikni saqlab qolish masalasi muhim hisoblanadi.

Uchinchidan, ma'naviy tarbiyaning yana bir eng muhim xususiyatli jihatlardan biri uning bag'rikenglik, millatlararo munosabatlardagi mu'tadillik tamoyillari bilan jiddiy uyg'unligidadir. Hozirgi kunda O'zbekistonda 130 dan ortiq millat, elatlar istiqomat qilayotgan bo'lsa ularning o'zaro munosabatlaridagi hamjihatlik, birodarlik, bir-biriga nisbatan kuchli ishonch - bularning bari mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ma'naviy tarbiyaning natijasi hisoblanadi.

Va nihoyat, ma'naviy tarbiyaning o'ta muhim ahamiyat kasb etayotganligiga ta'sir ko'rsatayotgan jihatlardan yana biri uning axloqiylik tamoyili bilan jiddiy uyg'unlikda ekanligidir. Ma'naviy tarbiyaning asosini, mag'izini insondagi axloq tashkil etadi. Aslida insonning insonligi ham uning axloqi bilan o'lchanadi.

Tom ma'nodagi insoniy fazilatlarga tarbiya jarayonisiz erishib bo'lmagani kabi, ma'naviy omillarsiz ham uni tasavvur etish amri-mahol. Bu jarayonni butun jamiyatning ishtirokisiz amalga oshirib bo'lmaydi. Bunda jamoatchilik fikri bilan hisoblashmay iloji yo'q. Aks holda har qanday tajriba yarim yo'lga yetmay o'lda-jo'lga qolib ketaveradi.

Ta'kidlash lozimki, jamiyat yoki jamoatchilik deb atalayotgan guruhning ichida faqat ota-ona emas, turli kasb va soha egalari borligini unutmaslik lozim. Shu o'rinda ma'naviy targ'ibot yoki ma'naviy tarbiya umumjamiyat qarashlarini inobatga olishi zarur bo'ladi. Ma'naviy tarbiya faqat ziyolining yoki maorif xodimining ishi emas. Bu turli kasb egalari, turli soha va tabaqa vakillarining umumiy ishi, ya'ni umumjamiyat vazifasidir. Shunday ekan, atoqli tadbirkorlar, korxona rahbarlari, turli idoralarning mutasaddilarini ham jalb etilishi darkor. Albatta ijod ahli (yozuvchilar, shoirlar, rassomlar, bastakorlar, rejissyorlar, aktyorlar) birinchi navbatda ma'naviy tarbiya murabbiylari bo'lishi kerak. Buning uchun ijodkorning o'zi axloqiy jihatdan barkamol bo'lsa yaxshi. Chunki hozirgi kunda o'z yurish-turishlari, xulqi bilan yoshlarga salbiy ta'sir qilayotgan qo'shiqchilar ham oz emas. Tarbiyada bir yaxshi

ibora bor, “Sen bolangni emas, o‘zingni tarbiyala – chunki bolang senda ko‘rganini qiladi”.

Demak, bugungi kunda tarbiya masalasi ham targ‘ibotga muhtoj ekanligini ko‘rish mumkin. Shunday qilib, yoshlarni ma‘naviy barkamol insonlar qilib tarbiyalash targ‘ibotida quyidagi ishlarga e‘tibor qaratishimiz lozim:

- xalq ruhiyatini ko‘taradigan, uning ichki, botiniy qudratini namoyon etadigan tadbirlarni tashkil etish, shu ruhdagi adabiy-badiiy asarlar, ilmiy-publitsistik tadqiqotlarni ko‘paytirishni rag‘batlantirish, ularni omma ongiga singdirishning tizimli mexanizmini ishlab chiqish;

- mustaqillik davrida erishilgan milliy-ma‘naviy yutuqlarimizning ahamiyati, salohiyatini, jozibasini ko‘rsatish; istiqloq, xalq erki, milliy davlatchiligimiz eng sharafligi, eng muqaddas qadriyat ekanini muntazam yoshlar ongiga singdirib borish;

- muqaddas islom dinimizning ruhiy kamolotga chorlovchi ezgu g‘oyalaridan ta‘lim-tarbiyada foydalanish, din arboblari bu ishga keng jalb etish.

- ulug‘ allomalarimiz merosini zamonaviy tilda yoshlarga yetkazish masalasi bilan jiddiy shug‘ullanish, tarjima qilish, o‘rganish va nashr etishni davom ettirish;

- axloq me‘yorlarining milliy asoslarini ishlab chiqish. Bunda umuminsoniy axloqiy me‘yorlarni inobatga olish

- yoshlarda kitobxonlikka e‘tiborni oshirish. Malakatimizda bu sohada olib borilayotgan ishlarni qo‘llab-quvvatlash;

- ma‘naviy merosimizni go‘zal ko‘rinishlarini jozibali shakllarda taqdim etish. Buning uchun kino san‘ati saviyasini ko‘tarish.

- turli ma‘naviy buzg‘unchilik va vayronkorlik harakatlari va xurujlarining oldini olish, aholi ayniqsa, unib o‘tib kelayotgan yoshlarimizda ularga nisbatan ma‘naviy immunitetni shakllantirish;

Ezgu g‘oyalarni targ‘ib qilishga alohida e‘tibor qaratish;

- O‘zbek xalqining jahon mudaniyatiga qo‘shgan beqiyos hissasini keng miqyosida yoritib borish.

- O‘zbek tilining dunyo tillari oilasidagi mavqei, go‘zalligi, imkoniyatlarini yorqin misollar, ko‘rgazmali materiallar orqali namoyon etish kabi vazifalarning umumjamiyat hamkorligida amalga oshirish ko‘zlangan maqsadga erishishda o‘z natijasini beradi.

Xulosa kilib aytganda, ma‘naviyat, tarbiya va targ‘ibot masalalari uyg‘un holda olib borilishi lozim. Ilmiy izlanishlar, tadqiqotlarni doimiy tashkil qilish, ular natijasida ma‘naviy jarayonlarni rivojlantirish, xalqimizning g‘oyaviy-mafkuraviy qarashlarini inobatga olgan holda ma‘naviy jarayonlarning quyidagi tamoyillar vujudga kelmoqda.

Birinchidan, ma‘naviy jarayonlar mamlakatdagi siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va boshqa sohalardagi o‘zgarishlarning ijtimoiy-ma‘naviy jihatlarini uyg‘unlashtiradigan uzluksiz jarayon sifatida o‘zining aniq ifodasini topadi, ya‘ni barcha sohalardagi

islohotlarning asosiy maqsadi bo'lgan inson kamolotini, qadr qimmatini va manfaatini ta'minlaydigan ijtimoiy-ma'naviy muhitni shakllantirish bilan bog'liq vazifalarni amalga oshirishdagi asosiy mezon sifatida muayyan ahamiyat kasb etadi.

Bunda avvalo, shuni ta'kidlash lozimki, ma'naviy jarayonlar rivoji tabiiy jarayon. Mazkur jarayonda qo'yidagi yo'nalishlarni; a) jamiyatdagi ma'naviy o'zgarishlarning islohotlar bilan hamohangligi; b) aholining mutlaq ko'pchiligi uchun zaruriy ijtimoiy-ma'naviy ehtiyojga aylanishi; v) ijtimoiy o'zgarishlarning kishilar ongida ob'ektiv in'ikos tarzida vujudga kelishi; g) ijtimoiy ong, ya'ni psixologik va g'oyaviy-mafkuraviy tuyg'ularning uyg'unligi sifatida namoyon bo'lishini alohida ta'kidlash lozim.

Ikkinchidan, ma'naviy jarayonlar jamiyat rivoji bilan bog'liq muammolarning yechimlarini o'zida aks ettiradi hamda ularni hal etish uchun jamiyat a'zolarini birlashtirishga xizmat qiladi. Shu makonda yashayotgan turli millat va elatlarning milliy-etnik hamda diniy hamjihatlikni ta'minlash bilan bog'liq jihatlarni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Ya'ni jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikning muttasilligi hamda davomiyligini ta'minlash maqsadida jamiyatning umummanfaati uchun uning barcha qatlamlarini jipslashtiradi. Ijtimoiy hamkorlikni yangi darajaga ko'tarish omiliga aylanadi.

Uchinchidan, mamlakatning ichki hayotini boshqarish jamiyat a'zolarining asosiy mezonlaridan biri bo'lish bilan birga, tashqi siyosatda davlatning salohiyatini ko'rsatadigan, bugungi mafkuraviy jarayonlar avj olayotgan davrda uning jahon hamjamiyati va halqaro maydondagi obro'-e'tiborini namoyon qila oladigan ma'naviy qadriyat mezonlarini, inson huquqlari, fuqarolarning imkoniyatlari, shuningdek, umumbashariy muammolarni hal qilish istiqbollari qay tarzda amaliyotga aylanayotganligini bildiradigan omil bo'lib xizmat qiladi.

Albatta, ma'naviy jarayonlar bilan bog'liq bu tamoyillar o'z navbatida xilma-xil tarzda turli shakllarda namoyon bo'ladi. Jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy jarayonlarning talabi va yo'nalishiga ko'ra, ularning har biri muayyan muddatga o'z ahamiyatini yaqqolroq namoyon qilishi ham mumkin bo'lsada, umumiy tizim rivojida ularning uyg'unligi, uyg'onishlar jarayonidagi serqirraligini umumlashtirish ehtiyoji doimo saqlanib qoladi.

MA'NAVIYAT SOHASIGA OID DARSLIKARNING ILMIY EKSPERTIZASI

Bo'ri Qodirov, Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi huzuridagi Ijtimoiy ma'naviy tadqiqotlar instituti bo'lim boshlig'i, tarix fanlari nomzodi, dotsent

Bugun yosh avlodni ma'naviy komillik ruhida tarbiyalash har qachonkidan ham katta e'tiborni, sayi-harakatni talab etmoqda. Bu harakat va e'tibor faqatgina bir tizimni yoki ma'lum bir sohanigina qamrab olmasligi kerak. U aksincha, jamiyatdagi barcha sohaning asosini, uni o'zagini tashkil etishi lozim. Chunki, hozirgi kunda axborotlar salmog'ining ortishi va ularning soniyalar ichida ta'sir doirasining ortishi, uning juda katta salmoqqa ega ekanligini va u dahshatli kuchga aylana olishi mumkinligini ko'rsatmoqda.

Ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqatilayotgan axborotlarni to'xtatib qolish, ularni talqin va tahlil qilish hozirgi kunda juda murakkab vaziflardan biri bo'lib qolmoqda. Chunki, uzatilayotgan ma'lumotlarning aksariyat qismi, ya'ni juda katta qismi kishilarni o'ziga u yoki bu ma'noda jalb qilishga qaratilgan va ularni uzatish, boshqacha aytganda, targ'ib qilish ham shu kabi usullar orqali amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, axborot uzatuvchi vositalarning miqdor va sifat jihatdan ortib, takomillashib borishi yoshlar ma'naviyatining shakllanishida katta o'rin egallamoqda. Buni ko'chakuyda, jamoat joylari va jamoat transportlarida yaqqol ko'rish mumkin. Hatto maktab o'quvchilari, oliy ta'lim muassasalari talbalarining uyali aloqa vositalari orqali ijtimoiy tarmoqlarda uzatilayotgan axborotlarni asosiy o'ringa ko'tarayotgani, ya'ni dars paytlarida o'qituvchilardan "uni o'qidingizmi?", "buni eshitdingizmi?" degan savollarni berishi ularni bu axborotlar qanchalik cho'lg'ab olayotganidan dalolat beradi. Axborotlar esa kishi kayfiyatiga, uning ruhiyatiga ta'sir etib uni ma'naviy qarashlarini o'zgarishiga olib keladi.

Shunday ekan, mamlakatimizning ertangi kun egalari bo'lgan yoshlar ta'lim - tarbiya olayotgan oliy ta'lim muassasalarida bu sohaga oid fanlar holatini o'rganish muhim o'rin egallaydi. Ma'lumki, kishi dunyoqarashining shakllanishida ma'naviyat va ma'rifatning, xususan, ijtimoiy fanlarning o'rni katta. Bu fanlar tizimi qanday nomlanishidan qat'iy nazar, ya'ni u jamiyatshunoslik, tarix, ma'naviyatshunoslik, falsafa, siyosatshunoslik, psixologiya, iqtisod, mafkura bo'ladimi – ular har bir insonning intellektual salohiyatining oshishiga katta ta'sir etadi.

Lekin bugun, ya'ni shiddatli axborot oqimi davrida ta'lim-tarbiya jarayonlarida foydalanilayotgan dasturlar, o'quv qo'llanma, darsliklar va boshqa kitoblar qanday manbadan oziqlanayotgani va uning ta'sir darajasi qanday ekanligini anglash hamda baholay olish har bir jamiyat oldidagi muhim masala hisoblanadi.

Aytish joizki, ijtimoiy fanlar oldidagi vazifa tabiiy va aniq fanlarga nisbatan bir necha barobar mushkulroqdir. Chunki, ijtimoiy fanlar sohasidagi bilim yoki masalalarga turli tomonlardan turlicha yondashuv va talqin etishlar haqiqatni, boshqacha aytganda mavjud bilimni singdirishda anchagina qiyinchiliklarni paydo qiladi.

Bu fikrimizni nafaqat tarixdan, balki bugun dunyoda yuz berayotgan mafkuraviy kurashlar talqini misolidan ham ko'rish mumkin. Shu sababdan ham mamlakatimiz

oliy ta'lim tizimidagi birinchi blok fanlari talabalarga bevosita ular tanlagan mutaxassislik bo'yicha bilim bermaydi. Chunki, bu fanlar oldidagi asosiy vazifa oliy ta'lim muassasalarini bitirib chiqayotgan mutaxassislarning ma'naviy-ma'rifiy, huquqiy bilimini oshirish, dunyoqarashini kengaytirish va ma'naviy-axloqiy qiyofasini takomillashtirishni nazarda tutadi. Bir so'z bilan aytganda, jamiyatimizdagi har bir kishi, u kim va qanday mutaxassis bo'lishidan qat'iy nazar avvalo uning qalbida yuksak insonparvarlik g'oyalari shakllangan bo'lishi lozim.

Oliy ta'lim muassasalarida esa ijtimoiy fanlar tizimining tutgan o'rni yuqori bilim va malkaga ega bo'lish jarayonida ma'naviy komilikka yetaklovchi g'oyalarni singdirishdan iborat. Bunday kadrlarni tayyorlashda yurtimizda mustaqilligimizning dastlabki kunlaridanoq katta qadam qo'yildi. Bu avvalo, tariximizni haqqoniy yoritishga bo'lgan e'tiborni berilishi, milliy qadriyatlarimizning tiklanishi, ajdodlarimiz tomonidan amalga oshirilgan ishlarni yuzaga olib chiqilishi bilan bog'liq jarayonlarda o'z aksini ko'rsatdi.

Chunki, ma'naviyat va madaniyagning rivojlanish qonunlarini to'g'ri tushunishda tarixni ilmiy nuqtai nazardan o'rganish va idrok etishning ahamiyati katta. Ma'naviyatning rivojlanishiga xalqning moddiy hayot darajasi, uning moddiy farovonligi, tegishli moddiy-texnika bazasining mavjudligi ham muhim ta'sir ko'rsatadi.

Ma'naviyatning rivojlanishida jamiyatning intellektual (aqliy) imkoniyatlarining mavjudligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ma'naviyatning ijtimoiy jarayonlar bilan aloqasi yanada rivojlantirish maqsadida 1997 yildan boshlab mamlakatimizdagi barcha oliy o'quv yurtlarida "Ma'naviyat asoslari" fani o'qitila boshlandi. Bu bilan ma'naviyashunoslik fanining rivojlanishiga asos bo'ldi. Ma'naviyatshunoslik fani esa 2013 yildan boshlab o'qitila boshlandi.

Ma'lumki, oliy ta'lim muassasalarida o'qitilayotgan har qanday fan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan "Ta'lim standartlari" asosida tashkil etiladi. Ya'ni, ushbu standart asosida butun bir tizim bo'yicha fanning yagona "Namunaviy o'quv dasturi" ishlab chiqiladi. U asosda har bir ta'lim yurtida fanning "Ishchi dasturi" ishlab chiqiladi va o'qitish jarayoniga tatbiq etiladi.

Ishchi dasturiga asosan o'qituvchining fan bo'yicha dasturdagi barcha mavzular bo'yicha o'quv-majmuasi yaratiladi.

Hozirgi kunga qadar mavjud o'quv adabiyotlari, jumladan o'quv qo'llanma, darsliklarning yaratilishi hammamizga ma'lum bo'lgan bir qator bosqichlardan o'tadi. Jumladan, u avvalo kafedraning ilmiy yig'ilishida, fakultetning ilmiy kengashida, universitet (institut) ning ilmiy Kengashida muhokamadan o'tganidan so'ng yuqori bosqichga, ya'ni o'quv-uslubiy birlashmalar faoliyatini Muvofiqlashtiruvchi Kengashida ko'rib chiqiladi va nashrga tavsiya etiladi.

Bu o'quv qo'llanma va darsliklarni chop etishga ro'xsat beruvchi hamda muallifning intellektual mulkini tasdiqlovchi sifatida "Guvohnoma" berilgan. Ushbu o'quv qo'llanma yoki darsliklar chop etilganda esa mazkur "Guvohnoma" ni belgisi sifatida ularning raqamlari qo'yilgan. Bu esa ushbu kitoblarning ma'lum bir ilmiy ekspertizadan o'tganligidan dalolat beradi.

"Ma'naviyatshunoslik" fani va ushbu fan bo'yicha chop etilgan ayrim kitoblar xususida to'xtalganda, ushbu adabiyotlar haqida aytib o'tishni lozim, deb bildik.

Ma'naviyatshunoslik yoki ijtimoiy fanlar tizimiga kiruvchi bir qator adabiyotlar Oliy ta'lim muassasalarida asosiy adabiyot sifatida o'qitib kelingan va ular doimiy takomillashib bormoqda, deb aytishimiz mumkin. Ushbu fanga oid dastlabki o'quv qo'llanmalardan biri Erkin Umarov va Mahmud Abdullayevlar tomonidan chop etilgan "Ma'naviyat asoslari" o'quv qo'llanmasi bo'lib, u 2005 yilda nashrdan chiqdi. Kitob esa Oliy o'quv yurtlararo ilmiy-uslubiy birlashmalar faoliyatini muvofiqlashtiruvchi Kengash tomonidan oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etilgan. Kitob hajmi juda kichik bo'lib, u 8 bosma taboqdan iborat edi. Qo'llanmada ma'naviyat va uning jamiyat hayotida tutgan o'rni hamda barkamol insonning ma'naviy fazilatlarini ilmiy asosda tushuntirib berilgan edi. Shu yili Toshkent moliya instituti professor-o'qituvchilari M. Sharifxo'jayev hamda Z. Davronovlar tomonidan shu nomdagi ("Ma'naviyat asoslari") yana bir o'quv qo'llanma chop etildi. O'quv qo'llanma 22,5 bosma taboqdan iborat bo'lib, umumiy adadi 1000 tani tashkil etdi. Qo'llanma 3 qism hamda 17 mavzudan iborat bo'lib, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan tavsiya etilgan fan o'quv dasturi asosida yaratilgan edi. Qo'llanmada 46 ta masala qo'yilgan bo'lib, mualliflar tomonidan ular atroflicha yoritib berilgan.

Oradan bir yil o'tib M. Imomnazarov muallifligidagi "Milliy ma'naviyatimizning asoslari" o'quv qo'llanmasi "O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti" tomonidan (2006 yilda) nashrdan chiqdi. Uning umumiy hajmi 28 bosma taboqdan iborat bo'lib, umumiy adadi 3000 donadan iborat edi. O'quv qo'llanma 3 qism, 22 bob (fasl, mavzu)dan iborat bo'lib, ma'naviyatimizning takomil bosqichlari haqida keng ma'lumot berilgan. O'quv qo'llanmadagi 6 ta bob bevosita islom diniga asoslangan holda talqin etilgan edi.

2008 yili M. Immonazarov muallifligidagi Oliy o'quv yurtlari uchun ma'naviyatga oid yana bir "Ma'naviyatning rivojlanish tarixi" nomidagi o'quv qo'llanma chop etildi. Ushbu o'quv qo'llanma qayta to'ldirilgan holda 2010 yilda "Milliy ma'naviyatimiz bosqichlari" nomi bilan chop etildi. O'quv qo'llanma 15 bobdan iborat bo'lib, unda milliy ma'naviyatimizni shakllanishi va rivojlanishi tarixiy davrlar asosida tadqiq etilgan. Qo'llanmada shu davrida ma'naviyatga oid mavjud jiddiy muammolar haqida ham ma'lum bir ma'noda baho berilgan.

O‘quvchining ma’naviyatga oid tushunchalarini shakllantirishda yana bir muhim manba 2010 yili O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi hamda O‘zbekiston Faylasuflar milliy jamiyati tomonidan Respublikamizda ilk bora chop etilgan “Ma’naviyat” asosiy tushunchalar izohli lo‘g‘ati bo‘ldi. Lug‘at gumanitar sohaga oid masalalar bilan shug‘ullanadigan olim va mutaxassislar, o‘qituvchilar, tadqiqotchi va talabalar, ma’naviyat mavzusiga qiziqadigan keng kitobxonlar uchun mo‘ljallangan edi. Kitob hajmi 61,6 bosma taboqdan iborat bo‘lib, uning umumiy adadi 2500 donani tashkil etdi.

Ma’naviyatshunoslik fani Ma’naviyat asoslari fani asosida yuzaga kelib, 2013 yildan boshlab o‘qitila boshlagandan so‘ng fanga oid keng ma’noda yaratilgan manbalardan biri A. Erkayev muallifligidagi 2018 yilda chop etilgan 2 qismdagi kitob oliy o‘quv yurtlarining talabalari, magistrleri. o‘qituvchilar, manaviy-mafkuraviy tarbiya, tapg‘ibot-tashviqot bilan shug‘ullanuvchi mutaxassislar va keng kitobxon ommasiga muljallangan holda chop etildi. Mazkur kitobning umumiy hajmi 49 bosma taboqdan iborat bo‘lib, har birining adadi 2000 donani tashkil etdi.

Mazkur kitob monografiya, tarzida chop etilgan. Kitobning birinchi qismida ma’naviyatning kishilik hayotida tutgan o‘rni, ma’naviyat atamasining kelib chiqishi, bu boradagi muammolar atroflicha ilmiy tahlil etilgan. Shuningdek ma’naviyatning rivojlanish bosqichlari ketma-ketlikda tarixiy dalillar asosida berib o‘tilgan. Ushbu kitobning ikkinchi qismida ma’naviyatning ilmiy-metodologik asoslari, unga ilmiy yoidashuv va tamoyillar moxiyati, uning falsafiy-ontologik mazmuni, metodologik moxiyati, dasturlar tahlili, gnoseologik asoslari, praksiologik mazmuni, aksiologik tamoyillari va boshqa ko‘plab masalalar ilmiy asosda ochib berilgan.

Bir so‘z bilan aytganda, ushbu kitob ma’naviyatga oid bilimlarni imkon qadar to‘laligicha o‘zida aks ettirgan, deb aytishimiz mumkin. Shuningdek, yuqorida qayd etilgan va tahlil etilgan o‘quv qo‘llanma hamda darsliklar o‘z davridagi fan o‘quv dasturlariga mos yaratilgan.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, bu borada, ya’ni aynan ma’naviyatshunoslik faninin o‘z oldidagi vazifalarini samarali amalga oshirish jamiyatimizdagi oliy ta’lim muassasalari uchungina emas, balki mamlakatimizdagi barcha faoliyat sohalarini qamrab olishi lozim. Holbuki, bu borada kechiktirilgan har bir soniya kelajakda ulkan musht bo‘lib qaytishi mumkin. Bu borada bir qator ishlarni amalga oshirishni lozim deb bilaman. Bular:

- ma’naviyat sohasiga oid bo‘lgan fanlarni yangi avlodini yaratish bo‘yicha ishchi guruhni shakllantirish;
- ma’naviyatga oid ilmiy izlanishlarni rivojlantirish va monitoringini olib borish;
- azaliy va milliy qadriyatlarimizga mos bo‘lgan, yoshlarni ilm-fanga, komilikka undaydigan ko‘rsatuvlar sonini oshirish va ularni efirga uzatish vaqtini ilmiy tashkil etish;

- milliy qadriyatlarimizni targ'ib etadigan ijtimoiy reklamalarni joriy etish va unda yurtimizda xalqimizning diqqat e'tiborida bo'lgan kishilar ishtirokini ta'minlash (ularning ta'siri anchagina samarali bo'ladi);
- ma'naviyatni targ'ib qilish metodikasini o'zgartirish;
- targ'ibot ishlarini aholining bugungi kundagi muammolari bilan bog'lab tashkil etish.

OMMAVIY MADANIYAT TRANSFORMATSIYASI JARAYONLARINING YOSHLAR MA'NAVIY ONGIGA TA'SIRI

G'oyibnazarov Shuhrat G'oyibnazarovich,
G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
Toshkent shahridagi filiali direktori o'rinbosari
siyosiy fanlar doktori, professor

Annotatsiya: Globallashuv barcha sohalarida bo'lgani kabi ommaviy madaniyat hodisasida transformatsiya jarayonlari kechayotganligini, geosiyosiy maqsadlar shiddat bilan keskin o'zgarishi natijasida yangi tahdid va xatarlar paydo bo'layotganligi, ularni ayniqsa yoshlar ongiga halokatli tasiri, an'anaviy qadriyatlarni badnom qilishga hamda axloqqa zid g'oyalarni keng yoyishga urinishlarga qarshi samarali kurashish, jamiyatda mafkuraviy immunitetni mustahkamlash masalalariga bag'ishlangan.

Kalitli so'zlar: Ommaviy madaniyat hodisasi, turli tahdidlar, xatarlar, transformatsiya jarayonlari, profilaktik choralar, tizimli yondashuv, geosiyosat, terrorizm, ekstremizm, radikalizm, milliy qadriyatlar, ezgulik, mehr-shafqat, insoniylik.

O'zbekiston Respublikasining jahon hamjamiyatiga jadallik bilan integratsiyasi jarayonlariga 30 yildan oshdi. O'tgan yillarda hamkorlik xalqaro aloqalari kuchayib, barcha sohada, shu jumladan, madaniyat va ma'naviyat sohasida ham harakat erkinligi yuzaga keldi. Ayniqsa, keyingi yillarda mamlakat ochiqlik va shaffoflik siyosatining e'lon qilinishi, OAV, jumladan internet tarmoqlarda ijtimoiy hayotning muayyan sohalarida jahondagi turli sohalaridagi yangiliklar bilan birga o'ziga xos muammolar paydo bo'lishiga olib kelayotgan tahdid va tajovuzlar bo'lmoqda. Bu haqda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev, “avvalambor, “ommaviy madaniyat” ko'rinishida kirib kelayotgan turli tahdidlar, giyohvandlik, diniy ekstremizm, missionerlik kabi balo-qazolardan yoshlarimizni asrash, ularning ta'lim-tarbiyasiga har birimiz mas'ul ekanimizni hech qachon unutmasligimiz kerak”. [1] deb ta'kidladi.

Shu munosabat bilan hozirgi kunda ma'naviy va moddiy mazmundagi hodisalarning qandaydir majmui emas, balki XIX–XX asrlar bo'sag'asida industrial jamiyatda vujudga kelgan hamda “ommaviy madaniyat” deb atalgan hodisa transformatsiyasi keltirib chiqarayotgan muammolar oldingi marraga chiqmoqda.

O'ziga xos bo'lgan bu hodisaning genezisi hamda hozirgi jamiyatdagi rolini ilmiy tadqiq etish, bozor munosabatlari shakllanayotgan sharoitda jamiyat hayotining ko'p

tomonlari tijoratlashuvi, ayniqsa, badiiy va kundalik madaniyatda tuturuqsiz, bema'ni, axloqqa zid jihatlar bag'oyat kuchayib borishini rag'batlantirdi. Ko'pincha an'anaviy madaniyatlarga xos axloqiy me'yorlarga bepisandlik bilan munosabatda bo'ladigan hamda qadrini tushiradigan ommaviy madaniyat mahsuloti tarqalishi uchun sharoit aynan oldi-sotdi jarayonida yaratilgandi. Bu haqda 2012- yilda nashrdan chiqqan "Ommaviy Madaniyat" [2] deb nomlangan kitobimizda fikr yuritgandik. XX1 asrning 20-yillariga kelib internet texnologiyalar yutuqlaridan samarali foydalanayotgan g'arazli kuchlar o'zlarining yaratgan yangi platformalari orqali buzg'unchi g'oyalarini shiddat bilan yo'llayotganliklari tufayli jahonda yuzaga kelayotgan salbiy tendensiyalar va xatarlar ushbu hodisani ilmiy tadqiq etishni tobora dolzarb qilib qo'ymoqda. Globallashuvning jahon bo'yicha yoshlar psixologik xususiyatlarini hisobga olib yuborayotgan yangi to'lqini O'zbekiston yoshlar sub madaniyatining rivojlanishi va transformatsiyasining quyidagi jarayonlarini o'zida aks ettirmoqda:

Ommaviy ongga saviyasi nisbatan tuban bo'lgan madaniyat mahsulotlari hamda taqlid uchun yangi namunalar havola etilayotganligi.

Masalan:

- Strimerlar - to'g'ri efirlar tashkillashtirib o'z obunachilarining har qanday istaklarini pul evaziga ijro etish;
- Geymerlar: Youtube videoxosting orqali kompyuter o'yinlariga jalb qiluvchilar;
- Anoreksiya kasalligini o'smir qizlar o'rtasida targ'ib etib ular safini kengaytirish;
- Gopniklar: ular so'kinish, haqorat so'zlar, janjal, to'palon chiqarish, magazinlarga bosqinchilik qilish, shoqollar singari ko'pchilik bo'lib, o'z o'ljalariga tashlanish kabi huquqbuzarlik holatlari sodir etadilar;
- Reperlar: o'z xohishlarini she'riy ritm orqali tez ijro etib, munosabatlarini izhor etadilar, giyohvand moddalar istemol qilish orqali tarki dunyo kayfiyatida bo'ladilar, o'z hayotlarini badnom qilib, 30 yoshga yetmay dunyoni tark etadilar.

Animachilar: maktabgacha tarbiya yoshidagi bolajonlarga animatsiya multplikatsiyali seriallar ishlab chiqib ular ongida o'zgarishlar qilishga harakat qilib, borgan sayin ahloqqa zid holatlarni kuchaytira boradilar, masalan, mashhur animelardan biri Hunter x Hunter, keyinchalik Geney Ryodan jinoiy guruhidan bo'lib, ular yollangan qotillardan iborat, ko'p mamlakatlarda vujudga bu guruhlar o'rgimchak suratli, 4 raqamli kiyim, katakli shimlar kiyishni urf qilganlar. Dastlab bu guruh a'zolari jamiyatga xavf tug'dirmagandi, biroq keyinchalik ular jamoat joylarida begunoh odamlarga tashlanib bezorilik holatlarini sodir eta boshlaganlar.

Ushbu jinoiy guruhlar negizida xususiy harbiy kompaniyalar tuzildi. (Toshkent shahrida 2023-yil 5-mart kuni Xalqaro forumlar saroyi yaqinida 50 ga yaqin o'smirlar

bezorilik uyushtirib qurolli hujum uyushtirishlari chaqiriqlar bilan chiqdilar, huquqni muhofaza qiluvchi organlari xodimlari ularning barchasi bilan profilaktik suhbatlar o'tkazdilar).

Bunday holatlarning vujudga kelishi sabablarini aniqlash, yoshlar bilan maqsadli profilaktik tadbirlar ishlab chiqishni kun tartibiga chiqardi.

Hozirgi paytda madaniyatni siyosiylashtirish bilan bog'liq murakkab jarayon sodir bo'layotganini qayd etib o'tish lozim. G'arbdagi ko'p mamlakatlar uchun bu – odatiy hodisa: Yevropa va AQShda ommaviy madaniyat davlat apparati, shuningdek, qudratli transmilliy kompaniyalar tomonidan moliyaviy va iqtisodiy jihatdan qattiq qo'llab-quvvatlanadi.

Boshqa tomondan esa, hozir jahonda murakkab mafkuraviy kurash borayotganiga bepisand qarab bo'lmaydi. To'g'ri, mafkura sohasidagi kurash doimo mavjud bo'lgan. Lekin avvallari mafkuraviy kurash qirg'in keltiruvchi urushlarga qo'shimcha ravishda olib borilgan. Bu tarzda mafkura jamoatchilik fikrini hosil qilish, bir davlatning boshqa davlat hududiga qurolli bosib kirishi va h.k.ning adolatligini yoki muqarrarligini kishilar ko'z o'ngida oqlash vositasi bo'lib xizmat qilgan. Sodaroq qilib aytganda, mafkuraviy ta'sir vositasi harbiy va iqtisodiy ta'sir vositalariga qo'shimcha hisoblangan.

Biroq bizning asrimizga kelib bari o'zgardi: hozir mafkuraga faqat harbiy qudrat va iqtisodiy tazyiq potentsiali bilangina qiyoslash mumkin bo'lgan ta'sir salohiyatiga ega kuch sifatidagina emas, balki ta'sirchanligi bo'yicha barcha ta'sir vositalaridan ancha ustun turuvchi vosita sifatida ham qaraladi. Bunday holat mafkurani jahon hamjamiyati siyosiy hayotining oldingi marrasiga olib chiqadi.

Bugungi kunda mafkuraviy kurash amalda ham g'arbdan, ham sharqdan, yer yuzining barcha nuqtalarida olib borilmoqda. Ommaviy madaniyat namoyandalari ushbu kurashda reaksiya kuchlar va nosog'lom g'arazli mafkuralar tomonida turib ishtirok etmoqda.

Ushbu transformatsiya jarayonlari natijasida ular o'zining sinalgan, zamonaviy usullari bilan, aslida insoniyatning ko'p asrlik madaniy tajribasiga hech qanday aloqasi bo'lmagan qadriyatlarni abadiylashtirishga urinmoqda.

Binobarin, ommaviy madaniyat ta'sirini yetarlicha baholamaslik, uni faqat g'arb hodisasi, uni oddiy ko'ngilochar ish, "ikkinchi nav san'at", tuturuqsiz, bema'ni, bachkana hodisa deb hisoblash, bizningcha, noto'g'ri bo'ladi. "Ommaviy madaniyat"ning soddalashtirilgan modelini yaratib, biz zamonaviy madaniyatning bu qadar jiddiy hodisasiga jamiyatning e'tiborini kuchaytirish o'rniga, susaytiramiz, u jamiyat axloqiy sog'lomligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligini hisobga olmaymiz.

Bunga yuqorida takidlaganimizdek, masalan, Xitoyda 2016-yilda vujudga kelgan mashhur Tik-Tok platformasi[3], 2022-yilda Yaponiyada boshlangan "Geney Ryodan"

[4] jinoiy guruhi haqidagi Huhter x Huhterga daxldor submadaniyat va boshqa g'arazli harakat, oqimlarning vujudga kelayotganligidir.

Bizning fikrimizcha, bunday transformatsiyalar bosimi yanada kuchayadi, yangi g'arazli g'oyalar, turli o'yinlar, turli yosh kategoriyalarini qamrab olib, jumladan, hatto maktab yoshgacha bo'lgan go'daklar psixologiyasiga maqsadli ta'sir boshlanganligidan ham bilishimiz mumkin.

Shunday qilib, mazkur omillar pirovard natijada ushbu tadqiqot mavzusi umuman dolzarbligini belgilab beradi, chunki ommaviy madaniyatning nazariy hamda konkret-tarixiy tahlili davlatning unga nisbatan bosiq yaxlit siyosatini ishlab chiqishga, shuningdek, madaniyatning himoya mexanizmlarini tizimli safarbar qilishga ko'maklashadi.

Shu munosabat bilan ushbu tadqiqotda "ommaviy madaniyat" hodisasi tanqidiy ko'rib chiqiladi, uning hozirgi mafkuraviy kurashdagi roli hamda ahamiyati, jahon madaniyatiga ba'zan zohiran sezilmaydigan, halokatli ta'siri tadqiq etiladi. Binobarin, mazkur tadqiqotning yangiligi shundan iboratki, unda biz "ommaviy madaniyat" transformatsiyasi hodisasining biron-bir jihati bilan cheklanib kolmay, uning ijtimoiy, siyosiy, tarixiy, falsafiy, madaniyatshunoslik jihatlarini ham qo'shib o'rganishga harakat qilmoqdamiz.

Shuningdek, kitobda ommaviy madaniyat bo'yicha ancha avval olib borilgan tadqiqotlarda e'tibordan chetda qolgan bir qator muammolar ham tahlil etishga harakat qilindi. Jumladan, "ommaviy madaniyat"ni ishlab chiqarish texnologiyasi, ommaviy ongga ta'sir ko'rsatishning an'anaviy vositalari hamda uning yangi, zamonaviy usullari, moslashuvchanligi, ommaviy kommunikatsiya vositalari bilan aloqa, iste'molchilik didi va instinktini ko'zlab ish olib borishi, uning ongni boshqarish xususiyatlari ko'rib chiqildi.

Bizning nazarimizda, "ommaviy madaniyat"ning bugungi kundagi transformatsiyasi tahlilining siyosiy jihati, uning hozir butun dunyoda barcha hududlarga kirib borayotgani masalasi ham o'ta muhim ko'rinadi.

Ommaviy madaniyatning yoshlarga hamda jamiyatga halokatli ta'siri oqibatlari chindan ham dahshatli. Bu, birinchi navbatda, oila, sadoqat, vafo, do'stlik singari an'anaviy qadriyatlarning yemirilishidir. Ommaviy madaniyat hodisalari keltirib chiqargan hamda ommaviy kommunikatsiya vositalari yordamida butun jahonga yoyilgan seksual revolyutsiya kishilar, eng avvalo, yoshlar ongiga oilaviy rishtalar va majburiyatlar domidan o'zini xalos qilgan omadli macho imijini, shuningdek, asosiy maqsadi hozirgi zamon ayoli huquqlari uchun adolatli kurash emas, balki uni an'anaviy oiladan ajratib olish, ona, beka rolidan mahrum etish va h.k. bo'lgan o'ta agressiv separat feminizm g'oyalarini ham singdiradi.

Ommaviy madaniyat tomonidan targ'ib etilayotgan g'ayriaxloqiy g'oyalar G'arbiy Yevropa va AQShda vujudga kelgan ayanchli demografik vaziyatda bugunoq

o'z aksini topdi. Bundan tashqari, ikkilamchi ijtimoiylashuv-ning muhim omili bo'lgan oila institutining ahamiyati pasaytirilmoqda, avlodlar vorisiyligi buzilmoqda, yoshlarning g'ayriijtimoiylashuvi ortib bormoqda, bu esa, o'z navbatida, uning jinoyat, giyohvandlik va ichki-likbozlik yo'liga kirishiga olib keladi.

Bugungi kunda ijtimoiy ongda nafaqat an'anaviy jahon dinlari ta'limotlarning, balki turli qadimiy dinlar, soxta ezoterik ta'limotlar va hokazolarning quroqlari aralashgan yangicha dindorlik deb atalmish hodisaning shakllanishi muammosi dolzarb hisoblanadi.

An'anaviy jahon dinlarining ommaviy kommunikatsiya vositalari tomonidan badniyatlik bilan ongli ravishda va faollik bilan obro'sizlantirilayotgani ushbu hodisa uchun zamin bo'lmoqda. Buning yakuni o'laroq, jamiyatda diniy identifikatsiya shiddat bilan kuchaymoqda, bunga muqobil javob o'laroq fundamental ekstremizm va radikalizm yoyilib, nufuzi kuchayib bormoqda.

Ommaviy madaniyatning halokatli ta'siri kengayib borayotgani bilan bog'liq vaziyatni tahlil etar ekanmiz, ushbu hodisa Markaziy Osiyoni ham chetlab o'tmaganini taassuf bilan aytib o'tishimiz darkor. Qulay geosiyosiy vaziyat, boy yer osti konlari hamda inson zaxiralaridan iborat yuksak iqtisodiy salohiyat Markaziy Osiyo davlatlari, shu jumladan O'zbekistonni buzg'unchi kuchlar uchun jozibali nishonga aylantiradi. Mazkur kuchlar o'zlarining badkirdor niyatlariga erishish uchun mintaqadagi barqarorlikka putur yetkazish uchun butun choralar bilan intilishmoqda, buning uchun mafkura poligonlari ko'magidan foydalanishmoqda. Mafkura poligonlari halokatga olib boruvchi zararli mafkuralarni ijtimoiy ongga singdirish uchun foydalanadigan ishonchli hamda sinovdan o'tgan vosita ommaviy madaniyat va uning transformatsiyasi bo'lib, uning bosimiga alohida olingan davlat amalda chidam bera olmaydi.

Bugungi kunda yoshlarimiz ongiga ko'plab asrlar davomida ajdodlarimizga yashash va o'zining buyuk kelajagini qurishga yordam berib kelgan an'anaviy normalar hamda qoidalarini yemiruvchi g'ayriaxloqiy g'oyalarni tiqishtirishga urinishlar bo'layotganini kuzatishimiz mumkin.

Mavjud vaziyatda xalqimizning ko'p asrlik an'alarinagina emas, balki mafkura sohasidagi ilg'or ishlanmalarni ham o'ziga singdirgan O'zbekistonning milliy istiqlol mafkurasi mamlakatimiz fuqarolarida mafkuraviy immunitetni hosil qilishga qodirdir.

Inson beshikdaligidanoq uzluksiz tarbiya va talim bilan qurshab olinsa, vatanparvarlik, Vatanga muhabbat bilan birga, bag'rikenglik, boshqa madaniyatlarga hurmatni targ'ib qiluvchi bunyodkor mafkura ruhida tarbiyalansagina, ommaviy madaniyatning salbiy ta'siriga muvaffaqiyat bilan qarshi tura oladi. Prezident Shavkat Mirziyoev "Yangi O'zbekiston strategiyasi" kitobida haqli takidlaganlaridek, "Mana shunday keskin vaziyatda, ulug' mutafakkirlar aytganidek, dunyoni ezgulik, mehr-shafqat, insoniylik qutqaradi".

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021, – 277 bet.
2. G'oyibnazarov Sh.G'. Ommaviy madaniyat Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti 2012.
3. <https://ru.wikipedia.org/wiki/TikTok>
4. <https://www.pravmir.ru/chto-takoe-chvk-redan-antropolog-dmitrij-gromov-o-novoj-subkulture/>

GLOBALLASHUV SHAROITIDA MISSIONERLIKNING IJTIMOIIY-SIYOSIY MUNOSABATLARGA TA'SIRI

Musayev Mansur Tursunpo'latovich
Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi
huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar
instituti bo'lim boshlig'i, siyosiy fanlari
doktori (DSc)

Annotatsiya. Mazkur maqolada globallashuv sharoitida missionerlikning ijtimoiy-siyosiy munosabatlarga ta'siri ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada global miqyosda namoyon bo'layotgan missionerlikni diniy adovat uyg'otish orqali konfessiyalararo hamjihatlikka raxna solayotganligi to'g'risidagi fikrlar yoritilgan.

Аннотация. В данной статье анализируется влияние миссионерства на общественно-политические отношения в условиях глобализации. Также в статье приводятся взгляды о сектантстве, проявляющееся в глобальном масштабе, подрывающей межконфессиональное согласие и пробуждающую религиозную вражду.

Dunyo miqyosida globallashuvni avj olishi inson qalbi va ongi ushun kurashni kushaytirishga zamin yaratmoqda. Ayniqsa, mafkura poligonlarida missionerlikning kushayishi mafkuraviy ta'sir o'tkazishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu o'rinda, missionerlikni global miqyosda namoyon bo'lishi turli din va diniy konfessiyalar o'rtasidagi hamjihatlikka raxna solmoqda. Aynan, mazkur holatlar missionerlikka nisbatan jiddiy fikrlashni taqoza etmoqda. Bu haqda, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'biri bilan aytganda: "Yangi tahdidlap", jumladan, "ommaviy madaniyat", missionerlik, ppozelitizm xavfi va boqimandalik kayfiyati paydo bo'layotgan, odob-axloq, milliy va diniy qadpiyatlarning yo'qolish xavfi yuzaga kelayotgan hozirgi globallashuv sharoitida bu g'oyat muhim ahamiyat kasb etmoqda"[1].

Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"[2]ni ustuvor yo'nalishlaridan biri «Ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va sohani yangi bosqishga olib shiqish» asosiy vazifa etib belgilangan. Ushbu vazifani amalga oshirishda, missionerlikka qarshi kurashda ma'naviy-ma'rifiy va g'oyaviy-mafkuraviy asoslarini o'rganish va tahlil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Globallashuv sharoitida missionerlik faoliyati bir neshta maqsadni ko'zlab amalga oshirilayotganligi kuzatilmoqda. Aynan, mazkur harakatlar oqibatida o'zga din vakillarini o'z diniga kiritish orqali iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy jihatdan o'z davlatlarining ta'siriga olish tobora kuchaymoqda. Shu tariqa, muayyan xalq va millat o'rtasida o'z e'tiqodiga nisbatan shubxa uyg'otish orqali insonning konstitutsiyaviy huquqi ya'ni fikrlash va vijdon erkinligi huquqini buzilishga bo'lgan harakatlar namoyon bo'layotganligi tashvishlidir. Ayniqsa, missionerlik tarafdorlari aksariyat holatlarda maxfiylikka asoslangan holda o'z faoliyatlarini amalga oshirayotganligi ayniqsa, xatarlidir.

Missionerlik hapakatida avval ma'naviy ta'sir va keyin siyosiy qamrab olish jarayonlarini amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'naviy ta'sir ko'rsatishning birinshi rejaga shiqishini har bir mamlakatda e'tiqod masalasida o'ziga xos yozilgan yoki yozilmagan qonunlar, qadriyatlar, an'analar va urf-odatlar borligi bilan belgilash mumkin. Ma'naviyatni shakllantiruvchi va boshqaruvchi ushbu omillarni engib o'tmay turib, muayyan insoniy birlikni biror siyosiy maqsad yoki g'oyaga xizmat qildirish majburlashni keltirib shiqaradi. Majburlash esa kuch ishlatish va zo'rlik vositalarini talab qiladiki, inson ongi va qalbini egallash, uni belgilangan g'oyalar va siyosatga bo'ysunuvchi odamga aylantirishda bu muvaffaqiyatli chora bo'la olmaydi. Shunki, majburlash ma'naviyatga zid hodisa hisoblanadi. Qolaversa globallashuv jarayonlari missionerlik harakatlari ushun g'oyatda keng imkoniyatlarni oshib bermoqda. Ushbu sharoitda mazkur harakatlar milliy, diniy, dinlararo ziddiyatlarni keltirib chiqarish, tinsh va osuda hayotga tahdid solish orqali mamlakatda separatizmni keltirib shiqarishga zamin yaratmoqda.

Xristianlik ta'limoti asosida tayyorlangan missionerlar ilgari ko'roq doktor, o'qituvshi ko'rinishida yuborilgan bo'lsa, texnik taraqqiyot globallashuvi kushaygan bugungi zamonda kasb turlari sayyoh, sportchi, investor, biznesmen, xalqaro tashkilotlar xizmatchisi, savdo xodimi, hatto elshilik xodimi sifatida yuborilish holatlariga qadar kengayib, "xizmat vazifasi"ni o'tash maqsadida muayyan hududlarga maxsus topshiriq va vazifalarni bajarishga yo'naltirilmoqda. Ilgari missionerlar hukmron siyosat bilan bir qatorda o'z dinlariga kiritish yo'lidan borgan bo'lsalar, bugun faoliyatlarida dinga kiritish emas, muayyan hudud va mintaqada yashovshi aholining ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy muammolarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Globallashuv sharoitida, missionerlar go'yoki "g'amxo'r", "beg'araz" yordam beruvchi, "iqtidorli yoshlarga alohida e'tibor qaratuvchi" nodavlat notijorat tashkilotlar maqomida faoliyat ko'rsatishi aksariyat holatlarda ularning faoliyatini niqoblashga zamin yaratmoqda. Xorijiy mamlakatlarda missionerlar tomonidan oshilgan ta'lim muassasalari tezda mahalliy ta'lim tizimi bilan o'zaro aloqa o'rnatish orqali, diniy va umumiy ta'lim berish jarayonini tizimli ravishda tashkil etmoqda.

Missionerlik strategiyasida ushbu maktablar orqali kelajakda o'z manfaatlariga mos "kadrlar tayyorlashga" asosiy e'tibor qaratilganligini anglash lozim. Shu tariqa, missionerlik tassarufidagi maktablarda tahsil olgan o'quvshi hamda talabalarni kelajakda davlat boshqaruvi sohasidagi eng nufuzli mansablariga joylashuviga ham alohida e'tibor qaratiladi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, missionerlar tashkil etgan maktablarda tatbiq etilgan o'quv dasturlari diniy mohiyatni sezilmas darajada shuqur singdirilgan dunyoviy qarashlar tarkibida ifodalaydiki, bu umumiy dunyoqarashni shakllantirish – o'quv jarayonlarida umuman shubha tug'dirmaydi va natijada go'yoki ilg'or dunyoqarashga ega bo'lgan, mohiyatan esa missionerlik g'oyalari ta'sirida hayot va faoliyatini tashkil etadigan kadrlar shakllantiriladi. Ularning yuqori lavozimlarni egallashi esa missionerlar ushun yana bir ijobiy qadamdir.

Ayniqsa, ular davlatlararo kelishmovshilik yoki nizolar raytida mustamlakachi imperiyalar mafkuraviy hujum quollaridan biri sifatida "maqsadli" harakat qilish orqali mahfiy ravishda xalqlarni o'z mamlakati siyosatiga qarshi qo'yishda asosiy rolni bajarishmoqda. Vaholangki, missionerlikdagi bunday tizimli harakatlar istiqboldagi rejalar sifatida doimo xristianlik hamda u bilan bog'liq davlatlar nazoratida ekanligi ularning topshiriqlari asosida madaniyat, ma'rifat tarqatishni "adolat tarfdorlari" niqoblar ostida amalga oshirayotganligi namoyon bo'lmoqda.

Globalashuv sharoitida missionerlik tashkilotlari jamiyatning ijtimoiy guruhlar orasida o'z ta'sirini kengaytirish, mahalliy hukumatlardan o'z rejalarini berkitish maqsadida jamiyatni ijtimoiy qatlamini tashkil etuvshi turli kasb egalari, turli millatga, elatga mansub fuqarolar, turli dinlarga e'tiqod qiluvchi dindorlar, turli yoshdagi insonlar orasida harakat qilmoqda. Missionerlik ruhidagi diniy adabiyotlarni ommalashtirish, OAVda e'lonlar va turli xil reklamalar orqali o'zlariga yangi tarafdorlarni ko'raytirishda madaniy-ma'rifiy targ'ibotlar uyushtirishmoqda. Bugungi kunda ayrim siyosiy g'oyalarni inson ongiga singdirish ushun ham diniy g'oyalardan mukammal foydalanilmoqda[8:138]. Ayniqsa, missionerlik tashkilotlari muayyan mintaq va hududda o'zlarining siyosiy maqsadlarini amalga oshirish orqali xalqlarga go'yoki, "yuksak madaniyatini" targ'ib etish orqali o'z madaniyatlari bilan tanishtirmoqda. Missionerlar tomonidan mazkur talablarning insonlar ongiga "yuksak madaniyat–xristianlik" g'oyasi sifatida singdirishga bevosita e'tibor qaratishmoqda. Ayrim hududda amalga oshirilgan missionerlik faoliyatlari asosan mahalliy davlat rahbarlarining siyosatlariga, xatti-harakatlariga bog'liq ravishda amalga oshirilgan. Ammo, ayrim davlat rahbarlari tomonidan missionerlarga qarshi ko'rilgan keskin shoralar bilan ham ular faoliyatida to'xtash yoki ortga shekinish holatlari ham bo'lgan. Shunga ko'ra XVI asrda Hindiston, Xitoy va Yaroniyada faoliyat ko'rsatgan xristian missionerligining faoliyatida kuzatish mumkin. Mazkur holatlar missionerlikning keyinshalik juda tezlikda rivojlanishiga turtki bergan edi.

XIX asrning o'rtalarida Yaron imreratori yurt manfaati Vatan birligini saqlash maqsadida mamlakatda faoliyat ko'rsatayotgan barsha missionerlarni uyg'otish sifatida mamlakatdan haydab shiqarishga buyruq bergan. Shuningdek, mazkur omillar Afrika mintaqasidagi tub aholi ongida missionerlarga nisbatan salbiy munosabatlar to'g'ilishiga sababchi bo'lgan. Oqibatda Afrika aholisi orasida "missioner" so'zi "qotil" ma'nosida qo'llanilgan. Missionerlik hech qanday rahm-shafqat tuyg'usini emas, balki, doimiy ravishda siyosiy maqsadlarni ko'zlash orqali tinshlikka hamisha raxna solib keladi. Muayyan xalqning an'anaviy diniy qadriyatlari tanazzulga uchrashi oqibatda "turli madaniyatlarning" o'zaro ta'siri natijasida diniy ayrimashiliklar rivojlangan. Chunki, hali-hanuz o'zida siyosiy maqsadlarni namoyon etayotgan missionerlik muayyan davlatlar siyosiy ta'sir doiralarini kengaytirishga alohida e'tibor qaratmoqda.

O'z navbatida missionerlik tarafdorlari o'z g'oyalarini targ'ibot va tashviqot qilishda eng avallo, jamiyat hayotida o'z o'rnini topa olmayotgan ruhiy tushkinlik holatiga tushgan insonlarni o'z ta'siriga olish asosiy maqsadi ekanligi tobora oydinlashmoqda. Shu tariqa, missionerlik harakati natijasida mazkur harakat davom etgan hudud va mintaqada ancha murakkab ko'rinishlardagi siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy muammolarning keltirib chiqarishga zamin yaratmoqda. Shu o'rinda, missionerlik tashkilotlari ba'zan oshkora, aksariyat holatlarda yashirin faoliyat ko'rsatayotganligi dunyo xalqlari o'rtasida o'z e'tiqodiga shubxa uyg'otishga zamin yaratmoqda. Ayniqsa, o'z dinini o'zga din vakillari orasida targ'ibot va tashviqot qilish orqali diniy totuvlikka putur yetkazmoqda. Xususan, missionerlikning soxta da'vatlariga ko'r-ko'rona bo'ysunish orqali ularning g'oyalariga qat'iy ishonish jamiyat manfaatlariga raxna solayotganligi tashvishlidir. Ayniqsa, yoshlarda sog'lom diniy ma'lumotning yetishmasligi, ularning ishonuvshanligi, birdaniga boylik, shon-shuhrat, martabaga ega bo'lishga intilishi ularni missionerlik ta'siriga tushishiga sabab bo'lmoqda.

Missionerlik harakatlari natijasida «inson huquqlari», «vijdon erkinligi», «demokratik erkinliklar»ni olg'a surish ushun ko'rsatilayotgan «ko'mak» aslida mamlakatni parokandalik sari siyosiy boshboshdoqlikka etaklayotganligi yaqqol namoyon bo'lmoqda. «Erkinlik, demokratiya inson huquqlari kabi jozibali g'oyalarni niqob qilib olgan bu siyosiy kushlar shu asosida dunyodagi hohlagan mustaqil davlatning ishki ishlariga aralashib, g'arazli maqsadlarga erishmoqchi bo'ladi»[13:12]. Vaholanki, missionerlik orqali amalga oshirilayotgan «demokratiya» niqobidagi urinishlar mana shunday noxushliklarni keltirib chiqarishi mumkinligini anglash barchadan jiddiy fikrlashni taqozo etmoqda. Odatda urushlar, ocharshiliklar, kasalliklarning avj olishi missionerlik tashkilotlarining faolligini oshiradi. Chunki, bunday holat ular ushun qulay sharoit yaratadi. Ayrim davrlarda ham sun'iy ravishda yaratilgan urushlar, osharshilik va kasalliklarning sabablari aynan shu mafkuralarni

targ'ib qilish ushun tashkil etilgan. Asosan, bir najotkor kelib, bizni bu qiyinshiliklardan qutqaradi, degan ishonchdan foydalanib, soxta mahdiylik, soxta nasroniylik, soxta rayg'ambarlik da'volarini vujudga keltirish orqali soxta dinlar, botil e'tiqodlar yaratdilar. Oqibatda odamlarning moddiy va ma'naviy qiyinshiliklaridan foydalanib, ularni suiiste'mol qilib, ularga da'vat etishadi. Bundan tashqari, bu tashkilotlar urushlar, ocharchilik va kasalliklarni keltirib shiqaradigan juda katta muassasalar va komraniyalar tomonidan nazorat qilinadi yoki qattiq qo'llab-quvvatlanadi. Aynan ular tomonidan missionerlik burchlarini bajaradi. Buning o'rniga, bu missionerlik tashkilotlari nishondan qochish va atrofga ko'proq ommaviy va tasvirni jalb qilish ushun tinshlik va adolatni tiklash, tenglik, barsha dinlar birligi kabi shirin iboralarni ishlatishadi.

O'rganishlarimizdan ma'lum bo'ladiki, missionerlar mahalliy aholiga o'z madaniyatidan «yuqori» madaniyatni taklif etashadi. Mutaxassislar tomonidan o'tkazilgan «strategik tadqiqotlar» natijasiga ko'ra, missionerlik dunyoda global miqyosida turli konfliktida va qat'iy geosiyosiy bosimda ekanligini ta'kidlashadi. Missionerlik ta'siri ostida har qanday xalq va millatning madaniy ildiziga tahdid solish orqali o'ta radikal millatchilik harakatlarini vujudga kelishiga sabab bo'lmoqda. Natijada, mazkur harakatlar oqibatida dunyoda global miqyosda etnik va millatlararo mojarolarning tobora avj olishi har qanday xalq va millatni mentalitetiga raxna solish orqali ma'naviy tubanlik girdobiga etaklamoqda. Shu tariqa, missionerlik oqibatida «ayrim» siyosiy kushlar o'zining gegemonligini o'rnatish maqsadida g'oyaviy-mafkuraviy, geosiyosiy, madaniy jihatdan ustunlikka erishish kuzatilmoqda. Xususan, global iqtisodiy inqiroz davrida missionerlik dunyoning nochor davlatlari taraqqiyotiga go'yoki, «iqtisodiy» yordam ko'rsatish bahonasida qashshoqlik, oshlik, nochorlikni bartaraf etish maqsadida «maqsadli» yordamni tavsiya etishi namoyon bo'lmoqda.

Missionerlik tarafdorlarini ayrim siyosiy markazlar bilan o'zaro yaqin aloqalar o'rnatishga intilishi ularga yangi imkoniyatlarni qo'llashga sharoit yaratmoqda. «Missionerlik globallashuv sharoitida ma'naviy-mafkuraviy tahdid vositasi bo'lib, eng avvalo jahondagi muayyan siyosiy kuchlarning georolitik maqsad manfaatlariga yo'naltirilgan holatda olib borilmoqda»[14:45]. Natijada, qudratli siyosiy markazlar ta'siridagi zamonaviy axborot texnologiyalari va kommunikatsiya vositalari muayyan mintaq va mamlakatlarni ongli ravishda «nishonga olib», mavjud siyosiy rejim bilan fuqarolar o'rtasiga nifoq solishga intilmoqda.

Bugungi kunda u yoki bu dinni bayroq qilib dunyoviy tartibotga qarshi yo'naltirilgan radikal harakatlarga qarshi kurash olib borish ko'p qirrali benihoya ziddiyatli fenomen ekanligini inobatga olish zarur[15:115-116]. Zero, jahondagi etakchi davlatlar missionerlik harakatlarini yo'naltirish orqali iqtisodiy yordam berish bahonasida aksariyat holatlarda o'zlarining siyosiy shartlarini bajarishga majbur qilish holatlari kuzatilmoqda. Ayniqsa, iqtisodiy jihatdan zaif davlatlarga «beg'araz» yordam

ko'rsatish orqali o'z siyosiy ta'sir doirasiga olish holatlari tobora oydinlashmoqda. Xususan, diniy vositalar orqali o'zga davlatlarning ichki ishlariga aralashuvi namoyon bo'lmoqda. Missionerlik geosiyosiy kuchlar ko'magida xavfli qurol sifatida, o'zga din vakillari e'tiqodiga raxna solmoqda. Mazkur harakatlar gegemonlik va mustamlakani, bosqinshilik hamda kuchli davlatlarning kuchsiz davlatlarga nisbatan siyosiy bosimini tajovuzkorlik harakatlari oqibatida amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etib kelmoqda. Mazkur holat, jahondagi etakshi davlatlarning dunyo zaxiralarining to'liq egallash va nazorat qilishda mafkuraviy hujum quroli sifatida missionerlikdan foydalanayotganligini namoyon etmoqda. Natijada, muayyan hudud yoki mintaqa xalqlarni o'z mamlakati siyosatiga qarshi qo'yish holatlari kuzatilmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqib xulosa qilish mumkinki, missionerlik globallashuv sharoitida ushbu harakatlari oqibatida dunyo miqyosida milliy, diniy adovatlarni qo'zg'otuvshi harakat sifatida dinlararo ziddiyatlarni keltirib shiqarish, tinch va osuda hayotga tahdid solish orqali nafaqat jamiyatda balki mamlakat miqyosida separatizmni keltirib shiqarishga intilayotganligi jiddiy fikrlashni talab etmoqda. Xulosa qilib aytganda Rrezidentimiz Shavkat Mirziyoev qayd etganidek: **“Biz faqat shu yo'l bilan bugungi kunning barcha tahdid va xavf-xatarlariga samarali qarshi turishimiz, jamiyatimizda turli buzg'unshi g'oyalarga qarshi qat'iy immunitet yaratishimiz, o'zimiz tanlagan demokratik taraqqiyot yo'lida yanada salmoqli natijalarga erishishimiz mumkin”**[16], deya alohida ta'kidlab o'tgani bejiz emas. Zero, mamlakatimizda missionerlik tahdidlarni oldini olish, uni bartaraf etish orqali tinchlik, osoyishtalik, totuvlik, millatlararo hamjihatlikni ta'minlash dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш.М. Тинчлик, маърифат ва бунёдкорлик йўлида ҳамкорлик. Ўзбекистон Республикаси Президенти вазифасини бажарувчи Шавкат Мирзиёевнинг Тошкентдаги симпозиумлар саройида Ислом ҳамкорлик ташкилоти Ташқи ишлар вазирлари кенгаши 43-сессиясининг очилиш маросимидаги нутқи // «Халқ сўзи» online, 2016 йил 19 октябрь.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон «2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси» тўғрисидаги Фармони.
3. Гундуз Шиносий. Миссионерлик. Анкара. ТДВ. Нашриёти. 2007.Б-100.
4. Милтон Л. Рудник. История евангельского христианства. – <http://svitlo.by.ru/istoria/ewang/ewang4.html>
5. Колесниченко. Ю.В. Политические аспекты миссионерства в российском обществе в переходный период : на примере Приморского края : диссертация ... кандидата политических наук : 23.00.02. - Владивосток, 2008. - 213 с.
6. Куронов. М. Ниқоб ортига бир нигоҳ. – Тошкент. Маънавият, 2018. – Б. 12
7. Каримова.М, Машрабов А., Алимардонов А. Динлараро таъсирнинг глобаллашуви. «Конфессиялараро мулоқот ва диний бағрикенглик – жамият барқарорлиги гарови». Халқаро конференция материаллари тўплами. – Тошкент, 2014 йил 12 ноябр. ТИУ. НМБ. – Б. 45.
8. Миллатлараро дўстлик ва ҳамжиҳатлик – халқимиз тинчлиги ва фаровонлигининг муҳим омилидир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Республика байналмилал маданият маркази ташкил этилганининг 25 йиллигига бағишланган учрашувдаги нутқи. <http://www.uz.uz/oz/politics/millatlararo-d-stlik-va-amzhi-atlik-khal-imiz-tinchligi-va-f-24-01-2017>

DAVLAT VA JAMIYAT BOSHQARUVIDA YOSHLARGA OID SIYOSATNING INSTITUSIONAL KATEGORIYALARI

Sarvarjon G'afurov –siyosiy fanlar doktori,
professor, Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar
instituti bo'lim boshlig'i

Annotatsiya: Maqolada davlat va jamiyat boshqaruvida yoshlarga oid siyosatni amalga oshirishda bir qator muhim jihatlariga e'tibor qaratish talab etilishi, bular – siyosiy, ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy va diniy jihatlar ekanligi, yoshlar doimo davlat e'tiborida bo'lishi zarur bo'lgan siyosiy dilemma hisoblanishi. yoshlarning tarbiyasi, ularni kelajakka tayyorlashga bo'lgan yondashuv davlatning barqarorligi, taraqqiyoti kafolatini belgilaydigan omillardan ekanligi tahlil qilinib, xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: Davlat, jamiyat, yoshlar, radikalizm, siyosiy jarayonlar, nizolar, diniy fundamentalizm, ta'lim-tarbiya, jamiyat xavfsizligi.

XX asrning ikkinchi yarmi jahon miqyosida davlatlararo, sivilizatsiyalararo, konfessiyalararo, mafkuralararo to'qnashuvlar, qarama-qarshiliklar, tashqi va ichki nizolarning ortib borishi bilan xarakterlandi. Siyosiy jarayonlarning turlichaligi, sivilizasion muloqotning murakkablashib borishi kelajakda globallashuv sharoitida dunyo mintaqalarida kuzatilishi mumkin bo'lgan voqe'liklarni tahlillar asosida aniq prognozlashning imkonsizligini ko'rsatdi. Bugungi kun jarayonlarida siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, milliy, diniy omillar davlat va jamiyat qurilishi, taraqqiyot barqarorligida muhim o'rin egalladi.

Davlat va jamiyat boshqaruvida yoshlarga oid siyosatni amalga oshirishda bir qator muhim jihatlariga e'tibor qaratish talab etiladi. Bular – siyosiy, ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy va diniy jihatlar. Yoshlar doimo davlat e'tiborida bo'lishi zarur bo'lgan siyosiy dilemma hisoblanadi. Yoshlarning tarbiyasi, ularni kelajakka tayyorlashga bo'lgan yondashuv davlatning barqarorligi, taraqqiyoti kafolatini belgilaydigan omillardan.

Har bir davlat birinchi navbatda yoshlarning ta'limiga, muayyan kasbga yo'naltirish masalasiga e'tibor qaratar ekan, ularning kelajakda Vatan, millat, davlat va jamiyat oldidagi burchlarini qanday o'tashlarini e'tiborga olmog'i kerak bo'ladi. Vatanparvar, uni himoya qila oladigan, millat g'ururini yuqori ko'targan shaxsni tarbiyalashda birinchi o'rinda – ma'naviy-axloqiy tarbiya turadi. Undan keyin insonning eng oliy tuyg'ularidan sanalgan – e'tiqod masalasiga ham jiddiy e'tibor qaratish kerak. Har qanday davlat va jamiyatda hukmron diniy munosabat bo'ladi. Uning turidan qat'iy nazar, jahon dinlarining asl negizida ezgulik, bag'rikenglik, tinchliksevarlik hislatlari mujassam bo'lgan. Shaxsda ana shu hislatlarni shakllantirishda, uning sof diniy qarashlarga ega bo'lishida ham siyosiy jihatdan to'g'ri yo'nalishni belgilab olish shart.

Jamiyatda dinga bo'lgan munosabat to'g'ridan-to'g'ri siyosiy harakat mazmunida o'zini namoyon etadi. Buni to'liq anglash lozim. Zamonaviy taraqqiyot yo'lidagi davlatlarda "din siyosatdan ajralgan" prinsipi amal qiladi. Bu mantiqan to'g'ri yondashuv. Biroq, diniy omilni siyosatdan umuman chetlab o'tishning o'zi imkonsiz. Diniy omil siyosatda, jamiyatda, ijtimoiy sohada, iqtisodda o'zini namoyon qilib turadigan sosium ekanligi umumqabul qilingan haqiqat. Qaysi soha tahlil qilinmasin, hox u siyosat, jamiyat yoki iqtisod biror qismi albatta diniy omil bilan to'qnash keladi.

Diniy tamoyillar hukmron mavqe egallagan davlat va jamiyatda "jipslashtiruvchi", "harakatga keltiruvchi", "transformativ" kabi bir qator institusional kategoriyalar mavjudki, ular siyosat va fuqarolik jamiyati qurilishida o'z o'rnini hamda ta'sir doirasiga ega bo'ladi. Din fenomenining o'zi siyosiy kategoriya ekanligini to'g'ri anglash lozim. Diniy omil, diniy kategoriyalar va qarashlar huquqiy makonda to'g'ri klassifikatsiya qilingan, uning tarbiyaviy ahamiyatini to'g'ri anglangan jamiyatda nisbatan ijtimoiy barqarorlik ta'minlanadi.

Diniy kategoriyalarning davlat va jamiyat nazoratidan chiqishi radikalizm va diniy fundamentalizmning faollashuviga zamin yaratadi. Boshqa tarafdin, siyosiy hukmron doiralar tomonidan diniy sohaga turli bosimlar, tazyiq va ta'qiqlarning qo'yilishi ham reaksion qarshilikni keltirib chiqaradiki, bunday jamiyatlarda nafaqat barqarorlik tizimlari izdan chiqadi, hattoki, davlat, millat va jamiyat xavfsizligiga jiddiy tahdid uyg'otuvchi unsurlarning ortishiga olib keladi.

Diniy omil va uning kategoriyalari o'rtasidagi balansni to'g'ri olish, muloqot muvozanatini aniq belgilash davlatning funksional vazifalari qatoriga kiradi. Nemis tadqiqotchisi Bassam Tibi sharhiga ko'ra, *"...din hokimiyat legitimligining bir instrumenti, uning huquqiy asoslari kafolati, siyosiy, ijtimoiy kurashdagi quroli vazifasini bajaradi. Agar davlat mazkur siyosiy instrumentning jamiyat va aholi uchun ahamiyatini to'g'ri anglasa va undan oqilona iste'foda eta olsa, bunday mamlakatda barqarorlik va taraqqiyot kafolati mavjud bo'ladi"*. [1]

Aynan shu prinsipga amal qilgan mamlakatlarda nisbatan ijtimoiy barqarorlik hukm suradi. Din kategoriyalari turlichaligi nuqtai nazaridan siyosatda o'ziga xos o'rin tutadi. Mo'tadil diniy qarashlar hukmron jamiyatda barqarorlik kuzatiladi.

Yoshlarni siyosiy bilimini oshirishga e'tibor qaratish ham muhim jihatlardan. Siyosiy sohada bilimdonlikdan ko'zlangan maqsad – zamonaviy siyosiy jarayonlarni anglash, diniy omilning siyosiy maqsadlarini to'g'ri tushunishdan iborat. Aholi bilan ishlash, yoshlar tarbiyasida madaniyat, ma'naviyat, ma'rifat, ta'lim-tarbiya sohalari faoliyatini yaxshilash, mafkuraviy bosimlarga qarshi tura oladigan siyosiy-g'oyaviy immunitetni yaratish aktual vazifa sanaladi.

Islom dunyosi aholisining aksariyatini yoshlar tashkil etishi e'tiborga olinsa, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy holatlar va nizoli jarayonlarda yoshlarning faol

ishtirok etishi ehtimoli juda yuqori bo‘lib, mavjud muammolarni yanada chigallashib ketishiga olib keladi. Bugungi kun jarayonlarida yanada keskinlashib borayotgan radikalizm va ekstremizmning domiga yoshlarning keng jalb etilishi holati nizolarni jiddiy to‘qnashuvlarga aylantirishi mumkin.

Jamiyatshunos Samuel Xantington XXI asrda umumjahon miqyosida yuz berishi mumkin bo‘lgan ziddiyatlarda asosan yoshlarning ishtiroki ortishini alohida ta’kidlab, *“...yangi asrda global miqyosda yuz beradigan to‘qnashuvlar markazida yoshlarning turishi muammoning yanada keskinlashib borishini ko‘rsatadi. Yoshlarning turli radikal g‘oyalar, fundamental mafkuralar ta’siriga oson berilishi davlat va jamiyat barqarorligiga jiddiy tahdid sanaladi”*, deb yozgan edi.[2]

Davlatning kelajagi bo‘lgan yoshlarning ta’lim va tarbiya olish jarayonlarini puxta tashkil qilmaslik, ularning hayoti, ongi, dunyoqarashi shakllanishiga befarq bo‘lishning salbiy oqibatlari ayanchli bo‘lishi ehtimoli juda yuqori. Bunday holatlarga e’tiborsizlik ana shu jamiyatning tanazzulidan darak beradi.

Ijtimoiy sohani rivojlantirishda yo‘l qo‘yiladigan sustlik, aholining ijtimoiy himoya qilishga bee’tibor bo‘lish, fuqarolarning turmush sharoitlarini yaxshilashdagi kamchiliklar, ishsizlik, moddiy qiyinchiliklar, ta’lim va tibbiyotdagi muammolar umumiy norozilik kayfiyatining ortib borishi, ayniqsa bu borada, yoshlarning faoliyatida keskin salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Bu haqda Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev ko‘p bora ta’kidlagan holda, *“...bu, avvalo, ekologiya, demografiya, migratsiya, hayot va ta’lim darajasi pastligi bilan bog‘liq muammolardir. Ular, aslida, ijtimoiy nizolarning asosiy manbai, ekstremizm va terrorizm mafkurasi tarqalishi uchun sharoit yaratadigan muhitdir. Ayniqsa, yoshlar o‘rtasidagi radikallashuv jarayonlari keng jamoatchilikda jiddiy tashvish uyg‘otmasdan qolmaydi”*, deb yozadi.[3]

Bugungi kunda radikal g‘oyalar ta’sirida dunyoqarashi shakllanayotgan yosh avlodning siyosiy harakatlarga kirib kelishi davlat va jamiyat uchun jiddiy tahdid uyg‘otadi. S.Xantington, *“Yangi asrda islom dunyosida yuz berishi mumkin bo‘lgan ziddiyatlarda yoshlar markaziy o‘rin tutishi”*ni ta’kidlab, bu vaziyatda *“...yoshlarning oxirgi o‘n yilliklarda islomning sof ta’limotiga yot bo‘lgan fundamentalizm va millatchilik ruhida tarbiya topganligiga jiddiy e’tibor qaratish lozim”*ligini ko‘rsatadi.[4] Bu fikrning haqiqatga yaqinligi tarixiy voqe‘liklarda o‘z isbotini topmoqda.

Dyemografik o‘sishning yuqoriligi davlat va jamiyat uchun bir qator jiddiy muammolarni ham keltirib chiqaradi. Aholining tez o‘sish sur‘atlari o‘z navbatida yetishib kelayotgan yosh avlodning sonini oshirish bilan bir qatorda, ularni yetarli infrastrukturalarini yaxshilash, ijtimoiy himoya, ta’lim-tarbiya, o‘qish, ish bilan ta’minlash, yashash sharoitini yaxshilash, tibbiyot va boshqa sohalarda jiddiy yondashuvlarni talab qiladi.

Islahotlarni amalga oshirish yirik miqdorda investisiyalar va sarmoyalarni kiritishni nazarda tutadi. Ana shu iqtisodiy omillarni hal etmay turib, yoshlarni to'liq davlat va jamiyat nazoratida ushlab turish imkonsiz vazifaga aylanadi. Ijtimoiy muammolarning salbiy oqibatlari haqida siyosatchi Z.Bjezinskiy *"...rivojlanayotgan mamlakatlarda aholining tez o'sishi sur'atlari iqtisodiy muammolarni yanada oshirib boradi. Millionlab ishsizlar armiyasining yuzaga kelishi, yoshlarni ta'lim, tarbiya va eng muhimi eng zarururiy hayotiy ehtiyojlarining qondirilmasligi jiddiy oqibatlarni yuzaga keltiradi. Aholi orasida moddiy qiynalganlar sonining ortib borishi, jamiyatda norozilik kayfiyatining ortib borishiga sabab bo'ladi. Bu o'ta jiddiy siyosiy, ijtimoiy tahdid sanaladi"*, deb yozgan edi.[5]

Bugungi kun yoshlari dunyoqarashi ancha takomillashgan, bilimdonlik saviyasi yuqori. Ular jahonda kechayotgan siyosiy, ijtimoiy, madaniy jarayonlarni kuzatib borish, turli ko'rinishdagi tendensiyalar, yondashuvlarga ergashish imkoniyatiga ega. Yoshlarni turli radikal targ'ibotlarga beriluvchanligi jihatidan millat xavfsizligini ta'minlashda bir qator qiyinchiliklarga asos bo'lmoqda.

Aholining tashqi mafkuraviy ta'sirlarga tez berilishi holati jiddiy ijtimoiy tahdid sanaladi. Prezidentimiz *"...yoshlar o'rtasidagi radikallashuv jarayoni katta tashvish uyg'otmoqda. Ekstremistik faoliyat va zo'ravonlik bilan bog'liq jinoyatlarning aksariyati 30 yoshga yetmagan yoshlar tomonidan sodir etilayotganini, bugungi dunyo yoshlari son jihatdan butun insoniyat tarixidagi eng yirik avlod bo'lib, ular 2 milliard kishini tashkil etishini e'tiborga olsak, masalaning naqadar jiddiy ekanini tushunish qiyin emas"*, deganida mavjud vaziyatning murakkabligini to'g'ri talqin qilgan edi.[6]

Diniy tamoyillarni o'z manfaatlari va siyosati yo'nalishida foydalanib, fundamental qarashlar va ekstremistik harakatlarni amalga oshirayotgan radikal guruhlar mintaqa va jahon hamjamiyatchiligi barqaror taraqqiyotiga jiddiy xavf tug'diradi. Bu haqda O'zbekiston Prezidenti Sh.Mirziyoyev, *"...radikalizm, terrorizm g'oyalarining tarqalishi jamiyatning tinchligi va osoyishtaligiga tahdid soluvchi asosiy xavf-xatar va muammolardan biri hisoblanadi. Radikalizm – terrorizmga olib boruvchi so'nggi bosqich"*, deya ta'kidlagan edi.[7]

Demokratik davlat va ijtimoiy adolat prinsiplari asosida zamonaviy tamoyillariga amal qilgan holda fuqarolik jamiyati qurishning muhim mafkuraviy, g'oyaviy va hatto muayyan darajada siyosiy ahamiyatga ega bo'lgan vazifalardan biri – dindand, diniy qarashlardan siyosiy qurol sifatida foydalanishga yo'l qo'ymaslikdir.

Globallashuv sharoitida madaniyatlar va qadriyatlar o'zaro integratsiyasini to'xtatishga urinish befoydali. Siyosiy, ijtimoiy, diniy omillar doimo jamiyat taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatgan, muayyan ma'noda, hukumatning qarorlari mazmuniga ta'sir qilish, mamlakatdagi demokratik tamoyillar tendensiyalari yo'nalishini o'zgartirishga qodir omil sanaladi. G'arbda islom omili turli interpretatsiyalarda talqin etiladi.

Islom tafakkuri, ma'naviyati va madaniyati jahon hamjamiyatida demokratik tamoyillar bilan yuzma-yuz kelmoqda. Yevropacha demokratik tamoyillarni, "ommaviy madaniyat"ni keng targ'ib etishga intilish islom ma'naviyati va diniy aqidasi bilan to'qnash kelmoqda. Erkak va ayol munosabatlari, bir jinsli nikohlar, jinsiy oriyentatsiyaning o'zgarishi kabi holatlar tolerant yondashuvning inson huquqlarini ta'minlash sifatida ko'rsatilishi ham jamiyatda ma'naviy sohaning tanazzuli ekanligini anglatish besamar ketmoqda. Islom ma'naviyati va G'arb madaniyati o'rtasidagi o'zaro mafkuraviy kurash avj olib bormoqda. Bunday vaziyatlarda G'arbning demokratik va "ommaviy madaniyat"ni tarqatish tamoyillari Sharqda mutlaqo qarshilikka uchrab, kuchli tanqid ostiga olinadi.

Islom dinining shaxs kamolotiga yetaklaydigan tafakkuri va ma'naviyati insonlarni birlashtirishga qodir kuch ekanligi to'liq anglab yetilmayabdi. Islomga qarshi kurashish e'tiqod va ma'naviy taraqqiyotga sun'iy to'siq bo'lishga o'xshaydi. *"G'arb davlatlari mavjud borliqni ijtimoiy muhit va vaziyat bilan bog'liq holda ko'radi. Ular G'arb va Sharq, va nihoyat, inson va islom o'rtasidagi dialektni to'liq anglab yetmaydi. Asosiy muammo ana shunda"*, deya ta'kidlaydi A.Yassiniy.[8]

Islom dini va G'arb demokratik tamoyillari va madaniyati o'rtasidagi raqobat "sivilizatsiyalararo to'qnashuv" deb qaraladi. Zamonaviy xalqaro munosabatlarda siyosiy tazyiq va qurol kuchi bilan tahdid qilish davri emas. Bugungi kun – mafkuraviy kurashlar, moliyaviy imkoniyatlar, iqtisodiy manfaatlar to'qnashuvi davri. Bu davr siyosiy qarashlar, mafkuralar, radikal harakatlar kurashi davri hisoblanadi. Sivilizatsiyalar muloqoti, diniy bag'rikenglik, madaniyat, mafkura, ma'naviyat rivoji davlat va jamiyatning, umumiy xavfsizlik va barqarorlikning garovidir.

Kuchli mafkura va puxta ishlab chiqilgan g'oyalarga asoslangan targ'ibot texnologiyalari orqali har qanday jamiyatni ham tubdan o'zgartirib yuborish mumkin. Mafkuraviy targ'ibot o'z ortidan millionlab kishilarni ergashtirishga qodir. Bugungi kunda ko'p qutbli dunyo tartiboti hukmron davrda bir mamlakat o'z ortidan boshqalarni ergashtirishi, o'z mafkurasi va manfaatlariga tobe qilishga intilishi anchayin murakkab vazifa bo'lib qoldi. Zamonaviy xalqaro munosabatlar o'z dialektikasini o'zgartirgan.

Jahonning rivojlangan davlatlarini boshqa davlatlarga nisbatan tazyiqining ortishi radikal kuchlar, fundamentalistik harakatlarning faollashuviga xizmat qilishi mumkin. Bu o'z navbatida, mahalliy, mintaqaviy va global miqyosda tashqi mafkuralarni singdirishga qarshi kurashning avj olishiga olib keladi. Bu kabi kurashlar oqibatida ekstremistik oqimlar, terroristik xurujlar tahdidi oshadi. *"Hech kim ekstremist bo'lib tug'ilmaydi, jamiyat, hayot, targ'ibot jarayonlari natijasida ekstremistik g'oyalar ta'sirida radikal qarashlarga ega shaxs bo'lib shakllanadi"*, deydi arab olimi Mansur al-Shammari.[9]

Diniy bag‘rikenglik prinsiplariga amal qilinayotgan jamiyatda e‘tiqod masalalarida kenglik yaratish, mo‘tadillikni saqlash barqaror fuqarolik jamiyati qurishning muhim atributlaridan. Aksincha holatda, dindorlar, e‘tiqod qiluvchilarga nisbatan turli tazyiq va ta‘qiqlarning ortib borishi aholida mazkur yondashuvlarga nisbatan norizolik kayfiyatini oshiradiki, bunday holatdan radikal kuchlar o‘z maqsadlari yo‘lida unumli foydalanishga harakat qilishadi.

Mustahkam e‘tiqod aslida tashqi ta’sirlarga beriluvchan bo‘lmaydi. Biroq, ko‘plab diniy, siyosiy, ijtimoiy qarashlarning kirib kelishi, yangicha diniy aqidalarning shakllanishi, globallashuv sharoitida turli mafkuraviy ta’sirlarning ortishi natijasida jamiyatda e‘tiqod masalalarida tafriqalarining vujudga kelishiga zamin yaratadi. Nisbatan mafkuraviy ojizlik, ma’naviy-ma’rifiy tanazzul sezilgan jamiyatda tashqi g‘oyaviy ta’sirlar faolroq bo‘ladi.

Zamonaviy siyosiy jarayonlarda radikal g‘oyalarning din niqobiga o‘rab singdirilishi oqibatida aholi orasida o‘zlarining azaliy qadriyatlariga parallel ravishda tashqi mafkuralarning ta’siri ortgani kuzatiladi. Ushbu holat xavfli tendensiyaning – e‘tiqodiy ishonch asoslariga ta’sir ko‘rsatish orqali shaxsning dunyoqarashini o‘zgartirish, uning psixologik holatiga ta’sir ko‘rsatish orqali xavfli paradoksni keltirib chiqaradi. Shaxsda atrof muhitga, mavjud shart-sharoitlarga nisbatan qoniqmaslik, davlatga nisbatan g‘azab, nafrat, norizolik tuyg‘ulari ortib boradi.

Zamonaviy davlatchilik tamoyillariga asosan boshqaruv shakllarini amalda qo‘llayotgan aksariyat musulmon mamlakatlarida islomning bag‘rikenglik, tinchliksevarlik, ezgulik ta’limotlari asosida jamiyat qurishga katta e‘tibor qaratiladi. Davlatning bosh qomusi – konstitusiya, inson huquqlari me’yoriy hujjatlari, bank-moliya sohalari islomiy ta’limotlar asosida takomillashtirilib borilishi o‘zining ijobiy natijalarini beradi. Davlatning tashqi va ichki siyosati, jamiyat qurilishi, xalqaro aloqalar va diplomatik sohalarda islom madaniyati va ma’rifati markaziy o‘rin egallashi hamda diniy prinsiplardan dunyoviy fuqarolik jamiyati qurishda dasturulamal sifatida iste’foda etish maqsadga muvofiq.

Islom omilining davlat tashqi va ichki siyosatida muhim o‘rin tutishi, o‘z o‘rnida tashqi “ommaviy madaniyat” va mahalliy an’analar, milliy qadriyatlarga mos bo‘lmagan demokratik tamoyillar bilan moslasha olmasligi ayon bo‘lib bormoqda. Aslida, mafkuraviy bo‘shliq – g‘oyaviy vakuum mavjud bo‘lgan jamiyatlarga siyosiy ta’sir o‘tkazish oson kechadi. Millatning asl qadriyatlariga, diniy ta’limotlariga mustahkam jamiyatda tashqi mafkuraviy ta’sirlarning singishi anchayin murakkab bo‘ladi. Huddi shu jihatdan, radikalizm, diniy tayanchga asoslangan bo‘lishiga qaramasdan, sof diniy ta’limotlar muhim o‘rin egallagan jamiyatda kishilar ongini egallashga urinsada, bunga unchalik ham muvaffaq bo‘la olmaydi.

ADABIYOTLAR

1. Tibi Bassam. The Crisis of Modern Islam. A Preindustrial Culture in the Scientific-Technological Age. //University of Utah Press, Salt Lake City, USA, 1988, 86-бет.
2. Samuel L. Hantington. The Clash of Civilization and the Remaking of the World Order. // “Simon and Schuster Press”, New York, USA, 1996, 72-бет.
3. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон – тараққиёт стратегияси// Ўша манба, 308-бет.
4. Samuel L. Hantington. Ўша манба, 72-бет.
5. Бжезинский З. Ўша манба, 231-бет.
6. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон – тараққиёт стратегияси// Ўша манба, 327-бет.
7. Мирзиёев Ш.М. Ўша манба, 327-бет.
8. Burgat F., Dowell W. The Middle East; from history toward future. // “Ithasa Press”, USA, 2000, 74-бет.
9. Ал-Шаммари Мансур. Ҳеч ким экстремист бўлиб туғилмайди//“аш-Шарқ ал-авсат” газетаси, Миср Араб Республикаси, Қоҳира ш., 20-июнь, 2019 г.

AXBOROTLASHGAN JAMIYATDA VUJUDGA KELAYOTGAN MA’NAVIY TAHDIDLAR

Suvanov Ilhom Abdixalilovich

*Respublika Ma’naviyat va ma’rifat Markazi
huzuridagi Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar
instituti Ilmiy kotibi, falsafa doktori(PhD)*

Annotatsiya: *mazkur maqolada axborotlashgan jamiyatda vujudga kelayotgan ma’naviy tahdidlar hamda hozirgi kunda axborot manbalarining turlari hamda inson hayotidagi o’rni kengayib borayotganligi, natijada, bu ta’lim-tarbiya jarayoniga ijobiy ta’sir bilan birgalikda o’z tahdidini o’tkazayotganligi, bunday holat yosh avlod ta’lim-tarbiyasiga bo’lgan e’tiborni va ma’suliyatni yanada oshirishni taqozo etayotganligi yoritilgan.*

Kalit so’zlar: *Axborot tengsizligi, shaxsning lingvistik madaniyati, axborot kompetentligi, ta’lim, inson motivatsiyasi, o’z-o’zini o’rganish, intellektual qobiliyat, ong manipulyatsiyasi, televidenie, kompyuter aloqasi, radioaloqa, axborot tizimlari, global tarmoqlar, internet, ijtimoiy makon, virtualizatsiya, ijtimoiy tarmoq, kiber kasalliklar.*

Globallashuv jarayonlarining asosiy tendensiyalaridan biri axborot almashinuvinining intensivlashuvi, axborot maydonlari va makonlarining o’ziga xos mafkuraviy poligonlarga aylanib borishi bilan tavsiflanadi. Bu omil ayniqsa, ta’lim tizimida muayyan xavf-xatarlarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu bois axborotlarni zararsizlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, davlatning axborot xavfsizligini ta’minlash muammosi yuqorida ta’kidlaganimizdek, milliy xavfsizlikni ta’minlashning asosiy va ajralmas qismi bo’lib, axborot himoyasi esa davlatning birlamchi masalalariga aylanmoqda. Axborot oqimi tezlik bilan tarqalayotgan hozirgi davrda insonlararo muloqot va axborot almashinuvida har bir inson uchun o’zga yurtlardagi voqea va hodisalar

haqida ma'lumot olishda bu manbalarning o'rni beqiyosdir. Zero, faqat axborot manbalari orqaligina qisqa muddatlarda har qanday ma'lumotlar va yangiliklardan xabardor bo'lish mumkin. Hozirgi kunda axborot manbalarining turlari hamda inson hayotidagi o'rni kengayib bormoqda, natijada, bu ta'lim-tarbiya jarayoniga ijobiy ta'sir bilan birgalikda o'z tahdidini o'tkazmoqda. Bunday holat yosh avlod ta'lim-tarbiyasiga bo'lgan e'tiborni va ma'suliyatni yanada oshirishni taqozo etadi.

Axborot jamiyatida insonni kutayotgan va u bilan bugun yuzlasha boshlagan yangi muammolar, tahdid va xavf-xatarlarni ro'yxatga olamiz va qisqacha tasvirlab beramiz.

1. Axborot tengsizligi. Axborot jamiyatida inson uchun xavf-xatarlardan biri axborot tengsizligi muammosidir. Ijtimoiy bo'linishning omillari bilimlarning to'rlanishi, avlodi, ishlatilishidir. Axborot jamiyatining barcha a'zolari ham insonga bera oladigan yangi imkoniyatlardan amaliy foydalana olmaydilar. Bunday omillarga quyidagilar kiradi: informatsion, shu jumladan, shaxsning lingvistik madaniyati, axborot kompetentligi, ta'lim, shuningdek, inson motivatsiyasi, bilimga bo'lgan intilish va o'z-o'zini o'rganish, o'z rivojlanishi intellektual qobiliyatlari. Agar insonning o'zi axborot jamiyatining faol a'zosi bo'lish istagi bo'lmasa, unda hech qanday texnika unga yordam bermaydi.

“Axborotning mavjudligi yangi bilimlarni yaratish, bilishning yangi yo'llarini ishlab chiqish motivatsiyasini pasaytiradi. Uning hajmi oshishi tufayli bilimlarni rad etish ichki shaxsiy tuzilmalarning yuklamalarning ko'payishiga tayyor emasligidan dalolat beradi. Bu esa olingan ma'lumotlarning sifati, hajmi va chuqurligini baholash ko'nikmalarining yo'qligida namoyon bo'ladi, bu esa ijtimoiy tengsizlikning oshishiga olib keladi”[1.1.400 s.;].

2. Ong manipulyatsiyasi. Axborot jamiyatida inson uchun ikkinchi va juda jiddiy xavf televidenie, kompyuter aloqasi, radioaloqa va boshqa axborot tizimlarining global tarmoqlarining rivojlanishi xalq ongiga ta'sir o'tkazish va bu ongni manipulyatsiya qilish uchun ko'p imkoniyatlar yaratishi bilan bog'liq. Ularning aqliy mohiyati bo'yicha, “odamlar juda taklifli va shuning uchun osonlik bilan subsonscious darajasida maqsadli psixologik ta'sirga duchor bo'ladi. Bu xususiyat ko'p sonli odamlar boshqarish, illyuzyalar yaratish, yashirincha tanlov erkinligini mahrum qilish, fikr o'zgartirish, o'ng (ba'zi guruh) yo'nalishda odamlarni rag'batlantirish uchun ishlatiladi”[2.2;]. Ommaviy ong manipulyatsiyasi axborot urushning asosiy elementi hisoblanadi va alohida ongga joriy etish bilan asosan bir xil bo'ladi. Uning samaradorligi ishonchli va aniq ko'rinib turibdi. Masalan, turli hokimiyat organlariga saylov kampaniyalari natijalari, shuningdek, televizion dasturlarda juda qimmat reklamadan keng foydalanilayotgani yaqqol ko'rinib turibdi. Tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, “televideniya insonga eng kuchli psixologik

ta'sir ko'rsatadi. Sababi, video ma'lumot, inson ongiga ta'sir qilishdan tashqari, uning sub'ektivligiga ham bevosita kirib boradi. Bundan tashqari, odamning o'zi bundan bexavotir va shuning uchun ham o'zini bu ta'sirdan himoya qila olmaydi. Bu, katta darajada, ongni manipulyatsiya qilishning zamonaviy metodologiyasining asosidir"[3.3.200;].

Internet kabi ma'lumotlarni tarqatishning universal vositasiga ega bo'lgan holda, ommaviy ongni manipulyatsiya qilish texnologiyalari tez rivojlanmoqda va ko'pincha, butunlay kutilmagan tomondan, hatto rivojlangan tanqidiy fikrlashga ega bo'lgan odamlarga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim va madaniyat taraqqiyotining o'rtacha darajasiga ega bo'lgan oddiy odamlar bu ta'sirga tobora ko'proq duchor bo'ladi, undan keyin epifaniya yuzaga keladi.

3. Jamiyatni virtualizatsiya qilish. Axborot jamiyatida inson uchun yana bir, hali kam o'rganilgan xavf jamiyatning virtualizatsiyasi deb nomlangan psixologik hodisadir. Uning mohiyati shundaki, haqiqiy jismoniy ob'ektlar, jarayonlar va hodisalar ob'ektiv reallikning aks-sadolariga juda o'xshash, ammo, bo'lmagan virtual tasvirlar bilan almashtiriladi. Ijtimoiy makonning virtualizatsiyasi va ijtimoiy tarmoqlar yordamida boshqa odamlarning hayotiga tinimsiz aralashish paradoks ravishda "olomon ichida" yolg'izlik hissining kuchayishiga olib keladi.

4. Kiber kasalliklar. Axborot jamiyatida inson uchun yana bir, tubdan yangi xavf kiber kasalliklar deb ataladi. Zamonaviy jamiyatda allaqachon ko'pchilik uchun dori vositasiga aylangan televidenie, kompyuter o'yinlari, Internetga qaramlik va boshqalarga odamlarning psixologik bog'liqligi shular jumlasidandir. Shafqatsizlik va zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi kompyuter o'yinlari bilan ba'zi yoshlarning maniakal qiziqishi ham qo'rqinchli. Ushbu hodisalar bugungi kunda axborot rivojlangan mamlakatlarda eng keng tarqalgan bo'lib, jamiyatni axborotlashtirish jarayonining salbiy natijalaridan biridir. Ushbu jarayon yanada rivojlanib borishi bilan bu hodisalar ham rivojlanadi, deb hisoblash mumkin. Allaqachon, nafaqat giyohvandlik rivojlanmoqda, balki, jiddiyroq kasalliklar alomatlari paydo bo'ladi, masalan, fantomga chalinish sindromi – odamga sumkasidagi telefon jiringlayotgan yoki tebranayotganga o'xshaydi. Yangi kasallikning yana bir misoli. Nomofobiya – "Nomobilefobiya" – uyali telefonsiz qolishdan qo'rqish. Kasallik Amerikadagi ruhiy buzilishlar DSM5 ro'yxatida. Larri Rozen ushbu kasallikning sabablarini inson biror narsani yo'qotishdan qo'rqanidagi asabiy holat oqibati, deb izohlaydi.

5. Axborot jinoyati. Axborot jamiyatining shakllanishi axborot jinoyatchiligini rivojlantirish uchun ko'p imkoniyatlar ochadi, bu esa shaxsga, jamiyatga va davlatga qarshi yo'naltirilishi mumkin. Bunga kompyuter jinoyatlari deb ataladi, ular asosan davlat organlari, moliyaviy tashkilotlar va sanoat korxonalarining avtomatlashtirilgan axborot tizimlari ma'lumotlar bazalariga ruxsatsiz kirishga qaratilgan. Ushbu tizimlarda jamiyatni axborotlashtirish jarayonida nafaqat tegishli tashkilotlar faoliyati

to'g'risida, balki mamlakat fuqarolari to'g'risidagi shaxsiy ma'lumotlar, ularning manzillari, telefon raqamlari, mulkiy, daromadi va boshqalar to'g'risida juda ko'p miqdordagi maxfiy ma'lumotlar to'planadi. Bu ma'lumotlar, albatta, jinoyatchilar uchun katta qiziqish uyg'otmoqda va ularning ko'pchiligi allaqachon axborot texnologiyalari mutaxassislarining xizmatlaridan foydalanmoqdalar.

6. Axborot ekstremizmi. “Axborot ekstremizmining belgisi – fuqarolarning qonuniy manfaatlari, huquq va erkinliklariga jismoniy, moddiy, ma'naviy zarar yetkazishi R.V.Upornikovning tadqiqotlarida ta'kidlanadi”[4.4;].

Axborot ekstremizmining asosiy xarakterli xususiyatlarini keltirib o'tish mumkin: harakatlarning radikaligi; jamiyatga qarshi kurash; mazmunning ma'naviyliigi va axloqsizligi; institutsionallik; siyosiy-huquqiy tafakkurni buzib ko'rilishi.

“Internetdagi ma'lumotlar nafaqat statik “rasm” shaklida taqdim etilishi, balki faollik bilan tavsiflanganligi ham muhimdir”, deya ta'kidlaydi tadqiqotchi A.X.Valeev[5.5;].

Axborot oqimi hajmi va tezligi axborot ekstremizmi tashkilotchilari uchun jozibadordir. Ular aslida Internet foydalanuvchilarini shaxsiy qarashlar, mafkuralar, prinsiplar, dunyoqarashni o'zgartirish, individual yoki guruh xatti-harakatlarining o'zgarishiga olib keladigan, shuningdek, ta'sir ko'rsatuvchi partiya uchun foydali bo'lgan jamoatchilik fikrini yaratishga olib keladigan aniq maqsad bilan turli xil munozara va munozaralarga “jalb qiladilar”.

“Globalashuv va jamiyatni axborotlashtirish sharoitida, axborot oqimlarini boshqarish va boshqarishdagi to'siqlar amaliy jihatdan olib tashlanganda, shtatlarning milliy chegaralari darajaga ko'tarilganda, asosan, kommunikativ jihatdan yoshlarning sobiq tremist harakatlariga yoshlarning ongi va xatti-harakatlariga ta'sir ko'rsatish uchun qo'shimcha yordam sharoitlari qabul qilindi”, — deyiladi Ye.O.Kubyakin va A.N.Safronov tadqiqotlarida”[6.6;].

Axborot maydonida ekstremistik aloqaning muhim omillaridan biri mish-mishlarning tarqalishi fenomenidir. Ye.M.Kulikov ma'lumotlariga ko'ra, “mish-mishlarni ikki turga bo'lish mumkin: spontan ravishda yuzaga keladi va ijodiy yaratiladi”[7.7;]. Spontan mish-mishlar muhim mavzularda “xalq og'zaki ijodi mevalari”. Siyosiy masalalar, etnik va diniy mavzular asosida. Ijodiy yaratilgan mish-mishlar axborot urushining aniq texnologiyasi (mikrobloglarni hozir “targ'ib qilish”ning mashhur shakli). Tadqiqotchilar fikriga qo'shilish mumkinki, ijtimoiy tarmoq “Vkontakte” tezda guruh tuzish va “rerosts” va “likes”dan foydalanib, har qanday kontentning ma'lumotlarini tezda tarqatish imkonini beradi.

Tadqiqotchi V.A.Dil (V.A.Diehl) ta'kidlaganidek, “axborot ekstremizmining tarqalishi ekstremistik guruhlar tuzilishining o'zgarishiga olib keldi”[8.8;]. Strukturaning “vertikal” turi (odatda bitta rahbar rahbarlik qiladi) “tarmoq” turi bilan

almashtiriladi: alohida mablag'ga ega bo'lgan va juda katta hududlarni qamrab oladigan (xalqaro) bir nechta rahbarlar bo'lishi mumkin.

Shu bilan birga, "mustahkamlash omili inson uchun ahamiyatli bo'lgan g'oyalardan foydalanishdir: sog'lom turmush tarzi, oila, imon va boshqalar. Kommunikativ hodisalar spektri juda keng", deb qayd etadi tadqiqotchi A.X.Valeev, bu iste'molchilar jamiyati qadriyatlarining targ'iboti, chiroy, gedonizm va radikal siyosiy loyihalarni targ'ib qilishdir.

7. Axborot terrorizmi. Avtomatlashtirilgan ma'lumot banklarida axborotning foydalanuvchilarga masofadan turib kirishini ta'minlovchi konsentratsiyasi jamiyatni axborotlashtirish jarayonining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi, chunki, u axborotdan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Biroq, shu bilan birga, ushbu ma'lumotlarga ruxsatsiz kirish imkoniyati, shuningdek, uning o'g'irlanishi va hatto qasddan buzilishi bilan bog'liq xavflar ham oshib bormoqda. Axborot jinoyatchiligi sohasidagi yangi fenomen axborot terrorizmidir. Buning natijasida, axborot tizimining faoliyati amaliy jihatdan shol bo'lishi mumkin. Ko'pincha, bu holat maxsus tashkil etilgan yirik tarmoq hujumlari natijasida sodir bo'ladi. So'nggi yillarda bunday xurujlar qayta-qayta takrorlanayotganligi kuzatilmoqda. Bunday muammolarni hal qilish uchun shaxsning axborot huquqlari himoyasini ta'minlashning nisbatan yangi yo'nalishlarini takomillashtirish lozim bo'ladi.

8. Ma'lumot uchun jang. Axborot jamiyatining tahdidlari orasida juda o'zgacha o'rin axborot urushi bilan band bo'lib, ularning usullari va vositalari allaqachon nazariy va amaliy jihatlarda juda yaxshi rivojlangan. Axborot urushlari allaqachon siyosat, iqtisodiyot va madaniyat sohasida juda keng tarqalgan va samarali to'qnashuv usulidir. Kelajakda axborot jamiyatining vositalari va institutlari rivojlanishi bilan axborot urushlari mahalliy miqyosda ham, global miqyosda ham yanada keng tarqalib borishini taxmin qilish mumkin.

Axborot urushi odamlarning ongi va qalbi uchun kurashadi, kompyuter texnologiyalarining barcha kuchi bilan, bu faqat vosita. Va maqsad – maxsus tayyorlangan ma'lumotlarni tarqatish orqali ma'lum bir kuchga ega bo'lish uchun odamlar ongini boshqarish. Vaqt o'tishi bilan tinglovchilar bilan shaxsiy aloqa va muloqotning alohida ahamiyati haqida tushuncha paydo bo'ladi. Axborot to'qnashuvida bir-birini quvvatlovchi turli muloqot tizimlarining integratsiyalashuviga asoslangan yangi texnologiyalar paydo bo'lmoqda.

"Axborot xurujlarining yolg'on axborot tarqatish, ijtimoiy ongni manipulyatsiya qilish, milliy-ma'naviy qadriyatlarni yemirish, mentalitetga mutlaqo yot bo'lgan qadriyatlarni targ'ib yetish, xalqning tarixiy xotirasini buzish va o'zgartirish, kiberterrorizm kabi turlari keng tarqalmoqda"[9.9;]. Bu jarayonda dunyoning eng qudratli ommaviy axborot vositalariga Si-yen-yen (SNN), Bi-bi-si (BBS), Reyter

axborot agentliklarining imkoniyati yuqori hisoblanadi. “Ular orqali dunyoning istalgan nuqtasidan axborot olib, istalgan nuqtasiga uni uzatish mumkin. Ommaviy axborot vositalari bugun qudratli kuchga aylangan. Ular haqidagi yolg‘onga, yolg‘onni esa haqiqatga aylantirish imkoniyatlariga ega. Shu bois har bir inson axborot olish, undan foydalanish va uzatish madaniyatiga ega bo‘lishi shart”[10.10. 69-70 b;]. Insoniyat axborotdan foydalanish madaniyatiga ega bo‘lmas ekan, “dahshatli yolg‘on”lar izmidan chiqib keta olmaydi. “Bugun Internet butun dunyoni egalladi. Uning ijobiy va salbiy jihatlarini tushunib olish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Hozir dunyo aholisining uchdan bir qismi Internet tizimidan foydalanmoqda. Ularning 12 milliondan ortig‘ini O‘zbekiston fuqarolari tashkil etadi. Internetga haqiqat manbai emas, axborot olish imkoniyati sifatida qarash lozim. Internet orqali tarqatilayotgan barcha shakldagi xabarlarining chinini yolg‘onidan ajratib olish uchun mustaqil fikrlash talab etiladi. Zero, mustaqil fikrlash mafkuraviy immunitet, yuksak ma’naviyat, g‘oyaviy va axborot tahdidlariga qarshi kurashning bosh omilidir”[11.11.467 b;].

Xulosa qilganda, jahonda yuzaga kelgan qator tendensiyalar kishilik jamiyatining turli sohalarini tubdan o‘zgartirish, axborot tizimlari xavfsizligini ta’minlash va ta’lim-tarbiya jarayonida axborot texnologiyalarini tatbiq etishni taqozo etmoqda. Axborot hajmi, uni saqlash, qayta ishlash va uzatishning texnologik imkoniyatlari kengayib borishi, ulardan jamiyatning barcha tarmoqlarida foydalanishga zamin yaratmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ruyxati

1. Уэбстер Ф. Теории информационного общества Перевод с английского М.В. Арапова и Н.В. Малыхиной под редакцией доктора филологических наук, проф. Е.Л. Вартановой. – М.: АСПЕКТ ПРЕСС, 2004. – 400 с.
2. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. – М.: 2000. [http ://probib.narod.ru/](http://probib.narod.ru/).
3. Мелюхин И.С. Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития. – М.: Издательство МГУ, 2002. – 208 с.
4. Упорников Р.В. Политико-правовые технологии противодействия информационному экстремизму в России: автореф. дис. канд. юрид. наук. Ростов н/Д., 2007. URL: <http://www.dissercat.com/content/politiko-pravovye-tekhnologii-protivodeistviya-informatsionnomu-ekstremizmu-v-rossii> (дата обращения: 24.03.2018).
5. Валеев А.Х. Борьба с проявлением экстремизма в сети Интернет // Бизнес в законе. 2011.
6. Кубякин Е.О., Сафронов А.Н. Информационный экстремизм в среде молодёжи как деструктивный феномен современного российского общества // Вестник Краснодарского университета МВД России. 2013. №4(22). URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=21220235> (дата обращения: 24.03.2018).
7. Куликов Е.М. Искусственно созданные слухи: социологическое обеспечение контроля и управления «информационным вирусом» в сети Интернет // Историческая и социально-образовательная мысль. 2011. -№ 4. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=17109285> (дата обращения: 24.03.2018).
8. Диль В.А. Тенденции развития современного экстремизма: молодежный и информационный экстремизм // Известия ТПУ. 2009. № 6. URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-razvitiya-sovremennogo-ekstremizma-molodezhnyy-i-informatsionnyy-ekstremizm> (дата обращения: 24.03.2018).

9. Ўсаров О. Мафкуравий таҳдидларга қарши курашиш унда оммавий ахборот воситаларининг ўрни муҳим аҳамият касб этмоғи лозим // Миллий тикланиш газетаси, 26 июнь 2013 йил.
10. “Маънавий таҳдидлар ва уларга қарши курашнинг илмий-услубий ҳамда маънавий-мафкуравий асослари” мавзуидаги илмий-услубий конференция материаллари. – Тошкент: Муҳаррир, 2010. – Б. 69-70.
11. Ходжаева Д. Маънавий таҳдид: унинг моҳияти, кўринишлари ва уларга қарши курашнинг зарурати.// “Глобаллашув шароитида ватанпарварлик тарбиясининг маънавиймаърифий технологиялари”. Республика илмий-амалий конференция материаллари // Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари академияси. – Тошкент, 2019. – Б. 467.

YANGI O‘ZBEKISTONDA MA’NAVİY-AXLOQIY QADRIYATLARNI MUSTAHKAMLASHDA MAHALLA INSTITUTINING O‘RNI.

Shahlo Ahrorova Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar
instituti katta ilmiy xodimi
falsafa fanlari doktori(PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada, Jamiyat rivojini ma’naviy-ma’rifiy islohotlar tasavvur qilib bo‘lmaydi. Ma’naviy-ma’rifiy islohotlar jarayonida mahallaning o‘rni ham muhim sanaladi. Har bir jamiyat o‘z g‘oyasini xalq ongiga singdirishda o‘z sub’yektlaridan foydalanib keladi. O‘zbekistonda, umuman Sharq xalqlarida sub’yekt sifatida mahalla instituti muhim ahamiyat kasb etadi. Yangi O‘zbekistonda ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlashda mahalla institutining o‘rni to‘g‘risida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Mahalla, qishloqlar va ovullar, ma’naviyat, ma’rifat, tarbiya, Fuqarolik jamiyati, tashviqot, usul, g‘oya, mafkura, bilim, jamiyat, inson, ong, millat.

Ma’lumki, mustaqillikning ilk yillaridanoq “Kuchli davlatdan kuchli fuqarolik jamiyati sari” g‘oyasi yetakchi tamoyillardan biri qilib qo‘yilgandi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizning 69-moddasida Fuqarolik jamiyati institutlari, shu jumladan jamoat birlashmalari va boshqa nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari, ommaviy axborot vositalari fuqarolik jamiyatining asosini tashkil etishi belgilab berilgan bo‘lsa, konstitutsiyaning 127-moddasida mahalla institutining vakolatlari quyidagicha belgilab qo‘yilgan: “Shaharchalar, qishloqlar va ovullarda, shuningdek shaharlar, shaharchalar, qishloqlar va ovullardagi mahallalarda fuqarolarning yig‘inlari o‘zini o‘zi boshqarish organlari bo‘lib, ular raisni saylaydi.

Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari davlat hokimiyati organlari tizimiga kirmaydi hamda mahalliy ahamiyatga molik masalalarni fuqarolarning manfaatlaridan, rivojlanishning tarixiy o‘ziga xos xususiyatlaridan, shuningdek milliy qadriyatlardan, mahalliy urf-odatlar va an’analardan kelib chiqqan holda, qonunga muvofiq mustaqil ravishda hal etishga haqli.”

Bundan kelib chiqadi-ki, davlat hamda jamiyat hayotida mahalla institutining o‘rni ham, roli ham tobora oshib bormoqda. Konstitutsiya va tegishli qonunlarda mahalla institutining mavqeyi, vazifalari, huquqlari va majburiyatlariga oid turli norma

va tamoyillarning mustahkamlanganligi tarixan barqaror ildizlarga ega bo'lgan va milliy qadriyat hisoblangan mahalla institutining nufuzini yanada mustahkamlash orqali fuqarolarning o'z-o'zini boshqarishda yanada faolligiga asos yaratadi. Mahalla instituti nufuzining oshishi esa nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy yoki siyosiy, balki yuksak darajada ma'naviy va tarbiyaviy ham ahamiyat kasb etadi.

Mahalla institutining bir qancha faoliyati, jumladan, aholining kam ta'minlangan va ko'makka muhtoj qismini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash borasidagi davlat dasturini amalga oshirishi, mahallada tinchlik-totuvlik, diniy va milliy bag'rikenglikni ta'minlashdagi sa'y-harakatlari bir qarashda siyosiy-ijtimoiy ahamiyati bilan namoyon bo'lgan kabi ko'rinadi, biroq, ushbu vazifalarni amalga oshira bilishni ta'minlovchi asosiy vosita – uning ma'naviy ahamiyatidir.

Zero, mahalla institutining ilk vujudga kelishining o'zi ham ma'naviy-tarbiyaviy asosga egadir. Ma'lumki, odamlar jamoa bo'lib birlashishga nafaqat iqtisodiy, o'zini himoya qilish kabi nuqtai-nazarlardan, balki, ma'naviy nuqtai-nazardan ham muhtoj bo'lganlar. Agar, yurtimiz tarixiga oid eng qadimiy manba sifatida saqlangan Avestoga suyanadigan bo'lsak, patriarxal tuzum hukmronlik qilgani, ya'ni otalarning mavqei o'sha davrlardanoq oilada yetakchilik kasb etgani va bundan kelib chiqqan holda, oiladagi o'zaro tartib-intizom mustahkam bo'lganini ko'rishimiz mumkin. Masalan, katta patriarxal oila – “nmana” deb nomlangan, bir necha nmanalar birlashib, urug'ni belgilagan va ular “vis” deb atalgan. Bir qancha vislar, ya'ni urug'lar birlashib, qo'shnilik jamoasini yaratgan va u “varzana” deyilgan. Varzanalar birligi esa “zanti”, ya'ni, qabilani tashkil etgan. Zantilar birlashuvidan hosil bo'lgan “dahyu”ni esa taxminan hozirgi viloyatga qiyoslash mumkin. Urug' oqsoqoli vispati deb atalib, u taxminan mahalla oqsoqoliga yaqin bo'lgan. Ilk mahallalar urug'chilik yoki ma'lum bir hunarmandchilik asosida birlashgan. Lekin, eng muhimi, har bir mahallaning shug'ullanadigan asosiy hunarmandchilik turi, urug'chilik an'analari, joylashuv hududi, iqlim va shu kabi o'ziga xosliklarga ko'ra o'ziga xos an'ana, o'ziga xos tarbiyaviy muhit, o'ziga xos udum va qadriyatlar vujudga kela boshlagan.

Yana “Avesto”ga ko'ra, oqsoqollar kengashib turadigan “erkaklar uyi” amal qilgani haqida ham ma'lumotlar bor, u yerda mahallaga oid ishlar hal qilingan, bundan tashqari birga ovqatlanadigan “olovxona”larning ham bo'lgani ajdodlarimizning to'y-ma'raka, yaxshi kunlarini azaldanoq birga baham ko'rishga moyilligi bo'lganligidan dalolat beradi. Jamoa bo'lib birlashish esa o'z-o'zidan jamoaviy axloq, jamoaviy tartib-intizomdan kelib chiqadigan jamoaviy tarbiyani taqozo qiladi. Ma'lumki, jamoaviy tartib-intizom avvalo o'sha jamoadagi birlik, birgalikdagi faoliyatning samaradorligini ta'minlasa, ikkinchi tomondan u o'ziga xos axloqiy qoidalarni ham keltirib chiqaradi. Bundan kelib chiqadiki, mahalla ilk shakllanishidayoq o'ziga xos axloqiy qoidalarining asoschisi va manbaiga aylangan. Ma'naviy-axloqiy qoidalar bu jamoada yozma tarzda belgilanib qo'yilmaydi, zo'rlab ham targ'ib yoki tadbqiq etib bo'lmaydi, bu

qoidalar jamoa dunyoqarashida aks etib, uning manfaatlarini ifodalasagina u jamoada amal qiladi. Demak, mahalla ma'naviy-axloqiy qoidalarini chetdan mutlaqo ko'chirib olib kelolmaydi, yangidan va birdaniga tadbiq qilolmaydi, bu qoidalar shu mahalla, shu jamoa ahli uchun e'zoz va qadr topmog'i lozim. Bu e'zoz va qadr ularni shu jamoa ahli uchun qadriyatga aylantiradi.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, bu qadriyatlar butun jamoa, mahalla ahlining manfaatlarini ifodalaydi. Bu qadriyatlarni hurmat qilish, ularga amal qilish zahirida shu jamoa, shu mahalliy hududiy birlikka nisbatan hurmat ifoda etiladi. Masalan, mahalliy urf-odatlariga amal qilish, ularni hurmat qilish va qadrlash shu mahallani va shu mahalla ahlini ham sevib, qadrlashni ifodalaydi. Demak, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni vatanparvarlikning bir bo'lagi sifatida ko'rish mumkin.

Bugungi mahallalar misolida oladigan bo'lsak, garchi, butun bir millat, xalq uchun umumiy qadriyatlar, qoidalar ustuvor bo'lsa-da, bu qadriyatlarning amal qilishida mahalliy o'ziga xoslik yoki mahalliy xilma-xillikni ko'rish mumkin. Shundan kelib chiqib, mahalliy ma'naviy-axloqiy qadriyatlar milliy ma'naviy-axloqiy qadriyatlar bilan aynan bir narsa emas, balki, uning bir bo'lagi, qismi, qolaversa asosidir. Shunday ekan, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirish, takomillashtirish, asrash va avlodlarga yetkazishda mahallaning o'rnini yuksak hisoblanadi. Chunki milliy ahamiyatga ega bo'lgan ma'naviy-axloqiy qadriyatlar aynan mahallada va uning tasarrufidagi oilalarda amal qiladi. Umuminsoniy qadriyatlar transformatsiyalashuvi ham mahallada amalga oshadi.

Unutmashlik lozim-ki, bugungi globallashtirishga xos bo'lgan integratsiya va transformatsiya jarayonlari har qanday qadriyatlarga o'z ta'sirini o'tkazmay qolmaydi. Chunki, qadriyat - qadriyatli yondashuv asosida yuzaga keladi. Qadriyatli yondashuv esa dunyoqarashdan oziqlanadi. Dunyoqarashga albatta globallashtirish o'z ta'sirini ko'rsatmay qolmaydi. Bu ta'sir natijasida odamlarning ma'naviy-axloqiy qoidalarini me'yori o'z chegarasini yo'qotadi. Chunki odamning o'zi dunyoga yuzlanar ekan, milliy qobiqni buzib chiqar ekan, uning qadriyatlar bazasida ham mana shu yuzlanish aks etadi.

Insonning qadriyatlar bazasidan o'rin olgan ma'naviy axloqiy qadriyatlar uning faoliyatida, ijtimoiy yondashuv va munosabatlarida aks etar ekan, uning o'ziga xos madaniy-axloqiy madaniyatini yuzaga keltiradi. Madaniyatlar va axloq qoidalarining integratsiyalashuvi madaniy-axloqiy madaniyatda ham o'z aksini topadi.

Madaniyatlar va axloq qoidalar integratsiyalashuvi o'z-o'zidan ro'y bermaydi. Yot madaniyat va yot axloqning kirib kelishi milliy-ma'naviy axloq chegaralarining qay darajada mustahkamligiga bog'liq. Bu chegaralarni mustahkamlashda mahalla va oilaning o'rnini nihoyatda baland ekanligini unutmashlik lozim. Biz kirib kelayotgan har qanday ma'naviy-axloqiy qadriyatlarga ham salbiy nazar bilan qaray olmaymiz. Azaldan madaniyatlar mana shunday integratsiyalashuv asosida takomillashib borgan.

Xususan, “Buyuk ipak yo‘li” karvonlari asosan sayohat va iqtisodiy integratsiyalashuv uchun xizmat qilgan bo‘lsa-da, bunda madaniyatlar, e’tiqodlar, qarashlar almashinuvi, uyg‘unlashuvi, madaniy-ma’naviy aloqalarning o‘rnatilishi kabi holatlar ham yuz bergan. Masalan, Xitoy imperatori Yan Di (605-617)ning elchisi bo‘lgan Vey Sze shunday yozadi: Samarqanddagi “barcha aholi asl savdogar, o‘g‘illari besh yoshga to‘lgandan ularni savdoga o‘rgatadilar. Bola o‘qiy boshlagach, uni savdo ishlari bo‘yicha ta’lim olishga beradilar. Foyda ko‘rish aksariyat aholi tomonidan qadrlanadi”[3]. Mahmud Qoshg‘ariy esa: “Balasog‘undagi sug‘daklar Buxoro va Samarqand orasidagi Sug‘ddan bo‘lib, ular turklarning kiyim va odatlarini qabul qilgan”[4] deya ma’lumot beradi. Bu faktlar ham savdo aloqalari bilan madaniy-axloqiy integratsiyalashuv ro‘y berganini isbotlaydi.

Yana bir isbot sifatida xitoyshunos E.G. Puleyblenkning so‘zlarini ham keltirishimiz mumkin: Sug‘diylar “nafaqat mohir savdogar, balki mohir musavvir, hunarmand va yangi din targ‘ibotchisi ham edi. Sug‘diylar butun Markaziy Osiyoga tarqalishgan, ular Ipak yo‘li bo‘ylab joylashib,

Xitoyning ichki viloyatlari hamda ko‘chmanchilari orasiga kirib bordilar.

Shulardan biri sug‘diylarning turkiylarga sivilizatsion ta’siri edi”[5].

Demak, mahalliy ma’naviy-axloqiy qadriyatlar o‘zgarmas emas, ular hamisha integratsiyalashuv ta’sirida o‘zgarib, takomillashib boradi, biroq uning milliy asoslarini saqlab qolishda mahallaning o‘rni juda kattadir.

Bizning millatimizda jamoaviylik hissi azaldan ustuvor bo‘lib kelgan. Buni hazrat Navoiyning quyidagi satrlarida ham ko‘rish mumkin:

“Odami ersang, demagil odami,

Onikim, yo‘q xalq g‘amidin g‘ami”[1].

Yana bir narsaga e’tibor qaratish lozim-ki, aslida, xalq bilan birlik, jamoaviylik hissiy sharqona hislat bo‘lib, barcha sharq mahallalarida amal qiladi. Insonni qadrlash ham mana shu jamoaviylik yondashuvi nuqtai-nazaridan namoyon bo‘ladi. “Sharqda jamoaviylik hissi, o‘zaro mehr-oqibat, qarindoshlik, qo‘shnichilik, mahalladoshlik andishalari insonga qadriyat sifatida yondoshuvdagi milliy xususiyatdir. Boshqacha aytganda Sharqda mehr-oqibat insonlararo qadrni ifodalaydigan tushunchadir”[2]. Har bir inson o‘zini jamoadan tashqarida ko‘rishi mumkin emas, shu bois jamoaga xos qonun-qoidalar uning uchun muhim. Jamoada hurmat qozonish uning uchun katta ma’naviy rag‘bat hisoblansa, jamoa o‘rtasidagi sharmisorlik yoki tahqirlanish uning uchun eng katta jazo yoki azobdir.

Jamoaviylikning yoki mahallaning inson qarashlariga ta’siri yuzasidan bir hayotiy misol keltirish mumkin.

Jizzax viloyatida mahallada jinoyatchilik holatlarini kamaytirish maqsadida jinoyatning yengilroq turini sodir etgan bir sudlanuvchini ochiq sud qilishga qaror qilinadi va u ko‘chma tarzda, ya’ni, o‘z mahallasida, mahalla faollari o‘rtasida

o'tkazilishi belgilanadi. Shunda sudlanuvchi "mayli, menga belgilangandan og'irroq jazo berishsa ham, lekin faqat mahalla ahli ichida sud qilishmasin. Sharmisorlik menga o'limdan ham og'ir," degan mazmundagi iltimosini kiritadi.

Albatta, jinoyat sodir etgan bu insonga qanday jazo belgilanganligi bizning mavzumizning asosi emas, shuning uchun bu xususda to'xtalmaymiz, lekin uning dunyoqarashi, ya'ni, jamoa o'rtasida kirdikorlarining e'lon qilinishini, sharmisorlikni o'limdan qattiq bilishi oiladagi ma'naviy-axloqiy tarbiyaning samarasi va mahalladagi ma'naviy-axloqiy muhitning ta'siridir. Demak, mahalladagi ma'naviy-axloqiy muhitning barqarorligi ijtimoiy muhitni sog'lomlashtirish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Va demak, davlat mustahkamligida ham mahallaning o'rni beqiyos.

Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev ham Toshkent shahri, Chilonzor tumanining "Katta Xirmontepa" va Yakkatut" mahallalarida bo'lganida "Mahalla xalq bilan davlat o'rtasidagi ko'priki bo'lishi kerak. Odamlarning quvonchu tashvishidan doimo xabardor bo'lish mahallaning asosiy vazifasidir", — deb qayd etgan edi.[6]

Mahalla azaldan o'z-o'zini boshqarish huquqiga ega bo'lib kelgan va uning azaliy vazifalari sirasida o'zaro mehr-oqibat, o'zaro yig'in, marosim va tadbirlar, shuningdek bayramlar o'tkazish, qo'ni-qo'shnichilik munosabatlari, mahalliy munosabatlari, o'zaro yordam va hashar munosabatlari, o'zaro qo'llab-quvvatlashga doir munosabatlar, tarbiyaga oid umum yondashuvlar, xususan, tarbiya qilishda mahallaning har bir bolasini begona qilmaslik, mahalliy axloqiy qadriyatlar nazorati, jamoat tartibini saqlash kabi faoliyatlar amal qilib kelgan bo'lib, ular bugungi kunda ham o'z mohiyatini yo'qotmagan. Mahalladagi birlik xususiyatiga ega bo'lgan bunday tamoyillarning amal qilishida jamoaviy yig'in va marosimlar, bayramlar, ommaviy-madaniy tadbirlar, adabiyot, san'at, xususan xalq ijodi bilan bog'liq san'at va madaniyat turlarining o'rni katta bo'lgan va bu ham bugungi kunda ham shunday mohiyatni saqlab qolgan.

Demak bu mohiyatni saqlab qolinishiga ko'maklashish bugungi kunda davlat va jamiyatning muhim vazifasi bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.Navoiy. To'la asarlar to'plami. 4 jild. G'.G'ulom. T. 2012. b. -741.
2. Ahrorova Sh.O'. FALSAFA VA HAYOT jurnali. №SI-2 | 2020y. b.-54.
3. Vaissiere de la I. Histoire des marchandssogdiens.—Paris: Collige de France, 2004., b. - 37-43.
4. Mahmud Koshg'ariy. Devonu lug'otit turk / Tarj. va nashrga tayyor. S.M. Mutalibov. 1-jild. — Toshkent: O'zFAN, — 1960., b. -65.
5. Pulleyblank E.G. A Sogdian colony in Inner Mongolia // T'oung Pao. — 1952. — Vol. 41. — P. 347–353.
6. <https://sputniknews.uz/.13.04.17й>.

G‘OYAVIY BIRDAMLIK FAZILATLARINI RIVOJLANTIRISHNING MA’NAVIY – MA’RIFIY ASOSLARI

To‘rayev Samat Rasulovich Nizomiy
nomidagi TDPU “O‘zbekistonning eng yangi
tarixi” kafedrası dotsenti t.f.n.

Annotatsiya. Ushbu maqolada, yoshlarda g‘oyaviy birdamlik fazilatlarini rivojlantirishning ma’naviy-ma’rifiy asoslari haqidagi fikrlar ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada bugungi zamon talabi ta’lim-tarbiya tizimida turgan dolzarb vazifalardan biri mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar zahirida yosh avlodni har tomonlama intellektual salohiyatli shaxslar etib tarbiyalash borasidagi fikrlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Ta’lim, tarbiya, ma’naviyat, ma’rifat, tafakkur, g‘oyaviy birdamlik, fazilat, qadriyat, an’ana, urf-odat, intellektual

Bugungi kunda dunyo miqiyosda globallashuv jarayonlarining shiddatli tus olishi integratsion aloqalarning chuqurlashuvi “milliy chegaralarni” yuvib ketishiga zamin yaratmoqda. Natijada mazkur holat, davlatlarning ichki barqarorligi, milliy birligi va g‘oyaviy birdamligiga tahdid solmoqda. Bunday vaziyatda har bir davlat o‘zining ulug‘vor va startegik maqsadlaridan kelib chiqqan holda jamiyatni birlashtirishi, xalqni yagona g‘oyaga ishonitirishi va bu g‘oya orqali barqaror ijtimoiy taraqqiyotni ta’minlashni maqsad etadi. Zero, “ijtimoiy hamkorlik jamiyatda tinchlik va barqarorlik, yuksak taraqqiyotni ta’minlashning muhim omilidir. Ijtimoiy hamkorlik bo‘lmagan jamiyatda boshboshdoqlik, turli millat va elat vakillari o‘rtasida ishonchsizlik ortib, qarama-qarshilik va ziddiyatlar kuchayishi, bu esa, oxir-oqibatda, og‘ir inqirozga olib kelishi mumkin” [1]. Shu ma’noda jamiyatimizning yangi taraqqiyot bosqichida milliy birlashuv g‘oyasi asosida ijtimoiy hamkorlikka ehtiyoj tobora oshib bormoqda.

Globalashuv sharoitida mamlakatimizning jahon hamjamiyatiga integratsiyasi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy-ma’rifiy sohalarda yangi imkoniyatlarni ochib berishga zamin yaratmoqda. Ayniqsa, ta’lim sohasida yoshlarga ta’lim va tarbiya berishda yuqori sifat va samaradorlikni talab etmoqda.

Bugungi zamon talabi ta’lim-tarbiya tizimida turgan dolzarb vazifalardan biri mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar zahirida yosh avlodni har tomonlama intellektual salohiyatli shaxslar etib tarbiyalashni taqozo etmoqda.

O‘zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida yoshlarda g‘oyaviy birdamlik fazilatlarini rivojlantirish strategiyasi zahirida xalqimizning dunyoda hech kimdan kam bo‘lmasligi, farzandlarimizning kuchli, bilimli, dono baxtli bo‘lishi uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etishga da’vat etadi.

Mamlakatimizda yashovchi millati, tili, dinidan qat’iy nazar, jamiyat a’zolarining ezgu maqsadlari va orzu-intilishlari, tub manfaatlarini yo‘lda xalqni birlashtiradigan, safarbar etib boradigan ijtimoiy birdamlik harakatini shakllantirish ishlari olib

borilmoqda. Jamiyatning g'oyaviy birlashuvi yuksak ijtimoiy o'zgarishlarni keltirib chiqarishi, mamlakatni innovatsion rivojlantirishi, odamlarda faol fuqarolik pozitsiyasi va tashabbuskorlikni kuchaytirishi, mustaqil dunyoqarash va fikrlash ko'nikmasini shakllantirishi, jamiyatda adolat ustuvorligini ta'minlashi, huquqiy-demokratik davlat asoslarini mustahkamlashi, ijtimoiy hamjihatlik va birdamlikni shakllantiradi. Shu bois, "jamiyatimizda aholi, ayniqsa, yosh yigit-qizlarimizning ma'naviy-ma'rifiy saviyasini doimiy yuksaltirish, "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" degan dasturiy g'oya asosida, yoshlarni ona yurtga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularda tashabbuskorlik, fidoyilik, axloqiy fazilatlarni shakllantirish – o'ta sharaflı vazifadir"[2]. Bunday sharoitda jamiyatimizning g'oyaviy birlashuvi, ijtimoiy birdamligi va hamjihatligini ta'minlashda yoshlarni ta'lim-tarbiya sohasiga e'tibor qaratish davlatimizning dolzarb vazifasi hisoblanadi.

Bu haqda davlatimiz rahbari Shavkat Mrziyoyev ta'biri bilan aytganda: "Yoshlar – xalqimizning asosiy tayanchi va suyanchi. Keng ko'lamli islohotlarimizni samarali amalga oshirishda ular hal qiluvchi kuch bo'lib maydonga chiqmoqda. Aynan zamonaviy bilim olgan, ilg'or kasb-hunarlarini, innovatsion texnologiyalarni, xorijiy tillarni puxta egallagan o'g'il-qizlarimiz mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirishda yetakchi o'rin tutadi. Ma'lumki, yoshlar yangicha fikrlashga, yangi-yangi g'oyalarni dadil o'rtaga tashlab, ularni amalga oshirishga, muammolarni ijodiy va nostandart yondashuvlar asosida hal etishga moyil bo'ladi. Shuning uchun hozirgi kunda yosh avlod vakillarining bilim olishi, ilm-fan, innovatsiyalar, adabiyot, san'at va sport sohasidagi iste'dod va salohiyatini yuzaga chiqarishi, ularning jamiyatimizning ijtimoiy-siyosiy hayotida faol ishtirok etishi uchun barcha sharoitlarni yaratishga ustuvor ahamiyat bermoqdamiz"[3], - deya ta'kidlagani bejiz emas. Zero, bugungi zamon talabi yoshlarda ma'naviy-g'oyaviy tarbiya masalasi borasida teran fikrlashni taqozo etmoqda.

Bugungi globallashuv shiddati mamlakatimizni rivojlangan davlatlar darajasiga ko'tarish, xalqimizning erkin va farovon hayot kechirishida xalq va yoshlarning g'oyaviy birdamligi asosiy mezon hisoblanadi. Ma'lumki, insonning va jamiyatning intellektual salohiyatini yuksalishida g'oya asosiy manba hisoblanadi. Chunki, insoniyat va jamiyat ehtiyojlarning uzluksiz beto'xtov o'sib kelishi g'oya asosida rivojlanib boradi. Bu jarayon o'z navbatida ehtiyojlarni qondirish borasida yuzaga keladigan muammolar va vazifalarni hal qilishga qaratilgan g'oyalarning shakllanishiga olib keladi. Shu ma'noda ham g'oyani o'sib kelayotgan ehtiyojlarning in'ikosi va uni qondirish borasidagi muammolar va vazifalar tizimini o'zida ifoda ettiradi, deyish mumkin. U bu yo'nalishda istiqbolga xizmat qiluvchi qarashlar, maqsadlar va xulosalar tizimi sifatida namoyon bo'ladi. Zero, "hozirgi vaqtda mintaqamizda va dunyoda hukm surayotgan, oldindan aytib bo'lmaydigan murakkab sharoitda mamlakatimiz xavfsizligi va hududiy yaxlitligini ta'minlash, jamiyatimizda

tinchlik va hamjihatlikni mustahkamlash qanchalik katta ahamiyatga ega ekanini barchamiz chuqur anglaymiz. Bu esa o'tgan davr mobaynida erishgan yutuqlarimiz va yo'l qo'ygan kamchiliklarimiz, to'planib qolgan muammolarni chuqur tahlil qilish, bugun hayotning o'zi ilgari surayotgan talablarni hisobga olishni taqozo etmoqda"[4].

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev 2021-yil 19-yanvar kuni ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha o'tkazgan videoselektor yig'ilishida "jahon tarixiga nazar solsak, har bir xalq avvalo ma'naviy birlashuvi, milliy g'oyasi bilan yuksalganini, bugun yangi hayot qurish, rivojlangan davlatlar qatoriga chiqish yo'lidan borayotgan mamlakatimizda ham milliy g'oya masalasi juda muhim ahamiyatga ega" [5] ekanligini alohida ta'kidlab o'tadi.

Shuningdek, davlatimiz rahbari o'z fikrida yana quyidagi fikrlarni ham qo'shimcha qiladi: "Biz yaratayotgan yangi O'zbekistonning mafkurasi ezgulik, odamiylik, gumanizm g'oyasi bo'ladi. Biz mafkura deganda, avvalo, fikr tarbiyasini, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasini tushunamiz. Ular xalqimizning necha ming yillik hayotiy tushuncha va qadriyatlariga asoslangan". Shunday ekan, yangi O'zbekiston taraqqiyot yo'li g'oyaviy birlashuv asosida, milliy birdamlik tamoyillari orqali qurilishi zarurligi kelib chiqadi.

O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida ijtimoiy munosabatlar demokratik, huquqiy davlat hamda umuman ijtimoiy hayotning yuksak aql mezonlari asosida tashkil etilishini talab etadi. Bularning barchasi yagona ideologiya "milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari" degan g'oya asosida amalga oshirilmoqda. Maqsadga erishishning turli yo'llari, turlicha vositalari mavjud. Maqsad – yo'nalishni belgilaydi, yo'nalish esa oqilona reja tuzishni talab etadi. Maqsadga erishish ob'ektiv va sub'ektiv omillarning to'g'ri tashkil etilishiga bog'liq. Aniqlangan yo'nalish muayyan shart-sharoitlarda amalga oshirilishi mumkin, shuning uchun bu shart-sharoitlarni yaratish zarur. Shart-sharoitlar – yo'nalishning imkoniyati emas, balki amalga oshirishidir. Jamiyatda maqsadlar mushtarakligi ijtimoiy hamkorlikni keltirib chiqaradi. Ijtimoiy hamkorlik jamiyat barqarorligining asosi hisoblanadi. "Ijtimoiy hamkorlik g'oyasini amalga oshirish yo'lida g'ov bo'ladigan eng xatarli to'siqlar aqidaparastlik, terrorizm, ekstremizm, ayirmachilik, mahalliychilik, tajovvuzkor millatchilik va shovinizmdir. Bunday zararli g'oyalar ta'siriga tushib qolgan jamiyat tabiiy ravishda halokatga yuz tutadi. Bunga uzoq va yaqin tarixdan ko'plab misollar keltirish mumkin. Mafkuraviy kurashlar kuchayib borayotgan bugungi kunda fuqarolarimiz o'rtasida ijtimoiy hamkorlikni kuchaytirish dolzarb ahamiyat kasb etadi" [1]. Shu bois, jamiyatning yangi rivojlanish bosqichida insonlarni ijtimoiy hamkorlikka undovchi birlashtiruvchi g'oyaga, hamjihatlikka undovchi g'oyaviy kuchga ehtiyoj ortib bormoqda.

Jamiyatning yangi rivojlanish bosqichida g'oyaviy birlashuv o'ziga xos milliy mafkuradir, u muayyan mulohaza, qoida, fikrlarda ifodalanadi. Unga erishish ilmiy,

texnologik, iqtisodiy, ijtimoiy determinantlar majmui sifatidagi ob'ektiv shart-sharoitlarga hamda sub'ektiv omillar, jamiyatda ijtimoiy adolatning ta'minlanishi, ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolarning ijtimoiy faolligi va ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi axloqiy tamoyil va huquqiy normalarga bog'liqdir. Maqsadga turli vosita, usullar yordamida erishiladi. Maqsadga erishish vositalari ham moddiy, ham ma'naviy bo'lishi mumkin. Maqsad aloqalari tizimi harakatlar dasturida aks etadi. Maqsad va unga erishish vositasining o'zaro ta'siri ularning umumiy tomonlari mavjudligi bilan bog'liq. O'zaro ta'sir umumiy tomonlar orqali amalga oshiriladi, buning natijasida o'zaro ta'sir etuvchi tizimlar o'zgaradi.

Demokratik davlat qurish jarayoni insonlar faoliyatining serqirraligini, turli-tumanligini taqozo etadi. Ushbu jarayonda faoliyat va fikr, manfaatlar, ehtiyojlar, qadriyatlarni tanlash plyuralizmi, ya'ni ko'pligi bilan belgilanadi. Ular ba'zida birbirlariga qarama-qarshi bo'lgan qarashlar, faoliyatlarda namoyon bo'ladi.

Ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy barqarorlik, milliy xavfsizlik, barcha sog'lom fikrlovchi fuqarolar, ijtimoiy guruhlar, qatlamlarning ijtimoiy g'oyaviy mushtarakligiga asoslanadi. Bu borada O'zbekistonning eng asosiy yutug'i "ko'p millatli xalqimizning vujudga kelayotgan qiyinchilik va sinovlarni yengishga qodirligi, zamonaviy dunyoqarashi, siyosiy ongi va ijtimoiy faolligi yuksalib borayotgani, atrofimizdagi voqealarga beparvo bo'lmasdan, aksincha, daxldorlik tuyg'usi bilan yashayotganidir"[6]. Demak, ijtimoiy mushtaraklik jamiyatdagi ijtimoiy guruhlar va ayrim jamiyat a'zolari uchun ma'qul bo'lib, o'z maqsadlarini, orzu-niyatlarini amalga oshirishda teng imkoniyatlar va sharoitlarga ega bo'lishlarining majmuasidir.

Ijtimoiy mushtaraklik, murosas ma'lum bir qadriyatlar tizimiga asoslangan bo'ladiki, bu qadriyatlar jamiyatning aksariyat qismi uchun maqbul bo'ladi. Tinchlik, totuvlik, xavfsizlik, barqarorlik, ijtimoiy adolat kabi qadriyatlar shular jumlasidandir. Tinch, farovon yashab, ijtimoiy faoliyat bilan shug'ullanish uchun fuqaroviy, millatlararo totuvlik, barqarorlik bilan birga ijtimoiy adolat, tolerantlik hamda g'oyaviy birdamlik munosabatlari mavjud bo'lishi kerak. Plyuralizmga ustunlik qilgan demokratik davlat, fuqaroviy jamiyatda ijtimoiy mushtaraklikni, fuqarolarni o'z maqsadlariga erishishda imkoniyat va shartlar tengligi haqidagi ijtimoiy kelishuv deb ham atash mumkin. Bunga misol qilib bir qator tamoyillarni keltirish mumkin, ularni amalga oshirish esa ijtimoiy mushtaraklikning asosi deb qaraladi. Bular barcha fuqarolarning qonun oldida tengligi, erkin tanlash huquqi, o'z irodasini erkin ifodalash huquqi insonlarning o'z manfaatlarini himoya qilishi va amalga oshirishi hamda boshqa shaxs huquq va erkinliklarini ta'minlovchi, mulkdorlar sinfi huquq va mavqeini himoya qiluvchi ijtimoiy adolatni ta'minlovchi tamoyillardir. Ushbu tamoyillarga rioya qilish esa jamiyatda qabul qilingan Konstitutsiya normalari va qonunlarga mos keladigan ijtimoiy mushtaraklik, barqarorlik, xavfsizlik va taraqqiyot

kafolatlari deb qarashga imkon beradi. Millatlararo totuvlikni ta'minlashda mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan 138 ta milliy madaniy markazning o'rni beqiyos. Aynan shu nuqtai nazardan kelgusida ham millatlararo totuvlik va hamjihatlikni mustahkamlash O'zbekistonda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi" [6]. Demak, ko'pmillatli jamiyatning hamjihatligi ularni umumiy maqsad ostida birlashtirish, yo'naltirish orqali amalga oshiriladi.

Shu bilan birga, iqtisodiy islohotlarning muvaffaqiyatli amalga oshishi, investitsiyalarning ko'payishi, madaniy-ma'rifiy aloqalarning rivojlanishi va boshqa bir qator sohalaridagi yutuqlar jamiyatdagi barqarorlikka, g'oyaviy birlashuvga bevosita bog'liqdir.

Hozirgi sharoitda g'oyaviy birlashuv O'zbekiston barqarorligi va olg'a qarab rivojlanishining asosi sifatida jamiyat faoliyatining barcha sohalarida amalga oshmoqda. Bugungi kunda jahonda ham jamiyatlarning g'oyaviy birlashuvi ustuvor vazifalardan biriga aylanmoqda.

Xalqimizni birlashtiradigan, bunyodkorlik faoliyatiga safarbar etadigan, uning ezgu maqsadlari va hayotiy manfaatlarini o'zida mujassasamlashtirgan milliy birlashuv g'oyasini yaratish ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy taraqqiyotimizning muhim shartiga aylanmog'i lozim. Zero, "jamiyatimizda hukm surayotgan o'zaro do'stlik va hamjihatlikni yanada rivojlantirish, qaysi millat, din va e'tiqodga mansubligidan qat'iy nazar, barcha fuqarolar uchun teng huquqlarni ta'minlash e'tiborimiz markazida bo'ladi. Ularning o'rtasiga nifoq soladigan ekstremistik va radikal g'oyalarni tarqatishga O'zbekistonda mutlaqo yo'l qo'yilmaydi" [6].

Jamiyat oldida turgan ezgu maqsadlarga erishish, milliy o'zlikni qayta anglash, unga rahna soluvchi turli "madaniyat"lar xurujidan himoyalaniish, bunday tajovuzlarga qarshi tura oladigan avlodni voyaga yetkazish zarurati zamon talablariga mos yangi milliy g'oyani shakllantirishni taqozo etmoqda. Jamiyatning tarixiy ma'naviy ildizlari, urf-odat, an'analari asoslangan ma'naviy hayotning asosiy tamoyillarini tiklash orqali buyuk kelajak barpo etishni anglash lozim. Xalqning milliy mentaliteti, milliy fazilatlar, o'zligidan chekinmagan holda umuminsoniy qadriyatlar, dunyo taraqqiyoti tendensiyalari bilan uyg'unlashgan holda o'z manfaatlar, ehtiyojlari, maqsad va intilishlarini ta'minlashga xizmat qiladigan ilg'or, pragmatik milliy g'oyani tanlash, uni shakllantirish va rivojlantirish naqadar muhimligi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Куронов М. Бизни бирлаштирган ғоя. –Тошкент.: Ғофур Ғулом НМИУ. 2016. –Б. 21
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. –Тошкент.: Ўзбекистон. 2020. –Б. 35.

3. Янги Ўзбекистон демократик ўзгаришлар, кенг имкониятлар ва амалий ишлар мамлакатига айланмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “Янги Ўзбекистон” газетаси бош муҳаррири Салим Дониёровнинг саволларига жавоблари. <https://yuz.uz/news/yangi-ozbekiston-demokratik-ozgarishlar-keng-imkoniyatlar-va-amaliy-ishlar-mamlakatiga-aylanmoqda>
4. Мирзиёев Ш.М.Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. –Тошкент.: Ўзбекистон. 2018. –Б.149.
5. Мирзиёев Ш. Биз яратаётган янги Ўзбекистоннинг мафкураси эзгулик, одамийлик, гуманизм ғояси бўлади. <https://xs.uz/uzkr/post/...> 20:00. 19 январь 2021 йил.
6. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Тошкент.: Ўзбекистон, 2017,1-жилд. –Б.46.

KADRLARDA MA'NAVIY-AXLOQIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

Bazarov Otabek Hasanboyevich,
Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. *Maqolada kadrlarda ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirish, ma'naviy tarbiya – yuksak ma'naviyatni tarbiyalash vositasi, muayyan shaxs, jamoa, muayyan guruh, jamiyat, millatda jismoniy barkamollik, ruhiy, axloqiy, ma'naviy yetuklik kabi sifatlarni shakllantirishga qaratilgani xususida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *Ma'naviy-axloqiy kompetensiya, jamiyat, ma'naviyat, madaniyat, ma'naviy mezon, ijtimoiy himoya, mafkura.*

Ma'lumki, keyingi yillarda mamlakatimiz taraqqiyotida butunlay yangi bosqich boshlandi. “Yangi Renessans”, “Yangi O'zbekiston”, “Milliy yuksalish”, “Yangi ma'naviy makon” kabi iboralar kun tartibidan o'rin oldi.

Yangi O'zbekistonni shakllantirishda ma'naviy va ma'rifiy sohadagi islohotlarga yanada ko'proq ahamiyat qaratish muhim. Chunki, qayerda ma'naviyatga, ta'lim-tarbiyaga e'tibor kuchaytirilsa, o'sha yerda taraqqiyot tezlashadi, fuqarolari farovonlikda yashaydi. Bundan tashqari yosh avlod mustaqil fikriga ega, o'z iste'dod va imkoniyatlarini namoyon qila oladigan beqiyos kuchga ega barkamol shaxslar bo'lib voyaga yetadi.

Shuning uchun eng avvalo zamonaviy mutaxassis kadrlarda tayanch ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirish masalasida alohida e'tibor qaratilishi lozim deb hisoblaymiz. Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasida tayanch ma'naviy-axloqiy kompetensiyalar sifatida belgilangan axloqiy fazilatlarni barcha darajadagi xodimlarda mavjud bo'lishini ta'minlash lozim va lobud.

Zero, globallashuv davrida kadrlarni sog'lom tafakkur sohibi qilib tarbiyalash, internet-axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan oqilona foydalanishni o'rgatish, dunyoda yuz berayotgan geosiyosiy va g'oyaviy-mafkuraviy jarayonlarning mazmun-mohiyatini to'g'ri idrok qila olishga yo'naltirish, g'oyaviy va axborot xurujlariga qarshi mafkuraviy immunitetni kuchaytirish, diniy ekstremizm, terrorizm,

aqidaparastlik, odam savdosi, ommaviy madaniyat va boshqa tahdidlarga qarshi kurasha olish malakasini shakllantirish dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Chunki bugungi kunda turli buzg'unchi g'oyalarning milliy qadriyatlarimizga tahdidi, terrorizm, ekstremizm, "ommaviy madaniyat", transmilliy va kiber jinoyatchilik, odam savdosi, narkotropik, global pandemiya tahdidlarining xavfi borgan sari kuchayib bormoqda. Mana shunday sharoitda jamiyatimizda ma'naviy tarbiyaning roli keskin ortmoqda. Ma'naviy jihatdan sergak bo'lib yashash, yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, ularda mafkuraviy immunitetni shakllantirish talab qilinmoqda.

Bo'lajak mutaxassis kadrlarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirishning eng muhim omillaridan samarali foydalanish kutilgan natijalarga olib kelishi muqarrarligini unutmashimiz kerak.

Ana shunday omillardan biri bu – ma'naviy tarbiya masalasidir.

Ma'naviy tarbiya o'zi nima?

Ma'naviy tarbiya – yuksak ma'naviyatni tarbiyalash vositasi, muayyan shaxs, jamoa, muayyan guruh, jamiyat, millatda jismoniy barkamollik, ruhiy, axloqiy, ma'naviy yetuklik kabi sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy ta'lim-tarbiya jarayonini ifodalovchi tushuncha. Ma'naviy tarbiya masalasi shunchalik nozik masalaki, bunda hushyorlik va sezgirlikni, qat'iyatlilik va daxldorlikni chetga surib bo'lmaydi, aks holda jamiyat milliyligini yo'qotishi, ma'naviy sohada tanazzulga yuz tutishi mumkin.

Prezident Sh.Mirziyoyev: – "Dunyo shiddat bilan o'zgarib, barqarorlik va xalqlarning mustahkam rivojlanishiga rahna solayotgan turli yangi tahdid va xavflar paydo bo'layotgan bugungi kunda ma'naviyat va ma'rifatga, axloqiy tarbiya, yoshlarning bilim olish, kamolga yetishga intilishiga e'tibor qaratish har qachongidan ham muhimdir. Aynan ta'lim va ma'rifat bashariyat farovonligining asosiy omillaridan hisoblanadi, insonlarni ezgulikka da'vat etadi, saxovatli, sabr-qanoatli bo'lishga undaydi."

Biz shuni unutmashimiz lozimki, yoshlarning ma'naviy tarbiyasiga faqatgina ta'lim muassasalari mas'ul emas, ma'naviy barkamol insonlarni tarbiyalab voyaga yetkazishda ta'lim muassasalari bilan bir qatorda oilaning va mahallaning ham o'rni bor. Demak, Yangi O'zbekistonning ertangi kuni bo'lgan yoshlarni ma'naviy barkamol yetuk insonlar sifatida voyaga yetkazib berishni ta'minlash – ona-ona, tarbiyachi, pedagog, qo'ni-qo'shni, xullas, barchaning burchi va vazifasidir.

Yoshlarning ma'naviy jihatdan yuksalib borishiga qaratilgan tarbiya uzluksiz bo'lishi kerak. Bunday mas'uliyati yuksak jarayon tanaffuzsiz davom etishi kerak va hech qachon bo'shliqqa o'rin qoldirish kerak emas. Chunki, O'zbekiston yoshlar mamlakatidir. Mamlakatimiz aholisining 30 foizi 14 dan 30 yoshgacha bo'lgan yoshlardir. Mana shu yoshlarni ma'naviy yetuk insonlar sifatida voyaga yetkazib borilishi jamiyatdagi yangilanishlarning yanada samarali bo'lishiga sababchi bo'ladi.

Xo'sh, yoshlarni ma'naviy tarbiyali qilib tarbiyalashda nimalarga e'tibor qaratish lozim? Ma'naviy tarbiyani yuksaltiruvchi omillar nimalardan iborat? Bu borada birinchi navbatda, **ma'naviy-ma'rifiy ishlarni** ko'rsatishimiz mumkin. O'tkaziladigan tadbirlarning asosiy maqsadi yoshlarda vatanparvarlik tuyg'usini oshirishga, jamiyat a'zolarining mafkuraviy immunitetini kuchaytirishga, xizmat qilishi, shaxsning ma'naviy rivoji, axloqiy qiyofasi, estetik didini o'stirishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

Agarda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni olib borishda quyidagi tavsiyalardan foydalanilsa, targ'ibot samarali va ta'sirchan bo'lishiga yordam beradi:

- Ma'naviy-ma'rifiy targ'ibot materiallari va mavzulari tezkor yangilab borilishi (chunki bir xillik yoshlarning zerikishiga olib keladi);
- tashkil qilinadigan targ'ibot turi qanday ko'rinishda bo'lmasin, zamonaviy axborot texnologiyalari asosida o'tkazilishi;
- zamonaviy pedagogik metodlardan foydalangan holda amalga oshirilishi;
- hayotiy, tushunarli, aniq misollar asosida tayyorlanishi;
- yoshlar ma'naviy olamida milliy qadriyatlar bilan birgalikda umumbashariy qadriyatlarga ham e'tibor qaratilishi;
- o'zligini anglash, ajdodlari bilan faxrlanish tuyg'usini shakllantira oladigan ta'sirchan g'oyalarni singdira olish;
- mazkur tadbirlarni o'tkazadigan o'qituvchilar yoki targ'ibotchilar alohida tayyorgarlik ko'rishlari, bu bo'yicha trenerlar tayyorlanishi va ular orqali qamrov doirasining kengaytirib borilishi;
- ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, harakatlar natijasi yoshlarni mustaqil fikrlovchi, hayotga qat'iy e'tiqod va qarashlar ruhida tarbiyalashga qaratilgan bo'lishi.

Afsuski, hozirgi kunda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil qilishda muammolarimiz ham yo'q emas. Misol uchun oliy ta'lim muassasalarida o'tkaziladigan tadbirlarning vaqti, talabalarning qiziqishi yoki o'tkaziladigan tadbir haqida reklamalarning jozibador emasligi ularda ma'naviy tadbirlarga nisbatan bo'lgan munosabatini ijobiy emas, balki salbiy tomonga yo'naltirishga sabab bo'ladi. Dars soati paytida (ma'ruza yoki seminar) talabalar qo'qqisdan tadbirlarga chaqiriladi. Tadbirning mavzusi yoki g'oyasi esa tadbir o'tkaziladigan joyga kirgandan keyin ma'lum bo'ladi. Bu esa talabalar uchun zerikarli bo'ladi.

Xo'sh, endi bunday darajada o'tkazilgan tadbirlar yoshlar uchun nima beradi? Ularning ma'naviy tarbiyasiga qanday ta'sir qiladi? deyish mumkin. Bunday tadbirlar yoshlarga hech narsa berolmaydi, aksincha, yoshlarni "ma'naviy-ma'rifiy tadbir" deganda qochishga xizmat qiladi, xolos.

Ma'naviy va jismoniy barkamol insonni tarbiyalashdagi yana bir muhim omil **milliy qadriyatlar**. Milliy qadriyatlar millatning shakllanishi va rivojlanishi jarayonida yaratgan moddiy va ma'naviy merosi, milliy madaniyati, tili, dini, milliy

ongi, tarixi bilan bog‘liq qadriyatlaridir. Milliy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdira olinsa, millat tarixi, o‘tmishi va kelajagini bir-biriga bog‘lashga xizmat qilingan bo‘ladi. Urf-odat va an‘analar, marosimlar, milliy madaniyat, milliy ruh bilan tarbiyalangan yoshlarda vatanparvarlik ruhi kuchli bo‘ladi. Bundan tashqari hech qaysi jamiyat o‘z a‘zolari ongida ma‘naviy va axloqiy qadriyatlarini rivojlantirmay turib, kelajagiga poydevor qo‘yolmaydi. Yangi O‘zbekistonda ham manu shu poydevorni qo‘yish uchun ota-bobolarimiz tomonidan yaratilgan va meros bo‘lib kelayotgan ma‘naviy merosdan foydalanish lozim.

Keyingi omil sifatida **mafkuraviy tarbiyani** olishimiz mumkin. Mafkuraviy tarbiya – inson, ijtimoiy guruh, millat, jamiyat dunyoqarashini shakllantirishga, ularni muayyan maqsadlarni ifoda etadigan g‘oyaviy bilimlar bilan qurollantirishga yo‘naltirilgan jarayon. Mafkuraviy tarbiyaning maqsadi jamiyat a‘zolarining tarbiyaviylik darajasini oshirishdan iboratdir. Yangi davrga qadam qo‘yayotgan Yangi O‘zbekistonda shakllanayotgan yangicha dunyoqarash Vatanga sadoqat bilan xizmat qilishga, milliy qadriyat va an‘analarni qadrlashga, fazilatlarni o‘zida mujassam qilib, illatlardan qochishga, fuqarolik mas‘uliyatini amalga oshirishga yo‘naltirilishi lozim.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, ma‘naviy tarbiya masalasi islohotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida, nafaqat yoshlarda, balki, jamiyatning barcha a‘zolarida Vatan oldidagi burchini anglash, o‘z taqdirini uning kelajagi bilan bog‘lash, oila, mahalla, mehnat jamoasi yoki yaqinlari hayotidagi javobgarlik masalasini tushunib yetish bilan bog‘liq jarayondir. Shuning uchun ham ma‘naviy tarbiya masalasi jamiyatning barcha sohalarini qamrab olishi, uni amalga oshirishda ta‘lim-tarbiya, targ‘ibot-tashviqotlarning samarali usul va vositalaridan ijobiy foydalanishni taqozo qiladi.

Har bir inson uchun o‘zi tug‘ilib o‘sgan, yashab kelayotgan Vatani muqaddasdir. Mana shu Vatanning bugungi kuni va kelajagi uchun qayg‘urishni his eta olishlik insonning ma‘naviy tarbiyasi qay darajada ekanligini belgilab beradi. O‘z Vatanining ertangi kuni uchun qayg‘ura oladigan inson yuksak ma‘naviyat sohibidir. Yuksak ma‘naviyat faqatgina sog‘lom ehtiyojlarga talab kuchayishidan, istiqomat qiluvchi va faoliyat yurituvchi muhitdan, eng asosiysi, shaxsning ijodiy faolligidan shakllanadi. Shuning uchun ham yuksak ma‘naviyatli yoshlarni tarbiyalashda ta‘lim va tarbiya birligi mutanosibligiga erishish lozim. Shundagina yoshlar qalbida vatanga muhabbat, vatanparvarlik hissini uyg‘otish, milliy g‘ururni shakllantirish, ularning ongida mafkuraviy immunitetni shakllantirish kabi oliy maqsadlarga yetishish oson bo‘ladi.

MA'NAVIYATSHUNOSLIK VA UNING KATEGORIYALAR TIZIMI

Ismoilov Sobirjon To'rabekovich, falsafa fanlari nomzodi, dotsent Dehqonova Saida Keldiboevna, Guliston davlat universiteti dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqoloda ma'naviyat ta'rif-talqinlari va ma'naviyatshunoslik kategoriyalar tizimimiga kiruvchi tushunchalar, ularning mazmun-mohiyatini yoritib berishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, ma'naviyatshunoslik, ma'no, fahm, qadr, ma'naviy muhit, ma'naviy kamolot, ma'naviy jasorat, ma'naviy qiyofa, yuksak ma'naviyat.

Hayot-inson va barcha tirik organizmlar uchun yashash tarzi, muhit, ne'mat. Uning moddiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'naviyat, munosabat-siyosat kabi jabhalari mavjud. Agar iqtisodiyot inson hayotini moddiy tomonlarini tashkil etsa, ma'naviyat uning ma'naviy ruhiy jihatini tashkil etadi.

Inson olamga kelibdiki, o'z talab-ehtiyojlarini qondirishga harakat qiladi. Masalan: ona jismidan ajragan chaqaloq dunyoga kelgan ilk daqiqalardan oq tabiatni moddiy o'zlashtira boshlaydi. U avval havoni, keyin ketma-ket oziq-ovqatni, kiyim-boshni va so'ngra boshpanani o'z ehtiyoji uchun o'zlashtiradi.

Moddiy va ma'naviylikni bog'lovchi jihat esa munosabat, ya'ni siyosatdir. Inson kishilik jamiyatida yashar ekan, u xoh oilada, xoh jamoada, xoh jamiyatda bo'lsin, barcha bo'g'inlarda o'zaro munosabatda bo'ladi.

Ma'naviyat tushunchasi ko'p qirrali tushunchalardan biridir. U o'z ichiga inson faoliyatining barcha jabhalarini qamrab oladi. Keyingi paytda matbuotda ma'naviyatga doir qator mulohazalar bayon etilmoqda.

Mustaqillik yillarida quyidagi ziyolilarimiz tomonidan ma'naviyatshunoslik yuzasidan qator ilmiy, ilmiy-ommabop risolalar nashr qilindi. Bu borada, ayniqsa, akademik E.Yusupov, professorlar: A.Jalolov, S.Otamurodov, Z.Davronov, Q.Nazarov, S.Karomatov, M.Imomnazarov, A.Erkaev va boshqalarni tadqiqotlarini alohida qayd etib ko'rsatish mumkin.

Mustaqilligimiz sharofati bilan ma'naviyat tushunchasini ham xolis va ilmiy talqin etish imkoniyati tug'ildi.

Ma'naviyat insonlarni jamiki boshqa mavjudotlardan ajratib turadigan jihatini tashkil etadi. Inson tabiat mavjudotlarining oliy gultoqi sanaladi. Uning yuksak ma'naviyat egasi bo'la olish imkoniyati va xislati insonning ma'naviyatini tashkil etadi. Agar moddiy narsalar odam jismiga oziq bersa, ma'naviyat insonning ruhiyatiga, shuuriga oziq beradi va uni ruhlantiradi. Ma'naviyatga talpinish, bilimga talpinish kabi odamga xos fazilatdir. Ma'naviyat bir so'z bilan aytganda, juda murakkab ijtimoiy hodisadir. Biz quyida baholi qudrat zamondoshlarimizning ma'naviyatga bergan

ta'rifini bayon qilib, ularning yakuniy, asosini tashkil etuvchi yurtboshimizning ma'naviyatga bergan mumtoz ta'rifini keltirib o'tmoqchimiz:

- Ma'naviyat – jamiyatning, millatning va yoki ayrim bir kishining ichki hayoti, ruhiy kechinmalari, aqliy qobiliyati, idrokini mujassamlashtiruvchi tushunchadir.

- Ma'naviyat – odamning ruhiy va aqliy olamining majmuidir. ("Vatan tuyg'usi" kitobidan).

- Ma'naviyat–insonning ko'ngil ko'zgusida aks etgan haqiqat nuridir. (prof. M.Imomnazarov).

- Ma'naviyat - bu insonga sifat berishdir. (prof. Y.Jumaboev).

- Ma'naviyat yaxshilikka moyillik va yomonlikdan tiyilish hissidir. (Sultonmurod Olim).

- Ma'naviyat odamni boshqa mavjudotlardan ajratib turuvchi ezgu fazilatlar majmuidir. (prof. Q. Yo'ldoshev).

Prezident Islom Karimovning ma'naviyatga bergan ta'rifi "Yuksak ma'naviyat-engilmas kuch" asarlarida bayon etilgan.

"Ma'naviyat deganda, avvalambor, odamni ruhan poklanishga, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, inson ichki dunyosini, irodasini baquvvat, iymon-e'tiqodini but qiladigan, vijdonini uyg'otadigan kuchni tasavvur qilaman" [2:19].

Prezident Shavkat Mirziyoevning ma'naviyatga bergan ta'rifi "Yangi O'zbekiston strategiyasi" asarida bayon etilgan.

"Ma'naviyat – insonlar o'rtasidagi o'zaro ishonch, hurmat va e'tibor, xalq va davlat kelajagini birgalikda qurish yo'lidagi ezgu intilishlar, ibratli fazilatlar majmuasidir" [1:267].

Jamiyatda amalga oshiriladigan barcha vazifalar uning a'zosi bo'lgan odamlarning tafakkuri va shuuri darajasi bilan bevosita bog'liqdir. Agar insonning ongi va tafakkuri qanchalik yuqori bo'lsa, u jamiyatni istiqboli buyuk bo'ladi, bu sohada "Ma'naviyatshunoslik" fanining o'rni kattadir.

"Ma'naviyatshunoslik"ning kategoriyalar Prezident Islom Karimovning "Yuksak ma'naviyat-engilmas kuch" asarida umumiy tizimga keltirildi. Ular: ma'naviyat, g'oya, mafkura, madaniyat, ma'rifat, din, axloq, nafosat, ruhiyat, qalb, ong va boshqalar. Lekin ma'naviyat – ushbu tushunchalar uchun umumiy mezon vazifasini bajaradi.

Ma'naviyat kategoriyalari bir tomondan inson tafakkuri mahsuli, ikkinchi tomondan, ma'naviy voqelik va hodisalarning inson miyasida aks etishi natijasi, uchinchidan esa inson ongini voqelikka yaqinlashishi va dunyoni bilish vositasidir. Ma'naviyat kategoriyalarini aniq formulasi, konkret timsoli yo'q, ularning mazmun-mohiyati, qadri va ahamiyatini ko'proq qiyoslash va taqqosldash orqali bilib olish mumkin.

Bundan tashqari Respublikamizdagi ma'naviyatshunos olimlar: jumladan, ma'naviyatshunoslikning asosiy kategoriyalari sifatida E.Umarov va M.Abdullaevlar:

- Ma'naviy munosabatlar
- Ma'naviy ehtiyojlar
- Ma'naviy manfaatlar
- Ma'naviy qadriyatlar

Prof. M.Imomnazarov esa imon, ilm, ma'suliyat va mexrni shaxs ma'naviyatning asosiy jixatlari deb baxolaydi. Shu bilan birga u "qadr" tushunchasiga alohida e'tibor qaraladi.

Abduraxim Erkaev esa "ma'naviy muhit" tushunchasiga urg'u beradi. U ma'naviyat to'rt tarkibiy qismdan iborat deb baholaydi.

- 1.Ongning, dunyoqarashning olamga munosabati.
- 2.Ma'naviy madaniyat yutuqlari.
- 3.Iroda (qatiyat, fidoyilik, or-nomus).
- 4.Jamiyatdagi ma'naviy muhit.

Yuqoridagi Prezidentlarimiz asari va olimlar asarlaridagi berilgan talqinlar va ma'naviyatni millatimizga xos ijtimoiy voqelik ekanligidan kelib chiqib, uning kategoriyalarini quyidagilar deb talqin etish mumkin.

-Ma'no – voqelik, narsa – xodisa, xatti – xarakat, jarayon, munosabat, ruxiy xolatni asli mazmuni, mohiyatini ifodalovchi tushuncha

-Fahm – (fahm - farosat) Koshifiy unga "farosatning lug'aviy ma'nosi otning yaxshi va yomonini ko'rub tanumoq bo'lur"-deb ta'rif beradi. Uning fikricha Anushirvon Odil zamonida farosat haqida kitob yozganlar.

-Qadr – o'zlikni anglab etish, o'zini baholay bilishdir.

Bu jarayonda u o'zini Er yuzida holiq ekanligiga imon keltirib, boshqalar qadrini o'zidan kam bilmaydi. Barcha yaratilgan mavjudotlar Haqqa tegishli ekanligini anglab etadi. U siyosatda mavj, iqtisodda qiymat (baho)ga to'g'ri keladi.

-Ma'naviy muhit – jamiyatning hissiy, aqliy va jismoniy kamolot borasida erishgan o'rtacha saviya asosida vujudga kelgan talablar va ularni amalga oshirish tartibi.

-muhit ma'naviyatning eng umumlashgan uzluksizlik shakli

-ma'naviy muhit har qanday yutuq va kashfiyotlarning taqdirini belgilaydi yoki rivojlantiradi: yo unutilishini sabab bo'ladi yoki o'ziga moslashtiradi.

-Ma'naviy kamolot – bu tushuncha akademik E.Yusupov tomonidan ilgari surilgan. Prezidentimiz asarida uning mezonlari sifatida:

- 1.Avesto. 2.Xalq og'zaki ijodi. Alpomish. 3.Navro'z. 4.Muqaddas dinimiz.
- 5.Buyuk allomalar. 6.Oila. 7.Mahalla. 8.Ta'lim–tarbiya tizimi belgilangan.

-Ma'naviy jasorat – Prezident I.Karimov ilgari surgan. Har qanday murakkab vaziyatda adolat va haqiqat yo'lida o'zini ayamay, el-yurt uchun, Vatan uchun ibratni shularni amalga oshirishni ma'naviy jasorat deyiladi.

-Ma'naviy qiyofa – inson yoki jamiyatning bugun borligicha, aslicha namoyon bo'lishi (Q.Nazarov).

-Yuksak ma'naviyat – Prezidentimiz talqini. Uni komil inson tushunchasiga muqoyasa qilish mumkin.

ozod, o'z haq - huquqlarini yaxshi taniydigan, boqimandalikning har qanday ko'rinishlarini o'zi uchun or deb biladigan, o'z kuchi va aqliga ishonib yashaydigan, ayni zamonda o'z shaxsiy manfaatlarini halq, Vatan manfaatlari bilan o'yg'un holda ko'radigan - komil insondir.

Bu talqin esa Q.Nazarovning ““Ma'naviyatshunoslik”ning dolzabr masalalari” nomdagi maqolasida ilgari surilgan. “Ma'naviyat kategoriyalarining eng oliy shakllari ideal tushunchalar sifatida qaraladi”-degan ta'rifiga ham hamohangdir, ya'ni, yuksak ma'naviyat – komil inson – ideal tarzda.

Xulosa o'rnida aytganda ma'naviyatshunoslikning kategoriyalari hali hanuz alohida bir tizimga solingan emas. Xolbuki har qanday fan va uning tarmogi o'z mavjudligini kategoriyalar tizimi negziga quradi. Shu mantiqdan kelib chiqqan xolda o' tavsiyalarimizni lozim topdik.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. -T.: 2021.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat-engilmas kuch. -T.: 2008.
3. Imomnazarov M. Milliy manaviyatimizni takomil bosqichlari. -T.: 1996.
- 4.Ma'naviyat asosiy tushunchalar izohli lug'ati. -T.: 2021.
5. Otamurodov S., Xoshimov O. Ma'naviyat asoslari. -T.: 2000.
6. Erkaev A. Ma'naviyatshunoslik. Monografiya. -T.: 2018.

ZAMONAVIY YOSHLAR KELAJAGINI BELGILASHDA TO'G'RI TA'LIM TARBIYANING AHAMIYATI.

G'afforov Yarash Holliевич

Tarix fanlar nomzodi professor
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya. Maqolada yoshlarning dunyoqarashini zamonaviy bilim, ta'lim-tarbiya, yuksak ma'naviyat va ma'rifat asosida shakllantirish jihatlari ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek yoshlar ongida milliy ong, milliy g'urur, tariximizni o'rganish, vatanparvarlik va insonparvarlik tuyg'usini qaror toptirish vazifalari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: keng qamrovli, jahon andozalari, me'yoriy-huquqiy, tarbiya jarayoni, ma'naviy-ma'rifiy hayot, meros, tabaqa, salohiyat, poklanish, bo'xronlar, talofat, bandlik, qadamjolar, tendensiya, barkamollik, kasb malakalari, ma'suliyat, innovatsion, shijoat, tahdid.

Bizga ma'lumki XX asr oxiri va XXI asr boshlariga kelib ijtimoiy hayotda uzluksiz ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimi inson omilini shakllantirishda hal qiluvchi asosga aylandi.

Ta'lim tizimidagi o'zgarishlarning dastlabki bosqichlaridanoq O'zbekistonda ta'lim sohasi va zamonaviy kadrlar tayyorlash tizimini isloh qilish hamda uni rivojlangan davlatlar darajasiga ko'tarish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida qabul qilindi. Bu sohada amalga oshirilgan islohotlarni keng qamrovli va jahon andozalariga mos bo'lishida, uni har tomonlama o'ylangan, jamiyatning barcha ijtimoiy tabaqalarining manfaatlarini hisobga olgan me'yoriy-huquqiy asoslarining shakllantirilishi katta ahamiyatga ega bo'ldi.

“Bugungi kunda shiddat bilan o'zgarib borayotgan hayot oldimizga qo'yayotgan bir-biridan murakkab va muhim masalalarni hal qilish haqida o'ylar ekanmiz, ularning yechimini aynan ta'lim - tarbiya bilan, yoshlarning dunyoqarashini zamonaviy bilim, yuksak ma'naviyat va ma'rifat asosida shakllantirish bilan bog'liq ekaniga yana bir bor ishonch hosil qilamiz”^[1] -degan edi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M. Mirziyoev.

Ta'lim va tarbiya jarayonlarini tashkil etish o'ta murakkab jarayon bo'lib, tarbiya beruvchi o'zi tarbiya jarayoniga oid ma'lumotlar bilan tanish, tarbiya sohasida chuqur bilimga ega bo'lgan va doimo o'z ustida ishlaydigan faol shaxs bo'lmog'i darkor. Tarbiya jarayonini ayrim kishilar o'z holicha bo'ladigan, inson tug'ulib ulg'ayish jarayonida hamda atrof muhitdan o'ziga keragini qabul qilib olib shahs sifatida shakllanaveradi deb o'ylashadi. Biz tarbiya beruvchilar esa qancha ko'p o'qisak, ko'p bilsak va tajribaga ega bo'lsak shuncha kam bilishligimizni tushuna boshlaymiz. Hodisalarning asl mohiyatini to'la anglab etilmasa, shunday bo'ladi. Bizning bilim va tajribalarimiz qanchalik oz bo'lsa, hodisa haqida shunchalik ko'p narsani bilaman, deb o'ylaymiz. Uning mohiyatiga kirib borgan sari esa, bilimlarimizning o'zligi nomoyon bo'lib boraveradi.

Ma'lumki, uzoq tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, Markaziy Osiyo xalqlari, jumladan, o'zbeklar ham jahondagi eng qadimiy xalqlardan hisoblanadi va ular jahon ilm-faniga, ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyotiga katta hissa qo'shganlar. Ota-bobolarimizning bu boradagi qoldirgan boy ma'naviy merosi, milliy merosimizni chuqur va har taraflama o'rganishimizga keng imkoniyatlar yaratib berdi. Bunday imkoniyatlar kelajagimiz vorislari bo'lmish yoshlar ongida milliy ong, milliy g'urur, haqiqiy asl tariximizni o'rganish, ota-bobolarimizning ibratli xizmatlariga hurmat-e'tiborni, vatanparvarlik va insonparvarlik tuyg'usini shakllantirishda asosiy poydevor vazifasini o'taydi. Albatta, ijtimoiy hayotning muhim tarkibiy qismi sifatida tarbiya nazariyasi va amaliyoti ham millatimiz tarixidek uzoq o'tmishga, ya'ni eramizdan oldingi ming yilliklarga borib taqaladi.^[2]

Prezidentimiz ta'kidlaganidek “Tariximiz mushtarakligi va o'zaro yaqinligimiz hozirgi dunyoning murakkab muammolarini birgalikda hal etish, biz uchun umumiy tahdidlarga qarshi samarali kurashish, yangi avlodlar uchun kelajakni birgalikda qurishda yordam bermoqda.

Biz-qozog`lar, qirg`izlar, turkmanlar, tojiklar va o'zbeklar, go'zal Markaziy Osiyoda istiqomat qilayotgan barcha millat va elatlar vakillari birgalikda tinch-totuv, do'st-inoq bo'lib yashashimiz taqdirning o'zi tomonidan belgilab berilgandir”.[3]

Bugungi kunda yurtimizda yoshlarga qaratilgan keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda. Ayniqsa, keyingi qisqa vaqt ichida hukumatimiz tomonidan iqtidorli va ijodkor talabalar va o'quvchi-yoshlarni qo'llab-quvvatlashga, yosh oilalarni ijtimoiy himoyalashga, shuningdek, yosh avlodni demokratik jarayonlar va islohotlarga jalb etishga qaratilgan bir qator tadbirlar qabul qilindi.

Yoshlar hayot maydoniga qadam qo'yayotgan ekanlar qaysi tomonga qaraydilar, kimga ergashmoqchilar, nimani orzu qilmoqdalar, o'z yoshlik kuchi, iste'dodi va imkoniyatlarini nimaga sarf etmoqdalar-bular bevosita millat va mamlakat istiqbolini belgilovchi masalalardir. Shu ma'noda yoshlarga befarqlik istiqbol mevasining ildiziga bolta urish bilan baravar bo'lardi. Yoshlarning millat va mamlakat istiqbolidagi ulkan ijtimoiy-tarixiy o'rnini hamda mas'uliyatini idrok etgan Prezidentimiz ularning aqliy-ma'naviy o'sishiga, dunyoqarashiga katta e'tibor bermoqdalar. Chunki inson tafakkurida milliy istiqbol mafkurasini shakllantirish, yosh avlodni Vatanga muhabbat, ajdodlarimiz merosiga, istiqbol g`oyalariga sadoqat ruhida tarbiyalash muhim vazifadir.

Yoshlar tarbiyasi va bilimli kadrlar malakasi va salohiyati, xalq ruhiyatining tetikligi va tinchlik, barqarorlik masalalari mustaqillik natijasigina emas, balki uning istiqbolini ham belgilaydi. Birinchi navbatda, tinchlik va barqarorlik sharoitida insofli, diyonatli, halol, pok, talabchan va qat'iyatli, xalqparvar hamda vatanparvar insonlarni voyaga etkazish va tarbiyalash muvaffaqiyatlarimiz, istiqbolimiz garovi hisoblanadi.

Keyingi yillarda jamiyat hayotining barcha sohalarida amalga oshirilayotgan poklanish, birinchi navbatda, ma'naviy hayot borasida yanada oydinroq ko'zga tashlana boshladi. Yosh avlodni vatanparvarlik, insonparvarlik, millatparvarlik ruhida tarbiyalash milliy g`urur tuyg`usini kuchaytirish, ularda iymon, vijdon, halollik, poklik, mehnatsevarlik, ishbilarmonlik singari hislatlarni shakllantirish, ta'lim-tarbiya borasida milliy, umuminsoniy, islomiy an'analar va qadriyatlardan keng va unumli foydalanish har bir fuqaroni mustaqillikning ongli fidoyisiga aylantirish hozirgi kundagi ma'rifiy-tarbiyaviy ishlarning asosiy maqsadidir.

Xalqimiz asrlar mobaynida o'z madaniyati, urf-odatlarini ko'z qorachig`idek saqlab, turli tarixiy bo'xronlar va talafotlar davrida ham milliy qadriyatlarimiz ulug`vorligi va go'zalligi haqida qayg`urib kelgan, boshqa xalqlar va mamlakatlarning umuminsoniy qadriyatlariga ehtirom tuyg`usi ila munosabatda bo'lgan. Qadimgi Eron,

Hind, Hitoy va Yunon madaniyatining yuksak namunalariga qanchalik qiziqish kuchli bo'lgan bo'lsa, arab va Yevropa falsafasi, adabiyoti va san'atiga nisbatan hurmat va e'tibor ham shunchalik baland bo'lgan. Natijada xalqimiz ongi va shuurida umuminsoniy qadriyatlarga munosabat ijtimoiy va hayotiy zaruriyatga aylangan.

O'zbekistonda yoshlar tarbiyasini to'g'ri yo'lga qo'yish milliy va umuminsoniy qadriyatlarning barcha imkoniyatlaridan to'la va samarali foydalanishni taqozo qiladi. Jahon xalqlarining ilg'or madaniyati milliy ma'naviyatimizni yanada yuksak darajaga ko'tarishga ijobiy ta'sir etishi mumkinligini inkor etib bo'lmaydi. Ta'lim-tarbiya jarayonida boshqa xalqlar merosining ijobiy tomonlaridan qanchalik foydalanmaylik, baribir o'zbek milliy qadriyatlari ma'naviy kamolotimizning an'analari muhim ahamiyat kasb etadi. Bu an'analar uzoq davr davomida rivojlanib, falsafiy tafakkurda umumlashib, hikmatli so'zlar, xalq maqollari shakliga kirgan. Ular yozma yodgorliklarda, Abu Nasr Farobiy, Mahmud Qoshg'ariy, Yusuf Hos Hojib va boshqalarning asarlarida ham o'z aksini topgan. Ularda ta'lim- tarbiyaning nazariy va amaliy masalalari bilan bog'liq ko'pgina muhim muammolar ilgari surilgan.

Abu Nasr Forobiy ta'limda ham, tarbiyada ham faqat va faqat inson ongini rivojlantirish orqali shahs har qanday mavqega ega bo'lishi mumkinligini ta'kidlaydi. Abu Nasr Forobiyning yozishicha, “Tushunish yodlashdan yahshiroqdir, chunki yodlash ko'p juz'iy tushunchalar va shahslar nomini yod olishdan iboratdir, buning (ya'ni yodlashning) chegarasi yo'qdir va u (yodlash) hech qachon so'zlar (turlariga) va cheksizlikka intilgan kishining mehnati foydasiz mehnatdir”.

Abu Nasr Forobiyning fikricha, “Inson hech qachon tug'ilganida yaxshi yoki yomon bo'lib tug'ilmaydi, shuningdek, hech qachon tug'ilishidan yo to'quvchilikni, yo hattotlikni bilib tug'ilmaydi, biroq har bir kishida biron-bir fazilatga yoki qabihlikka moyil qobiliyat bo'ladi, ya'ni biron-bir soha boshqa sohalarga nisbatan engilroq seziladi, shu sababli inson odatda yozish yoki boshqa, o'ziga qulay bo'lgan hunarlarga yoshligidan moyil bo'ladi va shu sohaga intiladi, faqat “tashqaridan” biror-bir unga qarama-qarshi maslahat berilmasa, albatta”^[4].

Xalqimiz Sharq va G'arbni bog'lovchi Buyuk Ipak Yo'lini bunyod etib, Samarqand, Buxoro, Termizni islom ta'limotining markazlariga aylantirgan. Islom dinining ko'p mamlakatlarga keng tarqalishi umuminsoniy qadriyatlarga bo'lgan intilish va ishtiyoqning bir ko'rinishidir. “Ma'naviyat shunday qimmatbaho mevaki, - degan edi birinchi Prezident Islom Abdug'anievich Karimov - u bizning qadimiy va navqiron xalqimiz qalbida butun imkoniyatning ulkan oilasida o'z mustaqilligini tushunib etish va ozodlikni sevish tuyg'usi bilan birgalikda etilgan. Ma'naviyat insonga ona suti, ota namunasi, ajdodlar o'giti bilan singadi. Ona tilining buyuk ahamiyati shundaki, u ma'naviyat belgisi sifatida kishilarni yaqin qilib jipslashtiradi. Tabiatga yaqinlik, jonajon o'lkaning benihoya go'zalligidan bahramand bo'lish ma'naviyatga oziq beradi, kuchaytiradi. Ma'naviyat o'z xalqining tarixini, uning madaniyati va

vazifalarini chuqur bilish va tushunib yetishga suyangandagina qudratli kuchga aylanadi. Tarixga murojaat qilar ekanmiz, bu xalq hotirasi ekanligini nazarda tutishimiz kerak. Xotirasiz barkamol kishi bo'lmaganidek, o'z tarixini bilmagan xalqning kelajagi ham bo'lmaydi”^[5].

Bugungi kunda Respublikamiz qishloq aholisining, shu jumladan, qishloq yoshlarining maishiy va ma'naviy turmush sharoitini yaxshilash, ular uchun ish o'rinlarini tashkil etish va bandligini ta'minlash, milliy kasblar bilan bir qatorda zamonaviy kasb malakalari bilan qurollantirish, kasbga qayta tayyorlash, qishloqda barkamol yoshlarni tarbiyalashning muhim vositasi hisoblanadi.

Yoshlarning ma'naviy madaniyatlik darajasi butun dunyo uchun umuminsoniy qadriyat hisoblanuvchi tarixiy obidalarga bo'lgan munosabat bilan ham belgilanadi. O'rta Osiyo Respublikalari hududida yuzlab tarixiy obidalar hamda muqaddas qadamjolar bo'lib, bu qutlug` qadamjolarida zaruratga qarab qayta ta'mirlash ishlarini amalga oshirish borasida yoshlar tashkilotlari tomonidan turli tadbirlar o'tkazish bugungi yoshlar ongida tariximizga, madaniyatimizga hurmat ruhini tarbiyalashga yordam beradi.

Milliy qadriyatlarning rivoji yoshlar ma'naviy, madaniy darajasining yuksalishida tilning o'ziga hos mavqei benihoya yuksak. Bugungi ma'naviy barkamol yoshlar uchun ko'ptillik tendensiyaga amal qilish lozim. Ko'p tilni o'rganish, dunyo miqyosiga chiqish, Vatanimiz, millatimizni dunyoga tanitishga imkon beradi.

Mamlakatimizda huquqiy jamiyat qurish uchun harakat ketayotgan bir davrda yoshlarning huquqiy savodxonligini oshirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Hullas, zamonaviy yoshlarni har tomonlama yetuk qilib tarbiyalashda, ularning g`oyaviy dunyoqarashini shakllantirishda quyidagi jihatlarga e'tibor berishimiz joizdir:

-davlatimiz rahbariyati tomonidan olg`a surilayotgan yoshlar tarbiyasi sohasidagi siyosatni oilaviy tarbiya poydevorini mustahkam quyishga alohida e'tibor berish kerak.,

-yoshlarni salomatligi mustahkamlash, ularni vatanimizning munosib yoshlari qilib tarbiyalash masalasi borasida mahalliy dasturlarini ishlab chiqib, amalga oshirish zarur.

-Yoshlar tarbiyasi bugungi kunda har birimizning asosiy ishimiz bo'lib, unga burch va ma'suliyat nuqtai nazaridan yoshdoshishimiz lozim.

Hullas O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoev ta'kidlaganidek “Biz o'z oldimizga O'zbekistonni rivojlangan mamlakatga aylantirishni maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, bunga faqat jadal islohatlar, ilm-ma'rifat va innovatsiya orqali erisha olamiz, buning uchun, avvalo, islohatlarning milliy natijadorligini oshirish, joylarda yangi tashabbuslarni ilgari surishda aholimizning yanada faol, yanada tashabbuskor bo'lishiga erishmog`imiz lozim. Ayni paytda islohatchi bo'lib maydonga chiqadigan strategik fikr yuritadigan, bilimli va malakali yangi avlod kadrlarini tarbiyalashimiz

zarur. Shu boisdan ham bog`chadan boshlab oliy o'quv yurtigacha-ta'limning barcha bo'g`inlarini izchil isloh qilmoqdamiz. Nafaqat yoshlar, balki butun jamiyatimiz a'zolarrining bilimi, saviyasini oshirish uchun avvalo ilm-ma'rifat, yuksak madaniyat kerak. Ilm yo'q joyda qoloqlik, jaholat va albatta, to'g`ri yo'ldan adashish bo'ladi. Eng katta boylik-bu aql zakovat va ilm, eng katta meros-bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik bu bilimsizlikdir” [6]

Adabiyotlar.

- 1.SH.Mirziyoev. Halqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. T. “O'zbekiston”, 2018 yil, 2-jild, 448-bet.
- 2.A.Alqarov. Talabalarni ijtimoiy faol qilib shakllantirishning tarixiy ildizlari. “Ta'lim muammolari” 2012 yil, №2, 27-bet.
- 3.SH.Mirziyoev. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. T. “O'zbekiston”, 2018 yil, 2-jild, 356-bet.
- 4.Abu Nasir Farobiy. Risolalar. T. “Fan”, 1975 yil, 78-bet.
- 5.Karimov I.A. O'zbekiston: milliy istiqloq, iqtisod, siyosat, mafkura. T. “O'zbekiston” 1993 yil, 78-bet.
- 6.SH.Mirziyoev. Yangi O'zbekiston strategiyasi. T., “O'zbekiston”, 2021 yil, 23-24 betlar.

ONA TABIAT SOFLIGIGA ERISHISHDA EKOLOGIK ONG VA MA'NAVIYAT BILAN YONDASHISH IBN SINO TA'LIMOTIDA

Jumanazar Haydarovich Madiyev,
*Surxondaryo viloyati Bandixon tumani tibbiyot
birlashmasi oilaviy shifokori, “Antik dunyo” xalqaro
ilmiy akademiyasi professori*
Eshboy Hasanov, *Publist yozuvchi, faxriy pedagog*
Abduqodir Jumanazarovich Madiyev,
*Samarqand agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar instituti
assistenti*
Shahnoza Turg'un qizi Pardayeva,
*Samarqand agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar instituti
2-bosqich magistri*

“El salomatligi yo'lida birlashgizlar”,

Ibn Sino

Annotatsiya: Mavzuda insoniyat salomatligi va tiriklik asoschisi ona tabiat sofligiga rahna soluvchi omillar haqida ma'lumot berilgan. Dunyodun ahlining 5/dan 1 qismidan ko'prog'i chekishga ro'ji qo'ygan. Ular orasida yosh bolalar, nevara suyar yoshdagi ko'kala soqol hatta homilador ayollar borligi ayanchli. Yaratgan qodir etganicha kashandalik oqibatlar va tiriklik kamarbastasi tabiat sofligini saqlash haqida fikr etdik. Yaratganning ongli-oliy mavjudoti insonlar sog'ligini asrash omillariga tibbiy savodsiz, -deyish adolatsizlik, -ammo bilganiga amal qilmaslik, o'z sog'ligiga befarqlik emas-mi? Bu kabi kuyunchakli muammolar mavzuni bitishga undamoqda. Eng og'riqli jihati shundaki, izoh so'rasang yo labini buradi yo siz kim? Nima ishingiz bor, bir menmi hamma shunday qilyapdi-ku kabi javob bilan dilingizni xira qiladi. Birovga bahs qilish-ku yomon odat, -

ammo ko‘pchilik odatiy ekologik soflik yo‘lida mas’uliyatini unitib, hatto gunoh-u holatini tuzatish o‘rniga xaspo‘shlaydi.

Kalit so‘zlar: Tabiat, tibbiyot, salomatlik, ekologiya, ma’naviyat, chekish, kashandalik, yashillik olami, kasallik, hudud, bitik.

JSST (Jahon Sog‘liqni Saqlash Tashkiloti 7.04.1948 yil Jenevada tashkil etilgan) 2022 yilni “Sayyoramiz ,bizning sog‘ligimiz”, -deya nomlanishiga: Yer yuzi aholisining (qarayib 7,8 milliard) 99% nosog‘lom havodan nafas olishi, har yili 13 million kishi umriga aynan ekologik muhit zomin bo‘lmoqda. Global isish oqibati kuchaydi, ekologik soflik inqiroz tomon yuz tutmoqda, salomatlikka putur yetmoqda. Achchiq bo‘lsa-da haqiqat salomatlikka uzviy bog‘liq ekologik soflik inqiroziga “kamarbastalik” qilayotgan illatlardan biri chekishdir.

Kashandalik (45 % chekuvchi 20-30 yoshida bo‘ladi) xumoriga aylanguncha taqlid, havas, shunchaki qiziqish bois hatto ularning ayrimlari zararliligini bilmaydi hatto 4,1 % salomatlikka foydali deb o‘ylarkan. 11% muammolardan qutilish uchun taskinni chekish (nikotin)dan oladi. Sigaret tutunida 2-9% nikotin bo‘lib, 1 quti sigaret chekish uchun 1.5 soat, 1 yilda 23 sutka 16 yilda 1 yil vaqt sarflarkan. Sutkasiga 20 dona sigaret chekuvchi, 30 yil davomida 160 kg tamakini tutinga aylantiradi. Ekologik sof tabiat va yaqinlariga shuncha ziyon bergan chekuvchi o‘z umrining 14-19 yiliga bolta uradi. Chekuvchilar chekmaydiganlarga nisbatan saraton (rak) kasalligiga erkaklar 23 marta, ayollar 13 marta ko‘proq kasallanarkan. Kashanda chekmaydiganlarga nisbatan yurak ishemik kasalligi bilan 13 marta, infarkt-miokard bilan 12 marta ko‘p og‘riydi. Salomatlik ahlilari kashandalikni tamakiga qaramlik kasalligi, -deb qarasa, ba’zi olimlar “xulqsizlik kasalligi” deya baholaydi. Ma’naviy immunitetli millatdoshlarimiz esa bu toifa insonlarni mutloqa xushlamas desak biz mualliflarni aybsitmang.

Insoniyat salomatligi va tiriklik olamining kushandasi bo‘lmish sivilizion-taraqqiyot zamonining zararli illati bo‘lgan milliardlar kasali kashandalikka qaramlik kundan kunga ko‘payib bormoqda. O‘zbekistonda 21 % aholi chekuvchi. 20%- erkak 1 %, ayol bo‘lib, shundan 11 % nos 10 % sigaret chekadi. Asosiy chekuvchilar yoshi 30-59 yoshda bo‘lib, o‘rta maxsus ma’lumotlilar 24 % shundan 9 % sigaret, 15% nos otadi. Qishloq erkaklarining 26 % chekuvchi bo‘lib, 19 % nos, 7 % sigaretga ruju qo‘ygan. (O‘zbekiston tibbiyot jurnali 2012 yil № 3. 62-65 betlar). Tamaki 120 dan ortiq mamlakatda yiliga kamida 4,7 million gektar yerga ekilib (agar shu joyga bug‘doy ekilsa 20 million bug‘doy olinardi), 5-6 million tonna quritilgan tamaki bargi olinadi. Nos tarkibi: 40% tamaki, 30% kul, 8% ohak, 12% paxta yog‘i, 5% suv, 5% boshqa aralashmalar. Zamonaviy tibbiyot organizmning nikotinga tobelik, qaramliligini allaqachon isbotlashgan. Noskashlar kuniga 20-50 grammgacha iste’mol qiladi. Nosning ham inson organizmiga zarari sigaretdan qolishmaydi.

Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti va Yevrokamissiya xulosasiga ko'ra o'limga olib keluvchi ekologik omillarining asosiylaridan biri deb "Havoning ifloslanishi va shovqin" ni hisoblaydi. Ekoson "prezidenti tahliliy bayonotida inson salomatligiga salbiy ta'sir qiladigan omillarning 40% atmosferaning buzilishi ekan. Birgina chekuvchining "hissa" si bilan bani – bashariyat sof ekologik havoga sigaret tutunidan chiqqan 4000 ming xildagi zararli tutunlar qorishgan havodan nafas olishga mahkum. Kashanda sigaret tutuni bilan tarkibida salomatlik uchun xavfli bo'lgan 200 dan ortiq bo'lgan moddalarni: nikotin, is gazi, butan, kadmiy, metan, margumish, ammoniy kabilarni purkaydi. Bular esa inson organizmiga avtomobil tutinidan 4 baravar zaharli ta'sirga ega. Sigaret tutinidagi is gazi CO (0,5-1%) o'pkadan organizmlarni kislorod bilan ta'minlovchi N gemoglobin bog'lanib oksigemoglobinga aylanadi natijada organlarning kislorod bilan ta'minlanishi jiddiy zararlanadi. Homilador ayol cheksa yoki uning xonasida chekilsa homilasi zaharlanib nuqsonli tug'ilishi, tushishi, o'lik tug'ilishiga sabab bo'ladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadi-ki homilaga onasi qoni bilan 20 minutda nikotin yetib borib salbiy ta'sir etadi. Chekuvchi ichiga tortgan tutinda 0,05-0,15mg nikotin bo'lib qon orqali 7 soniyada bosh miyaga yetib borib modda almashinuvini buzadi. Buyuk alloma hazrat ibn Sinoning "Tib qonunlari" kitobida odamlarni sog'ligini saqlashda ko'rsatib o'tgan 7 omildan bittasi nafas olinadigan havoni tozalash deya "tibbiy ekologik muhit" ya'ni havoning sofliğiga befarq bo'lmaslikka chaqiradi. Bandixon tumani tibbiyot birlashmasiga qarashli "Oybek" oilaviy shifokorlik punkti Saroy mahallasining 5529 ta aholisiga 7 ta hududiy tibbiy brigadasi bilan tibbiy xizmat qiladi. Salomatlikka erishishning 20 % asoschisi bo'lgan yashillik olami rivojlanishiga kasbiy faoliyat burchi, -deb qaraydilar. Kundalik targ'ibot ishlari rejasidan "Chekish va salomatlikka zararli omillari", "Kashandalik botqog'iga botmang", "Chekish salomatlik va komillik zavoli", - kabi mavzulari o'rin olgan. Umum bashariyat mulki bo'lgan havo sofliğini beminnat ta'minlab beruvchi yashillik olamini toptamaslik, ularning unib o'sishiga ekologik ma'naviyat va madaniyat bilan yondashish targ'ib qilishni kasbiy burchi, - deb hisoblashadi. Ona tabiat farzandi bashariyat salomatligi yo'lida xizmatlari changni tutib qolish, mikroblarni yutib yo'q qilish, havoni tozalash (karbonat angridni kislorodga almashtirish) kabi ko'plab beg'araz xizmatlari bisyor. Ayniqsa "Oziq-ovqat tanqisligi global muammo" bo'layotgan ayni paytda madaniy navli daraxtlar mevasi, poliz va sabzavot ekinlari dasturxonimiz ko'rki bo'lishi bilan birga to'yimli ozuqadir. Bokira tabiat sofliğini asrashda tog' va adirlardagi dorivor giyohlar toptalishini oldini olishda ekologik ma'naviyatli immunitet sohiblari ibrat ko'rsatishi lozim. Tabiatni toptayotgan, uning ne'matlari va sofliğini toshlayotganlar oramizda borligi achchiq bo'lsa-da haqiqat. Aholini tibbiy savodxonligini oshirish salomatligiga erishishning oltin qoidasi ekanligini kasbiy faoliyati burch, - deya qalbiga muhrlab olgan "Oybek" oilaviy shifokorlik punkti xodimlari faoliyatiga bir qur nazar tashlaylik. Tibbiy

brigada hamshiralari borgan xonadonlarida antik salomatlik allomalarining “Ovqatlarimiz dori, dorilarimiz esa ovqatdan iborat bo‘lmog‘i lozim”, -degan pandu o‘g‘itlarining bugungi kungada ahamiyatni o‘z hududlaridagi aholiga yetkazishni kasbiy faoliyati deb bilishadi. “Oybek” oilaviy shifokorlik punkti hovlisi “Chekish ta’qiqlangan hudud”, - deya e’lon qilinib, birorta xodim sigaret chekmaydi. Hovli manzarali va mevali daraxtlar bilan burkangan bo‘lib, yashillik maskaniga aylangan “Ma’naviyat bog‘” lari bor. Xodimlar tashabbusi bilan qurilgan issiqxona bo‘lib, unda limon va ko‘katlar unib – o‘sib turibdi. Atrof – muhit sofliğini asrashda zamonaviy yechim bo‘layotgan elektro mobul va velosipedlardan foydalanishga o‘tib, kasbdoshlarga ibrat bo‘lmoqda.

Yashillik olamini barpo etish bugun barcha soha vakillarining burchi, - zero tabiat sofliği salomatlik va tiriklik manbaiga poydevor. Tomorqalarida mavjud mevali daraxtlar, hovli atroflaridagi manzarali daraxtlar parvarish borishni har bir xonadonga kirganda eslatib turish-da kun tartibidagi kasbiy burchiga aylantirishgan. Xonadon ahliga “Bozordan olsam o‘ylab yeyman, tomorqamdan olsam tanlab yeyman”, “Issiqxona – parhezkor tekin oshxona”, “Tomarqangga ishlang, tekin tishlaysan”, - kabi ko‘plab hikmatomuz mavzudagi tibbiy targ‘ibotlarni olib borishmoqda. Mahalla xonadonlari orasidagi “Ekologik hashar – elga yarashar”, “Bog‘i borning boli bor (22 ta xonadonda asalari boqiladi)”, “Qish fasli – ish fasli”, - kabi tadbir va tanlovlarga bosh-qosh bo‘lishni kanda qilishmaydi.

Ibn Sino hazratlarining “Agar chang-to‘zon bo‘lmaganida edi, insoniyat 1000 yil yashardi”, - degan o‘z davridayoq qilgan bashoratini bugungi kunda o‘z kasbiy faoliyat rejasiga dastur qilishgan. Oybek oilaviy shifokorlik punkti xizmat hududida joylashgan № 3, 4, 39 – sonli maktab o‘quvchilari orasida tibbiy targ‘ibot tadbirlarida dunyo tabobati va tibbiyotiga ta’mal toshi qo‘ygan allomalar Ibn Sino, A.Jomiy, A.Navoiy asarlaridan salomatlikka oid bitiklaridan keng targ‘ib qilinmoqda. Sir emas zararli illatlarga elakishmaslik, jismoniy faollik va ovqatlanishning salomatlikka erishishdagi omillaridan ekanligini targ‘ib qiluvchi mavzulari dastur amal qilinmoqda. Bu tashabbusimizni tumanimiz maktablari orasida keng joriy qilishni tuman “Maktabgacha va maktab ta’limi bo‘limi” ma’muriyati rejalashtirmoqda. Shu o‘rinda aytib o‘tishni afsal bildik: Tibbiy bitiklarda “ekologiya” sohasining asoschisi deya E.Gekkel deya e’tirof etilgan. Ibn Sino hazratlarining shoh asari “Tib qonunlar”da atrof-muhitning inson salomatligi bog‘liqligini aniq-tiniq ko‘rsatib berilgan. 1000 yillar muqaddam yashillik olamining, tabiat va havo sofliği inson salomatligini saqlashda muhim omillardan ekanligini o‘z bitiklarida bayon etgan Ibn Sino bobomizni ham haqli ravishda “ekologiya sohasi asoschi” laridan biri ekanligi e’tirof etish tashabbusini taklif qilamiz. Maqsadimiz ajdodlarimizning qoldirgan boy merosini o‘qib – o‘rganish va hayotga tadbiq etishda milliy g‘urur va iftixorimiz yanada osharmi-di. Hazrati ibn Sino falsafiy asarlarida “yaxshi va yomon xulqning hammasi sharoit, tarbiya, odatlanish

natijasida yuzaga keladi, – degan pandu o'gitlarini hayot tarzimizga yo'lchi yulduz qilaylik.

Zamanaviy tibbiyot va o'tmishdagi allomalar, tabobat ahli chekishning salomatlik kushandaligini baralla aytmoqda.

Kundan kunga atrof- muhit, havo sofligi, suv tozaligi ifloslanib borishi ko'p jihatdan ongli mavjudot- insoniyatga bog'liq. Zamonaviy tibbiyot kasallanishning 18-20 %ini ekologik omillarga taqalishini allaqachon isbotlagan. Fikrimiz tasdig'i uchun atrofga nazar tashlang: chanqoq bosti ichimliklardan bo'shagan bakalashka, chiqindi va keraksiz narsalar solingan yelim xaltalar ivirsib yotibdi. Ko'cha chetidagi ariqlar chiqindi va keraksiz matohlar maskaniga aylangan,ko'cha chetidagi nihollarni suvlashda to'sqinlik qilishi bor gap.Obodonlashtirish ishchi-xizmatchilari faoliyati qanchalik qadrlab inobatga olmayik ko'cha-kuyga hech ikkilanmasdan chiqindi tashlaydiganlar hissassi salmoqli.

Ayniqsa kech kuz faslida xazonrezlik muammolari yanada bo'y ko'rsatadi, obodonlashtirish xodimlarining xizmatlaridan kir qidirmoqchi emasmiz ,- ammo bu nomaqulchilikning maqbul yechimi chiqindini duch kelgan joyga emas, maxsus chiqindixonaga, xazonlarni yig'ib ko'mib tashlasa (keyingi yil tayyor mahalliy o'g'it o'rnini bosadi), xonadonimiz ro'parasidagi ariqqa e'tibor qilib tozalab, kukalamlashtirib qo'ysak olam guliston bo'larmidi.Dinimiz va qadriyatimizda umumbashariyat mulki havo,yer,suv va nabotot sofligiga asrash haqida pandu-o'g'it beriladi.Payg'ambarimiz s.a.v."Atrof-muhitga mehrli,shafqatli munosabatda bo'linglar,suv,yo'l,soya-salqin joylarga chiqindi-axlat tashlashdan qaytarganlar.

Ajdodlarimiz ekologik madaniyatli bo'lishgan: ona zaminga, havo, suv, yashillik olamini asrab-avaylashgan, isrof qilmaslik, uvol, gunoh-meyorlarni anglab kundalik turmushida qat'iy amal qilishgan. "Avesto"da hovuz-quduq, ariq suvlarini, havoni iflos qilguvchilarga qarshi kurash olib borishgan. Anhor va suvli ariq bo'ylariga mol boqish, bog'lashga ruxsat berishmagan, suvni iflos qilganga, tomorqasini obodonlashtirmaganlarni jarimaga tortgan. Ona tabiatga mehr-muhabbatli bo'lib uni e'zozlashga undagan. Biz shunday salomatlik sababchisi ekologik ong va ma'naviyat sohibi ajdodlarimizni boy merosiga amal qilib, uni davomchisi bo'lishimiz shart, salomatlik yo'lida birlashish shu kunning dolzarb masalasi.

Tabiatda tog'ning, bog'ning va cho'lning- da o'z mavqe bor. Tabiatshunos bitiklarda bog'ni insonning o'pkasiga, cho'lni esa jigariga, suvni o'z o'rnida butun organlarni tirikligini ta'minlovchi qoniga o'xshatishadi. Aytish joiz-ki tabiat buzilsa insonu- jonzotga ziyon yetadi, xolos. Inson salomatligini asrashda atrof-muhitning ekologik va gigenik sofligi muhimligi bilan birga yashash joylarini loyihalashda gigenik,endemik,ekologik holatlarini ham e'tibordan qochirmaslik muhim omillardan biridir. Qadimul ayyomda ajdodlarimiz oilasida qiz bola tug'ilsa, shu nihol kabi unib-o'ssin ,-deya ko'plab mevali nihollar qadashgan. O'g'il bola tug'ilsa uy-joy bo'lsin, -

deya teraklar ekishgan. Suvni bulg'amagan, o'limtiklarni vakir mag'zavalarni yerga ko'mishgan. Tabiat, nabotot, atrof-muhit soflligini asrab-avaylab aholi salomatligini saqlash yo'lida o'z hissamizni qo'shaylik.

Ajdodlarimiz suvga tuflamagan, iflos qilmagan, ko'cha- ko'yga mag'zava to'kmagan. O'limtiklarni yerga ko'mishgan,- biz guvoh bo'lgandek zovur, ko'cha chetiga tashlamagan. Nabotot va hayvonot dunyosiga mehr qo'ygan. Ular biz kabi ekologik bilim va tarbiyaga ega bo'lma-sada ota-bobomizdan qolgan an'ana, odat deya tabiatga oqibatli bo'lishgan.

Ma'lumotlarga ko'ra: 1 tup tut daraxti sutkasiga 3 kishiga yetarli toza havoni filtrlab beradi. 1 gektar igna bargli daraxtlar yiliga 40 tonna, yapaloq bargli daraxtlar esa havodagi 100 tonna changni o'zida ushlab qolarkan. Yong'oqni olimlar "havo fabrika"si deyishadi, chunki ular nafakat havodagi changni, balki mikroblarni ham yutib yo'q qilarkan. Xalqimiz archani quduqqa mengzaydi-ki u qishda qorni,yozda namni yaxshi saqlaydi.

Janobi payg'ambarimiz s.a.v.dan ushbu hadisni vatandoshimiz imom Buxoriy hazratlari rivoyat qiladi. "Biror kishi musulmonlar foydalansin,-degan niyatda o'zi yoki farzandlari bilan birgalashib ariq qazisa,o'sha ariq tufayli hosil bulgan savob unga o'lmidan keyin ham yetib boraveradi". Rivoyatga ko'ra, sahobiy Abu Dardo keksaygan chog'larida yong'oq ko'chati ekayotgandi, o'tkinchi "Ey Dardo yoshingiz bir joyga yetib qolgan bo'lsa, ekayotgan yong'og'ingiz qachon hosil beradi, sizga nasib etadimi? yoki yo'qmi? Shunda sahobiy "Menga savobi borsa bo'ldi, mevasini boshqalar yeyaversin deya javob bergan ekan. Qissadan hissa shuki ona tabiatga, ekologik muhitga xolison xizmat qilish iymon butligi belgisi. Bu yo'lda ekologik tarbiya va bilimimizga amal qilsak bas.

Aqlu – tarbiya turli bilimlarni o'qib-o'rganish natijasida amalga oshsa, ekologik tarbiya-ma'naviyat esa odatlanish, o'zaro suhbat va munosabatda bo'lish orqali amalga oshishiga oq soch tarix guvoh. Maktabda, oliygohda va hayotda olgan ilmlarimizga rioya qilishimiz va kundalik turmushimizda qo'llashimiz lozim bo'ladi. Mamlakatimizda atrof – muhitni muhofaza qilish umumxalq va davlat ahamiyatiga molik masala. Mazkur sohadagi fikru-ojizimizga tayanib, quyidagi fikrlarimizni hukmlaringizga havola etdik. Hovlilarini ko'kalamlashtirib, tomarqalarini obodonlashtirib va gigenik qoidalarga rioya qilib ozoda – orasta yurib, boshqalarga o'rnak ko'rsataylik.

Kashandalikka qarshi kurashishni faqat 31-mayda emas, har kuni, har soatda belgilab, oila va ish joyda amal qilaylik . O'quvchi-talabalar va aholiga chekishsiz yashash tarziga o'tishni targ'ib qilaylik. Oilada va ish joyimizda haftaning aqalli 1 kunini "Chekish ta'qiqlangan kun" deya qaror qabul qilaylik va unga qat'iy rioya qilaylik.

Yashash xonalarimizni o‘zimiz va yaqinlarimiz salomatligi uchun “Chekish qat’iyan ta’qiqlangan hudud” ga aylantiraylik.

O‘smir-yoshlarni bo‘sh vaqtlarini sport va kitob o‘qishga jalb qilaylik, -zero ularning “Bo‘sh vaqti-chekish illatining ish vaqti” ga aylanmasin.

Umumbashariyat mulki bo‘lgan “Havo va ona tabiat” sofliigiga inson salomatligiga bog‘liqligini targ‘ib qilish hayot tarzimizga aylantiraylik.

Ekologik soflik va salomatlik kushandasi kashandalikka kurashishga milliy ma’naviyat va tibbiy madaniyat bilan yondashishga keng ahamiyat beraylik.

Tibbiy ekologiya va uning mohiyatini maktabgacha, maktab va oliygohlarda dars programmasi orqali chuqurroq yetkazishga erishaylik.

Tibbiy ekologiyani sog‘liqni saqlash tizimidagi islohatlarning navbatdagi bosqichida e’tiborni kuchaytirib, ekologik - tibbiy kadrlar tayyorlash, o‘quv darsliklarida maskur soha kengroq yoritaylik.

Tibbiy ekologiyani tibbiy valeologiya bilan integratsiyalab, sog‘liqni saqlash tizimining ajralmas bo‘lagi tarzda o‘quv - profilaktik amaliyotida tadbiq qilaylik.

Barcha anjuman qatnashchilarini kashandalikka qarshi kurashishga mas’ul va daxldor bo‘lishga chorlab qolamiz, - zero kashandalik botqog‘iga botayotganning begonasi bo‘lmas !!! .

Ibn Sino bobomizning asarlarida inson foydali ish bilan shug‘ullanish, bilgan ilmiga amal qilsagina o‘ziga va o‘zgalarga naf keltirishini uqtiradi.

-Kitob ortgan eshakni eslatar on,

-Amal qilmas ekan ilmiga inson,- “Shayx-ur rais”ning ushbu bitiklari o‘zimizga va bizni eshitguvchilarga dasturi amal bo‘lishini istab qolamiz. Ona tabiatga mehr-muhabbatli bo‘lib uni e’zozlashga undagan bitiklariga amal qilaylik. Salomatlik sababchisi ekologik ong va ma’naviyat sohibi ajdodlarimizni boy merosiga amal qilib, uni davomchisi bo‘lishimiz shart,- zero “Salomatlik yo‘lida birlashish”, - shu kunning dolzarb masalasi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Umringizga zomin bo‘lmang. Jumanazar Madiyev. Tafakkur 2014.
2. Xalqaro ibn Sino o‘qishlari tezis to‘plamlari. 2015- 2019-2020 yillar.
3. Sog‘lom hayot ko‘prigi. Jumanazar Madiyev. Tafakkur. 2015 yil.
4. Valeologiya 1-Respublika ilmiy-amaliy anjumani tezis material. 2014.
5. “Ma’naviyat – ajdodlarimiz milliy an’analari beshigi”. 2023 yil Toshkent. Buyuk yurt bosmaxonasi. J.Madiyev va boshqalar.
6. “Tib ilmi yalovbardori”. Toshkent-2017 yil. Tafakkur. J.Madiyev va boshqalar.
7. “Ovqatlanish odobi va me’yori (Ibn Sino talqinida)”. (Qaraqalpoq va o‘zbek tilida) Nukus – 2022 yil. JAZIO‘SHI bosmaxonasida chop etilgan. J.Madiyev va boshqalar.

MA'NAVIY EHTIYOJLARNI QONDIRISHNING AYRIM MASALALARI

Mavrulova Munisa Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti dotsenti v.b.

Insonning tom ma'nodagi mavjudligi uning ma'naviyatida o'z aksini topadi. Fuqarolar ma'naviyati esa uyg'unlashgan holda jamiyatning mavqeini belgilaydi. Shaxslar o'rtasida yuksak salohiyatga ega bo'lgan jamiyat, pirovard natijada yashovchan bo'ladi, zero u shu jamiyat tomonidan e'zozlanadi, himoya qilinadi.

Aslida ham shunday bo'lishi lozim. Ammo, har doim ham bu hol takrorlanavermaydi. Tarixdan saboq olishni ko'pincha unutganimiz kabi madaniylashgan, insonparvarlashgan, demokratik tartib-qoidalariga amal qiladigan jamiyat ham ko'p hollarda bizning orzu-umidlarimiz bo'lib qolaveradi.

Ko'hna moziyning qaysi davriga, qaysi mamlakat tarixiga nazar tashlamaylik, unda buyuk ko'tarilishlar, yuksak parvozlar, insonning aqli bovar qilmaydigan kashfiyotlar bilan birga tanazzulu bo'hronlar, ma'naviy inqirozlar yo'qotishlarni ko'rishimiz mumkin.

O'zbekistonning uzoq ming yilliklar davridagi ma'naviy-madaniy, mafkuraviy holatiga nazar tashlasak ham shuni ko'rishimiz mumkin. "Avesto"ning paydo bo'lishi, qadimgi shahar madaniyatining yuzaga kelishi, yozuv madaniyati, buyuk sug'orma dehqonchilik madaniyati, Birinchi va Ikkinchi Renessans davrlari, diniy va dunyoviy bilimlar rivoji, Amir Temur davridagi yuksak madaniy-intellektual yuksalish, XIX asr oxiri, XX asr boshlaridagi jadidchilik harakati namoyandalarining faoliyati bizning, o'zbeklarning ilmiy, aqliy, tafakkuriy salohiyatidan dalolat bersa, Eron ahamoniylari, Aleksandr Makedonskiy yurishlari, arab, mo'g'ul, Rossiya istilolari, mustabid xonliklar o'rtasidagi o'zaro nizolar, sovet tuzumi davridagi yo'qotish va ma'naviy o'pirilishlar esa millatning ma'naviy jihatdan qashshoqlanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatdi.

Hayriyatki, milliy mustaqillikka erishishimiz, ayniqsa, keyingi 6-7 yillar mobaynida jonajon O'zbekistonimizda amalga oshirilayotgan va millat manfaatlarini o'zida ifoda etayotgan tub islohotlar milliy taraqqiyotimizni yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Yangi O'zbekistonni, Uchinchi Renessans poydevorini barpo etish yo'lidagi ildam qadamlarimiz bugun o'zining real natijalarini ko'rsatmoqda. O'zbekiston rahbari ta'kidlagani kabi "bugungi kunda biz mamlakatimizda inson erkin va farovon yashaydigan ma'naviy makon, ma'rifatli jamiyat qurish uchun qat'iyat bilan harakat qilmoqdamiz. Qanday qiyinchilik va sinovlarga duch kelmaylik, shu maqsadda boshlagan barcha islohotlarimizni, qabul qilgan dasturlarimizni izchil davom

ettirmoqdamiz”. (Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent, 2022.-261-bet).

Mamlakat rahbari bot-bot ta’kidlagani kabi bugun biz o‘z oldimizga juda katta vazifalarni qo‘ydik. Ularni ado etishda xalqimizning intellektual salohiyatiga, azmu qaroriga suyanamiz. Ammo, bugungi kunda dunyoda sodir bo‘layotgan kuchli globallashuv, turli ma’naviy-mafkuraviy tahdidlarning kuchayib borishi, jamiyatda axloqsizlik ko‘rinishlarining tobora ko‘payib borishi tarbiya, ma’naviy-ma’rifiy sohalarda jiddiy ishlarni olib borishni talab etmoqda.

Nazarimizda bu boradagi ishlarimizning yanada ta’sirchanligini oshirishga jamiyat ayrim a’zolarida ma’naviy-madaniy ehtiyojlar tizimining shakllanishidagi nuqsonlar halaqit qilayotganga o‘xshaydi. Xo‘sh, ma’naviy-madaniy ehtiyojlarning o‘zi nima? Avvalo, ehtiyoj atamasi haqida ikki og‘iz so‘zni bayon etsak.

Ehtiyoj insonning talab, istaklari asosida paydo bo‘ladigan tabiiy xususiyat hisoblanadi. Ehtiyoj insonni doimo faoliyat ko‘rsatishga, o‘zini o‘zi takomillashtirishga rag‘batlantirib turadigan fenomen hodisadir. Ehtiyojlar shaxsning faollik manbai hisoblanadi. U insonning biologik shartlanganligidan tashqari, moddiy va ma’naviy ma’no-mohiyat ham kasb etadi. Odamning ehtiyoji unga ta’lim va tarbiya berish jarayonida shakllanadi, ya’ni insoniyat tomonidan yaratilgan ijtimoiy tarbiya, ko‘nikma, malaka, odat, ma’naviyat, qadriyatlar bilan yaqindan tanishish, ularni o‘zlashtirish orqali amalga oshiriladi.

Ma’naviy-madaniy ehtiyojlar masalasi yurtimizdan yetishib chiqqan barcha buyuk allomayu mutafakkirlar ijodida alohida o‘rin tutadi. Buyuk alloma Abu Nasr Forobiyning ta’kidlashicha bilim va ma’rifatga bo‘lgan ehtiyoj hayotda ro‘y berayotgan voqea, hodisa va jarayonlar mohiyatini, ob’ektiv qonuniyatni ongli tushunish bilan bog‘liq bo‘lgan ma’naviyatdir. Uning fikricha, inson ilm-fan yordamida yuksak ma’naviy barkamollik darajasiga ko‘tarilishi mumkin.

Forobiy ma’naviy ehtiyojlarning inson kamolotidagi o‘rni, uning jamiyatni ma’naviy barqarorligini ta’minlashdagi alohida rolga keng e’tibor beradi. Allomaning qayd etishicha, inson ijtimoiy-ma’naviy takomiliga, baxt-saodatga ilm, ma’rifat vositasida hosil qilinadigan aqliy va axloqiy fazilatlarining mushtarakligi orqali erishish mumkinligini, ilm-hikmatni egallab olish esa, o‘ta murakkab, mashaqqatli ekanini ogohlantirib, shunday degan edi: “Kimki, hikmat yo‘liga kirishmoqchi bo‘lsa, u, avvalo, yosh bo‘lishi, yaxshi mijozlik, har tomonlama odob ilmini o‘rgangan odam bo‘lishi kerak. Avvalo unday kishi Qur’onni, til va qonunshunoslik ilmini egallashi kerak. Unday kishi odamlarga mehribon, pokiza, to‘g‘ri so‘z bo‘lishi, fisqu-fujur, gina, xiyonat, makr va xiyladan holi bo‘lishi kerak”. (Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. –Toshkent, 1998. -195-bet).

Yana bir alloma – Abu Ali ibn Sino ma’naviy ehtiyojlar tizimida axloq masalalariga alohida e’tibor beradi. Uning ta’kidlashicha axloq qotib qolgan narsa

emas. Inson axloqining yaxshi-yomon bo'lishi shart-sharoitga, ijtimoiy muhitga, qolaversa, kishining o'ziga ham bog'liqdir. Chunki, daho talqinicha, yaxshi va yomon hulqning hammasi sharoit, ta'lim-tarbiya, odatlanish natijasida vujudga keladi. Ayni paytda, odamlarning yaxshi va yomon bo'lishiga hokimiyatning ta'siri ham bo'ladi.

Ibn Sinoning ma'naviyat va ma'rifatga oid qarashlari va ta'limotida insonni tarbiyalash, kishilarni to'g'ri yo'lga solib yuborish, odamlar o'rtasida o'zaro hamkorlik va hamjihatlikni kuchaytirish zarurligi haqida falsafiy g'oyalar ibratlidir. "Shifo" kitobida ta'kidlanishicha, kishi boshqalarning ehtiyojini qondirish uchun yashaydi, mehnat qiladi, o'z navbatida boshqalar ham huddi shunday. Birov ko'chat o'tqazadi, birov oziq-ovqat tayyorlaydi, yana birov kiyim-kechak tikadi, ko'pchilik uchun kerak bo'lgan yumushni bajaradi. Shunday qilib, har bir kishi jamiyat uchun ijtimoiy foydali mehnat bilan mashg'ul bo'ladi. (Boboyev H., G'ofurov Z. O'zbekistonda siyosiy va ma'naviy-ma'rifiy ta'limotlar taraqqiyoti. –Toshkent, 2001. -205-bet).

Bugun mamlakatimizda yangi ma'naviy makonni barpo etish, ma'rifatli jamiyatni qurishdan iborat katta hajmdagi vazifalarni bajarish kun tartibiga qo'yilgan. O'zbekiston rahbariyati ana shu vazifalarni jamiyat a'zolarida kuchli ma'naviyat va madaniyatga tabiiy ehtiyojini shakllantirish orqali amalga oshirishga bel bog'lagan.

Xalqimiz madaniy-ma'rifiy ehtiyojlarini shakllantirish o'z-o'zidan amalga oshirilmasligi barchaga ayon. Bu juda katta qiyinchilik bilan bajariladigan ish. Shuning uchun ham mazkur muammoni hal etishni shaxsan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va hukumati o'z zimmasiga olganini alohida ta'kidlash lozim.

Ayniqsa, bu borada 2017 yil 3 avgustda mamlakat rahbarining madaniyat, san'at xodimlari, ijodkor ziyolilari bilan o'tkazgan tarixiy yig'ilishini alohida esga olish lozim. Ana shu yig'ilishda davlat rahbari mamlakatdagi islohotlarning natijasi madaniyat va san'at xodimlari, ijodkor ziyolilar tomonidan olib borilayotgan madaniy-tarbiyaviy ishlarga bevosita bog'liqligi haqidagi fikrlari sohaning keyingi rivojlanishi uchun dasturilamal bo'ldi.

Shu maqsadda so'nggi 6 yilda madaniyat va san'atni rivojlantirish uchun O'zbekiston Respublikasining 4 ta Qonuni, mamlakat rahbarining 40 ga yaqin farmon va qarorlari, Hukumatning 100 da ortiq qaror va farmoyishlari qabul qilindi. Shu o'rinda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 28 noyabrdagi qarori bilan O'zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasining qabul qilinishini alohida ta'kidlash lozim.

Yana bir narsaga e'tibor berish kerakki, uzoq yillar davomida mamlakatimizda madaniyat to'g'risida qonun qabul qilinmadi. Buning natijasida madaniyat va san'at kabi o'ta muhim sohani rivojlantirishga e'tibor susaydi. Madaniyat va san'at xodimlarini ijodiy, ma'naviy-ma'rifiy, huquqiy, moddiy-iqtisodiy jihatdan qo'llab-quvvatlash masalasi o'lda-jo'lda qoldi.

Shuning uchun ham, 2021 yil 23 yanvarda O‘zbekiston tarixida ilk marotaba O‘zbekiston Respublikasining “Madaniy faoliyat va madaniyat tashkilotlari to‘g‘risida”gi Qonuni qabul qilindi. Qonunda madaniyat va san‘at muassasalari, ijodiy uyushma va birlashmalarning huquqiy maqomi belgilandi, ijodkorlarni ijtimoiy himoya qilishga qaratilgan yagona huquqiy baza yaratildi.

Ushbu hujjatlar mamlakatimizda aholi madaniy ehtiyojlarini shakllantirish, qondirish yo‘lidagi muhim qadamlar bo‘ldi. Soha xodimlari maqomini oshirish maqsadida 15 aprel kuni Madaniyat va san‘at xodimlari kuni etib belgilandi.

Aholning madaniy ehtiyojlarini shakllantirishda O‘zbek milliy maqom san‘ati va Respublika Baxshichilik san‘ati markazlari hamda uning huzurida Baxshichilik san‘atini rivojlantirish jamg‘armasi, Yunus Rajabiy nomidagi O‘zbek milliy musiqa san‘ati, Botir Zokirov nomidagi Estrada san‘ati institutlarining tashkil etilishi alohida ahamiyat kasb etdi.

Ayniqsa, madaniy meros ob‘ektlari va san‘at ashyolarini restavratsiya qilish bo‘yicha milliy maktab, shuningdek, xalq cholg‘ulari, milliy raqs, maqom yo‘nalishlarida respublika ko‘rik-tanlovlarining qayta tiklanishi katta voqea bo‘ldi. Jumladan, Boysun tumanida “Boysun bahori” xalqaro folklor festivali, Marg‘ilon shahrida “Buyuk Ipak yo‘li” xalqaro musiqa folklor festivali, Xiva tumanida “Raqs sehri” xalqaro festivali, Qo‘qon shahrida xalqaro Hunarmandchilik festivali tashkil etildi.

Shuni alohida qayd etish lozimki, madaniyat va san‘at sohasida amalga oshirilgan islohotlardan ko‘zlangan asosiy maqsad jamiyat a‘zolarida bugun tobora ortib borayotgan madaniy ehtiyojlarni o‘z vaqtida va sifatli qondirishdan iborat bo‘ldi. Natijada, birinchidan, jamiyat a‘zolarining bo‘sh vaqtini samarali o‘tkazishlari uchun qulay imkoniyatlar yaratildi. Ikkinchidan, joylarda turli-tuman madaniy-ma‘rifiy, ijodiy tadbirlarni tashkil etish uchun sharoit yaratildi. Uchinchidan, tashkil etilayotgan tadbirlar ilmiy jihatdan asoslangan tizimga solindi. To‘rtinchidan, hududlarda olib borilgan madaniy-ma‘rifiy tadbirlar tufayli yangi iste‘dodlar kashf etila boshlandi.

Bularning bari xalqimizning tobora ortib borayotgan madaniy ehtiyojlarini shakllantirish, ularni yangi mazmun bilan boyitishda muhim rol o‘ynadi. Darhaqiqat, jamiyat a‘zolarining madaniy ehtiyojlarini shakllantirish, qondirish o‘z navbatida odamlar ma‘naviy olamini shakllantirish, ularni turli ichki va tashqi ma‘naviy-mafkuraviy tahdidlardan saqlashda muhim ahamiyat kasb etdi.

Aholi ma‘naviy-ma‘rifiy ehtiyojlarini qondirish masalasiga O‘zbekiston hukumati alohida e‘tibor berganligini uning ma‘naviyat va ma‘rifat ishlarini tashkil etish, ish samaradorligini oshirish bo‘yicha olib borgan tizimli ishlaridan ham ko‘rsa bo‘ladi.

Jumladan, 2017-2023 yillarda mamlakatimizda ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar samaradorligini oshirish maqsadida 13 ta normativ-huquqiy hujjat, qabul qilindi. Shu

o'rinda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 28 iyuldagi qarori bilan Respublika Ma'naviyat targ'ibot markazi hamda Milliy g'oya va mafkura ilmiy-amaliy markazi birlashtirilib, ularning negizida Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazining tashkil etilganini tarbiya masalalari biz uchun o'ta dolzarblashib borayotganligidan darak beradi.

Keyinchalik mamlakat rahbarining alohida qarorlari bilan Ma'naviyat va ijodni qo'llab-quvvatlash maqsadli jamg'armasining hamda Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi huzurida Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar institutining tashkil etilishi jamiyatni ma'naviy sog'lomlashtirish yo'lidagi dadil qadamlar ekanligidan dalolat beradi.

Bugungi kunda ma'naviyat va ma'rifat sohasi jamiyatni barqarorlashtirish, aholi, ayniqsa yoshlarni tarbiyalashda muhim rol o'ynayotgan ta'sirchan tizimga aylandi. Aslida bu borada olib borilayotgan ishlardan ko'zlangan asosiy maqsad ham xalqimizning ma'naviy-madaniy ehtiyojlarini shakllantirishdan iboratdir.

Ma'lumki, inson ehtiyojlari avvalo uning iqtisodiy, moddiy ehtiyojlari sifatida shakllanadi. Keyinchalik esa iqtisodiy ehtiyojlar asta-sekinlik bilan ta'minlana borgan sari uning madaniy ehtiyojlari orta boradi. Bugungi kunda mamlakatimizda aynan shunday holatni kuzatish mumkin.

Yana bir narsaga e'tibor berish lozimki, shaxs ma'naviy-madaniy ehtiyojlari uning xohish-istaklari, mayillari asosida ham shakllanishi mumkin. Biroq bu masalada davlatning to'g'ri siyosati bo'lmasa, xalq madaniy ehtiyojini qondirishni o'zining ustuvor vazifasi sifatida kun tartibiga qo'ymasa, mazkur vazifani ado etish qiyin bo'ladi.

Masalaning boshqa jihatini ham bor. Jamiyat a'zolari o'z madaniy-ma'rifiy ehtiyojlarini shakllantirishdan manfaatdor bo'lsada, biroq ularning bu harakati davlat tomonidan qo'llab quvvatlanmasa uning samarasi bo'lmaydi. Shu nuqtai nazardan, har qanday jamiyatda davlatning o'zi aholi madaniy ehtiyojlarini oshirishga ehtiyoj sezishi lozim.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, jamiyat qanchalik darajada rivojlanib borgan sari uning fuqarolari ma'naviy-madaniy ehtiyojlari shunchalar darajada ortib boraveradi. Natijada shaxsning moddiy ehtiyojlari o'z o'rnini asta-sekinlik bilan ma'naviy ehtiyojlarga bo'shatib bera boshlaydi.

Bu narsani bugungi O'zbekiston misolida ko'rish mumkin. Bundan 10-15 yillar avval mamlakat aholisining moddiy-iqtisodiy ahvolini yaxshilash eng ustuvor ahamiyat kasb etgan bo'lsa, bugungi kunda odamlarimizning ta'lim, ilm-fan, madaniyat, tarbiya kabi azaliy qadriyatlarga nisbatan ehtiyojlari tobora ortib bormoqda. Bu narsani har qadamda uchratish mumkin.

To'g'ri moddiy-iqtisodiy ehtiyojlarning o'sishi muayyan bir davrda to'xtab qolishi mumkin emas. U doimo rivojlanib boraveradi. Ammo, shaxs ma'naviy-

madaniy ehtiyojlarini qondirish qanchalar darajada takomiliga yetgan sari, ma'naviy-madaniy ehtiyojlarning ko'lami ortib boraveradi.

Mazkur masalalar bugun yurtimizda yangi ma'naviy makonni qurish, ma'rifatli jamiyatni barpo etish nuqtai nazaridan ham to'g'ri, deb o'ylaymiz. Chunki, mazkur jarayonlar shaxsning sof ma'naviy ehtiyojlaridan iborat.

Yana bir muhim masala shundan iboratki, har qanday jamiyatning rivojlanishi unda davlat, jamiyat va inson ehtiyojlarining uyg'unligiga bog'liq. Bugun Yangi O'zbekistonni barpo etish, Uchinchi Renessans poydevorini yaratish uchun eng qulay payt va vaziyat ekanining sababi shundaki, ham shaxs, ham jamiyat, ham davlat ehtiyojlari, manfaatlari uyg'unlashgan, ularni yagona maqsad birlashtirib turibdi. Ana shu omil bizni albatta ko'zlagan maqsadimizga olib boradi.

GIYOHVANDGA CHALINGANNING BEGONASI BO'LMAS YOXUD RAHMINGNI VA QAHRINGNI KELTIRUVCHI ILLAT.

Sobirov Almurod,

tibbiyot fanlari falsafa doktori (Phd),

Bandixon tumani tibbiyot birlashmasi bosh shifokori,

26- iyun “Xalqaro giyohvandlikka qarshi kurash kuni”.

Tabiatni qanday qilib asrash, urushlardan, texnikaviy taraqqiyot keltirib chiqaradigan kulfatlardan himoyalaniish to'g'risida bosh qotirishdan avval ma'naviy ma'noda inson qanday qilib inson bo'lib qolajagini, nafaqat aql-idrokli mavjudot shaklida emas, balki his qiladigan, vijdonli inson qandoq bo'lishi kerakligini bilmoq kerak”.

Chingiz Aytmatov.

Annotatsiya: Asr vabosi deb atalmish giyohvandlik sayyoramizning barcha hudud aholisi lrasiga keng tarqalgan. Bu muqarar ma'naviyatsiz domiga eltuvchi illat jins, yosh tanlamaydi. Bu illatning nishoni asosan umrning bahori, oltin davr o'smir va balog'at yoshdagilar. Bu kasallik girdobiga tushganlarga ham rahming, ham qahrining kelarkan. Mavzuda mazkur kasallik, uning oldini olish yo'llari va bu yo'lga kirganlarning ayanchli hayot yo'li haqida real bitiklar bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: Giyohvandlik, narkotik, kasallik, qaramlik, inson, organizm, mas'uliyat,

Kirish: Aslida asr vabosi qaramlik kasalligi giyohvandlik (narkomaniya so'zi grekchada zanjir, mayil, ehtiros ma'nosini beradi) inson organizmi ni o'ziga rom qilib, oxir-oqibat muhtalo qilib, o'ziga bog'lab qolishi bilan kechuvchi kasallikdir. Bu kasallik narkotik moddani iste'mol qilib, o'sha kimyoviy moddaga bog'lanib qaram bo'lib qolish bilan kechgani undan voz kechish va davolash qiyin kechadi. Aynan giyohvandlik illatiga elakishish ning oldini olish muhimligini bob-bot eslatish va targ'ib qilaylik-ki giyohvandlik girdobiga tushganing begonasi yo'q.

Mavzu asosi: Kasallikning “Giyohvand moddani iste'mol qilishga kuchli xohish, qabul dozani muttasil oshirib borish, oxir oqibat shu moddaga ruhan va jismonan qaram bo'lib qolish” simptomatik belgilari mavjud. Qaramlikning paydo bo'lishi xafagarchilikdan qochish, zerikish, yolg'izlik, hayotiy qiyinchilik va muammolar

girdobida qolish sabablari turadi. Giyohvandlikka elakishish sabablari: Stresslarga chidamsiz, o'ziga ishonchsizlik va o'zgalarga tobelik hissi, hayotiy qarorlarini qabul qila olmaslik, tajavuzkor, qo'zg'aluvchan, dezaptatsion muhit, oila va maktabda mehr-tarbiya sustligi kabilardir. Giyohvandlikka ro'ju qo'yishda shaxsning fe'l-atvori, xarakteri ya'ni doimo qandaydir ko'ngilsizlikni kutib yashash, nizolardan qo'rqish, ruhiy qiyinchiliklar oldida irodasizlik holatlari qaramlik shakllanishida vosita bo'ladi. Bunday kishilar odatda o'ziga past baho berib ojizligi, kamsitilgan, ishonchsiz tuyg'ularini giyohvand modda iste'moli kayfiyatini ko'tarib, muammolardan xolos qiladi. Stress holat lardan chiqa olmaydigan ma'naviyatsiz, maqsadsiz, irodasizlik qaramlik xususiyatlarining rivojlanishiga olib keladi. Yashash, o'qish joyidagi stressli muhitdan chiqishga, ko'nglidagidek suhbatdosh topolmayotgan oila viy farzandlar bu girdobning o'ljasiga ko'proq aylanishi mumkin. Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti bu illatga qaram bo'lish qolishni:

1. Biofiziologik darajasi: nasliy –irsiy mayllik gen orqali o'tadi.

2. Individual-psixiologik darajasi: o'zining mavjud tabiiy aqli-shuuri ya'ni ruhiy holati va shaxsiy tajribasiga ishonib, o'zining ruhiy holati va qanoatlanmayotgan yashash tarzini sun'iy o'zgartirishga intilish orqali.

3. Mikroijtimoiy darajasi: yashash, o'qish, tengqurlari orasidagi muhit ya'ni narkomaniyaga mayllik holati borligi. Shu o'rinda oiladagi muhitga to'xtalib o'tsak: A) Ba'zan bolaga haddan tashqari g'amg'o'rlik qilish, ularni kuchli nazorat qilish, o'rtoqlarini ham tanlab berish va ularning orasidagi nizolarga-da aralashish, o'qituvchilar va maktabdagi muammolarni borib hal qiluvchi oilalar. B) Oiladagilar faqat o'z muammolari bilan o'ralashib qolib, farzandi va uning orzu-havasi, istagi bilan qiziqmaydi. Ba'zilar esa bolalarini o'ziga e'tiborini sovg'a yoki moddiy rag'bat orqali qaratib, ta'magirlik xislatini uyg'otadi. Nazoratsiz, o'zi bo'larchilik muhitidagi bola yomon guruhdagi bolalar orasiga tushib, ularning izmidan borishi mumkin. V) Oilada xo'rlash, zo'rlash, tajavuzkorlik muhitida o'sgan bola qo'rqqonlik hissi uyg'onib, ruhiy zo'riqish, ma'naviy tazyiqqa uchrashi, o'ziga past nazar bilan qarash xulq atvorini yuzaga keltirishi giyohvandlik illati o'ljasiga aylanishi ehtimolligini oshiradi. Alkogol ota-onalar farzand lari alkogol va giyohvand bo'lib qolishi bejiz emas-ki ular andozani aynan o'z oilasidan oladi-da. Maktab dezadaptatsiya (moslashuv qobiliyati yetishmas ligi natijasida inqiroz olib kelishi qo'pincha ijtimoiy qo'llab-quvvatlash ning sustligi bois) sabab bo'lishi mumkin. O'quvchining darslarni o'zlashtirolmasligi, ustozlari va tengqurlari bilan kelisha olmasligi, dars yuklama si va uyga vazifalari bajara olmay, maktabdan bezish-qochishga olib kelishi mumkin. Ayniqsa ota-onalar bilan maktab xodimlari va ustozlari orasida nizoli holatlar o'quvchilarga salbiy ta'sir etishini unutmaslik lozim. Insonlar ayniqsa bolajonlarga atrof-muhit ta'siori muhimligini uning yashash va hayot tarzini belgilashini unutmaslik kerak."Ajodlarimizning farzandingni olimga shogirdlikka qo'y yoki davraga",

“Ahloqi yoshdan, odobi boshdan”, “Onaning ko‘ngli bolada, bolaning ko‘ngli dalada”, “1 bolaga 7 qo‘shni ota-ona”, - kabi naqlar zararli illatlar kashandalik, ichkilikbozlik va giyohvandlikning oldini olishda salmoqli ahamiyatga ega. Bu kabi ruhiy siqilishni giyohvand modda taskin beradi.

4. Makroiijimoiy dara jasi: yashayotgan jamiyatdagi yashash tarzi ma’naviy-iqtisodiy jihatdan qo‘llab-quvvatlanishi. Kurrai zaminda el salomatligi, farzandlar barka molligi va jinoyat olamini nazoratga olmagan zaminlar bor-ki aynan shu go‘shalarda giyohvandlik kabi illatlar keng ildiz otmoqda.

Sir emas ayniqsa o‘smir-yoshlar muhit qurboni-ki davradosh-tengdoshlarining ta’siri muhim o‘rin tutadi. Giyohvandlik girdobi o‘ljolari ko‘pincha iqtisodiy baquvvat oila farzandlari bo‘lishadi. Mana ishonmasang bir totib ko‘r hayotning lazzatli, go‘zal ekanligini bilasan, muammolaring tumandek bir zumda tarqalib ketadi, - deya 1-2 marta kerak bo‘lsa tekinga ham ulashadi. Bu zormandaga bog‘lanib-qaram bo‘lish uchun 1 marotaba tatib ko‘rsa yetisharli, keyin esa bu modda o‘zi domiga tobelik sari tortaveradi. Giyohvandlikka qaram bo‘lib qolishiga sabab, boshida organizmda qator ijobiy hislar “rohatlanish, lazzatlanish, ruhiy-jismoniy xotirjamlik topish, muammolarni butkul unutish, baxtiyorlik damlarni” paydo qilishidir. Albatta har qanday qaramlilik zamirida insonning ehtiyoji yotadi, ammo bu ehtiyojga bog‘liqlik hayotiy zaruratga aylanib, bog‘lanib qolganini sezmay ham qoladi. Natijada organizmda kuchli istak paydo qiladi, bu istakni kerak bo‘lsa nazorat qila olmaydigan ehtirozga aylanib ketadi. Narkodiller amallab “o‘lja” sini qo‘lga kiritib olsa bas, so‘ngra o‘ljasi do‘ppaygan boyvachchaning “cho‘ntagini” sini bo‘shatib olaveradi.

Giyohvandlikka elakishgan jonini garovga qo‘yib, yana tatib ko‘rish, o‘sha vaqti chog‘ligu-lazzat uchun har qanday pastkashlik va jinoyatga ham qo‘l uradi. Giyohvand modda girdobiga tushgan o‘ljasini tez orada o‘z izmiga tortib, hukmronligini o‘tkazib, kerakli “doza”ni topib qabul qilish uchun salomatligi, sha’ni, nomusini, oilasini hatto o‘zi va o‘zligini garovga qo‘yadi va oxir-oqibat barcha qadriyat-insoniy xususiyatlardan mosuvo bo‘lib, ayanchli o‘lim topadi. Masala uning girdobiga tushirmaslik, tushganlarni esa boshqalarni o‘z davrasi, domiga tortishning oldini olishda. Asr vabosi nomi bilan dunyo tamadduni ahliga birdek qo‘rqinch solmoqda-ki,-giyohvandlik yosh, sarhad, jins tanlamasligi uchun ham unga elakishganing begonasi yo‘q, oldini olish esa umum bashariyat burchidir. Ushbu kasallik haqida kengroq ommabop holda yoritishdan muddao illatga elakishgan zamondoshimizga yordam qo‘limizni cho‘zaylik,-zero 1 bolaga 7 mahalla ota-ona. Giyohvand 1-bosqichda: andisha, insoniylik odob-axloq va burch-mas’uliyatni unitadi. 2-bosqichda “doza”ni topishga intilish yo‘lida hech qandan maslahat, nasihatga quloq tutmay, jizzaki, bezovta holatga tushib oldingi dozalarga qanoatlanmay, boshqa yaxshirog‘i-kuchliroq turlaridan tatishni,shu kayfiyatda yashovchi do‘stlar, guruhlarini topish ilinjida yashaydi. Darslarga bormaslik, uyga kech kelish, kasbi, oilasiga loqaydlik,

sog'lom turmushdagi do'stu-muhitni tark etib, o'z xayoloti bilan yashaydi. 3-bosqichida giyohvand moddaga ro'ju qo'yib, qaramligi ortib tobelik holiga tushadi va faqat o'shaning "kayfi"ni olish bilan barcha muammolari boshini achitib turgan barcha noxush, salbiy fikrlardan qutilish. Unda madaniy-ma'naviy dunyosi toraygan, sabr-bardoshga zil yetgan, iroda-qobiliyat, hayotiy dunyoqarash inqiroz tomon yuz tutgan. 4-bosqichda to'liq "og'u"o'ljasiga aylangan, fikri-zikri o'z xumorini qondirish, hayotiy, oilaviy, odamiylik mas'uliyatlardan mosuvodir. Faol giyohvandlarning umri 5-7 yilcha (ko'pincha "doza"ni oshirib yuborishi sabab bo'ladi.), farzandli bo'lsa nogiron. chala yoki o'lik tug'iladi. Iste'mol qilguvchining terisi va ko'zida o'zgarish, ishtaha bo'g'ilishi yoki aksincha oshib ketishi, uyqusizlik, yo'tal kabi belgilar kuzatiladi. Kayfiyati beqaror, xotira va fikrlashuvi buzilishi, o'qishi va ishidan sovlash, dori va farmakologik qo'llanmalarga qiziqishi ortishi, gigena qoidalari va kiyinishiga e'tiborsiz, yaqinlari muloqatidan va tanqiddan qochish.

Mavzuning xulosasi: Giyohvandlikka chalinganni davolashdan ko'ra oldini olish afsal va oson. Giyohvandlik inson hayoti va salomatligi uchun zararli bo'lgan illatlar kashandalik, ichkilikbozlikdan ming chandon xavfli ekanligini aholi orasida keng targ'ib qilaylik. Giyohvandlikning oldini olishda ma'rifiy-profilaktik dasturlar asosida mavzuga hayotiy tajriba va bilimga egalar hamkorlikda maqsadli guruhiga yashash mahallamiz va oilamizni "Giyohvandlik ta'qiqlangan hudud" ga aylanishiga hissa qo'shaylik va mas'ul o'laylik. O'smir-yoshlarni bo'sh vaqtlarini sport va kitob o'qishga jalb qilaylik, -zero ularning "Bo'sh vaqti-narkodillarning ish vaqti" o'lmasin. Umumbashariyat muammosi bo'lgan asr vabosi o'lmish giyohvandlikka qarshi kurash va uning oldini olishga befarq bo'lmaylik.

Inson hayoti va salomatligi kushandasi giyohvandlikka qarshi kurashishga milliy ma'naviyat va insoniy axloqu-ong bilan yondashishga keng ahamiyat beraylik. Giyohvandlik va uning zararini maktabgacha, maktab va oliygohlarda dars programmasi orqali chuqurroq yetkazishga erishaylik. Giyohvandlikka qarshi kurashish masalasini sog'liqni saqlash tizimida targ'ibotni e'tiborni kuchaytirib, o'quv darsliklarida maskur soha kengroq yoritaylik. Giyohvandlikka qarshi kurashni tibbiy valeologiya bilan integratsiyalab, sog'liqni saqlash tizimining o'quv - profilaktik amaliyotida tadbiq qilaylik. Barcha anjuman qatnashchilari va tinglovchilarini giyohvandlikka qarshi kurashish bilan oldini olishga mas'ul va daxldor bo'lishga chorlab qolamiz, - zero giyohvandlikka elakishganning begonasi bo'lmas !!!

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati.

1. Umringizga zomin bo'lmang. Jumanazar Madiyev. Tafakkur 2014.
2. Xalqaro ibn Sino o'qishlari tezis to'plamlari. 2015- 2019-2020 yillar.
3. Sog'lom hayot ko'prigi. Jumanazar Madiyev. Tafakkur. 2015 yil.
4. Valeologiya 1-Respublika ilmiy-amaliy anjumani tezis material. 2014.
5. "Ma'naviyat – ajdodlarimiz milliy an'analari beshigi". 2023 yil Toshkent. Buyuk yurt bosmaxonasi. J.Madiyev va boshqalar.

MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA MA'NAVIY TIKLANISHNING O'RNI

Qurbonov Tohir – Qarshi davlat universiteti,
dotsenti, falsafa fanlari nomzodi.

“...biz barpo etayotgan Yangi O'zbekiston mafkurasi avvalo insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik mafkurasi bo'ladi. O'zbekiston taraqqiyotining bugungi jarayonlari milliy g'oya va ma'naviy yangilanish yo'nalishida ham jamiyat va davlatimiz rivojining yangi bosqichi boshlanganidan dalolat beradi”.

SH.M.Mirziyoyev

Annotatsiya. Ushbu maqolada ma'naviy tiklanish negizida milliy mentalitetdagi o'zgarishlar ilmiy tahlil etiladi. Albatta jamiyat taraqqiyotining muayyan bosqichlarida ijtimoiy hodisalarga munosabat xilma-xil tarzda namoyon bo'ladi. Xususan, mustaqilligimizning birinchi kunidan boshlab, hayotimizning barcha jabhalarida «qadriyatlar», «ma'naviy tiklanish», «milliy ong», «milliy g'urur», «milliy iftixor» kabi atamalar tez-tez ishlatila-digan bo'lib qoldi. Bu bejiz emas. Zotan, mustaqillik, ayni paytda, ma'naviy tiklanish hamdir. Uni esa mazkur tushunchalarsiz tasavvur etib bo'lmasligi ilmiy tahlil etib beriladi.

Kalit so'zlar. Ma'naviy tiklanish, mentalitet, milliy mentalitet, qadriyatlar, milliy ong, milliy g'urur, milliy iftixor, bag'rikenglik, sahovatlilik, mehmondo'stlik, o'zaro hamkorlik, hamdardlik, elkadoshlik, an'ana, urf-odatlar.

Ma'lumki, bugun yangi O'zbekistonda olib borilayotgan bugungi keng ko'lamli islohotlar, yangilanish va o'zgarishlar muqarrar tus oldi, endi ularni ortga qaytarib bo'lmaydi, eng muhimi, yurtimizda amalga oshirilayotgan ishlar, yashayotgan odamlar, ularning tafakkuri, mentaliteti, hayotga o'z atrofida yuz berayotgan barcha voqealarga bo'lgan munosabati o'zgarmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev bugungi taraqqiyotning mana shunday o'ziga xos xususiyatlarini teran his etib, buyuk maqsadlar bilan yashayotgan xalqimizning intilishlariga mos keladigan 2022-2026 yillarda mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasining yettita ustuvor yo'nalishi bo'yicha qabul qilingan qarorda inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish, mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirish, milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash, adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish, ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish, milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda umumbashariy muammolarga yondashish, mamlakatimiz xavfsizligi va mudofaa salohiyatini kuchaytirish, ochiq, pragmatik va faol tashqi siyosat olib borish, xalqimizning munosib hayot kechirishi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-

sharoitlar yaratish, ayni vaqtda mamlakatimiz bosib o'tgan taraqqiyot yo'lining chuqur tahlili, bugungi kunda jahon bozori konyunkturasi keskin o'zgarib, globallashuv sharoitida raqobat tobora kuchayib borayotgani davlatimizni yanada barqaror va jadal sur'atlar bilan rivojlantirish uchun mutlaqo yangicha yondashuv hamda tamoyillarni ishlab chiqish va ro'yobga chiqarishni taqozo etmoqda.

Kishilar o'zaro munosabatga kirishayotganda millatning mentaliteti, ahloqi va ma'naviy xususiyatlari o'z ifodasini topgani singari, xalqaro munosabatlarda ham bunday xususiyatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Xuddi shuning uchun ham, ma'naviy tiklanish negizida milliy mentalitetdagi o'zgarishlar haqida tasavvurga ega bo'lish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek, - "Biz - g'ururi, oriyati, ma'naviyati baland xalqmiz. Bu, hech shubhasiz, katta boylik. Ajdodlarimiz asrlar davomida asrab-avaylab kelgan bu boylikni yo'qotib qo'ysak, kelgusi avlodlar bizni aslo kechirmaydi. Aksincha - bu fazilatni xalqimizni, millatimizni birlashtiradigan eng kuchli tamoyilga aylantirishimiz kerak. Negaki, milliy g'ururi baland xalqning qadr-qimmatini ham baland, ma'naviyati, irodasi kuchli bo'ladi. Bunday xalq bilan har qanday buyuk maqsadlarga yetish mumkin" {1}.

Ma'naviy tiklanishning eng muhim ne'matlaridan biri bu – o'zbek tilini Davlat tili maqomini olishidir. Tilning davlat tili maqomida bo'lishi shu davlatning mustaqilligini ko'rsatuvchi muhim shartlardan biridir. Bugun yer yuzida 7000 ga yaqin til va laxja bo'lsa, ulardan bor-yo'g'i 178 tasi davlat tili maqomiga ega. Ular orasida o'zbek tili ham borligi bizning baxtimiz, faxrimizdir.

O'zbekiston davlat mustaqilligiga erishishi bilan o'zbek tilining milliy jozibasini tiklash uchun real imkoniyat vujudga keldi. Tilning lug'at tarkibini mustahkamlashga e'tibor kuchaytirildi. Uning o'ziga xos xususiyatlari ya'ni milliy jozibasi mamlakat matbuoti sahifalarida chop etilayotgan materiallarda, radio va televedeniye eshittirishlarida, davra suhbatlarida, bahs-munozaralarda, shoirlarimiz she'rlarida, yozuvchilarimiz, olimlarimiz asarlarida, san'atkorlarimizning ashulayu muzikalarida yaqqolroq namoyon bo'la boshladi. O'zbek tili milliy Parlamentimiz minbarlaridan, ilmiy-ommaviy anjumanlardan baralla eshitilmoqda. U jamoat joylarida ham o'z o'rnini kengaytirdi. Mamlakat ta'lim tizimida, xususan, o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlarida o'zbek tilini o'rganishga e'tibor tubdan o'zgardi. Davlat idoralardagi asosiy ishlar o'zbek tilida olib borilayotir. Bir ibora bilan aytganda, o'zbek tilining milliy jozibasini tiklash va har tomonlama rivojlantirish boshlandi.

O'zbek tili jozibasini tiklashning eng muhim yo'li uning sofliqi, musaffoligini ta'minlashdir. Fuqarolarda o'z ona tilida sof gapirish, nutq so'zlash, ravon yozish madaniyatini shakllantirishdir. Har bir millat o'z ona tilining sof bo'lishini istashi tarixiy haqiqatdir. Lekin fan va texnika jadallik bilan rivojlanayotgan, uning yutuqlari

fuqarolar turmush tarziga kirib borayotgan hozirgi zamon sharoitida milliy tillar, xususan, o'zbek tilining sofligiga erishish mumkin emas. Jahonda hech bir til o'zining milliy xususiyatlari, so'z, ibora va atamalari bilan chegaralanib qolmaydi. Aksincha, jahon sivilizatsiyasi, xususan fan va texnika taraqqiyoti tufayli muomalaga kirib kelgan yangi so'zlar, iboralar bilan boyib boradi. Chunonchi, bugun jahondagi barcha kishilar nutq madaniyatiga hozirgi zamon fan va texnika taraqqiyoti tufayli kirib kelgan, baynalminal ahamiyatga ega bo'lgan kompyuter, elektron parapsixologiya, molekulyar fizika, organik kimyo, plastika, fonologiya kabi qator atamalarning ona tilimizga kirib kelishi fikrimizning isbotidir.

O'zbek tilining sofligini ta'minlash o'ta nozik muammo.

O'zbek tili jozibasini tiklashning yana bir yo'li lug'atshunoslik va atamashunoslikni rivojlantirishdir. Chunonchi, o'zbek tilida lug'atshunoslik va atamashunoslikni rivojlantirmoq uchun uning katta izohli lug'atini, etimologik lug'atini, chet tillardan kirib kelgan so'zlar lug'atini, fan va texnikaning turli sohalariga oid mukammal atamalar lug'atini, hatto xalqimiz savodxonligini oshirishga mo'ljallangan turli katta-kichik cho'ntak lug'atlarini tayyorlash lozim.

Yuqoridagi fikr-mulohazalarga asoslanib, ishonch bilan aytish mumkinki, o'zbek tilini muhofaza qiluvchi, uning milliy jozibasini oshiruvchi qudrat qonun emas, balki xalqning o'zidir. Chunki muayyan tilda hech kim gapirmay qo'ysa, u ijtimoiy munosabatlar jarayoniga tatbiq etilmasa, u o'z jozibasini yo'qotadi. Chunonchi, olim o'z asarida, shoir o'z she'rida, ona o'z allasida, hofiz o'z qo'shig'ida qo'llamaydigan til hech qachon o'z milliy jozibasini namoyon qila olmaydi.

Ma'naviy tiklanishning eng muhim ne'matlaridan yana biri bu – milliy qadriyatlarning tiklanishidir. Milliy qadriyatlar har bir kishining tili, tarixi, dini, adabiyoti, san'ati, rasm-rusumlari, urf-odatlar, bayramu-sayillari, boshqacha aytganda madaniy-ma'naviy merosi, insoniy fazilatlari, xislatlarining yig'indisidir. Milliy qadriyatlar o'sha millatga mansub har bir kishi tomonidan yaratilgan insoniylik, odamiylikka xos fazilatlar, xislatlar, xosiyatlarni, milliy madaniy meros xazinasiga qo'shgan hissasini ifodalovchi ko'rsatkichdir. Milliy qadriyatlar millatning ravnaqi yoki inqirozi bilan bevosita bog'liq bo'ladi. Boshqacha aytganimizda, milliy qadriyatlar millatning o'tmishi va buguni bilan bog'liq. Shuning uchun ham «milliy qadriyatlar millat rivojlanishi bilan rivojlanadi, inqirozga uchrashi bilan qadrsizlanadi. Shuning uchun ham millat o'zining qadriyatlarini vujudga keltirib, ularning yangi-yangi qirralarini va jihatlarini sayqallashtirib, taraqqiyot jarayonida takomillashtirib turishi ma'nosida o'z qadriyatlarining haqiqiy egasi, makon va zamondagi ilgarilanma harakatdan iborat o'zgarishlar jarayonida ularni o'tmishdan kelajakka tamon yetkazib boradigan eng asosiy obyektidir»{6}.

Milliy qadriyatlar kishilar tarixiy birligini ta'minlaydigan etnik makonda shakllanadi va turli-tuman shakllarda namoyon bo'ladi. Kishilarning ongi va

faoliyatiga o'z ta'sirini o'tkazadi. Odamlarning kundalik turmush tarzida, ularning moddiy va ma'naviy ehtiyojlarida, manfaatlarida, qiziqishlarida yaqqol ko'zga tashlanadi. Shuningdek, milliy qadriyatlar bir joyda qotib qolmaydi, tarixiy taraqqiyot jarayonida o'zgarib, takomillashib boradi. Yangicha mazmun va shaklga kiradi.

Ma'naviy tiklanishning eng muhim ne'matlaridan yana biri bu – milliy g'ururdir. Milliy g'urur deganda, o'z millatining moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini chuqur anglab yetish, ona tili, dini, tarixi, madaniyati, adabiyoti va san'ati, urf-odatlar, rasm-rusumlari, bayramu-sayillaridan faxrlanish tushuniladi. Milliy g'urur millatning vujudga kelishi, shakllanishi bilan paydo bo'ladi va rivojlana boradi. Millatning vujudga kelishi va rivojlanishi bevosita Vatan ravnaqiga bog'liq bo'lganligi uchun milliy g'urur taraqqiyoti va yuksalishi ham Vatan taraqqiyotiga bog'liqdir. Shuning uchun ham milliy g'urur - Vatanga bo'lgan sadoqat, mehr-muhabbat, bir so'z bilan aytganda, vatanparvarlikda yaqqol namoyon bo'ladi.

Milliy g'urur insonda mavjud bo'lgan barcha qobiliyatlar, iste'dodlarni Vatan va millat manfaati uchun safarbar qilishga ichki stimul vazifasini bajaradi. Mamlakatimizda sodir bo'ladigan yirik ijtimoiy o'zgarishlarni yanada jadallashtirish kishilardagi milliy g'urur tuyg'usi bilan bevosita bog'liqdir. O'z taqdirini mamlakat, xalq taqdiri bilan mustahkam bog'lagan kishigina mustaqil davlatimiz manfaatini hammadan ko'proq himoya qilishga qodir bo'ladi. Aniqroq qilib aytadigan bo'lsak, mamlakat fuqarolarining milliy g'ururi qancha baland bo'lsa, ularning jamiyat taraqqiyotiga qo'shadigan xissasi shuncha ko'p bo'ladi.

Milliy g'ururi baland inson Vatan, millat, xalq, davlat, jamiyat manfaatini o'z manfaatidan hamisha ustun quyadi. Xuddi shuning uchun ham milliy g'urur tuyg'usini shakllantirish bugungi kundagi eng asosiy vazifalaridan biri sanaladi.

Ma'naviy tiklanishning eng muhim ne'matlaridan yana biri bu – milliy faxr, milliy iftixordir. Publitsistik adabiyotlarda «g'urur», «faxr», «iftixor» tushunchalari biri-ikkinchisiga o'xshash tushunchalar deb ta'riflanadi. Aslida ularning mazmunan yaqinligi bo'lsada, ayni bir paytda biri-ikkinchisidan ma'lum darajada farq qiladi. Ma'lumki, har bir fuqaro o'z yutuqlaridan qoniqish hosil qilganidek, o'z xalqi, o'z Vatani, o'z millati, o'z qishlog'i, o'z tumani, o'z viloyatining yutuqlaridan faxrlanadi. Faxrlanish milliy g'ururning boshlanishi, qoniqish tuyg'usi bo'lsa, milliy iftixor milliy g'ururning yuqori bosqichidir. Xuddi shuning uchun ham milliy iftixor millatni yaxlit ijtimoiy birlik ekanligini his qilishda namoyon bo'ladi. Boshqacha aytganda, milliy iftixor ruhiy-ma'naviy fazilatdir. Milliy iftixor insonning ongi va faoliyatida o'zi mansub bo'lgan millatning madaniyati, tarixi, dini, tili, qadriyatlari qanchalik o'rnashib olganligini ham ifodalaydi. Uning mustahkamligi milliy birdamlikda yaqqol ko'rinadi.

Milliy iftixor fuqarolik tushunchasiga yaqin tushunchadir. Ma'lumki, fuqarolik kishini qaysi millatga mansubligini emas, balki muayyan mamlakatga, shaxs yashab

turgan makonga bog'liqligini ifodalovchi tushunchadir. Boshqacha aytganimizda, fuqarolik - shaxs bilan davlat o'rtasidagi munosabatlarni ifodalaydi. Turli millatga mansub bo'lgan bir mamlakat fuqarolari millatidan qat'iy nazar o'z davlatining mustaqilligi, davlatning ramzlari (gerbi, bayrog'i, madhiyasi, Konstitutsiyasi) bilan faxrlanadilar.

Ma'naviy tiklanishning eng muhim ne'matlariga xos bo'lgan asosiy xususiyatlardan biri faxrlanishdir. Faxrlanish milliy g'urning boshlanishidir. Milliy g'urur insonparvarlik bilan uyg'unlashib ketadi. O'zbekona milliy g'urur boshqa millatlar, elatlarning milliy g'ururidan o'zining insonparvarlik xususiyatlari bilan ajralib turadi. O'zbekning insonparvarligi keksalarga, ulug'larga hurmat, yoshlarga mehr-shafqat, bechora, g'arib, miskinlarga, yetimlarga xayr-saxovat, ota-onaning ko'ngliga qarab ish tutish, do'stlarga, qarindosh-urug'larga yaxshilik qilish, boshga tashvish tushganda g'amxo'r, madadkor bo'lish, topganini yaxshilikka sarflash kabi milliy qadriyatlarimizda ravshanroq ko'rinadi. Afsuski, xalqimizning biz yuqorida sanab o'tgan qadriyatlari hammaning turmush tarzidan keng o'rin olgan deb bo'lmaydi. Bunday madaniy-ma'naviy merosdan bebahra bo'lib qolgan kishilar ham borki, ular xudbinligi, baxilligi, hasadgo'yliqi, ochko'zligi, g'arazgo'yliqi bilan o'zbek millatining obro'sini to'kadilar.

Albatta jamiyat taraqqiyotining muayyan bosqichlarida ijtimoiy hodisalarga munosabat xilma-xil tarzda namoyon bo'ladi. Xususan, mustaqilligimizning birinchi kunidan boshlab, hayotimizning barcha jabhalarida «ma'naviy tiklanish», «til», «milliy qadriyatlar», «milliy g'urur», «milliy iftixor» kabi atamalar tez-tez ishlatiladigan bo'lib qoldi. Bu bejiz emas. Zotan, mustaqillik, ayni paytda, ma'naviy tiklanish hamdir. Uni esa mazkur tushunchalarsiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Xullas, ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishda ma'naviy tiklanishning ahamiyat muhim bo'lib, unda asosan ma'naviy tiklanishning eng xususiyatlari o'zbek tili, milliy g'urur, milliy faxr, milliy iftixor tushunchalarini mazmun-mohiyatini chuqur etish muhim ahamiyat kasb etadi. muhim xalqimizning

Adabiyotlar ruyxati:

1. Sh.M.Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi. Toshkent. "O'zbekiston". 2021 yil.
2. Sh.M. Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: - O'zbekiston, 2017. – 488 b.
3. I.A. Karimov Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent. Ma'naviyat. 2008.
4. I.A. Karimov Ona yurtimiz baxti iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish – eng oliy saodatdir. –T.: - O'zbekiston, 2015. – 302 b.
6. Nazarov Q. Aksiologiya. Qadriyatlar falsafasi.- T.: 1998.- 56 b.
7. Q.Xonazarov. Milliy mentalitet-taraqqiyot omili. //Muloqot.- 2000-, №3.-,B.
8. M.Bekmurodov. O'zbek mentaliteti. Toshkent. 2001.- 95 b.
9. Sh.Yusupov. Milliy mentalitet – taraqqiyot omili. Toshkent. 2016.
10. A.Erkayev. Ma'naviyat millat nishoni. T.: Ma'naviyat.1997.
11. M.Quronov. O'zbek xarakteri va milliy g'oya. T.: Ma'naviyat, 2005.

OLIV TA'LIM TIZIMIDA MA'NAVIV-MA'RIFIY ISHLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING DOLZARB VAZIFALARI

Avazov Kamil Xolliyevich siyosiy fanlar
bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Shomurodova Shaxlo Baxodir qizi
Termiz davlat pedagogika instituti
o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Oliy ta'lim tizimida ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishning dolzarb vazifalari, vatanparvarlik, ta'lim va tarbiyaning qo'shib olib borilishida ijtimoiy-gumanitar fanlarning ahamiyati, shuningdek, tarbiyada ta'lim tizimining o'zni to'g'risida so'z yuritiladi. Vatanparvarlik va ijtimoiy tarbiya barcha mamlakatlarda ham davlat va jamiyat ravnaqida muhim asos bo'lib hisoblanadi. Fuqarolarda, ayniqsa yoshlarda milliy tarbiya, vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish va kuchaytirishda bir qancha omillar ishtirok etib, bulardan ta'lim tizimi alohida o'rin tutadi.

Kalit so'zlar. oliy ta'lim. Jamiyat, vatanparvarlik, ta'lim, tarbiya, milliy qadriyatlar, milliy g'oya, mafkura, jamiyat, davlat, manfaat, millat, ona tili, xalq, ma'naviyat, ma'naviy qadriyatlar, yurtga muhabbat, sadoqat, fidoyilik.

Jahon miqyosida ma'naviy va mafkuraviy jarayonlar transformatsiyasining turli strategik yo'nalishlarda rivojlanish tendentsiyasi yuz bermoqda. Ma'naviy va mafkuraviy jarayonlar g'oyasi, o'z mohiyatiga ko'ra, mana shunday global o'zgarishlar sharoitida muayyan xalq, millat yoki elatning ijtimoiy-madaniy taraqqiyot dasturlarini ishlab chiqish, davlat va jamiyat boshqaruvini modernizatsiya qilishga yo'naltirilgan ijtimoiy-siyosiy texnologiyalarni insonparvar maqsadlarga yo'naltirishdan iboratdir.

Shu boisdan ham hozirgi davrda ma'naviy va mafkuraviy jarayonlar transformatsiyasi qanday falsafiy qonunlar, printsiplar va tartibotlar asosida kechishi zarur, ushbu qonunlarni anglab, o'rganib va uni davlat va jamiyat hayotiga samarali tadbiq etib bo'ladimi, degan savollar barcha faylasuf va jamiyatshunos olimlarni diqqatini tortmoqda.

Biroq mazkur savollarga javob topish oson emas, dunyo barqaror ijtimoiy-siyosiy taraqqiyotida ma'naviy-mafkuraviy faoliyat rolining ustuvorligini ta'minlash tendentsiyalarining murakkab, ziddiyatli va sinergetik xususiyatlari avvalo uning insoniy munosabatlar tizimidagi o'ziga xos maqomi, roli va ahamiyatini oshishi bilan bog'liq murakkab jarayonlarni falsafiy nuqtai-nazardan o'rganishga undayotgani bilan dolzarbdir.

Ayniqsa jahonda ma'naviy va mafkuraviy munosabatlarni o'zaro aloqadorlikda rivojlantirish imkoniyatlari va strategik vazifalari hamda ularni faoliyatini tashkillashtirish, boshqarish, nazorat qilish mexanizmlarini yangi paradigmalar yondashuvlar asosida o'rganish va dunyoni jiddiy tahlikaga solgan koronavirus

pandemiyasidan keyin global miqyosdagi ma'naviy-ruhiy va mafkuraviy inqiroz muammolarini hal etish zarurati tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Jahondagi ilg'or davlatlardagi ilmiy markazlar, tadqiqot institutlari va universitetlar, yirik olimlar hozirgi davrda ma'naviy va mafkuraviy jarayonlar transformatsiyasining umuminsoniy va milliy mezonlarini turkumlashtirish tamoyillari, ma'naviy va mafkuraviy jarayonlarning siyosiylashuv jarayoni va uning ijtimoiy-madaniy asoslari, globallashtirish sharoitida davlatlar o'rtasida hamkorlikni mustahkamlashning ma'naviy-mafkuraviy va madaniy yo'nalishlarini uyg'unlashtirish vazifalarini diqqat bilan o'rganishmoqda. Jamiyatning barqaror taraqqiyot indeksleri, ko'rsatkich va mezonlari ma'naviy va mafkuraviy jarayonlar bilan chambarchas bog'liq holda ishlab chiqilmoqda va amaliyotga tavsiya etilmoqda. [1]

Global ma'naviy va mafkuraviy taraqqiyotni umumsayyoraviy voqelik sifatida tadqiq etishning falsafiy, tarixiy, sotsiologik, madaniy, iqtisodiy va integrativ qonunlarini ishlab chiqish niyatida izlanishlar olib borilmoqda. Shunday bo'lsada, ma'naviy va mafkuraviy jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlari, ularni turkumlashtirish mezonlari va tamoyillarining strategik maqsad va vazifalarini anglash, izohlash va samarali, ratsional tashkil etish mexanizmlarini yaratish muammo bo'lib qolmoqda.

Aynan shuning uchun ham Yangilanayotgan O'zbekiston sharoitida ma'naviy-mafkuraviy jarayonlar transformatsiyasini o'rganish borasida amalga oshirilayotgan ilmiy izlanishlarning inson va jamiyat hayotiga samarali tadbqiq etish muhim ahamiyatga ega. Agar siz hayot davomida sodir bo'ladigan turli xil hodisalar va hodisalarga e'tibor qaratsangiz, ularning asosida ta'lim va tarbiya, aniqrog'i, ularning natijasi sifatida har qanday xatti-harakatlarning ifodasi ekanligini kuzatishingiz mumkin. Bu, o'z navbatida, o'quv jarayonini rejalashtiradigan, uni boshqaradigan, sifatini ta'minlaydigan va takomillashtiradigan o'qituvchi va o'qituvchining roliga e'tibor berishni talab qiladi.

Mutaxassisning shaxsini tayyorlashda ta'lim sohasida fidoyilik va sadoqatni namoyon etadigan o'qituvchilar va o'qituvchilarga katta rol beriladi.

Ta'lim tizimida mutaxassisning shaxsini tarbiyalash uzluksiz ta'limning muhim vazifalaridan biridir. Ushbu bosqichda shaxsning hayotiy dunyoqarashi shakllanadi va ongli ravishda o'z-o'zini tarbiyalash bosqichiga o'tish sodir bo'ladi. Shu sababli, ta'lim muassasalarida ma'naviy-axloqiy ta'limni tashkil etishda kompleks yondashuvni qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Ya'ni, talabalarning o'quv jarayoni va ilmiy-tadqiqot faoliyatining yaxlitligi va birligini ta'minlash kerak. O'quv va ilmiy-tadqiqot ishlarining o'zaro bog'liqligi aniqlanadi mutaxassisning professionalligi va qiymat maqsadlarini tavsiflovchi fazilatlarining yaxlitligi.

Ta'lim muassasasida yoshlarning shaxsiy rivojlanishi ularning mustaqil tafakkurini, ijodkorligini, faolligini chuqurlashtirish va boyitish, xarakterli xususiyatlar va dunyoqarashning barqarorligi, o'zini o'zi boshqarish va o'z-o'zini tarbiyalash zarurligini shakllantirish bilan tavsiflanadi.

Kelajakdagi mutaxassislar uchun ta'lim muassasalarida o'qitish jarayoni kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan bilimlarni, fazilatlarni o'zlashtirish va rivojlantirishning maqbul davri bo'lib, mehnat faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishga hissa qo'shadigan ma'lum mezonlarga asoslanadi, shuningdek, bu shaxsning o'zini takomillashtirish davri. Ushbu jarayonda talabalar bilimlarni to'plash, ularni saqlash va ko'paytirish, ularning mantiqiy tuzilishini yaratish kabi xususiyatlarni o'zida mujassam etgan holda, kelajakdagi kasbiy faoliyatida ushbu bilimlardan samarali foydalanish usullarini ko'rib chiqadilar. Ta'lim jamiyat rivojlanishining muhim strategik manbai hisoblanadi. [2]

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng, barkamol avlodni tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida qaraladi. Ta'lim tizimida tarbiya masalalarining ustuvorligi milliy mustaqillik g'oyasini shakllantirishga bag'ishlangan O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuni va kadrlar tayyorlash bo'yicha milliy dastur, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 aprelda qabul qilingan "oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarori va "oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 2017-yil 27-iyulda qabul qilingan" oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot va tarmoqlar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevralda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi Farmoni.[3]

N. Ortiqovning ta'kidlashicha, "Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning asosiy vazifasi uni milliy-ma'naviy va umuminsoniy qadriyatlarga o'rgatish asosida yuksak ma'naviyat shaxsini shakllantirishdir". Ijtimoiy hayot sohalarida turli xil xavf-xatarlar va tahdidlar paydo bo'lishi natijasida bugungi kunda yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi masalalari har qachongidan ham muhim va amalda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli, ta'limning turli bosqichlarida joriy etiladigan ta'limning mazmuni, shakllari va me'yorlari bo'yicha tavsiyalarga ehtiyoj ortadi: maktabgacha ta'limdan tortib to oliy ma'lumotgacha.

Ma'naviy-axloqiy ta'lim faoliyati ostida ta'lim bilan chambarchas bog'liq bo'lgan maqsadli va tizimli faoliyat ta'minlanadi. Ushbu o'zaro bog'liq faoliyat ijtimoiy ahamiyatga ega fazilatlar va qadriyatlarni shakllantirishga, har tomonlama: ma'naviy, intellektual va shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan jismoniy rivojlanish, mustaqil o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini tarbiyalash, shuningdek kelajakdagi mutaxassis shaxsining ijodiy namoyon bo'lishi.[4]

Ma'naviy-axloqiy ish sohasidagi oliy ta'lim siyosati milliy-ma'naviy va umuminsoniy g'oyalar uyg'unligini, yuqori insoniy fazilatlarni va ularning ijodiy rivojlanishini ta'minlash kabi vazifalar bilan belgilanadi. Bu erda asosiy o'rinni mutaxassislarni tayyorlashning asosliligi, umumiy va kasbiy mahoratning asosiy qadriyatlariga tayanish, tabiiy va gumanitar fanlar sohasidagi bilimlarning o'zaro bog'liqligi, o'quv va ilmiy faoliyatning integratsiyasi, ta'limning akademik erkinligi va uning progressiv tabiati egallaydi. Ushbu vazifa mutaxassisning nazariy modelida oliy ta'lim muassasasi bitiruvchisi qiyofasida aks etadi va quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- ta'lim muassasasida aqliy, hissiy-ixtiyoriy, jismoniy, axloqiy va aqliy rivojlanish uchun nazariy bilimlarni o'zlashtirish va amaliy harakatlarni amalga oshirish, innovatsion, axborot texnologiyalarini o'zlashtirish, chet tillarini o'rganish uchun imkoniyat va shart-sharoitlarni yaratish, turli jarayonlar va tizimlarni tahlil qilishni o'rganish, amaliy harakatchanlik va kasbiy faoliyatga moslashish ko'nikmalarini shakllantirish uchun ma'lumot berish kerak;
- jamiyatda amalga oshirilayotgan islohotlar talablariga to'liq javob beradigan, raqobatbardosh, o'zgaruvchan sharoitlarda moslashuvchan, shuningdek samarali ishlaydigan, mehnat bozorida mutaxassislarning malakasiga qo'yiladigan talablar darajasida ishlaydigan barkamol rivojlangan shaxsni shakllantirish;
- kasbiy mahoratni belgilaydigan fazilatlarni shakllantirish va rivojlantirish muammolarini doimiy, bosqichma-bosqich hal qilishni ta'minlash;
- talabalarda mehnatsevarlik, qiziquvchanlik, intizom, tashabbuskorlik, ijodkorlik va tashkiliy qobiliyat kabi fazilatlarni shakllantirish;
- talabalarni ijtimoiy jamiyatdagi o'rni va roldan xabardor bo'lishga o'rgatish, maqsadlarni aniqlash, zarur bilim va tajribalarni o'zlashtirish, faoliyatni rejalashtirish, o'z faoliyatining mazmunini tahlil qilish, axborot vositalari va texnologiyalar yordamida mustaqil ishlash, jamoada turli ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish va o'tkazish;
- ma'naviy, motivatsion, aqliy va amaliy jihatlarda o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirish;
- kelajakda yuqori malakali mutaxassislarni, ya'ni professional mahoratni egallagan yoshlarni tarbiyalash jamoatchilik, millatlararo do'stlik, insonparvarlik, bag'rikenglik, boshqalarni tushunish, turli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish kabi fazilatlar, amalga oshirilayotgan faoliyat natijalarini bashorat qilish va xulosalarni to'g'ri shakllantirish, doimiy ravishda o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini tarbiyalash bilan shug'ullanish, o'z sohasidagi yangiliklardan xabardor bo'lish va h.k.

Ushbu xususiyatlar, o'z navbatida, mutaxassisning kasbiy malakasi bilan bir qatorda, fuqarolik javobgarligi va intizom kabi fazilatlarni tarbiyalashi, jamiyatda va tabiatda sodir bo'layotgan voqealar va hodisalarni mustaqil tahlil qilish, o'z nuqtai nazarini erkin ifoda etish ko'nikmalarini rivojlantirishi, o'zi va o'zini o'zi rivojlantirish

ustida muntazam ish olib borishi, shuningdek, talaba yoshlarida fikrlash madaniyatini, milliy va diniy tuyg'ularni rivojlantirishi kerak bag'rikenglik, bag'rikenglik.[5]

Ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonining mazmuni umuminsoniy, milliy-ma'naviy qadriyatlarga, xalqimizning qadimiy, boy madaniy, ma'naviy-axloqiy an'alariga, milliy mafkuraga va mustaqillikning umumbashariy g'oyalariga asoslanadi va shu bilan birga alohida shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarini birlashtiradi. Oliy o'quv yurtida ma'naviy-axloqiy tarbiya bo'yicha ishlarning samaradorligini quyidagi shartlar asosida aniqlash maqsadga muvofiqdir.

Qani quyidagi shartlar [6]

Ma'naviy-axloqiy tarbiya vositasi sifatida o'qituvchining shaxsiy namunasi va obro'si, akademik birlashmalardagi urf-odatlar va qadriyatlar, oliy o'quv yurtida o'rnatilgan insoniy, insoniy muhit xizmat qilishi mumkin. Faqat axloqiy va ma'naviy jihatdan uyg'un shaxs yoshlarga ijobiy ta'sir ko'rsatish, ta'sir o'tkazish qobiliyatiga ega bo'lganligi sababli, faqat yuqori malakali mutaxassis talabaga tanlagan kasbi bilan faxrlanish tuyg'usini singdirishi, uni professional va ijodiy o'zini namoyon qilishga undashi mumkin.

Shunday qilib, oliy ta'lim tizimida ma'naviy-axloqiy tarbiyaviy ishlarni tashkil etish jarayonining boshlang'ich nuqtasi professor-o'qituvchilar tarkibining sifatiga g'amxo'rlik qilish, professor-o'qituvchilar tomonidan huquqiy va axloqiy-ma'naviy mezonlarga rioya qilish, xulq-atvor va ichki intizomiy me'yorlarga rioya qilish, kasbiy va ilmiy axloqiy qoidalarga bo'ysunish bo'lishi kerak.

O'qituvchining tarbiyaviy vazifasi uning xulq-atvori va faoliyatida, tashqi ko'rinishida, muloqotda, nutq ohangida va pedagogik mahoratida namoyon bo'ladi. Ma'ruza, seminar mashg'ulotlari davomida talabalar o'qituvchidan olgan bilimlari darsdan tashqari davrda ularning intellektual va ma'naviy rivojlanishi manbai bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Авазов К.Х. Духовно-нравственные факторы формирования угрозоустойчивого общества: проблемы и решения//Вопросы гуманитарных наук. 2017. № 5(92). С.38-41.
- 2.Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008.Б. – Б.71.
- 3.Komil Avazov Internal and external threats of modernity, security and stability of the modern society and their affinity//The article was presented for the publication in the bulletin Russia and the Moslem World. //Russia and the moslem world. 2017.№3 (297).
- 4.Мирзиёев Ш.М. Олий Мажлисга Мурожаатномаси // Халқ сўзи, 2018 йил 29 декабрь.
- 5.Ортиков Н. Нравственное формирование личности ученика на основе национальных и общечеловеческих ценностей // докт. пед. наук... дисс. -Ташкент, 2000. - С.305
- 6.Очилова Б.М. Аждодлар меросига ихлосмандлик ва шахс маънавий-ахлоқий камолоти. Фалс. фан. номз. дисс. автореф. - Тошкент: 2005. –Б.2.

MILLIY O‘ZLIKNI ANGLASH VA BARKAMOL AVLOD TARBIYASIDA SOHIBQIRON AMIR TEMUR SHAXSINING O‘RNI

*Sultonov Komiljon Aslonovich,
O‘z.PFATemuriylar tarixi davlat muzeyi
ilmiy xodimi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada nafaqat o‘zbek milliy davlatchiligi tarixida, balki jaxon tarixida ham o‘chmas iz qoldirgan yirik davlat arbobi va mohir sarkarda Sohibqiron Amir Temur shaxsi, hamda uning faoliyatiga oid turli munosabatda yozilgan xorijiy mualliflarning fikr-mulohazalari tahlili bayon etilgan. Bundan tashqari, bugungi kunda yoshlar ongida milliy g‘urur va iftixor tuyg‘ularini yanada yuksaltirishga qaratilgan taklif va tavsiyalar berilgan. Ushbu maqolaning metodologik asosini Amir Temur faoliyatiga oid tarixiy asarlar, hamda ko‘plab zamonaviy temurshunos olim va yozuvchilarning fikr-mulohazalari tashkil etadi.

Kalit so‘zlar: ma’naviy meros, milliy g‘urur, madaniyat, ma’rifat, Sohibqiron, milliy davlatchilik, Shiltberger, Yangi O‘zbekiston

Bugungi murakkab globallashuv davrida yoshlar qalbida milliy g‘urur va iftixor tuyg‘usini yuksaltirish, ularni vatanparvar va fidoyi insonlar qilib tarbiyalashda Sohibqiron Amir Temur singari buyuk ajdodlarning jasorati va ma’naviy salohiyatini o‘rganish, uni falsafiy va psixologik tahlil etish ham katta ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev ta’kidlaganidek: “... buyuk alloma va adiblarimiz, aziz avliyolarimizning bebaho merosi, yengilmas sarkarda va arboblarning jasoratini yoshlar ongiga singdirish, ularda milliy g‘urur va iftixor tuyg‘ularini kuchaytishga alohida e’tibor qaratishimiz kerak”. [1]

Ma’lumki, jaxon tarixida o‘zining shafqatsizligi, beayov xarbiy yurishlari bilan nom qozongan shoh, sulton, xoqonlar o‘tgan. Ammo, vatanparvarligi, mard va jasurligi, harbiy mahorati va salohiyati, hamda o‘zining ma’naviy-ma’rifiy qarashlari, chin insoniy fazilatlarini bilan yuksak e’tiroflarga sazovor bo‘lgan toj sohiblari u qadar ko‘p emas. Aynan, Sohibqiron Amir Temur o‘z davrining o‘ta madaniyatli va ma’rifatli hukmdorlaridan biri bo‘lgan desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Asrlar o‘tsada u qoldirgan bebaho moddiy va ma’naviy meros butun dunyo ahlini lol qoldirib kelayotgani va bugungi kunda ham, insoniyatni birdamlikka, hamjihatlikka, adolat va ezgulikka da’vat etib kelayotgani bunday deyishimizga asos bo‘ladi, albatta. Shu o‘rinda tabiiy savol tug‘iladi: Nega jahon tarixida o‘chmas iz qoldirgan, nafaqat o‘z yurtini, balki dunyoning boshqa mamlakatlarini ham mo‘g‘ul bosqinchilari zulmidan ozod bo‘lishini tezlashtirgan yengilmas sarkarda va yirik davlat arbobi Sohibqiron Amir Temur asrlar osha goh yovuz va zulmkor, goh adolatli va talabchan hukmdor sifatida talqin etib kelingan? Nima uchun uni dunyodagi eng vahshiy, eng qonxo‘r, eng zolim podshohlardan biri sifatida ta’rif qilib kelingan? Buning sababi nimada?

Olib borilgan tadqiq va tahlillar natijasida, buning sababini, ya'ni Amir Temur shaxsiga nisbatan bo'lgan turli munosabat shakllanishining quyidagi omillari mavjudligini ko'rsatish mumkin.

Birinchi omil: - Sohibqiron Amir Temur davridan to mustaqillikka qadar ijobiy va salbiy munosabatda yozilgan asarlar;

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, "asrlar osha Amir Temur goh qattiqqo'l va zolim shaxs, goh adolatli va talabchan hukmdor sifatida talqin etib kelingan". [2] Masalan, o'z davrining yirik muarrixlari bo'lgan Nizomiddin Shomiy va Sharafiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma" nomli asarlarida Amir Temur markazlashgan davlatni adolatli boshqargani, halq, davlat manfaatlari yo'lida keng ko'lamli faoliyat yuritgani va boshqa ko'plab ijobiy xislatlari bayon etilgan bo'lsa, Sohibqiron bilan yuzma yuz uchrashgan bavariyalik sayyoh Iogann Shiltbergerning "Evropa, Osiyo va Afrika bo'ylab sayohati" nomli tarixiy solnomasida Amir Temur shaxsi va faoliyatiga, aksincha salbiy munosabat bildirib o'tilgan.

Ikkinchi omil:- Amir Temurning harbiy yurishlari bilan bevosita bog'liq, ya'ni uning mo'g'ul bosqinchilari, Usmonli turk sultoni hamda Eron. Arab, Hindiston singari mamlakat xukmdorlari ustidan qozongan g'alabasi. Bu xaqda Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusufning "Amir Temur va islom" nomli kitobida quyidagicha fikr- mulohaza bayon etilgan: "Bizningcha, bunday bo'lishining sabablaridan biri-Amir Temurning arab yerlariga qilgan yurishlari hamda Usmonli turk sultoni Boyazid Yildirimni yengib, uni asir olishidir. ... Amir Temurdan zarba yegan bu ikki taraf uni madh eta olmasliklari tabiiy edi. Shuning uchun ham arab va usmonli turk tarixchilari o'sha qadim zamonlardan tortib hozirgacha Amir Temurni tanqid qilib turli salbiy sifatlar bilan sifatlab kelmoqdalar... Adolat yuzasidan aytish lozimki, turk tarixchilari oxirgi davrda bu ishga ancha chek qo'ydilar". [3]

Yuqorida keltirilgan omillarni mantiqan to'g'ri ekanligining dalili sifatida Amir Temur va temuriylar davrida yashagan, bavariyalik sayyoh Iogann Shiltbergerning "Evropa, Osiyo va Afrika bo'ylab sayohati" nomli tarixiy solnomasini misol tariqasida keltirish mumkin. Aytish joiz, I. Shiltberger shaxsan o'zi bu voqealarning guvohi bo'lmagan, balki bu xaqda 1396 yildan 1427 yilgacha bo'lgan davrda Yaqin Sharqda bo'lgan vaqtda uchinchi shaxslardan bilib olgan. Shu bois, mazkur solnomada bayon etilgan voqealar jarayoni bir-biriga zid va uzviy bog'lanmagan holda yoritilgan. Solnomasida Sohibqiron Amir Temur yovuz, vayronkor xukmdor sifatida talqin etilgan bo'lib, uning ma'naviyati, xususan ma'rifatparvarlik va bunyodkorlik fazilatlari haqida umuman so'z yuritilmagan. Masalan, solnomada "Amir Temur mag'lubiyatga uchragan mamlakat aholisini qirg'in qilgan, 14 yoshdan oshganlarning hammasini o'limga buyurgan, o'lgan odamlarning boshlari shaxar markazida minora shaklida to'plangan, so'ng shaharga

o‘t qo‘yib, vayronaga aylantirgan” [4] -degan asossiz, uydirma ma‘lumotlar keltirib o‘tilgan.

Keyingi davr tarixchilari esa, Shiltberger bayon etgan ta‘rifdan kelib chiqib, Amir Temur “ kalladan minora qurgan” deb yozib kelgan. Vaholanki, xozirga qadar bu uydirma gaplar o‘z isbotini topmagan. Bu haqda rus olimi A.Vorobyov shunday yozadi: “Ba‘zi manbalarda Amir Temurning Isfaxon, Sabzavor kabi shaharlarda qirg‘in uyushtirgani, odamlar kallasidan minoralar qurdirgani haqida bo‘rttirilgan ma‘lumotlar bo‘lishiga qaramay, hali arxeolog olimlar tomonidan bu ma‘lumotlarni birortasi isbotlanmagan”. [5]

Sohibqiron Amir Temur faoliyati to‘g‘risida yozilgan noxolis va asossiz ma‘lumotlarga nisbatan fransuz olimi L.Keren quyidagi ma‘lumotni keltirib o‘tgan: ” Suriya kutubxonalarida ishlayotganimda kitoblardan birida Amir Temur Isoning minorasi va Xumainlar masjidini buzdirib tashlagan emish, degan gaplarni o‘qib qoldim. Ammo bu inshootlar hozirgacha bus - butun turibdi. Dushmanlar ataylab bunday yolg‘onlarni tarqatib, Amir Temur haqida salbiy fikr tug‘dirishga harakat qilgan”. [6] Bu haqda azarbayjonlik olim T. Ataevning “ Fenomen Amira Temura” nomli kitobida ham batafsil ma‘lumot keltirib o‘tilgan. [7] Shu bois, I. Shiltbergerning yodnomalari tarixiy xujjat sifatida ishonarli kuchga ega emas-degan xulosaga kelish mumkin.

Fransuz sharqshunoslaridan biri, olim va tarjimon Lui Matyo Langle fikriga ko‘ra: “Amir Temur hayotini yoritgan tarixchilar qalami tarixni goh tor manfaatlar yo‘lida maqtab yozgan, goh shaxsiy xusumat - nafrat tufayli buzib yozgan. Ayrim baxil mualliflar o‘zlarining razilona solnomalarida Sohobqironni qanchalik noxolis talqin qilmasin, baribir, uning nomi ne-ne xalqlar tarixi sahifalarida o‘chmas xarflar bilan bitilgan va mangu qolajakdir”. [8]

Yuqorida ta‘kidlab o‘tilganidek, Amir Temur hayoti va faoliyatini yoritishda ko‘pgina g‘arazguy yozuvchi, tarixchi - olimlar tomonidan Amir Temurni obro‘sini to‘kishga va uni kamsitishga urinishlar bo‘lgan va bu jarayon davom etmoqda. Lekin, ular qanchalik noxolis talqin qilmasin, baribir, Sohobqiron Amir Temur nomi nafaqat o‘zbek milliy davlatchiligi tarixida, balki dunyoning Sharq va G‘arb mamlakatlari xalqlari tarixida ham mangu qoladi. Zero, Amir Temur hazratlari o‘z davrining nafaqat buyuk sarkardasi, shu bilan bir qatorda o‘ta madaniyatli va ma‘rifatli xukmdorlaridan biri bo‘lgan. Buni quyidagi so‘zlardan anglab olish mumkin: “Temurday buyuk shoh va inson xotirasiga munosabatni ko‘rib achinib ketasan, – deb yozgan edi, O‘rta Osiyoni tadqiq etgan rus olimlaridan biri D.N.Logofet – axir u o‘zining xalqini taraqqiyotning yuqori bosqichiga olib chiqqan, o‘z davrining o‘ta madaniyatli vakili edi... Biz esa Osiyo tarixiga taalluqli dalillarni bilmay, bilishga ham qiziqmay, uni yovvoyi deymiz”. [9]

Demoqchimizki, dunyo tarixida o'tgan buyuk shaxslarga baho berganda, uni qaysi millatga mansubligi yoki diniy e'tiqodiga qarab emas, balki uning el-yurt manfaati yo'lida amalga oshirgan ishlari, qoldirgan moddiy va ma'naviy merosi, qolaversa, butun jahon sivilizatsiyasiga qo'shgan hissasiga qarab baho berish adolatli va xolisona bo'ladi, albatta.

Shu o'rinda tabiiy savol tug'iladi. Sohibqiron Amir Temur hayot yo'li to'g'risida biryoqlama, noxolis yozilgan asarlar, tuhmat va bo'xtonga asoslangan ma'lumotlarni internet tarmoqlarida tarqalishini oldini olish uchun qanday chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim?

Bizning fikrimizga ko'ra, ushbu chora- tadbirlar quyidagilardan iborat:

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasida ilm va ijod ahliga ko'rsatilayotgan g'amxo'rlik va yaratilayotgan keng imkoniyatlar tufayli, Sohibqiron Amir Temur singari ulug' ajdodlar hayoti va faoliyatiga oid juda ko'plab asarlar davlat tilida, ya'ni o'zbek tilida chop etilmoqda. Bu e'tibor va e'tirofga loyiq hol, albatta. Lekin, o'zbek milliy davlatchiligi tarixida o'chmas iz qoldirgan Amir Temur singari buyuk ajdodlar hayoti va qoldirgan boy ma'naviy merosidan nafaqat o'zbek millatiga mansub aholi, balki, O'zbekistonda yashayotgan turli millat vakillari, hamda dunyoning boshqa halqlari ham bahramand bo'lishini ham unutmash lozim. Shu bois, bugungi kunda o'zbek olimlari tomonidan Amir Temur faoliyatiga doir yozilgan va yozilayotgan sara asarlarni tanlab, dunyoning boshqa tillarida, ayniqsa, arab, ingliz, rus, nemis, turk va xitoy tillariga tarjima qilinishini yo'lga qo'yish lozim. Bu ezgu ishlarni amalga oshirish uchun, Respublika ma'naviyat va ma'rifat Markazi va O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi xamkorligida respublikamizning ko'pgina oliy ta'lim muassasalarida shu yo'nalish bo'yicha faoliyat yurgizayotgan salohiyatli professor o'qituvchilar, malakali soxa mutaxassisleri, ya'ni tarjimonlarni to'plab, ana shu savob ishga jalb etish kifoya. Ana shunda, ulug' ajdodlar haqida noxolis va g'arazgo'ylik bilan yozilayotgan, hamda internet tarmoqlarida aytilayotgan salbiy fikrlarga bolta urib, dunyo ahlini Sohibqiron Amir Temur singari ulug' ajdodlar to'g'risida aniq, asoslangan dalillar (faktlar)ga tayangan ma'lumotlarga ega bo'lishiga erishish mumkin. Bu bilan, ulug'larimiz ta'kidlaganidek: "Jaholotga qarshi ma'rifat" bilan javob qaytargan bo'lamiz. Zero, bugungi kunda bu ezgu ishlarni amalga oshirish uchun Yangi O'zbekistonda barcha shart – sharoit va keng imkoniyatlar mavjud.

Xulosa qilib aytganda, Sohibqiron Amir Temur Vatan ozodligi, millat ravnaqi, xalq hayotining farovonligi yo'lida butun umrini baxsh etib, bu yo'lda ko'rsatgan jasorati va fidoyiligi bilan avlodlar qalbida o'chmas iz qoldirgan. Shu bois, uning ma'nan boy hayot yo'lini chuqur o'rganish, undan ibrat va saboq olib yashashga intilish, yosh avlodni ham shunga da'vat etish lozim. Zero bu, yosh avlodni bugungi kunda jamiyatimizga yot bo'lgan turli zararli oqimlar tomonidan zo'ravonlik, ahloqsizlik va sharm – hayosizlikni targ'ib etishga qaratilgan g'oyalardan asrashda, yoshlarni

hayotning har qanday sinov va qiyinchiliklarini yengishga qodir insonlar bo‘lib voyaga yetishida ulkan ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR

- 1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2018 yil 28 dekabrda Parlamentga qilgan Murojaatnomasi. <https://prezident.uz/uz/lists/view/3324>
- 2.O‘ljayeva.Sh. Amir Temur davlat boshqaruvi. Monografiya. T.,- “Akademnashr” - 2017. –“B-8.
- 3.Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf: Amir Temur va islom. <https://www.xabar.uz/jamiyat/amir-temur-va-islom>
4. Matn nashrdan ko‘chirilgan:I. Shiltbergerning Yevropa, Osiyo va Afrika bo‘ylab sayohati, 1394 yildan 1427 yilgacha// Novorossiysk imperator universitetining eslatmalari. 1- jild. 1867 yil Matn F.K.Braun tomonidan rus tiliga tarjima qilingan//
- 5.Vorobyov A. Timur Velikolepniy./http/www/ peopes/ru/state/ statesmen/ tamerlan/
- 6.Saidov A. Lyusen Keren-temurshunos olim..T.; Cho‘lpon nomidagi NMIU.2018. –B.27.
7. Ataev T. Fenomen Amira Temura. / Nauchniy redaktor Sh.Uljayeva. –Tashkent: « Bilim va intellektual salohiyat», 2019 g.- S.-94
- 8.Saidov A.Temur tuzuklari muhim tarixiy- xuquqiy manba.Sohibqiron yulduzi jurnali.№1.(27)2017 y. –B.-21-22
9. Logofet D.N. Buxoro tog‘lari va tekisliklarida «Somon yo‘li» – Toshkent.: Kamalak. 1992

YANGI O‘ZBEKISTON: MA’NAVIY-MAFKURAVIY ISLOHOTLAR

Fayzullayev Ilxom Shukurullayevich

Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti tayanch
doktoranti

Annotatsiya. Maqolada ma’naviy tiklanish va yuksalishning ilmiy-nazariy asoslari, bugungi kundagi yangilanish jarayoni – Yangi O‘zbekistonni bunyod etishning ma’naviy asoslari, Yangi O‘zbekistonning ma’naviy qiyofasini yaratish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: jamiyat, islohatlar, ma’naviy tiklanish, ma’naviy hayot, ma’naviy qiyofa, Yangi O‘zbekiston.

Ma’lumki, bugungi murakkab global o‘zgarishlar sharotida dunyoda keskin kurash va raqobat hukm surmoqda, manfaatlar to‘qnashuvi kuchaymoqda. Globallashuv sharotida milliy o‘ziga xoslik va ma’naviy qadriyatlarga tahdid va qiyinchiliklar tobora ko‘payib bormoqda. Odamlar, ayniqsa, yoshlar ongida egotsentrizm, ishga, oilaga, iste’mol madaniyatiga beparvo munosabat turli yo‘llar bilan olib kirilmoqda.

Terrorizm, ekstremizm, transmilliy va kiber jinoyatlar, odam savdosi va giyohvand moddalar savdosi kabi tahdidlar kuchaymoqda. Ba’zi hududlarda sun’iy beqarorlik va norozilik kayfiyatlari kuzatilmoqda. Bunday xavotirli vaziyatda ehtiyotkor va hushyor bo‘lish, yurtimiz tinchligi va manfaatlarini ko‘zda tutib yashash zarur. Jamiyat taraqqiyoti uchun eng katta tahdid bu befarqlikdir. Bugungi kunda kuzatilayotgan ijtimoiy muammolarni bartaraf etishda katta avlodning o‘rni hamda jamoatchilik nazorati yetarli darajada shakllanmaganligi ma’naviy-mafkuraviy

sohalardagi islohotlarni tubdan yangilashga to'sqinlik qilmoqda. Shu boisdan ham bugungi kun talabining o'zi jamiyatdagi ijtimoiy va ma'naviy holatni ilmiy asoslangan tahlil qilishni talab qiladi. Ma'naviy -ma'rifiy va mafkuraviy islohotlarni olib borishda kutilgan strategik natijalarga erishish Respublika ma'naviyat va ma'rifat markazi faoliyatini tanqidiy o'rganish va tubdan takomillashtirish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

O'zbek xalqining ma'naviy hayotining mohiyatini, ijtimoiy-madaniy muammolarini va ijtimoiy-siyosiy parametrlarini atroflicha tahlil qilish, jamiyatni o'zida birlashtira oladigan milliy g'oyani shakllantirish vazifalari bilan chambarchas bog'liq. Har qanday holatda ham milliy g'oyani rivojlantirish mamlakatdagi siyosiy jarayon dinamizmiga, birinchi navbatda, g'oyaviy-mafkuraviy kurash natijasida paydo bo'ladigan ijtimoiy-siyosiy paradigmalar mohiyatining tub o'zgarishiga bog'liq. Bunday sharoitda, islohotlarning asosini tashkil etuvchi yaxlit mafkuraviy platformani yaratish va uni milliy madaniy identifikatsiya talablariga moslashtirish muhim ahamiyatga ega. Shu munosabat davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev ilmiy va siyosiy hamjamiyat oldida Yangilanayotgan O'zbekiston uchun milliy g'oyani ishlab chiqish vazifasini aniq belgilab berdi. Shu bilan birga, bugungi kunga kelib milliy g'oyani turli jihatlarini yoritib beruvchi tadqiqotlarga bo'lgan talab yanada oshdi. Nima bo'lishidan qat'iy nazar, bugungi kunda mamlakatimizda bunday g'oyaga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib borayotganini alohida ta'kidlash joiz. Bu esa bilvosita bo'lsa-da, siyosiy partiyalar va uning dasturlariga ko'proq e'tibor qaratish zaruratini paydo qilmoqda.

Milliy g'oyaning bir yoki bir nechta yo'nalishda rivojlantirishda milliy identifikatsiya alohida o'rin tutadi. Konstruktivizm doirasida milliy identifikatsiya millatni ijtimoiy-madaniy hayotining eng muhim shakli deb tan olinadi. Va u muayyan xalq, millat yoki elatning huquq va manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan ma'naviy-axloqiy g'oyalar va ijtimoiy-madaniy faoliyatning muayyan tizimi sifatida qaraladi. Shubhasiz, milliy identifikatsiyani shakllantirish keng ko'lamli uyushgan ijtimoiy harakat bo'lib, milliy o'zlikni anglashda ustuvor ahamiyat kasb etadi. Milliy o'zlikni anglash g'oyasi nuqtai nazaridan milliy identifikatsiyaning ma'naviy-axloqiy mezonlari belgilanadi, ya'ni jamoaviy hayotning muayyan tartibi, individual ong chegarasidan tashqaridagi semantik aloqalar tizimi belgilanadi va uni jamoaviy hamkorlikning boshqa sub'ektlari bilan o'zaro bog'laydi. Milliy identifikatsiyaning ma'naviy-axloqiy mezonlari uning semantik birligini belgilaydigan tarkibiy qismlar, o'ziga xos madaniy birliklardan iborat bo'ladi. Milliy g'oya- o'ziga xos xususiyati bilan boshqa dunyo sub'ektlari orasida muayyan muayyan xalq, millat yoki elatning umumiy xarakterini aks ettirishi kerak. Shu munosabat bilan, O'zbekiston milliy manfaatlarining eng muhim talabi mamlakatni jahon miqyosida o'ziga xos va mos o'rinni egallashga xizmat qilishi belgilanadi. Tashqi siyosatning vazifasi keng

mintaqada bunday xalqaro munosabatlarni o'rnatish, O'zbekistonning dunyoviy davlat sifatida mustahkamlanishiga, huquqiy demokratik davlat bo'lib taraqqiy etishiga munosib hissa qo'shish bilan xarakterlanadi.

Milliy g'oya mamlakatning umumiy rivojlanishi, xalq ommasi konsolidatsiyasini mustahkamlash, zamonaviy milliy identifikatsiyani shakllantirish va bir qator muhim ijtimoiy-iqtisodiy hamda madaniy muammolarni hal qilish kabilarni o'z ichiga qamrab oladi. Bundan tashqari, milliy g'oya milliy madaniy inqirozni bartaraf etish va jamiyat va davlatda maqbul munosabatlarga erishish yo'lida jamiyat institutlarini tashkil etuvchi ijtimoiy va individual ong sohasiga taalluqlidir. Bu ijtimoiy hayotning barcha muhim sohalarini-siyosat, hokimiyat tizimi, etnik hayot, iqtisodiyot, madaniyat va milliy xavfsizlikning barcha masalalarini o'z ichiga qamrab oladi. Shunday qilib, o'zbek xalqi uchun ham u muayyan vazifalarni bajarishi kerak. Ayni paytda o'zbek xalqi uchun milliy g'oyaning eng muhim vazifasi korrupsiya va mahalliyashtirishni bartaraf etishdir. Biz umummilliy vazifani qanday qabul qilishimizdan qat'iy nazar Markaziy Osiyo va Afg'oniston mintaqasi mamlakatlarining o'ta muammoli va beqaror rivojlanishi hisobiga milliy g'oyani rivojlantirishga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib boradi. Chunki mamlakatimiz ijtimoiy-siyosiy hayotiga turli xil tahdidlar soya solayotganligini inkor qilib bo'lmaydi. Markaziy Osiyoda mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlash, mintaqa barqarorligi va taraqqiyotiga tahdid solayotgan tashqi va ichki omillarni bartaraf etish yuzasidan O'zbekiston Respublikasining Shanxay hamkorlik tashkiloti (ShHT) doirasida ko'ptomonlama aloqalari alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur tashkilot doirasida bugungi kunda, eng avvalo, mintaqada xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash borasida tashkilot a'zolari o'rtasida "Terrorizm, separatizm va ekstremizmga qarshi kurash to'g'risida"gi Shanxay konvensiyasi imzolandi [1]. Shanxay hamkorligi tashkilotini tuzish haqidagi Deklaratsiyaning 8-bandida: "Shanxay hamkorligi tashkiloti mintaqaviy xavfsizlikka ustuvor ahamiyat qaratgan holda, uni ta'minlash uchun barcha imkoniyatlar va harakatlarni qo'llaydi", [2] deb ko'rsatib o'tiladi.

Shu o'rinda aytish mumkinki, asrlar davomida insoniyat hayotiga rahna solib kelgan ko'plab tahdidlarga qarshi kurash bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotgani yo'q. Ayni shu yo'nalishda milliy g'oyani rivojlantirish davlat, jamiyat va shaxsni milliy va jahon taraqqiyotining yuksak yutuqlari talablari va darajasiga javob beradigan har qanday sinov tahdidi oldida har jihatdan kuchli ta'sirga ega bo'lgan mafkuraviy immunitetni hosil qilish mumkin. Shuning uchun ham milliy g'oya jamiyatning turli hodisalarida - struktura, tashkilot, institutlar faoliyatida ham o'z ifodasini topmoqda. Ya'ni, biz jamiyatda, masalan, ta'lim tizimi, davlat siyosati, iqtisodiyot, madaniyat va hokazolarda samarali natijalarga erishishimiz uchun milliy g'oyaga katta ehtiyoj sezamiz.

Milliy g'oyani jamiyatdagi barcha siyosiy kuchlar, sinflar, ijtimoiy qatlamlar uchun ko'plab yo'nalishlarda yaxlit va aniq g'oyalar tizimi sifatida keng qamrovli tarzda shakllantirish dolzarb ahamiyatga ega. Biroq, plyuralizm sharoitida buni amalga oshirish ancha murakkab jarayon hisoblanadi. Chunki zamonaviy jamiyatda aholining mutlaq ko'pchiligi milliy g'oyani millat hayotining barcha sohalarida kengaytirilgan shaklda qamrab olmaydi. Darhaqiqat, milliy g'oya ko'pincha muayyan xalq yoki millat vakillarini cheklangan yo'nalishda va muayyan vaqt uchun qamrab oladi. Bu xalq ma'lum bir davrda eng muhim narsaga e'tibor qaratsa-da, lekin milliy g'oyaning barcha mazmunini keng siyosiy jihatdan baholamasdan ko'zlangan natijalarga erishib bo'lmaydi. Zero, mafkuraviy tazyiqlardan, o'ta mafkuralashgan tuzum asoratlaridan charchagan xalqni mafkuradan xoli bo'lgan, turli mafkuraviy maqsadlarga emas, balki inson manfaatlariga xizmat qiladigan siyosat orqali munosib kelajakka yo'naltirish yagona to'g'ri yo'l ekanligini bugun hayotning o'zi tasdiqlamoqda. [3]

Milliy g'oya rivoji milliy o'zlikni anglashning tizimli umumlashtirish, ma'lum bir millat, etnos yoki millatning mavjudligi, uning o'tmishdagi, hozirgi va kelajagining ma'naviy aloqasi bo'lgan falsafiy postulatdan kelib chiqadi. Shu boisdan ham milliy g'oya omili turli darajadagi badiiy asarlar yoki turli falsafiy, publitsistik va boshqa matnlar orqali ifodalanadi. Milliy g'oya doimo millat ma'naviy madaniyatining o'zagida, uning chuqur mohiyatida, adabiyotimizning yirik vakillari asarlarida tarixiylik va zamonaviylik tamoyillarini o'zida mujassam etadi. Shu ma'noda, o'zbek adabiyoti vakillarining asarlarida milliy g'oya va milliy mafkura masalalari o'ziga xos tarzda ifoda etilgan.

Milliy g'oya- bu muayyan xalq yoki millatning milliy maqsadga bo'lgan sog'lom munosabati, milliy xarakter va psixologiya bilan birgalikda tarixiy taraqqiyot davomida shakllangan va millatning rivojlanishining asosiy omili hisoblanadi. Milliy g'oya individual, guruh yoki partiya faoliyati mahsuli emas u millatning ongi va qalbi tubida shakllanadi. Har qanday millatning milliy g'oyasi o'z-o'zini himoya qilish instinkti, millatning tur sifatida yashashi, shuning uchun tarixiy maydonda paydo bo'lganidan beri har bir etnosni o'z-o'zini himoya qilish tizimini yaratadi. O'zbek adabiyotining tarixiy yo'llarini va taqdirini tushunishga harakat qilgan har bir kishi, milliy adabiyoni milliy g'oya asoslarini o'zida keng retrospektiv nuqtai nazar bilan qamrab olishi, yagona adabiy jarayon kontekstida o'ziga xosligini aniqlab olishida muhim o'rin tutadi.

Milliy g'oyaning funksiyalari va paradigmalari qiyosiy tahlili quyidagicha ma'no-mazmun kasb etadi: Milliy g'oyaning muhim funksiyalardan biri integratsiyadir. Chunki aynan milliy g'oya ma'naviy-axloqiy va ijtimoiy-siyosiy dunyoqarashni yuksaltirishga yo'naltirilgan qadriyatlar tizimi sifatida ijtimoiy va ma'naviy hayotning mustahkam poydevorini, odamlarning hayot mazmunini, ularning xulq-atvorining yagona maqsadi sari yo'naltiradi. Milliy g'oya nafaqat hayotiy

haqiqatni o'zida ifodalaydi, balki o'ziga xos hayotiy ideallarni yaratishga, xalqning adolatli, muqaddas qadriyatlarini yuksak g'oyalar asosida rivojlantirishga xizmat qiladi. Milliy g'oyaning bunday ijtimoiy-madaniy tabiati uni mustahkam taraqqiyot sari ildablab borishiga keng shart-sharoit yaratadi.

Bugungi kunda milliy g'oyaning ma'naviy-axloqiy muammolari va qadriyatlarini talqin qilishga qaratilgan ijtimoiy-falsafiy yo'nalishda olib borilayotgan tadqiqotlar turli xalqlarning jahon tarixida tutgan o'rnini o'rganishga qaratilmoqda. Shunday qilib, ma'lum bir ijtimoiy-madaniy jamiyatning ma'naviy-axloqiy va intellektual xususiyatlari g'oyaviy-mafkuraviy o'zgarishlar bilan bog'liq holda o'zgarib boradi.

Yangi milliy g'oya birinchi navbatda, siyosiy va madaniy funksiyani amalga oshirishning asosiy vositalaridan biri bo'lgan kuchli xalq ta'limi tizimini rivojlantirish orqali yanada mustahkamlanadi. Ikkinchidan, global inqiroz sharoitida davlat hokimiyatiga bo'lgan nafaqat ishonchni kuchaytiradi balki ezgu maqsadlari sari xalqni safarbar etadi. Ya'ni milliy g'oya har bir davlatning milliy rivojlanish vektorining paydo bo'lishi uchun munosib shart-sharoit yaratishga xizmat qiladi. Uchinchidan, milliy g'oya kishilarning ijtimoiy-moddiy farovonligiga erishish uchun muayyan maqsad va vazifalarni belgilab beradi.

Bugungi global moliyaviy inqiroz sharoitida ko'p millatli va ko'p konfessiyali mamlakatda mafkuraviy birlikni tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Faqat kuchli milliy g'oyagina davlat hokimiyatiga bo'lgan ishonchni mustahkamlash va muhim iqtisodiy, siyosiy, mafkuraviy, etnik muammolarni hal etishda o'ziga xos o'rinni egallaydi. Bundan tashqari, milliy g'oyani siyosiy maqsad va vazifalarga mos holda shakllantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. O'z navbatida milliy g'oya mavjud mafkuraviy va siyosiy resurs sifatida jamiyat talablariga to'liq javob berishi va xalq manfaati va davlat qurilishini yuksaltirishda ustuvor o'rinni egallashi lozim.

Milliy g'oyani rivojlantirish borasidagi tajribalar jamiyat iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va ma'naviy muammolarini muvaffaqiyatli hal etishda va ijtimoiy-madaniy hayotning o'ziga xos xususiyatlarini, o'zbek xalqi milliy mentalitetini, milliy siyosiy an'analarini oqilona rivojlantirish zaruratini paydo qilmoqda. Shu boisdan ham yangi O'zbekistonning ma'naviy va mafkuraviy asoslari modelini ishlab chiqish, demokratik boshqaruv tizimini isloh qilishning umummafkuraviy talablarini va milliy madaniyatning o'ziga xos xususiyatlarini birlashtiradigan milliy g'oyani rivojlantirishga bo'lgan ehtiyoj tobora oshib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, milliy g'oyani rivojlantirish muammosiga bo'lgan qiziqish tabiiy ustuvorlikka ega bo'lib bormoqda desak yanglishmagan bo'lamiz. Albatta, bunday g'oyani shakllantirishning ilmiy-metodologik asoslari, g'oyaviy-mafkuraviy tamoyillari, uni zamonamizning siyosiy mafkuralari, jahon taraqqiyoti ehtiyojlari bilan bog'lash mexanizmini ishlab

chiqish, bu mamlakat va xalqning muhim milliy-davlat strategiyasining asosi bo'lib xizmat qiladi.

Yangi O'zbekiston sharoitida milliy g'oyaning konseptual tarkibiy qismlarini yangidan tizimlashtirish, uning asosidagi umumjahon talablarini isloh qilish va optimal integral mafkurani ishlab chiqish uchun siyosiy jarayonning ijtimoiy-madaniy asoslarini mamlakatdagi murakkab transformatsion jarayonlardagi g'oyaviy-mafkuraviy o'zgarishlar bilan bog'lash dolzarb ahamiyatga ega. Zero, A.Begmatov to'g'ri ta'kidlaganidek, «Hayotimizda yuz berayotgan tub o'zgarishlar, jumladan, ishlab chiqarish ob'ektlarining xususiylashtirilish, mulkdorlar qatlamining vujudga kelishi, hissadorlik jamiyatlarining paydo bo'lishi, odamlarning mulkka va bir birlariga munosabatlaridagi o'zgarishlar korporativ madaniyat va korporativ boshqaruvning mohiyati, ko'rinishlari, milliy jihatlarini chuqur tahlil qilishni taqazo etadi». [4]

Milliy g'oyadagi ijtimoiy-madaniyatning yashirin ildizlarini aniqlash, uning integratsion va barqarorlashtiruvchi intellektual asoslarini yanada mustahkamlaydi. Shuningdek, aholining turli qatlamlarining psixologik holatini yaxshilanishi milliy g'oyaning muayyan modelini ichki hayot sifati sifatida qabul qilishga xizmat qiladi.

Milliy g'oya, shuningdek, tarixda aniqlangan, barcha tasodifiy va begona narsalardan milliy ongda tozalangan va ma'lum bir tarixiy kasbning belgisi sifatida talqin qilingan millatning o'ziga xos xususiyatlarini ifodalaydi.

Milliy g'oyaning umumiy xarakteri davlat institutlarini faoliyatini haqqoniy baholashda ham ustuvor ahamiyat kasb etadi. Milliy g'oya davlat siyosiy hokimiyatining mafkuraviy asoslarini qonuniylashtirish vazifasini ham bajaradi. Bu ehtimol bir avlod uchun emas, balki uzoq muddatli strategiyani amalga oshirish uchun mafkuraviy asos vazifasini o'taydi.

Milliy g'oya murakkab va kompleks ijtimoiy-madaniy hodisadir. Va u umummilliy taraqqiyot g'oyalarini o'zida ifoda etadi. Shunday qilib, milliy g'oya paradigmasi jamiyat va shaxs, fuqarolik jamiyati va davlat, muqaddas din va dunyoviylik haqidagi ezgu g'oyalar majmuasini o'z ichiga olgan ijtimoiy ong shaklini aks ettiradi. Bunday g'oya asosida ijtimoiy-siyosiy haqiqatlar mohiyatini anglash va o'zgacha talqin qilishda o'ziga xos mantiqiy, aqliy modellar ustuvor o'rinni egallaydi. Umuman olganda, milliy g'oya paradigma asosida ijtimoiy-siyosiy hodisalarni chuqur tahlil qilish yoki unga tegishli yangi uslubiy yondashuvlarni ishlab chiqish mumkin.

Milliy g'oya paradigmasi asosida milliy masalani shakllantirish va hal qilish modelini ishlab chiqish dolzarb muammolardan hisoblanadi. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, milliy g'oyani tahlil qilish va uni muvaffaqiyatli ishlashi uchun xalq turmush tarzining ma'naviy-axloqiy mezonlarini hisobga olganda holda ish tutish muhim ahamiyatga ega. Biroq, bu tushuncha, birinchi navbatda, milliy g'oyaning asosiy tarkibiy qismini o'zgartirish zaruratini paydo qiladi, ikkinchidan, milliy g'oyaning turli jihatlarini va ijtimoiy-madaniy hayotning turli sohalarida namoyon bo'lishini

anglatadi. Milliy g'oyani milliy miqyosdagi g'oyalar majmuasi sifatida tushunish va zamonaviy siyosiy jarayonda uning roli va ahamiyatini o'rganish uning paradigmal xususiyatlarini o'rganishda ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Milliy g'oya nafaqat xalqning maqsadi va uning mafkurasi, balki uning mukammal g'oyasining o'ziga xos ifodasi hamdir. Milliy g'oya jamiyatning o'z-o'zini anglash shakli sifatida ham namoyon bo'ladi. Shuning uchun milliy g'oya doimo milliy madaniyat hodisasi bilan chambarchas bog'liq. Va milliy g'oyaning asosini tushunish uchun uning milliy madaniyatdagi ildizlarini tushunish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Саидолимов С. Проблемы обеспечения безопасности в Центральной Азии. -Т.: Академия, 2003. –С. 125.
2. Шанхайская организация сотрудничества (Шанхай, 14-15 июня 2001г.). Алматы: Центр внешней политики. Источник: анализа, -2001. –С. 10-11.
3. Пахрутдинов Ш. Тараққиётга таҳдид: назария ва амалиёт. –Т.: Akademiya, 2006. – Б. 24.
4. Бегматов А., Хамидуллин Б., Бўтабоев М. Корпоратив маданият ва корпоратив бошқарув.- Т.: Akademiya, 2007. -3-бет.

YOSHLAR ORASIDA KITOBXONLIKNI OMMALASHTIRISH - IJTIMOIIY AXLOQNI SHAKLLANTIRISH YO'LIDAGI MUHIM VAZIFA.

Avazbek SHERMATOV,
*Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar
instituti ilmiy xodimi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada bugungi kunda O'zbekistonda ma'naviy ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishda yoshlar bilan ishlash masalasi muhim ekanligi qayd etiladi. Yoshlar orasida kitobxonlikni yanada keng targ'ib qilish, kitobxonlik madaniyatini oshirish orqali ularni axloqiy-ma'rifiy tarbiyalash masalasi tahlil qilinib, muhim amaliy takliflar beriladi.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, ma'rifat, ijtimoiy axloq, kitobxonlik, "buktreyler", yoshlar, "O'zbekiston-2030", innovatsion texnologiyalar, kitob festivallari.

Shiddat bilan rivojlanayotgan axborot texnologiyalari, zamonning tez sur'atlarda o'zgarib borayotgani bugun jamiyatning barcha sohalariga ta'sir qilmoqda. Shiddatli rivojlanish jamiyatga iqtisodiy farovonlik, zamonaviy texnologiyalar, innovatsiyalar olib kelish bilan birga uning axloqiy-ma'naviy dunyosiga ham bevosita ta'sir kuchini yoymoqda. Dunyoda tobora axloqsizlik, ma'rifatsizlik, ommaviy madaniyat illatlari kuchayib borayotgan bir vaziyatda mamlakatimizda ma'naviyat va ma'rifat bilan bog'liq chora-tadbirlarni jadallik bilan amalga oshirish, bu boradagi ishlar samaradorligini oshirish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Sababi, bugun

axloqsizlikning turli ko‘rinishlari chegara bilmaydi, virtual makon orqali har bir individga osonlik bilan yetib bora oladi.

Yaqinda umumxalq muhokmasidan o‘tkazilib har tomonlama yangilangan Konstitutsiyamizda eski tahrirlardan farqli ravishda axloq masalasi alohida o‘rin egalladi. Bundan buyon davlat o‘z zimmasiga boshqa muhim ijtimoiy majburiyatlar bilan bir qatorda ijtimoiy axloq masalasiga ham alohida e‘tibor berish mas‘uliyatini oldi. Jumladan, Yangilangan Konstitutsiyamizning beshta moddasida (21-, 33-, 44-, 71-, 79-moddalar) axloq masalasi ko‘tarilgan. Vaholanki, ilgari Konstitutsiyada ushbu masala birorta ham moddada o‘z aksini topmagan edi. Ayni paytda 21-, 33-, 71-moddalarda mazkur masalaga yanada kengroq yondashilgan. Axloq ijtimoiy axloq sifatida talqin etilgan.

Ijtimoiy axloqni jamiyatda keng targ‘ib qilish, ijtimoiy-ma‘naviy muhitni yaxshilash yo‘lidagi harakatlar uzluksiz e‘tibor, katta mehnat va kuchni talab qiladi, Biroq, bugun bizning bundan boshqa yo‘limiz yo‘q. Bu ishlarni samarali tashkil qilish ishlarini eng avvalo yosh avlodga to‘g‘ri tarbiya berishdan, maktab va bog‘chalardan boshlash lozim. Shundan keyin oliy va o‘rta-maxsus o‘quv dargohlari, o‘rta va katta yoshli aholi qatlami bilan ishlash kerak.

Bugungi yosh avlodni ma‘rifatli, ma‘nan yetuk qilib tarbiyalash davlat va jamiyat oldida turgan eng ustuvor vazifalardan biridir. Bu vazifaga erishish birmuncha qiyin vazifa bo‘lsada, bu yo‘lda to‘g‘ri va kreativ yechimlar, uzluksiz chora-tadbirlar o‘z samarasini berishi shubhasiz. Ayni paytda yosh avlod orasida ilm va ma‘rifatni keng targ‘ib qilishda “ma‘naviyat o‘choqlari” bo‘lmish maktablar, kutubxonalar, OTMlar, teatr va muzeylarning o‘rni biroz pasaygandek ko‘rinmoqda. Sababi, yoshlar orasida borgan sari axloqsizlik, tarbiyasizlik unsurlari ko‘proq ko‘zga tashlanmoqda. Xo‘sh, bunga faqatgina yuqori darajada axborotlashgan texnotron zamon sababchimi, yoki o‘zimizda ham ayb yetarlichami ? Bu murakkab savolga javob izlashdan ko‘ra asosiy maqsad – ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar samaradorligiga erishishning maqbul va zamonaviy yo‘llarini izlash, amaliyotga joriy etish ko‘proq foyda beradi, nazdimizda.

Insonlarda axloqiy tushunchalarning shakllanishida kitobning o‘rni beqiyos. Kutubxonalar esa ana shu bebaho kitoblarning boy xazinasidir. Kutubxonalar azaldan har bir zamon va makonda ma‘rifat o‘choqlari bo‘lib kelgan. Maktab kutubxonasidan tortib, jamoat va milliy kutubxonalargacha hamisha ziyo maskani sifatida insonlarga ilm-u urfon ulashib kelgan. Afsuski, bugun mamlakatimizda, balki butun dunyoda kitobxonlik darajasi keskin tushishda davom etmoqda. Zavqli mutolaa o‘rnini smartfonlarning mitti ekranlariga soatlab tikilish, ijtimoiy tarmoqlarning “qarmoqlari” egallab olgan.

Yoshlarning diqqat e‘tiborlarini jamlashlari tobora qiyinlashib bormoqda. Yosh avlod e‘tiborini jamlashi borgan sari qisqarib, “klip xotira” ko‘rinishiga(bolani 8 soniyada qiziqтира olmagan narsadan uzoqlashish) kelmoqda. Bunday tafakkur tarziga

o'rganib qolgan bolalarda kitobxonlik madaniyati juda ham past darajada bo'ladi. Klipli fikrlash avj olayotgan ayni paytda ta'lim jarayonida axborot texnologiyalaridan ko'proq foydalanish kerak: bolalar turli shakllarda tuzilgan, turli hajmdagi axborotlar bilan ishlay olishlari va o'z tadqiqotlari asosida o'zlariga tegishli xulosalar chiqarishlari kerak. O'qituvchi esa o'quvchilarga muammoni chuqur tahlil qilishni talab qiladigan va o'quvchilarning o'zlari tomonidan mustaqil xulosalar chiqarish imkoniyatini beruvchi murakkab vazifalarni taklif qilishi kerak[2].

Yuqorida tilga olingan "klipli fikrlash"ning salbiy ta'sirlaridan saqlanish uchun ham kitobxonlikni targ'ib qilish zarur. Bugungi kunda yoshlarni kitobxonlikka jalb etish quyidagi zamonaviy usullardan foydalangan holda amalga oshirilishi mumkin:

- Onlayn kitoblar hamjamiyatlari: yoshlar kitob tavsiyalari bilan almashishlari, o'z tajribalarini muhokama qilishlari va munozaralarda ishtirok etishlari mumkin bo'lgan onlayn platformalarni yaratish va qo'llab-quvvatlash. Bu forumlar, ijtimoiy tarmoqlardagi guruhlar yoki maxsus ilovalar ko'rinishida bo'lishi mumkin.

- Audiokitoblar va podkastlar: istalgan vaqtda, istalgan joyda tinglashingiz mumkin bo'lgan audiokitoblar va podkastlarga erkin kirishga imkon beradi. Bu, ayniqsa, o'qishdan ko'ra kontentni tinglashni afzal ko'rganlar uchun foydalidir.

- Video sharhlari va tavsiyalar: YouTube yoki TikTok kabi mashhur platformalarda video kitob sharhlarini yaratish mumkin. Yoshlar vizual kontentga ko'proq javob berishadi, shuning uchun ham bu video sharhlar ularga ko'proq ta'sir qiladi.

- Va albatta, kitob bayramlari va tadbirlarini tashkil etish: kitob yarmarkalari, adabiy tanlovlar, yozuvchilar bilan uchrashuvlar va yoshlarni qiziqtiradigan boshqa tadbirlar o'tkazish. Bu ham offlayn tadbirlar, ham onlayn translyatsiyalar ko'rinishida bo'lishi mumkin.

- Yoshlar o'zining ko'p vaqtini o'tkazadigan ijtimoiy tarmoqlarda faol ishtirok etish. Kitoblardan iqtiboslar, yozuvchilar haqidagi faktlar, adabiyot haqidagi qiziqarli faktlar va boshqalarni o'z ichiga olgan qiziqarli va dolzarb kontentlarni muntazam berib borish.

- Kitob ilovalarini yaratish: Shaxsiy qiziqishlarga ko'ra saralangan kitob tavsiyalarini, elektron kitob versiyalariga kirishni va muhokama qilish xususiyatlarini taklif qiluvchi mobil ilovalarni ishlab chiqish.

- Yosh mualliflarni yanada ko'proq qo'llab-quvvatlash: yosh yozuvchilarning ijodini rag'batlantirish va boshqa yoshlarni o'z asarlarini o'qish va yozishga ilhomlantirish uchun tanlovlar va stipendiyalar tashkil etish.

Umuman olganda, yoshlarni kitobxonlikka jalb qilishning eng samarali usullarini topish uchun turli yondashuvlar va eksperimentlarni birma-bir qo'llab ko'rish kerakli natijalarni beradi. Yurtimizda so'nggi yillarda kitobxonlikni keng targ'ib qilish borasida salmoqli ishlar amalga oshirilayotgani ham ayni haqiqat. Jumladan, barcha yoshdagi kitobxonlarni kutubxona xizmatlaridan foydalanishga undash maqsadida

qo'shimcha ma'lumotlarni taqdim etishning samarali usuli sifatida QR kodlaridan faol foydalanilmoqda. Innovatsion texnologiyalar kitobxonlik ishqibozlari doirasini kengaytirishga yordam bermoqda. Poytaxtimizdagi metro bekatlari, korxonalar, supermarketlar foyelari, tashkilot va ta'lim muassasalarida QR kodli stendlar tobora ko'paymoqda. Shuningdek, oilaviy kitobxonlik ma'naviy-axloqiy tarbiyaning muhim shakli sifatida faol targ'ib qilinmoqda[3].

Shuningdek, yaqinda qabul qilingan "O'zbekiston – 2030" strategiyasining "Ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va madaniyat sohasini yangi bosqichga olib chiqish bo'yicha islohotlar" bo'limining "O'zbek va jahon adabiyoti durdonalarini keng ommalashtirish, jamiyatda kitobxonlikni hamda aholiga axborot-kutubxona xizmatini ko'rsatishni rivojlantirish" deb nomlangan 39-bandida kelgusi yetti yilda kitobxon yoshlar sonini 5 million nafarga yetkazish, har yili 100 ta eng yaxshi badiiy asar hamda bolalar va o'smirlarga mo'ljallangan 50 ta badiiy kitoblar yaratish, "O'zbek adabiyoti xazinasidan" ko'p jildlik, "Jahon bolalar adabiyoti durdonalari" 100 jildligini o'zbek tilida nashr qilish, 40 millionga yaqin kitob fondini raqamlashtirish kabi ulkan maqsadlar reja qilingan[4]. Asosiysi, qo'yilgan vazifalarni o'z vaqtida va sifatli bajarish, bir joyda to'xtab qolmaslik lozim.

Yoshlarni vizual usullar orqali kitob o'qishga jalb qilishda zamonaviy buktreylerlar(ingl. *booktrailer*)ning ta'siri oshib bormoqda. Buktreyler yoki kitob treyleri - bu qisqa video davomida biror kitob haqida erkin, badiiy shaklda so'zlab berishdir. Bunday videolarning asosiy maqsadi vizual vositalar yordamida kitoblarga e'tiborni jalb qilish va o'qishni targ'ib qilishdir. Odatda, kitob treylerining davomiyligi 3 daqiqadan oshmaydi. Bunday videoroliklar zamonaviylar kitoblar, shuningdek, adabiyot klassikasiga aylangan kitoblar uchun ham suratga olinadi.

Kitob treyleri - bu kitobning eng yorqin va esda qolarli lahzalarini o'z ichiga olgan holda uning ma'nosi haqida qisqacha ma'lumot beradigan rolik-miniatyura sanaladi. O'quvchilarni asarlar bilan tanishtirish va kitoblarni jahon madaniy hamjamiyatida targ'ib qilish asnosida buktreylerlar adabiyot, tasviriy san'at va internetni birlashtirgan alohida original janrga aylandi[5].

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, bugun jamiyatda ijtimoiy axloqni shakllantirish, bu masalaning doimiy diqqat markazida bo'lishi har qachongidan ham muhim. Jamiyatda axloqsizlik, ma'rifatsizlik avj olishiga endilikda panja ortidan qarab o'tirish mumkin emas. Chunki "shaxsning to'liq shakllanishi uning axloqiylik darajasi bilan bog'liq. Axloqiylik esa har bir insonning o'zi va jamiyat oldidagi burch va mas'uliyatga nisbatan munosabatida aks etadi. Axloqiylikning ayrim ko'rinishlari insonning tashqi harakatlarida namoyon bo'lsa-da, ayni paytda, uning tom ma'nodagi axloqiy sifatleri individning ichki ruhiyatida makon topadi. Shuning uchun ham axloqiylik har birimizning ichki, botiniy hayotimizda yashaydi. Ana shunday sifatlar asosida biz

tarbiya topamiz, o‘zimizni isloh qilishga ehtiyoj sezamiz, pirovard natijada real hayot va axloqiy ideal o‘rtasidagi chegaralarni qisqartiramiz”[6].

Axloq va ma’rifatni yoyish va targ‘ib qilish ishlari esa eng avvalo, yosh avloddan boshlanishi lozim. Zero, yoshlar – ertangi kunimiz egalari. Bugungi qilgan harakatlarimiz ertaga yoshlar misolida o‘z mevasini beradi. Bu borada yoshlar orasida kitobxonlikni yanada ommalashtirish dolzarb ahamiyatga ega. Chunki, “o‘qiydigan avlod” har qanday axloqsizlig-u, ma’rifatsizlik shakllariga mustaqil qarshi tura oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – T.: “O‘zbekiston”, 2022.
2. T. Rezer, N. Symaniuk, E. Kuznetsova (2018) EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE ERA OF “CLIP THINKING”, INTED2018 Proceedings, pp. 6129-6133.
3. Популяризация чтения: цифровой формат, <https://yuz.uz/ru/news/populyarizatsiya-chteniya-tsifrovoy-format>
4. “O‘ZBEKISTON — 2030” STRATEGIYASI TO‘G‘RISIDA, <https://www.lex.uz/uz/docs/-6600413>
5. «Привлечение молодежи к чтению через визуальные формы: из опыта работы Республиканской юношеской библиотеки Татарстана», Большеебородова Майя Сергеевна, ГБУК РТ «Республиканская юношеская библиотека», https://kpfu.ru/portal/docs/F_532396775/Bolsheborodova.M.S..pdf
6. Abduxalil Mavkulov, IJTIMOY AXLOQ – YANGILANAYOTGAN JAMIYAT ORZUSI, “Yangi O‘zbekiston” gazetasi, 2023-yil, 14-aprel, 72-son.

O‘ZBEKISTONDA MA’NAVIY MUHITNI SOG‘LOMLASHTIRISHNING ISTIQBOLDAGI VAZIFALARI

Munira Kaxarova,

*O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi,
bo‘lim boshlig‘i, f.f.d (PhD)*

Annotatsiya. Mazkur maqola O‘zbekistonda ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirishga qaratilgan islohotlar tahlil qilinib, ushbu yo‘nalishda qilinishi lozim bo‘lgan vazifalar yoritilgan. Shuningdek, maqola aholi, ayniqsa, yoshlarning mafkuraviy immunitetini oshirishga qaratilgan tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so‘zi. Ma’naviyat, ma’rifat, g‘oya, mafkura, mafkuraviy immunitet, targ‘ibot-tashviqot, loqaydlik, qadriyat, jaholat, tinch-totuvlik, tahdid, illat, vayronkorlik, ezgulik.

Bugun shunday bir davrda yashayapmizki, yot g‘oyalar va mafkurachilar yoshlarni o‘z domiga tortayotgan hamda farzandining bo‘sh vaqtiga beparvo, loqayd bo‘layotgan ota-onalarning g‘aflat uyqusidan uyg‘otishga chaqiriqlar qilinmoqda. Hayot faoliyatimiz tezlashgan, dunyoning yetakchi davlatlari hayratimizni oshirib, yangidan yangi texnologiyalar taqdim etayotgan, yana qaysidir davlatlar bir-biriga tahdid qilayotgan va hokozo. Ayrim davlatlarda esa qonli to‘qnashuvli sharoiti hukm surayotganidan hammamizni hushyorlikka tortmoqda va shu kabi noxushliklar ortida

yo‘qotishlar bo‘lmoqda. Har bir davlat rahbari xalqini farovon, tinch-totuv va ahil-inoqlikda yashashini istaydi hamda buni ta‘minlash uchun bor kuchini sarflaydi. Shuning barobarida yurtning har tomonlama rivojlanib, yuksalishi yo‘lida o‘zga davlatlar bilan ham yaqin aloqalarni o‘rnatadi. Bularning barchasi jamiyatda ijtimoiy-ma‘naviy muhitni yanada sog‘lomlashtirish va barqarorligini ta‘minlashga qaratilgandir. Ayniqsa, ma‘naviyat va ma‘rifat sohasiga alohida e‘tibor qaratilgani xalqning dardu tashvishini o‘ylangani, ularning mafkuraviy immunitetini oshirishga da‘vat etilganidan dalolatdir.

Bu sohani takomillashtirish maqsadida so‘nggi yetti yil ichida 11 ta qonun hujjati, shu jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 1 ta Farmoni va 4 ta Qarori, 1 ta farmoyishi, Vazirlar Mahkamasining 2 ta qaror va 5 ta farmoyishlari qabul qilindi. Shuningdek, ma‘naviy tarbiyani tizimlashtirishga qaratilgan konsepsiya ishlab chiqib, amaliyotga joriy etildi. Zero, hududlarni ijtimoiy-ma‘naviy xaritasini yaratishga bel bog‘langani ham ulkan yangilik bo‘lgan edi. Yilma-yil tahlil qilsak, Prezidentimizning 2017-yil 28-iyuldagi “Ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko‘tarish to‘g‘risida”gi qarori bilan Respublika Ma‘naviyat targ‘ibot hamda Milliy g‘oya va mafkura ilmiy-amaliy markazlari birlashtirilib, negizida Respublika Ma‘naviyat va ma‘rifat markazi tashkil etildi. Bu tashkilotlar ilmiy-amaliy tadqiqotlar ishlab chiqqan bo‘lsa, ikkinchisi mazkur tadqiqotlarni targ‘ib etish bilan shug‘ullanib keldi. Ularning maqsadi bir, ya‘ni milliy g‘oya va mafkura masalasi bilan bog‘liq dolzarb masalalarni, bugungi murakkab mafkuraviy jarayonlarni ilmiy-amaliy jihatdan atroflicha tahlil qilish va baholash, ustuvor yo‘nalishlarni aniqlash, ularning aholining turli qatlamlariga bo‘lgan ta‘sirini o‘rganish, milliy manfaatlarimizga, hayot tarzimizga zid bo‘lgan zararli g‘oyalar va mafkuraviy xurujlarning mohiyatini ochib berish, yoshlar o‘rtasida Vatanga muhabbat va sadoqat, insonparvarlik fazilatlarini tarbiyalash milliy urf-odat, an‘ana va qadriyatlarning hayotimizdagi o‘rni va ahamiyatini har tomonlama olib borishga yo‘naltirilgan suhbat va uchrashuvlar, ma‘rifiy tadbirlar o‘tkazishdan iborat edi. Mazkur qaror asosida Markaz rahbarining maqomi – vazir, rahbar o‘rinbosarlari maqomi esa vazir o‘rinbosarlariga tenglashtirilgani bu sohaning mavqeini oshirishga qaratilgan yangilik bo‘ldi desak, mulog‘a bo‘lmaydi.

Tizimning hududiy bo‘lim va bo‘linmalarini byudjet mablag‘lari hisobidan moliyalashtirish masalasi yillar davomida muammo bo‘lib, uni yechimini yo‘lga qo‘yilgani, Markaz va uning tasarrufidagi tashkilotlarni joylashtirish uchun alohida bino ajratilgani katta o‘zgarish bo‘ldi. Shuningdek, Markaz huzurida “Ma‘rifat” targ‘ibotchilar jamiyati tashkil etilib, jamiyatimizda aholi ongiga ta‘sir ko‘rsata oladigan yetuk targ‘ibotchilar bir joyga jamlandi. Hozirda ushbu jamiyat juda katta “targ‘ibot mashinasi” desak, to‘g‘ri bo‘ladi. Mazkur “Targ‘ibot mashinasi” bugungi kunda barcha sohada amalga oshirilayotgan islohotlarni targ‘ib etishda to‘htovsiz

harakatlanib kelmoqda. Targ'ibotchilarni har tomonlama qo'llab-quvvatlab va rag'batlantirilayotgani ham tahsinga loyiq.

Mazkur qarori asosida milliy g'oya targ'iboti va ma'naviy-ma'rifiy ishlarni modernizatsiyalash orqali targ'ibot-tashviqot samaradorligini sifat darajasiga ko'tarish maqsadida quyidagi vazifalar belgilandi:

- Bebaho milliy qadriyatlarimiz, ma'naviy boyliklarimiz, ajdodlarimiz merosini bugungi kun talablari bilan uzviy holda rivojlantirish, biz uchun muqaddas islom dinining chinakam insoniy mohiyatini, uning tinchlik, yaxshilik, mehr-shafqat, hamjihatlik dini ekanini xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimizning ongi va qalbiga chuqur singdirish;

- aholining keng qatlamlari, avvalambor, yoshlar o'rtasida Vatanga muhabbat va sadoqat, insonparvarlik fazilatlarini tarbiyalash, milliy urf-odat, an'ana va qadriyatlarning hayotimizdagi o'rni va ahamiyatini har tomonlama ochib berishga yo'naltirilgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda o'tkazish;

- bugungi kunda amalga oshirilayotgan davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari, keng ko'lamli islohotlarning yutuqlari, qabul qilingan qonun hujjatlari va davlat dasturining ahamiyatini atroflicha sharhlash va tushuntirish, yurtimizga qarshi qaratilgan g'oyaviy va informatsion xurujlar, ularning ortida turgan kuchlarning g'arazli maqsadlarini fosh qilish, odamlarni hushyorlik va ogohlikka da'vat etishda olimlar, siyosatchi va mutaxassislar, ijodkor ziyolilarning rolini oshirish;

- ota-onalarga farzandlarini g'oyaviy tarbiyalashning zamonaviy usullarini o'rgatishga qaratilgan o'quv treninglar, master klasslar o'tkazish;

- yurtdoshlarimizni dinlararo bag'rikenglik va konfessiyalararo hurmat ruhida tarbiyalash, jamiyatimizda sog'lom turmush tarzi, millatlararo totuvlik, o'zaro mehr-oqibat muhitini mustahkamlovchi ma'naviy-ma'rifiy dasturlarni amalga oshirish;

- milliy g'oya va mafkura masalasi bilan bog'liq dolzarb muammolarni mafkuraviy xarita shaklida ilmiy-amaliy jihatdan atroflicha tahlil qilish va baholash, ustuvor yo'nalishlarini aniqlash, ularning aholi barcha qatlamlariga ta'sirini o'rganish, milliy manfaatlarimizga, hayot tarzimizga zid bo'lgan zararli g'oyalar va mafkuraviy xurujlarning mohiyatini ochib berish;

- xalqimizning, yoshlarimizning ongini zaharlab, ma'naviy jihatdan qaram etishga qaratilgan mafkuraviy harakatlarga qarshi kurash samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan zamonaviy ilmiy-amaliy texnologiyalarni joriy qilish;

- milliy g'oya targ'iboti va ma'naviy-ma'rifiy ishlarning ta'sirchanligini ta'minlaydigan zamonaviy axborot texnologiyalari va mexanizmlarini, jamiyatimizning mafkuraviy immunitetini kuchaytirishga qaratilgan samarali usul-uslublarni ishlab chiqish, davlat va jamoat tashkilotlari uchun tegishli tavsiya va takliflar tayyorlash masalasiga alohida e'tibor qaratish;

– bu borada amalga oshirilgan ilmiy izlanishlar natijalarini OAV hamda veb-saytlar orqali keng jamoatchilikni xabardor etib borish;

– kompyuter o‘yinlari klublari, internet kafelar, video- va audiodisklar sotish, qo‘l telefonlari xotirasiga musiqa, foto va video lavhalar yozish shoxobchalari, musiqa, kino, qo‘shiq, milliy estrada, raqs san’atlarining ma’naviy-ma’rifiy saviyasi ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirish;

– Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi bazasida uzluksiz ta’lim muassasalari va tashkilotlar, turli vazirlik va davlat idoralari, nodavlat notijorat tashkilotlarning ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha mas’ullari (ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha rahbar o‘rinbosarlari)ning malakasini oshirish tizimini yaratish, ularning faoliyati hamda Milliy g‘oya va ma’naviyat asoslari turkumidagi fanlarning o‘qitilishini yangi, sifat darajaga ko‘tarish;

– ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar samaradorligi, ta’sirchanligini oshirishni moliyaviy rag‘batlantirish mexanizmini ishlab chiqish va joriy qilish;

– ishchi xodimlarning soni yuzdan ortiq korxona, tashkilot va muassasalardagi ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish maqsadida ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha alohida shtat joriy etish, xodimlar soni bundan kam bo‘lgan tashkilotlarning kadrlar masalasi bo‘yicha xodimlarni (*bu o‘rinda, maqbul, bo‘lsa rahbar o‘rinbosari loyiq*) ma’naviy-ma’rifiy ishlarga buyruq bilan mas’ul etib birlashtirish. Mas’ul xodimlarning moddiy va ma’naviy rag‘batlantirilishi usul, uslublarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilish;

– ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalayotgan urf-odatlarimizga va milliy mentalitetimizga zid, odobsizlik va axloqsizlik kabi yot g‘oyalar bilan yoshlarimiz ongiga ta’sir o‘tkazishiga qarshi “Bir jaholatga qarshi o‘n ma’rifat bilan kurashish” asosida samarali qarshi targ‘ibot olib borish;

- internet veb-saytlari orqali tarqalayotgan yoshlarimiz ma’naviyatiga, ongi va axloqiy tarbiyasiga tahdid solayotgan ijtimoiy tarmoqlarning ma’naviy-ma’rifiy holatini hamkor tashkilotlar bilan muntazam ravishda ular faoliyatining tahliliy monitoringini olib borishdek mas’uliyatni yuklangan edi.

Bu ishlarning davomidan 2019 yil 3 mayda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qaroriga ko‘ra, “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi” va “Jamiyatda ijtimoiy-ma’naviy muhitning holatini aniqlash va manzilli sog‘lomlashtirish” metodikasi loyihasi yaratildi. Mazkur konsepsiya asosida oilada, shuningdek, ta’limning barcha bosqichlarida farzand tarbiyasining uzluksizligini ta’minlash tizimi ishlab chiqildi. Ya’ni, bola tug‘ilmasidan boshlab toki 25 yoshgacha vaqt davomida uning ma’naviyatini, yoshiga mos ko‘nikma va malakalar, kompetensiyalarini kutilayotgan aniq darajasini kafolatli ta’minlashning ilmiy asoslangan dasturiy-metodik ta’minotini tashkil etishdan iborat. Ushbu

vazifalarni amalga oshirishga bevosita mas'ul bo'lgan vazirlik va idoralar vakillari ishtirokida esa Markaz huzurida "Ma'naviy tarbiya" jamoatchilik kengashi tashkil etildi.

Joriy etilayotgan tizimli yondoshuvda ijtimoiy malakalarni shakllantirish oldindan loyihalashtiriladi va loyihalashtirilgan tarbiyaviy natijalarga erishish kafolatlanadi. Shu bois uzluksiz ma'naviy ta'limda ijtimoiy malakalarni tarbiyalashda pedagogik texnologiyalarni qo'llash – innovatsion talablardan biriga aylandi.

Uzluksiz ma'naviy tarbiya tizimi oila, maktabgacha, umumiy o'rta va oliy ta'lim muassasalarida yoshlarni bosqichma-bosqich, uzluksiz ma'naviy tarbiyalash natijadorligini kafolatlashga qaratilgan pedagogik operatsiyalar, vositalar, metodlar zanjiridir. Ushbu tizimda vositalar emas, balki u yoki bu fazilat, ijtimoiy malakani shakllantirishda kafolatlangan natijaga erishishning pedagogik algoritmlari rejalashtirilishi nazarda tutilgan.

Prezidentimiz dunyo mintaqalaridagi qonli to'qnashuv va nizolarga to'xtalib, yurtimizda tinchlik-osoyishtalikni mustahkamlash, turli xavf-xatarlarga qarshi kurashni kuchaytirishimiz shartligini, bu kurashning oddiy, har birimiz amal qila oladigan yo'llarini ham ko'rsatib berdi. Ya'ni "... har birimiz bu masalaga befarq bo'lmasdan, o'z bolamizni, o'z uyimiz, o'z mahallamizni o'zimiz asraydigan bo'lsak, men ishonaman, bunday balo-qazolar hayotimizdan albatta yiroq bo'ladi".

Tarbiya masalasi kun tartibimizda doim bo'lishini ta'kidladi. Umumta'lim maktablarida "Tarbiya" fanini joriy etilishi ham shundan, aslida. Maqsad yoshlar ma'naviyatini boyitish, buzg'unchi g'oyalarga qarshi mafkuraviy immunitetini shakllantirish, ularning ong va xulqlarini bunyodkor, ezgu ishlarga yo'naltirishdan iboratdir.

Biroq har bir kun, har bir soat o'zining yangiliklari, yangi muammo va tashvishlari bilan kelmoqda. Mafkuraviy globallashtirish sharoitida insoniyat ongi va tafakkuriga mafkuraviy ta'sir ko'rsatish shakllari va mazmuni o'zgardi. Odamlar, xususan, yoshlar ongi va qalbida vayronkor tuyg'ularni uyg'otish, egotsentrizm, diniy ekstremizm, terrorizm, kosmopolitizm, "ma'naviy emigratsiya" (baxtni o'z vatanidan emas, o'zga joylardan qidirish), fashizm, millatchilik singari illatlarni rag'batlantirishga bo'lgan harakatlar avj olmoqda. Shu maqsadda tashkil etilayotgan targ'ibot-tashviqot ishlarini tubdan o'zgartirish, vositalarini to'g'ri tanlay bilish, zamonaviy va eng so'nggi targ'ibot usullaridan foydalanish talab etadi.

Bu usullarning asosiy vazifasi aholi dunyoqarashini kengaytirish, ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, mafkuraviy kurashchanlikka o'rgatishdan iborat. U fuqaroga nuqul nazariy bilim berish bilan cheklanib qolmasdan, ularni mamlakat kelajagini qurishda, demokratik jamiyat va o'z-o'zini boshqaruvni rivojlantirishda, iqtisodiy islohotlarni jadallashtirishda, madaniy va ma'naviy islohotlar jarayonlarga

faollik ko'rsatishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, yangi usullarni qo'llanilishi bilan jamiyatda loqaydlik va beparvolikka barham berishga erishiladi.

Shuningdek, uslubning samaradorligi fuqarolarning qarashlarida, xatti-harakatlarida milliy g'oya va mafkuraning namoyon bo'lishida, boshqalarni o'z ortidan ergashtira olishida hamda ijtimoiy ijodkorligida ko'rinadi. Aholiga targ'ibot usullarini qo'llashdan avval, ularning bilim darajasi, dunyoqarashini darajalarini aniqlash zarur. Aniqlangan muhitning xolatiga qarab targ'ibot usullarini qo'llansa, natijadorligi yuqori bo'ladi.

Aholining bilim darajalari anketa va muloqotda aniqlanadi. Asosiy ish uslubi – diskussiya, bahs-munozara, ochiq muloqot, sosologik tadqiqotlar o'tkazish, har xil nuqtai-nazarlarni qiyosiy muhokama qilish va javobni milliy manfaatlardan kelib chiqib tahlil qilish orqali bilish mumkin. Bu uslublarni qo'llashda mahalla kesimida aholining har xil toifasi, ya'ni, yosh avlod, o'rta yoshlilar va kattalardan iborat fuqarolar ishtirok etishlari kerak.

O'ZBEKISTONNING YANGI TARAQQIYOT BOSQICHIDA YOSHLAR MA'NAVIY QIYOFASI QANDAY BO'LISHI KERAK?

Kamolova Kimyoxon G'ulomjonovna,
Nizomiy nomidagi TDPU dotsent v.b
Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxs ma'naviy qiyofasi, axloqiy kategoriyalar, illatlar, ularning ijtimoiy hayotda tutgan o'rni va ahamiyati yoritib berilgan. Shaxs ma'naviy qiyofasini shakllantirishda axloqiy kategoriyalardan foydalanish, ularning inson hayotida o'z o'rnini topishdagi ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Bundan tashqari, faylasuf va allomalarning axloq-odob haqidagi iqtiboslari keltirib o'tilgan.

Tayanch so'zlar: Axloq, fazilat, illat, odob, samimiylik, yaxshilik, barkamollik, tubanlik, ezgulik, burch, vijdon, vatanparvarlik

Ba'zi yigit qizlar uchun mehr-oqibat, axloq-odob tushunchalari butunlay begona bo'lib borayotgani, ularda befarqlik, mas'uliyatsizlik, mehnat qilmasdan kun ko'rishga intilish kabi illatlar paydo bo'layotgani, achchiq bo'lsa-da, haqiqat.

Shavkat Mirziyoyev

Inson tabiatda individ sifatida dunyoga keladi va jamiyatda shaxs sifatida shakllanadi. Shaxs sifatida kamol topar ekan, o'z ijtimoiy mohiyatidan kelib chiqib, turmush tarzini yo'lga qo'yadi, o'zi-o'zini boshqarishni o'rganadi, jamiyat bilan aloqada bo'ladi. O'y-xayollari, orzu-umidlari va maqsadlarini ro'yobga chiqarish jarayonlari orqali mavhum holatlarni real voqelikka aylantiradi.

Uning jamiyatda tutgan o'rni ma'naviy qiyofasining shakllanganligiga bog'liq. Xo'sh, shaxs ma'naviy qiyofasi nima? Bizningcha, shaxs ma'naviy qiyofasi – uning

ongida kechadigan ijobiy g'oyalar, o'ylar, orzu-umidlar va ta'limotlarni amalga oshirishdagi ruhiy jarayondan iborat. Chunki uning ongida doimo ijobiy fikrlar, fazilatlar bo'lsa, ma'naviy qiyofasi ham go'zal bo'ladi. Bunda insonga axloq yordamga keladi. "Axloq hayotning barcha sohalarida – oilada, mahallada, mehnatda, ishlab chiqarishda, shaxslararo, guruhlararo, millatlararo va h.k aloqalarda odamlarning o'zaro munosabatini va qarashlarini tartibga soladi"[1].

Yaxshilik va yomonlik, to'g'rilik va o'g'rilik, saxiylik va baxillik, shijoat va qo'rqqoqlik, hayolilik va uyatsizlik, vafo va xiyonatkorlik, rostgo'ylik va yolg'onchilik, kamtarlik va manmanlik, muhabbat va nafrat, dangasalik va ishyoqmaslik va boshqa shu kabi fazilatlar va nuqsonlar inson olamining butun mohiyatini belgilaydi. Boshqacha qilib aytganda, inson o'zini-o'zi boshqaradigan, himoya qiladigan, o'zini-o'zi yo'lga soladigan va hatto shakllantiradigan murakkab, oliy darajadagi xilqatdir. Ana shu holatning o'zi har bir insondan ma'naviy barkamollikka intilib, ruhiy poklik va axloqiy yetukligini doimiy ravishda oshirib borishini taqoza etadi.

Bundan bir necha yil avval mashhur yozuvchi Lev Tolstoy o'zining "Iqrornoma" asarida shunday degan edi: "Butun insoniyat ma'naviy ibtidolar va ularga rahnamolik qiluvchi ideallar asosida yashaydi va rivojlanadi. Bu ideallar dinlarda, fanlarda, san'atda, davlatchilik shakllarida o'z ifodasini topadi. Bu ideallar yuksalgandan yuksala boradi va insoniyat eng oliy ne'matlar sari boradi. Men insoniyatning bir bo'lagiman, shuning uchun ham mening vazifam insoniyat ideallarini anglash va amalga oshirishga ko'maklashishdir"[2]. Bu bilan Lev Tolstoy insoniyatni o'zini anglashiga, bu holatni inobatga olgan holda faoliyat yo'nalishini belgilashi zarurligiga e'tiborni qaratgan edi. Faoliyat yo'nalishi esa inson vujudidagi ma'naviy yetuklik yoki ma'naviy tubanlik bilan bog'liq. Ma'naviy yetuklik insoniy fazilatlarni egallash bilan bog'liq bo'lsa, ma'naviy tubanlik esa illat va kamchiliklar, nuqsonlar bilan belgilanadi.

Demak, "fazilat" va "illat" tushunchalari bir-biri bilan yonma-yon keladigan tushunchalar hisoblanadi. Illatlar ayrim holatlarda "nuqson" deb ham yuritiladi. Ushbu tushunchalar har bir inson hayotida kundalik turmushida alohida ahamiyatga ega bo'lib, kishining jamiyat bilan aloqasini belgilab beradi. Fazilatli inson atrofdagilarda go'zal, ijobiy insoniylik xususiyatlari bilan tassurot qoldirsa, yomon xulq-odatlari bo'lgan, nuqsonli kishilar aksincha, salbiy tassurot qoldirishadi. Bundan tashqari inson o'zida fazilatlarni qanchalik ko'paytirib borsa, uning ma'naviy dunyosi ham boyib boradi. Bu esa albatta, jamiyat taraqqiyoti va rivoji uchun muhim hisoblanadi. Fazilat va illatlar qadimdan ham ajdodlarimizni befarq qoldirmagan. Ular kelajak avlodning barkamollikka erishishi, komillikka intilishida hamda jamiyat boshqaruvida ularning o'rni beqiyos ekanligini ta'kidlab o'tishgan. Masalan, Abu Nasr Forobiy:

"Insoniy xislatlar to'rt qismga bo'linadi: nazariy fazilatlar, tafakkur fazilatlari, yaralma(hayot jarayonida vujudga keluvchi) fazilatlar va amaliy san'at(kasb) fazilatlari.

Inson fazilatlar bilan kamolotga yetadi va kamolotga yetgan odam baxtli hisoblanadi»[3]”, – deydi.

Abu Rayhon Beruniy inson tarbiyasiga salbiy ta'sir qiluvchi illatlar haqida fikr yurita turib, ular ko'p hollarda yovuz niyatda qilinishini qayd etadi. “Haddan ortiq g'azab vahshiylik keltiradi va bevaqt qilingan lutf obro'ni ketgizadi”[4], – deydi. Ibn Sino esa “Inson toki o'zini mayda gap, o'chakish, janjal, shikoyat, norozilik, ohu vohlardan ozod qilolmas ekan, u iflos va pastlik tabiatidan xalos bo'lolmaydi”, – deydi va bunday illatlarni bartaraf etishda tarbiya omiliga tayanishni ta'kidlaydi[5].

Xo'sh, insoniy fazilatlar nimalarda aks qiladi? Dastavval insonning odob-axloqida ko'rinadi. Bilamizki, falsafiy nuqtai nazardan odob – inson haqida yoqimli taassurot uyg'otadigan, lekin jamoa, jamiyat va insoniyat hayotida u qadar muhim ahamiyatga ega bo'lmaydigan, milliy urf-odatlariga asoslangan chiroyli hatti-harakatlardan iborat.

Odoblilik vazminlikda ham ko'rinadi. Odobli bo'lish – o'zgalarning kayfiyatini seza bilish, uning xarakterini tushunmoq va har bir kishining individual xususiyatlariga qarab uning o'ziga yarasha muomala qila bilmoq demakdir.

Odoblilik kishining o'z-o'zini nazorat qila olishida namoyon bo'ladi. Qo'rs va jahldor kishigina o'zini ham, tevarak-atrofdagi kishilarning ham kayfiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, chunki, bunday odobsiz kishi har narsaga g'azablanadi, jahl ustida boshqalarni koyiydi, odamlarning dilini xufton qiladi.

Haqiqiy odoblilik samimiylik va minnatdorlikni his qilish, to'g'rilik va haqiqatgo'ylik, bir so'zlik, aniq va puxtalik, intizomlik va saranjom-sarishtalik, ozodalik va vazminlikni qanchalik tushunishda emas, balki ana shu xislatlarni tabiiy ehtiyoj, kundalik odat qilib xarakterga singdirib yuborishlikda aniq va yaqqol namoyon bo'ladi.

Samimiylik inson xarakteridagi eng go'zal tomonlardan biri bo'lib, u insonning beg'uborligini, beg'arazligini ifodalaydi. Samimiy odam ochiq ko'ngil, bag'rikeng bo'lishi bilan birga, o'zgalar mehnatini qadrlaydigan, o'ziga qilingan hurmat-e'tiborga minnatdorchilik bildiradi oladigan kishidir. Birovga yaxshilik qilib, minnatdorchilik talab etish bu minnat qilish, boshqacharoq aytganda, ta'ma qilish bo'ladi.

Yaxshilik qilish, samimiylik shunday yuksak, olijanob fazilatki, unga ko'rolmaslik, g'araz, ta'magirlik, nafs ustunligi kabilar aralashmasligi zarur. Birovga yaxshilik qilaman deydi odam uning iltimosini kutib o'tirmaydi. Yordamga muhtoj bo'lganlarni ko'rsa, uning hojatini chiqarishga harakat qiladi, hattoki, o'ziga bildirmaslik yo'llarini izlaydi. Bunday yaxshilik samimiylik deyiladi. Samimiylik tuyg'usi to'g'rilik va haqiqatgo'ylik bilan uzviy bog'liq.

To'g'rilik odoblilik belgisi bo'lib, halol va samimiy odamlargina ana shu fazilatga ega bo'la oladi. Halollik esa ezgulik tomon qo'yilgan qadam hisoblanadi. Mahmud Zamaxshariy halollik haqida shunday ta'kidlaydi: “Halol-pokiza kishi doimo

xotirjamu tinchlikdadir, birovga xiyonatu yomonlik qilgan kishi esa halokatga giriftordir”[6]. Haqiqatga intilgan kishi kamolotga erishadi. Sofdil, to‘g‘ri odamning so‘zi bilan ishi bir bo‘lib, uning hayot yo‘li har doim to‘g‘ri va ravondir. Bunday kishi uchun haqiqat qanchalik achchiq bo‘lsa ham, uni hamma narsadan yuqori qo‘yadi.

Uddaburon, puxta, saranjom-sarishta bo‘lgan kishi intizomli bo‘ladi. Kishining intizomliligi mehnat jarayonidagina bo‘lmasdan, kishilar bilan bo‘lgan munosabatda ham namoyon bo‘ladi. Har bir ishda intizomlilik, saranjomlik – odoblilik bo‘lib, tartibsizlik, beburdlik esa odobsizlik hisoblanadi.

Mashhur faylasuf Demokrit (mil.avv. 460-370)ning fikricha, na jismoniy kuch va na moddiy boylik indvidlarni baxtli qila oladi. Haqiqiy va ko‘p qirrali donolik odamlarni haqiqiy baxtga olib boradi. Dono bo‘lish uchun yaxshi fikrlash, yaxshi so‘zlash va yaxshi harakat qilish darkor. Birinchisi ruhiy tetiklikni ta‘minlaydi. Yaxshi fikrlash, demak, narsalar haqida to‘g‘ri hukm chiqarishdir. Ikkinchisi samimiylik, haqqoniylikdan iborat. Uchinchisi, donishmandlik bo‘lib, u amaliy ezgulikni hosil qiladi. “Inson ezgulik to‘g‘risida chiroyli gapirish o‘rniga, ezgulikka intilishi kerak”[7].

Xulosa qiladigan bo‘lsak, inson ma‘naviy yetuk bo‘lishi uchun o‘z oldiga bir necha savollarni qo‘ya olishi kerak:

Birinchidan, insonning hayotda yashashdan maqsadi nima? Baxt-saodat nima?

Ikkinchidan, inson baxt-saodatga erishishga qodirmi yoki yo‘qmi?

Uchinchidan, baxt-saodatga erishish uchun qaysi yo‘lni tanlagani ma‘qul? (Yaxshilik muammosi, tarbiya mohiyati va imkoniyatini ko‘rib chiqishi kerak).

To‘rtinchidan, inson intilishlarining eng buyuk maqsadi baxt-saodat ekanligi bilish lozim.

Inson atrofida yuz berayotgan har bir holat va voqea-hodisaga turli xil his-hayajon(emotsiya) bilan javob beradi. Ushbu his-hayajon ayni paytda real holatlardan va ularning ongda aks etishidan kelib chiqadi. Chunki, ushbu hodisalar ma‘lum dunyoqarash va bilish jarayonlari orqali inson ongida o‘zini namoyon qiladi. Bu esa aqliy ongli tizimga aylantirilgan bilim, tasavvurlar va g‘oyalar bilan inson o‘z shaxsiy qiyofasiga ega tarzda ijtimoiy hayotda munosib o‘rin egallashga imkon yaratadi. Shaxs ma‘naviy qiyofasini shakllantirishda axloqiy fazilatlardan foydalanish masalasi shuning uchun ham dolzarblik kasb etadi. Bu esa har qanday targ‘ibotchi va pedagogdan mas‘uliyat va daxldorlik talab qiladi.

Ijtimoiy hayotda munosib o‘rin egallash, chin inson bo‘lib yashash uchun har bir odam o‘z-o‘zini tarbiya qila olishi, yaxshilikka intilishi, hayotda faqatgina ezgulikni izlashi shart va lozim. Shundagina, jamiyatda ma‘naviy yetuk, barkamol insonlar ko‘payib, mamlakat farovonlikka erishadi, kelajak ishonchli shaxslar qo‘liga o‘tadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild. – T.: O'zbekiston, 2019. –B. 349.
2. Erkayev A. Ma'naviyatshunoslik. – T., "Ma'naviyat" 2018. – B.134.
3. Abu Nasr Forobiy. Fazilat, baxt-sodat va kamolot haqida. – T.: Yozuvchi, 2001. – B. 38.
4. Abu Rayhon Beruniy. "Tarvihalar. "Javohirot kitobi"dan. – T.: Meros, 1991. – B. 68.
5. Abu Ali Ibn Sino. Tibbiy o'gitlar. – T.: Mehnat, 1991. – B. 43.
6. 111 vatandosh allomalarimiz. – T.: Yangi asr avlodi. 2016y.–B.239.
7. V.Asmus. Istoriya antichnoy filosofii, 121-bet
8. Lev Tolstoy.Iqrornoma. Ozod Sharafiddinov tarjimasi. –T.: Ma'naviyat. 1998. – B -16

VIRTUALLASHUV SHAROITIDA YOSHLAR MA'NAVIY DUNYOQARASHI METAMARFOZASINI OLDINI OLISH ZARURATI

Madraximov Alisher Usubjon o'g'li,
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti kichik
ilmiy xodimi, Instituti mustaqil tadqiqotchisi.

Annotatsiya. Mazkur maqolada virtuellashuv sharoitida yoshlar ma'naviy dunyoqarashida yuz berayotgan o'zgarishlar va unga ta'sir etuvchi omillar yoritib berishga harakat qilingan. Shuningdek, bugungi kunda virtual dunyo foydalanuvchilarining statistik ma'lumotlari hamda uning natijasida yuzaga kelayotgan ma'naviy tahdidlar masalalariga to'xtalangan.

Kalit so'zlar: virtual olam, ma'naviyat, ma'naviy tahdid, mafkura, dunyoqarash, metamarfoza, axloq, yoshlar.

Insoniyat bugunga qadar boshidan kechirgan davrlardan tubdan farq qiladigan o'ta shiddatli va murakkab bir zamonda yashamoqda. XXI asrga kelib globallashuv o'z ta'sirini o'tkazmagan biror soha qolmadi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Globallashuv dastlab davlatlarning iqtisodiy rivojlanishida aks etgan bo'lsa, hozirga kelib mazkur jarayon virtual shakln kasb etmoqda va u siyosat, axloq, ma'naviy-ma'rifiy hayot, insonlarning kundalik turmush kechirishigacha bo'lgan barcha jarayonlarni o'ziga qamrab olgan. Shu bilan birga, ushbu rivojlanish mamlakatlar va xalqlar turmush tarzining ijobiy tomonga o'zgarishiga sabab bo'lganligini ham aytib o'tmog'imiz darkor.

Ma'naviy-ma'rifiy hayotda yuz berayotgan o'zgarishlar va tendensiyalarning virtual olamga o'tishi jamiyatdagi muayyan qatlamlar va tuzilmalarga salbiy ta'sir ko'rsatishga yo'l qo'ymaslik insoniyat oldida turgan muhim vazifalardan bo'lib qolmoqda. Bu ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimida alohida yondashuv, e'tibor va natijaga qaratilgan amaliy ishlarni talab etadi. Shunisi e'tiborliki, hayotning virtuellashuvi bilan birga ma'naviy tahdidlar va turli yot madaniyatlarning "hujumi" kuchayib bormoqda. Uning ta'sirida ayniqsa yoshlarning ma'naviy dunyoqarashi metamarfozasi² yuz bermoqda. Ularni asosiy uch ko'rinishi mavjud va ular quyidagilar:

² Metamorfoz (qadimgi yunoncha métamōrōsis "o'zgarish" mya-"orqali"+"shakl"dan) – biror narsaning o'zgarishi; koinotda sodir bo'ladigan jarayonlar uchun eng umumiy tushuncha

Birinch. Mafkuraviy xurujlar – shaxsning fikrlashi, dunyoqarashi va ma’naviy pozitsiyasini o‘zgartirish.

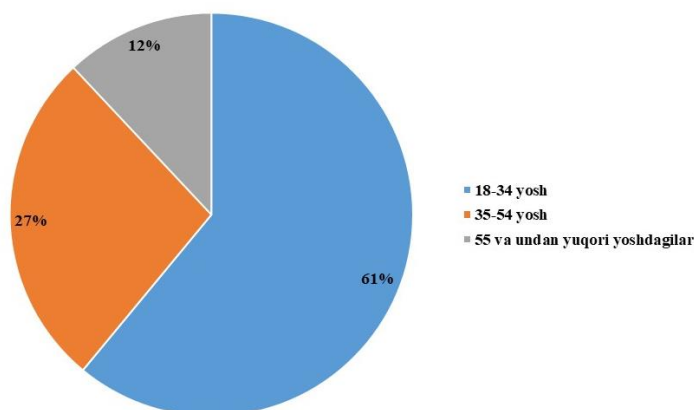
Ikkinchi. G‘oyaviy tahdidlar – shaxs xulq-atvori, axloqiy munosabatlarini izdan chiqarish va shaxs muomalasini buzish.

Uchinchi. Informatsion hujumlar va kibertahdidlar – shaxsga noto‘g‘ri ma’lumot berish, bilimni qoloqlashtirish va faoliyatini zaiflashtirishga qaratilgan xatti-harakatlar.

Bundan tashqari mazkur tahdidlar sirasiga radikalizm, terrorizm, fundamentalizm, shovunizm, “ommaviy madaniyat” kabilarni kiritish mumkin. Bu tahdidlarni virtual olamda tobora ommalashib borishi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Insonlarning raqamli muhitda vaqt o‘tkazishi va uning jozibadorligi sababli unda ishtirok etuvchi insonlar soni ortib bormoqda. Virtual olamlar dastlab video o‘yin o‘yinchilari bilan bog‘langan bo‘lsa-da, endi ular geymerlardan tortib sotsializatorlar, o‘qituvchilar va bizneslargacha bo‘lgan keng doiradagi foydalanuvchilarni qamrab olgan holda rivojlandi.

Texnika taraqqiyoti va unda ishtirok etuvchi shaxslarning dunyoqarashidagi o‘zgarishlar virtual olam foydalanuvchilarining yosharishiga olib kelmoqda. SuperDataning [9] 2023-yildagi so‘roviga ko‘ra, virtual dunyo foydalanuvchilarining 61 foizi 18 yoshdan 34 yoshgacha bo‘lganlar va 27 foizi esa 35 yoshdan 54 yoshgacha bo‘lganlar tashkil etmoqda (1-rasm).

1-rasm. Virtual olam foydalanuvchilarining yosh kategoriyalari.

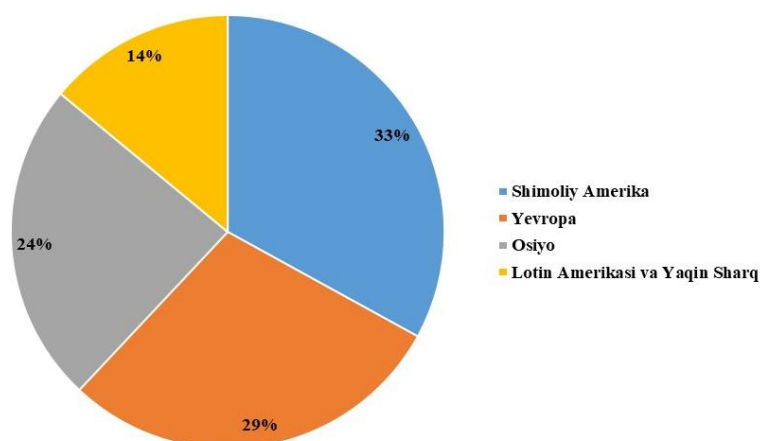
Virtual olamlar foydalanuvchilarining asosiy qismini 18-34 yosh oralig‘idagi shaxslar (61 foiz) tashkil etayotganligini mazkur diogrammadan anglash mumkin. Sabab sifatida yoshi kattalarga nisbatan yoshlarning texnikaning eng so‘nggi yutuqlaridan foydalanish ko‘nikmasining mavjudligi, virtual olamda yaratilgan maxsulotlarning aksariyati vaqt o‘tkazishga, ko‘ngil ochishga, o‘yinlarga va boshqalar bilan muloqot qilishga qaratilganligi hamda bugungi axborot-mafkuraviy kurashlar kechayotgan davrda asosiy e’tibor yoshlar ongi va dunyoqarashini o‘zgartirishga

qaratilganligini keltirish mumkin. Ayni ba'zi platformalar yoshlar orasida mashhurlikka erishib bo'lgan. Masalan, Roblox³ va Minecraft⁴ kabi o'yinlar 18 yoshgacha bo'lgan ko'plab foydalanuvchilar demografiyasini qamrab olgan.

Biroq, Second Life⁵ va VRChat⁶ kabi boshqa virtual olamlarda foydalanuvchilar yoshi kattaroq, shu jumladan 50 yoshdan oshganlar ham unda ishtirok etadi.

Jins toifasiga bo'yicha, dastlab virtual olamdan foydalanuvchilarning aksariyatini erkaklar tashkil etgan bo'lsa, so'nggi yillarda ko'proq gender xilma-xilligi tomon siljish kuzatilmoqda. 2019-yilgi ma'lumotlarga ko'ra virtual olamdan foydalanuvchilarning 41 foizini ayollar tashkil edgan. Gender xilma-xilligining bunday o'sishi qisman virtual olamlarda ijtimoiylashuv va o'yinga asoslangan ilovalardan tashqari faoliyatning ortib borayotganligi bilan izohlash mumkin.

Hudud nuqtai nazardan qaralganda virtual olamdan foydalanuvchilarning aksariyat qismini Shimoliy Amerika, Evropa va Osiyoda foydalanuvchilari tashkil etadi. Jumladan, Shimoliy Amerikada virtual dunyo foydalanuvchilarining 33%, Yevropa 29%, Osiyo 24% va Lotin Amerikasi hamda Yaqin Sharq 14% ni tashkil qiladi (2-rasm).

2-rasm. Virtual olam foydalanuvchilarining demografik ko'rsatkichi.

Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu demografik ma'lumotlar virtual dunyo platformasi va uning foydalanuvchi bazasiga qarab farq qilishi mumkin. Bundan tashqari, virtual olamlar rivojlanishda va kengayishda davom etar ekan, vaqt o'tishi bilan bu demografiya o'zgarishi mumkin.

Yuqorida keltirilgan tahlillarda ko'rinadiki, virtuallashuvning asosiy ishtirokchilari – bu yoshlardir. Uning ta'sirida bugungi yoshlarning ma'naviy

³ Roblox – onlayn o'yin platformasi va o'yin yaratish tizimi. U orqali foydalanuvchi o'zi o'yin yaratishi yoki boshqalar tomonidan yaratilgan o'yinlarni o'ynashi mumkin (<https://ru.wikipedia.org/wiki/Roblox>).

⁴ Minecraft – bu bloklar, mavjudotlar va jamoalardan tashkil topgan o'yin (<https://www.minecraft.net/en-us/article/what-minecraft>).

⁵ Second Life – 1 milliondan ortiq faol foydalanuvchilarga ega bo'lgan ijtimoiy tarmoq elementlariga ega uch o'lchovli virtual dunyo (https://ru.wikipedia.org/wiki/Second_Life).

⁶ VRChat – bepul multiplayer o'yin platformasi bo'lib, unda foydalanuvchi bevosita o'z avatarini yaratadi, boshqa foydalanuvchilar bilan muloqot o'rnatadi, do'stlar orttiradi va turli musobaqalar tashkil etadi (<https://omg-vr.ru/vrchat/>).

dunyoqarashi va mezonlari o'zgarmoqda. Shu o'rinda "ma'naviyat" va "dunyoqarash" kategoriyalarini anglash muhim sanaladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi" kitobida ma'naviyatni quyidagicha ta'riflaydi: "Mening nazarimda, jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi – ma'naviyatdir. Biz Yangi O'zbekistonni barpo etishda ana shu ikkita mustahkam ustunga, ya'ni, bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyotga hamda ajdodlarimizning boy merosi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyatga tayanamiz" [1; 261].

O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimov: "Ma'naviyat – insonni ruhan poklanish, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, imon-e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezonidir" [2; 18] – deb ta'riflagan edilar.

Taniqli faylasuf A.Jalolov "Mustaqillik ma'suliyati" asarida "Ma'naviyat – insonning zot belgisi, uning faoliyatining ajralmas tarkibiy qismi, ongi, aql-zakovatining mahsuli" [3; 29] deya ta'riflaydi.

A.Erkayevning fikricha, "Ma'naviyat – insonning ijtimoiy-madaniy mavjudot sifatidagi mohiyatidir, ya'ni insonning mehr-muruvvat, adolat, to'g'rilik, sofdillik, vijdon, or-nomus, vatanparvarlik, go'zallikni sevish, zavqlanish, yovuzlikka nafrat, iroda, matonat va shu kabi ko'plab asl insoniy xislatlari va fazilatlarining uzviy birlik, mushtaraklik kasb etgan majmuidir" [4; 27].

E.Yusupov "Ma'naviyat – inson axloqi va odobi, bilimlari, iste'dodi, qobiliyati, amaliy malakalari, vijdoni, imoni, e'tiqodi, dunyoqarashi, mafkuraviy qarashlarining bir-biri bilan uzviy bog'langan, jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta'sir etadigan mushtarak tizimdir" [5; 34], – deb ta'riflaydi.

Ma'naviyat, bu – ijtimoiy ongning e'tiqod va qadriyatlar darajasiga ko'tarilgan sobit, barqaror tuyg'ulari, ehtirolari, tushunchalari, g'oyalari, me'yorlari, ijtimoiy mo'ljallari, ideallaridir, ularning yaratilish jarayoni va madaniy merosda, urf-odatlarida aks etishi, millatga muayyan maqsadlarga erishish uchun yordam beradigan iroda hamda jamiyatda qaror topgan aqliy va hissiy, ruhiy va mafkuraviy muhitdir.

Dunyoqarash kategoriyasi yoshlarning kelajakda o'z o'rnini topishi va xalq farovonligi hamda Vatan ravnaqi yo'lida xizmat qilishida ahamiyatlidir. Shu sababdan dunyoqarash mohiyatini anglash muhim sanaladi. Dunyoqarash – inson ongi va tasavvuri, tafakkuri va bilimlari, uning olamga, insonlarga, hayotga va boshqalarga nisbatan munosabati, yondashuvi va ma'naviy pozitsiyasini ifodalaydigan falsafa fanining eng muhim kategoriyalaridan biri. Dunyoqarash falsafiy tafakkurning asosini tashkil qiladi, olam va odam haqida bir butun qarashlar, g'oyalar tizimini yaratadi. Eng muhimi insonning olamga munosabati, dunyodagi o'rni, mohiyati, hayotiy

yoʻnalishini, oʻzligini anglashi kabi savollarga javob boʻladi [6; 340]. Bu taʼrifda dunyoqarash atamasi keng maʼnoda va falsafa kategoriyalaridan biri sifatida berilmoqda. Quyidagi taʼrifda esa nisbatan tizimlashtirilgan va turlarga boʻlingan holda hamda maʼnaviyatga bogʻlangan holda izohlanadi.

Dunyoqarash – 1) inson maʼnaviyatining muhim tarkibiy qismi, olam va odam haqida bir butun qarashlar, gʻoyalar tizimini anglatadigan tushuncha; 2) falsafiy kategoriyadir. Dunyoqarash insoning mohiyati, olamga munosabati, dunyodagi oʻrni, hayot yoʻli, oʻzligini anglashga xizmat qiladigan qarashlar tizimidir. Maʼnaviy tarbiyaning bosh maqsadi sogʻlom aql, erkin tafakkur va uning rivojiga mos keladigan dunyoqarashni yaratishdir. Barcha tabiiy fanlar dunyoning ilmiy manzarasini aks ettirsa, ijtimoiy fanlar voqelikning ijtimoiy-tarixiy, gʻoyaviy-mafkuraviy manzarasini yaratadi [7; 152].

Jamiyatning virtuallashuvi kibernetika sohasi chegarasidan tashqariga chiqib, ijtimoiy-gumanitar fanlar tizimiga chuqur kirib bordi va ijtimoiy-falsafa, psixologiya va madaniyat falsafasi sohasidagi tadqiqotlarni asosiy oʻrganish obyektiga aylandi.

Virtual olam – bu subyektning faoliyati kompyuter texnologiyalari va ongga taʼsir qilish vositalari orqali vujudga keladigan voqelikning bir turi boʻlib, u faqat uni yaratish jarayonida vujudga keladi va subyekt ongiga taʼsir qiladi. Virtual olam – haqiqiy obyektlarning nusxalari boʻlgan va haqiqiy voqelikda oʻxshashligi boʻlmagan simulyatorlar toʻplamidir. L.A.Tyagunova, virtual olam ijtimoiy reallikning total xarakteristikasi xisoblanadi. Jamiyat virtuallashuvi mohiyati shundaki narsalar dunyosining obrazlar, illyuziyalar va timsollar bilan almashtirilayotganligi va total xarakter kasb etib borayotganligi bilan alohida ajralib turadi [8]. Virtual olamning eng muhim xususiyati shundaki, u real muhitga qaratilgan taqlidni namoyon etadi.

Virtual reallikda foydalanuvchilar oʻzlarining xohish-irodalari, xatti-harakatlarini loyihalashtiradilar. Virtual reallikda oʻzgartirishlar va reproduksiyalarni tanlash va qurish butunlay foydalanuvchi xohishlariga asoslanadi va ularning faoliyati real hayotda amaliy oqibatlarga olib keladi, bu esa axloqiy muammolarni keltirib chiqaradi. Shuni ham tan olishimiz kerakki, shaxsni tasdiqlash haqiqati maʼnaviy javobgarlikka olib kelmasa ham, identifikatsiya qilish tajribasi odatiy majburiyatni kuchaytirishi mumkin. Insonlar mukammallik holatida odob-axloq qoidalarini oʻrnatadilar. Mukammallik holati tomonidan oʻrnatilgan axloqiy qoidalar, masʼuliyat va axloqiylik talablarini qondiradi.

Bugungi kunda virtual olam yoshlarning maʼnaviy-axloqiy axloqiy dunyoqarashini oʻzgartiradigan masalalari quyidagilardan iborat:

Birinchidan, barcha yangi texnologiyalar singari, har qanday potensial axloqiy muammolar ham jamiyatning yanada rivojlanishi bilan yuzaga kelishi mumkinligini anglashimiz kerak.

Ikkinchidan, virtual olam jamiyat hayotini yanada rivojlantirishda katta imkoniyatlarni yuzaga keltiradi. Bunday virtual texnologiyalar ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarni paydo qilib, insonlarni barcha ehtiyojlarini qondiruvchi muhim vositaga aylantiradi. Ammo barcha yangi texnologiyalar singari, har qanday potensial axloqiy muammolar ham jamiyatning yanada rivojlanishi bilan yuzaga kelishi mumkinligini yodimizdan ko'tarmasligimiz lozim.

Uchinchidan, virtual olam to'g'risida o'ylaganimizda, biz avtomatik ravishda to'liq immersiv tajribasini yaratish uchun ko'zlarimiz va ikki quloqlarimizni yopadigan bu katta minigarnituralar haqida o'ylaymiz. Bundan tashqari, tobora ko'proq virtual olam qo'lqoplari va boshqa aksesuarlari mavjud. Vujudga kelgan tuyg'u g'alati bo'lishi mumkin bo'lsa-da, biz uyda bunday qurilmalardan foydalanadigan insonar, ayniqsa yolg'iz yashaydiganlar haqida qayg'urishimiz kerak bo'ladi. Cheklangan idrok tufayli ba'zi virtual texnologiya foydalanuvchilari baxtsiz hodisalarga moyil bo'lishlari mumkin.

To'rtinchidan, virtual olam insonlarni jamiyatdan ajratilishiga olib keladimi yoki yo'qmi, degan savol ham ochiq turibdi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mavjud ijtimoiy media ko'plab insonlarni yolg'iz, aybdor va tushkunlikni his qilish darajasigacha olib bormoqda. Barchamizga ma'lumki, ko'pincha virtual muhitga cho'mish ba'zi foydalanuvchilarning real hayotdan uzoqlashishiga ham olib kelmoqda. Aslida, virtual olam texnologiyasi insonlarni qo'rquvdan, hatto harbiy harakatlardan himoya qilish vositasi sifatida ishlatilgan. Yaqinda Amerika Qo'shma Shtatlaridagi akademik tadqiqotchilar tadqiqot natijalarini e'lon qilishdi va bir necha marotaba zo'ravonlikka asoslangan o'yinlarni o'ynash yoshlarning hissiy sezgirligini va o'zlarini aybdor his qilish qobiliyatini pasaytirishini aniqladilar. Stenford universiteti tomonidan olib borilgan so'nggi tadqiqot shuni ko'rsatdiki, bolalar ko'pincha real hayot va virtual muhitni farqlay olmaydilar.

Beshinchidan, virtual texnologiyalar ba'zi foydalanuvchilar uchun uzoq va xavfli psixologik jihatdan jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu boisdan ham ba'zi jamiyatshunos olimlar yoshlarni o'zlarining tanalarini virtual avatar deb o'ylashlariga olib keladigan insoniylikka to'g'ri kelmaydigan holatlar haqida fikr yuritmoqdalar. Virtual olam ba'zi yoshlarning ma'naviy-ruhiy jihatdan kasalliklarini tezda fosh qilishi va psixotik epizodlarni qo'zg'atishi mumkin.

Oltinchidan, reklama yordamida xaridorlarni manipulyatsiya qilish yangilik emas, ammo shu paytgacha ular ikki o'lchovli bo'lib kelgan. Shuning uchun, ular bizning chalg'itadigan e'tiborimiz, telefon jiringlashi, chaqaloqning yig'lashi, tirbandlik, gaplashish, musiqa va hokazolar bilan raqobatlash uchun ko'p harakat qilishlari kerak. Virtual reallik yordamida esa reklama beruvchilar iste'molchilarning atrof-muhitiga kirishlari mumkin. Bu reklamalarni sotish uchun ishlatilishi mumkin

bo'lgan yangi bo'sh joylarga ega bo'lgan ishlab chiquvchilar uchun daromad olish imkoniyatini oshiradi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, virtual olam bizning tanamizni tashlab, kiberfazoda asl ma'lumotlar ko'rinishida "bemalol" qolishimiz mumkinligini va'da qilmoqda, ammo buni amalga oshirish oson jarayon emas [10]. Virtuallashuv insonlarning fikrlash jarayonini kompyuterga bog'lab qo'yimoqda. Virtual voqelik texnologiyasi insonlarning ongini shaxsiy qobiliyatning cheksizligini ta'minlaydi. Ushbu virtual tafakkur amaliyoti insonning his qilish va reaksiya qobiliyatini haqiqat va hayoliy, vaqt va makon chegaralaridan xoli bo'lish darajasiga qadar o'zgartiradi, bu esa amaliyot predmetini idrokda transsendental holatga keltiradi. Haqiqiy dunyoning cheklovlariga dosh berishni istamaydigan insonlar virtual dunyoga kirib, ma'naviy-ruhiy ozuqa olishlari, hatto o'zlarining ideal dunyolarini yaratishlari ham mumkin bo'ladi. Virtual olam texnologiyasining rivojlanishi ma'lum bir bosqichga yetganda, virtual muhitda hayot va o'lim o'rtasidagi chegara yo'qoladi. Bu esa shaxs ma'naviy dunyoqarashining real hayotdagi normalarining buzulishiga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. – Т.: Ўзбекистон, 2022. – Б.261.
2. Каримов И. Юсак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2011. – Б.18.
3. Жалолов А. Мустақиллик масъулияти. – Т.: Ўқитувчи, 1996. – Б.29.
4. Эркаев А. Маънавият – миллат нишони. – Т.: Маънавият, 1997. – Б.27.
5. Юсупов Э. Инсон камолотининг маънавий асослари. – Т.: Университет, 1998. – Б.34.
6. Назаров Қ. Жаҳон фалсафаси қомуси. 1-китоб. – Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2016. – Б. 340.
7. Назаров Қ. Маънавият асосий тушунчалар луғати. – Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2021. – Б. 152.
8. Тягунова Л.А. Виртуализация социума: сущность и тенденции: дис. ... канд. филос. наук. Саратов, 2007.
9. Virtual Worlds and Their Demographics. <https://www.everyrealm.com/post/virtual-worlds-and-their-demographics>
10. Ken Hillis. Networked Affect. https://www.academia.edu/20792402/Review_Networked_Affect_ed_by_Ken_Hillis_Susanna_Paasonen_and_Michael_Petit

YANGI O'ZBEKISTON MA'NAVIY TARAQQIYOTINING HUQUQIY ASOSLARI

Allanazarov Murot Mirzayevich O'zbekiston Respublikasi IIV Surxondaryo akademik litseyi Huquqshunoslik va ijtimoiy gumanitar fanlar kafedراسи mudiri. Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PHD),

“Jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir. Biz yangi O'zbekistonni barpo etishda ana shu ikkita mustahkam ustunga, ya'ni, bozor tamoyillariga

asoslangan kuchli iqtisodiyotga hamda ajdodlarimizning boy merosi, milliy umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyatga tayanamiz"

Shavkat Mirziyoyev.

Annotatsiya: Ushbu maqolada, Yangi O'zbekistonda ma'naviy-marifiy sohalarda amalga oshirilayotgan islohotlarning ijtimoiy-huquqiy asoslari, shuningdek, olib borilayotgan ishlarni yanada takomillashtirish masalalari hamda yoshlarni ma'naviy yetuk qilib tarbiyalash to'g'risida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar. Yangi O'zbekiston, ma'naviyat, milliy tiklanishdan-milliy yuksalish sari, ma'naviy islohotlar, "Yuksak ma'naviyat yengilamas kuch", "Jaholatga qarshi ma'rifat".

Bugun mamlakatimiz o'z taraqqiyotining yangi davriga qadam qo'ydi. Yangi O'zbekiston taraqqiyotining hozirgi rivojlanish bosqichida – ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy omillar bilan birga, ma'naviy-ma'rifiy jabhalarda amalga oshirilayotgan islohotlar ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma'naviyat davlat siyosatida ustuvor sohaga ko'tarildi va o'zining ijobiy natijalarini ko'rsatmoqda.

Manaviyat – insonlar o'rtasidagi o'zaro ishonch, hurmat va e'tibor, xalq va davlat kelajagini birgalikda qurish yo'lidagi ezgu intilishlar, ibratli fazilatlar majmuasidir. Boshqacha qilib aytganda, ma'naviyat jamiyatdagi barcha siyosiy – ijtimoiy munosabatlarning mazmuni va sifatini belgilaydigan poydevordir. Bu poydevor qancha mustahkam bo'lsa, xalq ham davlat ham shuncha kuchli bo'ladi. Shu ta'kidlash lozimki, mustaqillik yillarida ayniqsa, so'ngi besh – olti yilda bu borada ko'plab ishlar amalga oshirildi. Shuningdek, mamlakatimizda inson erkin va farovon yashaydigan ma'naviy makon, ma'rifatli jamiyat qurish uchun qat'iyat bilan harakat qilinmoqda. Qanday qiyinchilik va sinovlarga duch kelinmasin, shu maqsadda boshlagan barcha islohatlar izchil davom etib kelmoqda. Milliy ma'naviyatimizni rivojlantirish, uni, yoshlarimiz hayotiga singdirish borasida keying yillarda bir qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Bular quyidagilardan iborat:

Birinchidan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida"gi 2019-yil 3-maydagi PQ-4307-son qarori [2];

Ikkinchidan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora tadbirlari to'g'risida"gi 2019-yil 31- dekabrda 1059-son qarori [3];

Uchinchidan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-martda "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5040-sonli qarorlari qabul qilindi [4].

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev o'zining "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi" deb nomlangan kitobida ham ma'naviy taraqqiyot masalasiga alohida to'xtalib, "Biz yangi O'zbekiston taraqqiyotining hozirgi

rivojlanish bosqichida ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy omillar bilan birga ma'naviy, ma'rifiy jabhalarda amalga oshirilayotgan islohatlar ham muhim ahamiyatga ega ekanini yaxshi anglaymiz" deb ta'kidlaydi [5].

Ma'lumki, jismoniy jihatdan baquvvat insonni tarbiyalash unchalik qiyin emas. Ammo, insonni ham jismoniy, ham ma'naviy jihatdan kamol topdirish g'oyat murakkab vazifa. Ayniqsa, bugungu kunda – g'oyaviy kurashlar goh oshkora, goh pinhona tus olgan nozik, qaltis sharoitda, hozirgi tahlikali zamonda bu masala nihoyatda dolzarb bo'lib qolmoqda. Shu maqsadda ilm-fan, madaniyat va san'at, adabiyot va badiiy ijod sohalarining ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyotdagi ta'sirchanligini yanada oshirishga qaratilgan tadbirlarni amalga oshrish talab qilinmoqda.

Birinchi Prizedentimiz Islom Karimovning "Yuksak ma'naviyat yengilamas kuch" asarida takidlanganidek: "Jahon xalqlari tajribasi, ularning bosib o'tgan murakkab rivojlanish yo'llari, bu boradagi saboq va xulosalar shundan dalolat beradiki, qayerda davlat va jamiyat taraqqiy topsa, xalqning tinch, osoyishta hayot kechirishi, o'z oldiga ezgu va buyuk maqsadlar qo'yib yashashi uchun yetarli shart-sharoitlar yaratilgan bo'lsa, o'sha yerda erkin fikrlash muhiti va shu asosda ma'naviyat yuksalishi uchun imkoniyatlar tug'iladi" [6].

Ma'naviyat – insonning, xalqning, jamiyat va davlatning buyuk boyligi va kuch qudrat manbai sanaladi. Ma'naviyatsiz hech qachon jamiyatda odamiylik va mehr-oqibat, baxt va soadat bo'lmaydi. Jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy sohalarida mavjud bo'lgan muommolarni ma'naviyatni rivojlantirishimiz, unga tayanish orqali hal etish mumkin. Ma'naviyat millatni taraqqiyotga yetaklovchi, davlatning qudratini oshiruvchi muhim omil sanaladi. Chunki, qayerda qaysi mamlakatda yuksak ma'naviyat bo'lsa, o'sha joyda, o'sha mamlakatda johillik, hasadgo'ylik, yovuzlik, poraxo'rlik, o'z vatani va xalqiga nisbatan sotqinlik, tuxmat qilish kabi salbiy illatlar hamda ma'naviyatsizlik ko'rinishlariga o'rin qolmaydi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida ma'naviy-ma'rifiy islohotlarga alohida e'tibor qaratilayotganligiga asoslanib quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

- ✓ mamlakatimizda ma'naviy-marifiy ishlarni tashkil etish, bu borada amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning samaradorligini oshirish;
- ✓ aholi, ayniqsa yoshlarning intellektual salohiyati, ongu tafakkuri va dunyo qarashini yuksaltirish, mafkuraviy immunitetini mustahkamlash;
- ✓ vatanparvarlik, xalqqa muhabbat va sadoqat tuyg'usi bilan yashaydigan barkamol avlodni tarbiyalashga alohida e'tabor qaratish;
- ✓ jahonda g'oyaviy-mafkuraviy kurashlar keskin davom etayotgan hozirgi davrda yoshlar orasida milliy qadriyatlarga bepisandlik, zararli yot g'oyalar ta'siriga berilish, jinoyatchilik va ekstremizm harakatlariga adashib qo'shilib qolish holatlari oldini olish;

- ✓ ma'naviy-ma'rifiy ishlarning ta'sirchanligini yanada oshirish;
- ✓ ma'naviyat sohasidagi ichki va tashqi tahdid hamda xavf-xatarlarga qarshi samarali kurashish;
- ✓ davlat va jamoat tashkilotlarining ma'naviy-ma'rifiy sohadagi faoliyatiga yaqindan ko'maklashish;
- ✓ aholi orasida faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish, jamiyatda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan demokratik tamoyillarni qaror toptirish;
- ✓ "Jaholatga qarshi ma'rifat" g'oyasi asosida jamiyatda uzluksiz ma'naviy-ma'rifiy tarbiya va targ'bot-tashviqot ishlarini tashkil etishning strategik yo'nalishlari va innovatsion uslublarini ishlab chiqish;
- ✓ aholining ijtimoiy-ma'naviy hayotida bunyodkorlik g'oyalarini kuchaytirish, diniy bag'rikenglik va millatlararo totuvlik muhitini yanada mustahkamlashga alohida e'tibor qaratilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shavkat Mirziyoyev. YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOT STRATEGIYASI. –T.: "O'ZBEKISTON", 2022. -B.261.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 3-maydagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4307-son Qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1059-sonli Qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-martdagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5040- sonli Qarori.
5. Shavkat Mirziyoyev. YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOT STRATEGIYASI. –T.: "O'ZBEKISTON", 2022. -B.261.
6. I.A.Karimov. "Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch". T.: "Ma'naviyat", 2008. B.28-29.

YOSHLAR MA'NAVIYATIGA TA'SIR KO'RSATUVCHI OMILLAR

Sultonov Sirojbek Habibullaevich.
Tashkent davlat transport universiteti
"Ijtimoiy fanlar" kafedrasida dotsenti v.b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlar ma'naviyatiga ta'sir qiluvchi ijobiy va salbiy ta'sir qiluvchi omillar ilmiy jihatdan asoslangan. Bugun dunyo miqyosida tobora shiddat bilan kechayotgan tahlikali jarayonlar ijtimoiy hayotning barcha jabhalariga, jumladan, ma'naviy-ma'rifiy sohalarga ham jiddiy ta'sir o'tkazmoqda. Bu yoshlar tafakkurida turli xil o'zgarishlarga olib keldi.

Kalit so'zlar: Yoshlar, ma'naviyat, ma'naviy-ma'rifiy, globallashtirish, virtual hayot, axborot.

Insoniyat taraqqiyotining rivojlanish bosqichida azaldan ma'naviyat sohasiga dolzarb masala sifatida alohida e'tibor qaratib kelingan. Shu o'rinda, ma'naviyat insonni o'zligini anglatuvchi betakror mo'jizaviy kuch - qudratga egadir. Ma'naviyat

shunday qudratli kuchdirki, u har qanday xalq va millatni buyuk va ulug‘or maqsadlar sari birlashtirishga da’vat etadi.

Bugun dunyo miqyosida tobora shiddat bilan kechayotgan tahlikali jarayonlar ijtimoiy hayotning barcha jabhalariga, jumladan, ma’naviy-ma’rifiy sohalarga ham jiddiy ta’sir o‘tkazmoqda. Mana shunday murakkab bir sharoitda tinchlik, barqarorlikni asrash, mustaqillikni mustahkamlash har bir davlat oldida turgan ustuvor vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Bugungi kunda mamlakatimizda aniq maqsadga yo‘naltirilgan ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tizimli tashkil etish borasida samarali ishlar qilinmoqda. Yurtimizda ma’naviy-ma’rifiy ishlarning ta’sirchanligini oshirish, ma’naviyat sohasidagi ichki va tashqi tahdid hamda xavf-xatarlarga qarshi samarali kurashish, jamiyatda mafkuraviy immunitetni mustahkamlash borasida jiddiy fikrlashni taqozo etmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev raisligida 2021 yil 19 yanvar kuni ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo‘yicha o‘tkazilgan videoselektor yig‘ilishida ma’naviyat masalasiga alohida e’tibor qaratilgani ham bejiz emas, albatta. «Biz yangi O‘zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma’naviyat»[1.1]. Zero, diyorimiz o‘zining milliy qadriyatlari, madaniyati rivojlangan yuksak ma’naviyati bilan dunyo e’tibori va e’tirofida bo‘lib kelgan.

Bugungi kunda ilmiy-texnika taraqqiyoti shaxsiy va intellektual salohiyatning rivojlanishi va o‘rishini rag‘batlantirmoqda, bu esa o‘z navbatida yoshlarning dunyoqarashini o‘zgarishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishda yoshlar muammolarining ustuvor ekanligini hisobga olib, yosh avlodning huquq va erkinliklarini ta’minlash tizimini takomillashtirish, shuningdek, ularni himoya qilish uchun bir qator ilg‘or islohotlar amalga oshirilmoqda.

Yoshlarga oid davlat siyosatining shakllanishiga ular bilan bog‘liq muammolar jiddiy ta’sir ko‘rsatadi. Jumladan, hududlardagi yoshlarga doir dolzarb masalalar, yoshlar o‘rtasida uchrayotgan iqtisodiy muammolar, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlaridan kelib chiqadigan muammolar, Islom dini va diniy aqidalarga nisbatan yoshlarning munosabati, yosh oilalarda uchraydigan muammolar, jinoyatchilik va huquqbuzarlik kabi illatlar shular jumlasidandir.

XXI asrga kelib globallashuvning shiddatli tus olishi barcha jarayonlarni o‘ziga qamrab olmoqda. Ayniqsa, globallashuv davrida axborot bugungi kunda inson qalbi va ongini turli yo‘nalishlarda ta’sir o‘tkazuvchi qudratli vositaga, eng kuchli qurolga aylangan. Chunki, «Kimki axborotga ega bo‘lsa u dunyoga egalik qiladi», - degan fikr

bugungi kunda barcha tomondan e'tirof etilmoqda[1.2]. Ayniqsa, dunyo miqyosida axborot almashinuvining kuchayishi yoshlarni hamisha axborot oqimi ta'sirida bo'lishiga olib kelmoqda. Bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlarida inson qalbi va ongiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi veb-saytlar 10 mingdan, axloqsizlik va behayollikni targ'ib qilishga qaratilgan veb-saytlar 50 mingdan oshganligi[1.3] namoyon bo'layotir.

Hozirgi zamon yoshlari uchun vaqtni to'g'ri taqsimlash eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Yoshlarning bo'sh vaqtlari va dam olishini mazmunli o'tkazish orqali vaqt byudjetiga asoslangan mentalitetimizga xos turmush tarzi va hayot kechirish madaniyati shakllanmagan. Yoshlarning vaqtlarini samarali tashkil etish borasida bir qator xorijiy davlatlarda o'ziga xos konsepsiyalar yaratilgan. Xususan, AQSH mehnat statistikasi byurosida vaqt byudjetidan foydalanishni o'rganish xizmati, Rossiya Fanlar akademiyasining Sotsiologiya institutida vaqt byudjeti va kunlik faoliyatni o'rganish sho'bas, Buyuk Britaniyaning Oksford universitetida vaqt byudjetini o'rganish markazi, shuningdek, Vaqt byudjetidan foydalanish xalqaro assotsiatsiyasi (IATUR) kabi tashkilotlar faoliyat yuritib, vaqt byudjetini o'rganishga qaratilgan tadqiqotlar orqali Yoshlarning bo'sh vaqtlarini unumli o'tkazish bilan shug'ullanishadi.

Tadqiqotlarga ko'ra mamlakatimizda yoshlarning vaqt byudjeti yuzasidan ilmiy tadqiqotlar olib borilmagan. Ta'lim va boshqa muassasalarda yoshlarning kunlik faoliyati va real hatti-harakatlarini o'rganishga qaratilgan vaqt byudjeti uslubi tatbiq etilmagan. Shunday ekan yuqoridagi tajribani mamlakatimiz yoshlari hayotiga tatbiq etilishi ularning hayot tarzi va uning sifati, qanday rivojlanishi, qancha vaqt sarflayotganligi, qiziqish va ehtiyojlari xususiyatlari, jamiyatdagi ijtimoiylashuv jarayoni qay darajada ekanligini ochib berishga xizmat qiladi. SHu nuqtai nazardan, mamlakatimizda olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar natijasida kutilayotgan ulkan o'zgarishlar vaqtni to'g'ri taqsimlash va uni maqsadli sarflash ko'nikmasini shakllantirishga qaratilgan tamoyilni joriy qilish va uni Yoshlarning kundalik hayotiga tatbiq etib borish mexanizmlarini ishlab chiqish zarur.

Bu borada vaqt byudjetiga asoslangan, mentalitetimizga xos bo'lgan turmush tarzini yaratishga qaratilgan amaliy ishlar dasturini tuzib, xalqaro tajribada sinalgan uslublar orqali amaliyotga joriy etish samara beradi. Ta'lim muassasalari o'quv dasturida «Time-management» kurslarini kiritish zarur. OAV orqali muntazam ravishda yoshlarning vaqt byudjetiga asoslangan samarali hayot tarzini ijobiy tomonlarini keng namoyish etib borish ham maqsadga muvofiq.

Yuqori texnologiyalarni o'zlashtirish, sanoatlashtirish va yuksak darajadagi taraqqiyot natijalarida aniq fanlarni yuqori darajada o'zlashtirgan mutaxassislariga bo'lgan talab keskin oshib bormoqda. Xususan, Sharqiy Osiyo mamlakatlarida (Yaponiya, Janubiy Koreya, Singapur, Gonkong) bu fanlarni o'zlashtirishga alohida e'tibor qaratilib, tug'ma iste'dod va qobiliyatlardan ko'ra o'z ustida doimiy ishlashning ustunligiga alohida e'tibor qaratiladi. Aniq fanlarni o'qitishda guruh yoki sinfdagi

o'quvchilar sonining 16 nafardan oshmasligi shart qilib qo'yilgan. Shuningdek, AQSHda ham 1999 yilda prezident B. Klintonning tashabbusi bilan bitta o'qituvchi uchun 40 minutlik dars davomida 17 ta bolaga bilim va tarbiya berishi belgilab qo'yilgan[1.4]. Xalqaro ta'lim sifatini baholash dasturlarida O'zbekistonning ishtiroki masalasini atroflicha o'rganib chiqishga ehtiyoj mavjud.

Aksariyat yoshlarning xorijiy davlatlarga ishlash uchun chiqib ketish holatlari kasb-hunarga ega bo'lgan mutaxassislarning ko'proq boshqa davlatlar iqtisodiyotini rivojlantirishiga xizmat qilmoqda. Bu o'z navbatida yoshlarni ish bilan ta'minlash, hayotiy ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda oylik maosh belgilashga qaratilgan va tadbirkorlikka jalb qilish bilan bog'liq hududiy dasturlar sifatini yanada oshirish lozimligi anglatadi. Xorijiy mamlakatlar xususan, Janubiy Koreyada 2013 yildan yirik kompaniya va biznesmenlar yosh tadbirkorlarni moliyalashtirish, ularning iqtisodiy barqarorlikka erishishiga ko'maklashadigan bo'lsa huquqiy hujjatlarda aks etgan ma'lum bir muddatlarda soliqlardan ozod etilishi belgilab qo'yilgan[1.5]. Biznes yoki tadbirkorlik bilan shug'ullanish uchun ketayotgan Yoshlarga xuddi shu kabi investitsion sharoit yaratib berish muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda yoshlarning chet elga chiqib ketishi mamlakatimiz iqtisodiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Jumladan, statistik ma'lumotlarga qaraganda oliy ma'lumotli bitta mutaxassis tayyorlash uchun mamlakat byudjetidan taxminan 20 ming AQSH dollari, o'rta-maxsus ma'lumotli mutaxassis uchun esa qariyb 10 ming AQSH dollari sarflanar ekan.

Shunday qilib yoshlar ma'naviyatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar borasidagi fikrlarni umumlashtirar ekanmiz, quyidagi asosiy dolzarb bo'lgan masalalarni keltirib o'tsak:

Yoshlar bandligini ta'minlash. O'zbekistonda mehnat bozoriga har yili yaratilayotgan ish o'rniga nisbatan ko'proq ishchi kuchi kirib kelmoqda. AQSHda - 10,2%, Germaniyada - 5,8%, Angliyada - 3,9%, Janubiy Koreyada - 4,2%, O'zbekistonda esa bu ko'rsatkich biroz yuqori bo'lib ishsizlik darajasi 9,6 foizni, shundan 16-30 yoshgacha bo'lganlar orasida ishsizlik darajasi - 15,1 foiz tashkil etmoqda[1.6].

Ta'lim sifatining talab darajasida emasligi. Pandemiya sharoitida yoshlar mumammolarini o'rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash instituti tomonidan qator sotsiologik tadqiqotlar o'tkazildi. Tadqiqotlarning birida «Yoshlar orasidagi qaysi muammolarni dolzarb deb hisoblaysiz» mazmunidagi so'rovnoma respondentlarning 43%i (1000 nafardan ortiq ishtirokchi) ta'lim sifatini oshirish zarurligini ta'kidlashgan.

Jiyonoyatchilikning ortib borishi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, 2008-2019 yillarda Yoshlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarning aksariyati 25-30 yosh

категорiyasiga to'g'ri keladi. Jumladan, ushbu davrda qayd etilgan 375 700 ta jinoyatning 177 553 nafari (47,2%) ular tomonidan sodir etilgan.

Migratsiya. 2019 yilda 395 ming yoshlar mamlakatni tark etishdi, shundan 100 mingdan ziyod yoshlar mamlakatni noqonuniy ravishda tark etishgan.

Oilaviy ajrimlar. 2019 yilda respublikamizda 277 mingdan ortiq nikoh ro'yxatga olingan, ya'ni respublikada 1000 aholiga nisbatan nikoh ko'effitsienti 16,9 promolni tashkil etdi. Shu bilan birga 31,4 mingta oila ajrashdi. 1000 aholiga ajralish ko'effitsienti 1,9 promolni tashkil etib, 2018 yilga nisbatan 0,2 promolga o'sgan.

Virtual olam va gadjetlarga qaramlik. O'zbekistonda internetdan foydalanuvchilar soni 31 mln. (86 foiz)dan oshib, ularning 29,5 mln.dan ortig'i tarmoqqa mobil telefonlar orqali kiradi[1.6]. Yoshlar tomonidan asosiy ma'lumotlar aynan internet va ijtimoiy tarmoqlar (60%) orqali izlab qabul qiladi.

Turar-joyga bo'lgan ehtiyojning yuqoriligi. Alohida namuna ko'rsatgan yosh oilalar uchun 2020 yilda O'zbekiston bo'yicha 3878 ta uy-joy qurilishi belgilangan. Qayd etib o'tish kerakki, birgina 2020 yilning yanvar-mart oylarida FHDYO organlari tomonidan 49,5 ming nikoh qayd etilgan.

Yuqorida keltirilgan muammoli masalalarni hal etish mamlakatimiz yoshlarining ma'naviy dunyoqarishini o'zgarishiga, uning ijobiy transformatsiyalashuviga erishishda muhim qadamlardan hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.1. Мирзиёев Ш. Жамият ҳаётининг танаси иқтисодиёт бўлса, унинг жони ва руҳи маънавийдир. 2021 йил 19 январь куни маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш, бу борада давлат ва жамоат ташкилотларининг ҳамкорлигини кучайтириш масалалари бўйича видеоселектор йиғилишидаги нутқи.
- 1.2. Зиёвуддинова Н.М., Хаитов Ш.Н., Ўринов Й.М. Ёшларга оид давлат сиёсатини амалга ошириш стратегияси: мавжуд вазият ва ривожлантириш истиқболлари (ўқув қўлланма) – Т.: —Tafakkur-Bo'stonil, 2019. – Б.216.
- 1.3. «Учинчи ренессанс: илм-фан ва таълим тараққиёти истиқболлари». Илмий мақолалар тўплами. – Т.: Ўзбекистон: www.oriens.uz. 2021. – Б. 274.
- 1.4. Жалилов А.Т. Ёшлар муаммоларининг амалий талқини: муносабат ва ечимлар // Ёшларга оид давлат сиёсатини амалга ошириш стратегияси: мавжуд вазият ва ривожлантириш истиқболлари мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари тўплами. –Т.: «Тафаккур бўстони», 2019, –Б. 43.
- 1.5. Promotion of Small Business Development in South Korea Sakura Institute of Research, Inc. Hidehiko Mukoyama. <https://www.jri.co.jp/english/periodical/rim/1999/RIMe199903korea/>.
- 1.6. Ўзбекистон Республикаси АКТ вазирининг Олий Мажлис Қонунчилик палатасида «Ҳукумат соати» доирасида «Рақамли Ўзбекистон – 2030» Стратегияси билан белгиланган вазифаларнинг ижросини таъминлаш борасида олиб борилаётган ишлар тўғрисида» берган ахборотидан.14.12.2022 // <https://mitc.uz/uz/news/view/4248>.

OSIYO MAMLAKATLARIDA YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATI VA UNING ISTIQBOLLARI

Xudaynazar KUCHKAROV

Annotatsiya. Tarixdan ma'lumki, har qanday davlat hayotida yoshlarning tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilib kelingan. Mazkur maqolada Osiyo mamlakatlarida yoshlarga oid davlat siyosati va uning istiqbollari tahlil etilgan. Shuningdek, o'xshash va farqli jihatlariga urg'u berilgan.

Kalit so'zlar. "Muvofiq bandlik", "Iqtisodiy strategiya", "Ustoz yordamchisi", "Yoshlar uchun ijodiy laboratoriya", "Kafa'at".

Tarixdan ma'lumki, har qanday davlat hayotida yoshlarning tarbiyasiga juda ham nozik va jiddiy masala sifatida alohida e'tibor qaratilib kelingan. Buning asosiy sababi yoshlarga berilayotgan tarbiya tufayli kelajakda yoshlar mamlakatning iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy, madaniy va ma'naviy taraqqiyotini belgilab bergan. Dunyoning rivojlangan davlatlarda "Yoshlarga oid davlat siyosati" degan tushuncha mavjud. Yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish har doim ham samarali hisoblanmaydi. Shuning uchun ham bu masalada boshqa davlatlarning tajribasini o'rganish qo'l keladi. Ko'pgina davlatlar hukumatlari oldida turgan asosiy vazifalardan biri yoshlarga oid siyosatning milliy modelini ishlab chiqish xisoblanadi.

Bu model bir vaqtning o'zida alohida olingan davlatning ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy sharoitlari, milliy siyosat strategiyasini va uni shakllantirish hamda amalga oshirish bo'yicha xalqaro tajribani inobatga oladi. Yoshlar jamiyatning eng dinamik, jo'shqin va faol qismi hisoblanadi, shuning uchun ham yoshlar muammolarini hal qilishda samarali yoshlar oid siyosat olib borish nafaqat mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy omili, shu bilan birga davlat xavfsizligining kafolati hisoblanadi.

Shuning uchun yoshlarga oid siyosatni amalga oshirish jarayonida Osiyo mamlakatlarida yoshlar faoliyatiga qaratilgan davlat siyosati va yoshlar dasturlarini o'rganish va ularni tahlil qilishga muhim ahamiyat qaratdik. Shu nuqtai nazardan ushbu maqolamizda, Yaponiya, XXR, Birlashgan Arab amirliklari kabi davlatlarning yoshlarga oid siyosati asosida tadqiq etildi.

Masalan, Yaponiya mamlakatda yoshlarga oid siyosatni tartibga soladigan amaldagi qonunchilik 2010 yilda qabul qilingan "Bolalar va yoshlarni rivojlantirish va qo'llab-quvvatlashga ko'maklashish to'g'risidagi" qonunga va ayrim qonun osti hujjatlariga asoslanadi. [1]

Yoshlarga oid siyosat strategiyasini tartibga soluvchi amaldagi qonunchilik yoshlar taraqqiyoti bo'yicha Milliy siyosat bilan ham belgilab berilgan va shu asosida yo'lga solinadi. Bu milliy siyosat dunyodagi global tendentsiyalar sharoitida yoshlarning sog'lom turmush tarzi, ularning yapon jamiyatiga ijtimoiylashuvi va integratsiyasi g'oyalarini ilgari suradi.

2010 yilda “Bolalar va yoshlarni rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlashga ko‘maklashish to‘g‘risidagi” qonun kuchga kirgandan keyin Yaponiya Vazirlar mahkamasi sekretariyatida maxsus boshqarma tashkil etilgan bo‘lib, bu boshqarma bosh vazir tomonidan boshqariladi, uning o‘rinbosarlari bo‘lib Vazirlar mahkamasi sekretariyati rahbari va bolalar va yoshlar ishlari bo‘yicha vaziri hisoblanadi.

Hukumat tarkibida yoshlar taraqqiyoti siyosatini amalga oshirish uchun Ta’lim, madaniyat, sport, fan va texnologiyalar vazirligi javob beradi. Yaponiyaning yana bir muhim institutlaridan biri – bu 1951 yilda tuzilgan Yoshlar tashkilotlari Milliy Kengashi (Milliy Kengash) Yaponiya umummilliy yoshlar tashkilotlarini birlashtiradi. Milliy Kengashning maqsadi Yaponiyaning barcha yoshlar sohasida faoliyat yurituvchi tashkilotlarning faoliyatini muvofiqlashtirish, hamkorligi va rivojlanishida ko‘maklashishdir.

1966 yildan beri Yaponiyada Federal, xududiy va mahalliy darajada yoshlarni rivojlantirish Milliy assambleyasi (Milliy assambleya) faoliyat olib boradi [2]. Milliy assambleya o‘z tarkibiga umummmiliy tashkilotlardan tashqari hayriya jamg‘armalari va ekspertlarni qamrab olib, shu orqali mamlakat yoshlarining ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda faol ishtirokini ta’minlaydi. Milliy assambleya tarkibiga umummilliy yoshlar tashkilotlari, homiy tashkilotlar va ekspertlar kiradi. Keyinroq esa hududiy va munitsipial miqyoslarda yoshlarni rivojlantirish assambleyalari tuzilgan.

Parlamentarizm instituti shakllanayotgan O‘zbekistondan mamlakat uchun Yaponiya yoshlar palatasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Yaponiya yoshlar palatasining shakllanishiga AQSh katta ta’sir o‘tkazgan bo‘lib, ikkinchi jahon urushidan keyin AQSh ning Yaponiya boshqaruv tizimlarini o‘z nazoratiga olganligi bilan izohlanadi.

Yaponiya hukumati yoshlarga oid siyosatni amalga oshirish uchun to‘rtta dasturni belgilab olgan, ular – milliy harakat, hayot yo‘li va kar’erani tanlashga ko‘mak berish, o‘smirlar jinoyatchiligiga nisbatan ko‘riladigan chora-tadbirlar, OITS/OIV bilan kurashish.

Xulosa qilib aytganda, boshqa davlatlardan farqli ravishda Yaponiyada yoshlar orasida ishsizlik singari dolzarb muammo mavjud emas. Garchi yosh ishchi kuchlari orasida ishsizlik ko‘rsatkichlari mamlakatdagi o‘rtacha darajaga (2016 yil aprelda 3,6 foiz) nisbatan yuqoriroq va 15 yoshdan 24 yoshgacha bo‘lgan yoshlar orasida 5,3 foizni, 25 yoshdan 34 yoshgacha bo‘lgan aholi orasida esa 4,6 foizni tashkil etsa-da, bu ko‘rsatkichlar boshqa rivojlangan mamlakatlarga qaraganda ijobiydir[3].

Shu o‘rinda, Xitoy Xalq Respublikasi (XXR) tajribasiga ham nazar solsak.. XXRda yoshlar siyosati Xitoy Kommunistik partiyasining qarorlariga muvofiq amalga oshiriladi.

Yoshlar Xitoyning iqtisodiy rivojlanishida eng katta imkoniyatlarga ega bo‘lgan insoniy resursdir. Yoshlarni ish bilan ta’minlash darajasi ijtimoiy barqarorlikka va

iqtisodiyotning gullab-yashnashiga bevosita ta'sir qiladi, shuning uchun yoshlarni ish bilan ta'minlash davlat siyosatining strategik masalalaridan hisoblanadi.

Yoshlarni ish bilan ta'minlashni rag'batlantirishning asosiy chora-tadbirlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Soliqlarning bir qismini to'lashdan ozod qilish, kredit kafolatlari, ijtimoiy sug'urta uchun subsidiyalar berish orqali hukumat ilmiy-tadqiqot tashkilotlari, o'rta va kichik davlat korxonalari va nodavlat kompaniyalarni bitiruvchilarni ishga jalb qilishda rag'batlantiradi.

- Bandlik kanallarini kengaytirish universitet bitiruvchilarini qishloq sharoitlarida ishlashga jalb qilishni nazarda tutadi.

- Universitetlar va korxonalar o'rtasida aloqa o'rnatish. Buning uchun bir qator ish beruvchi kompaniyalar universitet talabalari amaliyot o'tash uchun asos sifatida tanlangan.

- Mehnat huquqini himoya qilish.

Xitoyning yoshlarga oid siyosati to'liq va mutlaqo hukmron partiyaning nazorati ostiga olingan. Partiya mafkurasiga muvofiq siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy ongni oshirish kabi masalalarga asosiy e'tibor qaratilmoqda. Xitoyda mamlakatdagi har bir insonni tarbiyalash milliy vatanparvarlik ruhidagi tarbiyaga yo'naltiriladi. Xitoyda millat manfaatlariga tahdid soluvchi axborotlar ta'sirini yo'qotish hukumat tomonidan hamda maxsus tuzilgan vatanparvarlik tashkilotlari yordamida boshqariladi [4].

Xitoy yoshlar siyosatining asosiy yo'nalishini mehnat va iqtisodiy taraqqiyot deb belgilash mumkin. Birlashgan Arab Amirliklarining yoshlarga oid davlat siyosatiga to'xtalib o'tamiz.

Internet saytlaridagi ma'lumotlarning tahlili shuni ko'rsatdiki, Birlashgan Arab Amirliklarida XX asr oxirlaridan yoshlarga oid davlat siyosati eng ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etila boshlandi. Yoshlarga oid davlat siyosatining Amirlik tajribasi bugungi kunda ko'pgina mamlakatlar tomonidan o'rganilmoqda. Birlashgan Arab Amirliigi butun dunyo "Yoshlar taraqqiyot indeksi" bo'yicha 0,65 maqomiga ega[5].

Yoshlarga oid davlat siyosatini yuritishda aniq huquqiy asoslar mavjud emasligiga qaramay, soha bo'yicha tadbiriq etib kelinayotgan loyihalar va dasturlar natijasida ijobiy natijalarga erishilmoqda.

Xususan, Amirlikda yoshlar bo'yicha islohotlarni olib borishda Yoshlar va sportni qo'llab-quvvatlash jamiyati (GAYSW) oliy organ hisoblanadi. Ushbu jamiyat yoshlarni bo'sh vaqtlaridan mazmunli foydalanish, ijodiy ko'nikmalarni takomillashtirish, milliy o'ziga xoslik tamoyillarini chuqurlashtirish, sadoqat va ixtiyoriy kasb tanlashga tarbiyalash kabi majburiyatlarni o'z zimmasiga oladi. Bundan tashqari, ushbu jamiyat yoshlar o'rtasida turli so'rovlar o'tkazib, ularning ehtiyojlari

asosida yoshlar uchun markazlar, uyushmalar, klublar, oromgohlar, mukofotlar va milliy yoshlar konferentsiyalarini tashkil etish kabi vazifalarni bajarib keladi.

Mamlakat konstitutsiyasi va shariat qonunlariga ko'ra, har bir amirlik o'z ichki siyosatini mustaqil olib boradi. Yoshlarga oid siyosat asosan Abu-Dabi, Dubay va Sharja kabi yirik amirliklarda olib boriladi.

Yoshlar orasida tadbirkorlikni rivojlantirish, yangi ish o'rinlari yaratish va ish bilan ta'minlash borasida o'ziga xos islohotlar olib borilishi natijasida, Amirlik katta muvaffaqiyatlarga erishib kelmoqda. Jumladan, Hukumat tomonidan 2008 yilda "Iqtisodiy strategiya" dasturi qabul qilingan bo'lib, 2030 yilga qadar yosh tadbirkorlar qatlamini rivojlantirish va yoshlar ilmiy salohiyatini rivojlangan davlatlar qatoriga olib chiqishni maqsad qilgan.

Bundan tashqari, Amirlik fuqaroligidan qat'iy nazar barcha ishsiz yoshlarni ish bilan ta'minlash imkoniyatlarini kengaytirish maqsadida, "Ustoz yordamchisi", "Yoshlar uchun ijodiy laboratoriya" va "Kafa'at" kabi ko'mak dasturlarini tadbqiq etib keladi. Olib borilgan keng qamrovli islohotlarga qaramasdan Amirlikda yoshlar masalalariga oid bir qancha muammolar mavjudligi kuzatiladi. Jumladan, 2018 yilda "ASDA'A Burson-Marsteller" tahlil agentligi yoshlar o'rtasida o'tkazgan tadqiqot natijasiga ko'ra, 82 foiz yoshlar ko'chmas mulk narxlarining qimmatligi tufayli shaxsiy turar-joy sotib olish imkoniyati yo'qligi, 66 foiz respondent barqaror ish joyi va yuqori ish haqi kamligi va 73 foiz yoshlar ota-onalar ta'sirining kuchliligini muammo sifatida ko'rsatib o'tgan.[6].

Shuningdek, Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining 2018 yilgi hisobotiga ko'ra, 13-21 yoshlilar orasida chilim va tamaki mahsulotlari hamda spirtli ichimliklar iste'moli 20 foizga oshgan. Shu bilan birga, BAA yirik biznes va birja markaziga aylanishi provardida, g'arb madaniyatidagi behayolik, ichkilikbozlik, bir jinsli nikoh va boshqa deviant axloq kabi salbiy illatlar keng yoyilmoqda.

Yuqoridagi o'rganilgan barcha davlatlar ilg'or tajribalar va yoshlarga oid davlat siyosatidagi ayrim muammolarni o'rganib xulosa qilish mumkinki, bir davlatning butun bir yoshlarga oid siyosatini emas, balki o'zoq sinovlardan o'tgan va o'zining samarasini bergan tajribasini amaliyotga joriy qilish bu sohani yanada rivojlantirishga katta xissa qo'shadi.

Quyida Yaponiya, Xitoy Xalq Respublikasi, Birlashgan Arab Amirliklarining ijobiy tajribasining ayrim jihatlarini O'zbekistondagi tizimga qo'llanilishda lozim deb topdik. Jumladan,

- chet el davlatlari bilan yoshlar siyosati sohasida hamkorlik bo'yicha kontseptsiyalarni va chora tadbirlar dasturlarini kuchaytirish;
- Yoshlar ishlari agentligining viloyat Kengashlari bandlikka ko'maklashish va ijtimoiy himoya bo'limlariga yoshlar uchun hududlar kesimida talab yuqori bo'lgan

kasblarni aniqlash vazifasini lavozim yo'riqnomasiga kiritish va mazkur ishlarni amalga oshirish;

- mamlakat yoshlarining muammolari, takliflari, istaklari va hohish irodalarini xukumat darajasiga olib chiqishga ko'maklashuvchi yoshlar portallari foliyati keng yo'lga qo'yish ko'plab yoshlar muammolarini bartaraf etilishiga hizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Vision for Children and Young People -Supporting the development of children and young people,aiming for a society inclusive of every single person-
https://www.youthpolicy.org/national/Japan_2010_Youth_Policy_Vision.pdf
2. Presentation of a comprehensive vision by the Juvenile Problem Council.
<https://www8.cao.go.jp/youth/english/esosiki.htm>
3. Unemployed person and unemployment rate by age // Statistics Bureau. URL:
<http://www.stat.go.jp>
4. China's youth policy formulation and youth participation.
https://www.academia.edu/27606584/Chinas_youth_policy_formulation_and_youth_participation
5. Виктор Еленский. Религиозная свобода: глобальные измерения.
<http://tatpolit.ru/category/zvezda/2011-06-21/6008>
6. New Global Youth Development Index shows improvement in the state of young people.
<https://thecommonwealth.org/news/new-global-youth-development-index-shows-improvement-state-young-people>

MA'NAVIY TAHDIDBARDOSHLIKNI SHAKLLANTIRISHDA MAFKURAVIY PROFILAKTIKANI KUCHAYTIRISHNING IJTIMOIIY ASOSLARI

Xusanova Nigora Qavul qizi

Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti kichik
ilmiy xodimi

O'zbekiston Milliy universiteti tayanch
doktoranti

Annotasiya: Ushbu maqolada, Har qanday tahdidlarga qarshi kurashda mafkuraviy immunitet tizimini shakllantirish hamda mafkuraviy profilaktika kuchaytirish hamda yot g'oyalar kirib kelishining oldini olish va ularni yo'qotishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirish. Mafkuraviy profilaktikani amaliyotga tadbiq etishda ijtimoiy institutlar tomonidan amalga oshiriladigan xilma-xil g'oyaviy-tarbiyaviy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy, ma'rifiy ishlar va barcha sohalarda "aql markazlari" faoliyatini yo'lga qo'yish to'g'risida fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar: Mafkuraviy profilaktika, milliy "aql markazlari", tahdid "Taraqqiyot strategiyasi", axborot oqimi, axborot makoni, axborot tahdidi.

"Bugun hayot yangicha fikrlash va ishlash, milliy "aql markazlari"ni shakllantirishni talab etmoqda. Afsuski, atrofdagi barcha siyosiy-ijtimoiy jarayonlarni chuqur tushunib, ta'sirchan tilda yetkazib beradigan tahlilchi va ekspertlarimiz juda kam. Bunday vaziyatda jamiyatni ma'naviy tahdidlardan himoya qilish borasidagi ilmiy-amaliy tadqiqotlarni tubdan qayta ko'rib chiqish zarur.

Shu ma'noda, Ma'naviyat va ma'rifat, "Taraqqiyot strategiyasi", Islom sivilizatsiyasi markazlari, ijtimoiy-gumanitar yo'nalishdagi tadqiqot institutlari haqiqiy "aql markazlari"ga aylanishi kerak".

Sh.M.Mirziyoyev

Bugun ijtimoiy ta'sirlarning rivojlanishi tufayli, ilm fan va raqamli texnologiyalar taraqqiyoti, axborot oqimining shiddat bilan ortib borishi, inson omili bilan bog'liq ya'ni ijtimoiy fanlar oldiga yangi vazifalar qo'ymoqda. Ayniqsa, jadal sur'atlar bilan rivojlangan davlatlarda yuzaga kelayotgan ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy, madaniy hamda psixologik tangliklarning tobora avj olib borishi nafaqat davlatlarning taqdiri uchun balki, yer kurrasi butun tiriklik ustun ham tahdidni yuzaga keltirib chiqarmoqda. Tarixga nazarga salsak, avvallari yer yuzida yashovchi insoniyat o'zaro ziddiyatlar vujudga kelganda qurol-yarog'ning turli ko'rinishlaridan foydalanishgan. O'zaro to'qnashuvlar hosilasi dushmanning yeri, moddiy boyliklarini qo'lga kiritishga asosiy e'tibor qaratilgan bo'lib, urush xavfi hammaning ko'ziga yaqqol ko'rinib turgan sifatlarda namoyon bo'lar edi. Endi bu urushlarning bugungi ko'rinishi va egallash obyekti insonlar qalbi va ongini egallash uchun uzluksiz davom etayotgan g'oyaviy va mafkuraviy kurash tusida o'zini namoyon eta boshladi. Endilikda yadro poligonlarida emas, mafkura maydonlarida bo'layotgan kurashlar insonning buguni va ertangi kelajagini hal qilmoqda. Ayni paytda g'oyaviy-mafkuraviy kurashlar yer yuzining, barcha mintaqa va mamlakatlarni qamrab olib ulgurdi. Bu jarayonlardan bugun biror kishi yoki davlat chetda tura olmaydi. Garchi, o'zini chetda kuzatuvchi pozitsiyasida turmoqchi bo'lsa ham. Ayniqsa, milliy qadriyatlar, diniy-ma'naviy ekstremizm, fundamentalizm, gender tengligi qarashlar hamda axloqsizlik g'oyalarini kishilar ongiga singdirishdan iborat mafkuraviy-ma'naviy tajovuzlar mintaqaviy va umumbashariy muammo darajasiga chiqib, unga qarshi kurashning xalqaro institutsional tizimini shakllantirishni taqozo qilmoqda.

Avvallari, axborot o'tmishdagi kabi xat-xabar ko'rinishida almashilgan bo'lsa, uchinchi ming yillik odamlari uchun axborot izlab topish muammosi o'z-o'zidan bartaraf etildi. Endi esa, turli nashrlar, radio va televidenie, ayniqsa, internet saytlari istagancha xabar yoki ma'lumotni yetkazib berish imkoniyatiga ega bo'ldik.

Bugun dunyo media bozorida tarqatilayotgan barcha axborot kishilik jamiyati uchun qanchalik foydali yoki zararliginini uni ko'zlangan maqsadlar mazmun mohiyatiga bog'liq. Axborot bozoridagi ma'lumotlar, xabarlar haqida ham shunday deyish mumkin.

Bugun yer yuzida jamiyatlarni rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi tahdidlar makon va zamonda mavjud bo'lgan real jamiyatning ijtimoiy tuzilmalarini zaiflashtirishga, yemirishga qaratilgan shaxsiy, mahalliy, hududiy, mintaqaviy omillarning qo'rqitish, do'q-po'pisa qilishdan iborat bo'lgan xatti-harakatda namoyon bo'lmoqda. **Tahdid**larning xususiyati va taraqqiyot sohalariga o'tkazadigan ta'sir darajasiga qarab inson, shaxs, fuqaro, millat, davlat, jamiyat, mintaqa va global

miqyosda – iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, ekologik, demografik, mafkuraviy, ma'naviy, harbiy, tabiiy-iqlim, makon nuqtai nazaridan esa uzoq va yaqin shakllarga ajratiladi. Ammo, bu tushuncha qanday shaklga ega bo'lishidan qat'iy nazar, tahdid o'zining mohiyat-mazmuniga ko'ra asosan **tabiat** va **jamiyat**ga qarshi qaratilgan kuch hisoblanadi. Tahdid so'zining zid ma'nosi esa himoyadir. Demak, tahdid bor joyda himoya tizimi ham mavjud bo'ladi. Biz fikr yuritayotgan mavzu ma'naviy-mafkuraviy tahdidlarga oiddir. Boshqa turdagi tahdidlardan farqli o'laroq, bunday tahdidlarning ko'lami, usullari va yo'nalishlarini aniqlash mushkul, ta'siri esa juda uzoq davom etishi mumkin, sababi esa ularning ko'zga ko'rinmasligidir.

Ma'naviy-mafkuraviy tahdidlar hozirgi kunda asosiy manbalari ommaviy axborot vositalari, internet, ijtimoiy tarmoqlar bo'lib qolmoqda. Shu sababli, bu haqidagi bilimlarni oishirish va fan tizimlarida o'qitishni yo'lga qo'yish lozim bo'ladi. Umuman fanda mafkuraviy immunitet va mafkuraviy profilaktika tushunchalari aynan shu jarayon munosabati bilan yuzaga kelgan. Mafkuraviy immunitet tizimining asosiy elementi sifatida obyektiv ilmiy bilimlar, moddiy va ma'naviy qadriyatlar tizimi e'tirof etiladi. Obyektiv bilimlarni egallashni, kishilarda tahlil va tanqidiy fikrlashni rag'batlantirish esa jamiyat va davlat manfaatidir. Shu sababli ularni egallashning usul va mexanizmlarini qayta ko'rib chiqish va takomillashtirish bugungi kunning hayotiy zarurat sifatida qarashni taqozo etadi.

Ma'naviyatga tahdid kelajakka tahdid, demakdir. Davlat rahbari Sh.Mirziyoyev “Yangi O'zbekistonni barpo etish bu- shunchaki xoxish istak, sub'ektiv hodisa emas, balki tub tarixiy asoslarga ega bo'lgan, mamlakatimizdagi mavjud siyosiy huquqiy ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy vaziyatning o'zi taqozo etayotgan xalqimizning asriy orzu-intilishlariga mos, uning milliy manfaatlariga to'la javob beradigan ob'ektiv zaruratdir. Biz bu yo'lda islohotlarimizning asosiy harakatlanuvchi kuchi bo'lgan jamiyatimiz a'zolarining bilim va salohiyati, kuch va imkoniyatlarini, butun azmu shijoatimizni ishga solamiz. Shundagina mamlakatimiz xalqimiz orzu qilgan, jahon maydonida kuchli salohiyat, munosib obru-e'tiborga ega bo'lgan, har tomonlama obod va farovon davlatga aylanadi” deb ta'kidlaydi. Darhaqiqat, O'zbekiston xalqi jahon taraqqiyotiga ulkan ulush qo'shgan Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Forobiy, buyuk imomlar al-Buxoriy, Moturidiy, at-Termiziy, hazrat Alisher Navoiy va Zahiriddin Muhammad Boburlarning avlodidir. Ular va boshqa ulug'larimizning ma'naviy merosini butun dunyo ahli hayrat bilan o'rganayotgan bir paytda bizning zamonaviylik, madaniyatlilik niqobi ostida turli yengil-yelpi, ma'naviyatsizlikni targ'ib etuvchi omillarga berilishimiz kechirilmas holdir. Bunday salbiy illatlarga qarshi immunitetni shakllantirish, ularga qarshi kurashish bugunning dolzarb vazifasi bo'lmog'i kerak. Shu o'rinda, I.A.Karimov ta'kidlaganidek: “Bu haqida fikr yuritganda, bizning ulug' ajdodlarimiz o'z davrida komil inson haqida butun bir axloqiy mezonlar majmuini, zamonaviy tilda aytganda, sharqona axloq kodeksini

ishlab chiqqanliklarini eslash o‘rinli, deb bilaman. Ota-bobolarimizning ongu tafakkurida asrlar, ming yillar davomida shakllanib, sayqal topgan or-nomus, uyat va andisha, sharmu hayo, ibo va iffat kabi yuksak axloqiy tuyg‘u va tushunchalar bu kodeksning asosiy ma’no-mazmunini tashkil etadi, desak, o‘ylaymanki, xato qilmagan bo‘lamiz”, hamda “Hozirgi vaqtda axloqsizlikni madaniyat deb bilish va aksincha, asl ma’naviy qadriyatlarni mensimasdan, eskilik sarqiti deb qarash bilan bog‘liq holatlar bugungi taraqqiyotga, inson hayoti, oila muqaddasligi va yoshlar tarbiyasiga katta xavf solmoqda va ko‘pchilik butun jahonda bamisoli balo-qazodek tarqalib borayotgan bunday xurujlarga qarshi kurashish naqadar muhim ekanini anglab olmoqda” deya ta’kidlagan edilar.

Bularga qarshi turish uchun biz avvalo, mafkuraviy immunitet tizimini shakllantirish hamda mafkuraviy profilaktikaning o‘rni muhim ekanligini bilishimiz zarur. Chunki, u o‘z mohiyatiga ko‘ra, yot g‘oyalar kirib kelishining oldini olish va ularni yo‘qotishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuini o‘z ichiga oladi. Demak, mafkuraviy profilaktika ijtimoiy institutlar tomonidan amalga oshiriladigan xilma-xil g‘oyaviy-tarbiyaviy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ma’naviy ishlar majmuini, bir so‘z bilan aytganda, bu sohada to‘g‘ri tashkil etilgan ta’lim-tarbiya tizimini qamrab oladi. Shu o‘rinda “Mafkura” nima o‘zi? Jamiyat uchun shunchalik ahamiyatga egami?» degan savolga ***Mafkura – muayyan millat, xalq, ijtimoiy qatlamni ilhomlantiradigan g‘oyalar, qarashlar majmuasi hisoblanib, har qanday jamiyatni harakatga keltiradi.*** Shu ma’noda bugun rivojlangan dunyoning har jabhasida mafkura mashinasi ishlayotganiga guvoh bo‘lib turibmiz. Dunyoda ong va tafakkurni egallash uchun juda ko‘plab ilmiy-amaliy institutlar faoliyat olib borilib, tinch yo‘l bilan rivojlanayotgan har qanday davlat boshqaruvini ichki va tashqi jihatdan izdan chiqara oluvchi kuchlar borligini unutmashlik lozimligini ko‘rsatadi. Umuman, dunyo sahnasida yuz berayotgan voqea-hodisalarga nazar tashlaydigan bo‘lsak, bugun jamiyatning birdamligi va xotirjamligini saqlab qoluvchi yagona kuch mafkura ekani ayon bo‘ladi.

Yuqoridagolardan xulosa qiladigan bo‘lsak turli mafkuraviy xurujlar, xavf-xatarlar oldini olishda, jamiyat mafkuraviy tahdidlarni bartaraf etishda mafkuraviy profilaktikani shakllantirish jamiyatning ma’naviy tahdidbardoshligini ta’minlashning ijtimoiy asosi sifatida xizmat qiladi. Shunday ekan, Mafkuraviy profilaktika ishlari xalqning, ta’bir joiz bo‘lsa, kelajak avlodning ongi va shuuriga ijtimoiy-gumanitar fanlar orqali singdiriladi. Millatning ezgu niyatlari va maqsadlarini o‘zida ifodalaydigan mafkura barchani vatan taraqqiyoti yo‘lida birgalikda, bir maqsad yo‘lida safarbar qila olish qudratini o‘zida jamlagan bo‘lishi hamda o‘z ortidan xalqni ergashtira olishi lozimligi ana shu fanlar orqali yetkaziladi. Ammo globallashuv sharoitida mafkuraviy jarayonlar o‘zining avj pallasiga ko‘tarilgan bir paytda muhim ahamiyat kasb etadigan ijtimoiy fanlar va ularning negizida turgan mafkura va milliy g‘oya bilan bog‘liq fanlarga ularni muvofiqlashtirish jamiyatga mafkuraviy jarayonlarning mohiyatini

yetkazib berish bilan bog‘liq jihatlarga e’tibor qaratish bugunning taqozosidir. Fikrim so‘ngida davlat rahbari Sh.Mirziyoyevning “Bugun hayot yangicha fikrlash va ishlash, milliy “aql markazlari”ni shakllantirishni talab etmoqda. Afsuski, atrofdagi barcha siyosiy-ijtimoiy jarayonlarni chuqur tushunib, ta’sirchan tilda yetkazib beradigan tahlilchi va ekspertlarimiz juda kam. Bunday vaziyatda jamiyatni ma’naviy tahdidlardan himoya qilish borasidagi ilmiy-amaliy tadqiqotlarni tubdan qayta ko‘rib chiqish zarur. Shu ma’noda, Ma’naviyat va ma’rifat, “Taraqqiyot strategiyasi”, Islom sivilizatsiyasi markazlari, ijtimoiy-gumanitar yo‘nalishdagi tadqiqot institutlari haqiqiy “aql markazlari”ga aylanishi kerak” degan ta’kidlarini nechog‘lik haqiqat ekanligini anglab yetmog‘imiz darkor. Endi ma’naviy ma’rifiy-targ‘ibot choralari kuchaytirish media makonda amalga oshirish mafkuraviy profilaktikaning muhim qismidan biriga aylanib boraveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. –Toshkent, 2022. -281-bet.
2. Shavkat Mirziyoyev. Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik – milliy g‘oyamizning poydevoridir. –Toshkent, 2021. -13-bet.
3. <https://daryo.uz/k/2021/09/17/shavkat-mirziyoyev-shht-majlisida-kibermakondagi-tahdidlarga-qarshi-axborot-xavfsizligi-sohasidagi-ekspertlar-forumi>

YANGI O‘ZBEKISTON YOSHLARINING BILIMINI RIVOJLANITIRISHGA QARATILGAN INNOVATSION TALQINLAR

Xoshimova Sevara Sheraliyevna,

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi

huzuridagi

Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi

Magistratura bo‘limi bosh mutaxassisi

Annotatsiya: Maqolada Bozor iqtisodiyoti sharoitida raqabotbardosh kadrlarni tayorlash yolida yoshlarni to‘g‘ri yonaltirish bilan birga, ta’lim-tarbiya jarayonida innovasiyalarning qo‘llanilishi xamda, ta’lim-tarbiyada alohida urg‘u berib kelingan “qattiq” malaka (“hard skills”)lar o‘rnini globallashtirish, avtomatlashtirish, robotlashtirish, raqamlashtirish jarayonida ustivor ahamiyat kasb etayotgan “yumshoq”, “moslashuvchan” malaka (“softskills”) egallayotgani ilmiy va pedagogik jihatdan asoslangan.

Kalit so‘zlar: bozor iqtisodiyoti, mutaxassislar tayyorlash sifati, Innovasion jarayon, “yumshoq”, “moslashuvchan” malaka (“soft skills”), “qattiq” malaka (“hard skills”), professional ta’lim, pedagogika, bilim, ko‘nikma, malaka, kompetensiyalar.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida raqabotbardosh mahsulotlar, texnika va texnologiyalar hamda kadrlar tayyorlash masalalari alohida muhim o‘rin tutadi. Bu sharoitda faqat malakali mutaxassislar mehnat bozorining faol ishtirokchisiga aylana oladilar. Bu zaruriyat kabga yo‘naltirilgan o‘quv muassasalari hamda litseylarning oldiga malakali kichik mutaxassislar tayyorlash sifati va samadorligini oshirish

vazifasini qo'ymoqda. Bu masala yechimi litsey, hamda, kasb-hunar kollejlarda faoliyat ko'rsatayotgan pedagog kadrlar saviyasiga, o'quv-tarbiya jarayoni, xususan, o'quvchilarda kasbiy ko'nikmava malakalarni shakllantiruvchi kasbiy ta'lim jarayonining samaralitashkil etilishiga bevosita bog'liqdir.

Bugungi kunda mamlakatimizning kelgusi O'zbekistonning asosiy rivojlanish yo'nalishlarini belgilab beruvchi muxim hujjat 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi qabul qilindi. Bu strategiyaning qabul qilinishi xalqimizning erkin va farovon, qudratli Yangi O'zbekistonni barpo etish bo'yicha xohish-irodasini ro'yobga chiqarish, har bir fuqaroga o'z salohiyatini rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlarni yaratish, sog'lom, bilimli va ma'naviy barkamol avlodni tarbiyalash, global ishlab chiqarishning muhim bo'g'iniga aylangan kuchli iqtisodiyotni shakllantirish, adolat, qonun ustuvorligi, xavfsizlik va barqarorlikni kafolatli ta'minlash maqsadida[2]. strategiyaning asosida barcha soha va tarmoqlarda ulkan o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Bu borada jamiyat hayotida ezgu qadriyat va an'analarni chuqur qaror toptirishga, xususan, xalqimiz, ayniqsa, yosh avlodning ma'naviy-intellektual salohiyati, ongu tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirishda, ona Vatani va xalqiga muhabbat va sadoqat tuyg'usi bilan yashaydigan barkamol shaxsni tarbiyalashda beqiyos ahamiyatga ega bo'lgan mustaqqil ishlash hamda fikrlashni oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda

Bugun butun dunyoda tayyorlanayotgan kadrlarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda integral va nostandart yondashuv ustunligi yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Nufuzli xalqaro ekspertlar tomonidan professional kadrlarni tayyorlashdagi an'anaviy yondashuv yetarli samara bermayotgani, shu munosabat bilan kasbiy va shaxsiy kompetensiyalarning o'рни va ahamiyatini, bilim va malakalarning o'zgaruvchan mehnat bozoridagi talab va ehtiyojlarga nisbatan determinantlik darajasini aniqlash bugungi kun pedagogikasining asosiy vazifasi ekanligi e'tirof etilmoqda [1]. Ayniqsa, mutaxassislar oldida kelajak kompetensiyalarini aniqlash jarayonida adekvatlik va interferensiya holatlarini chuqur tahlil qilish, ustivor ahamiyatga ega bo'lgan dominant kompetensiyalar ro'yxatini shakllantirish, innovation yondashuv asosida yoshlarning qobiliyat va iqtidorlarini yuzaga chiqaruvchi indikatorlarni aniq belgilab olishdek murakkab vazifa qo'yilgan [3].

E'tirof etish kerakki, ta'lim bo'yicha Xalqaro komissiya tomonidan XXI asr – fan texnika taraqqiyoti davrida ta'lim oldiga to'rtta ustivor maqsad qo'yildi: yashashni, anglashni, bajarishni o'rganish [4]. hamda birgalikda yashash, anglash va bajarishni o'rganish. Ayni paytda ta'lim sohasidagi nufuzli Xalqaro ekspertlar6 tomonidan ta'lim tarbiya jarayoniga ikki xil ko'nikmalarni uyg'un joriy etish taklif etilmoqda. Bular: “Hard skills – (ingliz. “qattiq” malaka) kasbiy malakalar hamda “Soft skills” – (ingliz. “yumshoq”, “moslashuvchan” malaka) universal kompetensiyalar [5]. “Hard skills” – malaka darajasini aniqlash va o'lchash mumkin bo'lgan bilimlar majmui sifatida

(matnni komp'yuterda terish malakasi, avtomobilni boshqarish ko'nikmasi, ingliz tilida gapirish, matematik bilim, komp'yuter dasturlaridan foydalanish ko'nikmasi), "soft skills" aniq va umumiy o'lchov birligiga ega bo'lmagan moslashuvchan, egiluvchan malakalar (kreativlik, jamoada ishlash ko'nikmasi, hissiy barqarorlik va h.k.) sifatida qayd etilmoqda.

"Soft skills" tushunchasi tadqiqot predmeti (ob'ekti) sifatida ilmiy muomalaga kirishi ilk marta 1959-1972 yillarda AQSh armiyasi shaxsiy tarkibini tayyorlash jarayonidagi islohotlar bilan bog'liq. Askarlarning shaxsiy va jangovor kompetensiyalarini shakllantirish bo'yicha tadqiqotlarga rahbarlik qilgan psixolog, ehtiyojlar nazariyasi muallifi, mavzular bo'yicha apperseptiv testlarni baholashning yangi metodikasini ishlab chiqqan professor Devid Makkleland AQSh davlat departamenti xizmatiga xodimlarni tanlash jarayonida ilk marta "yumshoq" (soft) kompetensiyalar va ularni baholash tushunchasini qo'llaydi. XXI asrga qadar ta'lim tizimida yoshlarga asosan "hard skills" – "qattiq" malaka darajasini berishga e'tibor qaratib kelindi. Ya'ni, muayyan kasbni puxta egallash, uning sir-asrorlarini to'liq o'zlashtirish – shaxsning yetuk mutaxassis ekanligini belgilovchi asosiy faktor sifatida qayd etilgan. XXI asr pedagogikasi esa zamonaviy dunyoda bu xislatlarning yetarli emasligi, endilikda tafakkurni rivojlantirish, kreativ makon, muhit, kreativ shaxs, kreativ mahsulot yaratishga bo'lgan ehtiyoj asosida ish tutish lozimligini uqtirmoqda. Xalqaro ekspertlar tomonidan taqdim etilayotgan tadqiqotlarda o'rta bo'g'in mutaxassislarining mehnat bozoridagi raqobatbardoshligi va kreativ kompetentliligini oshirish, professional ta'lim jarayonini loyihalashtirishda "yumshoq" kompetensiyalarni shakllantirishning metodik ta'minotini yaratish mexanizmlarini takomillashtirish kabi yo'nalishlarda o'z aksini topmoqda [9]. Bir qator nufuzli tadqiqot markazlari o'z hisobotlarida zamonaviy professional ta'lim mazmunini "yumshoq" kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirish va modernizasiyalash, kompetensiyalarga asoslangan innovasion ta'lim muhitini yaratish, yoshlarda nostandart tafakkur tarzi va kreativlik xislatlarini shakllantirish zaruratini e'tirof etmoqda. Jumladan, AQShning Garvard universitetida tashkil etilgan "Career Services" markazi tomonidan malakali mutaxassisning kasbiy kompetentliligini belgilovchi mezonlar sifatida nostandart tafakkur tarzi, Singapurning Nan'yan texnologiya universiteti Biznes maktabida kreativ qobiliyatlar muhim omillar qatorida sanab o'tilgan.

Innovasion jarayonlarning mikrostrukturasini o'rganib, olimlar yangilik kiritishning "hayotiy qismi (davri)" konsepsiyasini ishlab chiqdilar, ular yangilik kiritish vaqt davomida o'tib boradigan jarayon degan fikrni ilgari surdilar. Shu davrga kelib ilmiy adabiyotlarda innovasion jarayonlar quyidagi bosqichlarga ajratilmoqda:

1. Yangi g'oya paydo bo'lishi yoki yangilik konsepsiyasi yuzaga kelishi bosqichi. Uni shartli ravishda fundamental va amaliy ilmiy tekshirishlar (yoki birdan paydo bo'ladigan) natijalardan kelib chiqadigan yangilik bosqichi deb ataydilar.

2. Kashf etish vaqti, ya'ni amalga oshgan ob'ekt, moddiy yoki ma'naviy mahsulot namuna ko'rinishdagi yangilik yaratish.

3. Yaratilgan yangilikka amaliy ko'rinish topilib, uni qo'shimcha ishlash orqali mukammallashtirish amalga oshiriladi. Bu bosqich yangilik kiritishdan mustahkam samaradorlikka erishish bilan yakunlanadi. Shundan so'ng yangilikning mustaqil mavjudligi boshlanib, yangilik kiritish jarayoni keyingi bosqichga o'tadi. Bu bosqich faqatgina yangilikni qabul qilish shartida amalga oshadi.

4. Yangilikning biror sohada tarqalishi, uning boshqa sohalarga diffuziyalanib (qo'shilib) keng tatbiq etilishi bilan yakunlanadi.

5. Yangilikning biror sohada hukmron bo'lishi, bunda xususan yangilik o'z yangiligini yo'qotib, yangilik sifatida mavjud bo'lmay qoladi. Bu bosqich yangi samarali yangilik paydo bo'lishi yoki undan ko'ra yanada samaralirog'i bilan almashtirilishi bilan yakunlanadi.

6. Yangilik doirasi qisqarib, uni yanada mahsuldorligi bilan almashtirilishi bilan yakunlanadi [5].

Innovation jarayon boshqa sifatli holatga eskirib qolgan hamda vaziyat va hamiyatlarini qayta ko'rib chiqish bilan bog'liq bo'ladi. Bir darajali qator yangiliklar yig'indisi (umumiyligi) innovation yaxlitlikni tashkil etadi. Innovation faoliyat davrida yangiliklar, innovasiyalar, tom ma'noda ta'lim jarayoniga kirib keladi. Shu sababli ta'lim tizimidagi innovasiyalarni pedagogik jarayonlarga kiritish to'rt bosqichda amalga oshiriladi:

1. Muammoni tahlil asosida aniqlash;
2. O'zgarishlarni amalga oshirish ;
3. O'zgarish va yangiliklarni rejalashtirish;
4. Mo'ljallanayotgan ta'lim tizimini loyihalash.

Yuqorida keltirilgan innovatsion jarayonning bir – birini vaqtlar davomida yangi bosqichga ketma-ket almashtirib borilishi, uning rivojlanib borishining soddalashtirilgan ko'rinishlarida ifodalanadi. Biroq aniq innovation jarayon bu bosqichlarni o'z ichiga olib, ularning ketma-ket va bog'liqliklariga har doim rioya qilinishi shart emasligini ham ko'rsatadi.

Ko'pchilik pedagog olimlar ishlarida pedagogik innovasiyalar quyidagicha guruhlanadi: Innovasiyalar ob'ekti bo'yicha ta'lim mazmunida innovasiyalarga; o'qitish va tarbiyalashning texnologiyasida innovasiyalarga; ta'lim muassasalarini boshqarish tizimida innovasiyalarga; ta'lim muhitida innovasiyalarga bo'linadi. Kelib chiqish xususiyatiga ko'ra esa tashqi va ichki innovasiyalarga ajratiladi. Shu bilan birga tashqi innovasiyalar yuqori tashkilotning buyrug'i yoki yo'riqnomasi bo'yicha qabul

qilinadi va amalda joriy qilinadi. Pedagogik tizimga ichki innovatsiyalarni joriy qilish amaliyotga nisbatan pedagogik refleksiyalar natijasida yuz beradi. Innovatsiyalar texnologik ta'lim jarayoni kiritishni yangilik yaratish va amalga oshirishning kompleks va maqsadga muvofiq jarayon sifatida qarab, uning maqsadi inson talab va ehtiyojlarini yangi vositalar bilan qondirilishi bo'lib, uning samaradorligi muntazam va hayotiy yangilikni ta'minlovchi uslub va tizimlarni ma'lum sifatli o'zgarishiga olib keladi[8].

Pedagogning innovatsiyalardan samarali foydalanishi asosan pedagogning kasbiy tayyorgarligiga hamda uning shaxsiy tajribasiga bog'liq. Pedagogda shaxsiy tayyorgarligining yetarli emasligi, yangiliklar haqida tasavvurlarining va shaxsiy imkoniyatlarining torligi o'quv muammosini anglab yetilmasdan qolishda namoyon bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, pedagogik innovatsiyalar deganda biz vosita, metod, usul, texnologiya va xokazo emas, balki ularni yaratish, o'zlashtirish va amalda qo'llash, baholashni hamda boshkarishni tushunishni taqozo etadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsiyalarning qo'llanilishi bir jihatdan ta'lim jarayonini doimiy takomillashtirish zarurligidan iborat bo'lgan pedagogic amaliyotning ob'ektiv ehtiyojlariga bog'liq, ikkinchi jihatdan esa ularni qo'llanish samaradorligi pedagoglarning subyektiv sifatlariga, ularning pedagogic innovatsiyalarning ob'ektiv zarurligini anglaganlik darajasiga bog'liqligini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR

1. «Что такое hard и soft skills?», О. Биккулова, специалист центра “Гуманитарные технологии”. <https://proforientator.ru/>. IVK. <https://www.mental-skills.ru/synopses/soft-skills-i-nard-skills-v-chem-raznitsa.html>.
2. <https://lex.uz/docs/-5841063?ONDATE2=21.04.2022&action=compare>
3. Internet-jurnal «Наукоеведение» ISSN 2223-5167 <http://naukovedenie.ru/> Nauchnoy stat'i po naukam ob obrazovanii, avtor nauchnoy raboti – A.I.Ivonina, O.L.Chulanova, Yu.M.Davletshina.
4. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – Toshkent: Iste'dod jamg'armasi, 2010. – 142 b.
5. Jo'raev R.H., Raximov B.X., Xolmatov Sh..F. Yangi pedagogik texnologiyalar: muammoli ta'limga asoslangan o'quv-metodik qo'llanma. – Toshkent: Fan, 2005.- 66 b.
6. Lou Adler. The 15 crucial 'soft skills' the best leaders have in common. World Economic Forum. A.Balandina, RANXiGS. Global jamg'arma raqamli dunyo yetakchilarini tayyorlash bo'yicha ta'lim dasturlari muammolarini muhokama qildi.
7. Образование: сокрытое сокровище доклад международной комиссии по образованию для XXI века, представленный ЮНЕСКО. Автор: Jacques Delors. Совместное авторство: International Commission on Education for the Twenty-first Century.
8. Olimov Q.T. va boshqalar. Kasb ta'limi metodikasi. Darslik. – Toshkent: “Fan va texnologiyalar”, 2016.– 328 b.
9. Перечень навыков soft-skills и способы их развития. В.Шипилов, предприниматель, бизнес-тренер, основатель «SBA University». https://www.cfin.ru/management/people/dev_val/soft-skills.shtml.

VIRTUAL TAHDID – XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHNING STRATEGIK YO'LI

To'rayev Kamoliddin,
*Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti ilmiy
xodimi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada internet tarmog'idagi jarayonlar shakllanishi, ommalashishi, aholi tomonidan qabul qilinishi va foydalanishi taxlil etilgan. Internet tarmog'idagi tahdidlarga qarshi kurash – xavfsizlikni ta'minlash, targ'ibot kanallarining ommalashtirish tavsiya etilgan.

Kalit so'zlar: Google, Yandex, Wikipediya "Odnoklassniki", "Facebook", "Telegram", "Instagram" "Vkontakte", "Moy mir", "Twitter" ijtimoiy tarmoq.

Zamon taraqqiyot sari odimlab borar ekan, bu jarayonga turtki va vosita bo'luvchi vositalar zamonaviy innovatsion texnologiyalar ham taraqqiy etmay qolmaydi. Bugungi kun axborot ummonida ma'lumotlar almashuvi axborotga egalik qilish va axborot xavfsizligi eng muhim masala bo'lib kelmoqda. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganidek, "Hozirgi davrda matbuot, ommaviy axborot vositalari shunday qudratli kuchga aylanmoqdaki, o'z kelajagini o'ylaydigan har qaysi xalq va millat buni sezmasligi, his etmasligi mumkin emas". Axborotning eng muhim asosi bo'lgan internet bugungi axborot makonining muhim bo'g'iniga aylandi. Hozirda internetdan nafaqat kompyuter tarmog'i, balki kosmik aloqa yo'ldoshlari, radiosignal, kabel televideniya, telefon, uyali aloqa orqali ham foydalanish mumkin. Internet kishilar hayotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Shu bilan birga, internet bir qatorda salbiy jihatlarni ham keltirib chiqarmoqda. Unda o'z-o'zini o'ldirishning oson yo'llarini targ'ib qiluvchi 9 ming, erotik mavzuda 4 mingdan ortiq saytlarning mavjudligi ham bunga isbot bo'ladi. Mutaxassislar tomonidan o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, internet tarmog'idagi mavjud saytlarning 12 foizi pornografik xarakterga egaligini ko'rish mumkin. Shuningdek, ma'lumotlarga ko'ra, internet orqali tarqatiladigan kompyuter o'yinlarining 49 foizi sezilarli darajada zo'ravonlik va yovuzlik ko'rinishiga ega, 41 foizi jangari (turli otishmalar va portlashga asoslangan) o'yinlarda esa, o'yin qahramoni o'z maqsadiga yetishish uchun shunday zo'ravonlik va yovuzlik sodir etadi. Ma'lumki, bugungi kunda internet ommaviy axborot va kommunikatsiya tizimining eng tez rivojlanib borayotgan bo'g'ini hisoblanadi. Uning g'oyaviy kurash va targ'ibotning asosiy maydoniga aylanganini ekstremistik, shu jumladan, diniy ekstremistik qarashlarni targ'ib qilishdagi o'rni misolida ham ko'rish mumkin[1].

Bugun internet tarmog'i undan foydalanuvchilarning katta qismi uchun asosan ko'ngilxushlik maskani, madaniy hordiq makoniga aylanib ulgurdi. Internet tarmog'idagi Google, Yandex, Wikipediya kabi qimmatli ma'lumotlarga boy, ma'lumotlarni izlab topishga xizmat qiluvchi juda kerakli saytlar mavjud bo'lib,

nimaiki yangilik izlansa, topib beruvchi yirik manba hisoblanadi. Xususan, Google tarmog'i dunyoda eng yirik ma'lumotlar ba'zasiga ega bo'lib uning ma'lumotlar ba'zasi 40 mlrd sahifaga etadi. Shunday ekan, behuda internet tizimiga qaramlikda o'tayotgan umrni mana shunday foydali manbalarni o'rganishga sarflansa jamiyatimiz xavfsizligiga tahdid soluvchi ma'naviy-axloqiy illatlarning oldi olingan bo'lardi.

Bugun internet tarmog'idagi ijtimoiy saytlar insoniyatni tobora qamrab olgan va o'ziga qaram qilib borayotgan vosita hisoblanadi. Muhammad Amin Yahyo o'zining "Internetdagi taxdidlardan himoya" kitobida ushbu tarmoqlar haqida bir qator muhim ma'lumotlarni keltirib o'tadi. "ijtimoiy tarmoq" atamasi 1954 yili Angliyadagi "Manchester" maktabi o'qituvchisi Djeyms Barnson odamlar bilan aloqa o'rnatishning bir vositasi sifatida joriy etganligi, Ijtimoiy tarmoqlar internetga 1995 yilda kirib kelib, 2003-2004 yillarda keskin tezlikda oshganligini ta'kidlab o'tadi[2].

XX asr oxiri va asrimiz boshlarida internetga kiruvchilarning ko'p qismi, asosan, chatlardan foydalanib, keraksiz gap-so'zlar bilan internetda o'tirar edi. Bu chatlar hozirgi kunga kelib, keng imkoniyatlarga ega bo'lgan maxsus dasturlar va ijtimoiy tarmoqlarga aylandi. Ijtimoiy tarmoqlar orqali so'zlashuvlar olib borish, videolavhalar, audio yozuvlar, turli rasmlar yuborish imkoniyati mavjud. Bulardan tashqari, do'stlar orttirish, bir xil qarashga, fikrga ega bo'lganlar uchun turli guruhlariga a'zo bo'lish kabi qulayliklar ham mavjud.

Ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish 2007 yil oxiriga kelib, juda keng tarqala boshladi. Olamda yuz berayotgan xabarlarni katta tezlikda, suratlari bilan jonli tarzda tarqatish kabi xususiyatlari borligi sababli ijtimoiy tarmoqlar tez ommalashib ketdi.

Ular odamlarga o'z istaklari, talablari va orzularini hech bir chegarasiz, hatto odob-axloq meyorlarisiz ifoda etish imkonini berdi.

Ushbu tarmoqlar bir jihatdan nimanidir namoyish etishi, tadbirkorlikdagi o'ziga xos reklama vazifasini ham bajarishi mumkin. Lekin bugungi kunda razillik, vaxshilik, terror, behayolikni targ'ib qiluvchi, o'ziga xos reklama qiluvchi vositaga aylanib o'lgirdi.

Abu Homid G'azzoliy "Til ofatlari" nomli kitobida tildan bo'ladigan inson uchun zarar keltiruvchi illatlarni sanab o'tadi. Xususan, "Behuda gap" deb nomlanuvchi qismida bugungi kun ijtimoiy tarmoqlarda insonlar tomonidan behuda vaqt sovurish, bo'lmagan gaplar asosida o'z umrini behudaga sovurish o'sha vaqtlardayoq insoniyat uchun bir illat ekanligini sanab o'tadi.

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar oldingi an'anaviy ommaviy axborot vositalari o'rnini egallab, internet orqali ma'lumotlar, suratlar va videolarni jo'natish, almashish oddiy holga aylandi. O'smir yoshlar ko'p vaqtlarini ijtimoiy tarmoqlarda o'tkaza boshladilar. Tadqiqotlar ko'rsatishicha, ijtimoiy tarmoqlardan eng ko'p foydalanuvchilar ham yosh yigit-qizlardir. Ayniqsa, bugun yoshlarning aksariyati "Odnoklassniki", "Facebook", "Telegram", "Instagram" "Vkontakte", "Moy mir",

“Twitter” kabilardan faydalanmoqda. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar internetga kiruvchilarning o‘zaro muloqot qilish va ma’lumot almashishlari uchun juda qulay vositadir.

Internet tarmog‘ining insonni o‘ziga tortuvchi omillardan biri bu shov-shuvlardir. Bunda ijtimoiy tarmoqlar va messenjerlar juda qulay vosita bo‘lib bormoqda. Misol uchun, “WhatsApp” messenjeri orqali avtohalokatga uchrab “vafot etgan” Gollivud aktyorining surati tezda ommaga tarqalib ketdi. Bu mashhur aktyor vafotidan qayg‘urgan shinavandalar o‘zlarining ideallari uchun fikrlarini bayon qilib, tirik aktyorning yanada mashhur bo‘lishiga yordam berganlar [3]. Bunday misollarni ko‘plab keltirishimiz mumkin, xatto ijod ahllari ham bunday soxta targ‘ibotlar yo‘lida ko‘p kuch-imkoniyat sarf etishlariga guvoh bo‘lmoqdamiz.

Kishilarga ijtimoiy tarmoq yoki uyali aloqa vositasi orqali xat yozishda ham odob-ahloq, shariat chegaralariga rioya qilish lozim. Uyatli, behuda, noshar’iy gap-so‘zlar yozilsa, gunoh bo‘lishini unutmaslik kerak. Zero, og‘zaki nutq bilan yozma nutqning hukmi barobardir. Nomahram shaxslarga zaruratsiz xat yozish hukmiham shunday. Bu hozir ko‘pchilik muhtalo bo‘lgan ofatdir. Ammo musulmon kishi ko‘pchilikka emas, haqqa qarab ish ko‘radi.

Abdulloh ibn Ma’sud raziyallohu anhu deganlar: “Jamoat – haqqa muvofiq kelgan narsadir, garchi bir o‘zing bo‘lsang ham[4]”.

Ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari virtual suhbatdoshlar bilan muloqot qilganda deyarli hamma narsa haqida ochiq-oydin gaplashadilar. Bu hol o‘z navbatida o‘zaro hurmat chegarasini buzib o‘tadi, suhbatdoshlar o‘rtasida salbiy muomala muhiti paydo bo‘ladi.

Hozirgi globallashuv davrida xilma-xil shaklda namoyon bo‘layotgan jaholat va uning oqibatlarini oldindan anglash yoshlardan doimo ziyraklik va hushyor bo‘lishni talab etadi. Shuningdek, mavjud tahdidlarning g‘oyaviy asoslarini chuqur tushunish uchun yoshlar har bir masalaga teran fikr, sinchkov ko‘z bilan qarashlari zarurdir. G‘araz niyatli kuchlarning internet sahifalarida buzg‘inchi g‘oyalariga ergashtirishga, ular bilan bir safda turib kurashishga da’vat qilayotganlarini yoshlar fahmlashlari lozim. Bundan tashqari, yoshlar zaharli mafkuralardan qat’iyat bilan o‘zlarini himoya qila oladigan darajada fahm-farosatga, bilimga, sog‘lom qarash va mustahkam e’tiqodga ega bo‘lishlari kerak.

Bugun yoshlarimiz orasida internet tarmog‘iga, ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarga mukkasidan ketib, unga bog‘lanib qolish va vaqtni besamar o‘tkazish illati ruyi-rost namoyon bo‘lmoqda. Hayotning gashtiga aylanib qolgan bu tarmoqlar alal-oqibat jarlikka, sharmandalikka olib borishi hech gap emas. Oxirgi besh yilda ommalashgan ijtimoiy tarmoq bu “Telegram” tarmog‘i deyish mumkin.

“Telegram” messenjeri 2013 yilda Nikolay va Pavel Durovlar tomonidan yaratilgan. Nikolay Durov 1980 yil 21 noyabrda, Pavel Durov 1984 yil 10 oktyabrda

Sank-Peterburg shahrida tug‘ilgan, dasturlovchi mutaxassislardan. “Telegram” messenjeri barcha xildagi fayllar va xabarlarni almashish maqsadida tuzilgan. Hozirda ushbu messenjer juda mashhur hisoblanadi. 2014 yil fevral oyida “Telegram” messenjeri foydalanuvchilar soni ko‘pligi bo‘yicha dunyoda mashhur “Viber” va “WhatsApp” messenjerlarini ortda qoldirdi.

“Telegram” orqali 1 Gb hajmgacha bo‘lgan faylni jo‘natish va bir vaqtning o‘zida bir nechta foydalanuvchigacha chatni amalga oshirish mumkin[5]. Ushbu messenjer tuzuvchilari xavfsizlikni buzish bo‘yicha har xil musobaqalar uyushtirib, sovrin sifatida katta hajmdagi pul mukofotlari va’da qilishadi. Messenjerning ishlash tezligi juda katta bo‘lib, bunga ular har xil davlatlarda serverlar joylashtirish orqali erishishgan. Dunyoning 5 ta davlatida serverlari joylashgan bo‘lib, Yevropa foydalanuvchilari uchun Buyuk Britaniyaning London shahri, Osiyo uchun Singapur poytaxti Singapur shahri, meksikaliklar uchun AQShning San-Fransisko shtatidagi markazlar xizmat qilib bosh qarorgohi Germaniya poytaxti Berlin shahrida joylashgan.

Kundan kunga messenjer mijozlari ortib bormoqda. U yurtimizda ham eng ommalashgan va yoshlarimizning katta qismini o‘ziga qamrab olgan tarmoqqa aylanib ulgurdi. Bugun vatandoshlarimiz messenjerdan, asosan, kunlik muloqot vositasi, har xil video, audio roliklar ulashish va tarmoqda tashkil qilingan guruhlardagi suhbatlar uchun foydalanmoqdalar. Ijtimoiy tarmoqda bir-birini ko‘rmaydigan va sezmaydigan mijozlar nimanik-i bo‘lsa so‘zlashmoqda va bir-birlariga ulashishmoqda.

Respublikamizdagi ma’naviyat va ma’rifat sohasi uchun tashkil etilgan “Metodik targ‘ibot” kanalida o‘tkazilgan so‘rovnoma natijalariga ko‘ra 14 ta xududda quyidagi natija namoyon bo‘ldi. 37% Namangan viloyati 1722 ta, 33% Surhondaryo viloyati 1223 ta, 24% Sirdaryo viloyati 1106 ta 20% Buxoro viloyati 721 ta, 17% Navoiy viloyati 622 ta, 16% Toshkent viloyati 734 ta, 10% Qoraqalpog‘iston Respublikasi 361 ta, 9% Andijon viloyati 415 ta, 7% Qashqadaryo viloyati 275 ta, 7% Samarqand viloyati 271 ta, 7% Farg‘ona viloyati 318 ta, 6% Xorazm viloyati 218 ta, 5% Toshkent shahar 206 ta, 2% Jizzax viloyati 99 ta ovoz berib ma’naviy sohadagi faolliklarini ko‘rsatdi. Taxlil natijalariga ko‘ra, respondentlar “Siz har kungi yangiliklarni, axborotlarni asosan qaysi manbadan olasiz?” degan savolga 83% 5208 ta Internet(WhatsApp, Telegram, Instagram, Facebook), 12% 788 ta Televidiniye, 2% 119 ta Gazeta, 1% 42 ta Jurnal, 1% 73 ta Radio, 1% 73 ta respondentlar Tashqi targ‘ibot vositalari (Banner, Pano, Led ekrandagi e‘londan)dan olishini ma’lum qilgan. internetning qaysi yo‘nalishida axborot olasiz? Degan savolga 81% 3019 ta Telegram, 4% 166 ta Instagram, 6% 213 ta Facebook, 1% 21 ta WhatsApp, 8% 291 ta respondent Google dan olaman deb javob bergan. Internet foydalanuvchisi sifatida qaysi yosh kategoriyasidasiz? Degan savolga 25% 31-36 yosh 1103 ta, 24% 37-45 yosh 1086 ta, 16% 25-30 yosh 731 ta, 15% 46-55 yosh 651 ta, 13% 18-24 yosh 587 ta, 7% 56-63 yosh 317 tar respondent ovoz bergan. Soha kesimida berilgan “Siz metodik targ‘ibot

kanali foydalanuvchisi sifatida qaysi sohada faoliyat olib borasiz?” degan savolga 42% ma’naviyat sohasida ishlayman 947 ta, 37% O‘qituvchiman 837 ta, 5% Talabaman 112 ta, 3% Maxalla sohasidaman 75 ta, 13% Boshqa sohada faoliyat olib boraman degan respondentlar soni 295 ta ni tashkil etgan.[6] bundan ko‘rinadiki Respublikamizda ijtimoiy, iqtisodiy va ma’naviy sohalarda integrallashuv hamda globallashuv jarayoni jadal kechayotgan bir davrda internet texnologiyalaridan foydalanish yo‘nalishidagi tadqiqotlarni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilishi lozim. Ma’naviyat sohasidagi amalga oshirilayotgan ishlarni virtual targ‘ib etish bo‘yicha yangicha yondoshuv, yuqoridagi ko‘rsatkichlarni oshirishda xizmat qilishi lozim. Prezidentimiz Shavkat Mirziyeyov “Biz mamlakatimizda investitsiyalarni faqatgina iqtisodiyot tarmoqlariga emas, balki ilmiy ishlanmalar “nou-xau”lar sohasiga ham keng jalb qilishimiz kerak”[7] degan edi. Ma’naviy jarayonlar va institutlar nuqtai-nazardan internet tarmog‘ini yaratish ehtiyoji, turli institut tadqiqot markazlari ishini muvofiqlashtirish, o‘zaro axborotlar almashish, mustahkam aloqaga ega bo‘lish uchun ishonchli va mukammal ishlaydigan bir tizim kerakligi bilan bog‘liq. Shu boisdan ham aynan respublikamizda milliy axborot tizimlarini shakllantirish, axborotlashtirish sohasini tartibga solish, axborot resurslaridan, ya’ni kompyuter va axborot texnologiyalarini, telekommunikatsiya va ma’lumot uzatish tarmoqlarini, internet xizmatlarini rivojlantirish, zamonaviylashtirish, ularni dunyo standartlari darajasiga yetkazish dolzarb masalalardan hisoblanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Хурсандов А., Қодиров Ғ. Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар. – Т.: ТОҶТБЮ. 2015. -47-48 –б.
2. Муҳаммад Амин Яҳё Интернетдаги таҳдидлардан ҳимоя. – Т.: Мовароуннаҳр. 2016. – 158 б.
3. Муҳаммад Амин Яҳё Интернетдаги таҳдидлардан ҳимоя. – Т.: Мовароуннаҳр. 2016. – 158 б.
4. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф Ижтимоий одоблар. – Т.: Ҳилол нашр. 2018.
5. Муҳаммад Амин Яҳё Интернетдаги таҳдидлардан ҳимоя. – Т.: Мовароуннаҳр. 2016. – 318 б.
6. <https://t.me/targibotmaterial/1021>
7. Мирзиёев, Шавкат Миромонович. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. - Тошкент: Ўзбекистон, НМИУ, 2019. - 88 б.

GLOBALLASHUV SHAROITIDA OMMAVIY MADANIYAT- MAFKURAVIY KURASH INSTRUMENTI SIFATIDA

O‘lmasxo‘jayev Zoirxo‘ja,
Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti ilmiy xodimi,
Siyosiy fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada ma'naviy-mafkuraviy tahdidlardan biri "ommaviy madaniyat" niqobidagi tahdidlar ekanligi hamda "ommaviy madaniyat" tushunchasi ijtimoiy-siyosiy jihatdan tahlil qilinib, uning milliy ma'naviyat bilan munosabatlarining mazmun-mohiyati, unda kechadigan jarayonlar tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar. Globallashuv, ommaviy madaniyat, mafkura, tahdid, jamiyat, ma'naviyat.

Shaxs ijtimoiy-siyosiy dunyoqarashining shakllanishiga ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri kamaytirish va immunitetini oshirish madaniy va mafkuraviy omillar naqadar katta ahamiyat kasb etishini "Mafkura sohasida bo'shliq degan narsaning o'zi hech qachon bo'lmaydi. Chunki insonning qalbi, miyasi, ongu tafakkuri hech qachon axborot olishdan, fikrlashdan, ta'sirlanishdan to'xtamaydi. Demak, unga doimo ma'naviy oziq kerak. Agar shu oziqni o'zi yashayotgan muhitdan olmasa yoki bu muhit uni qoniqtirmasa, nima bo'ladi, aytinglar? Bunday oziqni u asta-sekin boshqa yoqdan izlaydi. Shunga yo'l bermasligimiz kerak. Mana, gap nima haqida ketyapti!"[1], deya aytilgan e'tirof orqali ham anglash mumkin.

Jamiyat barqarorligini ta'minlash bo'yicha siyosiy fanlar doktori, professor Sh.I.Paxrutdinov o'zini "tahdidbardosh jamiyat" modelini ilgari surgan. Unda muallif "iqtisodiy barqarorlikka erishish" mezonini modelning tag asosini tashkil etsa, "ma'naviy immunitet" mezonini esa, modelning ustki ta'sirlarga javob beruvchi qismi vazifasini bajaradi, deya ta'kidlagan bo'lsa, siyosiy fanlar doktori, professor, Sh.G'oyibnazarov shaxs, ayniqsa, yoshlar ijtimoiy-siyosiy dunyoqarashining shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan "Ommaviy madaniyat"[2] omilini ilmiy jihatdan tadqiq etgan.

Globallashuv ta'sirida nafaqat taraqqiy topgan, shuningdek, rivojlanayotgan mamlakatlar rivojlanib bormoqda. Bundan tashqari, taraqqiy topgan mamlakatlar tomonidan shakllantirilayotgan "ommaviy madaniyat"ning globallashuvi ta'sirida milliy ma'naviyatlarning zaiflashuvi, insonlar axloqi, dunyoqarashi va mentalitetida ham salbiy holatlarning yuzaga kelayotganligi bugun reallikka aylandi. Ularga asoslanib, aytish mumkinki, globallashuv moddiy borliqqa aylandi va u taraqqiyotga yoki aksincha, inqirozga o'zining ta'sirini o'tkazib kelmoqda.

Shunday qilib, globallashuv nafaqat jarayon, shuningdek, u moddiy kuch hamdir. Ana shu jihatlarni hisobga olgan holda, uning ijobiy imkoniyatlaridan foydalanish, inqirozga olib keladigan ta'sirlaridan himoyalalanish, mexanizmlarini izlab topish va ularni amaliyotga tatbiq etish yo'li bilan barqaror taraqqiyotga erishishni ilmiy asoslash tadqiqotchilar oldida turgan dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Mafkuraviy tahdidlardan biri "ommaviy madaniyat" niqobidagi tahdidlardir. Ushbu tahdidlarning asl mohiyatini aniqlashdan oldin, "ommaviy madaniyat"ning tushunchasini to'liq anglab yetish va uning asosiy xususiyatlarini o'rganish lozim. Zero, bugungi kunda dunyoni standart holatga keltirish, shu asosda jahon tizginini o'z

qo‘liga olishni istagan ayrim manfaatparast kuchlar o‘zlarining axloqsizlikni targ‘ib qiluvchi, millatlar milliy madaniyatini yemirishga va insonning ma‘naviy begonalashishiga olib keluvchi jarayonlarni o‘congina mamlakat ichkarisiga kirgizish uchun “ommaviy madaniyat”ni niqob qilib olishgan. Aynan mafkuraviy tahdidlarning mazkur ko‘rinishi “ommaviy madaniyat” niqobi ostidagi mafkuraviy tahdidlar deyilib, u doimo qo‘shirnoq ichida yoziladi[3]. Yuqoridagi fikrlarni inobatga olgan holda shunday fikr kelib chiqadiki, ommaviy madaniyatdan salbiy maqsadlarni amalga oshirish uchun, shuningdek, undan salbiy illatlarning yuzini bекitadigan niqob sifatida foydalanganda, u, albatta, qo‘shirnoq ichida yoziladi.

“Ommaviy madaniyat” (ing. “mass culture”) tushunchasiga ijtimoiy-gumanitar fanlarida XX asr o‘rtalarida burjua madaniyatini ifodalovchi tushuncha sifatida paydo bo‘lgan deb qaraladi. Shuningdek, ommaviy madaniyat zamonaviy madaniyatni ishlab chiqarish va iste‘molchilikni tavsiflash uchun ishlatiladigan jarayon sifatida ham o‘rganilgan. Ushbu madaniyat jamiyatni bir tizimga (standart) solish va nisbatan osonroq qo‘lga olib boshqarishni asosiy maqsad qilib oladi. Ushbu jarayonda ishlab chiqarish mahsulotlariga alohida e‘tibor qaratilib, ular bir xil (standartlashtirilgan) holatga keltiriladi hamda omma ongiga yetkaziladi[4]. Bizningcha, “ommaviy madaniyat”ning muhim belgisi bu inson faoliyatini uzluksiz absurd xatti-harakatga yo‘naltirish, undagi ko‘ngilxushlik, lazzatlanish tuyg‘usini junbushga keltirishi bilan xarakterlanadi.

“Ommaviy madaniyat” iborasi XX asrning ikkinchi yarmidan qo‘llana boshlangan bo‘lsa-da, uning ijtimoiy-tarixiy ildizlari juda uzoq asrlarga borib taqaladi. Ontologik nuqtai-nazardan “Ommaviy madaniyat”ning tarqalishi makon va zamonda turlicha kechgan. Qadim davrlarda ham “ommaviy madaniyat”ni tarqatish bilan shug‘ullanilgan. O‘sha zamonlarda bu ish bilan band bo‘lgan maxsus xufiya idoralari tashkil etilgan. Shuningdek, savdogarlar, sayyohlar, olimlar ham bu ishga jalb qilingan. Ayrim hollarda “ommaviy madaniyat” urush, bosqinchilik, zo‘ravonlik, majburlash yo‘li bilan o‘zga yurtlarda joriy etilgan[5].

Ommaviy madaniyatning vujudga kelishi muammosi ilmiy izlanuvchilar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Ayrim tadqiqotchilar uning vujudga kelishini XIX asrning oxirlarida xalq maorifini rivojlantirish, san‘at va adabiyotda yuz bergan keng ko‘lamli o‘zgarishlar bilan bog‘laydilar. Ikkinchi guruh tadqiqotchilar uni XX asrning ikkinchi yarmida amalga oshirilgan ilmiy-texnika inqilobi natijacida aholi ijtimoiy turmush darajasini tobora oshib borishi va madaniyat yutuqlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengayishining natijasi deb, hisoblaydilar[6].

Ommaviy madaniyatning vujudga kelishi macalaciga bu ikki yondashuvning acocini aholi guruhlarining turmush darajasi va ma‘naviyatida yuz bergan o‘zgarishlar tashkil etadi. Lekin uni aholining savodsizligini tugatish to‘g‘risida qabul qilingan

qonun[7] yoki ommaviy kommunikasiya vositalari (radio, kino, televideniya, internet va h.k.)ning vujudga kelishi natijasi sifatida qarash bizningcha to'g'ri bo'lmas kerak.

Chunki tarixda aholining turmush darajasi va madaniyatini rivojlanishiga kuchli ta'sir etgan o'zgarishlar yoki kashfiyotlar (teatrning vujudga kelishi, kitob bosish stanogining kashf etilishi va h.k.) juda ko'p bo'lgan. Shu bois, XIX asrning oxiridan - XX asrning o'rtalarigacha bo'lgan davr mobaynida fan va texnika rivojlanishida, san'at va adabiyotda qo'lga kiritilgan yutuqlar ommaviy madaniyatni vujudga kelishi jarayonini yakunlaganligi, deb qayd etishimiz mumkin.

“Ommaviy madaniyat”ning dastlabki ko'rinishi bir butun holda muqaddas xarakterga ega an'anaviy madaniyatdan mohiyatan sayoz va xordiq chiqarishning g'ayrioddiy turlarini targ'ib qiluvchi madaniyat turi ajralib chiqqan davrlarda paydo bo'lgan. Masalan, “Ommaviy madaniyat”ning rivojlanishi qadimgi shahar-davlatlar nomi bilan bog'liq bo'lib, jumladan, qadimgi yunoniston, rim va Bobilda tomoshalar, ko'zboylik'ichlar, ko'cha qo'shiqchilari va raqqoslari misolida ko'ngilxushlik qilish turi keng yoyilgan edi[8].

“Ommaviy madaniyat”ning gullagan davri o'tgan ikki asrda ba'zi biznes vakillarining “homiyligi” bilan bog'liq holda tushuntiriladi. Shu bilan birga, mazkur “homiylar”ning zamonaviy shakldagi faoliyati “erkinlik va demokratiyani olg'a siljitish” niqobi ostida yer osti, yer usti boyliklarga ega hududlarda kechayotgan tinch hayotning izdan chiqarish hamda hokimiyat tepasiga o'z manfaatlariga xizmat qiladigan kuchlarning keltirish bilan bog'liq milliy va strategik rejalar amaliyotida yaqqol namoyon bo'lgan edi. Masalan, “Ommaviy madaniyat” o'ziga xos rivojlanish yo'lini bosib o'tganiga Amerika Qo'shma Shtatlarini misol keltirib o'tamiz. Turli millat va elatlarning siyosiy va iqtisodiy manfaatlari to'qnash kelgan AQSh davlat geosiyosiy xavfsizligini himoya qilish maqsadida madaniyatlarni yaqinlashtirish orqali millatlar o'rtasidagi tafovutni yo'qotgan va “amerikalik” degan yagona millatni shakllantirish siyosatini olib borgan edi. Bu siyosat AQSh davlatining yaxlitligini himoya qilishga asqotgan bo'lsa-da, ammo uning oqibatida necha o'nlab millat vakillarining katta siyosat qurboniga aylanib, yo'q bo'lib yoki “yutilib” ketganini e'tiborga olsak “ommaviy madaniyat”ning sof siyosiy tushuncha ekani yaqqol ma'lum bo'lib qoladi.

Ommaviy madaniyatning davrlar bilan ommalashtiradigan jarayonlari ham zamon nuqtai nazaridan o'zgara boradi. Oddiy tilda tushuntiradigan bo'lsak, qadim o'tmish davrlarda urf-odat va an'analar ham, xalqlarning o'ziga xos madaniyati ham ommaviylik asosida tarqalgan. Bora-bora ommaning e'tiborini jalb qiladigan jarayonlar, shunga oid manbalar ko'paya boshlagan. Davrlar o'tishi bilan bosib o'tilayotgan davrda, o'tgan davrga nisbatan yangi zamon zaylidan kelib chiqqan holda, “ommani jalb qilish” jarayonlari kuchaya boshlagan. Jumladan, G'arb olamida detektiv, bestseller acarlarning ko'payishi, ommaga tarqalishi, bora-bora texnikaning

rivoji bilan “tarqalish” jarayonlarining yanada avj olishi kuchaygan. Hozirgi davrimizga kelib esa insonlarni yengil hayot tartibiga o‘rgatadigan jarayonlar, insonni chuqur o‘ylashdan va fikrlashdan yiroqlashtiradigan jarayonlarning ommalashishi kuzatilmoqda. Shu o‘rinda bir narsaga e‘tibor qaratsak, bizga ma‘lumki, ommaviy madaniyatning asl hodisasi va uni qo‘shirnoq ichiga olib yozilish tartiblari mavjud. Bu qanday izohlanadi?[9]

Ommaviy madaniyat fenomen sifatida jamiyatda ommalashib tarqaluvchi jarayonlarni vujudga keltiradi. Masalan, millatlar kelajagiga ijobiy ta‘sir qiluvchi jarayonlar, ya‘ni mamlakatlarning o‘lmas va bebaho qadriyatlarining tarqalishi bilan birga, jamiyat uchun salbiy ta‘sirga ega bo‘lgan hodisalar ham ommaviylik asosida tarqaladi.

Ommaviy madaniyat hozirgi yoshlarga qanday qahramonlarni zo‘rlab qabul qildirmoqchi bo‘ladi?

Bugungi kunda ommaviy madaniyat o‘z qahramonlariga ega. Chindan ham, ommaviy madaniyat qahramonlari qahramonlik ko‘rsatilmaydigan davrda, shuningdek, qahramonsiz muhitda yashab, faoliyat yuritishadi. Bular, odatda, ahloqiy qoidalardan mahrum gangsterlar, politsiyachi detektivlar, josuslar, uddaburon qalloblar yoki “yovvoyi G‘arb”ni o‘zlashtirayotgan frontir kashshoflari yohud komikslar va komik “sayoz operalarning fantastik personajlaridirlar. Reklamada ularning nomlari tinmay takrorlanadi. Ular orasida Billi Kid ham, qudratli josus Jeyms Bond xam, romantik bosqinchilar Bonni va Klayd ham, har narsaga qodir Supermen, Spaydermen, Mushuk ayol va boshqalar ham bor[10].

Darvoqe, “ommaviy madaniyat” personajlarining ommalashganligi uzoqqa bormaydi. “Ommaviy madaniyat” davrida qahramonlar tezda yo‘qqa chiqadi, ularning o‘rnini “mashhurlar” egallaydi. Qahramon o‘z ishlari, xatti-harakati, yuksak maqsad yo‘lidagi hizmati bilan o‘zini o‘zi yaratgan. Mashhurlar esa reklama va ommaviy kommunikatsiya vositalari yordamida yaratiladi.

ADABIYOTLAR

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2017 йил 15 июнь куни Тошкент шаҳрида "Ижтимоий барқарорликни таъминлаш, муқаддас динимизнинг софлигини асраш – давр талаби" мавзусидаги анжуманда сўзлаган нутқи. <http://uza.uz/oz/politics/vatanimiz-ta-diriva-kelazhagi-y-lida-yanada-amzhi-at-b-lib--15-06-2017>
2. Ғойибназаров Ш. Оммавий маданият. Тошкент, “Ўзбекистон” 2012, - 109 б.
3. Ғойибназаров Ш. Оммавий маданият. Тошкент, “Ўзбекистон” 2012, - 109 б
4. Тўлқин Эшбек. “Оммавий маданият” – ҳақиқий маданият кушандаси. <http://uchildiz.uz/>
5. Введение в культурологию. –М., 1996. –С. 63.
6. Культурология теория и история культуры. –М., 1996. –С.54-55.
7. 1870 йилда Буюк британияда мажбурий умумий саводхонлик тўғрисида қонун қабул қилинган. Введение в культурологию –М., 1996. –С. 63.
8. Чумаков А.Н. Метафизика глобализации. Культурно-цивилизационный контекст. 2-е изд., исправл. и дополн. М. Проспект 2017. - 496 с.

9. Чумаков А.Н. Метафизика глобализации. Культурно-цивилизационный контекст. 2-е изд., исправл. и дополн. М. Проспект 2017. - 496 с.
10. Ғойибназаров Ш. Оммавий маданият. Тошкент, “Ўзбекистон” 2012, - 109 б.

SHAXS SHAKLLANISHIDA MA’NAVIYAT VA MILLIY G’OYANING IJTIMOIY AHAMIYATI

Xurshid Serobov,
Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti
kichik ilmiy xodimi

Annotatsiya: Ushbu maqolada, milliy ma’naviyat va milliy g’oya tushunchalarining jamiyat rivojidagi o’rni va ahamiyati, e’tiqod va vijdon tushunchalarining shaxs takomilidagi muhim o’rni xususida so’z yuritiladi.

Kalit so’zlar: Ma’naviyat, milliy g’oya, e’tiqod, vijdon, ma’naviy takomil, komil inson, shaxs, jamiyat, tarbiya, ta’lim.

Bugungi kunda biz anglab yetgan milliy ma’naviyat tushunchasining tub mohiyati komil insonni, har jihatdan yetuk shaxsni nazarda tutadi. “Ko‘p odamlar borki, dono suhbatiga erishdilar, ammo foyda ko‘rmadilar. Bunda ikki holat bo‘lishi mumkin: yo u odamda iste’dod yo‘q, yoki maqsadi dono maqsadi bilan ma’nodosh emas. Iste’dodi yo‘q odam suhbat ahlidan emas va iste’dodi bo‘la turib, hammaqsad bo‘lmasa, u ham suhbatdosh emas. Zero, suhbatdosh bo‘lish maqsad birligi, ya’ni hammaqsadlikdan hosil bo‘ladi. Har qachonki ikki yoki undan ortiq odamlar orasida maqsad yagonaligi bo‘lsa, ular suhbatdosh bo‘la oladilar va agar maqsadlari bitta bo‘lmasa, suhbatdosh bo‘la olmaydilar”, deb yozadi Aziziddin Nasafiy o‘zining “Komil inson kitobi”da.

Ma’naviyat jamiyat hayotidagi g’oyaviy, mafkuraviy, ma’rifiy, madaniy, diniy va axloqiy qarashlarni o‘zida aks ettiradi. Bunda insonning ruhiy poklanishi va qalban tozarishi muhim o‘rin tutadi. San’atdagi katarsis hodisasini hayotimizda, o‘zimizdan o‘tkazmog‘imiz zarur. Zero, ruhan poklanish bu insonning ma’naviy takomilida muhim ahamiyatga ega.

Nohaqlik va zo‘ravonlik hukmron bo‘lgan zamonlarda ham yurtimizdan asl vatanparvar insonlar yetishib chiqqani millatning geni sharafligina ajdodlarga borib tutashishiga isbotdir. Chunki millatimizning azaldan qoni toza, begona qon aralashmagan. Millatimiz tomirida Jaloliddin Manguberdilar, Amir Temurlar, Mirzo Ulug‘beklar, Zahiriddin Muhammad Boburlar qoni oqadi. Gen degan tushunchani inkor etib bo‘lmaydi. Inson o‘z shajarasini, ota-bobolarini unutmazligi kerak. Donishmand shoirimiz, O‘zbekiston Qahramoni, O‘zbekiston xalq shoiri Abdulla Oripov “Genetika” she’rida yozgan edi:

Men ham yashayapman o‘z zamonimda,

Davrimdan qayga ham tushardim yiroq.

Va lekin bilmadim, mening qonimda

Qaysi bir bobomning hislati ko'proq.

Dunyoda ezgulik va ma'rifat tushunchalari bor ekan, afsuski, jaholat so'zi ham doim mavjuddir. Jaholat bilan kurashish har qanday ezgulik tarafdorining zimmasidagi burch ekanini unutmaslik lozim. Muqaddas dinimizning asl mohiyatini ilg'amasdan yot g'oyalar sari boshlaydiganlar aynan jaholat tarafdorlaridir. Ular, afsuski, ezgulik yo'lida adashib, butun umrini jaholatga xizmat qilish uchun sarflashadi. Bunday kimsalarga qarab "essiz hayf bo'lgan umr", deb achinasan kishi.

Jamiyatdagi har bir millat ziyolisi yosh avlodni bu kabi yot g'oya vakillarining xurujlaridan, yashirin tashviqotlaridan asrashga mas'uldir. Yosh avlod hali oq-qorani farqiga bormasdan, bunday kimsalarning tuzog'iga ilinsa, uning badalini nafaqat ota-onasi, balki butun jamiyat to'laydi. Dunyoviylik tushunchasini "dahriylik" deb baholash to'g'ri emas.

Buyuk ajdodlarimiz Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Ahmad al-Farg'oniy, Abu Nasr Forobiy kabi bobolarimiz Islom ma'rifatini qanchalik chuqur bilishlari barobarida dunyoviy ilmlarni ham puxta o'zlashtirgan edilar. Ular o'sha davrdayoq yunon ilm-fani bilan tanishib, o'z davrining tan olingan ilmiy asarlariga sharhlar yozishgan.

Dunyoviylik so'zini dinga qarshi tushuncha sifatida talqin qilmaslik lozim. Dunyoviylik bu dahriylik emas. Biz o'zimizning mustahkam ildizlarimizdan uzilmagan holatda dunyoga chiqishimiz kerak. Dono xalqimiz "Har ishning tosh-tarozisi borligini" uqtiradi. Xalq orasida "Ichida Xudosi yo'q odamdan qo'rqqin", degan bir naql bor. Inson o'zini Yaratgan oldida hisobdor his qilmas ekan, ko'nglida johillik urug'lari nish uradi. Bizni jaholatdan, shubhasiz, ilm qutqaradi. Millatimiz farzandlari ilmda butun dunyoga kimlarning avlodlari ekanini isbotlamog'i lozim. Davlat shunga yarasha shart-sharoit yaratib berish bilan ilm va iste'dodga rag'bat bildiradi. Dunyoviylik keng qamrovli tushunchadir. Biz dunyoga chiqishga intilar ekanmiz, o'zligimizni yo'qotmagan holda zamonning ilg'or ilmlaridan foydalanishimiz faqat va faqat foydamizga xizmat qiladi. Bizdan yana qachon Beruniylar, ibn Sinolar, Navoiylar chiqadi? Ular allaqachon bor. Biz ularni qo'llab-quvvatlash, yuzaga chiqarish darkor. Shunda ko'zlagan maqsadimizga erishamiz. Buning uchun esa iste'dodlarni yuzaga chiqaradigan mexanizmlar yaxshi ishlashi, avvalo, to'g'ri yo'lga qo'yilishi lozim.

Turkiy davlatlarning ildizi bir-biriga tutash, urf-odatu an'analari o'xshash, tili va dili yaqindir. Davlatimiz tomonidan turkiy millatlarning o'zaro jipsligini mustahkamlash yo'lida muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Zotan, tilimiz bir, dinimiz bir, ota-bobolarimiz ham bir-biriga begona bo'lmagan. Ajdodlarimiz qadimdan og'a-ini bo'lganlar. Turkiylik g'oyasi dunyo tobora tahlikali vaziyatga tushib borayotgan,

do'stdan ko'ra dushman ko'payayotgan bir pallada biz uchun muhim birlashuv g'oyasidir.

Sohibqiron Amir Temurning "Biz kim Mulki Turon, Amiri Turkistonmiz, Biz kim millatlarning eng qadimi va eng ulug'i Turkning bosh bo'g'inimiz" deya aytgan so'zlari bu g'oyaning naqadar ulug'vor va qadimiy ekanidan dalolatdir. Turkiy davlatlarning o'zaro do'stona aloqalari, hamjihatlik rishtalari mustahkam bo'lishi hammaga ham yoqavermasligi tabiiy.

Avvalo, turkiylik g'oyasining mohiyatini to'g'ri anglamog'imiz va xolis talqin etmog'imiz lozim. Bu nafaqat geografik joylashuv, balki, tarix va madaniyat, til va dil birligining hosilasidir. Turkiylik deganda shuurimizda mustahkam do'stlik, qalin aka-ukachilik, og'ishmas birodarlik rishtalari jonlanadi. Har qanday birdamlik g'arazli nigohlardan soqit bo'lolmaydi, afsuski. Binobarin, milliy g'oya va ma'naviyatga qarshi qaratilgan har qanday g'arazli niyatlar jonajon davlatimiz xavfsizligini, uning milliy manfaatlarini va yosh avlod kelajagini daxlsiz saqlash yo'lidagi tahlikali xavflardan biriga aylanishi va oxir-oqibatda jamiyatni inqirozga olib kelishi mumkin.

Biz har qanday holatda ham jamiyatning ziyoli qatlami bu kabi jiddiy xatarlarga tayyor turmog'i lozim. Yosh avlod ongida ma'naviy immunitet hosil qilishga kechikmaslik darkor. Jamiyatimizda biror ma'naviy bo'shliq qoldirish mumkin emas. Mabodo bo'shliq paydo bo'ldimi, uni albatta kimdir to'ldirishga harakat qiladi. Ma'naviy bo'shliqlarni poylab yurgan g'arazli kimsalarni qabih niyatlarini amalga oshirishlariga yo'l qo'ymaslikning yagona yo'li – yoshlarimizni har jabhada bilimli qilib tarbiyalamoqdir. Ma'rifat va ma'naviyat bilan to'yingan yosh avlodni hech qanday yot g'oya yenga olmaydi.

Yosh avlodda sof e'tiqodni shakllantirish ma'naviyat oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Bosh qomusimizda din va e'tiqod erkinligi belgilab qo'yilgan. Har bir fuqaroning e'tiqodini hurmat qilishimiz, uning urf-odat va an'alariga hurmat bilan munosabatda bo'lmog'imiz qonun bilan belgilangan. Yot e'tiqod va g'oyalardan kirib kelishiga qarshi turishimiz lozim. Ayniqsa, bu buzg'unchi g'oyalardan yoshlarimizni asrash har birimizning ma'naviy burchimizdir.

Sof e'tiqod insonda halolni haromdan, oqni qoradan, to'g'rini egridan ajrata olish layoqatini shakllantiradi. Qanday ish qilsak, millatimizga manfaatli bo'ladi, degan savol sog'lom dunyoqarashli insondagina paydo bo'ladi. Bu to'g'ri e'tiqod, ma'naviy yetuklik hosilasidir. Bitta odamga yaxshilik qilish ham jamiyatga yaxshilikdir. E'tiqodi butun insonlar birovga yomonlik sog'inmaydi. Ular o'z zimmasidagi vazifalarni halol va to'la-to'kis ado etadilar.

Shu o'rinda ma'naviyat tushunchasining aniq mezonlarini belgilab olishimiz talab etiladi. Zotan, odamni mavhum tushunchalar bilan chalg'itish, bezdirib qo'yish kechirilmas xatodir. Har doim aniqlik bor joyda ishonch bo'ladi.

Zamon shitob bilan rivojlanib bormoqda. Oqni qoradan ajratish, nima to‘g‘ri-yu nima noto‘g‘ri ekanini bilish yosh avlod uchun tobora murakkablashib borayotgan bir paytda jamiyatdagi biror ongli inson loqayd qarab turmasligi lozim. Nimanidir taqiqlash bu hali muammoga yechim degani emas. Aksincha, nima noto‘g‘ri ekanini tushuntira olish orqali yoshlarni to‘g‘ri yo‘lga yo‘naltira olamiz.

O‘ziga berilgan o‘lchovli umrni munosib yashab o‘tish insonga sharaftir. Munosib yashash degani bu millat manfaati uchun yashash demakdir. Har bir o‘zbek farzandi millat tushunchasini ongli ravishda anglay olsa, buyuk ajdodlariga munosib bo‘lishga harakat qiladi.

“Ma’naviyat” tushunchasiga nisbatan jamiyatda istehzo uyg‘otadigan fikr shakllangan. Go‘yoki bu so‘zning bor-yo‘q ma’nosi axloqiy tomondan senzura, ijodni bo‘g‘ish, erkin fikrlash va erkin yashash tarziga xalaqit qiluvchi kuch sifatida talqin etilmoqda. Ijtimoiy tarmoqlarni kuzatganda, bu so‘zga nisbatan aynan shunday munosabatni ko‘ramiz. “Ma’naviyat” so‘zining sha’ni tushirib qo‘yilgan. “Ma’naviyat” aslida nima ekanini ommaga tushuntirish uchun eng avvalo “ma’naviyat”ning asl ma’nosi va kategoriyalari haqida yaxlit bir xulosani shakllantirib olish lozim. Ma’naviyatga xalqni birlashtiradigan kuch sifatida qarashni to‘xtatish maqsadga muvofiq. Chunki ma’naviyat har bir insonda bo‘lishi lozim bo‘lgan ma’ni-mazmundir. Xalqimizni birlashtiradigan yangi bir milliy g‘oyaga ehtiyoj tug‘ilgan vaziyatda “O‘zbekistonlik” degan g‘oyani ilgari surish o‘rinlidir. Amerika Qo‘shma Shtatlari “amerikalik” degan g‘oyani ilgari surgani uchun butun dunyoning intellektual salohiyatli kishilari uchun yagona makonga aylangan. Singapur davlatining tajribasini qarasak ham turli millat, turli din vakillari “singapurlik” g‘oyasi ostida birlashishganini ko‘ramiz. Millatidan qat’i nazar, shu yerda yashaydimi, demak, u singapurlik. Biz ham bu g‘oyani tatbiq etishimiz davlat yuksalishi uchun manfaatli bo‘ladi.

Birinchi va eng kuchli targ‘ibot usuli bu maktab darsliklari deb hisoblanadi. Ayni paytda yangilanayotgan maktab darsliklari “O‘zbekistonlik” g‘oyasi bilan sug‘orilishi lozim.

Ikkinchi usul – medianing kuchidan foydalanish. O‘zbekistonning eng mashhur kishilari, chempionlar, olimlardan tortib halol mehnat qilayotgan eng oddiy odamlargacha 300 ta qahramon ro‘yxati shakllantiriladi. Bu qahramonlarning ibratli hayoti haqida qisqa xronometrajli hujjatli ko‘rsatuvlar (uzog‘i 10 daqiqa) turkum tarzida yaratiladi va barcha tarmoqlarda (TV, sayt, ijtimoiy tarmoqlar) tarqatiladi. Bu turkum “O‘zbekistonlik” degan tushunchani singdirishi kerak. Deylik, oddiy dehqon ham o‘zbekistonlik, zo‘r kashfiyotchi ham o‘zbekistonlik. Bunda sohaning eng kuchli mutaxassislari (asosan yoshlar) jalb etilishi kerak deb o‘ylaymiz.

Ma’naviyat va milliy g‘oya tushunchalari bir-birini to‘ldiradi. Zotan, milliy g‘oyani ma’naviyatli shaxslargina tushuna oladi va ongli ravishda bu g‘oya millat va jamiyatni birlashtiruvchi muhim omil ekanini anglab yetadi.

INSON MA'NAVIYATINING IBTIDOIY DAVRLARDA SHAKLLANISHI JARAYONLARI

Nodira Ibrohimova Shuhratjonovna,
*Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar
instituti tayanch doktoranti*

Annotatsiya. Mazkur maqolada ma'naviyatshunoslik fanining ajralmas qismi bo'lgan mavzu – ibtidoiy odamlarning ma'naviy qiyofasi shakllanishi jarayoni, evolyutsiyasi haqida so'z boradi. Qadimda insonlarning ichki olami, madaniyati, ma'rifati, axloqi qay tarzda yuzaga kelib, rivojlanib borgani xususidagi ma'lumotlar taqdim etiladi. Ma'naviy kamolot bosqichlari o'rganiladi, faktlar beriladi.

Kalit so'zlar. Ma'naviyat, axloq, evolyutsiya, inson, ma'naviyatshunoslik, madaniyat.

Inson evolyutsiyasi muammosi – bu turli savollar majmuasi bo'lib, ularga nisbatan hali ham aniq javoblar mavjud emas. Bu savollarning barchasini ikkita katta guruhga birlashtirish mumkin: birinchidan, insonning biologik evolyutsiyasi va ikkinchidan, insonning ma'naviy evolyutsiyasi bilan bog'liq savollar. Axloq qayerdan paydo bo'lgan? Nima uchun faqat inson rivojlangan aqlga ega va uning shakllanishining evolyutsion mexanizmi qanday? Nima uchun axloq asoslari barcha xalqlar va zamonlar uchun bir xil?

Shubhasizki, inson butun dunyo kabi, materiyadan iborat, inson tanasi uning tabiatining moddiy asosidir. Inson moddiy jismning tashuvchisi sifatida materiya evolyutsiyasining tabiiy mahsulidir. Bu shubhasiz, lekin inson ichki dunyosining asosi sifatida belgilangan ruhning nomoddiy tamoyil mahsuli ekanligi va shuning uchun materiyaning rivojlanishi jarayonida paydo bo'lishi mumkin emasligi ham shubhasizdir. Ruh materiya evolyutsiyasining u yoki bu bosqichida paydo bo'lishi mumkin emas.

Insonning inson sifatida haqiqiy rivojlanishi ruhning paydo bo'lishi bilan boshlangan. Insonning his-tuyg'ulari bor, shuning uchun uni homo sentiens - his qiluvchi odam sifatida tahlil qilish mumkin. Ruhning shakllanish bosqichining boshlanishi insonning o'zini shakllantirish bosqichining boshlanishiga to'g'ri keladi, chunki homo sentiens bosqichida allaqachon yangi munosabatlar paydo bo'ladi, xulq-atvor me'yorlarini belgilaydigan birlamchi axloq tushunchasi yaraldi.

Inson hech bir hayvonni tashvishlantirmaydigan savollar haqida o'ylashga kirishdi va haqiqatni boshqacha idrok qila boshladi. Birinchidan, odam biologik qonunlarga zid bo'lgan altruizmni rivojlantirdi. Inson o'zining moddiy ehtiyojlarini cheklay boshladi va biologik motivlar bilan bog'liq bo'lmagan o'zini o'zi anglash

uchun harakat qila boshladi. Inson o'zining haqiqiy insoniy tarixining boshidanoq o'zini ixtiyoriy ravishda cheklay boshladi. Birinchisi, jinsiy cheklovlar edi. Inson tartibsiz jinsiy aloqani har tomonlama cheklay boshladi, o'z jamoa a'zolariga birinchi navbatda boshqa jamoalardan turmush o'rtoq izlashni buyuradi. Ikkinchi cheklov oziq-ovqat tabusi edi. [5]

Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, axloq homo sapiensning barcha vakillariga har doim ham xos bo'lgan. Bu talablar qayerda va qaysi davrda topilgan bo'lishidan qat'iy nazar, uchta oddiy axloqiy va ijtimoiy talabni ajratib ko'rsatishimiz mumkin. Bu, birinchidan, qarindoshlar o'rtasidagi nikohni mutlaqo taqiqlash; ikkinchidan, qabiladoshini o'ldirishni mutlaqo taqiqlash; uchinchidan, qabiladoshlaridan birortasining jismoniy holatidan qat'iy nazar, uning hayotini saqlash talabi.

Axloqning shakllanishi nafaqat insonning shakllanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratdi, balki hayvondan odamga o'tishni qaytarib bo'lmaydigan qilib qo'ydi. Axloqni buzganlarga nisbatan qattiq jazo choralari odamning hayvoniy holatga qaytishi uchun yengib bo'lmaydigan to'siq yaratgani ham nihoyatda haqiqatdir. Shunday qilib, axloq inson taraqqiyotida mehnat muayyan rol o'ynay boshlagan poydevorni yaratdi. Ayrim zamonaviy tadqiqotchilar ham shaxs shakllanishidagi eng muhim ma'naviy omil haqida gapiradilar. Bundan tashqari, evolyutsiyaning ma'naviy omili biologik omildan kelib chiqmaganligi ta'kidlanadi. Tik yurish - madaniyatning dastlabki belgilariga to'g'ri keladi. Inson yo'q bo'lib ketish arafasida edi va madaniy inqilob orqali qutqarildi.

Axloqiy cheklovlar insonning cheksiz ma'naviy o'sishining asosiga, uning o'zini o'zi anglashining asosiga aylanadi. O'sha vaqtlarda, yovvoyi, och-nahor, kir-chir odam hamma narsaga qaramay, chizish va oddiy haykallar yasashga harakat qildi. Birinchi nayning yoshi taxminan 80 ming, birinchi bo'yoqlar 350-400 ming, birinchi chizmalar 30-40 ming yilga teng. San'atdan tashqari, o'sha vaqtlarda odamlar dafn marosimlarini o'tkazishgan. Bu odamlarga xosdir. Nafaqat hayot ongni belgilaydi, balki ong hayotni belgilaydi. [1]

Inson ma'naviy kamolotida eng uzoq davom etgan bosqich tosh asri bo'lib, bu davrda inson va tabiat orasidagi munosabat nihoyatda yaqin bo'lgan. «Avesto»ning bizgacha saqlanib yetib kelgan to'rt qismidan biri «Vendidad» kitobining ikkinchi bobida Jamshid haqidagi asotir bayon qilinadi. Ushbu asotir mazmuni quyidagicha: Inson - ma'naviy kamolot imkoniga ega bo'lgan (yagona) moddiy (biologik) mavjudot. Inson o'z ma'naviy kamolot imkoniyatlarini yuzaga chiqara boshlagan sari tom ma'noda Shaxsga aylana boradi. «Avesto» kitobida ajdodlarimizning necha ming yillik madaniy merosi o'z aksini topgan. «Avesto» ma'naviyati Hindistonning «Veda» madaniyati, qadim Shumer, Bobil va Ashshur madaniyatlari, qadim Yunon va Rum antik madaniyatlari mohiyatiga monand bo'lib, ular singari tosh asridan boshlab shakllanib kelgan asotir tafakkur asosidagi ma'naviyat edi, unda dunyoni, atrof-

muhitni idrok etish o'ziga xos tarzda kechardi. Inson ma'naviy kamolotining dastlabki bosqichlarida bu idrok tarzi ancha-muncha ijobiy ahamiyatga ega bo'lgan esa-da, keyinchalik uning cheklanganligi, ichki qusurlari bilinib qola boshladi. Bu ma'naviy kamolotda bo'hron holatini yuzaga keltirdi, mintaqa xalqlari taraqqiyotida ma'naviy turg'unlik xavfi paydo bo'ldi. [3]

Ko'pincha ongsiz ravishda yuzaga keladigan cheksiz tanlov insonda intellektual tamoyilning rivojlanishiga sabab bo'ldi. Nima qilish kerakligi, harakatning to'g'ri bajarilganligi haqidagi abadiy fikrlar inson aql-zakovatini doimiy ravishda takomillashtirdi. Gap shundaki, miya energiya jihatidan eng qimmat organ hisoblanadi. Miya tana vaznining 2% ni tashkil qiladi va u tanadan olingan energiyaning taxminan 20% ni iste'mol qiladi. Miya qanchalik katta bo'lsa, uning egasi oziq-ovqat olish uchun ko'proq kuch va vaqt sarflashi kerak. U ovloq joyda tinchgina dam olish o'rniga, har daqiqa yirtqichlar qurboniga aylanish xavfi ostida o'rmon bo'ylab o'simliklar va hayvonlarni qidirishga majbur bo'ladi. [6] Insonning biologik evolyutsiyasidan mustaqil ravishda vujudga kelgan bu ma'naviy komponent unga parallel ravishda odamni insonparvarlashtirishda hal qiluvchi rol o'ynadi.

Ma'naviyat - ruhiy, axloqiy va intellektual manfaatlarning moddiy manfaatlardan ustunligidan iborat bo'lgan ruhiy xususiyatdir. Ma'naviy evolyutsiya shu tariqa asrlardan asrlarga o'tib, o'z yo'lini topib, inson tabiatining cho'qqilarini barpo etdi. Ma'naviyatli insonning maqsadi insoniy muammolarni o'tmish yoki hozirgi aqliy tamoyillar asosida hal etish emas, balki bizning borlig'imiz, hayotimiz va bilimimizning yangi asoslarini yaratishdir. Tabiatdagi ma'naviy evolyutsiya hali tugallanmagan - aytishimiz mumkinki, u endigina boshlanmoqda va uning asosiy vazifasi ma'naviy holatni o'rnatish va rivojlantirishdan iborat.

Adabiyotlar:

1. Boinazarov F. Qadimgi dunyo tarixi. Toshkent. «Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti». 2004 y.
2. Erkayev A. Ma'naviyat va taraqqiyot. Toshkent. «Ma'naviyat». 2009 y.
3. Imomnazarov M. Ma'naviyatning rivojlanish tarixi. Toshkent. 2008 y. - B. 11.
4. Imomnazarov M. Milliy ma'naviyatimizning takomil bosqichlari. Toshkent. 1996 y.
5. Морган Л. Древнее общество. 1934 г.
6. Qamar A. Ma'naviyat nazariyasi va tarixi. Toshkent. «Sharq». 2002 y.

ADOLAT – MA'NAVIYAT KATEGORIYASI SIFATIDA

Dehqonova Saida Keldiboevna,
Guliston davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada adolat tushunchasining falsafiy va ma'naviy talqinlari, mazmun-mohiyati, baholovchi tushuncha ekanligi hamda uning ma'naviyatshunoslik fani kategoriyasi ham ekanligi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar. Adolat, ma'naviyat, kategoriya, baholovchi tushuncha, ma'naviyat kategoriyasi.

Insoniyat ma'naviy olamida shunday tushunchalar borki, ular alohida taqdir va tarixga ega. Bunday tushunchalar kishilik jamiyatida hali urug'chilik tuzumi davridayoq qaror topa boshlab, butun tafakkur tarixi davomida istemolda bo'lib, o'zgarib, yangi ma'no kasb etib kelgan. Shunday tushunchalardan biri "Adolat" tushunchasidir.

Adolat - axloqiy-huquqiy va ijtimoiy-siyosiy ilmiy kategoriya hisoblanadi. Adolat alohida kishi yoki ijtimoiy guruhning amaliy faoliyati bilan talobati va ularning ma'naviy holati o'rtasidagi munosabatlarning mosligini ifodalovchi tushunchadir. Jamiyatning shaxsga munosabati; shaxsning jamiyatga munosabati; shaxsning boshqa shaxsga munosabati bo'lishi mumkin. Demak, adolat jamiyat va shaxs, shaxs va jamiyat, shaxs va boshqa shaxslar o'rtasidagi ma'naviy voqelikdagi munosabatlarni baholash mezonidir. Bu baholash: iqtisodiy, siyosiy, huquqiy yoki axloqiy bo'lishi mumkin va hayotning barcha jabhalarida qechadigan ma'naviy munosabatlarda qo'llaniladi. Adolat insoniyat ma'naviyati qadriyatlarini oliy ko'rinishlaridan biridir. Adolatni: tenglik, insof, halollik, odillik kabi talqinlari ham bo'lib, u "baxt", "tenglik", "tinchlik", "ozodlik" tushunchalari kabi kishilarning talobotini o'zida ifoda etadi.

"Adolat keng qamrovli falsafiy va a[loqiy tushuncha bo'lib, u ijtimoiy hayotda va kishilararo munosabatda muhim o'rin egallaqdi" [2:5].

Odam dunyoga kelar ekan, u yashamoq uchun ham biologik, ham ma'naviy mavjudot sifatida o'zida turli narsalarga ehtiyoj sezadi. Agarda inson hayotining dastlabki davrida biologik ehtiyojlar asosiy o'rin tutsa, kishiniig voyaga etib borishi bilan, ma'naviy ehtiyojlar hayot uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Odam ijtimoiy mavjudot bo'lganligi sababli u axloqiy-ruhiy doirada, ma'naviy muhit doirasida qamralgan bo'ladi. Ma'naviy tuzum o'zgarishi bilan ma'naviy munosabatlar ham o'zgarib bo'radi. Shuning uchun ham adolat tushunchasi turli tarixiy davrlarda turlicha talqin etib kelgan. Qadim-qadimdan adolat xalqlar og'zaki va yozma ijod namunalarida ta'riflab kelingan. Bu borada Markaziy Osiyo xalqlari boy islomiy va dunyoviy merosga ega. Buni o'rganish va uni xalqimiz e'tiboriga havola etish, hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biridir.

Aytish mumkinki, hozirgi dorilomon kunlarimizda Amir Temur va Naqshband bobolarimizning islomiy adolat ruhida sug'orilgan hayot yo'li, tajribasi, merosi, hamda umumislomiy va sharqona adolat ta'limoti biz merosxo'rlar uchun ibratli maktabdir. Buni xalqimiz e'tiboriga havola etish zamonamizning ilm-fai fidoiylari zimmasiga tushadi.

Adolat keng qamrovli falsafiy va axloqiy tushuncha bo'lib, u ma'naviy hayotda va kishilararo munosabatda muhim o'rinni egallaydi. Adolat haqida juda chiroyli va uzoq gapirish mumkin. Va ayni bir paytda ushbu kategoriyaga falsafa va axloqshunoslikda turlicha ta'rif beriladi. Masalan, "Falsafa" qomusiy lug'atida adolat shunday tavsiflanadi: "Adolat - shaxs va ma'naviy guruhlar imkoniyatlari va talablari, huquqlari va farovonligining me'yorini, jamiyatning shaxs oldiga qo'yadigan talablari me'yorini, turli sinflar va ma'naviy-iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy-madaniy voqealarga munosabatini xarakterlovchi ma'naviy ong tushunchasi" [4:14]dir. Ushbu qomusiy lug'atda adolatning jamiyatda oltita asosiy vazifani bajarishiga e'tibor qaratilgan:

Birinchidan, jamiyatdagi ma'naviy munosabatlarni maqsadga muvofiq tashkil etadi.

Ikkinchidan, turli ma'naviy guruxdar manfaatlarining himoya qilinishini ta'minlaydi, ular orasidagi muvozanatni saqlab turadi.

Uchinchidan, jamiyatdagi mulkchilik munosabatlarini, ishlab chiqarish faolligini oshiradi.

To'rtinchidan, fukarolarning XUKUK va erkinliklari himoyalovchi vosita sifatida xizmat qiladi.

Beshinchidan, voqelikda keng ildiz otgan, lekin ma'naviy taraqqiyotga tusiklik qilayotgad munosabatlarni bartaraf etadi.

Oltinchidan, kelajakka ishonch tuyg'ularini uyg'otadi. Unda adolatning asosiy mezoni ma'naviy taraqqiyot ekanligi ta'kidlangan.

Ma'naviyatshunoslikka oid luhatda esa, adolat tushunchasiga quyidagicha umumiy tasnifi berib o'tilgan [3:29]:

- 1) talab va taklif qoidasi;
- 2) teng imkoniyatlar qoidasi;
- 3) ehtiyoj qoidasi;
- 4) ma'naviy kafolat qoidasi;
- 5) xizmat ko'rsatish qoidasi;
- 6) mutanosiblik qoidasi;
- 7) ekvivalentlik qoidasi;
- 8) rag'batlantirish qoidasi;
- 9) kasbiy layoqatlilik qoidasi;

10) ma'naviy foydalilik qoidasi. Mazkur qoidalar bozor iqtisodiyotiga asoslangan barcha demokratik jamtlarda keng qaror topgan. Bu qoidalar hayotga qanchalik keng joriy etilsa, fuqarolik jamiyati poydevori shunchalik mustahkam bo'ladi.

O'tmishda yashab o'tgan mutafakkirlarining adolat haqidagi fikrlari, g'oyalari, qarashlari va ta'limotlari bilan tanishish, birinchidan, adolat haqidagi tugal, ilmiy asoslangan dunyoqarash shakllanishiga olib keladi. amalda, vujudga kelgan va rivojlanayotganyangi jamiyatdagi adolatli munosabatlarning qadri qimmatiga etish va

nihojat, uchinchidan, adolat tamoyillari kishilarning o‘zaro munosabatlarida kundalik odat shakliga kirib borishiga yordam beradi.

Adolatlilik va adolatsizlik kishilar hayotida turlicha munosabatlarda namoyon bo‘ladi, ya’ni bu haqdagi tushunchaning iqtisodiy, siyosiy, huquqiy va axloqiy tomonlari bor. Ular esa bir-birlaridan farq qiladilar. Lekin bu turlicha munosabatlarning o‘zlari o‘zaro bog‘lanishli bo‘lgani kabi, ularning ifodasi bo‘lgan adolat tushunchasining ham ma’naviy-iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, axloqiy mazmunlari ham yaqin birlikni tashkil etadi, Ular bir-birlarini to‘ldiradi va binobarin, ular bir-birlarini to‘ldiradi.

Mutafakkirlarning adolat haqidagi fikrlarida ham shunday bog‘laiishlikni ko‘ramiz. Ularning ma’naviy, siyosiy, iqtisodiy va huquqiy munosabatlarda bayon etgan adolatlilik va adolatsizlik haqidagi fikrlarida axloqiy tomonning ham aks ettirilishi ko‘riladi.

Turli jamiyatlarda, turli qatlamlarning vakili sifatida maydonga chyuqqan mutafakkirlarning adolat haqidagi fikrlari turlicha bo‘lgan, ularda ma’lum toifalarning maqsadlari o‘z ifodasini topgan.

Lekin shu bilan birga adolat tushunchasining umuminsoniy mazmuni ham bo‘lgan, u mazmun zamondan-zamonga, avloddan-avlodga meros bo‘lib qolib kelgan. Ular ko‘proq xalq ijodi asarlarida va shuniigdek eng ilg‘or mutafakkir, shoir va san’atkorlarning asarlarida joy olgan. Bunday buyuk-shaxslar o‘zlarining manfaatlari doirasidan yuqoriroq ko‘tarilib, adolat tushunchasini umuminsoniy manfaatlarda ifodalaganlar. Masalan, o‘tmishdagi og‘ir ekspluatatsiya va zulmga qarshi, asorat va qullikka qarshi, hukmron sinf va toifalarning imtiyozlari va boshqalarning kamsitilishiga qarshi, bosqinchilik va o‘zaro qirg‘in urushlar, uning natijasida xalq ommasining xonavayronligi, tekinxo‘rlik va maishatparastlikka qarshi qaratilgan, mehnat va mehnatkash xalqni qadrlash va ulug‘lash, mamlakatlar, xalqlar va odamlar o‘rtasida chin do‘stlik o‘tnatish, tinchlik va osoyishtalikni barqaror qilish. hamma uchun teng, barobar va farovon hayot qurish haqidagi fikrlar, g‘oyalar umuminsoniy mazmundagi fikrlardir. Lekin bu olijanob fikr 'va g‘oyalarning antagonistik jamiyatlarda ro‘yobga chiqishi, amalga oshishi mumkin emas edi, shuning uchun ular faqat xayol bo‘lib kelgan edi, xolos.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev qayd etganlaridek, “Ajdodlarimiz armonlari o‘sha davrda Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Muhammad Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Ahmad Farg‘oniy, Abu Mansur Motrudiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino kabi mutafakkir bobolarimiz hayoti, faoliyati, asarlarida o‘z talqinini topgan adolat va adolatparvarlik g‘oyalarida mujassam bo‘lgan” [1:16].

Xulosa o‘rnida aytganda adolat tushunchasi nafaqat huquqiy-axloqiy tushuncha, kategoriya balki ma’naviy, ma’naviyatshunoslik kategoriyasi hamdir. Adolat inson faoliyatini baholovchi tushuncha bo‘lib, uning ma’naviy faoliyatini ham baholashi

mumkin. Hozirgi ma'naviy yangilanish jarayonlarida adolat tushunchasining mazmun va mohiyati yanada teran ahamiyat kasb etib, yoshlarimizni kamolot omillaridan biri sifatida bo'y ko'rsatib bormoqda.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoev Sh.M. Yangi O'zbekiston srategiyasi. –T.: “O'zbekiston” NMIU, 2021.
2. Aliqulov H. Adolat buyuk donishmandlar talqinida. -T.: Falsafa va huquq, 2010.
3. Ma'naviyat asosiy tushunchalar lug'ati. -T.: O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati, 2021.
4. Falsafa. Qomusiy lug'at. -T.: O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti, 2004.

YANGI O'ZBEKISTONDA MILLIY VA MA'NAVIY TARBIYA: TAHLIL VA TASNIF

Baratov Rashid O'sarovich *Toshkent davlat transport universiteti, “Ijtimoiy fanlar” kafedrasi dotsenti.*

Annotatsiya: Ushbu maqola, bugungi globallashuvning shiddatli tus olgan bir davrida mamlakat barqarorligining muhim omili hisoblangan milliy va ma'naviy tarbiya masalalarini keng tahlil qilishga qaratilgan. Maqolada mamlakat Prezidentining keyingi yillarda yoshlarga oid davlat siyosati, jadidlarimizning milliy tarbiya xususidagi qarashlari tahlil qilingan

Kalit so'zlar: Ta'lim, tarbiya, islohot, ma'naviyat, yoshlar, pedagogika, urf-odat, strategiya.

Bugun jahonning ko'plab hududlarida o'zaro urush harakatlari bo'lib turibdi. Bu o'z o'rnida har birimizni sergak torttirishi shubhasiz. Globallashuv sharoitida mazkur siyosiy ixtiloflar barcha mamlakatlarga o'z ta'sirini o'tkazmay qolmaydi. Shunday murakkab sharoitda yurtimiz tinchligi va barqarorligining muhim omili bo'lgan ma'naviy tarbiyaga e'tiborni oshirish zarurati yanada oshadi.

Mamlakatimizda ta'lim islohatlari izchil amalga oshirilib borayotgan bir paytda milliy qadriyatlarimizda uzoq o'tmishdan sayqallanib kelgan ta'lim-tarbiya usullaridan unumli foydalanish, hozirgi davrning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib kelmoqda. Ma'lumki, xalqimizning eng buyuk insoniy qadriyatlaridan hisoblangan oriyat, g'urur, sha'n, hayo kabilar avloddan-avlodga o'tib kelgan fazilatlar hisoblanadi. Yoshlarda vatanparvarlik, yurtga sadoqat, mehnatsevarlik va fidoyilik singari tuyg'ularni chuqur singdirilishi hozirgi madaniy globallashuv jarayoni davrida o'ta muhim vazifa deb qaralmoqda.

Barchamizni tashvishlantirayotgan bir masala, yoshlarimiz ona suti bilan kirib, uning qon-qoniga singib ketgan milliy odob-axloq an'analardan mahrum bo'lib bormoqda. Bizning millatimiz uchun yod bo'lgan “madaniyat”larni o'ziga singdirib bormoqda. Bu esa o'z o'rnida yoshlar orasida ma'naviy qashshoqlikni tobora kuchayib borayotganligi barchani birday tashvishga solmoqda. Bunday holatlarga chek qo'yishning yagona yo'li bir tan, bir jon bo'lib milliy madaniyatimiz, milliy qadriyatlarimizni yoshlar ongiga singdirish yo'lida keng qamrovli targ'ibot tashviqot ishlarini izchil amalga oshirib borishdir. Ba'zi hollarda kimlardir ma'naviyat, milliy

g'oya, tarbiya o'zi kerakmi? Degan savollar tez-tez uchrab turibdi. Oliy ta'limda o'qiydigan talaba yetarlicha tarbiyali, ma'naviyatli va mustahkam fuqarolik pozitsiyasiga ega deb o'sha savol mualliflari kafolat bera oladimi. Zero, tarbiyada ham, ta'limda ham tanaffus bo'lmaydi.[2]

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 3-maydagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4307-soni Qarorida "Jaholatga qarshi ma'rifat" g'oyasi asosida jamiyatda uzluksiz ma'naviy-ma'rifiy tarbiya va targ'ibot-tashviqot ishlarini tashkil etishning strategik yo'nalishlari, ta'sirchan, kreativ va innovatsion uslublarini ishlab chiqish hamda tinchlik va osoyishtalikka, mamlakatimizning barqaror taraqqiyotiga, qadriyat va urf-odatlariga hamda insonparvarlik g'oyalariga xavf soluvchi turli ichki va tashqi tahdidlarga qarshi samarali targ'ibot ishlarini olib borish" [1] masalasi ustuvor vazifa qilib belgilanganligi yuqoridagi fikrimizni dalilidir. Zero, yosh avlodni ma'naviy va ma'rifiy tarbiyasi, milliy qadriyatlarimizga hurmat hissini shakllantirish millat genofonini saqlashning, shu bilan birga o'z oldimizga qo'ygan ulkan strategik maqsadlarimizga yetishishimizning muhim omili sifatida qaralmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2021-yil 19-yanvar kuni ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishida,

Yoshlarni vatanparvarlik, milliy iftixor ruhida tarbiyalash, buning uchun tarixni yaxshi o'rgatish, bu yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish muhimligi ta'kidlandi. Ma'lumki, bugun dunyoda keskin kurash va raqobat hukm surmoqda, manfaatlar to'qnashuvi kuchaymoqda. Globallashuv jarayonlari insoniyat uchun beqiyos yangi imkoniyatlar bilan birga kutilmagan muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Milliy o'zlik va ma'naviy qadriyatlarga qarshi tahdid va xatarlar tobora ortmoqda. Faqat o'zini o'ylash, mehnatga, oilaga yengil qarash, iste'molchilik kayfiyati turli yo'llar bilan odamlar, ayniqsa, yoshlar ongiga ustamonlik bilan singdirilyapti [3].

Shu nuqtai-nazardan aytishimiz mumkinki, yoshlar ongiga salbiy ta'sir qiluvchi yod g'oyalarga qarshi jiddiy kurash olib borilmoqda.

Oliy ta'lim muassasalarida ijtimoiy-gumanitar fanlar o'qitilishida ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda darslarni tashkil etish talabalarda fanga nisbatan o'zgacha qiziqish uyg'otadi. Ayniqsa, darslarda o'zbek xalq og'zaki ijodiyoti namunalaridan iqtiboslar keltirilib borilsa, yoshlarda milliy merosimiz namunalari haqidagi bilim va ko'nikmalari shakllanib boradi. Bugun pedagogikada xorijiy tajribalar keng qo'llanilmoqda. Lekin, quvonarli jihat shundaki, gumanitar fanlar kesimida o'zbek xalq pedagogikasining nodir uslublaridan ham keng foydalanilmoqda.

Xalq pedagogikasining bosh maqsadi va vazifasi har jihatdan to'la kamolotga erishgan, barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishga qaratiladi. Barkamollik esa yoshlarni aqliy, jismoniy, axloqiy, mehnat hamda nafosat jihatidan yetuklikni o'z ichiga qamrab oladi.

Bas, xalq og'zaki ijodi xalq pedagogikasi bilan chambarchas bog'liqdir. Xalq pedagogikasi esa xalq og'zaki ijodida namayon bo'lishini alohida ta'kidlash lozim. Ma'lum ma'noda o'zbek xalq og'zaki ijodi to'g'ridan-to'g'ri yoshlar tarbiyasiga ta'sir etish vositasidir.

O'zbek xalqining pedagogik qarashlari uzoq asrlari davomida shakllangan va ular bizga alohida kitob shaklida yetib kelmagan, ular asosan xalq og'zaki ijodi orqali yetib kelgan. Yosh avlodni ma'rifatli qilish uchun xalq og'zaki ijodi va xalq pedagogikasini asos qilib olish kerak.

Xalqimizni atoqli ma'rifatparvari Abdulla Avloniy "...Ma'rifatli xalq shijoatli bo'lur. Shijoat xalqning matonatidan, ruhining salomatligidan iboratdir. Maorifdan, funundan va madaniyatdan mahrum bo'lgan xalq jaholat panjalarining orasida xamir kabi ezilgandek, a'foli zaminida ham o'z nafsining yoqasini bo'shata olmas... Zeroki, jaholat eng qo'rqinch, faqir va muhtojlikdan ziyoda daxshatliroq bir musibatdir"[4], degan oqil fikrlari bor. Ma'rifatparvarimiz o'z davridayoq millat uchun qayg'urishga butun kuchini baxshida etganligi yuqoridagi millat haqidagi fikrlaridan ko'rinib turibdi. Yaratganga shukrlar bo'lsinkim, bugun ham oramizda millat uchun, uning keyingi istiqboli uchun qayg'uradigan fidoyi ziyolilar ko'plab topiladi. Yana shuni ta'kidlash joizki, bugungi kunda mamlakatimizda yoshlarimiz orasida bilim cho'qqilarini puxta egallashga bo'lgan qiziqish ancha baland ekanligini tan olishimiz lozim. Har yili oliy o'quv yurtlariga hujjat topshirayotgan abituriyentlar soniga qarab ham yuqoridagi fikrimizni tasdig'ini ko'rishimiz mumkin.

Yangi O'zbekistonda yangi marralarni ko'zlayotgan ekanmiz, bugun hayot har birimizdan o'z taqdirimiz haqida, millat taqdiri haqida jiddiy qayg'urish, ertangi kun uchun astoydil harakat qilishni taqozo etmoqda. Yuragimizdagi orzu-umidlar, ezgu niyatlar xatti-harakatlarimiz bilan uyg'unlashib, ibratli faoliyatga aylansagina ko'zlangan yuksak maqsadlarga erishmog'imiz mumkin.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4307-soni Qarori, 2019-yil 3-may.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5040-soni Qarori, 2021-yil 26-mart.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish" masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishidagi nutqi, 2021-yil 19-yanvar.
4. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. -T., "O'qituvchi" ., 1992, -B. 21b.

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLARNI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING USTUVOR JIHLATLARI

Azimov Muxammadjon Nemat o'g'li
Respublika manaviyat va marifat markazi
huzuridagi Ijtimoiy-manaviy tadqiqotlar
instituti Mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada, Yangi O'zbekistonda Ma'rifatli jamiyat barpo etishda maktabgacha ta'lim tizimida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni samaradorligini oshirishning ustuvor jihatlari, Maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish, barkamol avlod ma'naviy tarbiya jarayoni, pedagog-tarbiyachilar tomonidan to'g'ri tashkil etilishi, kasbiy faoliyat jarayonida ma'naviy-ma'rifiy islohotlar yo'lida amalga oshirilishi lozim bo'lgan ustuvor vazifalarni amaliyotga to'g'ri va holis tadbiq etish yuzasidan fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim tashkiloti, Ma'naviy-ma'rifiy islohotlar, "Yangi O'zbekiston taraqqiyoti strategiyasi", ma'naviy tarbiya, axloqiy tarbiya, tarbiyachi-pedagog mahorati va barkamol avlod.

Qadimdan o'zbek xalqi bola tarbiyasida uning ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga alohida e'tibor qaratib kelgan. Bunga qaysi adabiyot yoki asarni qo'lga olishimizdan qat'iy nazar insonning ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga doir fikr mulohazalarga uchratishimiz tabiiy holga aylangan. Ushbu kitoblarning negizidagi mohiyat esa ta'lim ya'ni ilm olmagan inson ruhsiz tana ekanligi to'g'risidagi g'oyalarni o'zida mujassam etadi. Aynan inson kamolotida ta'lim va tarbiya insonni ulug'likka yetaklovchi omil ekanligi va u orqali inson o'z ilmini kelajak avlodga yetkazib berish orqali uni abadiylikka muhrlashi mumkinligiga guvoh bo'lamiz.

O'zbekiston o'zining mustaqilligini ilk yillaridanoq asosiy e'tiborini ta'lim-tarbiyaga qaratdi. Lekin, o'rta maxsus va oliy ta'limga e'tibor oshib, maktabgacha ta'lim tizimida esa oqsalishlar kuzatildi. Buning yorqin da'lili sifatida bolalarning maktabgacha ta'lim davrining qamrovi darajasi 2017-yilga kelib maktabgacha ta'lim qamrovi 3-7 yoshdagi bolalarning 30% DMTT lari bilan qamrab olinganligida namoyon bo'ladi. Bog'chalarda esa moddiy texnik jihatdan esa oqsalishlar hamda bog'chalarida zamonaviy qo'llanmalar yo'q, binolari ta'mirlalab holatda edi. Shu sababli, zamon bilan hamnafas bo'lgan holda maktabgacha ta'lim tizimida ham keyingi yillarda keng qamrovli ishlar olib borildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan vatanning ertangi kuni bo'lgan bolalarning ta'lim tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilib, barkamol avlodni aynan kichik yoshdan tarbiyalash siyosati belgilab berildi. O'zbekiston Prezidentining 2017-yil 30-sentyabrdagi farmoniga muvofiq, Maktabgacha ta'lim vazirligi tashkil etildi[1]. Bog'chalar qurish va ta'mirlash, ilg'or tarbiya uslublari va metodikalarini joriy etish bo'yicha ko'p amaliy chora tadbirlar boshlandi. Maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish uchun xususiy sektor kirib kelishiga ham

keng imkoniyatlar yaratildi. Har bir tarbiyalanuvchi bola uchun davlat byudjeti hisobidan subsidiyalar berish yo‘lga qo‘yildi. O‘lis va chekka hududlarda minglab oilaviy bog‘chalar tashkil qilindi. Natijada maktabgacha ta‘lim muassasalari soni 6 barobarga oshishiga olib keldi. Tarbiyachi va pedagoglar soni esa 3 barobarga o‘tib, 160 mingga yetdi. Shu tariqa, bog‘cha yoshidagi 2 million 800 ming nafar boladan 2 million nafari maktabgacha ta‘lim bilan qamrab olindi.

Tarixga nazar tashlar ekanmiz, bu diyordan yetishib chiqqan mutafakkirlar ulkan mehnatlari tufayli ikki bor uyg‘onish davri markaziga aylangan vatanimizda yana ana shunday olim-u fuzalolar yetishib chiqishi uchun ilmga intilish zarur. Shu o‘rinda davlat rahbari Sh.Mirziyoyevning “Biz yurtimizda Uchinchi Renessansni barpo etish masalasini strategik vazifa sifatida oldimizga qo‘yib, uni milliy g‘oya darajasiga ko‘tarmoqdamiz. Biz maktabgacha ta‘lim va maktab ta‘limi, oliy ta‘lim tizimi hamda ilmiy-madaniy muassasalarni bo‘lg‘usi Renessansning to‘rt uzviy halqasi, deb bilamiz. Bog‘cha tarbiyachisi, maktab muallimi, professor-o‘qituvchilar va ilmiy-ijodiy ziyolilarimizni esa yangi Uyg‘onish davrining to‘rt tayanch ustuni, deb hisoblaymiz”, [2] – degan davatlarida ertangi yorug‘ kelajak faqatgina farzandlarning ma‘rifati asosida erishish mumkinligini ko‘rishimiz mumkin.

O‘zbekiston bugun milliy tajriba, milliy va ma‘naviy qadriyatlar, axloqiy tarbiya va jahondagi ilg‘or yutuqlarni uyg‘unlashtirgan holda faoliyat olib bormoqda. Ushbu vazifani izchil davom ettirgan holda,

2025-yilga kelib, bolalarni maktabgacha ta‘lim bilan qamrab olish darajasini 80 foizga yetkazish davlatning asosiy ustuvor maqsadlaridan biri hisoblanadi. Sohada xalqaro hamkorlikni kengaytirish bo‘yicha muhim tashabbuslaridan biri sifatida, kichik yoshdagi bolalar uchun sifatli ta‘lim muammolarini global darajada samarali hal qilish, birgalikda tezkor yechimlar va tizimli yondashuvlar ishlab chiqish maqsadida mazkur xalqaro ma‘naviy-madaniy tajriba almashinish orqali erishiladi.

Islahotlar yo‘lida Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanish maqsadlariga uyg‘un bo‘lgan barcha sa‘y-harakatlarni muvofiqlashtirish uchun Toshkentda YUNESKOning mintaqaviy markazini tashkil etish tashabbusi ham ilgari surildi. Bu tashabbusning samarali jihati shundaki, kichik yoshdagi bolalar ta‘limi bo‘yicha jahon tashkiloti bilan qo‘shma loyiha va tadqiqotlar olib borish, tarbiyaning yangicha uslublari va metodik qo‘llanmalarni tayyorlash uchun keng qamrovli dastur ishlab chiqishda ijobiy ahamiyat kasb etadi. Xususan, yuqoridagi rivojlanishlar tub mohiyati shundan iboratki, o‘zbek xalqining ezgu g‘oyalaridan biri bo‘lgan Ma‘rifatli jamiyat qurish yo‘lida davlat dasturiga asosan joylarda ijtimoiy ma‘naviy muhitni yaxshilash hamda kishilar o‘rtasida ma‘naviy ma‘rifiy ishlar samaradorligini oshirishdagi mustakam poydevor vazifasini o‘taydi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar va bunyodkorlik ishlari natijasida xalqimizning ongu tafakkuri, dunyoqarashi o‘zgarib

bormoqda. Yurtimizda huquqiy davlat, fuqarolik jamiyatini barpo etish yoʻlida “Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari” degan hayotbaxsh gʻoyaning ahamiyati tobora ortmoqda. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan “Yangi Oʻzbekiston taraqqiyoti strategiyasi” oʻzida 2017-2021-yillarda Oʻzbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yoʻnalishi boʻyicha harakatlar strategiyasida taʼlim islohotlarini zamonaviy usullari orqali amalga oshirish ustuvor vazifa sifatida belgilab berildi. Shu munosabat bilan, mazkur strategiyaning “Taʼlim va fan sohasini rivojlantirish” yoʻnalishida uzluksiz taʼlim tizimini yanada takomillashtirish, maktabgacha taʼlim tashkilotlari tarmogʻini kengaytirish va muassasalarda bolalarning har tomonlama intellektual, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash, tarbiyachi-pedagog va mutaxassislarining malaka darajasini yuksaltirish masalalari toʻgʻrisida fikr mulohazalar keltirilgan [3]. Bu borada olib borilayotgan muhim ishlarga qaramasdan, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy sohalardagi yangilanishlar jarayonida maʼnaviy-maʼrifiy islohotlarning samaradorligiga boʻluvchi muammolar ham yetarlicha.

Maktabgacha taʼlim muassasalarida olib boriluvchi maʼnaviy-maʼrifiy ishlar mohiyatini toʻla ochib berish uchun “maʼnaviyat” va “maʼrifat” tushunchalarining lugʻaviy maʼnolarini tahlil etishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Maʼnaviyat soʻzi – arabcha “maʼnolar majmui”– kishilarning falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvurlari va tushunchalari majmuini anglatadi. Maktabgacha taʼlim muassasalarida esa, tarbiya obyekti alohida xususiyatlarga ega. Ular – ijtimoiy munosabatlarga endi kirishayotgan, tabiat, jamiyatga, Vatanga, tarixga, oʻz-oʻziga munosabatlari toʻliq anglanmagan bolalardir. Shu sababli maktabgacha taʼlim tashkilotlarida “maʼnaviy-maʼrifiy ishlar tizimi”ni maktabgacha taʼlim tashkilotlarida tarbiyaviy ishlar tizimining gʻoyaviy boyitilgan sinonimi sifatida tushunishiz mumkin. Maktabgacha taʼlim tashkilotlarida maʼnaviy-maʼrifiy ishlarning amaliy-pedagogik maqsadi – bu maktabgacha yoshdagi bolalarda maʼnaviy madaniyatni shakllantirishdir. Maʼnaviy-maʼrifiy ishlar natijasi bolaning maʼnaviy madaniyati va uning tarkibiy qismlariga pedagogik taʼsirining samarali yetib borishiga bogʻliq. Maktabgacha taʼlim tashkilotlarida oʻtkazilayotgan tarbiyaviy tadbirlar, maktabgacha yoshdagi bolalarni maʼnaviy-axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda taʼlim-tarbiya tizimining muhim qismidan biridir.

Maktabgacha taʼlim yoshdagi bolalarida maʼnaviy madaniyatni shakllantirishning amaliy ahvolini oʻrganish bu sohani samaradorligini oshirish uchun:

- Maʼnaviy-maʼrifiy ishlar nazariyasi va amaliyoti orasidagi pedagogik ziddiyatni bartaraf etish,

- Bolalar boʻsh vaqtini unumli tashkil etishga qaratilgan tashkilotlarning tarbiyaviy tadbirlari yangi tizimini ishlab chiqish;

– Tarbiyachilarni ma'naviy-ma'rifiy ishlarning nazariy va uslubiy asoslari bilan qurollantirish;

– Bolalar ma'naviyatiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan omillarni zararsizlantirishning ma'naviy-ma'rifiy chora-tadbirlarini bugungi kun xarakteridan kelib chiqib ishlab chiqish;

– Mazkur yo'nalishda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida va oila, mahalla hamkorligining samaradorligini oshirish;

– Ma'naviy-ma'rifiy ishlarda milliy ma'naviy qadriyatlardan foydalanishning ilmiy-uslubiy, tashkiliy shart-sharoitlarni ta'minlash va boshqalar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ma'naviyat saboqlari mashg'ulotlarini tashkil etish va o'tkazishga oid kasbiy bilim va ko'nikmalarini malaka talablari asosida chuqurlashtirish, yangilash va ta'lim-tarbiya jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish hozirgi kunning talablaridan biriga aylandi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ma'naviyat saboqlari mashg'ulotlarida fasllar, bayram va tadbirlarga oid musiqa asarlari ustida ishlash, bayram va tadbirlar rejasini ishlab chiqish, maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi ertaliklar va bayramlar davlatimizning muhim voqealari bilan bog'liq tarzda tashkil etiladi.

Davlatimiz bayramlaridan tashqari maktabgacha ta'lim tashkilotlarida turli xil fasllarga oid bayramlar, xayrlashuv kechalari ham tashkil etiladi. Vatanimiz mustaqilligining ma'naviy asoslarini mustahkamlash, milliy qadriyatlarimiz, an'ana va urf-odatlarimizni asrab-avaylash, xalqimiz, ayniqsa, yosh avlod qalbi va ongiga ona yurtga muhabbat, istiqloлга sadoqat tuyg'ularini chuqur singdirish masalasiga alohida yondashish kerak. Yuqoridagi vazifalar amaliyotga tadbiiq etilishiga qaramay, Ma'naviy-ma'rifiy jarayonlarni tashkil etishda bir qancha muammolar haligacha mavjud bo'lib, ma'naviy-ma'rifiy jarayonlarni yaxlit tizim mavjud emasligi, xalqimiz, ayniqsa yosh avlodni ma'naviy tahdidlardan himoya qilish borasida yetarli darajada tashkiliy-amaliy va ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilishidagi kuzatilayotgan kamchiliklar, ushbu yo'nalishda davlat tashkilotlari, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari hamda xususiy sektorning o'zaro ijtimoiy hamkorligi samarali yo'lga qo'yilmaganligi tufayli, bolalarga turli xil ko'rinishlardagi xavf-xatarlarning yuzaga kelmoqda. Bu holat bolalarning ham ongiga yetarlicha ta'sir o'tkazayotganiga guvoh bo'lmoqdamiz. Bu albatta achinarli hol, chunki ertangi kun egalari bolalarimizning tobora hayot yo'ldoshiga aylanib borayotgan gadjetlardan tortib, uzoqda payt poylab yotgan buzg'unchi va vayronkor mafkura va g'oyalar payt poylab turgan zamonda bu kamchiliklarga o'rin qoldirmaslik zarurati mavjud. Chunki, yuqoridagi xavf xatar va tahdidlar, avvalo, bolalarda vatan, oila va insoniylik kabi tushunchalarni yo'q qilishga qaratilan son-sanoqsiz xurujlar guldastasi shay holatda turibdi. Bunga munosib javob bera olish uchun ma'naviyati sog'lom bolalarni kamolga yetkazish barchamizning oldimizdagi ustuvor vazifadir.

Bu yoʻlda mavjud muammolarni hal etish, maʼnaviy-maʼrifiy ishlarning samarasi va taʼsirchanligini oshirish, koʻlami va miqyosini yanada kengaytirish, mamlakat aholisi, avvalo, yosh avlod qalbida amalga oshirilayotgan islohotlarga daxldorlik hissini uygʻotish, ularni shu vatanning bir boʻlagi ekanligini qalbida vatanga muhabbat, sadoqat va vatan oldidagi burchini anglatishga qaratilgan chora-tadbirlarini kuchaytirish lozim. Shuning uchun, balalarga maktabgacha taʼlim tizimida tarbiya berish jarayonida maʼnaviy-maʼrifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish maqsadida:

- Bogʻcha yoshidanoq bolalarga ezgulik va insonparvarlik gʻoyalarini yoshga oid tarzda oʻrgatib borish,
- “Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari” gʻoyasini bolalarga keng targʻib etish orqali ularni jamiyatda sogʻlom dunyoqarash va bunyodkorlik gʻoyalari bilan sugʻorish,
- Oila, mahalla, MTTlarda maʼnaviy tarbiyaning uzviyligini taʼminlash;
- targʻibot-tashviqot va tarbiya yoʻnalishidagi ishlarni ilmiy asosda tashkil etish, soha boʻyicha ilmiy va uslubiy tadqiqotlar samaradorligini oshirish, ijtimoiy-maʼnaviy muhit barqarorligini mustahkamlashga qaratilgan ilmiy izlanishlarning ilmiy yangiliklarini amaliyotga tadbiq etish,
- Vatan taqdiriga loqaydlik, mahalliychilik, urugʻ-aymoqchilik, shaxsiy manfaatlarni jamoa manfaatlaridan ustun qoʻymaslik,
- Ananaviy oilaviy qadriyatlarga bepisandlik va yoshlar tarbiyasiga masʼuliyatsizlik kabi illatlarga barham berish,
- Bolalarga yoshligidanoq Internet jahon axborot tarmogʻidan foydalanish madaniyatini shakllantirib borish, gʻoyaviy va axborot xurujlariga qarshi mafkuraviy immunitetini tarbiyalab borish kabi ishlarni amalga oshirish lozim.

Xulosa oʻrnida jadid Choʻlponning ikki misra sherini keltirib oʻtishni lozim topdik:

Maktaba yoʻq bir tiyini,
toʻyga ming soʻmlab berur,
Chorasi mushkul kasalga muhtalodir bizni xalq.
Ibrat olmaydir boshiga
shuncha kulfat kelsa ham,
Misli bir kaltak yoʻqotgan
koʻrga oʻxshar bizni xalq.

Asrlar davomida takrorlanib kelayotgan kamchiliklarimizdan xulosa chiqarib bir kunlik hoyi-havasni deb yoʻnaltirilgan mablagʻlardan koʻra, farzand taʼlim-tarbiyasi uchun yoʻnaltirilgan mablagʻ kelajakda nafaqat ota-ona uchun balki, butun millat, vatan taqdiri uchun ham xizmat qilishini unutmazlik lozim. Shu oʻrinda davlat rahbari “Avvalambor, yoshlar va bolalarga eʼtibor va amaliy gʻamxoʻrlik koʻrsatish,

ularni jismoniy va ma'naviy barkamol etib tarbiyalashga alohida ahamiyat qaratmoqdamiz. Bolalarni kichik yoshdan boshlab rivojlantirish orqali kelajakda ularning o'zligini to'la namoyon etishiga mustahkam zamin yaratayapmiz. Zero, bu ezgu maqsadimiz yo'lida sarflangan investitsiyalar ertaga bir necha barobar ortig'i bilan qaytishiga shubha yo'q" degan ta'kidlari ham jadid Cho'lponning fikrlari bilan hamohangdir [4]. Zero, ertangi yorug' kelajak uchun bizning ham farzandlarimizdan Unsur Ul Maoliy Kaykovus, Yusuf Xos Hojib, Abu Rayhon Beruniy, Imom Buxoriy, Alisher Navoiy, Husayn Voiz Koshifiy, Abu Nasr Farobiy, Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Cho'lpon kabi ulug' mutafakkirlarimiz kamol topishida barchamiz birdek ma'sul ekanligimizni unutmasligimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida" 2017-yil 30-sentyabrdagi PQ-3305-son qarori. <https://lex.uz/docs/3422069>
2. Sh.Mirziyoyevning 2022-yil 15-noyabrdagi "Kichik yoshdagi bolalarni tarbiyalash va ularga ta'lim berish masalalari bo'yicha jahon konferensiyasi"dagi nutqi.
3. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston strategiyasi" –T.: "O'zbekiston" , 2022
4. <https://kun.uz/news/2022/11/15/sarflangan-investitsiyalar-ortigi-bilan-qaytishiga-shubha-yoqshavkat-mirziyoyev-maktabgacha-talim-sohasiga-etibor-haqida>

INTERNETNING XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHDAGI POTENSIAL IMKONIYATLARI

Isroilov Oybek Akramjon o'g'li, Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi bo'lim boshlig'i

Annotatsiya. Maqolada internetning xavfsizlikni ta'minlashdagi potensial imkoniyatlari, global tahdidlar va ularni bartaraf etishda internet va ijtimoiy tarmoqlarning roli haqida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Internet, ijtimoiy tarmoq, xavfsizlik, globallashuv, kommunikatsiya, axborot urushi.

Mustaqilligimizni qo'lga kiritgandan keyin o'tgan yillarda ommaviy axborot vositalari rivojini ta'minlaydigan, demokratik talablar va standartlarga to'la javob bera oladigan, mustahkam qonunchilik bazasi yaratildi. Mazkur davr ichida Axborotlashtirish sohasidagi asosiy me'yoriy-huquqiy hujjatlar O'zbekiston Respublikasining 10 dan ortiq Qonuni; O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 3 ta Farmoni; O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 40 dan ortiq qarorlari hamda 1000 ga yaqin sohaga aid me'yoriy hujjatlar ishlab chiqilgan. Albatta bu o'tgan davr mobaynida yangi tahrirdagi «Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida»gi telekommunikatsiyalar to'g'risidagi, «Reklama to'g'risida»gi, ommaviy axborot vositalari to'g'risidagi bir

qator qonunlarga tegishli o'zgartirishlar kiritildi. Bunday holat esa yangi siyosiy shart-sharoitlarda barcha ommaviy axborot vositalari sohasidagi demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish imkonini yaratdi.

Shu bilan bir qatorda davlatimiz tomonidan nodavlat ommaviy axborot vositalarini rivojlantirish, ularning sohasini yanada kengaytirish va demokratlashtirishdagi ishtirokini ta'minlashga oid keng ko'lamdagi islohotlar amalga oshirilmoqda. Shuning barobarida davlatimiz ko'magida nodavlat ommaviy axborot vositalarini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning moddiy texnika bazasini mustahkamlash hamda kadrlar tayyorlash sifat darajasini yanada oshirish maqsadida bir qancha jamoat tashkilotlari tashkil etildi va ular tarkibiga 100 dan ortiq elektron ommaviy axborot vositalari birlashtirilib, nodavlat elektron ommaviy axborot vositalari Milliy assotsiatsiyasi, O'zbekiston mustaqil bosma ommaviy axborot vositalari va axborot agentliklarini qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish jamoat fondi tashkil etildi.

Haqiqatan ham fan-texnika taraqqiyoti globallashuvning jarayon sifatidagi rivojini ta'minlab, global axborotlashuv tizimining keng quloch yoyishidagi muhim omildir. Internetning yaratilishi esa ilmiy-texnik sohada inqilobiy o'zgarishlar yasab, axborotlashuvning global mohiyat kasb etishini ta'minladi. Internet ingliz tilining jahon global tizimida axborot almashinuvining vositasi sifatidagi mavqeini mustahkamladi. BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 5 til - ingliz, fransuz, ispan, rus va xitoy tillari xalqaro muloqot tili sifatida tan olingan bo'lsa-da, ingliz tili oxirgi yillarda xalqaro muomalada keng urf bo'ldi. Axborot sohasidagi ustuvorlikni ta'minlaydigan bu omillar ayrim mamlakatlar uchun inson ongiga kuchli ta'sir o'tkazish va uni boshqarish imkoniyatlarini kengaytirdi. [1] "Tahlillar ko'rsatmoqdaki, gegemonlik xohishidan voz kecha olmayotgan ayrim davlatlar hali-hanuz rivojlanayotgan mamlakatlarni o'z ta'siriga olishga urinmoqda, imperiyachilik kayfiyatidagi arboblarni demokratik g'oyalar eksporti zavqiga berilib ketib, ba'zida davr sinovidan omon chiqqan milliy qadriyatlarga nopisandlik qilmoqda. Geosiyosiy maqsadlarni ko'zlab amalga oshirilayotgan axborot xurujlari ijtimoiy tarmoqlarga ko'chmoqda"[2].

Bugungi o'ta keskin globallashuv jarayonida, asosan yoshlarimizni o'z mustaqil fikriga ega, turli ma'naviy axborot xurujlariga qarshi mustahkam iroda bilan tura bilishga qodir, fidoiy va vatanparvar insonlar etib tarbiyalash alohida ahamiyatga egadir. Xuddi shuningdek, diniy ekstremizm va fundamentalizm g'oyalariga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirishda ham ommaviy axborot vositalari orqali targ'ibot va tashviqot ishlarini yanada kuchaytirishning o'rni beqiyosdir.

Shuni alohida qayd etish lozimki, davlatimiz fuqarolarning axborot sohasidagi huquq va erkinliklarini ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli ishlarni tanqidiy tahlil etgan holda ommaviy axborot vositalari va davlat hokimiyati

organlari o'rtasidagi munosabatlarning ustuvor jihatlarini to'g'ri belgilash, xususan ommaviy axborot vositalari faoliyati ustidan nazorat qilishning iqtisodiy mexanizmlarni, axborot manbaalarining yopiqqligini, shuningdek, tahririyatga hokimiyat organlari va ma'muriy tuzilmalar tomonidan bo'layotgan ma'lum darajadagi bosimlarni bartaraf etish bilan bog'liq bo'lgan muammoli masalalar bugungi kunda ham dolzarbdir. Ayni vaqtda insoniyat murakkab, o'ta ziddiyatli va davlatlarning geosiyosiy manfaatlari to'qnashayotgan, mafkuraviy hujumlar avj olgan va o'z muvozanatini izlayotgan dunyoda yashamoqda. Shu bois har bir davlat, har bir halq o'z manfaatlaridan kelib chiqib, bugungi dunyoga ta'rif va tavsif bermoqda. Bu jarayonda dunyo geosiyosatida turli mazmundagi konsepsiyalarning mavjudligi, davlatlarning rivojlanishini izdan chiqaradigan, insoniyat birligiga rahna soladigan g'oyaviy yo'nalishlar va man'aviy tahdidlarning yuzaga kelayotgani bilan belgilanadi.

Ming afsuski, zamonaviy axborot texnologiyalari sohasidagi yutuqlardan yovuz maqsad yo'lida foydalanib, uni tarraqqiyot kushandasiga aylantirayotganlar ham mavjud. Ular o'z sa'y-harakatlari bilan kishilarning tinch-farovon hayotiga daxl qilmoqdalar. Uyushtirilayotgan axborot xurujlari inson ongi va qalbiga tajovuz qilib, uning turmush tarzi va qarashlarini o'zgartirishga yo'naltirilmoqda. Shuningdek, internetning jamiyat hayotiga kirib borishi, uning ijtimoiy madaniyati va g'oyaviy-mafkuraviy asoslarining o'zgarishiga olib keldi. Insonlar axborot almashinuvi barobarida fikrlash madaniyati hamda xulq atvor bilan bog'liq turli mazmundagi yot ma'lumotlarga ham ega bo'lmoqda. Jamiyat rivojlanishi jarayonida internet axborot tarmog'i milliy chegaralarni inkor etib, hokimiyat qonuniyligining an'anaviy tamoyillariga tahdid sola boshladi. Internet tarmog'i nafaqat ulkan axborot oqimiga erkin ega bo'lish imkoniyatini taqdim etmoqda, balki dunyoning har qanday nuqtasidagi ijtimoiy-siyosiy jarayonga ta'sir ko'rsatish kuchiga ega bo'lmoqda.

Internet bugunga kelib ommaviy madaniyat elementi, globallashuv tarafdorlarining bahs talab qilmaydigan argumenti, axborot jamiyati timsoli, mutloq erkinlikni amalga oshirish makoni, shuningdek, siyosiy, madaniy va iqtisodiy hayotdagi voqealar haqida fikr almashish maydoni bo'lib qoldi. Keyingi yillarda respublikamizda halqaro tarmoqdan foydalanuvchilar soni bir necha barobarga oshdi. Albatta, bu foydalanuvchilar auditoriyasida yoshlar ham mavjud. Ularning ongini va dunyoqarashini yot mazmundagi g'oyalar bilan zaharlashga qaratilgan ma'lumotlar internet kontentning katta qismini tashkil etadi. Turli ijtimoiy tarmoqlar, forumlar, tanishuv saytlarining faoliyat yuritishi yoshlarni o'ziga tezda jalb qiladi. Hozirgi kunda turli tillarda so'zlashayotgan yoshlar uchun internet tarmog'i o'zining keng imkoniyat taqdim etmoqda. Ayniqsa, mobil internetdan foydalanuvchilar auditoriyasining ortib borishi turli mazmundagi axborotlarni ochiq olishga keng imkoniyat yaratib bermoqda.

Shuningdek, global axborot tarmog‘i makonida millionlab odamlar shaxsiy qarash va g‘oyalarni erkin bayon etish uchun ijodiy imkoniyatga ega bo‘lmoqda. Internet vositasida turli mamlakatlar davlatchilikni demokratlashtirish jarayonida hokimiyat ustidan nazoratni amalga oshirishda so‘z erkinligining tamoyillariga asoslanib, yangi istiqbollarni qo‘lga kiritmoqda. Biroq, jamiyatda axborot erkinligining ijobiy ta‘siri bilan birga salbiy oqibatlari ham ko‘zga tashlanmoqda. Bu butun omma, ayniqsa, yoshlar ongini manipulyatsiya qilish quroli, g‘arazli maqsadlarga erishish, ekstremistik g‘oyalarni amalga oshirish, shuningdek, axborot urushi ochish va rangli inqiloblar vositasi bo‘lib qolmoqda. A.Tulepov bunday axborot urushiga quyidagicha ta‘rif beradi: “Hozirgi kunda axborot urushi shiddat bilan avj olmoqda. Axborot urushi (information war) – turli maqsadlarga erishish uchun raqibga g‘oyaviy ta‘sir ko‘rsatishdir. Axborot xuruji raqibga ta‘sir ko‘rsatish orqali jamoatchilik ongini g‘arazli yo‘llar asosida shakllantirishga urinishdir”[3].

Shuni alohida ta‘kidlash lozimki, bugungi kunda ijtimoiy fikrni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etayotgan ijtimoiy tarmoqlar deyarli butun dunyoni qamrab olmoqda. Ayniqsa, bu tarmoqlarda yoshlarning faolligi kuzatilmoqda, biroq bu jarayonning ijobiy va salbiy jihatlarini tahlil qilish murakkablashib bormoqda. Albatta, bu tarmoqlarda uyushtirilayotgan turli mavzudagi forumlar, bahs-munozaralar yoshlar ma‘naviyatiga ta‘siri jihatidan e‘tiborga molik masalaga aylanib bormoqda. Shu o‘rinda Mamlakatimiz Prezidenti Sh.Mirziyoyevning bu boradagi fikrlariga e‘tibor qaratsak: “...yoshlar hayoti, o‘y-kechinmalari, orzu-niyatlari, eng muhimi, ularni qiynayotgan masalalar, afsuski, radio va televideniye, gazeta va jurnallarda o‘z ifodasini to‘liq topmayapti. Go‘yoki hamma narsa joyida, olam guliston. Agar hammasi joyida bo‘lsa, to‘g‘ri yo‘ldan adashgan yoshlar, jinoyatchilik, ishsizlik qayerdan paydo bo‘lyapti? Nega yoshlarga oid davlat siyosatiga loqayd munosabatda bo‘layotgan amaldorlar haqida ommaviy axborot vositalari, avvalo, yoshlar matbuoti churq etmaydi?”[4]

Internetning yoshlar ongiga salbiy ta‘sirini bartaraf etish uchun quyidagi vazifalarni amalga oshirish talab etiladi:

birinchidan, yoshlarda Internet tarmog‘idan foydalanish madaniyatini, kerakli ma‘lumotlarnigina olishlari uchun virtual axloqni shakllantirish zarur;

ikkinchidan, yoshlar ongli ravishda real hayotdan virtual hayotni farqlay bilishi uchun milliy g‘oyani singdirish, ta‘lim-tarbiya ishlarini yanada kuchaytirish lozim;

uchinchidan, milliy ijtimoiy tarmoqlar faoliyatini rivojlantirish, ularda yoshlarning faolligini oshirish hamda qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Bu borada mamlakat Prezidenti Sh.Mirziyoyevning quyidagi fikrlari e‘tiborga molik: “Bugungi tez o‘zgarayotgan dunyo insoniyat oldida, yoshlar oldida yangi-yangi, buyuk imkoniyatlar ochmoqda. Shu bilan birga, ularni ilgari ko‘rilmagan turli yovuz xavf-xatarlarga ham duchor qilmoqda. G‘arazli kuchlar

sodda, g'oliblarni o'z ota-onasiga, o'z yurtiga qarshi qayrab, ularning hayotiga, umriga zomin bo'lmoqda. Bunday keskin, tahlikali sharoitda biz ota-onalar, ustoz-murabbiylar, jamoatchilik, mahalla ko'y bu masalada hushyorlik va ogohlikni yanada oshirishimiz kerak. Bolalarimizni birovlarining qo'liga berib qo'ymasdan, ularni o'zimiz tarbiyalashimiz lozim"[5].

AQSh, Yevropa va Osiyodagi ko'pchilik boshqaruv organlari aholi bilan onlayn o'zaro muomala qilishning afzalliklarini hozirning o'zidayoq tushunib yetdilar va fuqaroga mo'ljallangan, elektron demokratiya va elektron ma'muriyat belgilarini o'zida mujassam qiladigan portallar yaratdilar. Shimoliy Buyuk Britaniyada joylashgan Sanderlend okrugi tajribasini keltiramiz: tashqi portalni joriy etish natijalari kutilganidan ortiq bo'ldi, aholidan tushgan murojaatlar soni birorbir reklamasiz 2,5 oy ichida 700dan 7.500tagacha ko'paydi. Axborot tizimlarini Customer Life Events, «fuqaro va uning hayotidagi voqealar doirasi uchun» konsepsiyasiga muvofiq qurish fuqarolar uchun portallarni muvaffaqiyatli joriy etishning muhim shartiga aylandi. Bunda xizmatlarni taklif etish davlat organlarining tarixan shakllangan tuzilmasiga bog'liq ravishda emas, balki fuqarolarning ehtiyojlaridan kelib chiqib quriladi. Bunday portallar ortida keyingi o'n yilliklarda davlat boshqaruvining asosiy islohotlaridan biri turadi. Davlat muassasalari bo'limlar va funksiyalar bo'yicha ixtisoslashish o'rniga yagona «darcha» tashkil etadilar. Bu fuqarolar bilan muomalada bo'lish uchun elektron yoki jismoniy «darcha» bo'lishi mumkin, barcha xizmatlar ularning «orqasidan» integratsiya qilinadi. Bola tug'ilishi, boshqa joyga ko'chish, balog'atga yetish - normal hayotda odamlardan ma'muriy idoralarning juda ko'pchiligi bilan o'zaro aloqa qilishni talab etadigan har qanday vaziyat bo'lishi mumkin. Avstraliyada va Kanadaning Ontario shtatida maxsus tashkil etilgan veb-saytlar yoki «hukumat markazlari» barcha zarur rasmiyatchiliklarni bir joyda bir marta sodir etish imkoniyatini beradi.

Elektron demokratiya sohasidagi ishlanmalar bir xil darajada ham ilhomlantiradi ham tashvishlantiradi. Ayrimlar uchun ular siyosat va boshqaruv vazifalarini hal etish uchun internetning qayta o'zgartiruvchi salohiyatidan foydalanadigan dadil va ko'pdan kutilgan tashabbus sifatida qaraladi. Boshqalar uchun esa texnologiyaga ishonish bir vaqtning o'zida ham soddalik, ham xavfli bo'lib tuyuladi. Yangi texnologiyalar ularning ahamiyati va ta'siri ancha o'zgaruvchan bo'lgan hamda jiddiy kelishmovchiliklar hamon saqlanib qolayotgan va populizmning eng yomon ko'rinishlarini kuchaytirishi mumkin bo'lgan vaziyatda ishlamoqda[7]. Shuningdek, hech bo'lmaganda internet telefon va televizor singariga aylangunga qadar notenglikning yangi shakllari paydo bo'lishi ehtimoli yo'q emas, chunki internetga kirish imkoniyatiga ega bo'lganlar internetga kirish imkoniyatiga ega bo'lmaganlarga qaraganda afzalliklardan foydalanishlari mumkin.

Xullas, davlat boshqaruvida internet texnologiyalarini joriy etish qanday yuz bermasin, u ijtimoiy boshqarish va davlat siyosatining ko'plab eng barqaror ildiz otgan

muammolari xarakteri tobora chuqurlashayotganligini hisobga olib maxfiylik va xavfsizlikning yuqori darajasini ta'minlash, tenglik va adolatni ta'minlash, boshqaruv samaradorligini oshirish singari bir qancha muhim talablarga muvofiq bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ражабов Х. Глобаллашув шароитида давлатнинг ахборот сиёсати (Ўзбекистон республикаси мисолида) сиёсий фанлар бўйича фалсафа доктори (phd) диссертацияси. 2018 йил
2. Муродова. Ш. Ижтимоий тармоқ “сўқмоқ”лари//. – Тафаккур-2013. 4-сон Б. 21.
3. Тулепов А. Интернетдаги таҳдидлардан ҳимоя. Тошкент.: Movarounnahr. 2015. – Б. 15.
4. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги бочқичга кўтарамиз. – Тошкент.: Ўзбекистон 2017. 526-бет.
5. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш, юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. – Тошкент.: Ўзбекистон, 2017. – Б. 25.
6. www.globetechnology.com/servlet/ArticleNews/gtnews/TGAM/2002123 (C) Reuters Limited 2002.
7. http://www.uz.undp.org/content/dam/uzbekistan/docs/Publications/democraticgovernance/Handbook_on_e-Governance/un_uzb_egov_book_uz.pdf

MILLIY MA'NAVIYATIMIZNING TAKOMIL YO'LLARI, ASOSIY QADRIYATLARI, SHAKLLANISH TARIXI

Sherzod Karimov, Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti mustaqil taqqiqotchi

Annotatsiya: Ma'naviyatni targ'ib etish–jamiyat kelajagini mustahkamlash. Har bir jamiyatda ma'naviyatning mohiyatini chuqur anglash muvafaqqiyat garovidir. Chunki, ma'naviyat–insonning insoniylik mohiyati, shaxsdagi ijobiy fazilatlar majmui, insonning zohiriy va botiniy qiyofasi. U inson hayotining tub mohiyatini belgilaydigan aqliy, ruhiy, axloqiy va jismoniy qarashlar, ko'nikmalar, odatlar tizimidir.

Kalit so'zlar: Ma'naviyat, ma'rifat, insoniylik, milliy g'oya, nafosat, yaxshilik va yomonlik, komillik, ruhiyat, tafakkur.

Ma'naviyat — inson ruhiy va aqliy olamini ifodalovchi tushuncha. U kishilarning falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvurlarini o'z ichiga oladi. Ma'naviyat atamasining asosida „ma'no“ so'zi yotadi. Ma'lumki, insonning tashqi va ichki olami mavjud. Tashqi olamiga uning bo'ybasti, ko'rinishi, kiyinishi, xatti-harakati va boshqa kiradi. Ichki olami esa uning yashashdan maqsadi, fikr yuritishi, orzu-istaklari, intilishlari, his-tuyg'ularini o'z ichiga oladi. Insonning ana shu ichki olami ma'naviyatdir. Oziq-ovqat odamga jismoniy quvvat bersa, ma'naviyat unga ruhiy ozuqa va qudrat bag'ishlaydi. Ma'naviyat odamlarda tap tayyor holda vujudga kelmaydi. Unga muttasil o'qish, o'rganish, tajriba orttirish orqaligina erishiladi. Ma'naviyat qanchalik boyib borsa, jamiyat va millat shunchalik ravnaq topadi. Vijdon nima, yolg'on va rost nima, or-nomus nima, halol va harom nima — bularning hammasini bir-biridan ajrata oladi, hayotda yomonlikka boshlovchi xatti-

harakatlardan voz kechadi, yaxshilikka boshlovchi amallarni bajaradi. Qisqasi, ma'naviyatda inson hayotining mazmuni aks etadi. Vatanni sevish, vatanparvarlik inson ma'naviyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Ma'naviyat kamol topgan jamiyatlarda qobiliyat, iste'dod egalari shu jamiyatning, millatning yuzi, g'ururi, obro'e'tibori hisoblanadi. Milliy ma'naviyat nazariyasini yaratish uchun qaysi manbalarga tayanish, uning asoslarini qayerlardan qidirish kerak. Bu manbalardan eng birinchi va asosiysi buyuk ajdodlarimiz merosidir. Buyuk ajdodlarimiz bizga qoldirgan ulkan meros – milliy ma'naviyatimiz nazariyasini shakllantirish uchun butun kerakli unsur va tarkiblarni yaratib qo'yapti, faqat uni xolis nazar bilan astoydil qidirsak, kifoya. Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab muntazam davom etib kelayotgan qutlug'an'ana – ulug' bobolarimiz, dunyoga dong taratgan, jahon jamoatchiligi allaqachon o'z muqaddas mulki deb tan olgan ma'naviy meros sohiblarining yubileylarini mamlakat va jahon miqyosida nishonlash haqidagi farmonlar va ularning ijrosi ayni shu masala – milliy ma'naviyatimiz sarchashmalariga butun xalqimiz va, birinchi navbatda, yosh avlod e'tiborini jalb etish maqsadini ko'zda tutadi. Ajdodlarimiz tafakkuri va dahosi bilan yaratilgan eng qadimgi toshyozuv va bitiklar, xalq og'zaki ijodi namunalaridan tortib, bugungi kunda kutubxonalarimiz xazinasida saqlanayotgan ming-minglab qo'lyozmalar, ularda mujassamlashgan tarix, adabiyot, san'at, siyosat, axloq, falsafa, tibbiyot, matematika, mineralogiya, kimyo, astronomiya, me'morlik, dehqonchilik va boshqa sohalarga oid qimmatbaho asarlar bizning buyuk ma'naviy boyligimizdir.

Xalq ma'naviyatini, millat ma'naviyatini sun'iy ravishda, qandaydir o'ylab topilgan aqidalarga tayanib, yuzaga keltirib ham, keskin o'zgartirib ham bo'lmaydi. Chunki ma'naviyat tushunchasining mazmuni bir kunda, bir yilda, xatto bir asrda shakllanadigan narsa emas, u har bir xalqning juda uzoq tarixi qa'ridan oziq olib, teranlik kasb etib keladi. Bugungi kunda milliy ma'naviyatimiz tadqiqotchisiga oson emas, u endi sho'rolar davri faylasuflaridan farqli o'laroq, o'z mulohazalarini mavjud dogmalar qolipida, mavhum mantiqiy mulohazalar tarzida emas, balki millatning ma'naviy merosiga, bu sohada ming yillar davomida ajdodlar erishgan beqiyos yutuqlarga asoslangan holda olib borishi talab etiladi, ya'ni ma'naviyatga oid fanlar, ma'lum ma'noda, tarixiy-nazariy fanlar bo'lib, ularning teranligi va ko'lami ajdodlarimizning ming yillar davomida to'plagan yaxlit tarixiy-ma'naviy tajribasi bilan belgilanadi, shu bilan birga xalq donishmandligining turli suratlarda zuhur etishi ham undagi nazariy xulosalarning manbai bo'lib xizmat qiladi.

Shunday qilib, milliy ma'naviyat, avvalo, tarixiy hodisadir. O'rta Osiyo xalqlari tarixining ibtidosi asrlar qa'riga singib ketgan bo'lib, ular bosib o'tgan necha ming yillik ma'naviy kamolot pilla poyalarini aniqlash bugun uchun muhim muammodir. Biz bugungi kunda milliy ma'naviyatimiz nazariyasini yaratish uchun avvalo uning tarixiy takomilini batafsil ko'zdan kechirib chiqishimiz kerak bo'ladi. Ayni shu masala bilan shug'ullanuvchi fan "Ma'naviyatning rivojlanish tarixi" bo'lib,

uning asosiy mavzu doirasi - mustaqil O'zbekiston uchun eng dolzarb muammolardan biri bo'lgan milliy ma'naviyatimizning takomil tarixi, asosiy qadriyatlari, shakllanish yo'llari xususidagi milliy ma'naviy merosimiz an'alariga tayanuvchi nazariy xulosalar va qarashlar tizimidan iborat. Bo'lajak o'qituvchilarni ulug' ajdodlarimiz asrlar davomida shakllantirgan milliy ma'naviyatimiz ruhida tarbiyalash, ma'naviyatning mustaqil O'zbekistonda jamiyatni yangilash va mamlakatni isloh etish, yosh avlodni tarbiyalashdagi o'rni va ahamiyatini to'g'ri anglab yetishiga erishish, ularni ma'naviyat sohasida nazariy jihatdan o'tmish va bugungi kunda qo'lga kiritilgan yutuqlar, hozirgi davrda jamiyatimiz kishilari ma'naviy hayotida sodir bo'layotgan o'zgarishlar, bu jabhadagi muammolar va ularni hal etish yo'llari kabi masalalar bilan jiddiy tanishtirish, ular tafakkurini milliy-ma'naviy qadriyatlarimiz bilan boyitishdan iborat. O'zbekistonni rivojlantirishning ma'naviy axloqiy negizlari, o'tmish ajdodlarimiz ma'naviy merosiga munosabat, ma'naviyatning inson hayotidagi o'rni va ahamiyatiga oid nazariy fikr-mulohazalar umum metodologik asos qilib olinadi. Ma'naviyat insondagi yaratuvchilik qudratidir, insonda shu qudratni uyg'otish va harakatga keltirishga muvaffaq bo'linsa, barcha ulug'vor rejalarni amalga oshirish uchun zarur imkon vujudga keladi. "Ma'naviyat" tushunchasining turli ta'riflari va ularning o'zaro nisbatlari, shaxs va millat ma'naviyatning asosiy jihatlari, ma'naviyat sohasining iqtisod, siyosat sohalari bilan munosabatlari, ma'naviyat va ruhiyatning o'zaro nisbati, ma'naviyatining din, madaniyat bilan o'zaro bog'liq jihatlari, falsafa va ijtimoiy fanlar bilan o'zaro aloqadorligi, bosh ma'naviy qadriyatlar – vatan, shaxs, millat, adolat, haqiqat va ularning inson va jamiyat hayotidagi o'rni, ma'naviyatning san'at va adabiyotda namoyon bo'lishiga oid masalalarda chuqur bilim va malaka hosil qilishi, o'zining ilmiy-tadqiqot va ilmiy-pedagogik faoliyatida ma'naviyat nazariyasi bo'yicha olgan bilimlarini qo'llay olishi, milliy ma'naviyatimiz an'alarini yosh avlod ongiga singdirishning shakl va usullaridan foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lishi lozim.

Jamiyatni rivojlantirishda, uni taraqqiy ettirishda ma'naviyat va ma'rifatning o'rni va ahamiyati judayam katta. "Ma'rifat" arab tilidan olingan bo'lib, "bilish", "bilim", "tanish" kabi ma'nolarni bildiradi. Bu so'z qadim zamonlardan tortib, to XX asr boshlarigacha asosan bilim va ilm, uni egallash borasida amalga oshirilgan ta'lim-tarbiya jarayoni ma'nosida qo'llab kelingan. Yevropa adabiyotida bu tushuncha XVII asr oxiri- XVIII asr boshidan beri qo'llanila boshladi. Bu tushunchani G'arb falsafiy faniga birinchi bo'lib Vol'ter va Gerder kabi ma'rifatparvar olimlar olib kirgan. Nemis mumtoz falsafasining asoschilaridan biri Kant mazkur tushunchaning mazmun va mohiyatini ochib berishga harakat qilgan. U o'zining "Ma'rifat nima? degan savolga javob" nomli maqolasida bayon qilishicha, ma'rifat inson shaxsini tarbiyalash, uning aqli, axloqi imkoniyatlaridan jamiyatning ilgarilama, ya'ni yuksaklik tomon taraqqiyoti manfaatlari yo'lida foydalanishdir. Ma'rifat har bir insonni jamiyatda o'z

o'zni va o'z fuqarolik pozitsiyasini egallashida ahamiyatlidir. Ma'rifatni kishilar ongiga singdirish maorif tizimi orqali amalga oshiriladi. Maorif ma'rifatni xalq orasida yoyish quroli va vositasidir. U o'z ichiga maktabgacha tarbiya muassasalari, o'rta ta'lim, akademik litsey oliy ta'lim muassasalari kabi o'quv yurtlarini qamrab oladi. Ma'rifatni talaba yoshlar o'rtasida yoyishda mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan oliy o'quv yurtlari ham muhim o'rin tutadi. Ma'rifat qaramlik, qo'rquv va hadikni bartaraf qiladi, insonga beqiyos ilohiy qudrat, mislsiz salohiyat ato etadi. Bizning o'lkamiz xalqlari azal-azaldan ma'rifatga intilib yashagan. Shuning uchun ham bu o'lkadan umuminsoniyat ilm rivojiga ulkan hissa qo'shgan mutafakkirlar, ilmu ulamolar yetishib chiqqan. Ular Farg'oniy, Xorazmiy, Farobiy, Ibn Sino, Ulug'bek, Buxoriy, Termiziy, Marg'iloniy, Motrudiy, Zamaxshariy va boshqalar nafaqat ilm cho'qqilarini egallabgina qolmay, uni – ya'ni ma'rifatni keng targ'ib etganlar, o'rgatganlar, shogirdlarni tarbiyalaganlar. Turkiston ma'rifatchilik maktabi boy o'tmish va ulkan merosga ega. Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvar Qori Abdurashidxon o'g'li, Ashurali Zohiriy, Saidrasul Saidaziziy, Ishoqxon Ibrat, Ahmad Donish va boshqalar mamlakatni, xalqni milliy zulm va ma'rifiy qoloqlikdan xalos etishning yagona yo'li ma'rifatda deb bildilar. Ma'rifatparvar alloma Abdulla Avloniy inson ma'naviy yuksalishida bilim va ilmning ahamiyati ustida to'xtab shunday yozgan edi: "Ilm dunyoning izzati, oxiratning sharofatidir. Ilm inson uchun g'oyat oliy va muqaddas bir fazilatdur. Zero, ilm bizga o'z ahvolimizni, harakatimizni oyina kabi ko'rsatur. Zehnimizni, fikrimizni qilich kabi o'tkur qilur. Ilmsiz inson mevasiz daraxt kabidur" Ingiliz faylasufi F.Bekon ta'kidlashicha "Bilim kuch, kuch esa bilimdadir", Rudakiy esa "Bilim – barcha kulfatlarga qalqon" deb bilimning inson hayotida muhim ahamiyatga ega ekanligini izohlaydi. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov "Kuch – bilim va tafakkurda" degan konseptual g'oyani ilgari surib, bilimning inson ma'naviyatini butun qiladigan, har qanday qiyinchiliklarni yengib o'tishda, yovuz va begona g'oyalarga qarshi kurashda unga madad beradigan kuch ekanligini ta'kidlaydi. Inson shaxsini shakllanishida tarbiya ustuvor ahamiyatga ega bo'ladi. U ta'lim berish jarayonini, barcha ma'rifiy tadbirlar majmuasini o'z ichiga oladi. Har qanday ta'lim tarbiya bilan uyg'unlashgandagina etuk ma'naviyatga, ma'naviy barkamol, komil insonni voyaga yetkazishga zamin bo'ladi. Ma'naviyat, ma'naviylik va ma'rifat, ma'rifatlilikning o'zaro munosabati va nisbati masalasini to'g'ri aniqlab olish ma'naviyat barkamol, komil insonlarni tarbiyalashda, jamiyat ma'naviy – ma'rifiy taraqqiyotida muhim ahamiyatga egadir. Har qanday jamiyatning o'ziga xos ma'naviy ehtiyojlari mavjud bo'lib, ular orasida bilimga bo'lgan ehtiyoj yetakchi o'rinni egallaydi. Chunki jismoniy va ma'naviy sog'lom odam tinmay bilim olishga intiladi.

Ma'naviyati va ma'rifati yuksak kishilargina elim, yurtim deb yashaydi, o'zgalarga himmat – muruvvat ko'rsatishni, yordamga muhtoj kishilarga ko'mak berish va to'g'ri yo'l ko'rsatishni o'zlari uchun baxt deb biladi. Yuksak ma'naviyat va

marifat sohibi bo'lgan kishilar boshiga mushkul ish, qayg'u tushgan kishining mushkilini oson qiladi, qayg'usiga sherik bo'ladi, dardiga malham bo'ladi, hojatini chiqaradi, yetim-yesirlarni parvarish qiladi. Bunday fazilat egasi bo'lgan kishilarda milliy g'urur, milliy iftixor tuyg'usi, oriyat kuchli bo'ladi. Ular o'z millati, el-ulusi manfaati sharafiga himoya qilishni o'zi uchun shon-sharaf deb biladi, Vatan mustaqilligiga xavf tug'lsa, uning himoyasi yo'lida mol dunyosini, jonini ayamaydi, fidoiylilik va qahramonlik namunalarini ko'rsatadi. Yuqoridagilardan kelib chiqib faqat ma'rifatli kishilargina yuksak ma'naviyat sohibi bo'lar ekan degan xulosaga kelish ham unchalik to'g'ri emas. Insoniyat tarixiga nazar tashlasak, ma'naviyatli odamlarning hammasi ham doimo ma'rifatli bo'lavermaganlar. Shu bilan birga ilmiy, ma'rifatli kishilarning ham hammasi yuksak ma'naviyatli bo'lmaganligini ko'rishimiz mumkin. Shunday kishilarga qarata xalqimiz haqli ravishda o'zida chuqur ma'nomazmunni ifoda etgan «Olim bo'libti-yu ammo odam bo'lmabdi», - degan hikmatli iborani ishlatib kelgan. Boshqacha aytganda insonlar borki, olim emas. Olim bo'lmasa-bo'lmas, ammo ma'naviyati yuksak. Olimlar borki, ular inson zotiga loyiq emas. Bunisi og'ir. Ulardan elga, yurtga foyda yo'q. Xalqimiz topib aytganidek, sholi kurmaksiz bo'lmaydi. Bu ibora hayotda kamdan kam uchraydigan ma'naviyati sayoz ayrim ilm ahllariga nisbatangina ishlatib kelingan. Bunday insonlarga nisbatan kishilar nafrat bilan qaragan. Aksincha, ma'naviyat va ma'rifatni o'zida uyg'un mujassam etgan ilm ahllaridan ibrat olganlar, o'z farzandlarini shunday insonlar bo'lib kamol topishini orzu qilganlar. Yuqoridagi ibora bilan birga xalqimiz «Olim bo'lma odam bo'l» iborasini ham ishlatib kelgan. Bunday holat ma'naviyat va ma'rifat bir-birini inkor etadi degani emas. Aksincha, ma'naviyat va ma'rifat o'zaro hamohang, bir-biriga chambarchas bog'liq bo'lgan, bir-birini taqozo etuvchi, inson va jamiyatni kamolotga eltuvchi omildir. Ular bir-birini quvvatlab, o'zaro ta'sirlanib rivojlanib boradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida joriy yilning 19-yanvar kuni ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishi o'tkazildi. Yaqinda bo'lib o'tgan yirik tadbirlar – davlatimiz rahbarining Oliy Majlisga Murojaatnomasi, O'zbekiston yoshlarining birinchi forumi hamda Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan yig'ilishida ma'naviyat yo'nalishidagi dolzarb vazifalar belgilab berildi. Chunki, bu borada yechimini kutib turgan, o'zgarishlar shamoli kirib bormagan masalalar ko'p. Milliy g'oyaning mohiyatini to'liq anglab yetmagan, eski mafkurani tasavvur qilib, bunga yuzaki qaraydiganlar ham yo'q emas. Shu bois Prezident mamlakatimiz mafkurasining asosiy g'oyasini ta'kidlab o'tdi: – Biz yaratayotgan yangi O'zbekistonning mafkurasini ezgulik, odamiylik, gumanizm g'oyasi bo'ladi. Biz mafkura deganda, avvalo, fikr tarbiyasini, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasini tushunamiz. Ular xalqimizning necha ming yillik hayotiy tushuncha va qadriyatlariga asoslangan, – dedi davlatimiz rahbari.

Xulosa o'rnida shuni aytmoqchimanki mustaqil O'zbekiston jahonning eng ma'rifatli mamlakatlari orasida barqaror rivoj topishi, milliy iftixor tuyg'usi bilan yo'g'rilgan, ammo millatchilik va milliy mahdudlikdan holi, hur va erkin fikrlovchi shaxslarni tarbiyalashga interfaol usullardan foydalanib bo'lsa ham hissa qo'shmog'imiz va bu yo'lda tinim bilmay harakat qilmog'imiz kerak. Ma'naviyat va ma'rifat yurtimizning rivojlanishi, o'z fuqarolik pozitsiyasiga ega faol fuqarolarni shakllanishida asosiy vazifalardan birin bajaradi. Ma'naviyatli insongina yurtimizni rivojlantirishi uning taraqqiyotiga o'z hissasini qo'shishi mumkin. Yurtboshimiz tomonidan ma'naviyatni rivojlantirish va uni yoshlar ongiga singdirish, o'z fikriga va so'ziga ega shaxslarni shakllantirish uchun keng imkoniyatlar yaratib bermoqdalar. Biz bundan oqilona foydalanishimiz va yurtimizni yanada rivojlantirish uchun o'z hissamizni qo'shmog'imiz zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Ma'naviyat va ma'rifat asoslari (tuzuvchilar: S. O. Otamurodov va boshqa,) Toshkent, 1998-yil.
2. Imomnazarov ma'naviyat, Milliy ma'naviyatimiz nazariyasiga chizgilar, Toshkent, 1998-yil.
3. Olim, Sultonmurod. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.
4. Абдулла Авлоний. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. –Т.: “Ўқитувчи”, 1992.-Б 22.
5. Муҳаммад пайғамбар қиссаси. Ҳадислар. –Т.: «Камалак», 1991,-Б.61.
6. Абу Ҳамид Муҳаммад Ғаззолий, «Охиратнома». Бухоро, 1992.-Б.12

YANGI O'ZBEKISTONDA BOLALARDA AXBOROT IMMUNITETINI OSHIRISH SOHASIDAGI AMALGA OSHIRILAYOTGAN ISLOHOTLAR

Karimova Dilafruz Ravshanovna

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi
dotsenti, yu.f.d.

Annotatsiya: Mazkur maqolada, axborotlashgan jamiyatda bolalar ma'naviyati, axloqi va ruhiyati salbiy ta'sir etuvchi omillar tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada bolalarni ma'naviy xatarlardan himoyalash va ularda ma'naviy immunitetni rivojlantirish masalalari bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Yoshlar, axborotlashgan jamiyat, axborot immuniteti, zararli axborot, qonun.

Yurtimizda ayni vaqtda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar jarayonini, ya'ni kuchli fuqarolik jamiyati va huquqiy demokratik davlat qurishdek ezgu maqsadimizni aholining asosiy qismini tashkil etuvchi yoshlar ishtirokisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Demokratik jamiyat rivojiga xizmat qiluvchi bir qancha omillar bor. Shulardan biri, hech shubhasiz, yoshlarning huquqiy savodxonligi va ularda zararli axborotlarga qarshi immunitetning shakllanganligidadir. Bugungi axborot asrida kelajak avlodning hali shakllanib ulgurmagan dunyoqarashi, nozik ruhiyatiga ziyon yetkazmasdan voyaga yetkazish mushkul masalalardan biriga aylanmoqda.

Respublikamizda o'sib kelayotgan yosh avlodning ruhiyatiga ta'sir etuvchi turli xil zararli axborotlardan himoyalashning muayyan darajada qonuniy asoslari yaratilgan. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 33-moddasida belgilanishicha, har kim o'zi istagan axborotni izlash, olish va uni tarqatish huquqiga ega, amaldagi konstitutsiyaviy tuzumga qarshi qaratilgan axborot va qonun bilan belgilangan boshqa cheklashlar bundan mustasno [1]. Demak, har bir inson, jumladan bolalar ham o'zlari xohlagan axborotlardan foydalanishlari mumkin, ammo, bu axborotlar ularning barkamol rivojlanishlariga ziyon yetkazmasligi lozim. Shuningdek, Bosh Qomusimizning 81-moddasida, ommaviy axborot vositalari erkinligi va qonunga muvofiq ishlashi ko'rsatilgan. Ular axborotning to'g'riligi uchun belgilangan tartibda javobgardirlar [1].

Mustaqilligimizning ilk kunlaridan qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to'g'risida"gi qonunda yoshlar orasida odob-axloqni buzishga, jumladan zo'ravonlik, hayosizlik va shafqatsizlikni targ'ib qilishga qaratilgan har qanday xatti-harakatlar, "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunining 16-moddasida esa pornografiya, shafqatsizlik va zo'ravonlikni namoyish etuvchi, inson qadr-qimmatini tahqirlovchi, bolalarga zararli ta'sir ko'rsatuvchi va huquqbuzarliklar sodir etishlariga sabab bo'luvchi ommaviy axborot vositalaridan foydalanish, adabiyotlarni tarqatish hamda filmlarni namoyish etishning taqiqlanishi belgilab qo'yilgan. Shu bilan birga ushbu moddada, har bir bola o'zining sog'lig'i, axloqiy va ma'naviy kamol topishiga ziyon yetkazmaydigan axborotni olish huquqi ta'minlangan. Shuningdek, har bir bola har qanday axborotni izlash, olish va tarqatish huquqiga ega, faqat qonunda nazarda tutilgan cheklashlar bundan mustasno [2].

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksining 189-moddasiga ko'ra, pornografik mahsulotlarni tarqatgan, reklama qilgan, namoyish etish maqsadida tayyorlagan yoki O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirgan shaxslar ma'muriy javobgarlikka tortiladi. Shuningdek, uni tayyorlash, tarqatish, reklama qilish va namoyish etish vositalari musodara qilinadi, fuqarolarga eng kam ish haqining ellik baravaridan yuz baravarigacha, mansabdor shaxslarga esa yuz baravaridan bir yuz ellik baravarigacha miqdorda jarima solinadi.

Ushbu Kodeksning 189¹-moddasida esa, zo'ravonlikni yoki shafqatsizlikni targ'ib qiluvchi mahsulotni tarqatish, reklama qilish, namoyish etish maqsadida tayyorlash yoki O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirish, xuddi shuningdek uni tarqatish, reklama qilish, namoyish etish,- zo'ravonlikni yoki shafqatsizlikni targ'ib qiluvchi mahsulotni, uni tayyorlash, tarqatish, reklama qilish, namoyish vositalarini musodara qilib, fuqarolarga eng kam ish haqining ellik baravaridan yuz baravarigacha, mansabdor shaxslarga esa yuz baravaridan bir yuz ellik baravarigacha miqdorda jarima solishga sabab bo'ladi.

Mazkur Kodeksning 184-184²-184³-moddalarida diniy ekstrimizm, separatizm va aqidaparastlik g'oyalari bilan yo'g'rilgan, qirg'in solishga yoki fuqarolarni zo'rlik bilan ko'chirib yuborishga da'vat etadigan yohud aholi orasida vahima chaqirishga qaratilgan materiallarni tayyorlash yoki ularni tarqatish maqsadida saqlash, diniy mazmundagi materiallarni tarqatish maqsadida qonunga xilof ravishda tayyorlash, saqlash, O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirish yoki tarqatish hamda milliy, irqiy, etnik yoki diniy adovatni targ'ib qiluvchi materiallarni tarqatish maqsadida tayyorlash, saqlash va tarqatish hollarida qonunda ko'rsatilgan tegishli jazo choralari qo'llaniladi [3].

O'zbekiston Respublikasi jinoyat kodeksining 130-moddasida belgilanishicha, namoyish qilish yoki tarqatish maqsadida pornografik mahsulotlarni tayyorlash, shuningdek, ularni yigirma bir yoshga to'lmagan shaxslar o'rtasida namoyish qilish yoki tarqatish, shunday harakatlar uchun ma'muriy jazo qo'llanilganidan keyin sodir etilgan bo'lsa, eng kam oylik ish haqining to'rt yuz baravaridan olti yuz baravarigacha miqdorda jarima yoki uch yilgacha axloq tuzatish ishlariga jalb etish bilan jazolanadi [4].

Demak, yuqoridagilardan kelib chiqqan xolda shuni aytish mumkinki, yoshlarni zararli axborotlardan asrashning qonuniy asoslarini mustahkamlash, qo'shimchalar kiritish yoki aynan yosh avlodni barkamol rivojlanishiga ziyon yetkazuvchi axborotlar, ma'naviy tahdidlardan himoya qilishning barcha jihatlarini qamrab olgan yangi qonun qabul qilish bugungi davrning asosiy masalalaridan biri hisoblanadi. Shunda yoshlar ma'naviyatiga tahdid soluvchi xavflarni bartaraf etilgan bo'lardi.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. –T.:O'zbekiston, 2023.
2. “Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni/Mas'ul muharrir A.X.Saidov. - T.: Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi, 2008. - 83 b.
3. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi. – T.: Adolat, 1999. – 378 b.
4. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi: (2008 yil 1 iyulgacha bo'lgan o'zgartish va qo'shimchalar bilan qayta nashri) Rasmiy nashr – O'zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi. - T.: «Adolat», 2008. – 272 b.

YAQIN SHARQ DAVLATLARIDA SIYOSIY-IJTIMOIIY JARAYONLAR VA YOSHLAR MASALALARI

Jo'rayev Ahadjon Ilyosjon o'g'li,
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti tayanch
doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Yaqin Sharq davlatlarida siyosiy-ijtimoiy hayot, ma'naviy jarayonlar va ularda yoshlarning o'rni va roli masalalari xorijiy olimlar va mutaxassislarining

mavzuga oid tadqiqotlari, xulosalari tadqiq qilindi. Mintaqada yoshlar masalalari istiqboliga oid taklif va mulohazalar keltirilgan.

Kalit soʻzlar: yoshlar faolligi, Yaqin Sharq, siyosiy-ijtimoiy va maʼnaviy jarayonlar, yoshlar tashkilotlari, migratsiya, emigratsiya, “arab bahori”

Yaqin Sharq davlatlarida hukmron siyosiy-ijtimoiy, maʼnaviy hayot dinamikasini oʻrganayotgan koʻpchilik tahlilchilar mintaqa aholisini yoshlar ishsizligining yuqori darajasi bilan tavsiflaydi, shuningdek, keskin demografik vaziyat, yoshlarning siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va maʼnaviy hayotidagi beqaror ahvoli yoshlar oʻrtasida tarqalgan norozilik va gʻazabga olib kelganligi xorijiy tadqiqotchilar tomonidan taʼkidlanadi. Dunyo boʻylab siyosatchilar, jurnalistlar va olimlarning arab yoshlarini “marginallashtirish”, “izolyatsiya” va “huquqdan mahrum qilish” haqidagi muzokaralari yoshlar masalasiga eʼtiborni kuchaytirganligi manbalarda keltiriladi. Yaqin Sharqning koʻplab mamlakatlarida yoshlar “arab bahori” va inqilobdan keyingi siyosiy oʻzgarishlarning sababchisi va asosiy aktori sifatida qabul qilinmoqda. Rimdagi Xalqaro munosabatlar instituti katta ilmiy xodimi Silvia Kolomboning taʼkidlashicha, yoshlar siyosatchilar va akademiklar tomonidan mintaqadagi uzoq muddatli oʻzgarishlarning potensial ishtirokchisi sifatida aniqlangan. Shunga qaramay, arab voqealarini yoshlar boshqarayotgandek tasavvur qilish yoshlarga davlatlar hayotida taʼsir oʻtkazishga yordam bermadi, aksincha, teskari oqibatlarga olib keldi - yoshlarning mashhurligini yoʻqotib, ularning jamoat tuzilmalaridan, muassasalardan tizimli ravishda ajratib qoʻyilishiga olib keldi. Bundan tashqari, italiyalik tadqiqotchining taʼkidlashicha, yoshlarga “inqilobiy oʻyinchilar” emas, balki kattalar va ular boshchiligidagi tashkilotlarning markaziy rolini yetarlicha baholamaslikka olib keldi, ular nafaqat yoshlar, balki butun jamiyat manfaatlarini ham hisobga oladi.[1].

Yoshlar guruhlar va tashkilotlari, albatta, soʻnggi voqealarda muhim rol oʻynadi, lekin ular kasaba uyushmalari, dehqonlar harakati, siyosiy partiyalar, diniy tashkilotlar kabi kengroq harakatlarning bir qismidir. Silvia Kolombo “yoshlar imkoniyatlarini kengaytirish” va aholining umumiy turmush sharoitini yaxshilash istiqbollari baholashda aynan shu harakat va tashkilotlar eʼtiborga olinishi lozimligiga eʼtibor qaratadi. “Arab bahorining birinchi toʻlqinidan besh yil oʻtib, bu hodisaga oid koʻplab savollar tugʻildi.

Yaqin Sharq mamlakatlaridagi yoshlar faolligi hali ham ochilmaganligicha qolmoqda”, mintaqaviy hukumatlarning siyosiy dasturlarining yoshlarni jamiyatdan chetlashtirish yoki qoʻshishga taʼsirini hisobga olgan holda, bu mintaqada yoshlar bilan ishlash, birinchi navbatda, aniq haqiqatni tan olishni talab qiladi yaʼni, yoshlar turli xil toifani tashkil qiladi. Turli ijtimoiy, madaniy, sinfiy, gender va etnik guruhlariga mansub yoshlar turli ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlarni ifodalaydi. Ular ehtiyojlar, turli gʻoyalar va tajribalar va, qoida tariqasida, turli yoʻllar bilan harakat qiladi. Yaqin Sharq mintaqasining alohida mamlakatlaridagi voqealar ham katta darajada farqlanadi (turli

siyosiy dasturlar, tashqi yordamning turlari va hajmlari). Arab yoshlarining kelishilgan xalqaro tavsifi yoʻqligiga qaramay, Silvia Kolombo asosan yosh guruhlariga (15-29 yosh) asoslangan. Mintaqadagi koʻplab mamlakatlarda yoshlar qattiqqoʻl arab rejimlariga qarshi chiqqan turli aktorlar, jumladan, kattalar orqasida dvigatel va birlashtiruvchi omilga aylandi. Pul topish, rivojlantirish, oila boqish yoʻlida bilim olgan yoshlar bu yolda koʻplab qiyinchiliklarga duch kelishadi. Bu, birinchi navbatda, ijtimoiy chetlanish - yoshlarni jamiyat hayotida toʻliq ishtirok etishdan himoya qilish, resurslarni (taʼlim, uy-joy, bandlik, sogʻliqni saqlash, fuqarolik faolligi, saylov huquqi) olishda huquq va imkoniyatlarni tizimli ravishda blokirovka qilish jarayonidir. Silvia Kolomboning fikricha, ijtimoiy chetlanish tushunchasi arab bahori voqealari ortida turgan sabablarni taʼkidlaydi. Qonunlar, siyosatlar yoki dasturlar, shuningdek, ustun boʻlgan qadriyatlar, eʼtiqodlar va institutlar maʼlum kuchli guruhlar foydasiga boshqalar hisobiga tizimli ravishda ishlashi mumkin [2]. Yoshlarga kelsak, ularning jamiyatdan chetlanishi koʻpincha buning mahsuli boʻlib xizmat qiladi.

Berlin Mustaqil universiteti qoshidagi Yaqin Sharq va Shimoliy Afrika tadqiqotlari markazining ilmiy xodimi Nadin Xani Abdulla Misrdagi ijtimoiy-siyosiy oʻzgarishlarga masʼul bolganlar haqida mahalliy darajada yoshlar faolligining cheklanishi nuqtai nazaridan fikr yuritadi. Nadin Abdulla Yevropaning EuroMeSCo dasturi doirasida yaratilgan Muqobillar uchun Arab Forumi (Arab Forum For alternatives) doirasida tadqiqot olib boradi.

Forum arab mintaqasidagi islohot masalalari bilan qiziqqan ekspertlar, faollar va tadqiqotchilar oʻrtasida oʻzaro hamkorlik uchun maydon yaratishga qaratilgan. Forum xilma-xillikni hurmat qilishning ilmiy tamoyillariga asoslanadi, mintaqa davlatlari dunyosida demokratik qadriyatlar doirasida siyosiy va ijtimoiy oʻzgarishlarning muqobil variantlarini taklif qilishga intiladi.

2011-yil fevralida Misr prezidenti Husni Muborak isteʼfoga chiqqanidan soʻng, 25- yanvar qoʻzgʻolonini qoʻzgʻatgan yoshlar harakati mamlakat siyosiy sahnasida muhim rol oʻynay boshladi [3]. Yoshlar davlat ichida siyosiy taʼsir oʻtkazishga intilgan holda, “Adolat, erkinlik va qadr-qimmat” shiorida ifodalangan inqilob maqsadlarini himoya qilishga daʼvo qilgan turli tashkilotlarga birlashib, yangi tizimga (Misr davlat boshqaruvi tizimi) qoʻshilishni talab qildi.. Shu bois Misr yoshlarining arab qoʻzgʻolonlaridan keyingi faoliyati ilmiy doiralarda keng eʼtiborni tortgan boʻlsa, ajabmas. AQShning Prinston universitetining siyosatshunoslik fanlari boʻyicha professori Amani Jamalu Maykl Xofman bilan birgalikda yoshlar va “arab bahori”ning tafovutlari va umumiy xususiyatlarini oʻrganishga bagʻishlangan ishlarida[4] arab yoshlarining hozirgi ahvolini tahlil qilish va shu asosda ularning noroziligi sabablari va siyosiy xatti-harakatlar shakllarini tushunishga harakat qilishadi. Emma Merfi, ingliz Durham universiteti professori[5], arab yoshlarini ijtimoiy kategoriya emas, balki hodisa deb hisoblaydi. Tadqiqotchilarning katta qismi misrlik yoshlarni faollar

(kiberfaoliyat) tomonidan jamoatchilikni safarbar qilish uchun ijtimoiy mediadan foydalanish orqali vosita sifatida ko‘rishadi[6]). Boshqalar esa ko‘proq Misrdagi yoshlarning siyosiy sadoqat dinamikasiga[7], shuningdek, 25-yanvardan oldingi voqealarga[8]) e’tibor qaratishgan.

Misrdagi kuchlar muvozanatining tez o‘zgarib borishi yoshlar harakatlarini g‘alaba qozonish va davlat ichida ta’sir kuchini oshirish uchun strategiya va taktikalarini o‘zgartirishga majbur qildi.

Umuman olganda, 2011-yildan keyin Misr yoshlar harakati haqiqatan ham turli maqsadlar va strategiyalarga ega bo‘lgan ko‘plab guruhlariga bo‘lindi, shu sababli arab qo‘zg‘olonlaridan keyin yoshlar bilan ishlash uchun uchta strategik yo‘nalish shakllandi: 1). “inqilobiy” talablarga ega bo‘lgan faol yoshlarga bosim o‘tkazish maqsadida “ko‘cha siyosati” ni olib borish; 2) yoshlarni siyosiy tizimga jalb etishga yondashuvni bosqichma- bosqich o‘zgartirish, yangi ijtimoiy-siyosiy makonlarni bosqichma-bosqich “mustamlaka qilish” uchun yangi ijtimoiy tuzilmalar yaratish; 3) yangi siyosiy rejimdagi yoshlar ittifoqini tuzish. Nadin Abdulla uchta Misr yoshlar tashkiloti, ularning strategiyalari va ular duch keladigan muammolarga e’tibor qaratdi: 1) Misr Munisipalitetlari Fronti (FME) (jabhat almahalliyyaat almisriyya); 2) Al-Dokka va Al-Aguza (MDA) munisipalitetlari (mahliat Al- Dokka Val Aguza); 3) Ard Al Livaa (PCAL) koalitsiyasi (el-i’tila’af al-sha’by le-ard al- livaa). Birinchi harakat Misr Respublikasi bo‘ylab tarqalgan bo‘lsa, ikkinchi va uchinchi harakat El Gizada joylashgan. Yoshlar hokimiyatga (munitsipalitetlarga) bosim o‘tkazish uchun faol bo‘lishga, o‘z navbatida, xalq oldida javobgarlikni o‘z bo‘ynilariga intilishdi.

Nima uchun yoshlar munisipalitetlar bilan ishlashni tanladilar? Yosh misrliklar shahar hokimiyati institutlarini aholi bilan aloqada bo‘lishning muhim kanali sifatida ko‘radilar, chunki ular fuqarolarning kundalik muammolari, ijtimoiy xizmatlar va infratuzilmaga (elektr energiyasi, suv, yo‘llar) bo‘lgan ehtiyojlari bilan shug‘ullanadilar. 2011-yildagi qo‘zg‘olondan keyin mahalliy kengashlar tarqatib yuborilgani va natijada hokimiyatga ega bo‘lgan biron bir organning yo‘qligi sababli munitsipalitetlar bilan ishlash ayniqsa muhim bo‘ldi.

Nadin Abdullaning fikricha, Yevropa Ittifoqi va fuqarolik tashkilotlari Misr yoshlarini ikki yo‘l bilan qo‘llab-quvvatlashi mumkin: 1) Misr yoshlar yetakchilariga mahalliy kengashlar faoliyati, demokratik partiyalar faoliyati va yetakchiligi haqida texnik bilim olishni taklif qilish; 2) Yevropa siyosiy partiyalari va ularning misrlik hamkasblari o‘rtasida ta’lim almashinuvini tashkil etish.

Umar Shabaa, Falastin strategik tadqiqot guruhi (Pal-Think) direktori, arab bahori nuqtai nazaridan Falastin yoshlar harakati oldida turgan muammolar va ustuvorliklarni ko‘rib chiqadi. “Arab bahori” Misr va Yaqin Sharq mintaqasining boshqa mamlakatlariga tarqalgunga qadar ham butun Falastin xalqi, xususan, Falastin yoshlari barcha xalqlar orasida eng faol bo‘lgan[9].

Ular “arab bahori” uzoq kutilgan Falastin mavqeini mustahkamlash vositasiga aylanishiga hissa qo‘shishiga umid qilishgan. Ammo Falastin yoshlari ichki qarama-qarshilik bilan haddan tashqari “mashg‘ul” edi va “arab bahori” ularning umidlarini oqlamadi.

Falastinliklar tez orada Tunisda ham, Misrdagi Tahrirda ham (Ozodlik maydonida) Falastin arab bahorining birinchi ustuvor yo‘nalishlaridan biri emasligini yuqori darajadagi umidsizlik bilan qayd etdilar. Oxir oqibat, falastinliklar “inqilob”ning dastlabki bosqichlarida arab mamlakatlari o‘z xalqlarining muammolari va talablariga (iqtisodiy va ijtimoiy tenglik, demokratiya, adolat) e‘tibor qaratishlari kerakligini tan oldilar. Falastinliklar bu talablar bajarilgach, navbat mamlakatga to‘laonli davlatchilik kelishiga umid qilishgan. Falastinliklar asosiy arab davlatlari, ayniqsa Misr va xalqaro hamjamiyatning yordamisiz siyosiy huquqlarga erishish uchun o‘zlarining cheklangan imkoniyatlarini yaxshi bilishadi. Shu bilan birga, arab bahorining boshqa mamlakatlarida bo‘lgani kabi, Falastin yoshlarining siyosiy va ijtimoiy ufqlari siyosiy erkinliklarning yo‘qligi va keng tarqalgan ishsizlik bilan cheklangan edi.

Umar Shabaa falastinlik yoshlarning harakatlarini va ularni safarbar qilish shakllarini batafsil ko‘rib chiqadi. Falastinlik yoshlar “arab bahori” voqealarini diqqat va hayrat bilan kuzatdilar. Biroq, yoshlar o‘rtasidagi xatti-harakatlarning bir-biriga mos kelmasligi, yagona xulq-atvor modelining yo‘qligi sababli ular o‘z maqsadlariga erisha olmadilar. Umar Shabaaning yozishicha, Falastin yoshlari o‘rtasida ko‘ngilsizlik va zo‘ravonlikning avj olishi, pirovardida, siyosiy jarayonning boshi berk ko‘chaga kirib qolgani fonida individual va jamiyat radikallashuviga qaratilgan xavfli tendensiyaning ko‘rsatadi. Misrdagi voqealar ayniqsa Falastin yoshlarini tashvishga soldi. 2015-yil sentabr oyida Falastin Tadqiqot Markazi (PCPSR) so‘rov o‘tkazdi, natijada G‘arbiy Sohil va G‘azo sektoridagi falastinliklarning 80 foizi Falastin endi “arab bahori”ning asosiy nishoni emas, deb hisoblagan[10]. Yoshlar boshqa arab davlatlaridagi inqilobdan nusxa ko‘chirmay, mamlakatdagi vaziyatni yaxshilashning boshqa yo‘llarini izlay boshladilar. Pal-Think falastinlik yoshlar bilan madaniyat va ma‘naviyat, ta‘lim va muloqot dasturlari kabi ko‘plab sohalarda ishlagan. Markaz Falastin yoshlari va Yevropa Ittifoqi vakillari o‘rtasida hamkorlik shakllarini muhokama qilish uchun bir necha uchrashuvlar tashkil qildi.

Umar Shabaaning yozishicha, yoshlar o‘zlari va falastinliklarning kelajak avlodlari uchun yaxshiroq kelajakni shakllantirishda faol bo‘lishlari kerak. U Falastin yoshlar harakatini birlashtirish bo‘yicha aniq qadamlarni taklif qiladi: 1) ta‘lim muassasalarini transformatsiya va modernizatsiya qilish (shu jumladan, tashqi hamkorlar, xususan, Yevropa Ittifoqi ko‘magida); 2) G‘azo sektori va G‘arbiy Sohildagi barcha universitetlarda talabalar kengashi saylovlarini amalga oshirish; 3) yangi munisipal saylovlarni joriy etish; 4) fikr erkinligi va yoshlar harakatlarini

qo'llab-quvvatlash. Shu bilan birga, Umar Shabaaning ta'kidlashicha, Falastin yoshlar harakatini birlashtira oladigan strategiyani muhokama qilish kerak, ya'ni: uning siyosiy guruhlarining birortasiga munosabatidan qat'iy nazar, bag'rikeng, institutsional demokratiyani qo'llab-quvvatlovchi, nufuzli, vatanparvar yoshlarni tarbiyalash. Falastinning siyosiy hayotida, "Pal-Think" markazi ko'plab yoshlar guruhlari bilan seminar o'tkazdi. Seminarda yosh ishtirokchilar Falastin yoshlar harakat(lar)ining asosiy maqsadi yoshlarning siyosiy hayotda faol ishtirokini ma'naviy rag'batlantirish va birlashtirishning demokratik usullarini ilgari surish bo'lishi kerak degan fikrga kelishdi.

Berlin Germaniya taraqqiyot institutining katta ilmiy xodimi Izabel Shefer Tunis misolida Yevropa Ittifoqi siyosatining arab yoshlarining "nozik" ehtiyojlariga yondashuvlarini ko'rib chiqadi[11]. 2011-yildagi arab qo'zg'olonlarining ijtimoiy noroziliklarida yoshlar asosiy ishtirokchilardan biri bo'lgan. O'shandan beri mintaqada yosh avlodning ahvoli yaxshilanmadi, ko'plab mamlakatlarda esa yanada yomonlashdi (Liviya, Suriya, Yaman), Tunisda boshlangan arab qo'zg'olonlari va bu demokratik o'tish jarayoni hali ham davom etayotgan yagona davlat ekanligini hisobga olsak, Tunis ishi ayniqsa ochib beradi. Tunis yoshlari 2010-2011 yillardagi inqilobiy bosqichda ayniqsa faol bo'lgan, ammo bugungi kunda ko'plab yoshlar inqilob natijalaridan hafsalasi pir bo'lgan. Izabel Shefer o'z asarida savollarga javob izlaydi: "Nega 2011-yildan keyin bu sodir bo'ldi va bugungi kunda yoshlarning pozitsiyasi qanday? Ularning intilishlari va siyosiy talablarini qondirish uchun nima qilindi? Jahon hamjamiyati yosh avlodni qo'llab-quvvatlash uchun yana nima qila oladi?"

Muallif yoshlarning "klassik" huquqlarini (mehnat, ta'lim, madaniy almashinuv) ta'minlashdan tashqari, Tunis yoshlariga "sensitiv yondashuv" (yoshlarga nisbatan sezgir yondashuv) zarurligini qayd etadi. Yoshlarga nisbatan sezgir yondashuvni ko'rib chiqish uchun esa tunislik yoshlarning intilishlari va muammolarini aniqlash kerak. Dunyoning ko'pgina boshqa mamlakatlarida bo'lgani kabi, Tunisda ham yosh avlod bandlik, ta'lim, ma'naviyat, o'z harakatchanligi, erkinligi, adolati, shaxsiy rivojlanishi, ishtiroki va tan olinishiga intiladi.

Arab yoshlari emigratsiyasining iqtisodiy sabablari bilan bir qatorda boshqa omillar ham bor: radikal mafkuraviy qarashlar, tarmoq aloqalari, kontrabanda va qul savdosi[12]. Ko'pgina hollarda, migratsiya qaroriga bir qator omillar ta'sir qiladi. Va ularning barchasi Tunis inqilobidan oldin mavjud bo'lgan, ammo 2011 yilda ro'y berishi bilan kuchaygan.

Yosh avlodning navbatdagi talabi Tunisning siyosiy hayotida ishtirok etish edi. Ularning ko'pchiligi mamlakatning tez o'zgarishi va yoshlarni siyosatga siyosiy va iqtisodiy qo'shilishi orqali darhol yaxshilanishi haqida idealistik umidlarga ega edi. Ammo Ben Ali rejimi qulaganidan besh yil o'tib, "o'tish jarayoni" yosh faollarning umidlarini oqlamadi. Siyosiy tuzilmalarda yoshlar hali ham kam. "Arab bahori"

natijalarini sarhisob qilar ekanmiz, shuni ta'kidlash mumkinki, o'sha voqealar ishtirokchilarining ko'pchiligi "arab inqilobi"dan hafsalasi pir bo'lib, siyosatdan ketishdi. Fuqarolik jamiyati tashkilotlari soni ortib borayotganiga qaramay, ushbu tashkilotlarda haqiqatda faol bo'lgan yoshlar soni cheklanganligicha qolmoqda. Yosh avlod yangi yoki sobiq siyosiy elita tomonidan tushunilganini his qilmaydi. Inqilob hal qilinmadi, balki yoshlar harakati, dunyoviy va diniy qatlamlar, radikallar va konservatorlar, shahar va qishloq yoshlarining turli manfaatlari o'rtasida yangi ziddiyatlar va bo'linishlarga sabab bo'ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Nadine A. The Quest for Accountability and Socio-Political Change in Egypt: Repertoires of Actions and Challenges for Youth Activism at the Local Level http://www.iai.it/sites/default/files/euromescostudy_2.pdf
2. Browne E. Drivers of Irregular Migration in North Africa. GSDRC Helpdesk Research Report 1271. Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham, 2015. <http://www.gsdrc.org/publications/drivers-of-irregular-migration-in-north-africa/>
3. Burson-M. 7th Arab Youth Survey 2015. Penn Schoen Berland (PSB), on behalf of Burson-Marsteller, 2015. <http://www.burson-marsteller.ch/what-we-do/our-thinking/7th-annual-asdaa-burson-marsteller-arab-youth-survey-2015/?lang=en>
4. Colombo S. Youth activism, government policies and the role of the EU // «Youth activism in the south and east Mediterranean countries since the arab uprisings: challenges and policy options» / European Institute of the Mediterranean, Febr. 2016. P. 7–27. <http://www.iai.it/en/pubblicazioni/youth-activism-south-and-east-mediterranean-countries-arab-uprisings>
5. Herrera L. «Youth and Citizenship in the Digital Era: A view from Egypt»/ Harvard Educational Review 82(3), 2012. <https://www.learntechlib.org/p/74733>
6. Natter K. Revolution and Political Transition in Tunisia: A Migration Game Changer? // Migration Policy Institute, 2015. <http://www.migrationpolicy.org/article/revolution-and-political-transition-tunisia-migration-game-changer>
7. Kabeer N. Social Exclusion, Poverty and Discrimination. Towards an Analytical Framework. IDS Bulletin, 31(4). P. 83–87.
8. Lynch M. Revolution in the Arab World: Tunisia, Egypt, And the Unmaking of an Era // Foreign Policy Magazine, 2011 r., Roberts H. The Revolution that Wasn't. London Review of Books, 35(17), 2013 r. <http://foreignpolicy.com/2011/02/24/revolution-in-the-arab-world/>
9. Murphy E. «Problematizing Arab Youth: Generational Narratives of Systemic Failure»/Mediterranean Politics 17(1), 2012. <https://www.dur.ac.uk/sgia/profiles/?mode=pdetail&id=490&sid=490&pdetail=77667>
10. Sika N. Youth Political Engagement in Egypt: from Abstention to Uprising // British Journal of Middle Eastern Studies. 39(2). 2012. https://www.academia.edu/1905972/Youth_Political_Engagement_in_Egypt_From_Abstention_to_Uprising

MADANIYATLAR QORISHUVINING JAMIYAT MA'NAViy HAYOTIGA TA'SIRI

Mirazimova Gulbahor O'ktamovna
Jizzax davlat politexnika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada, globallashuv jarayoning shiddatli to'liqlaridan himoyalashda ma'naviy-ma'rifiy ishlar jarayonini qayta isloh qilish, talaba-yoshlarda mafkuraviy immunitetni tarbiyalash va shakllantirish texnologiyalarini ishlab chiqish zarurati xususida fikr-mulohazalar bildirilgan.

Kalit so'zlar: Jamiyat ma'naviyati, madaniyatlar qorishuvi, ommaviy madaniyat, mafkura, madaniyat, ma'naviyat, milliylik, amerikalashuv, axloq normalari va tahdidlar, aql markazlari.

Bugungi kun fan, madaniyat va ta'lim sohalarida ham katta o'zgarishlar amalga oshirilmoqda, islohotlarning sur'atlari tobora jadallashmoqda. Biroq, axborotlar asri talablariga muvofiq o'zgarayotgan hayotimiz ehtiyojlari jamiyat oldiga yangidan-yangi vazifalarni ko'ndalang qilib qo'ymoqda. Bu muammolarga qarshi turish uchun endi bizga aql markazlari faoliyati suv va havodek zarur bo'lib bormoqda.

Hozirgi globallashuv sharoitida "ommaviy madaniyat" mafkuraviy tayziqlarning eng kuchli, odamlar tafakkurini o'z izmiga solishning o'ta nozik unchalik sezilmaydigan kuchli quroliga aylanib bormoqda. Madaniyat, san'at, fan va ta'lim hozirgi kunda ayrim davlat va tashkilotlar tomonidan mafkuraviy ta'sir o'tkazish va ma'naviy-madaniy ekspansiya (yoyish, kengaytirish)ni amalga oshirish vositasiga aylanmoqda. Turli mamlakatlarda namoyish etilayotgan kino, videofilm va shou-biznes namoyishlarining to'rtinchi qismi Amerika mahsulotiga to'g'ri keladi. G'arb davlatlari tomonidan ijtimoiy hayotda madaniyat, san'at, ta'lim va fan xizmatlari bozorini monopoliyalashtirishga intilishini globallashuv jarayonlarini keltirib chiqarayotgan jiddiy tahdidlar qatoriga qo'shish mumkin. Bu masalada ayniqsa, Amerikaliklar faol harakat qilmoqda. Bu masalarga nafaqat, Sharq mamlakatlari, balki dunyoqarashi, yashash tarzi, qadriyatlari yaqin bo'lgan Yevropa davlatlari ham ijtimoiy hayotning barcha sohalarini "amerikalashtirish"ga qarshilik ko'rsatayotgani buni tasdiqlaydi. Kundalik hayotimizda tez-tez uchrab turadigan "Ommaviy madaniyat" deb nom olgan xalqimiz tasavvurlariga, tarixiy-madaniy an'analarga, sharqona odob, axloq normalariga zid qarashlar, pornografik asarlar, siyqa san'at va g'ayriaxloqiy asarlar bugun milliy madaniyatlarga, milliy o'zlikni anglashga katta xavfga aylanib bormoqda. Haqiqatdan ham hozirgi kunda "ommaviy madaniyat" televideniya keng o'rin olishga intilmoqda. Televideniya esa hammamizga ma'lumki bugun nafaqat ommaviy axborotni tarqatish vositasi, balki u insonlarga ijtimoiy ongini va estetik didni shakllantiradi. Bundan tashqari, o'zicha kishilarda duch kelayotgan ijtimoiy muammolarni "yechishga" yordam beradi, u kishilarni hayot tashvishlaridan, aniqrog'i, ijtimoiy muammolardan chalg'itadi, ularning uyi, hayolini yengil-yelpi, gomo seksual syujetlarga qurilgan dasturlari, ko'rsatuvlari bilan band qilib qo'yadi. Masalan, kishi qanchalik qashshoq, kambag'al bo'lsa, televideniya shunchalik ko'p bog'lanadi, hayotiy muammolarini televideniya orqali hal etishga (Eskeypizim-"yessare") moyil bo'ladi [3]. Endi "ommaviy madaniyat" masalasiga chuqurroq nazar soladigan bo'lsak, u hozirgi kunda madaniy globallashuvning,

madaniy ekspansiyaning, qolaversa, mafkuraviy tazyiqning eng xavfli quroliga aylanib bormoqda. Shuni e'tiborga olish lozimki "ommaviy madaniyat"da milliy qadriyat, milliy xususiyat va milliy tarixga asos yo'q. U milliy madaniyat, milliy an'ana, milliy xarakter yoki milliy mintalitet hamda milliy manfaat nima ekanligini bilmaydi. "Ommaviy madaniyat" ning mohiyati va uning xavfli jihatlari haqida fikr yuritishdan avval bir tushunchaga muayyan aniqlik kiritish zarurdir. Chunki "Ommaviy madaniyat"ning turli olim va mutaxassislar tomonidan turlicha talqin etilmoqda. Bu borada olim U.Saidov o'zining "Globallashuv va madaniyatlararo muloqot"deb nomlangan asarida ularni umulashtirgan holda quydagicha ifodalaydi:

-“Ommaviy madaniyat” – xalq madaniyati urf-odatlar, marosimlari, san’ati va sh.k ifodalovchi tushuncha.

-“ Ommaviy madaniyat” OAVning rivoji bilan bog‘liq hodisa.

-“Ommaviy madaniyat “ ishlab chiqarish, “ko‘ngil ochish industriyasi” tomonidan yaratilgan, omma iste’moliga mo‘ljallangan madaniyatning sayqallashtirilgan namunalari ko‘rinishidagi salbiy hodisalardir [2].

Shu o‘rinda O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining quyidagi fikrlari e’tiborimizni tortadi: “Tabiiyki, “Ommaviy madaniyat” degan niqob ostida axloqiy buzuvchilik va zo‘ravonlik, individualizm, egotsentrizm g‘oyalarini tarqatish, kerak bo‘lsa, shuning hisobidan boylik ortirish boshqa xalqlarning necha ming yillik an'ana va qadriyatlari, turmush tarzini ma'naviy negizlariga bepisandlik, ularning qo‘porishga qaratilgan xatarli tahdidlar odamni tashvishga solmay qo‘ymaydi”[1].

Hozirgi sharoitda globallashuv bilan bog‘liq ba’zi jarayonlar, ayniqsa, “ommaviy madaniyat” salbiy hodisa, milliy qadriyatlar va ananalar bilan bog‘liq madaniyatga qarshi sifatida namoyon bo‘layotgani, aslida esa bunday jarayonlarga “olomon madaniyati” deb atasak to‘g‘ri bo‘ladi. Shu jihatdan olim U.Saidov o‘zining asarida amerikalik olim P.Byukenenning quyidagi fikrlarni keltiradi: “Amerikacha mafkuralashgan davlatda o‘z yangi aqidalarini armiya va politsiya orqali emas, ommaviy madaniyat inkvizitorlari yordamida jahonga singdirilayotgan “yumshoq tiraniya” ga aylangan”. “Bugungi kunda ommaviy axborot vositalari (OAV), televidenie madaniyatni” [3] olomonlashtirishning asosiy vositasi va manbai bulib xizmat qilmoqda. Bu avvalo, “odamlarning haqiqatda vaqti bo‘lgan, qayg‘u va xursandchiliklarini ifodalagan, ularni qiziqtirgan har qanday muammoni tovarga, bir qolipga solgan ko‘ngilxushlikka aylantirilishida namoyon bo‘ladi”[4]

Dunyoning hozirgi kundagi xalqaro aloqalarida, adabiyotlar va jahondagi o‘zaro muloqotlarda “madaniyat iqtisodiyoti”, “madaniyat industriyasi” kabi tushunchalar ko‘p qo‘llanilmoqda. Jahon miqyosida transmilliy korporatsiyalarning paydo bo‘lishi va ularning faoliyati keng yoyilishi natijasida milliy ishlab chiqarishning keng tarqalishi va milliy mahsulotlarning jahon bozoriga chiqishi, masalan, Turkiyada ishlab chiqarilgan “Mercedes”, Xitoyda ishlab chiqarilgan yapon texnikasi, butun jahonni

egallagan “Makdonald”, “Koka-kola” kabi hodisalar mazkur tushunchalar doirasida bo‘lib, “ommaviy madaniyat” ni nusxalab ko‘paytirish va u orqali dunyoda hukmronlik qilish vazifalarini o‘tamoqda. Bu ham esa madaniyat ramzlari va madaniy axborotni ommaviy ishlab chiqarish bo‘yicha “global madaniyat” ning shakllanishiga olib keladi.

Biz “ommaviy madaniyat”ning qay darajada rivojlanayotganligi uning insonlar, ayniqsa yoshlar ongiga ta’siri masalalarini ko‘rib chiqdik, uni ba’zi ko‘rinishlari haqida to‘xtaldik. Endi “ommaviy madaniyat”ning o‘zi yana qanday ko‘rinishlari mavjud degan savol tug‘iladi. Bularga quyidagilarni ketirish mumkin, jumladan: kino va videofilmlar, teatr, adabiyot va san’at (rassomchilik, tasviriy san’at, haykaltaroshlik, musiqa va boshqalar.), matbuot va televideniya (ommaviy axborot vositalari), kiyinish madaniyati (modalar ko‘riklari), ovqatlanish madaniyati (ovqatlanish tarzining bir xillashuvi), Internet va hokazolarni keltirish mumkin. Bu ko‘rinishdagi “ommaviy madaniyat”larni rivojlanib borayotganligi, avvalambor, dunyoda “hukmronlik qilish maqsadida harakat qilayotgan davlatlarning shaxsiy manfaatlarini qondirish uchun mafkuraviy maqsadlarni amalga oshirish bilan bog‘liqdir.

O‘z-o‘zidan ayonki, kuchli davlatlar o‘z hayotiy, avvalo, madaniy ramzlarini himoya qilish uchun barcha vositalarni ishga soladi, o‘z “yashash tarzlarini” va madaniyatlarini boshqa hududlarga yoyish kabi, boshqacha aytganda, madaniy ramzlar intervensiyasi orqali dunyoni o‘z ta’siri ostiga olishga harakat qiladi. O‘z navbatida, madaniy unifikatsiyalash, madaniy rang-baranglikni inkor etishga bo‘lgan harakatlar madaniy identifikatsiyalash, ya’ni madaniy o‘ziga xoslikni saqlab qolishga intilishni yuzaga keltirmoqda.

Globalashuv jarayonidagi “ommaviy madaniyat”ning iste’molchilik jamiyatining madaniyati esa asosan yodda saqlash bilan emas, esdan chiqarish bilan bog‘liq” hodisaligi bilan belgilanadi. Birinchi Prezident I.Karimovning “...inson uchun tarixdan judo bo‘lish-hayotdan judo bo‘lish demakdir”[5] degan so‘zlarining chuqur ma’nosi yanada ravshanroq ayon bo‘ladi. Afsuski, hozirgi davrda G‘arbdagi odamlarning turmush darajasiga havas bilan qarab, unga intilish kerak bo‘lgan andoza sifatida qaraydigan insonlarimiz, ayniqsa, yoshlarimiz kudan kun ortib bormoqda. Bundan maqsad-yoshlarda o‘zlari uchun kerakli dunyoqarash va madaniyatni shakllantirish, xalqlarni milliy ma’naviy-madaniy negizlardan ajratish hamda odamlarni yagona markazdan boshqariladigan dunyoni shakllantirishning “xom ashyo” siga aylantirishdan iboratdir. Yoshlarning ma’naviy dunyosini “ommaviy madaniyat” ko‘rinishidagi mafkuraviy xurujlardan himoya qilish bilan bog‘liq muammolarni o‘rganish asnosida bunday xavf-xatarlarni oldini olish uchun quyidagi masalalarga e’tibor qaratish lozim:

- insonlar kerakli hajm va darajadagi ma’naviy-axloqiy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishlari;

- ta'lim-tarbiya bilan shug'ullanuvchi barcha insonlar faoliyatlari jarayonida ma'naviy-axloqiy muammolarni hal etish malakasiga ega bo'lishlari;
- ma'naviy-axloqiy ta'limni boshqaruv tizimi kadrlarning kasbiy ta'limi va malakasini oshirishning zarur tarkibiy qismiga aylantirilishi;
- boshqaruv kadrlarning ma'naviy salohiyatini baholashning aniq mezonlarini ishlab chiqish hamda rahbar kadrlarni tanlash, joy-joyiga qo'yish va lavozimga tayinlashda amaliy qo'llash ishlarini yo'lga qo'yishni talab etmoqda.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki globallashtiruv sharoiti har qanday insonlar oldida o'z faoliyatini mahalliy, hududiy talab va ehtiyojlar bilan globallashtiruv jarayonlari taqozo etayotgan tamoyillarni muvofiqlashtirgan holda tashkil etishni hamda jamiyatni ma'naviy yemirilishdan himoya qilishga yo'naltirilgan ishlarni izchillik bilan targ'ibotning yangicha ko'rinishlarini ishlab chiqish va ommaga aql markazlari orqali singdirib borishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2018. –Б.27
2. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008. –Б.117.
3. Қўчқоров В. Миллийлигимизни англаш ва ижтимоий сиёсий жараёнлар. –Т.:Академия, 2007. –289 б.
4. Саидов .У Глобаллашув ва маданиятлараро мулоқот. Тошкент -2008
5. Каримов И.А. Маънавий юксалиш йўлида . Т. Ўзбекистон, 1998. 432б.
6. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008.
7. Аннан К. Доклад тысячелетие. –М., 2002.
8. Глушко Р.И. Запатное телевидение и “массовая культура”. –М.:МГУ, 1991.
9. <http://www.soc.pu.ru>
10. <http://www.ziyo.uz>
11. <http://www.refirat.uz>

IMOM ABU MANSUR MOTURIDIY MA'NAVIY MEROSINING TADQIQI – DUNYO OLIMLARI NIGOHIDA

Adashova Maxsuma Maxmudboyevna,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada aqida va kalom ilmining sultoni Imom Abu Mansur Moturidiyning buyuk shaxsiyati va ilmiy merosini o'rganish bo'yicha dunyo olimlari tomonidan olib borilgan ilmiy faoliyat natijalari va ularning tahlili bo'yicha ma'lumotlar beriladi. Xususan, turkiyalik olimlar tomonidan Imom Moturidiyning falsafiy merosini tadqiq etish bo'yicha amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar to'g'risidagi ma'lumotlar tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Imom Abu Mansur Moturidiy, kalom ilmi, aqida ilmi, falsafiy meros, moturidiya ta'limoti, akademik ishlar, xronologik tahlil.

Kalom ilmining Samarqand maktabini yaratgan mashhur hidoyat imomi Abu Mansur Moturidiy yetuk mutakallim va mufassir sifatida jahon sivilizatsiyasi tarixiy taraqqiyotiga munosib hissa qo'shib, o'zidan o'chmas iz qoldirgan Movarounnahrlik olim hisoblanadi. Imom Moturidiy 870-944 yillar oralig'ida Abbosiy halifalardan Mutavakkil hamda Movarounnahrdagi buyuk Somoniylar sulolasi hukmronligi davrida o'z faoliyatini olib borgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Imom Abu Mansur Moturidiy hamda Moturidiylik ta'limotining allomalarini xotirlab, shunday ta'kidlagan edi: "Moturidiya ta'limoti ilm egallash jarayonida bag'rikenglik g'oyasi asosida inson aql-zakovatining o'rni va ahamiyatiga yuksak e'tibor qaratadi. Bu, o'z navbatida, ushbu ta'limotning keng ommalashuvida muhim o'rin tutadi. Bunday g'oyalarga bugungi kunda ham insoniyat katta ehtiyoj sezmoqda"[1;B.1.].Darhaqiqat, Imom Moturidiy tomonidan diniy va dunyoviy ilm muvozanatini barqaror taraqqiy etish yo'lida olib borgan fidokorona xizmatlari biz avlodlar uchun munosib o'rnak vazifasini o'tashi muqarrar.

Imom Abu Mansur Moturidiy va Moturidiylik ta'limoti bilan bog'liq akademik ishlar va ularning natijalari ilmiy jihatdan baholanar ekan, islom falsafasi tarixida chuqur iz qoldirgan moturudiylilik ta'limotining dunyo ilm-fani olamiga kirib kelishi hamda diniylik va dunyoviylik muvozanatini saqlashda muhim g'oyaviy qarashlarni ilgari surishlikdagi noyob ilmiy faoliyat natijalari dunyo olimlari tomonidan katta qiziqish bilan o'rganib kelinmoqda.

Bugungi kunda Imom Moturidiy ilmiy merosini tadqiq etish bo'yicha dunyoning bir qator nufuzli universitetlari hamda ilmiy tadqiqot markazlari keng qamrovli ilmiy faoliyatlarni amalga oshirmoqda. Xususan, Heidelberg University, Freiburg University, Center of Islamic Studies in Freiburg, Berlin Freie University, Ruhr-Universität Bochum (Germaniya), Cambridge University, University of Oxford (Buyuk Britaniya), Columbia University, Cornell University, Illinois University (AQSh), The Faculty of Law and Economics of Paris University, University of Lyon (Frantsiya), International Society of Arabic Papyrology in Leiden-Holland (Niderlandiya) kabi G'arb tadqiqot markazlarida Moturidiylik ta'limoti bugungi kunga qadar umumiy – islom tarixida faoliyat olib borgan maktablar qatorida o'rganilgan. Damascus University (Suriya), Cairo University (Misr), Turkish Religious Foundation Centre for Islamic Studies, Suleymaniye Library, Ankara universitesi Ilahiyat Fakultesi, Istanbul universitesi Ilahiyat fakultesi, Marmara universitesi Ilahiyat Fakultesi, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) (Turkiya) kabi davlatlarda[2;B.6.] Abu Mansur Moturidiy ilmiy merosi hamda Moturidiylik ta'limotiga bog'liq tadqiqotlar amalga oshirilgan. Yurtimizda Imom Buxoriy xalqaro ilmiy tadqiqot markazi,

O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi hamda Imom Moturidiy xalqaro ilmiy tadqiqot markazlari tomonidan ham yuksak saviyadagi tadqiqotlar olib borilmoqda.

Imom Abu Mansur Moturidiyning falsafiy merosi bilan bog‘liq masalalar xorijiy ilmiy tadqiqotlarda keng doirada o‘rganilgan. Xususan, nemis olimi U.Rudolf, turk olimlari M. Sherafeddin Yaltkaya, Ahmet Vehbi Ejer, Ahmet Ak, Sonmez Kutlu, Huliya Alper, misrlik olim Ahmad Sa'd Damanhuriy, frantsiyalik professor Karim Ifrak va boshqa ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan yuksak saviyada o‘rganilgan. Xususan, Sonmez Kutlu, Huliya Alper, Ahmet Ak, Sh.Dyuzgun, M.Yazicho‘g‘lu kabi bugungi kunda shu sohada chuqur izlanishlar olib borayotgan turk moturidiyshunos olimlarining Imom Moturidiyning ilmiy merosini o‘rganish va Moturidiylik ta'limotini zamonaviy yoshdashuvlar asosida tushuntirib berish bo‘yicha olib borayotgan tadqiqotlari katta ahamiyatga ega. Ular Moturidiylik ta'limotining tarixi, hududlar miqyosida yoyilishi, mazkur ta'limotning ontologik va gnoseologik jihatlari va bugungi globallashuv sharoitida moturidiylikning millatlar mafkurasi va mentalitetiga ta'siri to‘g‘risida qizqin tortishuv hamda bahslarga boy tadqiqotlarni amalga oshirmoqda[3;B.6.].

Imom Abu Mansur Moturidiyning ilmiy merosi – arab dunyosida asosan Ash'ariya ta'limoti keng o‘rganilishi sababli, arab olimlari tomonidan nisbatan kam o‘rganilar edi. Aynan imom Abu Mansur Moturidiyning tafsiri tadqiqoti bilan shug‘ullangan arab olimlaridan faqatgina Fotima Yusuf al-Xaymiy va Majdiy Basallumlarni keltirish mumkin edi. Uzoq yillar davomida arab olimlari ruhiyatida imom Abu Mansur Moturidiyning ilmiy-falsafiy merosi va Moturidiylik ta'limotida bayon qilingan ilmiy masalalarni o‘rganish va tadqiq etish bo‘yicha sovuqqonlik kayfiyati hukm surgan. Bugungi kunga kelib esa bu kayfiyat ijobiy tomonga o‘zgarib, arab ilmiy maktablari tomonidan yangicha yondoshuvlarga asoslangan tadqiqotlar amalga oshirilmoqda[3;B.7.]. Xususan, hozirgi zamon arab moturidiyshunos olimlaridan biri Ahmad Sa'd Damanhuriy imom Moturidiyga shunday ta'rif beradi: “O‘z davrida Moturidiy Aflotundan keyingi ikkinchi falsafiy olim hisoblangan. Bu fakt ilmiy doiralar, dunyo ziyolilari tomonidan tan olingan”. Misrning sobiq muftiysi, Al-Azhar nufuzli ulamolar kengashi a'zosi shayx Ali Jum'a shunday ta'rif keltiradi: “Darhaqiqat, imom, hujjat, sunnatning himoyachisi, bid'atni yo‘qqa chiqaruvchi Abu Mansur Moturidiy Qur'onni ra'y asosida tafsir qilgan maktabning buyuk ustozlaridan biri bo‘lgan. U zot “Ta'vilot al-Qur'on” nomli sarmahsul asarni yozdilar. Bu asar o‘z sohasida yagona, bu o‘rinda hujjat bo‘ladigan bir asardir. Batahqiq, Imom Moturidiy turli ilmlar bo‘yicha qomusiy olim bo‘lgan”[4;B.1.].

Turkiyalik olimlar faoliyatiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, Imom Abu Mansur Moturidiy va moturidiylik ta'limoti bilan bog‘liq dastlabki tadqiqot ishi Sherafeddin Yatkaya tomonidan olib borilgan va 1932 yilda Istanbulda «Dorul-Funun» ilohiyot fakul’tetining ilmiy jurnalida nashr etilgan.[5;B.381.] Navbatdagi ilmiy tadqiqot ishi

esa, Yusuf Ziya Yorukan tomonidan olib borildi va 1953 yilda Anqara universitetining ilohiyot fakulteti tasarrufidagi ilmiy jurnalda nashr etildi. Uchinchi tadqiqot ishi Muhammad Tanji tomonidan o'rganilib, 1955 yilda Anqara universitetining ilohiyot fakulteti tasarrufidagi ilmiy jurnalida chop etildi. Bu tadqiqotlarning har qaysisi o'zining ilmiy salohiyati bo'yicha o'z davri uchun qimmatli tadqiqot ishlar hisoblangan.

1956 yildan to 1970 yilgacha Turkiyada Abu Mansur al-Moturidiy va moturidiylik ta'limotini o'rganish bo'yicha muhim tadqiqotlar amalga oshirilmagan. Keyinchalik, 1973 yilda Ahmet Vehbi Ejerning "Abu Mansur Al-Moturidiy" nomli maqolasi va 1978 yilda esa Abu Mansur al-Moturidiy va moturidiylik ta'limotini o'rganishga bag'ishlangan bir qancha asarlar, jumladan "Buyuk Turk olimi Moturidiy" nomli kitob nashr etildi.[5;B.384.] Mazkur tadqiqotlar natijasida Abu Mansur al-Moturidiy va moturidiylik ta'limoti nomining tanilishiga va allomaning qarashlarini o'z asarlari orqali tanishib olish imkoniyatining vujudga kelishi sabab bo'ldi.

Abu Mansur al-Moturidiyning islom olamida juda nozik hisoblangan "Kitob at-Tavhid" – asari 1970 yilda Fathulloh Xulayf tomonidan Bayrutda nashr etilgan. Hozirda u Angliyadagi qo'lyozma fondlarining birida saqlanadi[6;B.13.]. Ushbu asarning 1979 yilda Istanbulda nashr etilishi Turkiyada Abu Mansur al-Moturidiy va moturidiylik ta'limotini o'rganish borasidagi ilmiy tadqiqot ishlarining keng doirada siljishiga turtki bo'ldi.

Keyinchalik, turkiyalik olimlar tomonidan "Ta'vilot ul-Qur'on" asarining ham o'rganilishi va tematik tadqiqotlar ustida izlanishlar olib borilishi bu sohani tadqiq etuvchilar sonining sezilarli darajada ko'payishiga sabab bo'ldi. "Ta'vilotu ahlis-Sunna" yoki "Ta'vilot al-Qur'on" asari sakkiz mujalladdan iborat bu asar Qur'oni Karimning tafsiri bo'lib, unda asosan, islomiy aqidaga nisbatan turli karashlar bayon etilib, moturidiya aqidasi asosida ularga baho berilgan. Tafsirni Abu Mansur al-Moturidiyning shoh asari deb atash mumkin. Uning ko'lyozma nusxalari Misr, Makka, Damashq, Hindiston, Turkiya va Toshkent kutubxonalarida saqlanmoqda. Toshkent nusxalari taqriban 700 yil burun ko'chirilgan. Asarning birinchi jildi Misrda nashr etilgan. Tafsirga Alouddin Abu Bakr Muhammad ibn Ahmad as-Samarqandiy sharh yozgan. Bu sharh ko'lyozmasi hanuz chop etilmagan"[7;B.5.]. F.Sezgin o'zining "Arab qo'lyozmalari tarixi" asarida "Ta'vilot ahl as-sunna" asarining dunyo fondidagi nusxalari haqida qimmatli ma'lumot beradi. Bu esa o'z navbatida asarning qaysi fondlarda, nusxalari nechta jildan iborat ekanligini aniqlash imkonini tug'diradi"[6;B.15.].

1980 yildan keyin asosan Anqara va Istanbuldagi universitetlarning ilohiyot fakultetlarida Abu Mansur al-Moturidiy va moturidiylik ta'limotining mazmun-mohiyatini o'rganishga qaratilgan muhim akademik izlanishlar olib borildi. 1986 yilda esa ilk marotaba Turkiyaning janubiy hududida joylashgan Kayseri shahrida Abu

Mansur al-Moturidiy va moturidiylik ta'limoti bilan bog'liq Turkiya bo'ylab ilmiy simpozium o'tkazildi. Mazkur simpoziumda taqdim etilgan habarlar hamda ilmiy tadqiqot natijalari keyinchalik 1990 yilda kitob shakliga keltirilib nashr etildi. Bu simpoziumda taqdim etilgan ma'lumotlardan tashkil topgan kitob Turkiyada Abu Mansur al-Moturidiy va moturidiylik ta'limotini anglashga yo'naltirilgan muhim bir tashabbus bo'ldi va bundan keyingi mavzuga aloqador izlanishlar ustida ish olib borishga zamin yaratdi.

Turkiya islomshunoslik markazining so'nggi ma'lumotlariga ko'ra, turk olimlarining aksariyati so'nggi o'n yilliklarda Abu Mansur al-Moturidiy va moturidiylik ta'limotini ilmiy asoslarda o'rganish bo'yicha yuzdan ortiq tezis ishi va 30 dan ortiq doktorlik dissertatsiyasini himoya qilganlar. Mazkur tadqiqot ishlarida turk olimlari tomonidan Abu Mansur al-Moturidiyning hayoti, asarlari, usuli, siyosiy, e'tiqodiy va falsafiy qarashlari, Abu Hanifa bilan aloqasi, hadisni tushunishi, fiqh usuli va aqida ilmi, Mu'taziliya mazhabi, Shia oqimiga nisbatan o'ziga xos nuqtai nafari, Moturidiylik olimlarining hayoti va dunyoqarashlari, Moturidiylik va Ash'ariylik orasidagi aloqalar, o'xshash va farqli jihatlari, Moturidiylikning shakllanishi va tarqalishi kabi mavzular ustida faoliyat olib borildi. Bundan tashqari, bu izlanishlar natijasida moturidiyshunos olimlarining asarlari o'rganilib, turli tadqiqotlar o'tkazildi, o'tkazilgan tadqiqotlarning ilmiy asoslari tekshirilib, tadqiqot natijalari milliy va xorijiy nashrlarda chop etildi. O'rganilgan yangi ma'lumotlar bevosita turk tiliga tarjima qilinib, maqola va tezislari ko'rinishida yig'ilib, mavzuga aloqador jamlanmalar va kitoblar xoliga keltirildi.

Xalqaro simpoziumlarning birinchisi Marmara Universiteti Ilohiyot fakul'teti bilan Islomshunoslik tadqiqotlari fondining hamkorligida 2009 yilning 22-24 mart kunlari Istanbulda "Katta turk olimi Imom Moturudiy va moturudiylik xalqaro ilmiy bahs uchrashuvi" nomli tadbir tashkil etildi va bu yerda taqdim etilgan hujjatlar 2012 yilda Istanbulda "Katta turk olimi Imom Moturudiy va Moturudiylik xalqaro ilmiy bahs uchrashuvi" nomi bilan chop ettirildi. Ikkinchi xalqaro simpozium esa 2014 yilning 28-30-aprelida Eskishaharda «Eskishahar Usmon G'ozii Universiteti»da "Ulug' bir chinor Imom Moturudiy xalqaro simpoziumi" tashkil etildi va bu yerda 60 dan ortiq hujjatlar kiritilgan. Bu yerga kiritilgan hujjatlar "Ulug' bir chinor Imom Moturudiy xalqaro simpoziumi hujjatlar kitobi" nomi bilan Istanbulda 2014 yilda chop etilgan [5;B.385.]. Xalqaro simpoziumlarning uchinchisi 2017 yilning 5-7 may kunlari "IV. Xalqaro Shayx Shabani Vali Simpoziumi – Hanafiylik – Moturudiylik – Simpoziumi" Kastamonu Universiteti tomonidan tashkil etilgan va bu yerga 150 ga yaqin hujjat kiritilgan, kiritilgan hujjatlar o'sha yilning o'zida 3 ta jild shaklida chop etilgan. 2009 yilda nashr etilgan "Saljuqiylar davrida Moturudiylik" nomli tadqiqot ishida Moturudiylikning Saljuqiylar davrida keng tarqalishining ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy-madaniy shart-sharoitlari to'g'risida muhim ma'lumotlar keltirilgan. Asarning birinchi

qismida Saljuqiylar davridagi siyosiy, ijtimoiy va diniy vaziyat haqida qisqa, lekin muhim ma'lumotlar berilgan[9;B.29.]. Ikkinchi qismda esa, Saljuqiylar davrida Xuroson va Movarounnahrda moturudiylikni tarqalishining siyosiy va ijtimoiy-siyosiy omillari tahlil qilingan. Shuningdek, muallif Saljuqiylar davridagi Hanafiy-Moturudiy olimlarining qo'lyozmalari, Imom Moturudiyning kalom ilmi hamda Hanafiy fiqhiga doir muhim ma'lumotlar bilan ham tanishtiradi. Asarning so'ngi qismidan joy olgan qo'shimcha ma'lumotlarning birinchisida "Saljuqiylar davrida Hanafiy-Moturudiy olimlarining ro'yxati", ikkinchisida esa shu olimlarning asarlari to'g'risidagi ma'lumotlar joy olgan. 2010 yilda Mehmet Saffet Sarikaya tomonidan yozilgan "Moturudiyning din tushunchasida bag'rikenglik" nomli maqolasida esa, Abu Mansur al-Moturudiyning asarlari va zamonaviy ilmiy tadqiqot natijalari asosida, allomaning boshqa e'tiqod va mazhabdagilarga nisbatan munosabati keng doirada ochib berilgan [10;B.146.].

Turkiyada Imom Moturudiy va Moturudiylik mavzusi bo'yicha ikkita akademik jurnalning maxsus sonlari nashr qilindi. Bulardan birinchisi Hikmet Yurdu Jurnal 2/4 (Iyul-Dekabr 2009); ikkinchisi esa Milol va Nihol Jurnal 7/2 (Avgust 2010)dir. Hikmet Yurdu Jurnalida "Moturudiyning tafakkur tizimining ahamiyati", "Moturudiyning imonning ziyoda bo'lishini ifodalovchi oyatlarga yondashuvi", "Moturudiyga ko'ra koinot va insonning yaratilish hikmati", "Moturudiyning turk madaniyatidagi o'rni", "Imom Moturudiyning hayoti, asarlari va islom tafakkuridagi o'rni" kabi mavzularga joy berilgan. Turkiyada chop etilgan jurnallar orasida Moturudiy va Moturudiylik bilan bog'liq maxsus son bo'lgani tufayli Moturudiy va Moturudiylikning qisqa vaqt ichida keng ommani jalb qila olganida muhim rol o'ynaydi.

Har bir insonning haqiqat dunyosiga olib ketishi mumkin bo'lgan yagona boyligi uning imoni soyasida ado etilgan solih amallaridir. Solih amallar deganda, o'z birodarlari uchun Alloh yo'lida eng maqbul bo'lgan ishlarni amalga oshirish nazarda tutiladi. Bunga oddiy ko'chat ekishdan to ilmu-ma'rifat chirog'ini yoqishgacha bo'lgan masofadagi hayrli ishlar jamlangandir. Hazrat Imom Abu Mansur al-Moturudiy bobomizning kalom ilmi borasida qilgan ishlari ana shu ilmu-ma'rifat chirog'ini butun dunyo musulmonlari orasida muqaddas dinimizning asl mazmun-mohiyatini to'liq ochib beruvchi vosita bo'lib shakllanishiga sabab bo'ldi. Allomaning meros qilib qoldirgan "Kitob at-Tavhid" hamda "Ta'vilot al-Qur'on" nomli asarlari esa odamlarni pok imonga, sof e'tiqodga rioya qilishga, dinimizning asl g'oyaviy ildizlarini anglab yetishga, ezgu amallarni sidqidildan bajarishga undaydi. Fikri ojjizimizga ko'ra, buyuk allomaning nodir asarlarini mukammal o'rganib, ilmiy jihatdan tahlil va tadqiq etishimiz hamda jahon olimlari e'tirof etgan asl mazmun-mohiyatini anglab yetishimiz, barchamiz uchun har xil bema'ni g'oya va aqidalarga ergashmasdan, to'g'ri yo'l topib

ketishimizga, shuningdek, sof beg'araz e'tiqodlarga erishishimizga asosiy turtki bo'ladi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <http://president.uz> 2016 yil 18-19 oktyabr kuni bo'lib o'tgan Islom hamkorlik tashkiloti Tashqi ishlar vazirlari kengashi 43-sessiyasining ochilish marosimidagi nutqi.
2. Oqilov S. IX-XII asrlarda movarounnahrda Moturidiya ta'limotining paydo bo'lishi va rivojlanish tarixi. Tar.fan.bo'y. fal.dok. (DSc) avtoref. UO'K: 28-9(575)“IX/VII” O-98 2022. - B. 6.
3. Y. Ziya Yörükân, “İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler İmam-Azam Ebû Hanife ve İmam Ebû Mansûr-i Mâtürîdî” AÜİFD (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi), Ankara, 1953, c.2, sy. 2-3, s. 127-142.
4. <https://t.me/maturidicenteruz>
5. Ahmet Ak, Maturidi ve Maturidilik ile ilgili Türkçe Akademik Çalışmaların Değerlendirmesi. Journal of Islamic Research 2018; 29(2):380-98. S.381
6. Ziyodov Sh.Al-Abu Mansur al-Moturidiy hayoti va merosi, A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti T; 2000 y. 13 b
7. Abdulaziz Mansur “Aqoid matnlari” Toshkent Islom Universiteti nashriyoti T; 2006 y 5 b.
8. Ziyodov Sh.Al-Moturidiy hayoti va merosi, A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti T; 2000 y. 15 b.
9. Ahmet Ak, Selçuklular Döneminde Matüridilik, Yayınevi Yay., Ankara, 2009, s. 29-67.
10. Sarıkaya, M. Saffet, "Maturîdî'nin Din Anlayışında Hoşgörü". e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi, 2010, sy., 3, s. 146-164

ADOLAT TAMOYILLARI: YOSHLAR INTELEKTUAL SALOHIYATI MISOLIDA

Ismailov Dilshod Baxriddinovich Ijtimoiy-
ma'naviy tadqiqotlar instituti erkin
tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamiyat hayotining barcha jabhalarini yangilash insonning ijtimoiy-axloqiy, intellektual va ma'naviy salohiyati, mehnat faolligining o'sishi va faollashishi hamda adolat tamoyillarini o'rnatish orqali yoshlarning intellektual salohiyatini oshirish, ularni ma'naviy ongini yuksaltirish yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Yoshlar, intellektual, ma'naviy, ijtimoiy, adolat, farovonlik, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, shaxs, jamiyat.

Jamiyat hayotining barcha sohalarida islohotlar o'tkazish aholi farovonligini sifat jihatidan yangi darajasini ta'minlashga qaratilgan ijtimoiy siyosatni faol amalga oshirishni ta'minlaydi.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, “Biz yoshlarimizda umrimizning ma'no-mazmuni, hayotimizning asosiy mevasi va samarasini ko'ramiz. Yangi O'zbekistonni azmu shijoatli yoshlarimiz bilan birga bunyod etamiz!”[1]. Chunki, yoshlarimizning iste'dodi va qobiliyati hamda ijtimoiy faolligini oshirish va hayotda o'z o'rinlarini topishlari uchun yurtimizda barcha sharoitlar yaratishmoqda.

Adolat tamoyillarini izchil amalga oshirishda jamiyat va shaxs hayotining barcha jabhalarini yangilash va “Inson-jamiyat-davlat” va “Inson qadri uchun” [2] g‘oyalarini dasturamal qilib olish jamiyat a‘zolarining farovonligi yo‘lidagi g‘amxo‘rlik sifatida mamlakatni yanada taraqqiy ettirish muhim asosiga aylanmoqda. Ijtimoiy munosabatlar tizimini takomillashtirish va axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalash ustuvor vazifa sifatida belgilanmoqda.

Respublikamiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek, “Mamlakatni innovatsion rivojlantirish strategiyasi va mexanizmlari, eng avvalo, shu davlatda yaratilgan intellektual va ilmiy-texnikaviy salohiyatidan qanchalik samarali foydalanish bilan chambarchas bog‘liq”[3]. “Inson omili” yoki “ma’naviy va intellektual salohiyat”ni rivojlantirishga qaratilgan islohotlar jarayonining harakatlantiruvchi kuchini, ijtimoiy-siyosiy faoliyatda amalga oshiriladigan shaxsning g‘oyaviy, axloqiy, ishbilarmonlik va irodaviy fazilatlari yig‘indisini shu jumladan motivatsion tuyg‘ulari shaxs intellektual salohiyati tuzilishini tashkil etadi.

Islohotlarning bosh maqsadi ijtimoiy munosabatlardagi burilish nuqtasi - bu xalqning moddiy farovonligining o‘sishi, jamiyat va uning har bir a‘zosining ma’naviy rivojlanishi va salomatligini mustahkamlash tamoyilini amalga oshirishdir. Jamiyatning yangilanish sharoitida ijtimoiy hayotning barcha jabhalari (iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, ma’naviy) inson farovonligi uchun, uning barkamol rivojlanishi uchun e’tibor qaratmoqda.

Islohotlarning hozirgi bosqichida shaxs ijtimoiy voqelikni o‘zgartiruvchi hodisa sifatida namoyon bo‘ladi, ijtimoiy taraqqiyot mezoni hisoblanadi. Barqaror taraqqiyot esa mehnat unumdorligining o‘sishiga, xalq farovonligining sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarilishiga bog‘liq.

Inson faoliyati davomida o‘zini o‘zi anglashi uchun, qobiliyatlarini to‘liqroq ochib berishi uchun barcha sharoitlarni yaratish kerak. Shaxsning “ijtimoiy sifatleri”ni shakllantirishdan iborat bo‘lgan bu jarayon salbiy hodisalar – loqaydlik, beparvolik, kam mehnat qilib ko‘proq daromad olishga intilish, korrupsiya, poraxo‘rlik, mahalliychilik jamiyat me‘yorlarning buzilishi va shu kabi boshqa holatlarga qarshi keskin kurash olib borishni taqozo etadi.

Ijtimoiy-iqtisodiy, ya’ni ijtimoiy munosabatlar va muloqotning har xil turlarida bo‘lgan holda, odamlar o‘zlarining hayotiy faoliyatini tashkil etish tizimini o‘rnatadilar, o‘z xatti-harakatlarini tartibga soladilar, zamon ehtiyojlari uchun muloqot qilish qobiliyatini rivojlantiradilar.

Barkamol shaxsni shakllantirish jarayonida ijtimoiy adolat prinsiplariga amal qilgan holda quyidagi vazifalarni amalga oshirish zarur deb hisoblaymiz:

- jamiyatning o‘zini o‘zi boshqarishi uchun maksimal imkoniyatlarni yaratish;
- fuqarolarning har tomonlama rivojlanishi uchun sharoit yaratish;

-hayotning barcha jabhalarida demokratiya va o'zini o'zi boshqarish tamoyillarini ishlab chiqish va amalga oshirish;

-jamiyatning teng huquqli insonlar jamiyatiga aylanishi uchun barcha imkoniyatlardan unumli foydalanish;

-demokratlashtirish va ochiqlikni rivojlantirish;

- korrupsiyaga murosasiz munosabat qilish;.

Voyaga etmagan yoshlar, kam ta'minlangan va ehtiyojmand oilalar va nafaqadagilarga g'amxo'rlik, barcha sohalarida faoliyat va turmush sharoitlarini yaxshilash, salomatligini muhofaza qilish, bo'sh vaqt va dam olishdan oqilona foydalanish jamiyatimiz adolatligining yaxlit ko'rsatkichidir.

Shu munosabat bilan, ijtimoiy institutlarning muhim vazifasi boshqaruvning demokratik tamoyillarini rivojlantirish, ochiqlik, tanqidiy tahlil qilish asosida adolat tamoyillarini amalga oshirishdan iborat. Har bir fuqaroda daxldorlik tuyg'usini, siyosiy va huquqiy madaniyatni oshirishni talab etadi.

Ma'lumki, ehtiyojlar shaxs faoliyatining asosiy ichki manbai hisoblanadi. Zero, ulug' mutafakkir alloma Abdulla Avloniy ta'biri bilan aytganda, "Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir"[4]. Tarbiyalangan shaxs jamiyatning ajralmas qismiga aylanadi. Ularning ta'lim-tarbiyasi yurtning gullab-yashnashi va xalqning tinch, farovon yashashi uchun xizmat qiladi.

Oliy ta'lim, professional ta'lim va xalq ta'limini rivojlantirish, isloh qilish konsepsiyalarida belgilangan yangi iqtisodiy tafakkurga ega bo'lgan umuminsoniy shaxsnigina emas, balki yuksak axloqiy va innovitsion tafakkurga ega bo'lgan ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalash chora-tadbirlari ko'zda tutilgan. Chunki demokratik o'zgarishlar, muammolarni hal etishda xalqning real ishtirokini kengaytirish zarurligi haqida gapirganda, yosh avlod va uning undagi o'zni masalasi katta ahamiyatga ega bo'ladi.

Yoshlar o'rtasida ta'lim va kasblarni egallashni ommalashtirish, ular ongiga yuqori darajadagi ta'lim va umuman madaniyatni qo'llash zarurligini anglashni, nihoyat, bilim va ko'nikmalarni joriy etish alohida ahamiyatga ega. Bu esa o'z shaxsiy qobiliyatlarini hayotning turli sohalarida faol ishlatish, ularning ma'naviy ehtiyojlarini qondirish imkoniyatini beradi.

Ijtimoiy adolat idealini ijtimoiy tuzumning belgilangan jami idealidan, unga xos bo'lgan munosabatlarning sifat xususiyatlaridan - ularning o'lchovi, uyg'unligi, tartibligi aniqlashtirishdan iborat. Axloqiy ongda adolat ideali ezgulik va yovuzlikning asosiy tushunchalarini aniqlashtirish vazifasini bajaradi.

Bu maqsadning amalga oshirilishi zamonaviy avlodning bilim va madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiladi, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash, ularni hayotga, kasbga tayyorlash uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratmoqda. Yoshlar ma'naviy ongini rivojlantirish avvalombor, tarbiyaning mazmuni va tashkil etilishini ularning

faoliyati bilan chambarchas bog‘liq holda takomillashtirishga, ijtimoiy foydali mehnatga jalb qilishga yordam beradi. Ushbu omil odamlar o‘rtasidagi munosabatlarning muhim tartibga soluvchisiga aylanib bormoqda va shuning uchun zamonaviy yoshlarda adolatparvarlik tuyg‘usini shakllantirish hozirgi kunda alohida muhim ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lmoqda.

Zero Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Ta’lim soxasining yana bir eng asosiy vazifasi bugungi kun uchun zarur bo‘lgan yangi avlodni, ilm-fan va o‘z ixtisosligi asoslarini puxta egallagan, bilimli yoshlarni tarbiyalashdan iboratligi shubhasiz” [5].

Biz bugun jamiyatdagi barcha yosh avlod vakillarini taraqqiyotga hissa qo‘sha oladigan deb ayta olmaymiz. Yoshlar o‘rtasida o‘zgalarning taqdiriga befarq, mehnatdan qochib oson yo‘l bilan boylik ortirishni maqsad qilgan, engil elpi, bema’ni xulqi bilan omma e’tiborini qaratishga intiladigan, turli norasmiy guruhlariga qo‘shilib qoluvchilar borligi bizni xavotirga soladi. Natijada bunday yoshlar oilada, mahallada kattalarga farzandlar, maktabda tartib buzuvchi o‘quvchilar, voyaga etmagan jinoyatchilar, oliy ta’limdagi ta’lim-tarbiyani ko‘rmagan talabalar, bandligi ta’minlanmagan hamda uyushmagan yoshlar sifatida jamiyatga kirib kelayotganligi masalaning jiddiy tomoni hisoblanadi.

Bunday sifatlarga ega yoshlarni uzluksiz ma’naviy tarbiya asosida tarbiyalash, komil shaxs qilib voyaga yetkazish masalasi juda dolzarb vazifa hisoblanadi.

Shu maqsadda 2020 – 2021 o‘quv yilidan boshlab mamlakatimizda umumiy o‘rta ta’lim maktablarida “Tarbiya” fani joriy etildi [6]. 2020-2021 yillarda 1-9 sinflarda, 2021-2022 yillardan boshlab 10 - 11 - sinflarda ham ushbu fan o‘qitib kelinmoqda.

Davlat rahbari mamlakatimizni butun dunyoda o‘z o‘rniga ega davlat sifatida ko‘rish uchun butun xalqni safarbar qildi. Bu uchun bizga yangicha fikrlaydigan, hayotga qarashlari teran yosh avlodni tarbiyalash, turli mafkuraviy hujumlarga qarshi tura oladigan immunitetni shakllantirish, ertangi kunga aniq maqsadlari bilan qaray oladigan yoshlarni tarbiyalash zarur bo‘ladi. Tarbiya fanining darsliklarini ko‘zdan kechirar ekansiz unda turli sinfdagi bolalarga atrof-tabiiy muhitga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish, rahmdillik, kechirimli bo‘lish, kattaga hurmat kichikka izzat, insonga xos bo‘lgan ijobiy sifatlar egasi bo‘lishga chaqirish, orzu qilish va ularning ro‘yobi uchun doimo harakat qilish, jamoada liderlik xususiyatlariga ega bo‘lish malakalarini shakllantirishga qaratilgan bir qator mavzularni uchratishimiz mumkin.

Xulosa o‘rnida aytish kerakki, jamiyat taraqqiy etishi uchun uning barcha a’zolarida yuksak ma’naviy fazilatlar qaror topgan bo‘lishi lozim. Bunda jamiyatda o‘sib kelayotgan yosh avlodni asl vatanparvar, millatning jonkuyarlari sifatida tarbiya etish, ulardagi ma’naviy bo‘shliqlarni oldini olishda jamiyatning har bir instituti hamkorlikda ish olib borib, belgilangan chora-tadbirlarni hayotga faol tatbiq etish ko‘zlangan maqsadga erishishda qo‘l kelishi shubhasizdir.

Tarbiya faniga “Bebaho ma’naviy merosimizda adolatparvarlik”, “Ijtimoiy adolat eng muhim ijtimoiy va ma’naviy-axloqiy masalalardan biridir”, “Vijdon va adolat”, “Shaxslararo munosabatlarda adolat, burch va vijdon” kabi mavzularini kiritish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Adolatparvarlikning mohiyatini chuqur anglashni talab qiladigan vazifalarni amalda qo‘llash kerak. Masalan, o‘rta maktabda:

“Adolat qonuni”, “Adolat - xulq-atvorga berilgan baho”, “Adolat - xulq-atvor tamoyili”, “Adolat - ijtimoiy foydali mehnatga hissa sifatida”, “Vijdon eng yaxshi axloqiy fazilatlar ifodasidir”, “Axloq kodeksi” kabi mavzularda targ‘ibot-tashviqot ishlarini o‘tkazish;

-jamo'a, tengdoshlar, kattalar bilan muloqot qilish qoidalari haqida bukletlar;
- maktabda, oilada o‘zini tutish qoidalari to‘plamini ishlab chiqish ijobiy natija beradi.

Zamonaviy barkamol avlodni tarbiyalash-fuqarolik jasorati, halollik tamoyillarga sodiqlik, insonparvarlik va hissiy sezgirlik sintezidir. Bu, axloqiy-irodaviy tarbiya, ya’ni hayotdagi qarama-qarshiliklarni hal qilishda faol va qo‘rqmasdan ishtirok etishga tayyorlikni tarbiyalashga bog‘liq.

Demak, mavjud ijtimoiy munosabatlarni chuqur isloh qilish, shaxsga, jamoaga, mamlakatga nisbatan adolatni qaror toptirishning yangi usullarini tinimsiz izlash jamiyatni yangilash jarayonini boshqarishga kompleks yondashuvni taqozo etadi.

O‘zbekiston xalqining milliy yuksalishi amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning mohiyatan ijtimoiy davlatni barpo etish va ma’rifiy jamiyat poydevorini yaratishga karatilganligi bilan bog‘langandir. Bu islohotlar eng avvalo, davlat hayotini, uning institutlari faoliyatini yangilashga qaratilgandir. “Inson qadri” “xalqparvar davlat” “adolatli ijtimoiy siyosat” yuritish, inson kapitalini rivojlantirish ana shu islohotlarda ko‘zda tutilgan maqsadlardir. Bugun ushbu maqsadga yetishning strategik yo‘llari Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilab olingan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoev Sh. M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – B. 257.
2. Mirziyoev Sh. M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – B.257.
3. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017. 1 tom. –B. 168.
4. Jadidlar. Abdulla Avloniy.–Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi. 2022, -B. 152.
5. Mirziyoev Sh. M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – B.230.
6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 6 iyuldagi 422-son “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida «Tarbiya» fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori, // <https://lex.uz/ru/docs/4885018>

SIFATLI TA'LIM VA AXBOROT MAKONINI BOSHQARISH – DAVR TALABI

Sultonov Fozil Hojiyevich

Jamoat arbobi, Turon FA akademigi

Hojiyev Farhod Jumaboyevich

“O‘zbekiston 24” telekanali bosh muharriri

Dunyo shiddat bilan o‘zgarib, barqarorlik va xalqning mustahkam rivojlanishiga rahna solayotgan turli yangi tahdid va xavflar paydo bo‘layotgan bugungi kunda ma‘naviyat va ma‘rifatga, axloqiy tarbiya, yoshlarning bilim olish, kamolga etishiga intilishiga e‘tibor qaratish har qachongidan ham muhimdir.

Shavkat Mirziyoyev

Annotatsiya. Ushbu maqola, mamlakatimiz ta‘lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar va uning samaralari, soha oldida turgan navbatdagi masalalar hamda uning echimi yuzasidan takliflar ko‘rsatib o‘tilgan. Shuningdek, hozirgi dunyoda kechayotgan g‘oyaviy kurash jarayonida axborot tahdidlari, milliy media makonimizda yoshlarni bunday xavf-xatarlardan himoyalash bo‘yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar. Ta‘lim, g‘oya, pedagog, media makon, himoya, bolalar, axborot, qonun, metod, boshqarish, mustaqillik, tahdid, ilm, barqarorlik, konstitutsiya.

Ma‘lumki, g‘oyalar tafakkur mahsuli sifatida, voqelikni, hayotni, uning qonuniyatlarini o‘rganish, bilish va anglash jarayonida vujudga keladi.

Ijtimoiy ongning barcha shakllari, xususan ilm-fan, din, falsafa, san‘at, badiiy adabiyot, siyosat va huquq quyidagi muayyan bir g‘oya turlarini yaratadi, ya‘ni ilmiy, falsafiy, diniy, badiiy, ijtimoiy-siyosiy, milliy, umuminsoniy va h.k..

Demak, g‘oya - ijtimoiy fikr sifatida shakllanadi va muayyan mafkuraning asosi bo‘ladi. Endi, “Inson qadri va sifatli ta‘lim yili” asosidagi g‘oyalar nimalardan iboratligini tahlil qilsak. Avvalambor “Inson qadri” va “sifatli ta‘lim” tushunchalari bir-biriga chambarchas bog‘liqligini e‘tirof etish kerak. Chunki, inson faqat sifatli ta‘lim orqali ilmlarni egallaydi, yuksak salohiyatga, komillikga erishadi va qadr topadi. Inson qadri nima bilan o‘lchanadi, moddiy boylik bilanmi yoki ma‘naviy-ruhiy boylik? Inson qadrini jamiyatda to‘laqonli ta‘minlanishida ilm-fanning qanday o‘rni bor?

Inson qadri tushunchasini anglash uchun eng avvalo mukammal ilm va amaliyot, hayotiy tajriba, qolaversa uning ilmiy mohiyatini chuqur anglab etmoq zarur.

Xo‘sh, hozirgi ta‘lim tizimimiz ushbu talablarga javob beradimi?

Boshlang‘ich ta‘lim sohasida juda ko‘p ijobiy ishlar bo‘layapti. Davlat va xususiy maktabgacha ta‘lim muassasalari ochilmoqda. Ayni paytda qamrov 70 foizga yetdi. Yaqin yillarda 100 foizga yetkazilishi ko‘zda tutilgan. Xullas, yangilarini ishga tushirish jarayoni ja‘dallik bilan kechmoqda. Ammo, bu muassasalarda ta‘lim-tarbiya berish sifati, bunda milliy qadriyatlarimizga mos zamonaviy metodlarini qo‘llash kun

tartibida turibdi. Yevropaning ayrim davlatlari tajribasi ba'zi muassasalarda qo'llanilayapti, ammo hammasida ham emas.

Yaxlit ilmiy asoslangan ilg'or metodlarni yaratish zarur.

Maktablar masalasiga kelsak, o'qituvchilarni mavqeini oshirish bo'yicha ham katta ishlar qilindi. Hatto Konstitutsiyada huquqiy maqomi belgilab qo'yildi. Alohida O'zbekiston Respublikasining "Pedagog xodimning maqomi to'g'risida"gi qonun loyihasi Parlament palatalarida qabul qilinib, ma'qullandi. Pedagoglarimiz oylik maoshlari oshirilib, bir qator imtiyoz va imkoniyatlar berilmoqda. Garchi, bu yo'nalishda e'tibor va qo'llab-quvvatlashlar bo'layotgan bo'lsada mutaxassis kadrlar, darsliklarni yaratish va ta'lim uslublari masalasida hali yechimini kutayotgan kamchilik va muammolar bor. Bu o'z navbatida yuqori ta'lim sifatiga erishishga halal bermoqda.

Ta'limning keyingi bosqichi - oliy ta'lim masalasida erishilgan katta yutuq abituriyentlarni o'qishga qabul qilishda keng imkoniyat maydoni yaratildi. Bugun oliy ta'limga qamrov 35 foizga yetkazildi. Yaqinlar yillarda 50 foizga chiqarish rejalashtirilgan. Davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasalari orasida raqobat muhiti yaratildi.

E'tibor qiling. Ta'lim muassasalariga talabalikka qabul qilishda o'zgacha yondashuv joriy qilingan. Ya'ni, qabul qilishning juda ham sodda va oson tizimi ishlayapti. Talabalikka qabul qilingan shaxsning bilim saviyasi, salohiyati emas, ko'proq to'lov imkoniyati rol o'ynayapti. Bu ayniqsa nodavlat oliy ta'lim muassasalari faoliyatida yaqqol ko'zga tashlanayapti.

Son ketidan quvib, ta'lim sifati unutib qo'yilmayaptimikan?

Bu yilgi talabalarni qabul qilishda, ba'zi nufuzli davlat universitetlari iqtisodiy tarafga ko'proq e'tibor berib, bulturgi imkoniyat darajasidan ikki barobar ko'p talaba qabul qilgan. Xususiyl oliy ta'lim muassasalaridagi sifatli ta'lim ahvoli bundan ham og'ir bo'ladi, chunki ular hatto 50 ball olgan abyuturiyentlar ham "super-kontrakt" to'lovini qilib talaba bo'lishdi.

Shifokor, pedagog va boshqa inson huquqini himoya qilish sohasi mutaxassislarini tayyorlaydigan oliy ta'lim muassasalarida ham bir xil standartda superkontrakt tizimini qo'llanilishi ertaga bu mutaxassislarning saviyasi, jamiyatda inson taqdirini hal qilishdek mas'uliyatini shubha ostida qoldiradi.

Yana bir masala, magistraturaga bali yetmaganlarni kontraktning 1,5 baravarigacha to'lashi hisobiga qabul qilinishi juda achinarli hol. Axir bor-yo'g'i bir yil o'qib, magistraturani bitirgan magistrantlar oliy ta'lim tizimida talabalarga dars berish huquqiga ega bo'ladi. Masalaning mulohazaga tortadigan jihatlari: Har qanday ilm – ma'naviy (ruhiy) dunyo mahsuli. Uni moddiy dunyo boyligiga (superkontraktga) sotib olib bo'lmaydi. Ilmni inson faqat o'z zakovati (ruhiy dunyo quvvati) bilan egallashi mumkin. Oliy ta'lim muassasalariga qabul qilishda superkontrakt

masalasidagi bir xil yondashuv aslida jamiyatda barqaror ijtimoiy-ma'naviy muhitni ta'minlash qoidalariga ziddir.

Zero, ushbu sohada har tomonlama puxta o'ylangan, ta'bir joiz bo'lsa ilmiy asoslangan uzluksiz ilm-ma'rifat, ta'lim-tarbiya berish qoidalari, faqat sifatli ta'lim orqaligina biz yoshlarimizni Prezidentimiz ta'kidlagan g'oyaviy tahdidlardan himoya qila olamiz. Ta'lim-tarbiya berish jarayonlarining samaradorligi hozirda axborot makonimizda yuzaga kelayotgan g'oyaviy xavf va tahdidlardan yoshlarimiz o'zini qay darajada himoya qila olayotganligida ko'rinadi.

Ma'lumki, bugun dunyoning mafkuraviy manzarasini o'z maqsadlari yo'lida o'zgartirmoqchi bo'layotgan g'arazli kuchlar bor. Ular barqarorlik va taraqqiyotga tahdid solmoqda. Qaysi ijtimoiy qatlam orasida tarqalgani, qanday aholi guruhlari yoki elat-millatlarning orasida shakllanganiga qarab, g'oyaviy tahdidlarni ham turlarga ajratish mumkin:

1. Media-zo'ravonlik.
2. Dahshatga soluvchi axborotlar.
3. Milliy va irqiy qarama-qarshiliklarni targ'ibot qiluvchi axborotlar.
4. Jinoyat sodir etish usullarini targ'ibot qiluvchi axborotlar.
5. Ijtimoiy xavf (alkogol, sigaret, narkotik) larni targ'ibot qiluvchi.
6. Ochiq seksual axborotlar.
7. Terrorizm, ekstremizm va buzg'unchilikni targ'ibot qiluvchi axborotlar.

Bugungi kunda inson ongi va qalbi uchun kurash keskin tus olayotgan ekan, xilma-xil qarashlarning mafkura maydonida hukmronlik qilishga intilishi tabiiy. Milliy axborot makonimizda - ijtimoiy tarmoqlarda tarqatilayotgan profillar va ijtimoiy sahifalardagi postlar, kommentariylar (izoh) tarkibi o'rganilgandagi holatlar:

- ijobiy mazmundagilar - 35%,
- salbiy mazmundagi post va kommentlar - 57%,
- betaraf kommentlar - 8 %

Insonni tashvishga soladigani - odobsizlik (17%), matnli so'kinish va haqoratlardan iborat kommentlar (9%), ig'vo-fasod, nizo tarqatuvchi materiallar (21%), davlatni va shaxsni obro'sizlantiruvchi yolg'on (feyk) kommentlar (10%) ni (jami - 57%) ko'pligidir.

Ijtimoiy tarmoqdan foydalanuvchilarning salbiy mazmundagi post va kommentlari 57% ni tashkil etishi jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikka uchun xavflidir.

Ijtimoiy tarmoqlardagi axborotlarni nazorat qilish, cheklash mushkul. Ammo, har qanday davlat o'z axborot makonini himoya qilishi va boshqarishi mumkin. Masalan, Xitoyda axborot makonini boshqarish bo'yicha 5 ta tizim yaratilgan va u qonun bilan himoyalangan.

Ma'lumki, 2017-yil 15-avgustda qabul qilingan va Senat tomonidan 2017-yil 24-avgustda ma'qullangan "Bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan

himoya qilish to'g'risida"gi qonunida axborot mahsulotida bolalarning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborot mavjud yoki mavjud emasligi bolalarning muayyan yosh toifasiga mosligini yoki mos emasligini aniqlash masalalari kiritilgan. Afsuski, ushbu qonunda belgilangan me'yorlar qog'ozda qolib ketmoqda. Qonun ishlamayapti. Sababi, qonunni bevosita ishlatadigan qonun osti hujjatlariga ehtiyoj bor. Axborotni tahlil qilib, unga asosli huquqiy baho beradigan mas'ul tuzilmalar faoliyati, axborotni tahlil qilish tizimi yetarli shakllanmagan. Bu o'z navbatida ijtimoiy tarmoqdagi qonunbuzarliklar, bosh-boshdoqliklarni nazorat qilishni qiyinlashtirmoqda.

Mamlakatimizda axborot makonini boshqarish, nazoratni o'rnatish yuzasidan takliflar:

- "Bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to'g'risida"gi qonun talablariga mos bo'lgan dastur va ijtimoiy-ma'naviy tadbirlar "yo'l xaritasi"ni ishlab chiqish;

- Ommaviy axborot makonimizni islohot qilish, buning uchun axborot mahsulotining, unda bolalarning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborot mavjudligi yoki mavjud emasligini "Bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to'g'risida"gi qonunning 16 va 17-moddalariga muvofiq bolalarning muayyan yosh toifasiga mosligini yoki mos emasligini aniqlash uchun, maxsus vakolatli davlat organining (OAKA) qaroriga ko'ra tajribali ekspertlar guruhini akkreditatsiyadan o'tkazish va ilmiy asoslangan axborot ekspertizasini ta'minlash;

- Ommaviy axborot vositalari (OAV, TV, radio, ijtimoiy tarmoq, gazeta, jurnallar v.h.k.) axborot mahsulotlarini uzluksiz monitoringi va ilmiy tahlil qiluvchi aql markazlari faoliyatini yo'lga qo'yish.

Xulosa shuki, jamiyatimizda yashayotgan har bir axborotni qabul qiluvchi shaxs, ayniqsa o'sib kelayotgan avlod uni ongli ravishda saralashga, qiyoslashga, oqni-oqqa, qorani-qoraga ajratishga o'rganishi lozim. Zero, ta'lim-tarbiya hayot-momot masalasi ekan, ta'lim-tarbiya tizimida masalaning bu jihati zinhor e'tibordan chetda qolmasligi darkor. Qolaversa, mamlakatimiz mustaqilligini mustahkamlash, xalqaro axborot makonida o'z o'rniga ega bo'lish va xalqimiz milliy manfaatlarimizni himoya qilishda OAV xodimlari, ziyolilarimiz zimmasidagi mas'uliyati yanada teraniroq his qilishi lozim.

INTERNET TEXNOLOGIYALARINI RIVOJLANTIRISHDAGI STRATEGIK YO'NALISHLAR

Raxmonova Roxila Yunus qizi,
ALFRAGANUS universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada internet texnologiyalarini rivojlantirishdagi strategik yo‘nalishlar, global tahdidlar va ularni bartaraf etishda internet va ijtimoiy tarmoqlarning roli haqida tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Internet, ijtimoiy tarmoq, strategiya, globallashuv, kommunikatsiya, axborot urushi.

2018-yilning 9-yanvar kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida O‘zbekistonda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yanada rivojlantirish va xavfsizligini ta‘minlash bo‘yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar natijadorligiga bag‘ishlangan yig‘ilish bo‘lib o‘tdi. Ushbu yig‘ilishda Davlatimiz rahbari Internet tarmog‘iga ulanish narxini pasaytirish, shuningdek, ulanish tezligini oshirish, 2020-yilgacha MDH mamlakatlari darajasiga yetkazish topshirig‘ini berdi. 2018 yil respublikamizda Internet foydalanuvchilarining umumiy soni 20 mln. kishidan ortdi (1- diagrammaga qarang), aholi punktlarining 93 foizi mobil aloqa bilan qamrab olingan, abonentlar soni 22.8 milliondan oshdi. (2-diagrammaga qarang). Halqaro axborot tarmoqlariga ulanish tezligi soniyasiga 35 gigabitni tashkil etmoqda. Shuningdek, magistral telekommunikatsiya tarmog‘i halqaro va tumanlar darajasida 10, viloyatlar darajasida 4 marotaba kengaytirildi. Raqamli radioreleli va optik tolali aloqa liniyalari uzunligi 23,4 ming kilometrni tashkil etmoqda [1].

Siyosatshunoslikda keng qabul qilingan «hukumat» atamasini tegishli ensiklopedik lug‘atlardan topish mumkin. Masalan, Encyclopædia Britannica [2] hukumatni uning vositasida davlat va jamiyatni boshqarish va ularga rahbarlik qilish amalga oshiriladigan siyosiy tizim sifatida ta‘riflaydi. Xuddi shunga o‘xshash Microsoft kompaniyasining mashhur multimediya ensiklopediyasi – Encarta Encyclopedia [3] – hukumatni, ommaviy siyosatni ishlab chiqish va davlat ishlarini yuritish uchun hokimiyat berilgan va tegishli hududiy chegaralar doirasida odamlar o‘rtasidagi, odamlarning umuman jamiyat bilan va jamiyatning siyosatning boshqa sub’ektlari bilan munosabatlarini qurish va tartibga solish vakolatlari berilgan shaxslar va muassasalardan iborat siyosiy tashkilot sifatida ta‘riflaydi. Shunday qilib, eng umumiy tarzda hukumat – bu tegishli vakolatlari berilgan shaxslar va muassasalar orqali jamiyatni boshqaradigan va davlat ishlarini yuritadigan mamlakatdagi ijro etuvchi davlat hokimiyatining oliy organi hisoblanadi. Shu boisdan ham internet texnologiyalari imkoniyatlaridan samarali foydalanish asosida hukumat faoliyatining – u yoki bu davlat qarorlari shaklida – qonunlar, qarorlar, farmoyishlar, yo‘riqnomalar va hokazolar shaklida ommaviy siyosatni ishlab chiqish, qabul qilish, ijro etilishini tashkil etish va nazorat qilishning uzluksiz tizimini yaratish muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekistonda internet texnologiyalarini rivojlantirishdagi davlat siyosatining konseptual mazmuni va strategik yo‘nalishlarini quyidagicha belgilash mumkin:

- internet tarmog‘i foydalanish orqali halqaro siyosiy munosabatlarni murakkablashtirish, suverenitet va hududiy yaxlitlikni buzish, davlat xavfsizligiga putur yetkazish, urush yoki qurolli to‘qnashuvlarni paydo qilish, ijtimoiy-siyosiy

vaziyatni buzish, halqaro tashkilot hokimiyat organlari, ularning mansabdor shaxslari, jismoniy yoki yuridik shaxs tomonidan qarorlar qabul qilinishiga ta'sir ko'rsatishni oldini olish;

- internet texnologiyalari asosida davlat boshqaruv organlari faoliyatini takomillashtirish, ularning vazifalari, funksiyalari va vakolatlarini, ularni amalga oshirish mexanizmlarini ishlab chiqish;

- rivojlangan mamlakatlar tajribasidan kelib chiqib, joylarda axborotlashgan jamiyatni shakllantirish, internet tizimida "xavfsiz" va "aqlli" hududlarni tashkil etish;

- internet texnologiyalari sohasini rivojlantirish maqsadida tadbirkorlikni keng rivojlantirish, ushbu yo'nalishda istiqbolli loyihalar va tashabbuslarni davlat tomonidan rag'batlantirish, tijorat banklarining imtiyozli kredit mablag'larini jalb etish;

- mamlakatimizda internet kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanib "elektron hukumat" tizimini joriy etishda yagona davlat siyosati amalga oshirish;

- innovatsion rivojlanishning zamonaviy umumjahon tendensiyalarini hisobga olgan holda hududlarda internet texnologiyalarini joriy etish va rivojlantirish bo'yicha har tomonlama puxta o'ylangan samarali tizimni yo'lga qo'yish;

- mamlakatimizning barcha hududlarida milliy internet tizimini rivojlantirish maqsadida raqobatdosh va eksportbop dasturiy mahsulotlar ishlab chiqarilishini rivojlantirish va yosh dasturchilar faoliyatini qo'llab-quvvatlash, davlat xizmatlaridan foydalanishda aholining kompyuter savodxonligi darajasini oshirish;

- mahalliy davlat hokimiyati organlari faoliyatida ishlarni rejalashtirish, tahlil va nazorat qilish, qabul qilinayotgan qarorlarning samarali amalga oshirilishini internet texnologiyalari orqali monitoring qilish, hisobotlarni elektron shakllantirish bo'yicha idoralararo axborot almashish tizimlarini ishlab chiqish;

- joylarda elektron hukumat tizimini joriy etish hamda axborot texnologiyalarining boshqa yo'nalishlari bo'yicha tanlovlar tashkil etish yo'li bilan davlat organlari va nodavlat tashkilotlar faoliyatini, aholi va tadbirkorlik sub'ektlarining tashabbus va takliflarini rag'batlantirish.

- davlat boshqaruvi tizimiga strategik rejalashtirish va prognozlashtirishning zamonaviy shakllari, usullari va tamoyillarini yanada takomillashtirishda internet axborot texnologiyalarini joriy etish;

- davlat boshqaruvi organlari, joylarda ijro etuvchi hokimiyat organlari va biznesning o'zaro xamkorligi mexanizmlarini takomillashtirish, ushbu yo'nalishda davlat-xususiy sheriklik asoslarini faol joriy etishda internet texnologiyalaridan samarali foydalanish;

- professional davlat xizmatining samarali tizimini shakllantirish, byurokratiya, qog'ozbozlik va ko'p sonli yig'ilishlarga chek qo'yishning amaliy mexanizmlarini

joriy etishda zamonaviy axborot kommunikatsion texnologiyalari imkoniyatlaridan maqsadli foydalanish;

- O'zbekiston Respublikasini 2030 yilga qadar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish konsepsiyasini, tegishli tarmoq va hududiy kompleks dasturlarni ishlab chiqishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish;

- global tarmoq orqali asosiy halqaro reytinglar va indekslarda O'zbekiston Respublikasi mavqeini yaxshilash bo'yicha Hukumat, davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari ishi samaradorligini oshirish sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar haqida muntazam ravishda ma'lumotlarni berish;

Internetda vujudga keladigan hamjamiyatlar odatda turli ijtimoiy guruhlariga mansub bo'lgan kishilarni birlashtiradi. Virtual muloqot asosida vujudga keladigan ijtimoiy aloqalar doimo aloqalarning kuchi va barqarorligi bo'yicha haqiqiy munosabatlar asosida yuzaga keladigan aloqalardan zaifroqdir. Ustiga-ustak Internet-muloqot chog'ida kishilar ko'pincha guruh tashkil etuvchi sifatida namoyon bo'lishi mumkin bo'lgan ularning asl ijtimoiy va psixologik xususiyatlarini aks ettirmaydigan virtual shaxslarni hamda o'zini taqdim etishning boshqacha shakllarini yaratishga intiladilar. Internet submadaniyatining mavjudligi to'g'risida gapirish ham shu qadar asossizdir. Internetning tarqalish sur'ati ushbu vosita yaqin kelajakda butun jamiyatning kommunikatsiyasini qamrab olishining aniq istiqbolini ko'rsatmoqda.

Tabiiyki, ushbu jarayon ham butun mamlakatdagi, ham bizning mamlaktimizdagi Internetdan foydalanuvchilarning miqdor va sifat tarkibi shu qadar tez o'zgarmoqdaki, o'rtacha foydalanuvchining qandaydir umumlashgan tasvirini yaratish imkonsiz bo'lib qoldi: ushbu foydalanuvchining qiyofasi yildan-yilga va hatto oydan-oyga o'zgarib bormoqda. Ayni vaqtda sotsiologik tadqiqotlar ma'lumotlariga ko'ra hozirgi vaqtda Internetdan foydalanuvchilarning asosiy ommasini O'zbekistondagi o'rta sinf qatlami tashkil etishi borasida xulosa qilish mumkin. Turli guruhlar va submadaniyatlar undan ijtimoiy sub'ektlarga axborot uzatish va kommunikatsiyalarning yangi imkoniyatlarini taqdim etuvchi interaksional vositasi hamda kommunikativ makon sifatida foydalanishi mumkin.

Internet va an'anaviy OAV o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni muhim xususiyatlari an'anaviy OAV tomonidan Internetda joylashgan tezkor axborotdan foydalanish bo'lib, bu tufayli uni onlaynli auditoriyaga qayta yetkazib berish yuz beradi. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga muvofiq: "Ommaviy axborot vositalari erkindir va qonunga muvofiq ishlaydi. Ular axborotning to'g'riligi uchun belgilangan tartibda javobgardirlar. Senzuraga yo'l qo'yilmaydi"[4].

Internetdagi kommunikativ makondan PR maqsadlarida foydalanish ham tarmoqli OAVlarga ham ommaviy OAVning tarmoqli versiyalariga murojaat qilish, ham ommaviy kommunikatsiyalarning maxsus tayyorlash shaklida yuz beradi. Bunday ommaviy kommunikatsiya vositalarining maqsadlari tashkilot qiyofasini yaratish va

saqlab turish, uning faoliyati to'g'risida axborot berish va uning maqsadlarini reklama qilish va h.k lardir. O'zbekistondagi jamoatchilik bilan aloqalar uchun kommunikativ makon sifatidagi internetning eng muhim afzalliklari keng geografiy hududni qamrab olish, senzuraning mavjud emasligi PR orqali auditoriya tadqiqotini o'tkazish imkoniyatidir. Jamoatchilik bilan aloqalar bo'yicha xizmatlardagi tarmoqli axborot texnologiyalarini ham xususiy tijorat tuzilmalari darajasida ham davlat darajasida "elektron xukumat" konsepsiyasi doirasida foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://www.gazeta.uz/ru/2018/09/20/subscribers/>
2. Encyclopædia Britannica 2004 Deluxe Edition CD, 2004, Encyclopædia Britannica Inc.
3. Microsoft Encarta Encyclopedia Standard 2005, 1993-2004, Microsoft Corporation
4. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2008. – Б. 13.

ICHKI ISHLAR ORGANLARIDA MA'NAVY-MA'RIFIY ISHLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING DOLZARB VAZIFALARI

Inomov Avazbek Soyibjonovich Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti mustaqil tadqiqotchisi, O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi I- bosqich tinglovchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ichki ishlar organlarida ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishning dolzarb vazifalari haqidagi fikrlar ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada bugungi kunda mamlakatimiz ichki ishlar tizimini tubdan isloh etish sohani yangi bosqichga olib chiqish ichki ishlar organlari xodimlarining ma'naviy-ma'rifiy sohada dunyoqarashini yuksaltirish dolzarb ekanligi ilmiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ichki ishlar organlari, tizim, ma'naviyat, ma'rifat, professional ko'nikma, istiqbol.

Bugungi kunda mamlakatimizda ichki ishlar organlarining ma'naviy qiyofasi ham tubdan o'zgarib, tizim xodimlarining yangicha dunyoqarashi shakllanib bormoqda. O'zbekiston Respublikasi ichki ishlar organlarida ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tashkil etishda xodimlarning hayotiy va professional ko'nikmalarini ilm-ma'rifat asosida shakllantirish va ularning qalbi va ongiga singdirish muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimiz ichki ishlari tizimida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni amalga oshirishda ezgulik va insonparvarlik g'oyalariga xizmat qiluvchi milliy g'oyamiz, biz barpo etayotgan yangi O'zbekistonning insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik g'oyasi mujassam etilgan. Bu borada mamlakatimiz hayotidagi real ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar bilan uyg'un ravishda ichki ishlar xodimlari bilimlarini oshirib borish, yon-atrofimiz va jahonda ro'y berayotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga milliy manfaatlarimizdan kelib chiqqan holda yondashish, ichki va tashqi tahdidlarga qarshi

mafkuraviy immunitetni mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 10 apreldagi “Ichki ishlar organlarining faoliyati samaradorligini tubdan oshirish, jamoat tartibini, fuqarolar huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilishni ta’minlashda ularning mas’uliyatini kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonida ichki ishlar organlarini aholiga o‘z vaqtida va sifatli yordam ko‘rsatadigan, har bir xodimi **xalq manfaatlariga xizmat qilishni** o‘z xizmat burchi deb biladigan, ijtimoiy yo‘naltirilgan professional tuzilmaga aylantirish maqsad qilingan. Ichki ishlar organlari oldiga xalqni rozi qilish, fuqarolar ichki ishlar organining har bir xodimida o‘z himoyachisini ko‘rishdek aniq vazifalar belgilangan.

Mamlakatimizda aholining tinch va osoyishta hayot kechirishini ta’minlash, jinoyatchilik va huquqbuzarliklarga qarshi kurashish, jamoat tartibi va xavfsizligini saqlash masalalari Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan olib borilayotgan davlat siyosatida eng muhim va ustuvor yo‘nalishi sifatida alohida e’tibor qaratilib kelinmoqda. Mazkur masala bugungi kunda yurtimizda barcha ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida hamda mamlakatimizni modernizatsiya qilish va yangilashda muhim ahamiyat kasb etayotir. Shu sababli davlatimiz rahbari tomonidan ichki ishlar organlari tizimini tubdan isloh qilish, uning faoliyati samaradorligini zamonaviy bosqichga ko‘tarishdek g‘oyat muhim vazifa sifatida belgilangan.

Bugungi globallashuv shiddati g‘oyalar aniq va sog‘lom, yetuk va insonparvar, e’tiqodi butun, bugungi o‘ta tezkor zamonda har qanday yot g‘oyalarga qarshi kurashuvchan mafkuraviy immuniteti mustahkam bo‘lgan ichki ishlar organlarini xodimlarini tayyorlash dolzarb vazifa sifatida e’tibor qaratilmoqda. Bu haqda, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “O‘zbekistondagi har bir fuqaro, qaysi lavozimda ishlashidan qat’i nazar, avvalo tarbiyachi ekani, farzandlarimiz taqdiri uchun har birimiz mas’ul ekanligimizni anglash tobora kuchaytirilmoqda. Bu masala zamonning o‘tkir talabiga aylangan dolzarb muammo sifatida kun tartibiga qo‘yilmoqda”[1:1]. Zero, donishmand o‘zbek xalqi o‘zining buyuk o‘tmish va shonli tarixiga, yuksak madaniyat va ma’naviyatiga hamda dunyo e’tirofiga sazovar bo‘lgan buyuk madaniyat yaratgan xalqdir.

Donishmand xalqimiz o‘zining tarixini, ma’naviy qadriyatlari va milliy an’analarini yosh avlod ongiga singdirish, ularni adolat, halollik, el-yurtga sadoqat, mardlik, millat sha’nini va g‘ururini himoya qilishdek olijanob fazilat sohibi sifatida Vatan kelajagi va istiqboli uchun daxldorlik hissi bilan yashashni o‘ziga sharaflı burch sifatida vijdonan his etib yashaydi.

Bugungi kunda mamlakatimiz ichki ishlari xodimlarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda milliy mentalitetimiz, qadriyatlarimiz va milliy mafkuramiz asosiy poydevor vazifasini o‘taydi. Ichki ishlari xodimlarini mafkuraviy jihatdan

tarbiyalashda eng avallo, ularda vatanparvarlik fazilatlarini shakllantirishda ular o'rtasida mehr-oqibat, insof, diyonat, adolat, ma'rifat, vatanparvarlik tuyg'ularini vujudga keltiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi «2022 - 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi PF-60-son Farmonida ichki ishlar organlarini aholining ishonchli himoyachisi sifatida xalqchil professional tuzilmaga aylantirish, ularni fuqarolar, jamoat tashkilotlari hamda keng jamoatchilik bilan yaqin hamkorlikda, o'zaro ishonch va hamjihatlik ruhida ishlash, yurtimizda qonun ustuvorligini ta'minlash, tinchlik-osoyishtalikni yanada mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

«2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi»ning ustuvor yo'nalishlaridan biri ham «Ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish»[2:2] asosiy vazifa etib belgilangan.

Bugungi kunda mamlakatimizda ichki ishlar xodimlarning zamonaviy yangi qiyofasini shakllantirish va ularning faoliyatini xalq manfaatlari, inson qadr-qimmatini, huquq va erkinliklarini samarali himoya qilish vazifasi alohida ta'kidlangan. Shu o'rinda, ichki ishlar organlari xodimlarining ma'naviyati haqida fikr yuritganda eng avvalo, har bir xodim o'zini xalq vakili sifatida ona Vatanini cheksiz sevadigan o'z yurtiga fidoiy, fuqarolarning huquq va erkinliklarini vijdonan, imon-e'tiqod, sadoqat, ishonch, halollik, dovyuraklik, beg'arazlik bilan himoya qilishga qodir bo'lgan jasoratli insonlar gavdalanadi.

Bugungi kunda yangi taraqqiyot sari dadil odimlayotgan mamlakatimizda ichki ishlar organlariga bo'lgan munosabat tubdan o'zgarib bormoqda. Bugun mamlakatimizda ichki ishlar organlari xodimi deganda xalqimiz qalbi va ongida o'z Vatanini jondan ortiq sevadigan, mamlakatimiz tinchligi va osoyishtaligi yo'lida jonini fido qiluvchi, xalq va millat manfaatlarini doim ustun quyadigan, odob-axloq qoidalari va huquqiy normalarga rioya etuvchi haqiqiy mard vatanparvar insonlar gavdalanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2021 yil 2 apreldagi PQ-5050-sonli qarorida ichki ishlar xodimlarni har qanday sharoitda davlat va xalq manfaatlariga xizmat qiladigan, milliy qadriyatlarga sodiq, umuminsoniy qadriyatlarga tayanadigan, yot va buzg'unchi g'oyalarga murosasiz kurashuvchi, iymon-e'tiqodi va irodasi mustahkam, ma'naviyatli va fidoyi, ajdodlarimiz va mardlik ko'rsatib halok bo'lgan xodimlarning bebaho merosiga tayanib yashaydigan barkamol shaxs sifatida tarbiyalash, ular qalbida davlat va xalqimizning xavfsizligini ta'minlashda shaxsiy daxldorlik va yuqori mas'uliyat hissini shakllantirish bugungi kunning eng muhim vazifasi sifatida belgilangan. Ushbu qarorga ko'ra, Ichki ishlar organlarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish konsepsiyasi» tasdiqlandi[3:3].

Ushbu konsepsiyada ichki ishlar organlarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni samarali tashkil etish tizimini yanada takomillashtirish, xodimlarning ma'naviy salohiyati va

mafkuraviy immunitetini kuchaytirish, ularning ongida Vatan taqdiri hamda kelajagi uchun daxldorlik tuygʻusini yanada mustahkamlash kabi ulugʻ maqsadlar oʻz aksini topgan.

Mazkur konsepsiya ichki ishlar organlarida maʼnaviy-maʼrifiy ishlarni tashkil etish, sohadagi ishlarning ustuvor yoʻnalishlari va asosiy prinsiplari asosida ishlab chiqilgan. Konsepsiyada ichki ishlar organlari tizimida xizmat qilayotgan barcha xodimlarning umumiy dunyoqarashi, siyosiy ongi, maʼnaviy va intellektual salohiyatini yuksaltirish, ularda vatanparvarlik, gʻurur, iftixor, kasbiga nisbatan sadoqat va yuqori masʼuliyat hislarini oshirish bilan bogʻliq vazifalar belgilab berilgan. Shu bilan birga, konsepsiya milliy va xalqaro huquq normalari asosida ichki ishlar organlarida maʼnaviy-maʼrifiy ishlarni samarali tashkil etish tizimini yanada takomillashtirish, xodimlarning maʼnaviy salohiyati va mafkuraviy immunitetini kuchaytirish, ularning ongida Vatan taqdiri hamda kelajagi uchun daxldorlik tuygʻularini mustahkamlash bilan bogʻliq faoliyatning ustuvor yoʻnalishlarini aks ettiradi. Shuningdek, konsepsiyaning asosiy mazmuni sifatida xodimlarning maʼnaviy-ruhiy tayyorgarligini oshirish, faol hayotiy pozitsiyasi, intellektual salohiyatini, Ona Vatan taqdiriga boʻlgan masʼuliyatini mustahkamlash, gʻoyaviy va axborot xurujlariga qarshi mafkuraviy immunitetini kuchaytirish, ularni fuqarolik burchi va konstitutsion majburiyatlarini sadoqat va fidoyilik bilan vijdonan bajarishga yoʻnaltirish boʻyicha maʼnaviy-maʼrifiy ishlarni tashkil etishni ifodalaydi.

Jahonda kechayotgan globallashuv jarayonlari mafkuraviy, gʻoyaviy va axborot xurujlar sharoitida jamiyatimizda demokratik qadriyatlarning tarkib topishi ichki ishlar organlari xodimlari dunyoqarashini milliy gʻoya asosida shakllantirishni dolzarb vazifa sifatida kun tartibiga qoʻymoqda. Zero, dunyo miqyosida turli taxdidlar kuchayib borayotgan hozirgi vaqtda ichki ishlar organlari xodimlarida vatanparvarlik, millatparvarlik tuygʻusini shakllantirish hamda yuksak maʼnaviy-axloqiy va ruhiy fazilatlarini yanada rivojlantirish bugungi kunning dolzarb vazifasidir. Xulosa qilib aytganda, bugungi zamon talabi ishlar organlari xodimlaridan yurtga sadoqat va fidoyilik bilan xizmat qilish, oʻz bilim va tajribasini vatanga baxshida etuvchi yosh ichki ishlar organlari xodimlarini tarbiyalash mamlakatimizning asosiy strategik vazifasi sifatida alohida eʼtibor qaratilib kelinmoqda. Zero, Yangi Oʻzbekistonning yangi ichki ishlar organlari safida munosib xodim va rahbar boʻlish uchun nafaqat kasbiy, balki, kuch va vositalarni oqilona boshqarishga oid bilimlar boʻlishi talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Харакатлар стратегияси асосида жадал тараққиёт ва янгиланиш сари: Рисола / М.Бекмуродов, Қ.Қуронбоев, Л.Тангриев. – Т., 2017. – Б. 27.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон «2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси» тўғрисидаги Фармони. <https://lex.uz/docs/5841063>

YOSHLAR ONGIDA HARBIY-VATANPARVARLIK TUYG‘USINI KUCHAYTIRISH – MA’NAVIY-MA’RIFIY ISHLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MUHIM OMILI SIFATIDA

Mahkamova Difuza Jo‘raqulovna

Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi
mutaxassisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash sohasida Respublikamizda amalga oshirilayotgan islohotlar, bu borada davlat va jamoat tashkilotlari hamkorligining ahamiyati, jumladan, Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi tomonidan bu yo‘nalishda yo‘lga qo‘yilgan muhim tadbirlar xususida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: davlat, siyosat, Xavfsizlik kengashi, milliy g‘oya, burch, Konsepsiya, Memorandum.

Bugungi kunda global axborot maydonidagi qarama-qarshilik, yosh avlodning ongi va qalbi uchun kurashning keskin kuchayishi sharoitida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi nechog‘lik ahamiyatga ega ekanini anglab yetyapmiz. Yurtimizda aholining, ayniqsa, yoshlarning harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi tizimini takomillashtirish, ularni mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar jarayoniga jalb qilish, intellektual va ijodiy salohiyatini oshirishga barcha imkoniyatlar yaratilmoqda.

Vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishda yoshlarga yurtimizning shonli tarixi, ulug‘vor qudrati haqida ma’lumotlar berish, Vatan ozodligi yo‘lida qahramonlik ko‘rsatgan buyuk ajdodlarimiz va jasur zamondoshlarimizning ibratli hayotini keng targ‘ib qilish, ilm-fan va madaniyatning eng sara namoyandalari bilan tanishtirish, o‘zi tug‘ilib o‘sgan yurti, mahallasi va xonadoniga cheksiz izzat-ehtirom bilan munosabatda bo‘lishni o‘rgatish juda katta ahamiyatga ega.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning “Har qanday davlat siyosatining asosini vatanparvarlik tarbiyasi tashkil etadi. Harbiy vatanparvarlik tarbiyasi o‘zining asosini umumvatanparvarlik tarbiyasiga asoslab olib boradi va uning tarkibiy qismi hisoblanadi” deb ta’kidlagan fikrlari zamirida yoshlarning harbiy-vatanparvarlik ruhini yuksaltirishga, eng avvalo, o‘tib kelayotgan yosh avlodni milliy g‘oya va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning qalbi va ongiga Vatan himoyasi sharaflari va muqaddas burch ekanini chuqurroq singdirish orqali erishilishi ta’kidlanadi.

Harbiy-vatanparvarlikni shakllantirish bu o‘ziga xos uzoq davom etadigan jarayon hisoblanadi. Vatanparvarlik har bir shaxsning Vatanga, o‘zi yashab turgan kichik oilasiga bo‘lgan muhabbatini uyg‘otishga yordam beradi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 29-iyundagi “Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish

chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi [1] 267-son Qarori qabul qilindi. Ushbu qaror bilan “2023 — 2027-yillarda yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish Konsepsiyasi” ishlab chiqildi. Unda har qanday og‘ir va murakkab vaziyatda Vatanimizni ko‘z qorachig‘idek asrash, uning shuhratini dunyoga tarannum etish bilan bog‘liq eng muhim tushunchalarni, hayotiy va professional ko‘nikmalarni ilm-ma‘rifat, shuningdek, milliy qadriyatlar asosida yoshlarning qalbi va ongiga ilk bolalik davridan boshlab singdirib borish orqali vatanparvar, sadoqatli hamda shijoatli yoshlarni kamol toptirish Konsepsiyaning asosiy mohiyatini tashkil etadi.

Ushbu qaror bilan 2023 — 2027-yillarda yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish konsepsiyasini amalga oshirish bo‘yicha “Yo‘l xaritasi” tasdiqlangan. Bunda tegishli vazirlik va idoralarga topshiriqlar belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo‘mondoni Shavkat Mirziyoyev raisligida 2023-yil 13-yanvar kuni o‘tkazilgan Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan yig‘ilishida davlatimiz rahbari harbiy xizmatchilarning axloqiy-ruhiy va jangovar tayyorgarligini kuchaytirish, yoshlarda vatanparvarlik tuyg‘usini yuksaltirish bo‘yicha tavsiyalar berib, “Bizga bu kuchni chetdan izlashning hojati yo‘q. Shonli tariximiz, boy ilmiy va madaniy merosimiz, bahodir ajdodlarimizning hayoti va faoliyati biz uchun chinakam ibrat maktabi” [2], – deb ta’kidladi.

Bilamizki, yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash – davlat organlari, jamoat birlashmalari va boshqa tashkilotlarning ko‘p bosqichli, tizimli, maqsadli va muvofiqlashtirilgan faoliyatidir. Bu yuzasidan Respublika Ma‘naviyat va ma‘rifat markazi tomonidan harbiy-vatanparvarlik yo‘nalishida amalga oshirilgan ishlarning ayrimlari xususida to‘xtalib o‘tsak.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-martdagi “Ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori bilan Respublika Ma‘naviyat va ma‘rifat markazi tarkibida Harbiy vatanparvarlik bo‘limi tashkil qilindi. Bo‘lim tashabbusi bilan Respublika Ma‘naviyat va ma‘rifat markazi hamda Qurolli Kuchlar tizimidagi barcha vazirlik va idoralar bilan hamkorlik Memorandumlari imzolandi.

Shuningdek, ushbu tizim tashkilotlari bilan har yili hamkorlik “Yo‘l xarita”lari ishlab chiqiladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Davlat xavfsizlik xizmati, O‘zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati, Bosh prokuratura, Mudofaa, Ichki ishlar, Favqulodda vaziyatlar vazirliklari, Bosh prokuratura, Milliy gvardiya, Bojxona hamda Soliq qo‘mitalari shular jumlasidandir. Markaz tomonidan yoshlarda vatanparvarlik, harbiy-vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirish, muqaddas

tushunchalarning mazmun-mohiyatini yetkazish yuzasidan konferensiyalar, seminarlar, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy tadbirlar o'tkazilib kelinmoqda.

Davlatimiz rahbarining 2022-yil 7-yanvar kuni Davlat xavfsizlik xizmatining harbiy ta'lim muassasalariga tashrifi davomida berilgan topshiriqlar ijrosi yuzasidan "Temurbeklar maktabi" va "Yosh chegarachilar" harbiy-akademik litseylari o'rtasida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish, vatanparvarlik ruhini yanada kuchaytirishga qaratilgan "Yangi O'zbekistonga qanot bo'lamiz!" shiori ostida "Eng namunali ta'lim muassasasi", "Eng namunali o'qituvchi" hamda "Eng namunali o'quvchi" tanlovlari o'tkazilib kelinmoqda. Ilk bor 2022-yilda tashkil etilgan mazkur tanlovlarning hududiy bosqichida 120 nafar o'qituvchi va 850 nafar o'quvchilar ishtirok etgan bo'lsa, bu yil tanlov ko'lami kengayib, jami 220 nafar o'qituvchi va 960 nafar o'quvchilar ishtirok etdi.

O'quvchi yoshlarda harbiy-vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish, Vatanga xizmat qilish – sharaflı burch ekanini yanada chuqurroq singdirish maqsadida maktablarning yuqori sinf o'quvchilari ishtirokida "Mard askar – yoshlarga namuna" shiori ostida targ'ibot tadbirlari o'tkazildi. Yil davomida o'tkazilgan tadbirlarda 160 mingdan ortiq yoshlar qamrab olindi.

Harbiy xizmatchilarni harbiy-vatanparvarlik, ona Vatanga muhabbat va sadoqat, milliy ruh, milliy g'urur tuyg'ularini kuchaytirish, intellektual va ijodiy salohiyatini yanada rivojlantirish maqsadida harbiy xizmatchilar o'rtasida "Tarix bilimdoni", "Eng yaxshi harbiy qo'shiq ijrochisi", "Eng yaxshi yosh adib" hamda "Eng yaxshi yosh shoir" tanlovlari tashkil etildi. Mazkur tanlovlarning vazirlik va idora bosqichi shu yilning iyul-avgust oyida o'tkazilgan bo'lib, unda Davlat xavfsizlik xizmati, Mudofaa, Ichki ishlar, Favqulodda vaziyatlar vazirliklari hamda Milliy gvardiya harbiy xizmatchilaridan iborat jami 4 ming nafardan ortiq ishtirokchi qatnashdi.

Yil davomida Jazoni ijro etish muassasalarida saqlanayotgan xotin-qizlar o'rtasida milliy qadriyatlar va kitobxonlikni targ'ib qilishga qaratilgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar uyushqoqlik bilan o'tkazilmoqda.

Shuningdek, yoshlar va harbiylar o'rtasida kitobxonlikni targ'ib etish yuzasidan bir qancha amaliy ishlar yo'lga qo'yilib kelinmoqda. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarda ishtirokchilariga muntazam ravishda badiiy adabiyotlar sovg'a sifatida taqdim etilib kelinadi. Ko'plab yangi nashr etilgan kitoblar taqdimoti ham tashkil qilinadi. Markaz tashabbusi bilan nashr qilingan "O'zbekiston Qahramonlari" hamda "Ma'naviyat lug'ati" singari to'plamlar ham shular jumlasidandir.

Yosh avlod ongida ulug' ajdodlarimiz shaxsiyatiga hurmat hissini uyg'otish, jumladan, Amir Temur, Jaloliddin Manguberding vatanparvarlik g'oyalarini keng tatbiq qilish, ular qoldirgan merosning ahamiyatini chuqurroq singdirish yuzasidan bo'lim tomonidan amalga oshirilgan ishlar xususida bir qancha misollarni keltirish mumkin. "Amir Temur – tengsiz azmu shijoat sohibi", "Amir Temur – buyuk davlat

asoschisi va bunyodkori”, “Amir Temurning jang san’ati” kitobining mazmun-mohiyati, “Temur tuzuklari bilimdoni” viktorinasini o‘tkazish, shuningdek, “Vatanning sheryurak baxodiri” mavzusida va shu singari tadbirlar shular jumlasidandir.

Asrlar silsilasida bo‘y ko‘rsatib kelayotgan milliy qadriyatlarimiz, urf-odat va an‘analarimizni aholi, yoshlar, harbiylar va ularning oila a‘zolari o‘rtasida yanada keng tatbiq qilish yuzasidan amalga oshirilayotgan ishlar xususida uzoq gapirish mumkin. Jumladan, hamkor vazirlik va idoralar bilan birgalikda harbiy xizmatchi va xodimlar, ularning farzandlari, hududlardagi yoshlarni keng jalb etgan holda “Baxshichilik” va “Milliy qo‘shiq” ijrosi, “Chanqovuz” bo‘yicha Respublika tanlovi o‘tkazilib kelinayotgani, Milliy qadriyatlar oyligi fikrimizning yorqin namunasidir.

Davlat xavfsizlik xizmati Chegara qo‘shinlari bilan hamkorlikda yurtimizning chegaraoldi hududlaridagi mahallalarda yashovchi yoshlarni turli yot g‘oyalar girdobiga tushib qolishini oldini olish, ularni Vatanga muhabbat, milliy va umuminsoniy qadriyat hamda an‘analarga hurmat, istiqlol g‘oyalariga sadoqat ruhida tarbiyalash maqsadida “Vatan ostonasi” shiori ostida festival tashkil qilindi. Dastlab Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Farg‘ona, Surxondaryo hamda Qashqadaryo viloyatlarining chegaraoldi hududlarida tashkil qilingan tadbirlarda yoshlar, mahalla aholisi, harbiy xizmatchilar va ularning oila a‘zolari ishtirok etdi. Festival doirasida targ‘ibot guruhi a‘zolari harbiy shaharchalar, maktablar, maktabgacha ta‘lim muassasalarida bo‘lib, turli loyihalarni ko‘tarinki ruhda amalga oshirdilar.

Markaz tomonidan harbiy-vatanparvarlik yo‘nalishida amalga oshirilgan ishlar xususida yana ko‘plab misollarni keltirib o‘tish mumkin. Ushbu ezgu harakatlar zahirida yoshlar qalbi va ongiga Vatan himoyasi sharaflari va muqaddas burch ekanini chuqur singdirish, milliy armiyamizning qudrati va salohiyatiga bo‘lgan ishonchni kuchaytirish, shuningdek, yoshlarda turli ichki va tashqi tahdidlarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish, yon-atrofimiz va jahonda ro‘y berayotgan siyosiy-ijtimoiy jarayonlarga milliy manfaatlarimizdan kelib chiqqan holda yondashish ko‘nikmalarini oshirishdek ezgu maqsadlar mujassam.

Harbiy-vatanparvarlik eng avvalo harbiy ta‘lim bilan bog‘liqligi hech kimga sir emas. Vatanparvarlikni asosini Vatan mohiyatini anglash orqali amalga oshiriladi. Chunki Vatanni anglashni nafaqat og‘zaki shaklda, shuningdek yozma shaklda, ko‘rgazmali qurollar orqali olib borilishi – bir tomonlama bo‘lsa, ikkinchi tomondan texnik vositalarni qo‘llash orqali vatanparvarlik yoshlarni ongi-shuuriga singdirib boriladi. Yoshlarni oliy harbiy ta‘lim muassasalariga sayohat (ekskursiya)larni amalga oshirish, harbiylar bilan uchrashuvlar o‘tkazish yoshlarda Vatan tuyg‘usini uyg‘otadi. Vatanparvarlik ta‘limi esa yoshlarda malaka va ko‘nikmalarni hosil qiladi [2].

Bugungi kunda yurtimizda bir qancha harbiy ta‘lim muassasalari faoliyat yuritmoqda. Amir Temur nomidagi Davlat xavfsizlik xizmati akademiyasi, Qurolli

Kuchlar akademiyasi, Qurolli Kuchlar harbiy tibbiyot akademiyasi, Chirchiq oliy tank qo'mondonlik-muhandislik bilim yurti, Oliy harbiy aviatsiya bilim yurti, Mudofaa vazirligi Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va aloqa harbiy instituti, Favqulodda vaziyatlar vazirligi akademiyasi, Jamoat xavfsizligi universiteti, shuningdek harbiy-akademik litseylar va xokazo. Ushbu ta'lim muassasalari ta'lim va tarbiya jarayonida yoshlarda yot g'oyalarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish, Ona-yurt taqdiri uchun mas'uliyat tuyg'usini mustahkamlash, ularni o'z kasbiga sadoqatli va har tomonlama yetuk kadrlar etib tarbiyalash bo'yicha aniq chora-tadbirlar bo'yicha faoliyat ko'rsatib kelmoqda.

Davlatimiz rahbari 2021-yil 12-yanvar kuni Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan yig'ilishida "O'z farzandlarida yuksak vatanparvarlik ruhini kamol toptira olmagan davlat, qanday qudratli qurolga ega bo'lmasin, mudofaa qobiliyatini mustahkamlay olmaydi", deya ta'kidlab o'tdi. [2]

Darhaqiqat, harbiy-vatanparvarlik yoshlarda fuqarolik burchi, shaxsiy mas'uliyat hissi, Vatan taqdiriga daxldorlik tuyg'usini, faol hayotiy pozitsiya va qat'iy e'tiqodini, kasbiy mahoratini shakllantiradigan qudratli vositadir. Bundan unumli foydalangan holda yoshlarimizda yot g'oyalarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish, Ona-yurt taqdiri uchun mas'uliyat tuyg'usini mustahkamlash, ularni o'z kasbiga sadoqatli va har tomonlama yetuk kadrlar etib tarbiyalash bo'yicha aniq chora-tadbirlar ko'rishimizni taqozo qilmoqda.

Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga doir ishlar samaradorligini oshirish va faollashtirish, bu boradagi ta'lim-tarbiyaviy ishlarga mamlakatimiz fuqarolarini, davlat va nodavlat-notijorat tashkilotlarini hamda fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini yanada faol jalb etish va yoshlar ongiga vatanparvarlik, mardlik tuyg'ularini singdirish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan manbalar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 29-iyundagi "Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. lex.uz
2. <https://kun.uz>. "Prezident raisligida Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan yig'ilishi bo'lib o'tdi". 13.01.2023.
3. Mahmudov R.M., Akbarov L.I. "Yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasi amalda". "Pedagogs" jurnali, 2022-yil yanvar.
4. <https://www.gazeta.uz>. "Shavkat Mirziyoyev Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan yig'ilishini o'tkazdi". 12.01.2021.

O'ZBEKISTONDA CHEGARA QO'SHINLARI SHAXSIY TARKIBINI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA MATBUOTNING ROLI

Razzoq Shaymardanov Nuraliyevich,
Respublika Ma'naviyat va Ma'rifat markazi bo'lim
boshlig'i, iste'fodagi podpolkovnik

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston davlat mustaqilligini qo‘lga kiritgandan so‘ng, jamiyatning barcha sohalarida tub islohotlar boshlangani, mamlakatimiz sarhadlarining daxlsizligi va hududiy yaxlitligini asrash, el-yurtimizning osuda hayotini ishonchli himoya qilishda Chegara qo‘shinlari oldiga katta vazifalar qo‘yilgani haqida so‘z boradi. Chegara qo‘shinlarida olib borilayotgan harbiy islohotlar Respublika ommaviy axborot vositalarida, shuningdek, tizimda tashkil etilgan “Sarhad”, “Hamroh” gazetalari, “Chegarachi” va “Vatan ostonasi” jurnallarida keng yoritilayotgani muhim o‘rin tutadi.

Kalit so‘zlar. Davlat chegarasi, qo‘shin, chegarachi, xavfsizlik, fidoyilik, Vatan himoyachilari, qurol-aslaha, vatanparvarlik, kursantlar, leytenant, harbiy qism, yangi davr, professional milliy armiya, ma’naviyat, qadriyat, matbuot.

1991-yil 31-avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligi asoslari” qonuniga muvofiq Respublika Oliy Kengashining 1992-yil 14-yanvardan “O‘zbekiston Respublikasi hududida joylashgan harbiy qismlar va harbiy-o‘quv muassasalari haqida”gi qarori va davlat chegaralarini ishonchli qo‘riqlash maqsadida 1992-yil mart oyida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni bilan O‘zbekiston Respublikasi Milliy xavfsizlik xizmati tarkibida chegara qo‘shinlari boshqarmasi tashkil etildi. [1]

Davlat chegaralarini mustahkamlash, qo‘shinlarni boshqarishni takomillashtirish maqsadida 1993-yil aprel oyida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni bilan Boshqarma MXX chegara qo‘shinlari Bosh boshqarmasiga, keyinchalik O‘zbekiston Respublikasi MXX chegara qo‘shinlari Bosh shtabiga o‘zgartirildi.

Markaziy saylov komissiyasi tomonidan *yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023-yil 30-aprel kuni o‘tkazilgan O‘zbekiston Respublikasi* referendumida *umumxalq ovoz berish orqali qabul qilingani*, joriy yilning 1-may kunidan boshlab kuchga kirishi matbuot orqali e‘lon qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 3-moddasiga muvofiq, O‘zbekistonning davlat chegarasi va hududi daxlsiz va bo‘linmasdir, deb qayd qilingan. [2] Ilgarigi *O‘rta Osiyo* chegara okrugining respublika hududida joylashgan qism va bo‘linmalari MXX Chegara qo‘shinlari Bosh shtabi tasarrufiga berilgan edi. Ushbu qismlar negizida milliy chegara qo‘shinlarini tashkil etish boshlandi. Shu bilan bir qatorda O‘zbekiston yurisdiksiyasiga o‘tayotgan harbiy qism va bo‘linmalardagi barcha harbiy xizmatchilar va ularning oila a‘zolariga Respublika ijtimoiy va huquqiy himoya kafolatini berdi.

Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 30-noyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Davlat chegarasini qo‘riqlashni kuchaytirishga qaratilgan tashkiliy tadbirlar haqida”gi qarori yirik voqea bo‘ldi. Unda O‘zbekiston Respublikasining davlat chegarasini himoya qilish va qo‘riqlash Kontseptsiyasi tasdiqlandi. Kontseptsiyaga muvofiq chegara qo‘shinlarining yangi tashkiliy strukturasi belgilandi, boshqaruv organlari takomillashtirildi.

1999-yilning 13-yanvar Davlat chegarasida tezkor-jangovar holatdan kelib chiqadigan vazifalarni hal etishga yunaltirilgan yangi tarkibiy bo‘linma tashkil etilib,

O'zbekistonning chegara qo'shinlari rivojlanishi va takomillashishida yangi davrni boshlab berdi. Shu kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni bilan MXX chegara qo'shinlari Bosh shtabi zahirida O'zbekiston Respublikasi Davlat chegaralarini himoya qiluvchi Qo'mita tashkil etildi. Xuddi shu farmon bilan Qo'mita O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga bevosita bo'ysundirildi.

O'zbekiston Respublikasi Davlat chegaralarini qo'riqlash va himoya qilish kontseptsiyasi tasdiqlandi. 1999-yil 20-avgustda O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi va 2000-yil yanvar oyidan boshlab hayotga tatbiq etila boshlandi. Mazkur Qonun O'zbekiston Respublikasining 2023-yil 13-sentyabrdagi O'RQ-868-sonli "O'zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to'g'risida"gi Qonuniga asosan o'z kuchini yo'qotgan. [4] Yangi tahrirdagi qonun haqida quyida to'xtalamiz.

O'zbekiston Respublikasi MXX chegara qo'shinlarning tashkil topish jarayonini shartli ravishda to'rt bosqichga bo'lish mumkin:

Birinchi bosqich – o'tish davri. [5] Sobiq ittifoq chegara qo'shinlarining O'zbekistondagi bo'linmalarining O'zbekiston Respublikasi ixtiyoriga o'tkazilishi va eski qo'riqlash jarayonlarining inertsia tarzida davom etishi (1991-1994 yillar).

Ikkinchi bosqich – O'zbekiston Respublikasi MXX Chegara qo'shinlarining faol tashkil etilishi va davlat chegaralarini samarali qo'riqlashning joriy qilinishi (1995-1999 yillar).

Uchinchi bosqich – harbiy ta'lim va jangovar tayyorgarlik sifatining yangi bosqichga chiqishi chegara qo'shinlari harbiy xizmatchilarining jangovar qobiliyatini yanada oshirilishi (2000-2015 yillar).

To'rtinchi bosqich – O'zbekiston Respublikasi DXX Chegara qo'shinlari faoliyatining zamon talablariga javob beradigan darajada tashkil qilinishi (2016-yildan hozirgi kungacha).

BIRINCHI BOSQICH

Sobiq ittifoq chegara qo'shinlarining O'zbekistondagi bo'linmalarining O'zbekiston Respublikasi ixtiyoriga o'tkazilishi va eski qo'riqlash jarayonlarining inertsia tarzida davom etishi
(1991-1994 yillar)

O'zbekiston Respublikasi atrofida harbiy-siyosiy vaziyat qanday bo'lgan?

Birinchidan, Afg'onistonda fuqarolar urushi davom etar, o'z mustaqilligiga erishgan respublikalarda muhitni izdan chiqarish maqsadida terrorchi guruhlar tayyorgarlik ishlari bilan shug'ullanar edi.

Ikkinchidan, Tojikistonda ichki-siyosiy krizis yuzaga qalqib chiqqani, birlashgan tojik muxolifatining kuchaygani, Tojikiston - Afg'oniston chegaralarida tahlikali vaziyat vujudga kela boshlangandi.

Uchinchidan, Markaziy Osiyo mintaqasida diniy-ekstremizm faoliyati faollashdi, banditlik uyushmalari va alohida salbiy kayfiyatdagi unsurlarning mamlakatga suqilib kirishi davom etar edi.

To'rtinchidan, davlat chegaralari orqali giyohvand moddalar, o'q-dorilar, qurol-aslaha va portlovchi moddalar, diniy ekstremistik mazmundagi adabiyotlarni noqonuniy ravishda olib o'tishga bo'lgan urinishlar amalga oshirildi.

Beshinchidan, yangi mustaqil davlatlar o'rtasida migratsiya jarayonlari-buning oqibatida O'zbekiston Respublikasida noqonuniy kirish va chiqish kuchaydi.

Chegara qo'shinlari zimmasiga diversion-terroristik guruhlar va qo'poruvchi elementlarning chegarani buzib o'tishga yo'l qo'ymaslik, qurol-yarog' va giyohvand moddalar kontrabandasining oldini olish, O'zbekistonning iqtisodiy va boshqa manfaatlarini himoyalash vazifalari yuklatilgan.

Asosiy e'tibor davlat chegaralari orqali giyohvand moddalarning olib o'tilishini to'xtatishga qaratilgan edi. 1992-yilning o'zida chegara qo'shinlari tomonidan bir yarim tonna miqdorida giyohvand moddalar ushlab qolingan.

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi davlatlarining chegara qo'shinlari tizimini muvofiqlashtirish maqsadida, tashqi chegaralarni qo'riqlash bo'yicha 1992-yil 6-iyulda Moskva shahrida MDH davlatlari chegara qo'shinlari qo'mondonlarining Kengashi tuzildi. 1992-yil 9-oktyabrda Bishkek shahrida Kengashning tashqi chegaralarni qo'riqlash bo'yicha kelishuvi imzolangan, har bir mustaqil respublikaga chegaraning ma'lum qismini qo'riqlash uchun javobgarligi qonunlashtirildi. Hamdo'stlik davlatlari oldida yana bir murakkab masala turar edi, ya'ni ichki chegaralarni himoya qilish! O'zbekiston mustaqillikka erishgan mamlakatlarning chegaralari sobiq ittifoq davrida qanday bo'lsa, shu ko'rinishda saqlanishi va hudud bo'yicha davlatlarga qandaydir da'volari mavjud emasligini e'lon qilgan edi.

IKKINCHI BOSQICH

MXC Chegara qo'shinlari tashkil topishining eng
faol davri (1995-1999 yillar)

Afg'onistondagi ichki urushlarning avj olishi, Afg'oniston hukumatining tolibonlar qo'liga o'tishi bu qo'shni davlatlarda ham nizoli vaziyatlar kelib chiqishiga olib keldi. O'sha davrda Afg'onistonda diniy-ekstremistik jangarilarni tayyorlash markazlari kuchaytirildi. SHuningdek, hukumat va muxolifat kuchlari, mahalliy o'zbeklar bilan pushtunlar o'rtasida kurash borayotgan afg'on-turkman chegarasida ham nizolar kelib chiqdi.

Markaziy Osiyo mintaqasidagi harbiy-siyosiy vaziyatdan kelib chiqib, Davlat chegaralarini mustahkamlash va jangovar xizmat faoliyatini kuchaytirish talab etildi. 1999-yil iyun oyida Davlat chegaralarini mustahkamlash bo'yicha o'tkazilgan taktik-o'quv mashg'ulotlariga Qurolli Kuchlarning barcha turlari va Ichki ishlar vazirligi vakillari qatnashgan.

MXS Chegara qo'shinlari oldida quyidagi vazifalar turardi:

- O'zbekiston Respublikasi hududiga terrorchi jangarilarning kirib kelishiga yo'l qo'ymaslik;

- davlat chegaralari orqali giyohvand moddalar, o'q-dori, portlovchi moddalar va ekstremistik mazmundagi adabiyotlarning kirib kelishining oldini olish;

- zamon talablariga javob bera oladigan bo'linmalarining jangovar shayligini oshirish.

Bu davrda Mudofaa vazirligiga qarashli ayrim harbiy qism va bo'linmalar MXS Chegara qo'shinlari tarkibiga o'tkazildi. Qo'shindagi bo'sh o'rinlar Mudofaa vazirligi va Ichki ishlar vazirligi ofitserlari hisobidan to'ldirildi, zaxiradagi ofitserlar harbiy xizmatga chaqirildi. Mudofaa vazirligi va Ichki ishlar vazirligi harbiy bilim yurti bitiruvchilari Chegara qo'shinlariga xizmatga yuborildi va kasbiy tayyorgarligi oshirildi.

Toshkent Oliy-harbiy chegarachilar bilim yurti qoshida ofitserlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash kurslari ochildi. Bilim yurtida oliy ma'lumotli chegarachilar o'qitilib, ularga birinchi ofitserlik unvonlari berildi. 1997-yilda Toshkent Oliy-harbiy chegarachilar bilim yurtini birinchi bitiruvchilari chegara qo'shinlari bo'linmalariga yuborildi.

"O'zbekiston Respublikasi davlat chegaralarini qo'riqlash va himoya qilish Kontsepsiyasi" va O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasi Davlat chegaralari to'g'risida"gi Qonuni chegara siyosatining qonuniy asoslari bo'lib, davlat va jamoat tashkilotlari, fuqarolar zimmlariga davlat chegaralarini qo'riqlash va himoya qilish borasida tegishli vazifalar yuklatildi.

Davlat chegaralarini ishonchli himoya qilish va boshqaruv apparatining tezkorligini ta'minlash maqsadida mintaqaviy shtablar tuzildi, zarur hollarda chegara bo'linmalarini qayta joylashtirish ishlari amalga oshirildi.

1999-yil 13-yanvarda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni bilan MXS Chegara qo'shinlari Bosh shtabi zaminida Davlat chegaralarini himoya qiluvchi qo'mita (DCHHQQ) tuzildi.

1999-yilda davlat chegaralarini delimitatsiya va demarkatsiya yo'nalishi bo'yicha hukumat komissiyasi tuzilib, uning zimmasiga O'zbekiston Respublikasi davlat chegaralarini bosqichma-bosqich aniqlash va belgilash vazifasi yuklatiladi. Shu yilning oxirida yuklatilgan vazifalarni amalga oshirish uchun ishga kirishildi.

1995-1999 yillarda MDH davlatlari chegara qo'shinlari qo'mondonlari Kengashida MDH mamlakatlarining davlat mustaqilligi va chegaralari daxlsizligini ta'minlash bo'yicha qator shartnomalar imzolandi.

UCHINCHI BOSQICH

Harbiy ta'lim va jangovar tayyorgarlik sifatining yangi bosqichga chiqishi
Chegara qo'shinlari harbiy xizmatchilarining jangovar qobiliyatini yanada oshirilishi
(2000-2015 yillar)

2000-yil yanvar oyidan boshlab, O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasi davlat chegarasi to'g'risida"gi Qonuni hayotga tadbqiq etildi. Ushbu hujjatga asosan, mamlakatimizda chegara zonasi, chegara chizig'i, O'zbekistonga kirish, chiqish, yashab turish, chegara hududi va chizig'ida fuqarolarning harakatlanish tartiblari belgilab qo'yildi. [6] 2001-yilda "Chegara qo'shinlari nizomi" tasdiqlanib, unda davlat chegaralarini qo'riqlashda qo'shilma va bo'linmaning huquq va majburiyatlari belgilab berildi.

2000-yil Sariosiyo va Bo'stonliq voqealarida chegarachilarimiz Davlat chegaralarining daxlsizligiga tahdid solgan bir guruh jangarilar bilan kurashdi. Yovuz kuchlarning hamlasi xalqimizni yanada jipslashtirdi. Birlashtirdi! [7]

2000-yildan 2004-yilgacha Toshkent Oliy harbiy chegarachilar bilim yurtini 300 nafardan ortiq kursantlar tamomlab, leytenant harbiy unvoni bilan Chegara qo'shinlari harbiy qismlariga yuborildi.

2004-yil fevral oyida Davlat chegaralarini himoya qiluvchi qo'mitasining jangovar xizmat faoliyati samaradorligini oshirish maqsadida, MXX tarkibiga qayta kiritildi. Shu davrdan boshlab, O'zbekiston Respublikasi MXX Chegara qo'shinlarida yangi davr boshlandi. Harbiy tuzilmalar zamonaviy texnika, qurol-yarog' va yetuk mutaxassis kadrlar bilan ta'minlandi.

2010-2015 yillar davomida zamon talablariga javob beradigan mingga yaqin turarjoy binolari, shuningdek, o'nlab harbiy shaharchalar, qo'shilma va bo'linmalar hamda yangi chegara postlari majmuasi qurib foydalanishga topshirildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 31-maydagi "O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari safida muddatli harbiy xizmatni o'tab bo'lgan fuqarolarga imtiyozlar tizimini takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaroriga muvofiq, harbiy qism qo'mondonligining tegishli tavsiyanomasini olgan fuqarolarga respublika oliy o'quv yurtlariga o'qishga kirishda test sinovlarida to'plash mumkin bo'lgan eng ko'p ballning 27 foizi miqdorida qo'shimcha ball berish joriy etildi. [8]

MXX Chegara qo'shinlarining jangovar salohiyatini oshirish, yuqori malakali komandirlar bilan butlash, ofitserlar va serjantlarni tayyorlash, ularni qayta tayyorlash hamda malakalari va mahoratlarini oshirish borasida uzluksiz ishlar olib borilmoqda. Ofitserlar tarkibi o'z bilim va malakalarini oshirish uchun Qurolli Kuchlar akademiyasining olti oylik va ikki yillik maxsus o'quv kurslarida o'qimoqdalar. Serjantlar zamonaviy o'quv bazasiga ega bo'lgan serjantlarni tayyorlash maktablarida ta'lim olmoqdalar. Harbiy xizmatchilarni yangi o'quv metodika va o'qitishning yangi texnologiyasi asosida ta'lim olishlari uchun o'quv mashg'ulot xonalari zamon

talablariga javob beradigan trenajyorlar, har xil uskunalar, o'quv laboratoriya jihozlari bilan ta'minlandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoniga muvofiq MXX Chegara qo'shinlarining ikkita harbiy qismi "Jaloliddin Manguberdi" ordeni bilan taqdirlangan. To'rtta harbiy qism "O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining eng ilg'or qo'shilmasi" deb e'tirof etilgan.

2011-yildan buyon "Yosh chegarachilar" musobaqalari an'anaviy tarzda o'tkazib kelinmoqda. O'zbekiston Respublikasi MXX Davlat chegaralarini himoya qiluvchi qo'mitasi, davlat va jamoat tashkilotlari bilan hamkorligida o'tkazilayotgan «Yosh chegarachilar» musobaqalari yildan-yilga yoshlar o'rtasida ommalashib bormoqda. Musobaqa ishtirokchisi sanalgan yigit va qizlarda Vatanga muhabbat, yurtga sadoqat ruhini kamol toptirish, jismonan sog'lom, yuqori intellektual salohiyatli, mustaqilligimiz mafkurasini hamda milliy qadriyatlarimizga hurmatni shakllantirishdan iboratdir.

TO'RTINCHI BOSQICH

O'zbekiston Respublikasi DXX Chegara qo'shinlari faoliyatining zamon talablariga javob beradigan darajada tashkil qilinishi
(2016-yildan hozirgi kungacha)

O'zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi O'zbekiston Respublikasining hududi doirasini (quruqlikni, suvni, yer qa'rini va samoviy hududni) belgilovchi chiziqdan va bu chiziq bo'ylab o'tuvchi vertikal sathdan iboratdir. O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida O'zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to'g'risidagi qonunchiligida nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar belgilangan bo'lsa, xalqaro shartnoma qoidalari qo'llaniladi.

2016-yildan boshlab qo'shni mamlakatlar bilan chegaralar ochildi. Soyning nargi qirg'og'ida yashab, bergi qirg'og'iga o'ta olmay qiynalayotgan chegaraoldi ahollari emin-erkin harakatlana boshladi. To'siqlar olib tashlandi.

2023-yil 13-sentyabrda O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to'g'risida"gi O'RQ-868-sonli Qonuni qabul qilindi. [9]

Senatning o'ttiz to'qqizinchi yalpi majlisida senatorlar "O'zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to'g'risida"gi Qonunni (2023-yili 6-aprel) ko'rib chiqishda jamoatchilik vakillari, vazirlik va idoralar takliflari, fikr va mulohazalari inobatga olingan holda ishlab chiqilganligi alohida qayd etdilar. [10] Xalqaro va mintaqaviy xavfsizlikka tahdid solayotgan xavf-xatarlar O'zbekiston Respublikasi Davlat chegarasi xavfsizligini ta'minlash samaradorligini yanada oshirish borasida yangi talablarni belgilash, amaldagi Qonunda bir qator huquqiy kamchiliklar mavjudligi turli muammolarni yuzaga keltirayotgani ta'kidlandi.

Davlat chegarasini qo‘riqlash va himoya qilishni amalga oshirishda qurolni, harbiy texnikani, maxsus vositalarni, jismoniy kuchni va xizmat hayvonlarini qo‘llash sharoiti va tartibi kiritilgani, shuningdek, Davlat chegarasini qo‘riqlash va himoya qilishda ishtirok etayotgan harbiy xizmatchilar ijtimoiy-huquqiy himoyasining me‘yorlari belgilangani e‘tirof etilgan.

2021-yilda Vazirlar Mahkamasining Qarori bilan “Chegara posbonlari” otryadlari tuzildi, otryad a‘zolariga tegishli imtiyoz va maqomlar berildi. Ular yordamida fuqarolarning faolligi oshirilib, Vatan manfaatlari xalq manfaatlari bilan uyg‘unlashtirildi. [11]

2023-yil 10-iyulda Qozog‘iston Respublikasidagi “Kazinform” saytida “Qozog‘iston va O‘zbekiston chegarasini demarkatsiya qilish yakunlandi” sarlovhali maqola e‘lon qilindi. [12]

Maqolada Qozog‘iston va O‘zbekiston uzunligi 2356 ming km bo‘lgan qo‘shma chegarani demarkatsiya qilish masalasini yopdi. Qozog‘iston Senati yalpi majlisida tegishli qonun ma‘qulaganligini e‘tirof etadi.

Qozog‘iston Respublikasi Tashqi ishlar vaziri o‘rinbosari Roman Vasilenkning aytishicha, chegarani belgilash Qozog‘iston-O‘zbekiston davlat chegarasi to‘g‘risidagi 2001 va 2022-yillardagi kelishuvlar asosida amalga oshirilgan. Demarkatsiya bo‘yicha muzokaralar 2003-yilda boshlangan, yerga chegara belgilarini o‘rnatish bo‘yicha dala ishlari 2004-yildan 2021-yilgacha davom etgan.

2023-yil mart oyida Qalampir.uz ijtimoiy tarmoqlarda shunday xabar e‘lon qildi: “O‘zbek-qirg‘iz chegarasi bo‘yicha muammolar qolmadi. Qaysi hududlar Qirg‘izistonga o‘tyapti?” [13] Xabarnomada Qirg‘iziston-O‘zbekiston davlat chegarasini delimitatsiya va demarkatsiya qilish bo‘yicha ikki mamlakat hukumat delegatsiyalarining qo‘shma yig‘ilishi bo‘lib o‘tishi, bahsli hududlar 100 foizga hal qilingani, kki kunlik muzokarlarda Qirg‘iziston 8000 gektar yer olgani e‘tirof etilgan.

Gazeta.uz saytida “Qirg‘iziston-O‘zbekiston chegarasidan ID-karta orqali o‘tishga ruxsat berildi” deb nomlangan xabar tarqaldi. [14] Xabarda Qirg‘iziston Jogorku Keneshi Qirg‘iziston-O‘zbekiston chegarasidan ID-karta orqali o‘tishga ruxsat beruvchi qonun loyihasini qabul qildi. Endilikda fuqarolar har ikki davlat chegarasidan pasport ko‘rsatmasdan o‘tishlari mumkin bo‘ladi, deyiladi.

Lola Abduazimova ijtimoiy tarmoqlarda shunday yozdi: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti 30.11.2022 yildagi “O‘zbekiston Respublikasi bilan Qirg‘iziston Respublikasi o‘rtasida o‘zbek-qirg‘iz Davlat chegarasining alohida uchastkalari to‘g‘risidagi Shartnomani ratifikatsiya qilish haqida”gi O‘RQ-804-sonli Qonunni imzoladi. Ushbu Qonun Oliy Majlis Qonunchilik palatasi tomonidan 14.11.2022-yilda qabul qilindi va Senat tomonidan 18.11.2022-yilda ma‘qullangani bayon etilgan. [15]

Davlat chegarasining alohida uchastkalari to'g'risidagi Shartnoma 13 ta moddadan iborat. Unda umumiy uzunligi 302,29 kilometrga teng chegara liniyasi belgilangan.

Davlat sarhadlarini himoya qilishning birinchi eshelonini tashkil etuvchi DXX Chegara qo'shinlari Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni tomonidan qo'yilgan vazifalarni bajarishda asosiy yo'nalishlar quyidagilarga qaratilgan:

- chegara qo'shinlari qism va bo'linmalari dislokatsiyasini optimizatsiya qilish;
- ularning tashkiliy shtat-tizimini takomillashtirish;
- tarbiyaviy ishlar shakllarini ravnaq toptirish va harbiy jamoaning axloqiy-ruhiy holatlarini sog'lomlashtirish;
- moddiy-texnika ta'minotini yaxshilash;
- davlatlar va xalqaro tashkilotlarning tegishli idoralari bilan hamkorlikni amalga oshirish.
- ta'lim-tarbiyani har tomonlama rivojlantirib, harbiy xizmatchilarda yuksak vatanparvarlik, kasb mahorati va axloqiy-ruhiy fazilatlarni shakllantirish;
- qo'shni davlat bilan bo'lgan chegaradagi delimitatsiya va demarkatsiya tadbirlarini tugallash;
- chegara qo'shinlarini zamonaviy qurol turlari, aloqa vositalari, radiotexnika razvedkasi va kuzatuvi, shuningdek, kema va katerlar bilan ta'minlashni davom ettirish;
- modellashtirish, simulyatsiya, kompyuterga o'rgatish va boshqa axborot texnologiyalaridan foydalanilgan holdagi kadrlar tayyorlanishining yangi usullarini joriy qilish.

Hozirgi kunlarda yaqin va yiroqda nobarqaror vaziyat sodir etilayotgan bir paytda xalqaro terrorizm, narkotrafik va boshqa odamlar tinchligi va osoyishtaligiga xavf solib turuvchi tahdidlar ko'pay bormoqda. Davlatimiz milliy xavfsizligiga real tahdidlar mavjud bo'lgan vaziyatda biz jahonning barcha mamlakatlari bilan o'zaro foydali munosabatlarni rivojlantirish, butun Markaziy Osiyo mintaqasidagi bar-qarorlik va xavfsizlikni mustahkamlash uchun barcha chora-tadbirlarni ko'rishimiz kerak. Jahonda, Markaziy Osiyo mintaqasida yuzaga kelayotgan harbiy-siyosiy vaziyat davlat chegaralarini qo'riqlashga yangicha talablarni ko'ymoqda. Hukumati-miz tashabbusi bilan mamlakat Qurolli Kuchlari, jumladan DXX Chegara qo'shin-larida amalga oshirib kelinayotgan islohotlarning ham pirovard maqsadi – ixcham, ammo zamonaviy bilimlarni egallagan, Vatan himoyasiga doimo jismonan, ruhan shay turadigan harbiylardan iborat shaxsiy tarkibni tarbiyalab yetishtirishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1991 y., 11-son, 268-modda.
2. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241son.

3. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1994 y., 1-son, 27-modda.
4. Xalq so‘zi – <https://xs.uz/uzkr/post/davlat-chegarasi-togrisidagi-qonun-korib> chiqildi, 2023 y., 6 aprel .
5. O‘zbekiston Respublikasi Milliy xavfsizlik xizmati Chegara qo‘shinlari 25 yil “Sharq” nashriyoti, 2017 y., 40 B.
6. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1999 y., № 9, 217-modda.
7. “Unutilmas yorqin yulduzlar. “Toshkent: “O‘zbekiston”. 2014 y., -4-5 B.
8. “Sarhad”. MXX CHegara qo‘shinlari gazetasi. Toshkent: 2012 y. - 1 B.
9. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 13.09.2023 y., 03/23/868/0699-son.
10. Xalq so‘zi. 2023 y., 6 aprel . <https://xs.uz/uzkr/post/davlat-chegarasi-togrisidagi-qonun-korib> chiqildi.
11. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 23.01.2021 y., 09/21/35/0062-son, Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 05.04.2022 y., 09/22/153/0266-son.
12. “Kazinform” 10.07.2023 y., <https://aniq.uz/yangiliklar/qozogiston-va-uzbekiston-chegarasini-demarkasiya-qilish> yakunlandi.
13. Qalampir.uz 26.03.2023 y., [https://www.qalampir.uz/news/uzbek-k-irgiz-chegarasi-buyicha-muammolar-k-olmadi-k-aysi %D2%B3ududlar-k-irgizistonga-utyapti](https://www.qalampir.uz/news/uzbek-k-irgiz-chegarasi-buyicha-muammolar-k-olmadi-k-aysi-%D2%B3ududlar-k-irgizistonga-utyapti).
14. Gazeta.uz. 4.05.2023 yil. <https://www.gazeta.uz/uz/2023/05/04/id-cards>.
15. **Lola Abduazimova.** 2022 yil 5 dekabr . [https:// www. norma. uz/uz/qonunchilikda-yangi-uzbek-qirgiz-chegarasi-tugrisidagi-shartnoma-ratifikaciya-qilindi](https://www.norma.uz/uz/qonunchilikda-yangi-uzbek-qirgiz-chegarasi-tugrisidagi-shartnoma-ratifikaciya-qilindi).

DESTRUKTIV VA TOTALITAR SEKTALAR TAHDIDIGA QARSHI KURASHNING MA’NAVIY – MAFKURAVIY MASALALARI

Kuranov Umid Muxammadovich Respublika
Ma’naviyat va ma’rifat markazi huzuridagi
Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti mustaqil
tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada, destruktiv va totalitar sektalar tahdidiga qarshi kurashning ma’naviy-mafkuraviy masalalari ilmiy jihatdan yoritilgan. Shuningdek, maqolada bugungi kunda dunyo miqyosida destruktiv va totalitar sektalar faoliyati murakkab, qo‘p qirrali hodisa sifatida namoyon bo‘layotganligi ilmiy tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: Destruktiv, totalitar sekta, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, kult ekspulatatsiya, levitatsiya.

Bugungi kunda dunyo miqyosida destruktiv (buzg‘unchi) va totalitar (ijtimoiy xavfli) sektalar faoliyati murakkab, qo‘p qirrali hodisa sifatida namoyon bo‘lmoqda. Dunyo miqyosida globallashuvning shiddatli tus olishi turli ijtimoiy-iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy sabablarga ko‘ra, destruktiv va totalitar sektalar yanada faol harakat qilishga intilmoqda. Ayniqsa, hozirgi vaqtda insoniyatni destruktiv va totalitar diniy tashkilotlar faoliyati jiddiy tashvishga solmoqda. Shu o‘rinda, dunyo miqyosida sektantlikning namoyon bo‘lishi ijtimoiy, madaniy sohada ruhiy va huquqiy muammolarni keltirib chiqarayotganligi tashvishlidir.

Hozir kunda dunyoda global miqyosida namoyon bo'layotgan totalitar sektalar faoliyati to'g'risida insonlar qanchalik aniq ma'lumotga ega bo'lsa, sektalar tomonidan insonlarni aldash orqali o'zlarining tuzog'iga ilintirish holatlari bevosita kamayadi.

Ta'kidlash joizki, sektant tashkilotlar o'z a'zolarini ekspulatsiya qiluvchi manipulyativ (insonni boshqaruvchi) vositalarni qo'llovchi buzg'unchi tashkilotdir. O'z navbatida, buzg'unchi va totalitar sektalar insonlarga psixologik, moliyaviy va jismoniy zarar yetkazishini alohida ta'kidlash o'rinlidir. Sektalar o'z a'zolarining hayotiy faoliyatini doimo nazorat qiladi. Totalitar sektalar yoki destruktiv kultlar (sig'inish) o'z a'zolari huquqlarini buzish orqali, insonlarni "ongini nazorat qilish" qilishda muayyan metodologiyani qo'llovchi zararli tashkilot sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu o'rinda, xorijiy mamlakatlarda faoliyat yuritayotgan diniy birlashmalarni aniq destruktiv va ehtimolligi yuqori buzg'unchi tashkilotlarga bo'lish orqali adabiyotlarda qo'yidagicha tasniflangan. Jumladan:

Sharqona destruktiv diniy tashkilotlarga «АУМ Синрикё», «Международное общество сознания Кришн», «Сахаджа-ёга», «Бахаи», «Брахма Кумарис», «Академия ёги», «Белый голос», Шри Чинмоя ergashuvchi guruhlar, «Трансцендентальная медитация», «Миссия божественного света», «Институт знания о тождественности» va shunga o'xshash tashkilotlar kiradi.

G'arbona destruktiv diniy tashkilotlar (soxta xristianlik) sifatida Свидетели Иегов», «Богородичный центр», «Мунит» «Мормон», «Семя» (Д.Берг), Лазар Каширскийнинг «Серков откровения», «Серков Христа» («Бостонское движение»), «Новоапостольская серков», «Слово жизни» («Лайфспринг»), «Живой поток» («Серков свидетеля Ли») tashkilotlar qayd etilgan.

Okkult yoki majusiy yo'nalishdagi destruktiv diniy tashkilotlarga «Белое братство», «Церков последнего завета» (Виссарионга ergashuvchi), «Нйу ейдж», «Сатори» (А.Суворова), «Новй акропол», «Внутренний круг», неомажусiy guruhlar kiritilgan.

Деструктив satanist (iblisga sig'inuvchilar) tashkilotlar sirasiga «Российская церков сатан», «Зеленй орден», «Йунивер» маркази, «Беле ангел», «Чёрный лотос», «Серков саентологии», «Южный крест» («Московская серков сатан»),

«Нави», «Чёрный ангел», «Черное братство», «Крсятнис», «Синий лотос» kabi tashkilotlar o‘rin olgan.

Ta’kidlash joizki, sektant tashkilotlar o‘z a’zolarining hayoti, fikrlashi va hissiyotlarini kuzatish orqali bevosita boshqarishga alohida e’tibor qaratishadi. Totalitar sektalar o‘zining yangi a’zolarini sekta ta’limotiga ko‘ra, bo‘ysinuvchan, itoatkor insonga aylantirish uchun turli xil usullarini qo‘llashadi. Aksariyat holatlarda totalitar sektalar o‘zining yangi a’zolarini tashkilotga jalb etishda o‘zlarini tashkilotni asl maqsadlarini sir saqlagan holda yolg‘on usullarni qo‘llashga bevosita e’tibor qaratadi. Shu o‘rinda, sektant tashkilotlar yangi a’zolarini jalb etishda go‘yoki, sektaga a’zo bo‘lish shaxs hayotiga omad olib kelishi, uni sog‘ligini yaxshilanishi, aqliy salohiyati yuksalishi hamda levitatsiya qilish (fazoda uchish)ni o‘rgatishi, rohatbaxsh hayotga qadam qo‘yishi va azob uqubatlardan qutqarilishni “ishonch” bilan da’vat etishadi. Aslini olganda sektant tashkilotlar tomonidan sodda va diniy dunyoqarashi shakllanmagan insonlarni aldash orqali o‘z tuzog‘iga ilintirishni “puxta” uylangan rejasi hisoblanadi.

Aksariyat totalitar sektalar shaxsiy manfaatlarini qonundan ustun qo‘yishga intiladi. Totalitar sektalarning a’zolari o‘z oldilariga qo‘yilgan maqsadlari “haqqoniy” va “adolatli” ekanligiga ishonsalar-da, ular aldash, firibgarlik orqali insonlarni to‘g‘ri yo‘ldan adashtirishadi. Sektant tashkilotlar tomonidan inson ongni boshqarish jarayoni mohirlik bilan yondashib, yangi a’zolari o‘tmishdan voz kechishga undab, inson sektaga tushishidan avval hayotida bo‘lgan barcha narsani xato deb bilishi kerakligini u oq deb o‘ylagan barcha narsa qora bo‘lib chiqishini, yaxshi deb o‘ylagani narsasi yomon bo‘lishini, uni yaxshi ko‘rgan odamlar unga aslida yomonlikni ravo ko‘rganligini ta’kidlashadi. Sektaga yangi jalb etilgan (adept) insonga uning do‘stlari aslida dushman ekanligini ular uni to‘g‘ri yo‘ldan adashtirganligini aytib o‘tishadi. Uning ota-onasi uning ashaddiy dushmanlari ekanligini ro‘kach qilib ota-onalari haqiqiy emas, ularning asl oilasi bu sekta deb ishontiradi. Deyarli har bir sektada oila tushunchasi mavjud. Masalan munitlarda Mun va uning xotini “asl ota-onalar” deb aytiladi, sekta esa “oilalar”. Devid Bergning “Oilalar” sektasi o‘z a’zolariga sektani oddiygina qilib “ota” (so‘ng “buvi”) deb atashadi. “Iegova guvohlari” sektasi

missionerlik faoliyatiga alohida e'tibor qaratishadi. Tashkilot a'zolari, asosan, fuqarolar uylariga bevosita tashrif buyurib, ushbu sekta g'oyalari aks etgan jurnal va adabiyotlar tarqatish orqali o'z izdoshlarini ko'paytirish maqsadida targ'ibot va tashviqot ishlarini olib boradi. Hozirda iegovachi missionerlarning umumiy soni **700** mingdan ortiq bo'lib tashkilot rahbariyati tomonidan missioner kadrlarni tayyorlashga katta ahamiyat berilmoqda. Nyu-York shahrida "Galaad" missionerlar tayyorlash markazida joriy etilgan 5 oylik o'quv kurslarida hozirda dunyo miqyosida tashrif buyurgan missionerlar sekta ta'limotlari asosida tahsil olish yo'lga qo'yilgan. Ushbu sekta hozirgi kunga kelib, dunyoning **236** ta mamlakatda o'z faoliyatini olib borib o'zining **115** ta mintaqaviy vakolatxonasiga ega[1:1].

"Iegova guvohlari" sektasi ta'limotida uning a'zolari uchun, har qanday bilim va ma'lumotlarga ega bo'lish mumkin emas. Sababi sekta a'zolarining dunyoviy bilim va ma'lumotlarga ega bo'lishlari o'z navbatida sekta faoliyatiga nisbatan sektantlar orasida shubha va gumonlar uyg'otishi, eng asosiysi, uning faoliyatiga mansub bo'lmagan har qanday bilim va ma'lumotlar oqim a'zolari ko'zini ko'r qilib qo'yishi, ongini zaharlashi hamda muqaddas yozuvni o'rganishga bo'lgan kuchini susaytirishi mumkin, deb ta'kidlashadi. Shu o'rinda, agarda iegova ta'limotini o'rganishga boshqa ishlar halaqit bersa, sekta a'zolariga o'z faoliyatlari jarayonida bunday ishlar bilan shug'ullanishlari qat'iyan man etiladi, chunki "bu ta'limot har qanday narsadan ustun" ekanligiga alohida e'tibor qaratiladi. Shu bilan birga, sektantlar asosan jamiyat hayotida beqaror va noqulay ijtimoiy hamda ruhiy tushkunlik holatda bo'lgan insonlarga bevosita e'tibor qaratadi. Xususan, dam olish maskanlarida (ta'til, sayohat, ko'ngilochar joylari) bo'lganlar, oliy o'quv yurtlari talabalari (asosan birinchi va oxirgi kurs talabalari), keksa insonlar (nafaqaga chiqqan va uzoq vaqt yolg'izlikda bo'lganlar), sodda va ishonuvchan yoshlar (o'zligini anglash davrida), tushkunlik holati (xastalik, o'lim, o'z yaqinlaridan ajrashish) dagi muxojirlar, qochoqlar, ishsizlik, umuman do'stona munosabat, aloqa o'rnatishga ehtiyoji bo'lgan fuqaro bunday e'tiborning obyekti hisoblanadi [2:2].

Dunyo miqyosida aksariyat destruktiv va totalitar diniy tashkilotlar faoliyati o'rganilganda ularda tovlamachilik, firibgarlik, soliq to'lashdan bo'yin tovlash, yangi

jalb etilgan yoshlardan, tashkilot manfaati uchun pul talab qilish kabi holatlar kuzatilayotgani namoyon bo'lmoqda.

Destruktiv va totalitar sektalar tashkilotdan ketishga intilayotgan a'zolarga doimiy ravishda tahdid qilish orqali «agar sen ketsang, hayoting chilparchin bo'ladi» yoki «qalbing qiyma-qiyma bo'ladi», «sen do'zaxga tushasan», yoki «qarindoshlaring tashvish chekadi» yoki «hayoting xavf ostida qoladi», deya ta'kidlashadi. Natijada, tarafdorlar missionerlik tashkilotini tashlab ketishga qo'rqishadi. Ayniqsa, tashkilot a'zolarini cherkovni tark etishi go'yoki, ularning hayotida daxshatli voqealar ro'y berishiga sabab bo'lishini aytib tahdid solishadi [3:3]. O'z navbatida, sekta ta'limotiga e'tibor qaratilsa, u insonni ilohiylashtirish natijasida xristianlikdan ancha yiroqda ekanligini anglashiladi.

Bugungi kunda o'rganishlar natijasi va tahlillarga ko'pa, fuqarolarimizni sog'lom diniy dunyoqarashga ega emasligi, din to'g'risida xolisona fikrni shakllanmaganligi aksariyat holatlar destruktiv va totalitar sektalar ta'cipiga tushishga cabab bo'lmoqda. Zero, destruktiv va totalitar sektalar harakati xalqimiz va millatimiz ma'naviyatiga, e'tiqodiga nisbatan salbiy ta'sip etuvchi tahdidlar sifatida namoyon bo'lmoqda. Xulosa qilib aytganda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev qayd etganidek: «Yanada ogoh va sergak bo'lish, eng asosiy boyligimiz bo'lgan va biz haqli ravishda faxrlanadigan ko'p millatli xalqimizning birdamligi va jipsligini ko'z qorachig'idek asrash hamda yanada mustahkamlash O'zbekistonni o'z Vatani, deb biladigan har bir insonning muqaddas burchidir. Biz faqat shu yo'l bilan bugungi kunning barcha tahdid va xavf-xatarlariga samarali qarshi turishimiz, jamiyatimizda turli buzg'unchi g'oyalarga qarshi qat'iy immunitet yaratishimiz, o'zimiz tanlagan demokratik taraqqiyot yo'lida yanada salmoqli natijalarga erishishimiz mumkin»[4],– degan so'zlari zahirida naqadar katta haqiqat mujassam ekanligini ta'kidlash o'rinlidir. Zero, mazkur omillar destruktiv va totalitar sektalarga qarshi kurashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Yevmenov D. Istoriya sozdaniya i uchenie Obshchestva Storojevoy Bashni. Struktura sekty i metody yee registratsii v raznykh stranax . apologiya.orthodoxy.ru/si/history.html.
2. Volkov Ye. Metod verbovki i kontrolya soznaniya v destruktivnykh kultax. // Jurnal prakticheskogo psixologa.- M., 1996.№ 3

3. Butenko O. N. Ekkleziologiya sektы «Mestnaya serkov»: Diplomnaya rabota. Rukopis. – M. 2001. – S. 76-77.
4. Millatlararo do'stlik va hamjihatlik – xalqimiz tinchligi va farovonligining muhim omilidir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Respublika baynalmilal madaniyat markazi tashkil etilganining 25 yilligiga bag'ishlangan uchrashuvdagi nutqi. Xalq so'zi 2017 yil 25 yanvar. - №18.

“O‘ZBEKISTONDA YOSHLAR TOMONIDAN HUQUQBUZARLIK VA JINOYAT SODIR ETILISHINI OLDINI OLISHDA MA’NAVIY TARBIYANING O‘RNI”.

Abdilxamedov Abbas Abilatibovich,
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar institute
mustaqil tadqiqotchisi, Toshkent viloyati IIBB
JXX Probatsiya
boshqarmasi muxim topshiriqlar bo'yicha
inspektori, podpolkovnik

Annotatsiya. Maqolada mamlakatimizda yoshlarni ma'naviy tarbiyasi, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, huquqiy ongi va madaniyatini oshirish borasida amalga oshirilayotgan ishlar bayon etilgan.

Tayanch tushunchalar: Yoshlar, jinoyat, huquqbuzarlik, yoshlar bandligi, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash.

Ertangi kunimiz egalari bo'lgan yoshlar bilan ishlash – biz uchun hayot-mamot masalasi, xavfsizligimiz masalasi! [1]

Shavkat MIRZIYOEV

Farzand niholga o'xshaydi. Uni yoshligidan qanday tarbiyalasak, shunday voyaga yetadi. Bunda albatta oila, mahalla, jamiyatdagi muhit muhim ahamiyatga ega. O'zi, oilasi, xalqi, ma'naviy ildizlari haqida yetarli tushunchaga ega bo'lgan bola jinoyat ko'chasiga qadam bosmaydi. Bunga erishish uchun jamiyatning har bir a'zosi zimmasidagi mas'uliyatni chuqur his etishi, burchini sidqidildan bajarishi lozim. So'nggi yillarda mamlakatimizda “Bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to'g'risida”gi qonunlar qabul qilindi. Bundan tashqari, huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish bo'yicha faoliyatni muvofiqlashtirishning ta'sirchan tizimini yaratish, qonun buzilishlarining oldini olish va ularni bartaraf etishning zamonaviy tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini joriy etish maqsadida Prezidentimizning “Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarori qabul qilindi.

Bugun yoshlar tomonidan sodir etilayotgan jinoyatlar sirasiga – o'g'irlik, talonchilik, bosqinchilik kiradi. Bularning esa tag-zaminida mulkiy manfaatdorlik yotadi. Mulkiy muammolarni – birovlarining burnini qonatish hisobiga hal etishga intilish esa kishining ma'naviy qashshoqligini anglatadi. Mamlakatimizda jinoyatchilik va uni keltirib chiqaruvchi shart-sharoitlarni bartaraf etishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu yo'nalishda yoshlarning jinoyatchilik yo'liga o'tishlarining oldini olishga katta e'tibor qaratilyapti.

Mamlakatimizda yoshlarga oid davlat siyosatini bardavomligini ta'minlash va ushbu sohada amalga oshirilayotgan islohotlarning samaradorligini yanada oshirish maqsadida Prezidentimizning 2017 yil 14 martdagi "Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2833-sonli qarori qabul qilinib, davlat va jamoat tashkilotlari va keng jamoatchilik oldida turgan muhim vazifalar aniq va ravshan belgilab berildi[2]. Davlat organlari, jamoatchilik vakillari, mahalla faollari va boshqa nodavlat tuzilmalarining ushbu yo'nalishdagi faoliyatini birlashtirish orqali ishlar ta'sirchanligini oshirish maqsadida Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tashabbusi bilan har haftaning payshanba kuni – "Huquqbuzarliklar profilaktikasi kuni" etib belgilandi va bugungi kunda joylarda bu amaliyot o'zining ijobiy samarasini bermoqda.

"Umuman olganda, har qanday jamiyat taraqqiyotida hal qiluvchi rolni ushbu jamiyatning kelajagi bog'liq bo'lgan yosh avlodning sog'lom va barkamol rivojlanishi o'ynaydi. Shuning uchun islohotlarimizni kengaytirish va samaradorligini yanada oshirish masalalarida biz zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan g'ayratli, tashabbuskor, har tomonlama rivojlangan yoshlarimizni o'zimizga tayanch deb bilamiz. Hozirgi darvda mamlakatimizda 18 yoshgacha bo'lgan yoshlar umumiy aholining taxmiman 40 foizini, 30 yoshgacha bo'lganlar esa 64 foizini tashkil etadi. Shu sababli yoshlarning tarbiyasiga, kamolotga yetishiga huquqlarini himoya qilishga e'tiborni qaratish davlat siyosatining ustivor yo'nlislaridan biri hisoblanadi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek "Biz o'z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug' maqsadni qo'ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug'beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak. Bunda, avvalo, ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g'oyamizning asosiy ustunlari bo'lib xizmat qilishi lozim"

Yosh avlodning sog'lom o'sishi, sifatli ta'lim olishi va barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishini ta'minlash, shuningdek, yoshlarning madaniyat, san'at, sport, axborot texnologiyalari va kitob o'qishga bo'lgan qiziqishini har tomonlama qo'llab-quvvatlashga qaratilgan "besh muhim tashabbus"ni joriy etish bo'yicha samarali ishlar amalga oshirilmoqda.

Yurtimizda tashkil etilayotgan yangi davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari, umumta'lim maktablari, oliy o'quv yurtlari, nufuzli xorijiy universitetlarning filiallari, zamonaviy IT-parklar, madaniyat muassasalari va sport inshootlari, mutlaqo yangi namunadagi ta'lim maskanlari— "Prezident maktablari", "Temurbeklar maktabi", "Ijod maktablari" bugungi globallashuv sharoitida raqobatga qodir bo'lgan yetuk kadrlarning yangi avlodini tarbiyalashga xizmat qilmoqda.

Yoshlarni qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan isloh qilish va yanada rivojlantirish maqsadida 2021 yil mamlakatimizda "Yoshlarni qo'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" deb e'lon qilindi. [3].

Amalga oshirilayotgan islohatlarning davomi sifatida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabr kunidagi "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish shora-tadbirlari to'g'risida"gi 1059-son qarori qabul qilinib, qaror bilan tasdiqlangan konsepsiyasi bilan uzluksiz ma'naviy tarbiya Konsepsiyasi quyidagi bosqichlarda amalga oshirilishi belgilab o'tilgan.

birinchi bosqich — oilalarda (ikki davr asosida: birinchi davr — homila davri, ikkinchi davr — bola tug'ilganidan 3 yoshgacha bo'lgan davr);

ikkinchi bosqich — maktabgacha ta'lim 3 — 6 (7) yoshgacha bo'lgan davr;

uchinchi bosqich — umumiy o'rta ta'lim tizimida (ikki davr asosida: birinchi davr — 7 (6) — 10 yosh boshlang'ich sinf, ikkinchi davr — 11 — 17 yosh o'rta va yuqori sinflar);

to'rtinchi bosqich — ishlab chiqarishda faoliyat ko'rsatayotgan va band bo'lmagan yoshlar, shuningdek, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari tizimida (ikki davr asosida: birinchi davr — o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim bilan qamrab olinmagan, shuningdek, ishlab chiqarishda faoliyat ko'rsatayotgan va band bo'lmagan yoshlar — 17 — 30 yosh, ikkinchi davr — o'rta maxsus kasb-hunar, oliy ta'lim muassasalarining o'quvchi-talabalari 15 — 22 (24) yosh) [4].

Amalga oshirilayotgan islohatlarning davomi sifatida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 18 yanvar kunidagi "O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 23-son qarori qabul qilinib, qarorning 2-bobi bilan konsepsiyasi tasdiqlandi.

Konsepsiyaning maqsadi — yoshlarni jismonan sog'lom, ma'naviy yetuk insonlar etib tarbiyalash, ilmiy va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishga ko'maklashish, huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini samarali himoya qilish hamda mamlakatda amalga oshirilayotgan demokratik, ijtimoiy va iqtisodiy islohotlarga faol jalb qilishdan iboratligi belgilab o'tildi.

Konsepsiyada 2021 — 2025 yillarda mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti bo'yicha prognozlarni inobatga olgan holda, quyidagi vazifalarni amalga oshirish ko'zda tutilgan:

a) yoshlarning qonuniy huquq va manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan huquqiy bazani takomillashtirish;

b) mamlakatda xavfsizlik, adolat va ekologik barqarorlikni ta'minlashda yoshlarning rolini oshirish;

v) yoshlar uchun malakali tibbiy xizmatdan foydalanish shart-sharoitlarini yaxshilash, ular o'rtasida tibbiy savodxonlikni oshirish va sog'lom turmush tarzini mustahkamlash;

g) ta'limning barcha bosqichlarida yoshlarning sifatli ta'lim olishini ta'minlash, hududlarda inklyuziv ta'lim rivojlanishi uchun shart-sharoit yaratish;

d) yoshlarni ona Vatanga, oilaga, mustaqillik g'oyalariga muhabbat va sadoqat, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash;

e) yoshlarga munosib mehnat sharoitlarini yaratish, ularning iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish;

j) yoshlarni madaniyat, san'at, jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish, yoshlarda axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish, ular o'rtasida kitobxonlikni targ'ib qilish, xotin-qizlar bandligini ta'minlashga qaratilgan "Besh muhim tashabbus"ni amalga oshirish;

z) ijtimoiy himoyaga muhtoj, nogironligi bor yoshlar, mehribonlik uylarida tarbiyalangan, yetim bolalar, boquvchisini yo'qotgan va ota-onaga qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni qo'llab-quvvatlash;

i) yosh salohiyatli kadrlarni qo'llab-quvvatlash va ularni davlat fuqarolik xizmatiga tayyorlash, mehnat bozorida raqobatbardoshligini ta'minlash;

k) yosh xotin-qizlarning imkoniyatlarini kengaytirish, ularning jamiyatdagi mavqeini yanada oshirish;

l) yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, yoshlar jamoat tashkilotlari va volontyorlik harakatlarini qo'llab-quvvatlash;

m) yoshlar siyosati sohasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish[5].

Huquqbuzarliklar o'z-o'zidan sodir etilmaydi. Asosiy masala huquqbuzarliklarning oqibatlarini bilan kurashish emas, balki barvaqt oldini olish, sodir etishga imkon bergan sabab va shart-sharoitlarni o'z vaqtida bartaraf etishdan iboratdir.

Bu masalada hududlarda yangi ish o'rinlari tashkil qilish, tadbirkorlik bilan shug'ullanish uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratishga eng asosiy e'tibor qaratilmoqda.

Shu maqsadda mamlakatimizda 11 erkin iqtisodiy zona va 5 sanoat zonasi tashkil etildi. Kichik sanoat zonalarining soni 90 taga yetkazildi. Bu yil yangidan

tashkil etilgan korxonalarda 7 ming 500 ishlab chiqarish quvvatlari foydalanishga topshirildi, 650 mingdan ortiq yangi ish o'rnini yaratildi

Davlatimiz rahbari faqat jazo qo'llash tahdidi bilan emas, avvalo, aholi ongiga jinoyatga qo'l urmaslik, bironing haqiga xiyonat qilmaslik, Vatanga sadoqatli bo'lish, atrofdagi insonlarga yuksak hurmatda bo'lish kabi fazilatlarini singdirish lozimligi, bunda ommaviy axborot vositalari, radio-televideniye, huquqni muhofaza qiluvchi idoralar matbuot xizmatlari yanada faollik ko'rsatishi zarurligini ta'kidladi.

Tahlillarga ko'ra, qotillik jinoyatlari uchun hukm qilinganlar ko'p hollarda nosog'lom muhitda tarbiya topgan bo'lib chiqadi. Ularning 20 foizga yaqini ota-onasiz, uchdan bir qismi to'liqsiz oilada (ota yoki onasiz) o'sgan.

Har beshinchi holatda oilaning to'liqsizligi ota yoki onaning sudlangani bilan bog'liq bo'lmoqda. Ota yoki onaning jinoyat yo'lga kirishi bolaning ham shu yo'ldan borishiga turtki bo'luvchi asosiy omillardan biri sanaladi.

O'smirlar jinoyatchiligi ko'pincha oiladagi muhitga bog'liq bo'ladi.

Psixologlarning ta'kidlashicha, voyaga yetmaganlar jinoyatlarining aksariyati ularning ota-onadan ajralib chiqish jarayonida sodir bo'ladi, ya'ni o'smirlarda mustaqil qaror qabul qilish jarayoni boshlangan davrda. O'smirning voyaga yetish davri 9-12 yosh va 12-16 yoshga bo'linadi. Shu vaqtda bolada o'ziga ishonch va hurmat shakllantirilmasa, uning orzulari ota-ona tomonidan qo'llab-quvvatlanmasa, u o'zini hech narsaga qodir emasdek his qila boshlaydi. Natijada bu bola dunyoga nafrat bilan ulg'ayishi mumkin.

Agar oilada bolaning ehtiyojlari va tashvishlari bilan hech kim qiziqmasa, unga beparvo bo'lib, fikri e'tiborga olinmasa va unga nisbatan zo'ravonlik ishlatilsa, u o'z shaxsini buzg'unchilik va jinoyat sodir etish orqali ko'rsatishga harakat qiladi. Xullas, bolaga ruhiy va tan jarohati yetkazilsa, u boshqalarga nisbatan shunday harakat qilishdan qo'rqmay qo'yadi.

Ba'zan bir sinfdan oliygohlarga juda kamchilik o'qishga kiradi. Qolganlarida esa jamiyatga kerak ekanliklari to'g'risida shubha paydo bo'lishi mumkin. Keyin ular mardikorlik yoki shunga o'xshash mayda ishlarga o'zini uradi. Buning oldini olish uchun ota-ona farzandini ilm olishga rag'batlantirishi, o'qishi uchun zarur sharoitni yaratib berishi kerak.

Shuningdek, ota-ona bilan ishlash, ularga bola parvarishi va tarbiyasini o'rgatish juda muhim. Chunki o'smirlar jinoyatchiligi ko'pincha uydagi muhit bilan bog'liq bo'ladi. Insonda o'z xatti-harakati oqibatini anglash 25 yoshdan keyin to'liq shakllanadi.

Voyaga yetmaganlar orasida huquqbuzarlikni bartaraf etish bo'yicha dasturiy prinsiplarga ko'ra, o'smir bolalar tarbiyasi va himoyasi bilan nafaqat huquqni muhofaza qilish organlari, balki oila, ijtimoiy institutlar, maktab, mahalla va yoshlar tashkilotlari ham shug'ullanishi kerak.

Xalqaro tadqiqotlar natijalariga ko'ra, bolada o'z xatti-harakati oqibatini bilish 25 yoshdan keyin to'liq rivojlanadi. Jinoyat sodir etgan o'smirlarning 80 foizida ular ulg'aygach ijobiy xarakter shakllanib, jinoyat yo'lini tark etishgan.

O'smirlar psixologiyasi juda nozik bo'lib, bu yoshdagi arzimagan harakat ham ularning kim bo'lib ulg'ayishiga ta'sir qiladi. O'smirlar orasida jinoyatchilikning ko'paymasligi uchun oiladagi muhitni yaxshilash, ota-onalarning savodxon bo'lishi juda muhim hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. Halq so'zi gazetasi, 2023 yil 12 aprel, 72-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentimizning 2017 yil 14 martdagi "Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2833-sonli qarori
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2020 yil 29 dekabr.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabr kunidagi "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi VM-1059-son qarori.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 18 yanvar kunidagi "O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 23-son qarori.
6. J.Xasanboev, M.Turopova va O.Xasanboeva. "Ma'naviy ahloqiy tarbiya asoslari" metodik qo'llanma. G'ofur G'ulom nomidagi Adabiyot va sa'nat nashriyoti. Toshkent -2000 y.

YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBİYALASHNING MA'NAVİY-MA'RIFIY OMILLARI

Xolbekov Berdimurod Kazakboyevich
Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi
huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar
instituti ma'sul xodimi

Annotatsiya. Mazkur maqolada yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning ma'naviy-ma'rifiy omillari haqidagi fikrlar ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada qurolli kuchlari harbiy xizmatchilariga hayotiy va professional ko'nikmalarni ilm-ma'rifat asosida singdirish, mamlakatimiz hayotidagi real ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar bilan uyg'un ravishda ularning bilimlarini oshirib borish ichki va tashqi tahdidlarga qarshi mafkuraviy immunitetni mustahkamlash borasidagi fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: mamlakat, jamiyat, mafkura, ichki ishlar, tahdid, birdamlik, milliy yuksalish, maqsad, manfaat.

Globallashuv sharoitida ma'naviyat va ma'rifat sohasiga e'tibor qaratish dolzarb vazifa hisoblanadi. Ayniqsa, dunyo miqyosida vujudga kelayotgan tahlakali vaziyatni avj olishi insonni o'zligini anglashda ma'naviyat naqadar ta'sirchan va qudratli qurol vazifasini o'taydi. Ma'naviyat betakror mo'jizaviy kuch- qudrat manbai sifatida u millatimiz va xalqimizni buyuk va ulug'or maqsadlar sari birlashtirishga da'vat etadi.

Mana shunday murakkab bir sharoitda tinchlik, barqarorlikni asrash, mustaqillikni mustahkamlash har bir davlat oldida turgan ustuvor vazifalardir. Mamlakatimiz kelajagi hisoblanmish yoshlarmizni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda aniq maqsadga yo'naltirilgan ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli tashkil etish dolzarb vazifa hisoblanadi. Yangi O'zbekiston taraqqiyotida jamiyatni ulug'vor maqsad sari birlashtirishda va yoshlarimizni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda ma'naviy-ma'rifiy targ'ibot ishlarini amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy ishlarning ta'sirchanligini oshirish, ma'naviyat sohasidagi ichki va tashqi tahdid hamda xavf-xatarlarga qarshi samarali kurashish, jamiyatda mafkuraviy immunitetni mustahkamlash borasida jiddiy fikrlashni taqoza etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2021 yil 19 yanvar kuni ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida ma'naviyat masalasiga alohida e'tibor qaratib o'tgan edi. Bu xaqda Prezident Shavkat Mirziyoyev: "Biz yangi O'zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyat"[1:1]. Zero, dunyo miqyosida shiddat bilan kechayotgan tahlikali jarayonlar ijtimoiy hayotning barcha jabhalariga, jumladan, ma'naviy-ma'rifiy sohalarga ham jiddiy ta'sir o'tkazmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi «2022 - 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi PF-60-son Farmonida harbiy xizmatchilarini ma'naviy-ma'rifiy saviyasini oshirishga alohida e'tibor qaratilgan. Yangi O'zbekistonning tafaqqiyot strategiyasi»ning ustuvor yo'nalishlaridan biri ham «Ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish»[2:2] asosiy vazifa etib belgilangan.

Bugungi kunda globallashtirish sharoitda dunyoda sodir bo'layotgan siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy va g'oyaviy kurashlar keskinlashayotgan bir sharoitda mafkuraviy bo'shliqqa yo'l qo'ymaslik va mafkuraviy immunitetni tizimli ravishda takomillashtirib borish, eng avvalo, harbiy xizmatchilarda yuksak vatanparvarlik tuyg'usini, millatning urf-odat va an'analarini mustahkamlash dolzarb vazifa hisoblanadi.

Shu o'rinda, qayd etish joizki, Vatanni sevishtirish, uning uchun jonni fido qilish har bir insonning buyuk ma'naviy jasorati hisoblanadi. Vatan bu – Alloh inoyati bilan har bir millat, elatga berilgan bebaho ne'matdir. Vatanparvarlik insonlar o'rtasida ma'naviyat, mehr-oqibat, insof, diyonat, adolat tuyg'ularini shakllantirishga xizmat qiladi. Vatan – muqaddas qadriyat. Vatan mehrini, Vatan sehrini uning ulug'vorligini ta'rifi flashga so'z ojizdir. Vatanparvarlik – Vatanining ozodligi va obodligi, uning

sarhadlari daxlsizligi, mustaqilligining himoyasi yo'lida fidoyilik ko'rsatib yashash, ona xalqining or-nomusi, shon-sharafi, baxtu saodati uchun kuch-g'ayrati, bilim va tajribasini baxshida etish dunyodagi eng muqaddas va olijanob burch va sharafdir.

O'tmishdan ma'lumki, o'zbek xalqi uzoq va boy tarixga, yuksak ma'naviyatga, jahoniy e'tirofga sazovar bo'lgan buyuk ajdodlarga voris xalqdir. Uning tarixi, ma'naviy merosini va milliy an'analarini yosh avlod ongiga singdirish orqali ularni adolat, halollik, el-yurtga sadoqat, mardlik, millat sha'nini va g'ururini himoya qilish fazilatlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa o'z navbtida yoshlarda vatanning kelajagi va istiqboli uchun daxldorlik hissi bilan yashashga zamin yaratadi.

Vatanparvarlik o'z xalqining va millatini urf-odati, an'ana hamda qadriyatlarini e'zozlashi, o'z yurtini himoya qilishi, moddiy va ma'naviy meroslariga hurmat bilan munosabatda bo'lishi vatanparvarlikning belgisidir.

Tarixdan ma'lumki, vatan ozodligi uchun kurashish masalasi buyuk allomalar asarlari hamda ezgu g'oyalarni ifoda etuvchi ta'limotlarining bosh g'oyasi bo'lib kelgan. Muqaddas manbalarda "Vatanni sevish iymondandir", deb ta'kidlanadi. Jonajon vatanimizga fidoyi bo'lib xizmat qilish uni turli tahdid va hatarlardan asrab avaylash bugun har birimizdan doimo xushyor, sergak, ogoh bo'lishni taqoza etadi.

Bu xaqda fikr yuritganda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev qayd etganidek: "Hozirgi vaqtda jahonda va mintaqamizda harbiy-siyosiy vaziyat keskin o'zgarib, milliy va global xavfsizlik sohasida xatar va tahdidlar tobora kuchayib bormoqda"[3:3] deya ta'kidlagani bejiz emas, albatta. Bugungi kunda globallashuvning tobora avj olishi dunyoda sodir bo'layotgan siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy va g'oyaviy kurashlar kuchayotgan bir vaqtda g'oyaviy-mafkuraviy bo'shliqqa nisabat muntazam ogox bo'lishni talab etmoqda. Dunyo miqyosida turli taxdidlar kuchayib borayotgan hozirgi vaqtda harbiy xizmatchilarda vatanparvarlik, millatparvarlik tuyg'usini shakllantirish hamda yuksak axloqiy-ruhiy fazilatlarni yanada rivojlantirish bugungi kunning dolzarb vazifasidir. Ayniqsa, yurtga sadoqat va fidoyilik bilan xizmat qilish, bilim va tajribasini vatanga baxshida etuvchi yosh avlodni tarbiyalash har bir xalq, millat va davlatning asosiy strategik vazifa hisoblanadi. Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni amalga oshirishning samarali va ta'sirchan targ'ibot texnologiyalari hamda usullarini ishlab chiqish, ma'naviy-ma'rifiy va tarbiyaviy ishlarni tashkil etishga doir xorijiy tajribani o'rganish, shuningdek, bugungi mafkuraviy jarayonlarni ilmiy-amaliy jihatdan atroflicha tahlil qilish va baholash[4:4] muhim ahamiyat kasb etadi.

Globallashuv muhiti bugungi kunda g'oyalar aniq va sog'lom, yetuk va e'tiqodi butun, har qanday yot g'oyalarga qarshi kurashuvchan mafkuraviy immuniteti mustahkam haqiqiy vatanparvar yoshlarni tarbiyalashni talab etmoqda. Ma'lumki, tomirida milliy g'urur, Vatan ishqini jo'sh urgan oriyatli ma'naviy jasoratga ega odamgina buyuk ishlarga qodir bo'ladi.

Xalqimizning tarixi, azaliy qadriyatlari zamirida vatanparvarlik tuygʻusining naqadar ulugʻvorlik kasb etishini teran anglash mumkin. Buyuk sohibkiron Amir Temur oʻz saltanatini tashqi dushmanlardan himoya qilish orqali mamlakat yaxlitligi va xalqning osoyishtaligini taʼminlagan edi. Ulugʻ alloma Najmiddin Kubro oʻz mamlakatini dushmanlardan himoya qilishda shahid boʻlib, yuksak vatanparvarlik namunasini koʻrsatgan edi. Vatan tarixini bilgan, ulugʻ ajdodlar merosini chuqur oʻrgangan har bir inson qalbida milliy gʻurur va milliy iftihar tuygʻulari yanada joʻsh urib, el-yurtga, Vatanga boʻlgan sadoqati ortib boraveradi.

Millat maʼrifatining fidoiysi Abdulla Avloniy Vatanni sevish va uni ardoqlashni tabiat va jamiyatning muhim qonuniyati sifatida taʼriflaydi. “Vatan. Har bir kishining tugʻulub oʻskan shahar va mamlakatini shul kishining vatani deyilur. Har kim tugʻulgan, oʻsgan yerini jonidan ortiq suyar. Hatto, bu vatan hissi-tuygʻusi hayvonlarda ham bor. Agar bir hayvon oʻz vatanidan - uyuridan ayirilsa, oʻz yeridagi kabi rohat-rohat yashamas, maishati talx boʻlub, hap vaqt dilining bir goʻshasida oʻz vatanining muhabbati turar”[5:5].

Vatanparvarlik tuygʻusi insonda quyidagi omillarni shakllanishiga xizmat qiladi:

- yurtimizga nisbatan ichki va tashqi xavflarning oldini olishda mustahkam immunitet shakllanishida;

- insonlarni vatan ravnaqi va yurt tinchligi va xalq farovonligi uchun kurashga tashabbuskor boʻlishga;

- vatanni sevish, uni koʻz qorachigʻidek asrash, unga fidoiylilik bilan xizmat qilishga;
- vatanning oʻtmishiga oid qadriyatlarni eʼzozlash, yurtimizda bugungi kundagi kishilarning bunyodkorlik va yaratuvchilik faoliyati va maʼnaviy salohiyatni avlodlarga yetkazishga;

vatan uchun jonini fido qilgan shaxslarni xotirasini doimo yod saqlashga kishilarni ilhomlantiradi. Zero, vatanga munosib fuqaro boʻlish insonda masʼuliyatni oshirib, unda milliy uygʻonish ruhiyati kuchayadi. Tarix kishilarni vatanparvarlik, insonparvarlik, milliy gʻurur va iftixor yoʻlida tarbiyalab, ularda Vatanni sevib, unga sadoqat bilan xizmat qilish fazilatlarini ruyobga chiqaradi. Inson qalbida millat, Vatan, ajdodlar ruhi oldidagi burch va tuygʻular qanchalik chuqur joy olgan boʻlsa, milliy mahdudlik oʻrnini milliylik gʻoyalari vujudga keladi. Mana shunday fazilatlarga ega boʻlgan insonlarda kurashchanlik, tashabbuskorlik, oʻz-oʻzini anglash, millat va Vatan shaʼni va manfaatlarini himoya qilishdek muqaddas tuygʻular shakllanadi. Azaliy qadriyat sifatida vatanparvarlik insonning qalb bezagi hisoblanadi. Zero, tomirida milliy gʻurur, Vatan ishqini joʻsh urgan oriyatli maʼnaviy jasoratga ega insongina buyuk ishlarga qodir boʻladi. Biz shunday maʼnaviy muhit yaratishimiz kerakki, yurtimizning qiyofasida Vatandan faxrlanish hissi koʻzimizni, qalbimizni quvontirib tursin. Xulosa qilib aytganda, Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev: “Biz maʼnaviyat va maʼrifat ishini vatanparvarlik ishi, vijdon ishi, deb bilamiz. Vijdoni, maʼnaviyati bor inson

Vatanni albatta yaxshi ko‘radi. Vijdon, ma’naviyat degani – xalqqa, Vatanga chin yurakdan xizmat qilish deganidir. Mana shunday qarash butun xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz tomonidan keng va qizg‘in qo‘llab-quvvatlanayotgani ma’naviy tarbiyaning naqadar dolzarb ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi”[6], - deya ta’kidlashi ayni haqiqatdir. Binobarin, Vatan sha’ni, millat or-nomusi uchun jamiyat maqsad va manfaatlarini tushunib yetadigan, har tomonlama yetuk harbiy xizmatchilarni tarbiyalashda ma’naviyat eng ta’sirchan va qudratli qurol vazifasini o‘tashini bugungi davr va zamon taqoza etmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Shavkat Mirziyoyev: Jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo‘lsa, uning joni va ruhi ma’naviyatdir <https://uza.uz/uz/posts/shavkat-mirziyoev-jamiyat-hayotining-tanasi-iqtisodiyot-bolsa-uning-zhoni-va-ruhi-manaviyatdir> 235451
- 2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son «2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi» to‘g‘risidagi Farmoni. <https://lex.uz/docs/5841063>
- 3.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tashkil etilganining 25 yilligi munosabati bilan Vatan himoyachilariga bayram tabrigi.<http://uza.uz/uz/politics/zbekiston-respublikasi-urolli-kuchlari-tashkil-etilganining--13-01-2017>
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 26 martdagi “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5040-son qarori. <https://yuz.uz/news/manaviy-marifiy-ishlar-tiziminitubdan-takomillashtirish--chora-tadbirlari-togrisida>
5. A.Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent, “O‘qituvchi”, 1992. –B 28.
- 6.Prezident Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Mustaqilligining yigirma sakkiz yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. <http://uza.uz/uz/politics/prezident-shavkat-mirziyoevning-zbekiston-respublikasi-musta-31-08-2019>

YOSHLARDA HAYOTIY MAQSADLARNI SHAKLLANTIRISH MASALASINING MA’NAVIY TARBIYA JARAYONIDAGI O‘RNI

Nosirova Dildora Tursunbayevna
135-maktabning boshlag‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarning hayotiy maqsadlari va ularning shakllanish masalasining ma’naviy tarbiya jarayonidagi ahamoyati nazariy jihatdan tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: maqsad, hayotiy maqsad, o‘smirlik, yoshlar, shaxs, faollik, ijtimoiylashish, , globallashuv, mafkuraviy hurujlar

Jamiyatimiz hayotining barcha sohalarida “Yangi O‘zbekiston” shiori ostida amalga oshirilayotgan islohatlar va yangilanishlar o‘z o‘rnida ta’lim-tarbiya sohalarida ham keng ko‘lamli vazifalarni yuzaga chiqarmoqda. Ayniqsa, yosh avlodni zamon talablari va ruhiga mos barkamol shaxs qilib voyaga etkazishga bo‘lgan ehtiyoj ortib bormoqda.

Ma’lumki, yoshlarning ijtimoiy qiyofasi juda ko‘p omillar asosida takomiliga etadi. Bu omilar ichida ayniqsa yoshlarning hayotiy maqsadlari yo‘naltiruvchi omil sifatida alohida ahamiyatga egadir. Negaki, inson faoliyatini hayotiy maqsadsiz

tasavvur etish qiyin. Shu nuqtai nazardan olib olib qaralganda, aholisining yarmidan ko‘prog‘i yoshlardan iborat[1.89] bo‘lgan mamlakatimizda yoshlarni mustahkam hayotiy pozitsiya va hayotiy maqsadlarga ega faol shaxs qilib tarbiyalash ilm-ma‘rifat sohalarining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Zero, yangilanayotgan O‘zbekiston sharoitida yoshlarning hayotiy maqsadlari va faoliyatining umummilliy manfaatlar va jamiyatning maqsadlariga nechog‘lik hamohang shakllanishi ijtimoiy taraqqiyotning kafolati bo‘lib hizmat qiladi.

Yoshlar shaxs sifatida ijtimoiylashar ekan o‘z hayotini ma‘lum bir maqsad va mo‘ljall asosida tashkil qiladi, va faoliyat yuritadi. Yoshlarning jamiyatdagi o‘rni, mavqei va faolligining asosiy dedirminanti va yo‘naltiruvchi omili sifatida hayotiy maqsad tushunchasini o‘rganish shu jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlarda hayotiy maqsad shakllantirishning falsafiy jihatlarini o‘rganish bo‘yicha fundamental tadqiqotlar amalga oshirilmaganligi mazkur yo‘nalishda ilmiy izlanishlar olib borish zaruriyatini vujudga keltiradi va shu orqali yoshlarda hayotiy maqsadlarni tarbiyalashning zamonaviy uslublarini yaratish asnosida yoshlarning shahs sifatida shakllanishi va ijtimoiylashuvi jarayonlarini oqilona boshqarish imkonini beradi.

Umuman olganda, “hayotiy maqsad” kategoriyasi, uning strukturasi, yoshlarda hayotiy maqsadning shakllanish jarayoni, bunga ta’sir ko‘rsatuvchi omillar va shart-sharoitlar masalasini o‘rganish quyidagi jihatlariga ko‘ra muhim hisoblanadi:

birinchidan, jamiyatimizda yuz berayotgan yangilanishlarga mos ravishda ilm-ma‘rifat va g‘oyaviy sohada keng kulamli vazifalar yuzaga chiqmoqda. Ayniqsa, yosh avlodni yangi zamon talablariga mos fikrlaydigan, o‘zining aniq hayotiy pozitsiyasi va maqsadlariga ega kadrlar sifatida tarbiyalashga bo‘lgan ehtiyojning ortishi;

ikkinchidan, hayotiy maqsad tushunchasi, uning shaxs barkamolligi va faolligiga ta’siri masalalari falsafiy jihattan yaxlit o‘rganilmaganligi sababli, shaxs kamolotida hayotiy maqsadning o‘rnini asoslash va ushbu masaladagi yangi tadqiqotlar natejalarini yoshlar ijtimoiy qiyofasini shakllantirishga yo‘naltirish orqali bugungi kunning dolzarb tarbiyaviy vazifalarini hal qilishga yo‘naltirish zarurati;

uchunchidan, mamlakatimizda demokratik islohotlarni chuqurlashtirish, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish va mamlakatni modernizatsiyalash jarayonida islohotlar muvaffaqiyati bevosita alohida shaxsning hayotiy maqsadlarining umummilliy manfaatlar va jamiyatning maqsadlariga nechog‘lik hamohang shakllanishi bilan bog‘liq ekanligi;

to‘rtinchidan, shaxs ijtimoiylashuvi va ijtimoiy faollik jarayonida hayotiy maqsadning o‘rni, shuningdek, yoshlarda hayotiy maqsad shakllantirishning falsafiy jihatlarini o‘rganish bo‘yicha fundamental tadqiqotlar amalga oshirilmaganligi mazkur yo‘nalishda ilmiy izlanishlar olib borish va hayotiy maqsadni tarbiyalash zamonaviy uslublarini yaratishni taqozo etmoqda.

“Hayotiy maqsad” tushunchasi hozirgi kunning ilmiy kontekstida keng qo‘llanuvchi tushunchalar qatorida bo‘lmasa ham, shaxs va jamiyat aloqalarini o‘rganuvchi ko‘plab ijtimoiy gumanitar fanlar sohasidagi tadqiqotlarda ushbu tushunchaga nisbatan o‘ziga hos yondashuvlarni topish mumkin. Quyida ularning ba’zilari bilan tanishamiz.

“Hayotiy maqsad inson o‘z hayotida ro‘y berishini hohlaydigan eng asosiy natijalar yoki voqealarni o‘z mazmuniga birlashtirgan va insonning mavjudligini asoslaydigan g‘oyani o‘z ichiga oladi [2,317]”. Ushbu yondashuvda shaxsning asosiy manfaatlarini aks ettiradigan keng ko‘lamli maqsadlarga hayotiy maqsadlar sifatida keltiriladi. Qisqa muddatli, oson erishiladigan maqsadlardan farqli o‘laroq, insonning hayotiy maqsadlari uzoq muddatli maqsadlardir. Ular insonning “hayot yo‘nalishini strategik rejalashtirish jarayonida shakllanadigan va ularni amalga oshirish bir necha o‘n yillar davom etishi ham mumkin”[3,336], albatta. Insonning faoliyati alohida mazmunli turli tuman operatsiyalar, harakatlar va urinishlarning yig‘indisi bo‘lgani kabi, hayotiy maqsadlar ham - o‘tkinchi va oraliq maqsadlar zanjirini to‘ldiradigan insonning eng umumiy, yakuniy maqsadlaridir. Aynan hayotiy maqsadlar shaxsni faoliyatga undovchi sabab hisoblanadi [4,65].

Hayotiy maqsadlar jamiyatdagi qadriyatlar va axloqiy ideallar kabi inson faoliyatining eng umumiy va yo‘naltiruvchi omillar qatorida shaxsning uzoq muddatli hayot dasturi sifatida shaxsning harakat qilish iqtidorini namoyon etuvchi omil [5,43] sifatida ko‘rib chiqiladi.

Bir qator tadqiqotlarda “hayotiy maqsadlar shaxsning uzoq muddatli o‘zini o‘zi dasturlashning tartibga soluvchi rolini bajaradigan shaxsning motivatsion-maqsadli sohasining eng yuqori substruktsiyasi”[6] sifatida belgilangan.

Yuqorida hayotiy maqsadlarning muhim belgilari bo‘yicha keltirilgan pozitsiyalarini quyidagicha umumlashtirish mumkin:

birinchidan, ular umumlashtiruvchi, pirovard, tub, uzoq muddatli, maqsadlardir; ikkinchidan, ular mutlaq mazmun kasb etib, insonda undanda asosiyroq maqsad bo‘lishi mumkin emas;

uchinchidan, ular qisqa va oraliq maqsadlarni amalga oshirish bilan bog‘liq ketma-ket vazifalarning natijasi bo‘lgan yakuniy maqsadni ifodalaydi;

to‘rtinchidan, inson hayotidagi ko‘plab qisqa, o‘tkinchi va shaxsiy maqsadlarga ma’no va mazmun baxsh etadi.

Demak, hayotiy maqsad - inson o‘z hayoti davomida amalga oshirishga intiladigan eng asosiy natejalarni birlashtiruvchi, inson faoliyatining yo‘nalishi, mazmuni va uzoq muddatli mo‘ljallarini belgilab beruvchi eng asosiy, tub, pirovard maqsaddir. Demak, shaxs faoliyatining eng uzoq muddatli muljallarini ifodalaydigan, hayotining mazmunini tashkil etadigan eng birinchi darajali maqsadlar hayotiy maqsadlar deyiladi.

Hayotiy maqsad-inson o'z hayoti davomida amalga oshirishga intiladigan eng asosiy maqsad ekan, inson faoliyati yo'nalishini belgilab beruvchi, uning hatti-harakatlari va intilishlarini yo'naltiruvchi, kelajagi va yuksalishini belgilovchi ma'naviy omildir.

Har bir shaxsda hayotiy maqsad turli ko'rinishda bo'ladi. U makon va zamonga bog'liq holda o'zgarib, takomillashib borishi mumkin. Eng muhimi, hayotiy maqsadning darajasi insonning ma'naviy saviyasini ham belgilaydi. Shaxs ma'naviy kamolotida hayotiy maqsadning o'rni ham aslida ana shu ichki bog'liklikdan kelib chiqadi.

Hayotiy maqsadlar shaxs faoliyatining regulyatori va detirminanti sifatida uning butun umri davomida ahamiyatli bo'lsada, ayniqsa yoshlik davri uchun alohida ahamiyatli hisoblanadi. Shaxs hayotining turli yosh bosqichlarida uni faoliyatni yo'naltiruvchi regulyatorlarning u yoki bu qismi ustuvorlik kasb etadi va shu yosh davri uchun o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Hususan, yuqori o'spirinlik yoshidan boshlab, hayotiy maqsadlar shaxsning yo'nalishini tavsiflovchi asosiy komponentga aylanadi va ustuvorlik kasb eta boshlaydi.

Boshqacha aytganda, o'smirlik davrida hayot maqsadlari alohida ahamiyatga ega bo'ladi, bunda inson o'zining kasbiy rivojlanish yo'nalishini belgilab, shaxsiy hayotini tartibga soladi.

Hulosa sifatida aytish mumkinki, har bir individ shaxs sifatida o'z hayotini ma'lum bir maqsad va mo'ljal asosida tashkil qilishi bilan ijtimoiylashadi. Maqsad va hayotiy mo'ljalni amalga oshirish uchun kerakli vosita, tamoyil, usullar tanlanadi va bularning to'g'riligi va maqsadga muvofiqligi borasida o'zicha ishonch hosil qilib boriladi. Shaxsning bunday hayotiy mo'ljal asosida ijtimoiy faoliyatga kirishishi uning jamiyatdagi ijtimoiy roli va u orqali ijtimoiy o'rnini belgilab beradi. Zero, shaxs faoliyati uning hayotiy maqsadlari in'ikosidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Мирзиёев. Ш. М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Тошкент. «Ўзбекистон». 2017.-596 б.
2. Психология. Учебник для гуманитарных вузов / Под. Общ. Ред. Дружинина Г.В. Спб.: Питер, 2002. - 347 с
3. Гиппенрейтер Ю.Б. Введение в общую психологию. Курс лекций. М., 1996.-336 с
4. Сохан Л.В. Жизненный путь личности: - Киев: Наук, думка, 1987.-277 с
5. Казакина М.Г. Ценностные ориентации школьников и их формирование в коллективе : Учеб. пособие к спецкурсу. - Л.: ЛГПИ, 1989. - 83 с
6. Мартынюк И.О. Гуманизм жизненных целей социалистической личности. - Автореф. дисс. канд. философ, наук 09.00.02 Киев, 1985. - 15 с.

YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA MUSTAQIL FIKRLOVCHI TALABA-YOSHLARNI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

Sharipov Dilshod Baxshilloevich,
Buxoro davlat pedagogika instituti
"Ijtimoiy fanlar" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada Yangi O'zbekistonda mustaqil shaxsni, mustaqil fikrlovchi talaba-yoshlarni shakllantirishning dolzarb masalalari tahlil etilgan. Maqolada muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoevning "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi" nomli kitobidan kelib chiquvchi vazifalarga e'tibor qaratilgan. Xususan, ulug' mutafakkir, faylasuf va donishmand Abu Nasr Farobiy asarlaridan ushbu mustaqil shaxsni belgilovchi axloqiy mezonlar ham sanab o'tilgan, sharhlangan. Tegishli mavzu doirasida ilmiy-amaliy mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Yangi O'zbekiston, mustaqil fikr, mustaqil shaxs, fazilat, axloq, mezon, qonuniyat, ta'lim, tarbiya, odat, bilim, aql.

Yangi O'zbekiston sharoitida yoshlarni mustaqil fikrlovchi, ma'lum fazilatlarga ega, ma'nan boy va axloqan yetuk kadrlar qilib tarbiyalash har qachongidan ham muhim ish sifatida ko'rinadi. Chunki ulug' ajdodlarimiz merosini ko'z qorachig'iday asrash va keyingi avlodga etkazish, zamonaviy ilm-fan yutuqlarini egallash va innovatsion tafakkurga ega bo'lish, shu orqali jamiyatimizda qurilayotgan Yangi O'zbekistonga sadoqat va muhabbat ruhida ulg'ayish talaba-yoshlarning shu bugungi dolzarb ishidir. Vatanni so'zda e'zozlagan, dilida tazarru etmog'i kerak. Dildagi vatansevarlik tilda ifoda etiladigan ishga sadoqatda ko'rinishi kerak, albatta.

Xo'sh, mustaqil fikr qachon shakllanadi? Talaba-yoshlarlarda mustaqil fikr, dunyoqarash, u yoki bu muammo bo'yicha echim topish va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmasi qanday shakllanadi? Bu (uzluksiz) ta'limga, ma'naviy izchilikka bog'liq emasmi?! Yoxud ilmning, har qachongidan ham ko'ra, cheksiz ahamiyatini ko'rsatish, yoshlar ongiga singdirish, bugungi kun talabi emasmi!?

Muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev quyidagicha ta'kidlari ushbu masalada alohida ahamiyatga ega: "Ma'naviy yetuk, barkamol avlodni tarbiyalash, ta'lim-tarbiyani rivojlantirish, ma'rifatli jamiyatni barpo etish asnosida taraqqiyot strategiyasini ro'yobga chiqaradigan *yangi shaxsni voyaga yetkazish* – pirovard maqsad inson manfaatlarini ta'minlash bo'lgan islohotlarimizning eng muhim vazifalaridandir"[1:290].

Xo'sh, ushbu "yangi shaxs"da qanday fazilatlar shakllanishi kerak? Yoxud qanday axloqiy qadriyatlar, ko'nikma yoki malakalar bo'lishi kerak? Yangi O'zbekistonning ma'rifatli shaxsi qanday shaxs bo'lishi kerak?

Tinchlik-osudalikni qadrlaydigan, ilmu ma'orifda, kasbu korda, ma'rifatli jamiyat qurish yo'lida shiddat bilan kirib kelishi kerak bo'lgan bu avlodda qaysi fazilat yoki axloqiy qonuniyatlar ongu shuurida aks etishi lozim?

Muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” kitobida bunday fazilatlarining o‘ntasini alohida keltirib o‘tganlarki, bular yoshlarda bosqichma-bosqich shakllantirilishi zarurligi uqtirilgan: 1) Vatanga sadoqat; 2) tadbirkorlik; 3) mustaqil iroda; 4) mafkuraviy immunitet; 5) mehr-oqibat; 6) mas’uliyat; 7) bag‘rikenglik; 8) huquqiy madaniyat; 9) innovatsion fikrlash; 10) mehnatsevarlik[1:278].

Ulug‘ donishmand va hakim zot Abu Nasr Farobiy esa o‘zida quyidagi 12ta tug‘ma xislatni birlashtirsa, axloqli odam bo‘ladi, deydi: 1) tan sihatligi; 2) tezkor fahm; 3) xotirasi baquvvatlik; 4) tez va o‘tkir zehn; 5) aniq so‘z va ravon mulohaza; 6) bilish va o‘qishga muhabbat; 7) ovqat va ichimlik iste’molidagi me’yor, qimor o‘yinlaridan uzoqlik; 8) haqiqatni va haqiqat tarafdorlarini sevuvchi, yolg‘on va yolg‘onchilardan nafratlanuvchi; 9) tabiatan vijdonli, oliyjanob ishlarni qiluvchi; 10) pulni qadriyat o‘rnida ko‘rmaydigan, undan jirkanadigan; 11) o‘z tabiati bilan adolatni sevadigan va adolat uchun kurashadigan; 12) adolatli, lafzli, qo‘rqmas, jasur[2:287-288]. Ushbu ikkita axloq konsepsiyasidagi ko‘rsatilgan fazilatlar, nazarimizda, uzluksiz ta’lim jarayonida, ayniqsa, oliy ta’lim jarayonida talaba-yoshlarda shakllantirilishi lozim bo‘lgan fazilatlaridir. Bular esa albatta, ta’lim, ma’rifat va ongu shuurga etib boruvchi so‘z kuchi orqali bo‘ladi va, albatta, ta’lim jarayoni funksiyalari qatoriga kiradi. Farobiy yozadi: “***Ta’lim so‘z va o‘rgatish bilangina bo‘ladi. Tarbiya esa amaliy ish va tajriba bilan o‘rganishdir***, ya’ni shu xalq, shu ***millatning amaliy malakalaridan*** iborat bo‘lgan ish-harakatga, kasb-hunarga berilgan bo‘lishidir. Agar ular ish, kasb-hunarga berilgan bo‘lsalar, kasb-hunarga qiziqsalar, shu qiziqish ularni butunlay kasb-hunarga jalb etsa, demak, ular kasb-hunarning chinakam oshig‘i bo‘ladilar”[2:284]. Farobiy ta’limni ustozning so‘zi va ilm o‘rgatishini tushunsa, tarbiyani shu xalq, millatning ishi, aniqrog‘i, xalq, millat amaliy malakasining mahsuli, deb qaraydi va tarbiyaga kasb-hunarga jalb etishni ham tushunadi. Xo‘sh, nega ?

Birinchidan, tanlangan milliy ta’lim tizimimizda ta’lim tarbiyadan ajratilmagan – o‘qituvchi talabaga faqatgina darsini o‘tib, yoki mavzu bo‘yicha yo‘l-yo‘rig‘ beribgina qolmay, ayni damda tartibga, axloqqa, muomala madaniyatiga ham chaqiradi – bu pedagoglik ishi hamdir, lekin mutafakkirning kasbu hunarga yosh avlodni jalb etishni ham tarbiya deyishi esa kasbu hunar o‘rganish orqali etadigan zahmat va sabrga, kasb qiyinchiliklariga chidash va halol mehnat tuzini totish qanchalar og‘ir mashaqqat ekanligi va shu orqali ham shaxs tarbiyalanishini ta’kidlanmoqda. Albatta, Farobiy mulohazalarining bunday sharhi hozirgi kunda o‘rinli va joizdir.

Ikkinchidan, har qachon unutmaslik kerakki, javhar ilmdadir, toza aqldadir va ulardan keladigan saodatdadir. Turmush insonni toblaydi, hayot chig‘irig‘ida iroda va subutini ko‘p bora sinaydi, ilmi va bahosini ko‘rsatadi. Bebaho zotlar, ulug‘ javharlardir – ulug‘ ustozlar bo‘lgan buyuk ajdodlarimizdir, ulardan, ularning ilm olish odatlari, ilmga bergan umr va jon baholari, aql ravshanligi va toza fikrlari, o‘tkir zehn

bilan qorishiq vazmin mulohazalari, turmush va ro'zg'or tutumlari, halol luqma va halol mehnat qoidalarini, umuman, jumla tiriklik yoki abadiy hayot mezonlaridan o'rnak-ibrat olish ham har bir mustaqil fikr egasining kundalik yumushiga aylanmog'i lozim. Yangi avlodni shu o'rnak-ibrat maktabi orqaligina vatansevar, ilmsevar yoki kasbsevar qila olamiz, deb o'ylaymiz. Bu ham faqatgina mentalitetimizga va milliy shuurimizga xos, ilmiy va siyosiy adabiyotlarda ko'p ta'kidlangan, sharqona mentalitetimizga xos ishdir.

Yoshlarni shularga ishontirish va ularda ilmu ma'rifatga muhabbat uyg'otish jumla fazilatlarining boshidir. Chunki ilm orqali, ta'lim orqali narsa haqiqati ayonlashadi. Mohiyat daraklari ilmda va ilmiy bilishda ekanligi ravshan bo'ladi. Farobiy "axloqli odam"ning 12-tug'ma xislatini keltirganida, "...o'zi zarur deb topgan narsasini amalga oshirishda qat'iylik ko'rsatsin, qo'rqmas, jasur bo'lsin, qo'rqish va ojizlikni bilmasin"[2:288], deydi. Bu xuddiki, yangi ilmni o'zlashtirish, kitob o'qishni kundalik odatga aylantirish va yaxshi malakaviy va tarbiyaviy an'ana va ko'nikmalarni o'zlashtirish, til o'rganishda talaba-yoshlarga qarata aytilgan chaqiriqqa o'xshaydi. Farobiy yozadi: "Nazariy va buyuk fikriy fazilat, ulug' tug'ma fazilat va ulug' (kasb-hunar) fazilati odat-malaka bo'lib qolgan odamda bu fazilatlar **irodani hosil qilishning** va **odatga aylantirishning** sababi bo'ladi. Bunday odamlar cheksiz va juda kuchli tabiat va iroda egalaridir"[2:284]. Demak, eng avvalo talaba-yosh avlodida kitob o'qish madaniyati, ma'lum fazilatlariga intilish va o'zida hosil qilish malakasi, ustoz-shogird etikasi, axloqiy qonuniyatlarni ongda muhrlab borish san'ati va axloqli odam bo'lish mezonlarini shakllantirish orqali ularda iroda va yaxshi odatlarni shakl toptirishimiz kerak bo'ladi. "Inson insonligining mohiyati yaxshi tarbiya va tajriba orqali keladigan aqlidir"[5:60].

Shuningdek, talabalarning ilmiy adabiyotlar, badiiy adabiyotlar o'qishi, chet tillarini o'rganishga qiziqishi ham ularning o'z oldiga qo'ygan maqsadlardan kelib chiqadi. Kimdir olim bo'lishni xohlaydi, ko'proq o'qiydi – narsa mazmun-mohiyati haqida ilm izlaydi, o'qiydi, tinim bilmaydi. Kimdir esa o'z sohasi bo'yicha yaxshi mutaxassis bo'lib, o'z oilasi va yurtining rivojiga halol mehnati bilan xizmat qilishni niyat qiladi. Kimdir esa ta'lim olishni o'z yo'liga, deb o'ylaydi. Bularning barchasi esa yoshlikdan qo'yilgan qadamlarda ma'lum bo'ladi. "Ma'lum malakalar, fikrlar, uqtirma va bilimlarning mag'zi ayni yoshlik chog'ida olinadi, shu paytdan shaxs shakllana boshlaydi, fikrga va mustaqil nuqtai nazarga intiladi" [3:408]. Lekin har qaysi holat bo'yicha ham kuchli iroda va kuchli bilimga tayangan tug'ma iste'dodlarni, mustaqil mushohadani talaba-yoshlar his qilib ulg'ayishlari darkor, deb o'ylaymiz. Bunda ustozlarning o'zni beqiyosdir. Ulug' mutafakkir Abu Nasr Farobiy yozadi: "Maqsadni amalga oshirishda jahd va g'ayrat mo'ljallangan ishni bajarishda zo'r ta'sirga egadir. *Nazariy bilimlarni yo ustozlar yoki hikmatlar o'rgatadilar*"[2:284]. Bu esa biz kabi pedagoglarning kundalik ishimizdir.

Talabaning “menimcha”, “mani fikrimcha” degan tushunchalarini qo‘llab-quvvatlashimiz kerak, lekin bu “manimcha” ilmiy asosga va bilimga qurilishi kerak. Bunda ilm aqlning ravon yo‘lidir. Ilm ham, aql ham dastavval ma’lum tajribadan yuzaga keladi. Lekin amaliy tajriba orqali keladigan ilmnigina aql, deymiz. Chunki u hammaga mos va xos bo‘lib, (ya’ni ilm olish umumiy bo‘lgani holda) o‘zlashtirgan va unga intilgan shaxsnigina aql javhariga etaklaydi. Bu esa albatta adabiyotlar bilan ishlash ko‘nikmasi, birinchi manba – ya’ni mualliflar yozgan tildagi kitobni o‘sha til va mohiyat nuqtai nazaridan o‘qib o‘rganishga bo‘lgan ishtiyoqni tushunamiz. *Birinchi manba* talaba-yoshni charxlaydi, ortiqcha so‘z va keraksiz fikrlardan uzoqlashtiradi, narsa javhari va mazmun-mohiyati bo‘yicha so‘zlash ko‘nikmasini shakllantiradi, ilmni, ilm haqiqatini, madaniyatni yoki asl javharni, ma’lum pozitsiya yoki dunyoqarashni o‘z yaratilgan holida aslicha biladi, o‘rganadi, o‘qiydi. *Mustaqil shaxs* deganimiz esa aynan shunday malaka ega va ma’lum fazilatlar, axloq qonuniyatlari o‘zida bo‘lgan, tug‘ma iste’dodini ilm, ma’rifat va jamiyat ravnaqi yo‘lida beminnat safarbar etgan mumtoz fikr egasini tushunamiz. Farobiy ta’kidlaydi: “Aqlli deb shunday kishiga aytamizki, unda o‘tkir zehn-idrok bo‘lishi bilan birga fazilati ham bo‘lsin”[5:60]. Aytiladiki, “inson mustaqil, erkin faoliyatda bo‘lishi mumkin bo‘lgan mavjudot, lekin u hech qachon insondan ajralgan holda o‘zining hayotiy orzu-umidlari, o‘y-tashvishlari, talab va ehtiyojlarini qondira olmaydi”[4:79]. SHu sababli ham jamiyat yuzaga kelgan, kishilar jamoalarga birlashib umrguzaronlik qilishadi – jamiyat genealogiyasi bo‘lgan bunday qarashlar Farobiy sistemasida ham keltirib o‘tilgan, albatta. Bunda yoshlarda farovon davlat, baxt-saodat haqidagi bilimlar ham ma’lum bilim manbai bo‘ladiki, bunday bilimlar majmui mustaqil shaxslarni tarbiyalashda asos bo‘lib xizmat qiladi. Chunki inson jamiyat ichidagina yashay oladi va shu erdagina o‘z qiziqish va mayl-istaklarini amalga oshiradi. Bunda yoshlarni ilmiy adabiyot o‘qishga qiziqtirishimiz va shunga yo‘naltirishimiz kerakki, har qaysi fikrning yoki asosning mohiyati mustaqil bilimda ekanligini anglab etsin, deymiz.

Ilm har qaysi asosning javharidir. Deylik, tadqiqotchilar, 10ta muallif pozitsiyasini bir tadqiqot ishida ko‘rib chiqadi, tahlil qiladi, o‘xshash tomonlari va farq qiluvchi xususiyatlarini farqlaydi – bir mavzu bo‘yicha o‘nta olimning fikri o‘n xil bo‘ladi, balki, ular ham kamida besh-o‘nta olimning nuqtai nazarini tahlil qilishgan. Bunda bilim asosida har xil fikrlarni o‘rganish malakasi shakllanadi, yagona talab esa kitob o‘qish madaniyatini shakllantirish, uni rag‘batlantirish mexanizmlarini kuchaytirishimiz yoki rivojlantirishimiz zarur.

Talabalarni mavzu doirasida, shuningdek, kitobga qiziqtirish doirasida shunga o‘xshash ko‘p va har xil nuqtai nazarga ega pozitsiyalar tanishtirilishi kerak – shunday malakani talabada shakllantirish kerak. Bu esa kitob o‘qish madaniyati orqali shakllanadi. *Ilmiy bilishning asosi esa soha bo‘yicha ko‘p kitob mutolaa qilishdadir*. Aytiladiki, “shaxs faoliyatida nazariy va amaliy jihatlar uyg‘unlashadi”[4:62].

Shundagina, ta'kidlangan mustaqil pozitsiya yoki mustaqil fikr shakllanadi. Buning uchun esa, albatta, mustaqil shaxsni tarbiya qilishni, mustaqil shaxsni "yaratish"ni maqsad qilish kerak. Farobiy yozadi: "Barkamol inson salohiyatidagi aqliy fikrlash quvvati bilan amaliy aqlga, shundan so'ng amaliy aqlni faol aqlga yaqinlashtiradi. Faol aql sohibi esa zakovatli, mukofotga yaqin barkamol insonlar aqli bo'lib, u moddiylikka bog'lanmagan, ruhiy, ma'naviy olami yuksak, mukammal aql egasidir. Bunday odam insoniy kamolot cho'qqisiga etgani sababli eng a'lo baxt-saodatga etishgan odamdir. Uning ruhi faol Aql bilan bog'langani sababli u barcha insonlarni haqiqiy baxt-saodatga etaklaydi. Bunday odam aqliy, ma'naviy va jismoniy jihatdan ham eng sog'lom insondir"[5:58].

Demak, navbatdagi vazifamiz barkamol avlodni shakllantirish yo'lida ma'naviy mezonlarni yanada mustahkamlash va unib-o'sib kelayotgan yosh avlodga to'g'ri yo'lni ko'rsatishdan iboratdir.

ADABIYOTLAR:

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – T.: "O'zbekiston". 2022.
2. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. Qadimgi dunyoning falsafiy an'analari hamda dunyoviy ilm va madaniyatning kuchli taraqqiyoti haqida. Toshkent. "Yoshlar matbuoti". 2022.
3. Sharipov Dilshod Baxshilloevich. Yangi ma'naviy makonda milliy ruhni yaratish masalalari. "Yangi O'zbekistonda ma'rifatli shaxs tarbiyasi: muammo va yechimlar": Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Toshkent: «Ganjina» nashriyoti, 2023.
4. Ibodulla Ergashev. Taraqqiyot falsafasi. "Akademiya". Toshkent. 2000.
5. Sharipov Dilshod Baxshilloevich. Farobiy sisitemasida tinchlik konsepsiyasining tahlili. Fundamental tadqiqotlar jurnali. I-Jild.10-son.

TA'LIMDA PEDAGOGIK IMKONIYATLAR VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI INTEGRASIYASINI TA'MINLASH

Dilmurod Karimovich Yaxyayev

Toshkent shahar Uchtepa tumani
238-maktab Jismoniy tarbiya o'qituvchisi

Annotasiya: Ushbu maqolada pedagogik va axborot texnologiyalarini integrasiya qilish bilimlarni o'zlashtirishning hamma jihatlarini qamrab oluvchi muammoni tahlil qilish va rejalashtirish, muammoning yechimini baholash faoliyatni tashkil qilish metodlarini o'z tarkibiga oladigan kompleks integrativ jarayon va bo'lajak o'qituvchilarni metodik tayyorgarligini oshirishda pedagogik va axborot texnologiyalari integrasiyasini ta'minlash va bu orqali salohiyatli pedagogni tarbiyalashning mazmuni, qonunchilik asoslari va mavjud xolatlari tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: pedagog, integrasiya, axborot, axborot texnologiyalari, metod, pedagogik mahorat, qonunchilik asoslari.

Bugungi kunda "yangi davlat ta'lim standartlari"ning joriy etilishi yana bir bor o'qituvchiga kasbiy faoliyatni sezilarli o'zgartiruvchi va yangi mazmun bilan to'ldiruvchi talablarni qo'ymokda. Chunki mazkur standartlar kompetentli-faoliyatli yondashuvga asoslangan bo'lib, ular ajdodlaridan bilim, ko'nikma va malakalarni

shakllantirish emas, balki uzluksiz ta'lim olish, ehtiyojlari va qobiliyatlarini rivojlantirishga layoqatli shaxsni tarkib toptirishga yo'naltirilganligi bilan farq qiladi. Shunday ekan, o'qituvchi kasbiy mas'uliyatining oshishi va jamiyatsdagi rolining o'zgarishi ularni ta'lim jarayonidagi jadal o'zgarishlarga tez moslashish, o'ta faollik, doimiy o'zini rivojlantirish va mustaqil bilim olishga tayyor bo'lish, o'qitishning zamonaviy yondashuvlari va texnologiyalaridan boxabar bo'lish hamda ularni samarali qo'llay olish sifatlariga ega bo'lishlarini taqozo qiladi[1]. Shunday ekan, bo'lajak o'qituvchilarni metodik tayyorgarligini oshirishda ularning pedagogik va axborot texnologiyalariga asoslangan kompetentligi integrasiyasini ta'minlash dolzarb vazifalardan biridir. Bo'lajak o'qituvchilarni metodik tayyorgarligini rivojlantirishda integrativ yondashuvni qo'llash va unda axborotlarni qayta ishlash texnologiyasidan foydalanish pedagogik soha bo'yicha o'ziga xos innovasion yondashuv bo'lib, uning yordamida tadqiqot jarayonida ijobiy sifat o'zgarishi va yuqori samaradorlikka erishiladi.

Zamonaviy ta'limda pedagogik imkoniyatlar va axborot texnologiyalari integrasiyasini ta'minlash masalalarining qo'yilishi M.Tillashaxova, O.Abduquddusov, D.I.Yusupova, I.Ya.Raxmonov, B.Boltayev, O. Yu.Kovalenko, N.Kayumova, U.N.Taylaqov, R.G'.Safarova, va B.X.Raximov kabi olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Shuningdek, muammoga oid ma'lumot va nazariyalarni Amerikalik tadqiqotchilar K.Zeyxner (Zeichner) va S.Rey (Wray)lar axborot texnologiyalari integrasiyasini ta'minlashni talqin etganlar.

Jahon pedagog-psixologlarining fikricha, bilimlarning boshqarishning mumkin bo'lgan yo'li - o'zlashtirish jarayonini berilgan topshiriqning o'zlashtirish jarayoni sifatida maxsus tashkil etishdir. Bu sohada yaxshiroq ishlangan tizim P.Ya.Galperinning aqliy harakatlarni bosqich(bosqichma-bosqich) bo'yicha tarkib toptirish nazariyasiga asoslangan ta'lim tizimidir. Bu nazariyaga muvofiq odamning ontogenetik rivojlanishidagi harakatlar interiorizasiyasi degan jarayonlar, ya'ni tashqi harakatlarning asta-sekin ichki aqliy harakatlarga aylanish jarayonlari ro'y beradi. Dastavval o'quvchilar tashqi moddiy harakat bilan ish ko'radi "faqat shundan keyingina harakatning integrasiyasi, ya'ni uning ichki harakatga, endi butunlay bolaning aqlida voqea bo'ladigan harakatga aylanishi ro'y beradi",- deb yozadi A.N.Leontyev[2].

Ta'limda axborot texnologiyalarining qo'llanilish jarayonida texnik vositalar bilan bir qatorda maxsus dasturiy vositalardan ham foydalaniladi. "O'quv jarayoniga yo'naltirilgan dasturiy vosita – bu biror fan sohasini o'rganishda o'z aksini topgan dasturiy vosita bo'lib, bunda shu fan sohasini o'rganish texnologiyasi va u bilan bog'lik har xil o'quv faoliyatlarini amalga oshirish shartlari ta'minlanadi. Har xil turdagi o'quv jarayonlarini bunday funksional ta'minlovchi dasturiy vositalar pedagogik dasturiy vositalar deb ataladi. Hozirgi kunda pedagogik dasturiy vositalarning har xil turlari va

guruhlari mavjud. Uslubiy vazifasiga qarab pedagogik dasturiy vositalar quyidagilardan iborat: kompyuter darsliklari (darslari); mashq qilish (repetitor) dasturlari; nazorat qiluvchi dasturlar (test qobiqlari); axborot-spravochnik (ensiklopediya) dasturlar; imitasion dasturlar; modellashtiruvchi dasturlar; namoyish qiluvchi dasturlar (slyaydlar, videofilmlar); o'quv-o'yin dasturlari; bo'sh vaqtlarni mazmunli o'tkazishga yo'naltirilgan dasturlar (kompyuter o'yinlari: quvnoq o'yinlar, strategik o'yinlar, boshqariluvchi o'yinlar, mantiqiy o'yinlar, sport o'yinlari va hokazo)"[3].

Pedagogik va axborot texnologiyalari integrasiyasida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashning metodik tizimi maqsadidan kelib chiqib, "sifatli pedagog tayyorlashning asosiy yo'nalishlaridan biri mutaxassislik fanlari laboratoriyalari darslarida bevosita pedagogik faoliyatni tashkil etish: dars ishlanmalari, darsning texnologik xaritalarini ishlab chiqib, o'z guruhdoshlariga darslar o'tib berish, tahlil qilish orqali talabalarni pedagogik faoliyatga tayyorlash tayyorlashdir"[4]. Demak, raqobatbardosh kadr, zamonaviy pedagog shaxsiyatini tarbiyalash uchun ham metodik tayyorgarlik tizimini takomillashtirish kerak bo'ladi.

Ta'lim muassasalarida pedagogik faoliyat olib borishga tayyor bo'lishi, "turli darajadagi o'quv dasturlari va darsliklardan foydalanib informatika va axborot texnologiyalari fanidan o'qitishni tashkil qilishi, metodik tizim, uni tashkil etuvchi elementlarni bilishi kerak. Pedagogik va axborot texnologiyalari integrasiyasida o'qituvchining metodik tizimini ishlab chiqish uchun mutaxassislikning har bir darsi davomida o'qituvchi tomonidan talabalar ongida metodik tizim, uni tashkil etuvchi elementlari shakllantirilib borilsa, talabada metodik tizimni yaratishga refleksiv yondashuv hosil bo'ladi"[5].

Bo'lajak o'qituvchilarni pedagogik va axborot texnologiyalari integrasiyasi asosida metodik tayyorgarligini oshirishda hukumatning axborotlashtirish sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlarini hisobga olish ham maqsadga muvofiq. Unga ko'ra:

- har kimning axborotni erkin olish va tarqatishga doir konstitusiyaviy huquqlarini amalga oshirish, axborot resurslaridan erkin foydalanishini ta'minlash;
- davlat organlarining axborot tizimlari, tarmoq va hududiy axborot tizimlari, shuningdek yuridik hamda jismoniy shaxslarning axborot tizimlari asosida O'zbekiston Respublikasining yagona axborot makonini yaratish;
- xalqaro axborot tarmoqlari va internet jahon axborot tarmog'idan erkin foydalanish uchun sharoit yaratish;
- davlat axborot resurslarini shakllantirish, axborot tizimlarini yaratish hamda rivojlantirish, ularning bir-biriga mosligini va o'zaro aloqada ishlashini ta'minlash;

– axborot texnologiyalarining zamonaviy vositalari ishlab chiqarilishini tashkil etish;

– axborot resurslari, xizmatlari va axborot texnologiyalari bozorini shakllantirishga ko‘maklashish;

– dasturiy mahsulotlar ishlab chiqarish rivojlantirilishini rag‘batlantirish;

– tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish, investisiyalarni jalb etish uchun qulay sharoit yaratish;

kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish, ilmiy tadqiqotlarni rag‘batlantirishdan iborat [6]. Mazkur ustuvor yo‘nalishlar asosida bo‘lajak o‘qituvchi o‘zining axborot texnologiyalariga oid bilimlarini o‘stirishi va mutaxassislik bo‘yicha bilim va ko‘nikmalari bilan integrasiya qila olishi kerak bo‘ladi. Mazkur integrasion vazifani uddalay olgan pedagog o‘zining pedagogik faoliyatida yuqori natijalarni ko‘rsata oladi. Ta’limda innovasion metodik faoliyatni rivojlantirish muammosi o‘z ichiga ko‘p mustaqil masalalarni oladi va bir qator konseptual qoidalarni belgilab beradi. Bular pedagogning innovasion metodik tayyorgarligining konkret texnologik masalalarini ishlab chiqishni taqozo qiladi.

Bular quyidagilardan iboratdir:

-integrasion va diiferensial ta’lim texnologiyalarini yaratish;

-yangicha ta’limiy jarayonlar haqida tasavvurlar tizimini shakllantirish;

-ta’limning integrasion komponentlari aloqadorligini taminlovchi pedagogik vositalar;

-oliy ta’lim muasasasida innovasion muhitni yaratish;

-yangicha metodik faoliyatni amalga oshirishda individual xususiyatlarni aniqlashga ta’sir ko‘rsatuvchi texnologik va metodik omillar. Ko‘rsatib o‘tilgan konseptual qoidalar innovasion metodik faoliyatni rivojlantirish jarayoni ta’lim beruvchi bilan ta’lim sub’yekti o‘rtasida dialektik aloqadorlik bo‘lishini taqozo qiladi. Innovasion ta’limiy metodik faoliyat integral tushuncha bo‘lib, uning tarkibiy qismlari madaniy bilimdonlik, professional madaniyat, ijodkorlik madaniyati, intellektual mulk huquqi madaniyati, yangilikni idrok etish madaniyati, boshqarish madaniyati, jismoniy madaniyat kabi tuzilmalardan tashkil topadi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, mamlakatimizda bugungi pedagogning kasbiy faoliyatida uning pedagogik faoliyatini axborot texnologiyalari bilan integrasiyalashi zaruriy talab hisoblanadi. Chunki bugungi ta’limni axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilish imkonsiz ekan, unda o‘qituvchining ularni chuqur bilishlari ham muhim hayotiy talabga aylanadi. Biroq ularni integrasiyalash qanday va qay shaklda, nimalarni hisobga olgan holda bo‘lishi kerakligini asoslash, ilmiy tadqiq etish va muhim ilmiy xulosalarni ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolaveradi. Bo‘lajak o‘qituvchilarni integrallashgan metodik faoliyatga tayyorlashda

ularning umummadaniy salohiyati, mutaxassislik bilimlari hamda shaxsiy fazilatlarini shakllanishida uyg'unlikka erishish taqozo qilinadi. Shu bois o'quv rejalarida ko'zda tutilgan barcha bilimlarga oid fanlarning integrasiyalashuv zarurati yuzaga keladi. Demak, integrallashgan metodik faoliyatni o'qitishda fanlararo aloqalarni mustahkamlashga asoslanadi. Talabalarning fanlarni o'zlashtirishida mustaqil fikrlashi, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida yangi pedagogik texnologiyalar, o'qitishning interfaol usullaridan foydalanishning ahamiyati kattadir. Binobarin, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim hamkorlik pedagogikasi, kichik guruhlarda ishlash usullari ta'sirida yaxshi samara berishi mumkin. Ta'lim texnologiyalari samaradorligini yanada oshirishda zamonaviy axborot kommunikasiyalarini keng joriy etish yaxshi natija beradi.

Zamonaviy ta'limda pedagogik imkoniyatlar va axborot texnologiyalari integrasiyasini ta'minlash bo'yicha quyidagi takliflarni berish mumkin bo'ladi:

- integrasiya va differensial ta'lim texnologiyalarini yaratish;
- yangicha ta'limiy jarayonlar haqida tasavvurlar tizimini shakllantirish;
- ta'limning integrasiya komponentlari aloqadorligini taminlovchi pedagogik vositalar;

- oliy ta'lim muassasasida innovatsion muhitni yaratish;
- yangicha metodik faoliyatni amalga oshirishda individual xususiyatlarni aniqlashga ta'sir ko'rsatuvchi texnologik va metodik omillar. Ko'rsatib o'tilgan konseptual qoidalar innovatsion metodik faoliyatni rivojlantirish jarayoni ta'lim beruvchi bilan ta'lim sub'yekti o'rtasida dialektik aloqadorlik bo'lishini taqozo qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Ibragimova Sh.O. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida metodik kompetentlikni rivojlantirishga innovatsion yondashuv. "Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar" jurnali 2021 yil №3. – B. 178.
2. Leontovich A.V. Uchebno-issledovatel'skaya deyatel'nost shkolnikov kak model pedagogicheskoy tekhnologii/A.V. Leontovich// J. Narodnoye obrazovaniye. №10. 1999. -S.52-58.
3. Tillashayxova M.A. Ta'lim tizimida axborot texnologiyalarini qo'llashning ilmiy-pedagogik masalalari. "Science and Education" Scientific Journal. 2020. № 2. –B.586.
4. Kayumova N. A. Pedagogical Practice as Important Process of Forming Students' Professional Competence. // Eastern European Scientific Journal. Germaniya. 2017. № 6. -P. 21-26. www.auris-verlag.de
5. Kayumova N. Pedagogik va axborot texnologiyalari integrasiyasida informatika o'qituvchisini tayyorlashning metodik tizimini ishlab chiqish. Zamonaviy ta'lim jurnali. 2018. №4. –B. 35-39.
6. O'zbekiston Respublikasining "Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni. // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2003 y., 1-son, 2-modda; 2015 y., 52-son, 645-modda.

MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLARNI TAKOMILLASHTIRISH – DAVR EHTIYOJI

Davlatova Shoirra Shodavlatovna Termiz
davlat universiteti Yuridik fakulteti katta
o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ma'naviy-ma'rifiy ishlarning maqsadi aholini ma'naviy-ma'rifiy jihatdan tarbiyalashga qaratilganligi va mamlakatimizda bu tarbiyani dolzarbligiga turtki bo'layotgan globallashuv jarayonidagi ta'sirlar hamda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni takomillashtirishda amalga oshirilayotgan tadbirlar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar. ma'naviy-ma'rifiy ishlar, ma'naviy-axloqiy, ma'naviyat, jamiyat, shaxs, islohot, vatan, millat, tahdid, mafkuraviy tahdid.

Jamiyatning taraqqiyoti yoki tanazzuli uning a'zolarining faoliyatlari, xatti-harakatlari, o'z vataniga, xalqiga, millatiga, mahallasiga, oilasiga nisbatan daxldorlik tuyg'usining shakllanishiga bog'liq. Shaxs o'z xulqining ham, jamiyat ma'naviyatining ham yaratuvchisi, ham o'zgartiruvchisi, ya'ni islohotchisidir. Shaxs ma'naviyati, uning qay darajada ekanligi muayyan shaxsning faqat o'zigagina emas, balki u yashayotgan jamiyat taraqqiyotiga ham hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi. Demak, butun jamiyat a'zolarining ma'naviyatini shakllantirishni o'z holiga tashlab qo'yib bo'lmaydi, bu mas'uliyatli vazifa har bir shaxs, har bir fuqaro, umumjamiyat, umumxalq ishi bo'lishi darkor. Mazkur vazifani amalga oshirish uchun ma'naviy-ma'rifiy ishlarni to'g'ri va samarali tashkil etish lozim.

Ma'naviy-ma'rifiy ishlar – keng ommani ma'naviy-ma'rifiy jihatdan tarbiyalash, ularning umumiy ma'naviy saviyasini yuksaltirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, bo'sh vaqtlarini samarali o'tkazishga ko'mak beruvchi tadbirlar tizimini ifodalovchi tushuncha. [1,326] Ma'naviy-ma'rifiy ishlar butun jamiyat a'zolarini har tomonlama komil, ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk, jismonan sog'lom bo'lishi uchun doimo g'amxo'rlik qilish va bu sohada amaliy harakatlarni kuchaytirish, zarurat bo'lganda kurashish zarurligini nazarda tutadi. Jamiyatdagi barcha jabhalarni rivojlantirish, ijtimoiy muhitni muvozanatlashtirishda ma'naviyatning hissasi katta. "Ma'naviy sohaning asosiy funktsiyalari xalqning ming yillik madaniyatidan kelib chiqadigan asosiy qadriyatlarini asrash, boyitish, ishlab chiqarish va bulardan inson hayot faoliyatining barcha sohalarida: shaxsiy hayotda, oilada, ishlab chiqarish, ijtimoiy-siyosiy, ommaviy hokimiyat va boshqa sohalarda foydalanishdir. Ma'naviy soha xalqni o'z vazifasini bajarishga safarbar qiluvchi, uni taraqqiyotning asl maqsadlariga yetish uchun birlashtiruvchi hamda davlat hududini umumiy qadriyatlarga asoslangan yagona davlat yaxlitligiga jipslashtiruvchi funktsiyalarni bajaradi". [2, 9]

Hozirgi globallashuv sharoitida turli tahdidlar, terrorizm, ekstremizm, diniy aqidaparastlik, odam savdosi, qashshoqlik, ekologik muammolar, zahiralar taqchilligi, ommaviy kasalliklar va rivojlanayotgan mintaqalarning boyliklarini egallashga tomon

harakatlar mavjud ekan, bu holatlar ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini takomillashtirishni, unga e'tiborni kuchaytirishni taqozo etmoqda.

Ayniqsa, ommaviy madaniyat, g'arbona turmush tarzini tiqishtirish, axborot xurujlari kabi xavf-xatarlarning saqlanib qolinayotganligi bu borada bajarilishi lozim bo'lgan ishlarda niyoyatda sezgirlik va ehtiyotkorlikni talab qilayapti.

Davlatning mustaqilligi, tinchlik va osoyishtaligi, xalqning erkinligi, farovonligi, an'ana, urf-odatlar va qadriyatlariga g'oyaviy-mafkuraviy tahdidlar hamda boshqa shu singari xavflar mavjud ekan, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni takomillashtirish davlat siyosatining muhim vazifasi sifatida kun tartibida turadi. Bu jamiyat a'zolaridan ma'naviy-ma'rifiy islohotlar davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi ekanligini, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishda ma'naviyat, ma'rifat, mafkura tushunchalarining mazmun-mohiyatini chuqur anglashni, o'z-o'zini tarbiyalashda, tarbiyaviy jarayonda ulardan foydalanish zarurligini bildiradi. Ma'naviy-ma'rifiy va mafkuraviy targ'ibot ishlarini isloh qilish, mafkuraviy tahdid va axboriy xurujlari ko'payib, odamlar ongi va qalbini egallash yo'lidagi kurash jarayonlari ortib borishi davlatning barcha jabhalari va aholining hamma qatlamlari orasida ma'naviy-ma'rifiy va mafkuraviy sohada jadal ishlarni amalga oshirish eng muhim vazifa hisoblanadi.

Milliy ma'naviyat orqali millat qiyofasi, milliy ruhi, milliy o'zligini anglashi namoyon bo'ladi. Har bir shaxs, har bir millat o'zligini qanchalik anglashi uning ma'naviy komilligini ko'rsatadi. Shu bois shaxsda bir qancha tabiiy xulqiy fazilat va sifatlar borki, ular uzluksiz ravishda shakllantirilib va takomillashtirilib boriladi. Ma'naviyat orqali eng avvalo shaxsning insoniylik mohiyati, inson shaxsida tarkib topgan ijobiy fazilatlar tizimlilik asosida tarixan shakllanadi. Ma'naviyiy tarbiya shaxsda yaxshilikka undovchi, yomonlikdan yiroqlashtiruvchi, yovuzlikka nisbatan murosasiz bo'lish, jamiyatning axloqiy, huquqiy me'yorlariga, ma'rifiy-madaniy mezonlariga amal qilish hissini tarbiyalaydi. Shuning uchun ham ma'naviy-ma'rifiy va g'oyaviy tarbiyani qachon, qanday dastur hamda yo'nalish, qaysi ko'rsatma va qo'llanma, qanaqa reja asosida, qay saviyada, kimlar tomonidan, qanday usullardan foydalanib olib borilayotgani g'oyat muhim masala hisoblanadi. Mamlakatimizda davlatning maqsadi tinchlik va osoyishtalikni saqlash, inson huquq va manfaatlarining ustuvorligini ta'minlashga qaratilgan. Vaholanki shunday ekan, ma'naviyat har bir davlatni o'z taraqqiyot yo'lini belgilashida va shu maqsadni amalga oshirish uchun qonunlar, qarorlar, ko'rsatmalarning qabul qilinishi hamda ularni ijrosini ta'minlashida ham zarur vositadir.

Istiqlol yillarida mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli tashkil etish, uning samaradorligini oshirish, aholi, ayniqsa, yoshlarning intellektual salohiyati, ongu tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirish, mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, yurtparvarlik, o'z xalqiga muhabbat va sadoqat tuyg'usini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, jahonda globallashtirish jarayonida kechayotgan

g'oyaviy-mafkuraviy kurashlar keskin davom etayotgan, ma'naviy tahdidlar kuchayib borayotgan hozirgi vaqtda aholining ayrim qismlari o'rtasida yuzaga kelayotgan ma'naviy beqarorlik, xudbinlik, turli og'ishlar milliy qadriyatlarga bepisandlik, zararli yot g'oyalar ta'siriga berilish, jinoyatchilik va ekstremizm harakatlariga adashib qo'shilib qolish holatlari uchrab turibdi.

Ma'naviyati yuksak, ma'rifatli, odob-axloqli, intizomli, madaniyatli kishilargina vatanparvarlik hissi bilan yashaydi, o'zgalarga xiyonat qilmaydi. Birovlarga himmat, muruvvat ko'rsatishni, yordamga muhtoj kishilarga yordam berishni, saxiy, saxovatli bo'lishni, atrofida qilarni ezgulikka undashni o'zining insoniylik burchi deb biladi. Ma'naviyatli, ma'rifatli kishilar milliy g'ururli, milliy iftixor tuyg'usni tuygan, oriyatli bo'ladi. Ana shunday fazilat-u xislatlarni o'zida jo qilgan kishilar o'z millati, el-yurti manfaatini himoya qilishni o'zi uchun mas'uliyat deb biladi. Vatanining osoyishtaligiga xavf tug'ilsa, uning himoyasi uchun astoydil fidoiylilik va qahramonlik ko'rsatadi.

Turkistonning atoqli olimi va adibi, ulkan davlat arbobi va sarkardasi, Sharqiy Turkiston islom jumhuriyatining birinchi prezidenti va marshali Alixonto'ra Sog'uniyning "Turkiston qayg'usi" kitobida: "Yer usti insonlari yer osti ma'danlari kabi turlikcha yaratilganlikdan har qaysilari har turlik qobiliyatga egadurlar. Bular ichida temir-ko'mirlari ko'p bo'lganidek, oltin-olmoslari ham oz emasdur", [3, 4] deganidek ma'naviyatli odamlar xalqimizning oltin-olmoslaridir.

2019-yil 3-mayda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ 4307-sonli qarori qabul qilingan. Unda ma'naviy-ma'rifiy ishlarning ta'sirchanligini oshirish, ma'naviyat sohasidagi ichki va tashqi tahdid hamda xavf-xatarlarga qarshi samarali kurashish, jamiyat a'zolarining mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, davlat va jamoat tashkilotlarining bu boradagi faoliyatiga yaqindan ko'maklashish maqsadida quyidagilar respublika ma'naviyat va ma'rifat kengashi faoliyatining asosiy yo'nalishlari etib belgilangan:

- Aholi o'rtasida faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish, jamiyatda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan demokratik tamoyillarni qaror toptirish;

- mamlakatimizda amalga oshirilayotgan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy islohotlarning, qabul qilinayotgan qonun hujjatlarining mazmun-mohiyatini keng jamoatchilikka samarali yetkazish;

- Oila, mahalla, ta'lim muassasalari va mehnat jamoalarida ijtimoiy-ma'naviy muhitni o'rganish va sog'lomlashtirishga qaratilgan faoliyatda ishtirok etish, «mahalla-tuman-viloyat-respublika» prinsipi asosida hududlar kesimidagi ijtimoiy-ma'naviy muhit xaritasini shakllantirish, bu jarayonga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish;

- “Jaholatga qarshi ma’rifat” g’oyasi asosida jamiyatda uzluksiz ma’naviy-ma’rifiy tarbiya va targ’ibot-tashviqot ishlarini tashkil etishning strategik yo‘nalishlari, ta’sirchan, kreativ va innovatsion uslublarini ishlab chiqish;

- Tinchlik va osoyishtalikka, mamlakatimizning barqaror taraqqiyotiga, qadriyat va urf-odatlariga hamda insonparvarlik g’oyalarga xavf soluvchi turli ichki va tashqi tahdidlarga qarshi samarali targ’ibot ishlarini olib borish;

- aholining ijtimoiy-ma’naviy hayotida bunyodkorlik g’oyalarini kuchaytirish, diniy bag’rikenglik va millatlararo totuvlik muhitini yanada mustahkamlash. [4, <https://lex.uz>]

Ana shu vazifalarni amalga oshirish uchun yurtboshimiz Sh.Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Buyuk ajdodlarimizning betakror va noyob ilmiy-ma’naviy merosi biz uchun doimiy harakatdagi hayotiy dasturga aylanishi kerak. Bu o’lmas meros hamisha yonimizda bo’lib, bizga doimo kuch-quvvat va ilhom bag’ishlashi lozim”. [5, 223]

Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasini amalga oshirish uchun olib borilayotgan keng ko‘lamli islohotlar va bunyodkorlik ishlari natijasida xalqimizning ongu tafakkuri, dunyoqarashi o‘zgarmoqda. Ma’naviy-ma’rifiy ishlarni rivojlantirishni yangi bosqichga ko‘tarish, bu borada yangi innovatsion g’oyalar ishlab chiqish vazifasi kun tartibiga qo‘yilgan. Bugun XXI asr jamiyat a’zolarida milliylikni unutmagan holda yangi, zamonaviy fazilatlarni tarbiyalashni talab qilayapti. Bu murakkab davrda jamiyatning o‘rta va keksa avlod vakillari “Mafkuraviy tajovuzlar qarshisida turgan mustahkam qalqon bo’lib xizmat qiladigan mafkuraviy immunitetni yoshlar ongi va qalbida shakllantirishimiz zarur. Bunday mafkuraviy immunitet tizimini shakllantirishda mafkuraviy profilaktikaning o‘rni katta. Zero u o‘z mohiyatiga ko‘ra yot g’oyalar kirib kelishining oldini olish va ularni yo‘qotishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuini va bu sohada to‘g‘ri tashkil etilgan ta’lim-tarbiya tizimini ham qamrab oladi”. [6, 223]”

Xullas, ma’naviy-ma’rifiy ishlarni takomillashtirish bugungi davr ehtiyoji. Ulug‘larimiz tomonidan o‘tgan asrda aytilgan “...Vatanparvar, millatparvar qahramon bolalarimizga mening topshirig‘im shulki, tilim uchidan emas, dardlik dilim ichidan chiqarib yozgan yolqinlik so‘zlarimni faqat uqibgina o‘tmasdan har bir og‘iz so‘zni tekshirib, uning ustida fikr yuritsin. Insoniyat taraqqiyoti emas, madaniyat taraqqiyoti bo‘lmish XX asrimizdagi insonlar milliy, vataniy, diniy huquqlarini saqlash uchun qaysi narsalarni qo‘lga kiritish zarur ekanligini yaxshi tushunib, uning chorasiga kirishsinlar”, [7, 5] degan o‘gitlar ayni davrda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

Mafkuraviy poligonlarga qarshi keskin kurash ketayotgan bir vaqtda ma’naviyatning ijtimoiy roli, jamiyat hayotidagi ahamiyati beqiyos darajada ortib borayotganligini his etish va shu asosda harakatlanish lozim. Jamiyatimiz a’zolarini

ma'naviy tarbiya orqali o'z yurtiga fidoyi va bir-birlariga sadoqatli, yot g'oyalarga murosasiz qilib tarbiyalash asosiy maqsadimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Маънавият асосий тушунчалар луғати. // Қ.Назаров ва б. Тошкент, “Ўзбекистон файласуфлари жамияти”, 2021, Б. 326.
2. Ҳайитов У. Жамият тараққиётида маънавиятнинг ўрни. Тошкент, “Маънавият”, 2015, Б. 9.
3. Алихонтўра Соғуний. Туркистон қайғуси. Биринчи китоб. Изоҳлар, кириш сўзи муаллифи ва муҳаррир: У. Шокиров. – Тошкент: “Шарқ”, 2020, Б. 4.
4. <https://lex.uz>
5. Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. Тошкент, О‘zbekiston, 2022, Б. 223.
6. Куронов М. Глобаллашув шароитида ақидапарастлик, мафкуравий таҳдидларнинг олдини олиш. Тошкент, “Muharrir”, 2018, Б. 103.
7. Алихонтўра Соғуний. Туркистон қайғуси. Биринчи китоб. Изоҳлар, кириш сўзи муаллифи ва муҳаррир: У. Шокиров. – Тошкент: “Шарқ”, 2020. – Б. 5.

INSON KAMOLOTIDA MA'NAVY TARBIYA MEZONLARI

Jo'raqulova Dilafruz Obloqulovna 135-
maktabning boshlag'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada inson kamolotida ma'naviy tarbiya mezonlari xususida fikr yuritiladi. Xususan, davlatimizda bugun yoshlar ta'lim va tarbiyasiga katta e'tibor qaratilayotgani davlat siyosatining dolzarb masalalaridan biriga aylangani hech birimizga sir emas. Agar kelajak avlod yoshligidanoq ta'limda saboqni har tomonlama mustahkam olsa, uning ertangi kuniga poydevor bo'lishi shubhasiz.

Kalit so'zlar: tarbiya mezonlari, ilm-fan, adabiyot va san'at, madaniyat va ma'rifat, , barkamol shaxs.

Mamlakatimizda mustaqillik davrida qo'lga kiritilgan muvaffaqiyatlar, ilm-fan, adabiyot va san'at, madaniyat va ma'rifat bilan bog'liq sohalarda bo'layotgan o'zgarishlar, erishilgan yutuqlar ko'lamini, mustaqillik g'oyalarini yosh avlod shuuriga singdirish maqsadida ta'lim tizimiga alohida e'tibor kuchaytirildi. Ta'lim bilan birgalikda yosh avlodning tarbiyasiga ham alohida e'tibor qaratish lozimligi aytilmoqda. Negaki, tarbiyasida kamchiligi bo'lmagan bola jamiyatda bo'layotgan voqea-hodisalarga loqayd bo'lmay o'zining mustaqil munosabatini bera oladi. Shunday ekan, Abdulla Avloniy ta'biri bilan aytganda, “Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir”.

Bugungi kunda yoshlar ta'lim va tarbiyasiga katta e'tibor qaratilayotgani davlat siyosatining dolzarb masalalaridan biriga aylangani hech birimizga sir emas.

Agar kelajak avlod yoshligidanoq ta'limda ham ma'naviy, ham ma'rifiy saboqni mustahkam olsa, uning ertangi kuniga poydevor bo'lishi shubhasiz. Saboq esa oila, ustozlar orqali bola yuragiga jo bo'ladi. O'zbekistonimizda mustaqillik sharofati bilan

barcha sohalarda tub islohotlar amalga oshirildi, kadrlar tayyorlashning milliy dasturi ishlab chiqildi va bosqichma-bosqich yo'lga qo'yilib kelinmoqda. Ayniqsa, yurtimizda ta'lim sohasiga alohida e'tibor qaratilib, kelajak yosh avlodni har jihatdan yetuk, barkamol shaxs qilib tarbiyalash borasida zarur chora-tadbirlar ishlab chiqilmoqda. Bu borada buyuk mutafakkirimiz Alisher Navoiy quyidagi fikrlarini bejiz aytmagan: "Yosh bolani juda kichik yoshidan boshlab tarbiyalamoq zarur. Tarbiya insonga o'zida yaxshi odat va fazilatlar hosil qilishga yordam beradi".

Forobiy esa inson kamolotida ta'lim-tarbiyaning muhimligini ta'kidlab, "Munosib inson bo'lish uchun insonda ikki xil imkoniyat: ta'lim va tarbiya olish imkoniyati bor. Ta'lim olish orqali nazariy kamolotga erishiladi, tarbiya esa kishilar bilan muloqotda axloqiy qadr-qimmatni va amaliy faoliyatni yaratishga olib boradigan yo'ldir..." deydi. Xuddi shu masalada Abu Ali ibn Sino oila tarbiyasida ota-onaning o'rniga alohida to'xtalib, "Bola tug'ilgach, avvalo, ota unga yaxshi nom qo'yishi, so'ng uni yaxshilab tarbiya qilishi kerak... Agar oilada tarbiyaning yaxshi usullaridan foydalanilsa, oila baxtli bo'ladi" degan fikrni ilgari suradi [1].

Inson har tomonlama kamol topishi va farovonligi uchun shaxs manfaatlarini ro'yobga chiqarishning sharoitlari va mexanizmlarini yaratish, ijtimoiy xulq-atvor andozalarini o'zgartirish, respublikada amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi va harakatlantiruvchi kuchi asosiy mezon hisoblanadi. Xalqning boy zamonaviy madaniyati, iqtisodiyot, fan, texnika va texnologiya sohasidagi yutuqlari asosida mutaxassislar tayyorlashning mukammal tizimini shakllantirish esa yosh avlod tarbiyasida muhim omillardan sanaladi.

Barkamol inson tarbiyasi azal-azaldan xalqimizning ezgu orzusi, jamiyatning muhim talabi va maqsadi, yurt ma'naviyatining uzviy qismi bo'lib kelgan. Bu g'oya nafaqat alohida shaxslarning, balki butun xalqlarni yuksaklikka ko'tarilishida sababchi bo'lgan, bir maqsad ostida birlashtirgan. Komillikni orzu qilmagan, barkamol inson tarbiyasini xayoliga ham keltirmagan xalq hech qachon yuksalmaydi, kelajagi ham bo'lmaydi. Shu bois mamlakatimizda bola tarbiyasi, uni barkamol inson qilib tarbiyalash muhim masalalardan biriga aylangan. Shuni ta'kidlab o'tish joizki, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq. Zero, ta'lim va tarbiyaning uyg'unligi yoshlarda bilim egallash bilan birga vatanparvarlik, insonparvarlik, umuminsoniylik kabi qadriyatlarning shakllanishiga yaqindan yordam beradi.

Buyuk alloma A.Jomiy ham ta'lim-tarbiya masalalari xususida so'z yuritarkan, ijtimoiy tarbiyani tashkil etishga jiddiy e'tibor berishni maqsadga muvofiq deb topadi. Biroq tarbiya izchil va uzluksiz yo'lga qo'yilishiga erishishni muhim, ya'ni har qanday giyohni ham parvarishlash asosidagina undan yaxshi hosil olishni ko'zlash mumkinligini, agarda insonga uning bolaligidanoq yaxshi tarbiya berilsa, u komil inson bo'lib voyaga yetishiga ishonch bildirilishini ta'kidlaydi [2].

O'zbekistonning buyuk kelajagini bunyod etish, asosan, bugungi yosh-avlodning zimmasida ekan, ularni bilimli, aql-zakovatli, har tomonlama yetuk, izlanuvchan etib shakllantirish hayot tajribasiga ega, qiyinchiliklarni boshidan o'tkazgan yoshi ulug'larimiz, qolaversa, ularning ta'lim-tarbiyasiga birdek mas'ul ota-onalar, o'qituvchilarning asosiy vazifasi bo'lib qolaveradi. Bu yo'lda yosh-avlodga ta'lim-tarbiya olishlari uchun to'liq shart-sharoit yaratish, ularning odob-axloq, ma'naviyat masalalariga katta e'tibor berilayotganligi bejiz emas, aslida. Bularning barchasi olib borilayotgan oqilona siyosat namunasidir.

Yosh avlodni kamolga yetkazishda u yashayotgan jamiyatdagi muhit, hayotiy tajriba, ta'lim-tarbiyaning ta'siri natijasida u o'zlaridagi ijobiy va salbiy fazilatlarni namoyon qiladi. Buyuk allomalarimiz ham fikrimizning isboti sifatida ushbu fikrlarni bildirishgan: "Inson tug'ilganda kamolotli bo'lib tug'ilmaydi, ularning orasida aslida farq ham bo'lmaydi, ularning xulqi, faoliyati o'xshash bo'ladi, keyinchalik esa o'zgaradi. Yana inson go'zal fazilatlarga ikki yo'l – ta'lim va tarbiya yo'li bilan erishish mumkinligini aytib o'tishgan.

Inson kamolotga, komillikka yolg'iz o'zi erisha olmaydi. U boshqalar bilan aloqada bo'lishga, ularning munosabatlariga muhtojlik sezadi. Chunki har bir odam ham baxtni, ham narsa-hodisalarni o'zicha bila olmaydi. Unga buning uchun o'qituvchi lozim. Bunga ta'lim-tarbiyani to'g'ri yo'lga qo'yish orqali erishish mumkin. "Ta'lim-tarbiyaning asosiy vazifasi jamiyat talablariga javob bera oladigan va shu jamiyat uchun xizmat qiladigan yetuk insonni tarbiyalashdan iborat" – deb biladi Farobiy [3].

Ta'lim va tarbiya – birining o'rnini biri to'ldiruvchi ne'matlardir. Agarda ulardan biri, masalan, bolaning tarbiyasi bo'lmay turib kuchli ta'limga ega bo'lsa, bunday rivojlanish hech qanday samara bermaydi yoki aksincha. Shuning uchun bolani mukammal inson qilib tarbiyalashda ularning ham ta'lim, ham tarbiyalariga alohida e'tibor berishimiz, bilimli, ma'rifatli qilib o'stirishda har ikkalasini ham hisobga olib ish yuritishimiz kerak.

Shu o'rinda yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyevning fikrlarini keltirish ma'naviyatning o'rni nechog'lik muhimligini ko'satadi: "Bizni hamisha o'ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, ozligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan" [4].

Yosh avlod rivojlanishida ta'lim-tarbiyaning uyg'unligiga erishish uchun ilk tarbiya o'chog'i hisoblangan oilaga e'tibor berishimiz lozim. Negaki, oila farzand tarbiyasida juda muhim rol o'ynaydi. Bunda oilada ota ham, ona ham asosiy subyek

hisoblanadi. Shu bilan birga, ustozlarning o‘rni ham beqiyosdir. Bilamizki, ustoz degan sharaflı nomga sazovor bo‘lish har kimga ham nasib etmagan. Bu ulug‘ nomni olish uchun ko‘p yillar davomida murakkab sinovlardan o‘tish lozim bo‘lgan. Yuqorida fikrimizga isbot tariqasida, ustozlarning mashaqqatli mehnatlari samarasi o‘laroq, qadimda tabarruk bu zaminimizda Ahmad Yassaviy, al-Beruniy, al-Farobiy, Ibn Sino, Alisher Navoiy singari buyuk allomalar hamda Shiroq, Spitamen, Jaloliddin Manguberdi, Mahmud Tarobiy, Sohibqiron Amir Temur va temuriyzodalardak shaxslarni keltirsak, hech mubolag‘a bo‘lmaydi. Chunki bunday zotlar o‘z xalqining baxt-saodati, madaniyati, ravnaqi uchun jisman va ma‘nan kurashganlar. Ayniqsa, ular yoshlarning bilim olishlari, kasb-hunar tanlashlari, tarbiyasiga katta e‘tibor berganlar va hozirda ular buyuk insonlar deya e‘tirof etilar, qoldirgan nodir durdonalari dasturulamal sifatida qadrlanadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, bugungi kunda jamiyatimizda ulkan, salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, Respublikamizda bugun yoshlar ta‘lim va tarbiyasiga katta e‘tibor berilayotganligi, ayniqsa, bu davlat siyosatining dolzarb masalalaridan biriga aylanganligi hech qaysimizga sir emas.

Xususan, hayot yo‘llarida tayanch, yolg‘izlik paytlarda yo‘ldosh, baxtiyor daqiqalarda rahbar, bilim tongidagi nur, quyosh – go‘zal axloq, ma‘naviyat hisoblanishini ilg‘ash qiyin emas.

Insonning qanday ekanligi, birinchi navbatda, uning fikrlashidan, dunyoqarashidan, axloqiy jihatdan pokligi bilan belgilanadi. Dunyoqarashi, fikrlashi sog‘lom odamni soxta g‘oyalarga, buzg‘unchi ishlarga ishontirib ham, aldab ham bo‘lmaydi. Sababi, ong-u tafakkur insonning fikrlash, o‘ylash, tahlil etish va xulosalar chiqarish qobiliyatini bildiradi.

Insonning dunyoqarashi qalb va ongdagi fikr va sezgilar asosida shakllanadi. Ammo hayotda o‘zining yovuz niyatlari bilan inson miyasini zaharlaydigan, to‘g‘ri yo‘ldan ozdiradigan, jaholat sari yetaklaydigan kuchlar hamon mavjud. Bunday yovuz kuchlarga, jaholatga qarshi faqat va faqat ma‘rifat orqali go‘zal ma‘naviyat orqali bas kelishimiz mumkin. Haqiqiy ma‘rifatli, barkamol, ma‘naviy-axloqiy inson atrofdagilari, butun xalq taqdiriga befarq bo‘lmagan holda ular uchun qayg‘uradi. Sunday ekan, O‘zbekistonda jamiyatni, ta‘lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish va uni har tomonlama rivojlantirish xalqning dunyoqarashi, ma‘naviyati bilan bog‘liqdir.

Bugungi kunda rivojlanayotgan davlatimizga boshqa mamlakatlar bilan bemaolol raqobatlasha oladigan intellektual salohiyat egasi bo‘lgan, ma‘rifati yuksak shaxslar zarurdir. Bunday insonlar hech qachon jaholat ta‘siriga berilmaydi. Ma‘rifat inson ma‘naviyatining cho‘qqisi bo‘lsa, jaholat uning aksi, inson zotining zavoli, kushandasidir. Xulosa qilib aytganda, ma‘naviy-axloqiy negizlar mustaqil yosh avlodni tarbiyalashda asosiy omillardan biridir. Zero, ma‘rifatga intilish – yuksak ma‘naviyatga erishmoqqa poydevordir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <https://religions.uz/uz/news/detail?id=309>
2. Husayn Voiz Koshifiy “Axloqi muhsiniy” asari., T.: 2017.
3. <https://azkurs.org/>
4. <https://uza.uz/a>

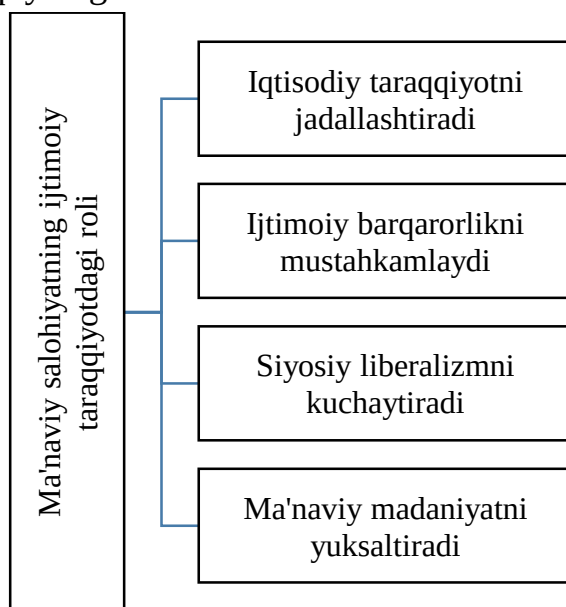
MA’NAVIY SALOHİYAT MEZONLARI VA ULARNING IJTIMOİY TARAQQIYOTDAGI ROLI

*Jabborova Saodat Sattorovna Turon Zarmed
universiteti “Tarix” kafedrası o’qituvchisi,*

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamiyatda ma’naviy salohiyatni rivojlantirish mamlakat kelajagini belgilab beruvchi muhim omil ekanligi haqida so’z boradi. Muallif jamiyat ma’naviy salohiyatini shakllantiruvchi omillar tizimi haqida batafsil ma’lumot beradi. Shuningdek, zamonaviy jamiyatning ma’naviy salohiyati turli omillar ta’sirida o’zgarib borishi yoritilgan.

Kalit so’zlar: jamiyat, ma’naviy salohiyat, ijtimoiy taraqqiyot, siyosat, davlat, iqtisodiy taraqqiyot, ma’naviy meros.

Ma’naviy salohiyat mezonlari o’zining turli-tumanligi bilan tavsiflanadi. Eng muhimi, u ijtimoiy taraqqiyotni ta’minlovchi, uning sur’atlarini jadallashtiruvchi muhim omillardan biri bo’lib xizmat qiladi. Ma’naviy salohiyatning ijtimoiy taraqqiyotdagi rolini quyidagicha tasvirlash mumkin:

Birinchidan, jamiyat ma’naviy salohiyati yuksala borgani sayin uning iqtisodiy taraqqiyoti ham jadallashadi. Iqtisodiyot jamiyat hayoti va rivojining markaziy omilidir. U “inson uchun zaruriy bo’lgan ne’matlar, hayot sharoitlari va vositalarini yaratish”[1] imkonini beradi. Lekin iqtisodiy mutanosiblik o’z-o’zidan paydo bo’lib qolmaydi. Buning uchun, bir tomondan, ishlab chiqaruvchi kuchlar muttasil

takomillashtirilmog'i, ikkinchi tomondan, iqtisodiy sub'ektlar o'rtasidagi munosabatlar optimallashtirib borilmog'i kerak, albatta. Ayni paytda bu borada yangi iqtisodiy nazariya va ta'limotlarning yaratilishi ham muhim o'rin tutadi. Chunki aynan ana shu nazariyalar turli iqtisodiy jarayonlar, tendensiyalarni tahlil qilish, ularning mohiyatini va ijtimoiy oqibatlarini mufassalroq tushunib olish, iqtisodiy taraqqiyotning o'ziga xos qonuniyatlarini aniqlash, mutlaqo kutilmagan mexanizmlar mohiyatini anglab etish va ushbu bilimlar asosida yuqorida tilga olingan iqtisodiy mutanosiblikni ta'minlash imkonini beradi. Masalan, amerikalik psixolog, Nobel mukofoti laureati D.Kaneman tomonidan yaratilgan xulq-atvor iqtisodiyoti inson ruhiyatida kechadigan jarayonlar ham iqtisodiy qarorlar qabul qilishga ta'sir ko'rsatishini anglab olishda qo'l keldi[2]. Bugungi kunda ushbu nazariya jahonning barcha mamlakatlarida iqtisodiy amaliyotda keng qo'llab kelinmoqda. Vaholanki, bunday salmoqli nazariyalarning yaratilishi uchun jamiyatda salohiyatli olimlar, mustahkam ilmiy infrastruktura bo'lmog'i lozim. Qaysiki mamlakatda shunday olimlar voyaga etkazilsa, zaruriy ilmiy infrastruktura yaratilsa, shu mamlakatda jiddiy e'tiborga sazovor iqtisodiy nazariya va ta'limotlar vujudga kela boshlaydi, bu nazariya va ta'limotlar esa barqaror iqtisodiy taraqqiyot sur'atlarini ta'minlaydi. Ko'rinib turibdiki, jamiyat ma'naviy salohiyati iqtisodiy nazariyalarning shakllanishiga poydevor yaratish orqali iqtisodiy rivojlanish maromiga ta'sir ko'rsatadi.

Ikkinchidan, jamiyat ma'naviy salohiyati yuksala borgani sayin uning ijtimoiy barqarorligi ham mustahkamlanadi. "Ijtimoiy barqarorlik jamiyatga tashqi va ichki ta'sirlar mavjud bo'lgan sharoitda samarali faoliyat ko'rsatish va rivojlanish, o'z tarkibi va asosiy sifatiy parametrlarini saqlab qolish imkonini beradigan muqim holatni anglatadi"[3]. Ushbu holat har qanday sotsium mavjudligi va rivojining bosh manbalaridan biridir. Shuni nazarda tutgan holda davlat rahbari: "Tinchlik va barqarorlikni yanada mustahkamlash - barcha yutuqlarimizning bosh garovidir,"[4] - deb ta'kidlagan edi.

Mutaxassislar ijtimoiy barqarorlik uch asosiy omil mahsuli ekanini ta'kidlaydilar: a) ijtimoiy o'zgarishlardagi bosqichma-bosqichlik va vorisiylik – aynan shu omil jamiyatning identligini, o'ziga xosligini saqlab turadi; b) ijtimoiy ong shakllari va ma'naviy-axloqiy qadriyatlarining muqimligi – mazkur omil avlodlar o'rtasidagi aloqalarni, qadriyatlar vorisiyligini ta'minlaydi; v) turli sohalarning faoliyat ko'rsatish tamoyillari o'zgarmasligi – bu omil jamiyatning harbiy, iqtisodiy, oziq-ovqat va ijtimoiy ta'minot, ilmiy-texnik, axloqiy, tibbiy-biologik va ma'rifiy sohalardagi muqimligini vujudga keltiradi[3]. Ushbu omillar xususida chuqurroq mulohaza yuritsak, ularning uchalasi ham pirovardida jamiyat ma'naviy salohiyatiga borib taqalishiga amin bo'lamiz. Jamiyat a'zolari dunyoqarashi va ma'naviy olamini yuksaltirish, ko'p asrlik ma'naviy merosni asrash va kelgusi avlodlarga etkazish imkoniyatlari katta bo'lganidagina avlodlar o'rtasidagi aloqalar saqlanadi.

Uchinchidan, jamiyat ma'naviy salohiyati yuksala borgani sayin undagi siyosiy liberalizm kuchayadi. Siyosiy liberalizm insonni, xalqni "davlat hokimiyatining birdan-bir manbai" sifatida e'tirof etuvchi, inson manfaatlarini davlat manfaatlaridan ustun qo'yuvchi siyosiy g'oya, siyosiy faoliyat tamoyilidir. Prezident Sh.Mirziyoev tomonidan ilgari surilgan: "Xalq davlat organlariga emas, balki davlat organlari xalqimizga xizmat qilishi kerak"[4] - degan tamoyil uning mohiyati va mazmunini ayniqsa yorqin ochib beradi. Siyosiy liberalizm fuqarolar huquq va erkinliklarini kengaytiradi, siyosiy sohaning takomil topishiga zamin yaratadi. Uning tanqisligi nafaqat shaxs siyosiy huquqlarini poymol etadi, balki jamiyatning ham siyosiy jihatdan kamol topishiga to'sqinlik qiladi. Aynan shuning uchun ham bugungi kunda jahonda siyosiy liberalizm jamiyat siyosiy sohasining demokratik xarakter kasb qilganligini aks ettiruvchi mezon sifatida qadrlanmoqda. Siyosiy liberalizm yuksak madaniy saviyaga ega bo'lgan fuqarolar (shu jumladan boshqaruv organlari xodimlari) yashaydigan jamiyatdagina yuzaga keladi. Insonparvar g'oyalardan voqif bo'lgan, umuminsoniy qadriyatlarni chuqur o'zlashtirgan kishilargina insonning oliy qadriyat ekanligini anglay oladilar, o'z faoliyatlarini ushbu metodologik yondashuv asosida tashkil qiladilar.

To'rtinchidan, jamiyat ma'naviy salohiyati yuksala borgani sayin ma'naviy madaniyat ham rivojlanadi. Ma'lumki, ma'naviy madaniyat milliy madaniyatning muhim tarkibiy qismi sanaladi. "Ma'naviy madaniyat – insonning ma'naviy xususiyat va xislatlari, jamiyatning madaniy darajasini aks ettiruvchi tushunchadir. Jamiyat va o'z-o'zini tarbiyalash jarayoni, shaxsning hatti-harakatlari va qiyofasida ma'naviyat tamoyillari qanchalik chuqur singib ketganligini namoyon etuvchi atama". Uning bilan jamiyatning ma'naviy salohiyati o'rtasida muayyan dialektik aloqadorlik mavjud. Bir tomondan, ma'naviy madaniyatning yuksalishi ma'naviy salohiyat oshishi bilan intiho topadi. Umuman olganda, ma'naviy salohiyat ma'naviy madaniyat rivojining pirovard natijasidir. Biroq, ikkinchi tomondan, ma'naviy salohiyatning o'zi ma'naviy madaniyatni taraqqiy toptiruvchi muhim omil vazifasini o'taydi. Ijtimoiy ong shakllarini rivojlantirish imkoniyatlari, vositalari va zahiralari bo'lmas ekan, ma'naviy madaniyat ham rivojlanmaydi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, ma'naviy salohiyat jamiyat salohiyatining muhim tarkibiy elementi bo'lib, ijtimoiy ong shakllarini rivojlantirish, o'z a'zolari dunyoqarashi va ma'naviy olamini yuksaltirish, ko'p asrlik ma'naviy merosni asrash va kelgusi avlodlarga etkazish, ma'naviy xavfsizlikni ta'minlash borasida qo'llanilishi mumkin bo'lgan imkoniyatlar, vositalar, zahiralari yig'indisidan tarkib topadi. U ma'naviy-ruhiy muhit, jamiyat a'zolari madaniy saviyasi, milliy g'oya va mafkura, ijodiy tafakkurga ega kishilar soni, yangi ilmiy ta'limot va kashfiyotlar soni, ma'naviy yuksalishga undovchi adabiyot va san'at asarlari soni, ma'naviy merosga munosabat, ma'naviy xavfsizlik darajasi kabi mezonlar yordamida aniqlanadi. Jamiyatning

ma'naviy salohiyati yuksala borgani sayin uning iqtisodiy taraqqiyoti jadallashadi, ijtimoiy barqarorligi mustahkamlanadi, siyosiy liberalizm kuchayadi, ma'naviy madaniyat rivojlanadi.

ADABIYOTLAR

1. Nazarov Q. Jahon falsafasi qomusi. 1-jild.- T.: O'zb.fayl.milliy jam. nashr., 2019.- B.547.
2. Avakyan-Forer A.G. Problema povedeniya ekonomicheskogo sub'ekta v teoriyax D. Kanemana, A. Tverski, R. Talera: sotsialno-filosofskiy analiz.// Filosofiya i kultura, 2019, №11. - 46-53-s.
3. Rudi A.SH. Istochniki i priznaki sotsialnoy stabilnosti.// Mir nauki, kultura, obrazovaniya, 2013, №1.- 294-s.
4. Mirziyoev SH.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi.// Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi.- T.:O'zbekiston, 2019.- B.49.
5. Jabborova S.S. Sharq mutafakkirlarining ma'naviy salohiyatni yuksaltirishda qo'shgan hissasi. Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari. Jild 3, Son 6/S 2023. B.134-142
6. Jabborova S.S. Ma'naviy salohiyat- ijtimoiy taraqqiyot manbayi. Ilm sarchashmalari. Ilmiy-nazariy, metodik jurnal. 8-son. Urganch-2023.B 148-150
7. Jabborova S.S. O'zbekistonda jamiyatning ma'naviy salohiyati va uning ijtimoiy taraqqiyotni ta'minlashdagi roli. FarDU ilmiy xabarlar. 4-2023. B. 64-68
8. Jabborova S.S. Jamiyat ma'naviy salohiyatini yuksaltirishda milliy g'oya va mafkuraning roli. Sciece and Innovation in the Education System. International scientific-online conference. 2023 P. 37-40

GLOBALLASHUV SHAROITIDA YOSHLARNING INNOVATSION TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISH JARAYONINING MAZMUNI

Rajabov Sardor Erkinovich

Osiyo xalqaro universiteti 2-bosqich magistri.

Annotatsiya – Mazkur maqolada globallashuv jarayonida yoshlarning innovatsion tafakkurini shakllantirishning tarixiy va nazariy tamoyillari ochib berilgan. yoshlarning innovatsion tafakkurini shakllantirish muhokamalari va amaliyoti XX asrda paydo bo'lgan bo'lsa ham, ularning kelib chiqishi XVIII asrga borib taqaladi. XVIII asrda ilk marta Fransuz mumtoz falsafasida jamiyatda yoshlarning o'рни va roli haqida bahs-munozaralar, ularning dunyoqarashini shakllantirish masalalari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Globallashuv, yoshlar, milliy g'oya, kreativ fikr, milliy o'zlikni anglash, tafakkur, innovatsiya.

Innovatsiya ilmiy va texnikaviy yangiliklarni olib kirish, joriy etishga oid voqelikdir. Mazkur voqelik ma'naviy izlanishlardan ayricha kechmaydi, chunki ma'naviy taraqqiyotning obyektiv qonunlari yangilikka intilib, undan bahramand bo'lib yashashni taqozo etadi. Innovatsiya esa bu ehtiyojni qondiradi. Shuning uchun ishning mazkur qismida Sharq ma'naviy merosida ilmiy tafakkur masalalarining qo'yilishi ochib beriladi. Bunday yondashuv ikki vazifa uchun zarur: birinchisi, falsafiy tadqiqotlarda ilmiy tafakkur masalalari yetarli yoritilmagan, shu bois milliy taraqqiyotimizning hozirgi yangi bosqichida ilmiy-texnik kashfiyotlarga, mamlakatni

modernizatsiyalashga ta'sir etuvchi kadrlar, mutaxassislar yetishmayotgani kuzatiladi. Mutaxassislarning hisob-kitoblariga ko'ra, O'zbekistonda har yili ilmiy-texnik ma'lumotli 10 mingga yaqin kadrlar chiqariladi, ammo maishiy texnika vositalarining 85-90 foizi, mashinasozlikda esa, zarur vositalarning deyarli 100 foizi chetdan keltiriladi. Chiqarilayotgan ilmiy-texnik kadrlarimiz qayerga ketayotganini hech kim aytib berolmaydi. Ikkinchisi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan "innovatsion taraqqiyotni ta'minlash" asosiy vazifa qilib qo'yilmoqda, bu borada dadil izlanishlar o'tkazishga da'vat etilmoqda, ammo innovatsion tafakkurning ilmiy masalalari muallaq qolmoqda.

Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyevning pragmatik falsafasi, siyosati ilmiy-texnik kashfiyotlarni milliy taraqqiyot kun tartibiga qo'yayotgan amaliy muammolarga qaratishni talab etayotgan bir paytda olimlarimiz, ayniqsa, faylasuflarimiz innovatsiyani o'rganishda amaliyotdan orqada qolmoqda. Prezidentimizning "O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligini tashkil etish to'g'risida"gi (2017 yil 29 noyabr) Farmoni ana shu bo'shliqni to'ldirishga, innovatsion tafakkur egalarini dadil izlanishlar olib borishga chorlamoqda. Bu o'rinda ma'naviy merosimizdagi ilmiy tafakkur masalalarini tadqiq qilishni tadqiqotning asosiy masalalari qatoriga qo'yilishi ayni muddaodir.

Sharq ma'naviy merosini "Avesto"dan boshlab o'rganish bugun an'anaga aylangan. Haqiqatan ham, "Avesto" nafaqat otashparastlarning muqaddas kitobi, u o'z davri kishilarining olamga, tabiiy jarayonlar va hodisalarga, mamlakatlarning jo'g'rofiy belgilariga, insonning bilish imkoniyatlariga, xullas, odam va olam munosabatlariga oid barcha masalalarga taalluqlidir. Axura Mazda Zardo'shtga o'z nomlarini sanayotib deydi: "Yana bir nom Bilguvchilikdir, Voqiflikdir yana bir tarzim"[1.1]. Boshqa joyda Mazda aytadi: "O, Spitama Zardo'sht, bilib olgin va idrok etgin, Sadoqatli Zaratushtra, Mening aqlu biligim birla "Eng ezgu dunyo qanday paydodur", "Oxirati uning ne bo'lur" [1.1]. Ko'rinib turibdiki, Axura Mazda Zardo'shtni olamning mohiyatini, yaratilish va oxirini bilishga, anglashga da'vat etadi. Bilish, Bilguvchilik Axura Mazdaning sharaflı nomlaridan biri. U o'zining ushbu fazilati bilan olamni, mamlakatlarni, mavjudotni yaratganini kuylaydi. Ezgulikni bilguvchiligi tufayli yaratganiga ishora qiladi.

Axura Mazda "Haqiqat – eng oliy ne'mat" deydi. Bu haqiqatni izlash ilmiy tafakkurning ham vazifalaridan biridir. To'g'ri, haqiqatni ikki ma'noda izlash mumkin: birinchisi, real obyektlarni, tashqi olamga taalluqli narsa va hodisalarni, ikkinchisi, kishi o'zi ishongan, bor deb tasavvur etadigan, subyektiv xususiyatga ega tushunchalarni izlashdir. Sharq ma'naviy ilmiy merosida ularning ikkalasi ham uchraydi. Masalan, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Ulug'bek, Al-Farg'oniy, Navoiy, Mirza Abdulqodir Bedil, Ahmad Donish, Abay va XX asr ma'rifatparvarlari jadidlar ilmiy tafakkurning obyektiv borliq, real hayot

muammolarini o'rganishga da'vat etganlar. Ular insonning aqlu idroki kuchiga ishonganlar, ratsionalni qo'llab-quvvatlaganlar. Zardo'sht, Moniy, Imom al-Buxoriy, at-Termiziy va tasavvuf allomalari teologik va mistik tafakkur tarafdorlari edi. To'g'ri, ushbu ikki oqimni uyg'unlashtirgan Kubro va Naqshbanddek mutafakkirlar ham bo'lgan. Hatto Forobiy ham, yo'l yo'lakay bo'lsa-da, olamni "marhamatli ijodkor", ya'ni xudo yaratgan degan fikrni bildiradi[1.2]. Ammo bu uning obyektiv borliq qonunlarini ilmiy, ratsional bilish tarafdori bo'lganini rad qilmaydi. Uning ushbu dualistik yondashuvi quyidagi fikrida aks etadi: "Shuning uchun ham qunt bilan kuzatib muhokama qilginki, toki bu ruhingni donolik, ilm lazzatidan tottirishga, haqiqatga muhabbatningni qo'zg'otishga, amallarini ijobiy yo'naltira olishga sabab bo'lsin, chunki agar xudo istasa, shu yo'l bilan sen ayrim yashirin va o'zing uchun baxt keltiruvchi narsalarni tushunib olursan" [1.2].

Faylasufning ko'pgina ilmiy fikrlari ijod qilishga, yaratishga, kasb-hunar orttirishga da'vatlardan iborat. Ilm olish fazilati, o'rganishga moyillik, Forobiy nazarida, "tug'ma emasdir, aks holda uning fikriy fazilatida mutlaqo kuch va ulug'lik bo'lmas edi. Agar kasb-hunar fazilati tug'ma bo'lganda, podshohlar ham o'zlari istab va harakat qilib emas, balki podshohlik ularga faqat tabiiy ravishda muyassar bo'lgan, tabiat talab qilgan tabiiy majburiyat bo'lib qolar edi. Nazariy va buyuk fikriy fazilat, ulug' tug'ma fazilat va ulug' (kasb hunar) fazilati odat, malaka bo'lib qolgan odamda bu fazilatlar irodani hosil qilishning va odatga aylantirishning sababi bo'ladi. Bunday odamlar cheksiz va juda kuchli tabiat va iroda egalaridir" [1.2].

Ilmiy tafakkurga ega bo'lish iloh ne'mati emas, u kishidan, aql egasidan "kuchli tabiat va iroda"ni talab etadi. "Nazariy va buyuk fikriy fazilat"ga "jahd va g'ayrat" bilan erishiladi. "Nazariy bilimlarni yo ustozlar yoki hikmatlar o'rgatadilar" [1.2]. Amaliy xususiyatga ega narsalarni o'rganish, kasbni egallash unchalik qiyin emas, ammo ulardan nazariy xulosalar chiqarish, yangi g'oyalarni shakllantirish murakkab gnoseologik jarayondir. Yon-atrofimizga nazar tashlasak, kishilar mashg'ul bo'layotgan kasb-korlarning son-sanog'i yo'qligini kuzatamiz, ammo barcha ham o'z kasbini takomillashtirish, unga biror yangilik, novatsiya olib kirish haqida bosh qotiravermaydi. Mavjud vositalardan unumli foydalanish, shubhasiz, ishchanlikni, samaradorlikni ta'minlaydi, ammo vositalarni yangilash, ularni innovatsiya, ilmiy-texnik kashfiyotlar talablariga muvofiq takomillashtirish ishchanlik va samaradorlikni yana o'n, yuz hissaga oshirishi mumkin.

Abu Nasr Forobiyni quyidagi fikrini bevosita boshqa xalqlarda, davlatlarda mavjud innovatsion g'oyalar va kashfiyotlardan foydalanishga da'vat deb hisoblash mumkin: "Har bir inson-deb yozadi Forobiy-o'z tabiati bilan shunday tuzilganki, u yashash va oliy darajadagi yetuklikka erishmoq uchun ko'p narsalarga muhtoj bo'ladi, u bir o'zi bunday narsalarni qo'lga kirita olmaydi, ularga ega bo'lish uchun insonlar jamoasiga ehtiyoj tug'iladi. Shu sababli yashash uchun zarur bo'lgan, kishilarni bir-

birlariga yetkazib beruvchi va o'zaro yordamlashuvchi ko'p kishilarning birlashuvi orqaligina odam o'z tabiati bo'yicha intilgan yetuklikka erishuvi mumkin.

Bunday jamoa a'zolarining faoliyati bir butun holda ularning har biriga yashash va yetuklikka erishuv uchun zarur bo'lgan narsalarni yetkazib beradi. Shuning uchun inson shaxslari ko'paydilar va yerning aholi yashaydigan qismiga o'rnashdilar, natijada inson jamoasi vujudga keldi" [1.2]. Demak, insonlar birlashib, "yashash va yetuklikka erishuv uchun zarur bo'lgan narsalarni" bir-birlariga yetkazib berish uchun jamoa tuzadilar. Ayrim olgan kishi, xalq tor doiradagi narsalarni egallashi, o'zlashtirishi mumkin, ammo ular yetuklikka, taraqqiyotga yetish uchun kamlik qiladi. Globallashtirib borishga undayotgan hozirgi paytda Forobiy nazarda tutgan "insonlar jamoasi"ning qanchalik muhim ekanini payqash qiyin emas.

Abu Rayhon Beruniyning ilmiy tafakkur sohasidagi novatorligi umume'tirof etilgan. U "gumanitar sohada ham, jumladan, falsafa fanida ham buyuk novator sifatida tan olinadi" [1.3]. Beruniyning gnoseologik merosida inson aqlu idrokiga, bilish qobiliyatiga chuqur ishonch g'oyalari mujassam. Uning fikriga ko'ra, inson "hissiyotlarining jami, ayniqsa, ko'rish va eshitish, aql orqali xulosa chiqarish uchun muhim bosqichni tashkil etadi. Agar ushbu hissiyotlardan, deb yozadi Beruniy, ushbu fikrni yuritish va xulosa chiqarish yordamida foydalanilsa, ular orqali idrok etiladigan ashyolarning chuqur mazmun-mohiyatiga yetish mumkin, chunki tafakkur borliqning botiniy xislat va xususiyatlarini anglab olishga qodir" [1.3].

Demak, ilmiy tafakkur idrok qilish qobiliyatiga ega har bir kishiga xos xislat, ammo bu xislatni ratsional hodisaga, gnoseologik izlanishlarga aylantirish uchun kishi "hissiyotlarining jami"dan to'g'ri foydalanishi darkor. Allamo qo'llayotgan "hissiyotlarning jami" tushunchasi ilmiy tafakkur uchun o'ta muhim. Har bir his-tuyg'u o'z funksiyalariga ega: ko'rish yon-atrofdagi, borliqdagi predmetlarni, xatti-harakatlarni ko'rishga, eshitish tovushlar va harakatlardan uyg'onadigan tovushlarni ilg'ashga, hid organi esa burun orqali taralayotgan hidlarni payqashga xizmat qiladi. Ularning funksional rivojlangani har bir kishida har xil darajadadir. Masalan, musavvirlarda ko'rish, bastakorlarda eshitish, oshpazlarda hid bilish yetarli darajada rivojlangan bo'ladi. Ilmiy tafakkur egalarida ushbu xislatlar, Beruniy iborasiga ko'ra, "hissiyotlar jami" uyg'un kelishi va ular xulosalarida ana shu uyg'unlikdan kelib chiqishi darkor.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.1. Авесто. Яшт китоби. М. Исҳоқов таржимаси, Тошкент: Шарқ, 2001. 12-б.
- 2.2. Форобий, Абу Наср. Фозил одамлар шаҳри-Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги-Халқ мероси, 1993. 178 б.
- 1.3. Ўзбекистон фалсафаси тарихи.-Тошкент: Noshir, 2013. 157-б.

MA'NAVIYATNI INTERNET MAKONIGA TA'SIRI

Ahmedova Zebo Normurod qizi

Shahrisabz Davlat Pedagogika Instituti

Milliy g'oya ma'naviyat asoslari va

huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya : Maqolada shaxsning turli resurslarni avvalo o'z axloqiy qarashlari, ehtiyojlari va qadriyatlariga asoslanib tanlashi doir ishlar. Shu nuqtai nazardan fikrlaganda, shaxs axloqiy madaniyati uning internet resurslariga murojaati xarakterini belgilovchi omil ekanligini. Internet-makon resurslarini shaxs pozitiv ijtimoiylashuvi omiliga aylantirish uchun uning nafaqat axborot madaniyatini, balki axloqiy madaniyatini ham yuksaltirish zarur ekanligini ilmiy jihatdan ochib berilgan va dalillangan.

Kalit so'zlar: Shaxs, axloq, xulq-atvori, axloqiy tuyg'ular, axloqiy bilim, resurs, diniy nuqtainazar, axloqiy madaniyat, insoniyat.

XXI asr rivojlanish davri, texnika asri. Ommaviy tarzda texnika, texnologiyalar va aloqa kommunikatsiyalarining rivojlanib borishi natijasida xalqlar o'rtasida iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy aloqalar chuqurlashib bormoqda.

Axborotlashgan jamiyat - jamiyatning ko'pchilik a'zolari axborot , ayniqsa, uning oliy shakli bo'lmish bilimlarni ishlab chiqarish , saqlash, qayta ishlash va amalga oshirish bilan band bo'lgan jamiyat . Bu jamiyat insonlarning individual va umumiy tarzda global ijtimoiy aloqalar olib borish imkoniyatlarini favqulodda tezlashtirib yubordi. Axborot texnologiyalari va telekommunikatsiya rivojlanishi natijasida insonlarning " yugur - yugur" ancha qisqardi .

Hisoblash texnikasi va aloqa vositalarining rivojlanishi axborotni ilgari hayolga ham keltirish mumkin bo'lmagan hajm va tezkorlikda yig'ish, saqlash , qayta ishlash hamda uzatish imkoniyatini yaratdi. Inson internet texnologiyalarining paydo bo'lishi va keng tarqalishini muloqot , tarbiya , jahon hamjamiyatiga kirib borish vositasi va uni ishlatish imkonini beruvchi yagona omildir. Darslarda axborot texnologiyalarining ishlatilishi o'qishga bo'lgan motivatsiyani , o'quvchilarning qiziquvchanligini , mustaqil ta'limlarning samaradorligini oshirdi.

Bugungi kunda hayotimizning ajralmas qismiga aylangan axborot texnologiyalari, internet, virtual tizim jamiyat ijtimoiylashuviga faqat ijobiy ta'sir qilibgina qolmay, sezilarli salbiy oqibatlarni ham keltirib chiqarmoqda. Atrofga nazar tashlasak , voyaga yetmagan yoshlar ham uyali aloqa vositasi (telefon) dan foydalanishmoqda. Bu esa o'z navbatida bola rivojlanishiga, Sog'ligiga o'z ta'sirini o'tkazmay qolmaydi.

Bugungi shiddatli globallashuv davrida yoshlar ong - u shuurini internet orqali kirib kelayotgan zararli g'oya va ta'sirlardan samarali va ishonchli himoyalash tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa o'qituvchilar, ma'naviyat targ'ibotchilari , ota - onalardan yanada hushyor va ogoh bo'lishini , yosh avlodning g'oyaviy - mafkuraviy

immunitetni mustahkamlash borasidagi ishlar ko'lamini yanada kengaytirishni talab qiladi. Birinchi prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganidek "hozirgi paytda hayotimizni elektron axborot vositalari, xususan, televideniye va radiosiz umuman tasavvur etib bo'lmaydi . Bugungi kunda ular bir vaqtning o'zida ham axborot maydoni, ham ijtimoiy - siyosiy ma'naviy - ma'rifiy minbar , shu bilan birga , insonga madaniy , badiiy estetik oziq beradigan va hordiq chiqaradigan makon vazifasini bajarmoqda. "[1].

Axborotni keng jamoatchilikka yetkazib beruvchi matbuot, radio, televideniye kabi hodisalarni o'zida birlashtiruvchi ommaviy axborot vositalari (OAV) jamiyat hayotiga ulkan ta'sir o'tkazish quvvatiga ega. Qanday katta kuchga ega ekanini ularga nisbatan " to'rtinchi hokimiyat" atamasi qo'llanishida ham ko'rish mumkin. Axborot vositalarining rivoji va bu sohada sodir bo'layotgan inqilob o'z navbatida mafkuraviy globallashuv bilan bog'liq. Insoniyat bugungi kunda yangi axborot inqilobini boshidan kechirmoqda va u kishilik jamiyati tarixidagi birinchi inqilob emas. Nutqning shakllanishi axborot uzatish amkoniyatlarini kengaytirgan bo'lsa , yozuvning paydo bo'lishi uni uzoq vaqt davomida saqlash va axborotni uning yaratuvchisidan ajratgan holda ulkan masofalarga yetkazish, hatto zamonlararo olib o'tishga yo'l ochdi. Gazeta va jurnallarni nashr etishning yo'lga qo'yilishi yozma axborotni uzatishdagi tezkorlik va qamrovlilikni yanada kengaytirdi . Radio va televideniye esa axborotni ovoz va tasvir orqali uzatishni ta'minlab , uni yangi sifatiy bosqichga ko'tardi. Londonlik qirolicha Kavishana deganidek: " hozirgi vaqtda ijtimoiy tarmoqlar dunyoda asosiy aloqa vositasiga aylandi. Ijtimoiy media bizga o'z fikrimiz , g'oyalarimiz , yangiliklar , ma'lumotlar va hujjatlar va boshqalar bilan bo'lishish imkonini berdi . Ijtimoiy tarmoqlarda har doim savol belgisi mavjud - bu biz uchun foydalimi yoki la'natmi.

Ammo iltimoiy tarmoqlar bizni yanada rivojlangan va aloqa sohasida inqilobiy o'zgarishlar olib kelganini inkor eta olmaymiz . [2]

Bugungi davr jamiyatlar o'zaro faol integratsiyalashayotgan , axborot texnikasi , kommunikatsiya , texnologiyalar rivoji globallashayotgan bir so'z bilan aytganda globallashuv va axborotlashgan jamiyatlar qaror topayotgan davrdir. Axborotlashgan jamiyatning qaror topishi tezlashayotgan davrda uni har tomonlama o'rganishimiz biz uchun tobora hayotiy zaruratga aylanib bormoqda va bunday jamiyat kelib chiqish tarixi , sabablarini o'rganishimiz ham kun tartibidagi asosiy masalalardan biridir , zero , bugungi kunda biz ham shu jamiyat tomon asta sekin yuzlanmoqdamiz.

Jamiyatda o'zaro ajralib turadigan turli sohalar mavjud. Masalan, iqtisodiyot, madaniyat, ta'lim, sog'liqni saqlash, ilm-fan, ijtimoiy ta'minot, sport va sh.k. Aslini olganda ular xalq xo'jaligining (iqtisodiyotning) alohida zaruriy yoki ijtimoiy tarmoqlari hisoblanadi. Ularning faoliyat yuritishi va rivojlanishi uchun tegishli mablag' ajratiladi, investitsiyalar kiritiladi. Ular ishlab chiqarishning zamonaviy jamiyatdagi alohida turlaridir. Masalan, ta'lim kadrlarni, mutaxassislarni tayyorlaydi

(ishlab chiqaradi). Ammo siyosat va ma'naviyat (sof ma'naviyat - ma'naviy ong, iroda, adabiyot va san'at, urf - odatlar) jamiyat hayotining shunday sohalaridir-ki, ular bevosita xalq xo'jaligining tarmoqlarini tashkil etmaydi. Shu sababdan ko'p hollarda ijtimoiy – iqtisodiy soha degan atama keng tarqalgan. Xuddi shunday ijtimoiy – siyosiy soha, degan atama ham qo'llaniladi. Bunda tor mazmundagi davlat boshqaruv siyosatidan tashqari, davlatning va jamiyatning madaniy – maishiy munosabatlari, ta'lim, sog'liqni saqlash, sport va sh.k. hayot nazarda tutiladi. Ta'lim, ilm – fan, din, adabiyot va san'at, axloq, ma'naviyat tarkibida ko'rilgani uchun biz faqat siyosat, iqtisodiyotning ijtimoiy jihatlari, urf – odatlar bilan cheklanamiz.

Siyosat birinchi navbatda bu jamiyatni boshqarishdir. To'g'ri iqtisodiy siyosat olib borilsa, iqtisodiyot yuksaladi, noto'g'ri olib borilsa, tanazzulga uchraydi. Ma'naviyat, madaniyat, xalq ta'limi va sh.k.ga siyosat ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatadi. Siyosat, shuningdek, – bu davlat hokimiyati faoliyati va siyosiy partiyalarning, guruhlarining, ularning yetakchilarining hokimiyat uchun kurashidir. Davlat idoralari qanday faoliyat olib borishi, siyosat yuritishi, hokimiyat uchun kurashlar qanday shakllarda, usullarda kechishi, bu kurashning demokratik talablarga, adolatga, qonuniylikka, axloqiylikka muvofiqligi, nomuvofiqligi ikki omilga: birinchidan, jamiyat a'zolarining ongiga, madaniy saviyasiga, huquqiy savodxonligiga, siyosiy faolligiga, ikkinchidan, jamiyatdagi ma'naviy muhitga, saylov qonunlari va demokratik tamoyillar ustuvorligiga bog'liq. Bularning har ikkalasi ham ma'naviyatning konkret ko'rinishlaridir.

Ma'naviy mavjudot o'laroq insonning har qanday faoliyati uning ongi, dunyoqarashi, e'tiqodi, qadriyatlar mo'ljali va ularning yuzaga chiqishi sifatida talqin qilinishi mumkin. Demak, insonning iqtisodiy va siyosiy faoliyati o'zining ma'naviy jihatiga va talqiniga ega. Yuqorida aytilganlar iqtisod, siyosat va ma'naviyat o'rtasidagi chambarchas aloqadorlikdan dalolat beradi.

Siyosat bilan ma'naviyat aloqalari to'g'risida o'tgan mavzularda ancha gapirilgan edi. Avvalo ta'kidlash joizki, nazariy siyosat (siyosatshunoslik) ham, amaliy siyosat ham aslida jamiyat ma'naviyatining o'ziga xos tarzda namoyon bo'lishidir. Nazariy siyosat, yoki siyosiy nazariyalar - siyosatshunoslik va ijtimoiy-gumanitar ta'limotlar, fan sifatida ma'naviy hodisa ekanligi isbot talab qilmaydi. Amaliy siyosat – davlat boshqaruvi, hokimiyat uchun kurash va ularga fuqarolarning munosabati, saylovlarda va OAVda o'z fikrini bildirishi jamiyatning, yuqorida ta'kidlanganidek, siyosiy-huquqiy va axloqiy madaniyatiga bog'liq. Ular esa ma'naviy madaniyatning tarkibiy qismlaridir. Davlat siyosatining demokratik xarakteri, liberalligi ma'naviy muhitga, odamlarning kayfiyatiga, o'z hayotidan qoniqish hosil qilishiga, ijodiy va bunyodkorlik tashabbuslariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Boshqacha aytganda, jamiyat ma'naviyatining bir bo'lagiga, unsuriga aylanadi. Aksincha, davlat siyosati zo'ravonlikka, qatag'onlarga va totalitarizmga asoslansa, odamlarni ijtimoiy qo'rquv

qamrab oladi, ularning tashabbuslarini bug‘adi, ertangi kunga ishonchini susaytiradi va h.k. Bu endi jamiyat ma‘naviyatining salbiy yemiruvchi unsurlariga aylanadi.

Qadimgi dunyo va o‘rta asrlarda ma‘naviyatning din va diniy tashkilotga tobeligi, din butun ma‘naviy hayotni tashkil etuvchi va nazorat qiluvchi ijtimoiy institutga aylangani to‘g‘risida gapirilgan edi. Aytilganlarni takrorlab o‘tirmaymiz. Dinning bunday institutga aylanishining sababi nafaqat odamlarning tafakkurida va jamiyat mafkurasida diniy te‘tiqodning ustunligi bilan izohlanadi. Shuningdek, agrar jamiyatda injener-texnik ziyolilar, boshqaruvchi menejerlar, iqtisodchilar, ilm-fan va texnologiyalar yaratuvchi ziyolilar, OAV va jurnalistlarning deyarli yo‘qligi, binobarin, iqtisodiyotning, xalq xo‘jaligining va umuman jamiyat hayotining uzviy zaruriy qismi darajasiga ko‘tarilmaganidir. Bundan tashqari, agrar jamiyatda ta‘lim va sog‘liqni saqlash tizimi, ularda mashg‘ul mutaxassislar soni ancha chegaralangan edi. Cherkov (diniy tashkilot) davlatdan ajralmagan, maktab esa cherkov tasarrufida edi. Hattoki ilm-fanni cherkov o‘z xizmatkoriga aylantirishga urinar edi. Totalitar jamiyatda ma‘naviyat siyosiy ideologiyaga bo‘ysundiriladi. Agrar jamiyatda dinga, diniy tashkilotga, totalitar jamiyatda siyosiy ideologiyaga moslashishga majbur bo‘lgan ma‘naviyat, shunday qilib, tobe (qaram)lik kasb etadi.

Endi yana iqtisodiyot, siyosat va ma‘naviyat o‘rtasidagi aloqadorlik masalasiga qaytamiz. Iqtisodiyotning ma‘naviyat bilan aloqalari juda rang-barang va murakkabdir. Iqtisodiyot ma‘naviyat rivojlanishi uchun moddiy shart-sharoitlar yaratadi. Uning ehtiyojlari, talablari ma‘naviyatga nisbatan «buyurtmachi» vazifasini o‘taydi. Masalan, yangi texnologiyalar yaratish, mehnat qurollarini takomillashtirish va shu kabilar ilm-fanni, texnik ijodkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ishlab chiqarish jarayonining murakkablashuvi, ilmtalabligining oshishi ishchi va mutaxassislarda yangi mehnat ko‘nikmalari hosil bo‘lishini, ularning malakasi muttasil o‘sib borishini taqozo etadi. Bu jamiyatda kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash, umuman tarbiya va ta‘lim tizimi rivojlanishiga, ma‘naviy-psixologik muhit o‘zgarishiga, ishlab chiqarishda va turmushda ratsionalizatorlik, ixtirochilik, texnik ijodkorlikka moyillik kuchayishiga ta‘sir ko‘rsatadi. Bundan tashqari, turli tovarlarni, mahsulotlarni va xizmat turlarini xaridorlarga yetkazish ehtiyoji har xil ko‘rgazmalar, shou-tomoshalar, konkurslar, lotereyalar va reklama-axborot industriyasini vujudga keltirdi. O‘z navbatida ma‘naviyatning o‘sishi, ilmiy-texnika kashfiyotlari, aholi bilimlarining va malakasining oshishi, iqtisodiy tafakkurning o‘zgarishi, yuksak ijtimoiy marralarni ko‘zlash, yangiliklarga intilish iqtisodiyotni har tomonlama rivojlantirdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Sh. O‘ktamov " Axborotlashgan jamiyat tushunchasining mazmun - mohiyati va tarixiy evolyutsiyasi 2.guidetoexam.com
- 3."Jamiyatning axborotlashuvi va mafkuraviy immunitet
4. @ iBooks_Bot ta‘limda axborot texnologiyalari
5. S. Qosimov " Axborot texnologiyalari"

6. Ma'naviyat. Asosiy tushunchalar izoxli lugati. - T.: Gafur Gulom nashriyoti, 2009 yil.
7. Jumanioyozov X.S., Sobirova M.A., Nigmanova U.B. Globallashuv asoslari. Monografiya. - T.: Navro'z, 2015.
8. Erkayev A. Ma'naviyatshunoslik. Monografiya. 1-2-kitob. T.:Ma'naviyat, 2018.
9. Sobirova M., Xoliqov E. Etnomadaniyat. -T .: “ Innovatsiya-Ziyo”, 2019.

MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING BUGUNGI KUNDAGI DOLZARB AHAMIYATI

Xusanova Dilnoza Alimqul qizi

O'zbekiston Milliy universiteti, Ijtimoiy fanlar
fakulteti, Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va
huquq ta'limi yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada bugungi kunda ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish, ushbu sohada amalga oshirilishi zarur bo'lgan chora-tadbirlar yuzasidan taklif, tavsiya va xulosalar berilgan. Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni keng miqyosda tashkil etish, sohani rivojlantirish, yoshlarning bo'sh vaqtlarini samarali va mazmunli o'tkazishlari uchun yetarli shart-sharoitlarni yaratishning zaruriy ahamiyati haqida batafsil yoritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, ma'naviyat, tarbiya, texnika-texnologiya, taraqqiyot, madaniyat, ma'naviy-axloqiy rivojlanish, millat.

Bugungi kunda jamiyat hayotining ma'naviy-ma'rifiy asoslarini tashkil etish va mustahkamlash, yosh avlod qalbida Vatanimiz ravnaqi va taraqqiyoti uchun daxldorlik va mas'uliyat hissini oshirish, yot va buzg'unchi g'oyalarga qarshi mafkuraviy immunitetni kuchaytirishga yo'naltirilgan targ'ibot tizimi zarur sanaladi. Bu jarayonda Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi tomonidan muayyan ishlar amalga oshirilayotganligi quvonarli holat. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida”gi PQ-3160 sonli qarori ma'naviy-ma'rifiy sohani rivojlantirish bosqichida mustahkam debocha vazifasini o'tab berdi. Ma'naviy-ma'rifiy ishlarning ko'lami va miqyosini kengaytirish, dunyoda yuz berayotgan murakkab geosiyosiy va g'oyaviy-mafkuraviy jarayonlarning mazmun-mohiyatini har tomonlama chuqur yoritib borish, terrorizm, diniy ekstremizm, aqidaparastlik, separatizm, odam savdosi, “ommaviy madaniyat”, narkobiznes va boshqa tahdidlarga qarshi samarali g'oyaviy kurash olib borish bugungi kunning dolzarb vazifasi sanaladi. Keng ommani ma'naviy-ma'rifiy jihatdan tarbiyalash, tizimda faoliyat ko'rsatayotgan soha xodimlarining bilim va malakasini izchil oshirib borish xalqning ong-u tafakkurini yuksaltiradigan asos vazifasini bajaradi. Yoshlarda sog'lom dunyoqarashni shakllantirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan oqilona foydalanish madaniyatini oshirish ularning umumiy ma'naviy saviyasini yuksaltirishga xizmat qiladi. Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni keng qamrovda amalga oshirish uchun kitobxonlik ko'nikmasini shakllantirish, kitob mutolaasini keng targ'ib qilish, kitobxonlik

madaniyatini yuksaltirish asosiy maqsad va vazifa sanaladi. Zero, kitobxonlarning yuksak aql-tafakkuri yordamida ma'naviy-axloqiy tarbiyaning targ'ibot-tashviqotini joriy etish, yosh iste'dodlarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish zarur va muhim usul sanaladi. Hozirgi kunda yosh avlodda Internet tarmog'idan foydalanish madaniyatini oshirish, ularda turli g'oyaviy va axborot xurujlariga qarshi mafkuraviy immunitetni kuchaytirish muhim vazifalardan biri. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2021-yil 26-martdagi PQ-5040-sonli qarori ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishda mustahkam asos bo'ldi. Mazkur qarorda:

"Mavjud muammolarni hal etish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarning samarasi va ta'sirchanligini oshirish, ko'lami va miqyosini yanada kengaytirish, mamlakat aholisi, avvalo, yoshlar qalbida amalga oshirilayotgan islohotlarga daxldorlik hissini kuchaytirish, sohadagi ishlarni muvofiqlashtirishning yagona tizimini yaratish maqsadida:

ezgulik va insonparvarlik tamoyiliga asoslangan "Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari" g'oyasini keng targ'ib etish orqali jamiyatda sog'lom dunyoqarash va bunyodkorlikni umummilliy harakatga aylantirish;

oilalarni, ta'lim tashkilotlari va mahallalarda ma'naviy tarbiyaning uzviyligini ta'minlash;

targ'ibot-tashviqot va tarbiya yo'nalishidagi ishlarni ilmiy asosda tashkil etish, soha bo'yicha ilmiy va uslubiy tadqiqotlar samaradorligini oshirish, ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini mustahkamlashga qaratilgan doimiy monitoring tizimini joriy qilish;

el-yurt taqdiriga loqaydlik, mahalliychilik, urug'-aymoqchilik, korrupsiya, oilaviy qadriyatlarga bepisandlik va yoshlar tarbiyasiga mas'uliyatsizlik kabi illatlarga barham berishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish"[1] lozimligi belgilab qo'yildi. Endigi vazifa ushbu yo'nalishlarda belgilangan vazifalarni amaliyotga joriy etish uchun yetarli shart-sharoit yaratish hisoblanadi. Jamiyatimizning barqaror rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan ichki tahdidlar — el-yurt taqdiriga loqaydlik, beparvolik holatlari, oilaviy urf-odat, an'ana va qadriyatlarga e'tiborsizlik va axloqiy tarbiyasizlik kabi holatlarga barham berishga qaratilgan tadbirlar tizimini ishlab chiqish va amalga oshirish lozim. Ma'rifatparvar jadidlardan hisoblangan Abdulla Avloniyning "Turkiy Guliston yoxud axloq" kitobida "Alloh taolo insonlarni asl xilqatda iste'dod va qobiliyatli, yaxshi bilan yomonni, foyda bilan zararni, oq bilan qorani ajratadigan qilib yaratgan. Lekin insondagi bu qobiliyatni kamolga yetkazish — tarbiya bilan bo'lur", — deya tarbiyaga alohida urg'u berganlar.[2] Darhaqiqat, ma'naviy-axloqiy tarbiyaga ega bo'lgan talaba yoshlar va o'quvchilarda kitobxonlik hamda mutolaa madaniyatini shakllantirish, ularning ma'naviy dunyosini yuksaltirish tez va samarali amalga oshiriladi. Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni amalga oshirishning

samarali va ta'sirchan usullarini ishlab chiqish soha rivojida muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022—2026- yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmonining 72-maqsadida: "Aholiga axborot-kutubxona xizmatini ko'rsatishni yanada rivojlantirish, kitobxonlikni keng ommalashtirish hamda "Kitobsevar millat" umummilliy g'oyasini ro'yobga chiqarish" g'oyasi o'z aksini topgan.[3] Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni keng qamrovda rivojlantirishda ta'lim-tarbiya maskanlari, klublar, axborot-resurs markazlari, madaniyat va istirohat bog'lar faoliyati asosiy rol o'ynaydi. Xalqimizning tarixiy merosi, urf-odatlar va milliy tarbiya an'alarini asrab-avaylash, ma'naviy-ma'rifiy sohada o'zaro mehr-oqibat muhitini mustahkamlash bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqish aholining ma'naviy olamini, ijodiy qobiliyatini rivojlantiradi. O'tmishga nazar tashlaydigan bo'lsak, Sobiq Ittifoq davrida ma'naviy-ma'rifiy ishlar totalitar-mafkuraviy faoliyatning mustaqil sohasi sifatida shakllangan bo'lsa-da, insonning to'laqonli hayoti uchun zarur bo'lgan maktablar, kutubxonalar, teatrlarni ko'paytirish, ular sharoitini yaxshilash masalasiga jiddiy e'tibor berilmaganligiga, ma'naviyat-ma'rifat masalalariga sarflanadigan mablag' doimo boshqa sohalardan kam bo'lganligiga guvoh bo'lamiz. Istiqloлга erishganimizdan so'ng esa ma'naviy-ma'rifiy ishlarni rivojlantirish va samaradorligini oshirish borasida bir qator ijobiy chora-tadbirlar amalga oshirildi. Misol uchun Respublikaning barcha viloyatlari, yirik shahar va tumanlarida faoliyat yuritayotgan ma'naviy-ma'rifiy muassasalar ishtirokida katta xalq sayillari, "Mustaqillik", "Navro'z" bayramlari, "Sharq taronalari", "Maqom" xalqaro festivali, xonandalar, raqqosalar, eng yaxshi kasb ustalarining ko'rik-tanlovlari o'tkazib kelinmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 12-sentabrda kuchga kirgan "O'ZBEKISTON — 2030" STRATEGIYASI" to'g'risidagi PF-158-sonli Farmoni ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish, ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va madaniyat sohasini yangi bosqichga olib chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur strategiyada 2030-yilgacha erishiladigan maqsadlarning samaradorlik ko'rsatkichlari belgilab qo'yilgan. 38-maqсадda jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlash yuzasidan bir qator maqsadlar sanab o'tilgan:

"Mafkuraviy xurujlarga qarshi milliy g'oya asosida birgalikda kurashish, oila, maktab va mahalla hamkorligini mustahkamlash va shu asosda ma'naviy tarbiyaning uzviyligini ta'minlash;

Maktablarni chinakam ma'naviyat va ma'rifat, madaniyat o'chog'iga aylantirish uchun ta'lim-tarbiyaning interaktiv usullarini joriy qilish;

O'zbek xalqining milliy qadriyatlari va ma'naviy merosini asrab-avaylash, keng ommalashtirish hamda rivojlantirish bo'yicha yangi yondashuvlarni joriy qilish;

Ilmiy va sotsiologik tadqiqotlar bilan jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlashning barcha asosiy masalalarini qamrab olishga erishish".[4]

Xulosa qilib aytganda, ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishda ma'naviy-ma'rifiy va tarbiyaviy ishlarni tashkil etishga doir xorijiy tajribani o'rganish va uning ijobiy tomonlarini amaliyotga joriy etish zarur. Ta'lim sohasida ham yosh avlodga munosib ta'lim berish, ularning ilm-fanga, ma'rifatga bo'lgan intilishlarini ro'yobga chiqarish maqsadida ma'naviy-ma'rifiy va tarbiyaviy ishlarning monitoringini olib borish orqali sohada mavjud bo'lgan muammolarni hal etish bo'yicha taklif va tavsiyalarni o'rganish, ma'naviy tarbiya va ijtimoiy-gumanitar fanlar bo'yicha amaliy va innovatsion tadqiqotlarni tashkil etish ma'naviy-ma'rifiy soha samaradorligi oshirilishida xizmat qiladi. Keng ommaning ma'naviy-ma'rifiy, madaniy saviyasini muntazam oshirib borish, ularning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishini ta'minlash maqsadida yosh avlodni yurtimizning qadimiy va navqiron tarixiy joylariga va buyuk ajdodlarimizning muqaddas ziyoratgohlariga doimiy tashriflarini uyushtirish, ma'naviy-ma'rifiy va sport-sog'lomlashtirish tadbirlari va turli musobaqalarni o'tkazib borish joiz.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5040-sonli qarori, 26.03.2021.
2. "Turkiy Guliston yoxud axloq"Abdulla Avloniy.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022—2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni, 28.01.2022.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'ZBEKISTON — 2030" STRATEGIYASI" to'g'risidagi PF-158-sonli Farmoni, 12.09.2023.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Ta'lim tizimida ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 736-sonli qarori, 19.09.2018.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida"gi PQ-3160sonli qarori, 28.07.2017.

BADIIY TAHLILDA O'ZIGA XOSLIKKA XOLISONA YONDASHUV MEZONLARI – ADABIYOT OLAMINING MUVAFFAQIYATLI JIHATLARI

Allayorov Safar Xushvaqtovich Ijtimoiy-
ma'naviy tadqiqotlar instituti mustaqil
tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada jamiyat a'zolarining ma'naviy-intellektual takomili atrof-muhitdagi juda ko'p ta'sirchan omillarga ham bevosita, ham bilvosita bog'liqligi, zamonaviy o'zbek she'riyatidagi yangicha izlanishlarning samaralari: yangi kashfiyot va ijodiy hodisalarning kelib chiqishi va zamonaviylashuvi xususida so'z yuritiladi. Ayniqsa, badiiy-ilmiy adabiyot bisoti va ijod yo'siniga oid to'la anglangan, ammo hali oxirgi imkoniyati yoki so'nggi unsurlarigacha ochilmagan voqeliklar ilmiy tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. Jamiyat a'zolari, ma'naviy-intellektual takomil, ta'sirchan omillar, zamonaviy o'zbek she'riyati, yangicha izlanishlar samaralari, yangi kashfiyot, ijodiy hodisalar, zamonaviylashuv, badiiy-ilmiy adabiyot, ijod yo'sini.

Avvalo, o'rganilayotgan – o'rta qo'yilayotgan ilmiy-ijodiy kuzatuvlar natijalariga oid bir qator muhim dalolatlar, baholi qudrat xolisona yondashuv ilinji zarurati yuzasidan, jiddiy e'tibor qaratish lozim: sir emas va mavzu ochiqqligi bois bunday bashariyat qismatiga doir asriy voqeliklarni sir saqlashning iloji ham yo'qki, ayni paytga – intellektual mulk asriga kelib, manaman degan ilg'or davlatlarning jahonda tutgan o'rni va nufuzi asrlar osha to'plagan oltin zaxirasi yoki egallagan eng dahshatli ommaviy qirg'in qurollari miqdoriga qarab emas, balki, haqli ravishda, ilmu amalda qobiliyatli ulamo, shuaro, fuzalo, hukamo – izlanuvchan ziyoli nufusi qatlamlarining hozirgi davrda erishayotgan ilmiy-ijodiy yutuqlari ko'lami, ya'ni xalqining intellektual salohiyati va bunday ilmiy-ijodiy izlanishlarning amaliy natijalariga qarab belgilanmoqda. Shu sababdan, keyingi paytlarda nafaqat yil yoinki oy sayin, balki kunma-kun intellektual mulk ob'ektlariga bo'lgan talab ham, ehtiyoj ham xalqaro miqyosda tobora izchil ravishda oshib bormoqda. Pirovardida ma'naviyat ummonining durlari sanalgan bunday diqqatga molik va e'tibortalab ob'ektlarning yangidan-yangi, zamonaviy turlari paydo bo'lmoqda, baniinson ongu shuuridagi ichki imkoniyatlar ijtimoiy-ma'naviy hayotning turli sohalarida ko'z ko'rib, quloq eshitmagan zamonaviy ixtiro-kashfiyotlar sifatida yuzaga chiqmoqda.

Taassufki, bol bor joyda xira pashshalar – tekinxo'rlar ko'payishi tabiiy hol bo'lganidek, bugungi kunda butun dunyoda intellektual mulkka nisbatan munosabatlar ham mutlaqo yangicha, ham tamomila g'alati tus oldi: ularda havas ham, hasad ham; adolat ham, adovat ham; xolislik ham, tarafkashlik – diyonatdan olislik ham; xayrixohligu g'arazgo'yilgu uzrxohliklar ham uchraydi. Binobarin, bunday nodir intellektual boyliklarni nafaqat muttasil ravishda yaratish va baayni ijtimoiy-gumanitar, madaniy-ma'rifiy sohalaridagi yaratuvchanlik kayfiyatiga oid ilmiy-estetik munosabatlarga keng tatbiq etib borish, shu bilan birga, ularni turli kutilgan va kutilmagan hamla-tajovuzlardan ishonchli muhofaza qilish masalasi ham izlanishlar oldinlab borgan sari tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Zero, jamiyat a'zolarining ma'naviy-intellektual takomili atrof-muhitdagi juda ko'p ta'sirchan omillarga ham bevosita, ham bilvosita bog'liq bo'lib, tirishqoq yashovchanlik qobiliyatiyu emin-erkin ravnaqi keng ko'lamlil va katta davriy haqiqatlarni taqozo qiladi. Sirtidan qaraganda silliqqina tuyulsa-da, aslida, bu e'tiborga muhtoj davriy silsila o'ta qizg'in izdihom: ham barakali, ham tahlikali zamonavor jarayonlarda, milliy mentaliteti qay darajada bo'lmasin, o'sha xalqning milliy adabiyoti tutgan asl va muqim o'zan jahon miqyosida obro'-e'tibor topish-topmaslik masalasida hamisha hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib qolaveradi. Binobarin, uning qaysi yo'nalishga qarab og'ishi – yangi o'zan hosil qilishi demak. Hali hech qaysi xalq vakillari erishmaganligidan kutilmagan – tamomila yangi o'zan hosil qilishiga esa,

suvlarning o'tkinchiligi yu daryoning sobitligi barhaq haqiqat ekanligi baayni munosib misol, ham namunavor sabab bo'la oladi.

Shu ma'noda jiddiy diqqat qaratish kerakki, nuktadonlik xususiyatlariga molik adabiyotshunos olimlar bunday betizgin, ko'z bilan ko'rib bo'lmaydigan ulkan oqim yo'nalishini Yaratgan in'om etgan ilmiy-estetik va ma'naviy-intellektual fahmi ila yetarlicha ilg'ab, musavvirona aniq-tiniq tasvirlay oladilar. Inchunin, ***“Milliy adabiyotning shakllanish davrida har bir san'atkorning ijobiy qahramon masalasiga duch kelishi tabiiy bir hol edi,*** – deb yozgan edi tajribali munaqqid, akademik Matyoqub Qo'shjonov. – ***Aslida, asrimiz boshlariga kelib, ijodkor asarlarining qimmatini ko'proq shu masalaning qay darajada hal bo'lishiga bog'liq bo'lib qoldi. Bu hayotga kirib kelayotgan yangi metod – sotsialistik realizm ta'siri edi.*** (Matyoqub Qo'shjonov. “Ijod mas'uliyati”, to'plam. – T.: G'. G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1981. 273-bet.)

To'g'ri, XX asr boshlarida jamiyatimiz ijtimoiy-siyosiy hayotida sodir bo'lgan tub burilishlar raiyatning ma'naviy-intellektual hayotiga ham jiddiy ta'sir o'tkazgan mutlaqo yangicha davr edi. Avvalo, manfur feodal asoslardan qutulmasdan mal'un kapital munosabatlarga tutilgan jamiyatga sotsializmning kirib kelishi aholi turmush tarzini ham, idoraviy ish tutumini ham tubdan o'zgartirib yubordi. Bu hol adabiyotda zuhur topmasligi mumkin emas edi. Negaki, adabiyot – o'z davrining kuychisi, jamiyatning taraqqiyoti ham, tanazzuli ham uning nazaridan chetda qolishi minba'd mumkin emas, bu – kodekslarda yozilmasa-da, ijtimoiy hayot taqozo qiladigan kuchli izchil qonun. Shu o'rinda o'z-o'zidan haqli savol tug'iladi: xo'sh, akademik M. Qo'shjonov alohida ta'kidlab o'tganidek, ***“milliy adabiyotning shakllanish davrida”*** ***“ijodkor asarlarining qimmatini”***ni belgilagan XX asrga taalluqli sotsialistik realizm metodi o'z vazifasini o'tab, yangi yuzyillik boshida tamomila eskirgan bo'lsa, bugungi egamanlik davrida jamiyat a'zolari ongu shuurida, yashash tarzida qanday yangicha o'zgarishlar sodir bo'ldi? Va bu hodisalar ularning ma'naviy-intellektual takomilida qanday ahamiyat kasb etmoqda? Zamonaviy o'zbek she'riyatidagi yangicha izlanishlarning samaralari: yangi kashfiyot va ijodiy hodisalarning kelib chiqishi va zamonaviylashuvi xususida ma'lumotlar to'plash va ularni muxtasar tahlil qilish asnosida bu savollar diqqat markazimizda bo'ldi.

Chindan ham, yer yuzidagi butun boshli eng katta imperiya barham topdi, shu bilan birga, uning mafkurasi, tabiiyki, bu mafkuraning itoatkor xizmatkoriga aylantirilgan – jamiyat hayotini sinfiylik asosida yoritishga ixtisoslashtirilgan adabiyoti va uning mehvari bo'lib xizmat qilgan sotsialistik realizm metodi ham baravariga oyoqdan qoldi. Natijada ozodlikka erishgan xalqlar adabiyotlari maydonga chiqdi. Jumladan, o'zbek adabiyoti, ayniqsa, she'riyati yashillanayotgan qir-adirlar etaklarida qish ayoizidan asrandi omonat qor uyumlarini yorib chiqqan boychechaklar

singari, o'z jismiga qaraganda, ancha mahobatli salohiyat va ko'rkam o'ktamlilar namoyon qila boshladi.

Bu ma'naviy-intellektual silsila qay tarzda ibtido olgani xususida atoqli yangi davr adabiy sinchisi Qozoqboy Yo'ldoshning fikri e'tiborga molik: *"Istiqlool yillarida, umuman, adabiyot, xususan, she'riyat ijtimoiy yo'nalishdan bir qadar chekinganday bo'ldi. Sho'ro zamonidagi yalang'och ijtimoiylikdan bezib qolgan o'qirmanlar shu yo'nalishdagi asarlarni o'qimay qo'ygan, ayrim ijodkorlarda bu mavzuga tama tufayligina qo'l uriladi degan qarash shakllana boshlagan edi. Aslida she'r qadrini biladigan o'qirmanlar yurak qoni bilan bitilgan chinakam ijtimoiy bitiklarga tashna edilar."* (Qozoqboy Yo'ldosh. "So'z yolqini", to'plam. – T.: G'. G'ulom nomidagi NMIU. 2018. 13-bet.)

Haq gap. Biz ham mazkur ilmiy tadqiqotimiz davomida zamonaviy o'zbek she'riyatidagi yangicha izlanishlar, kashfiyot va ijodiy hodisalarning kelib chiqishi va zamonaviylashuvi jarayonlarini oydinlashtirish maqsadida ham ma'naviy-intellektual, ham ma'rifiy-axloqiy jihatlardan yetuklik maqomiga erishgan yoki, sodda va jo'yali tilda aytganda, o'quvchilar va mutaxassislar orasida tilga tushib qolgan badiiy asarlarni o'rganarkanmiz, baayni ularning badiiylik qiymati, mualliflarning fuqarolik pozitsiyasi, ijodiy izlanishlarining yangilik bo'lgan yoki kashfiyotga moyil tendensiyalari, yangi nazmiy janrlarning originalligi, nihoyat, bu va bunday badiiy yaratilqlarning jamiyat a'zolari ma'naviy-intellektual olamiga nechog'li ta'sir ko'rsatishi ilmiy ob'ektlarimizga qo'yilayotgan talablarning asosiy qismini tashkil qiladiki, bu hol e'tibor markazidagi har qaysi unurni ham individual, ham umumjihatlar bilan ilg'or qat'iy talablar miqyosida tadqiq etish, ilmiy tadqiqot taqozosiga ko'ra, naqadar zarurat sifatida zimmamizga ulkan mas'uliyat yuklashidan ogohligimizni bir lahza ham unutib qo'yishga haqqimiz yo'qligini yaxshi anglab, Ibtidodan Intihoga qadar sobitlik kasb etadigan So'z oldida burchdorlik hissi bilan sergak bo'lishga, ayniqsa, bunday mezonlarni baholashda Halollik tarozisidan baimkon foydalanishga harakat qilganimizni sir saqlashning hojati bo'lmasa kerak, albatta. Shuning uchun ham, mavzuni milliy adabiyotimizning kechagi kunidan boshladik. O'zbek romanchiligining asoschisi Abdulla Qodiriy aytganidek, *"Moziyga qaytib ish qo'rmoq xayrlidir."*

Biroq biz uzoq moziy yoki yaqin o'tmishimiz adabiyoti bilan o'ralashib qolmasligimiz lozimligini mavzuimizning o'zi keskin taqozo etadi. Zotan, zamonaviy o'zbek she'riyatidagi yangicha izlanishlar, ijodiy hodisalar yoki kashfiyotlarning kelib chiqishi, o'ziga xosligi va zamonaviylashuvi, ommalashuvi, umuman, o'zbek she'riyatidagi yangicha izlanishlar doirasi – ilmiy tadqiqotimizning real tasarruf maydoni. Binobarin, ilmiy qamrov ko'lami bir millat adabiy muhitining yangi davrdagi ahvolotini yoritishga chog'langani mutlaqo tabiiy holdir. Bu o'rinda esa, mushohada mintaqasi sarhadlaridan chetga chiqmay yuqoridagi iqtibosning davomini keltirish

maqsadga muvofiq keladi: *“XX asrning so‘nggi choragidan keyingi yillar jahon falsafasi hamda san’ati tarixiga universalizm davri sifatida kiradi. Negaki, bu davrga kelib voqelikning (voqelikni – bizningcha) anglash va badiiy aks ettirishga doir ilgari amalda bo‘lgan barcha ilmiy qarash, ijodiy metod, yo‘nalish va falsafiy maktablar o‘zlarining bor imkoniyatlaridan deyarli foydalanib bo‘ldilar. Shuning uchun ham keyingi davrda paydo bo‘lgan badiiy oqim va yo‘nalishlar tabiatini ifodalash uchun “post”, “trans” singari old qo‘shimchalar yordamida “transrealizm”, “transavangard”, “postmodernizm”, “poststrukturalizm” kabi atamalar qo‘llanilayotir.”* (Qozoqboy Yo‘ldosh. “So‘z yolqini”, to‘plam. – T.: G‘. G‘ulom nomidagi NMIU. 2018. 31-bet.)

Darhaqiqat, egamanlik davriga kelib, badiiy adabiyotda *“anglash va badiiy aks ettirishga doir ilgari amalda bo‘lgan barcha ilmiy qarash, ijodiy metod, yo‘nalish va falsafiy maktablar o‘zlarining bor imkoniyatlaridan deyarli foydalanib bo‘ldilar.”* Nazdimizda, bu hol allaqanday ko‘ngilsiz ahvolot belgisi emas, balki axborot asrining yangi qiyofasining real shakli: birvarakayiga ham suvrati, ham siyrati bo‘lgan elektron axborot uzatish manbalarining naqadar tezkorligi, barcha soha, tur va mavzulardagi ma’lumotlarga nihoyatda boyligi va keng qamrovliligi tufayli ilmiy doira vakillari kutmagan darajada tezlashib ketgan tadrijiy taraqqiyot in’ikosidir.

Chindan ham, hozirgi kishilik jamiyatida universalizm allaqachon ildiz otib ulgurgan ko‘rinadi. Balki u jahon falsafasi va san’ati tarixi solnomasida istiloh sifatida tarkib topishi uchun hali muayyan vaqt talab qilinar, balki nuktadon sinchining bu boradagi fenomenal ta’biri uni ilmiy istiloh sifatida tasniflash uchun yetarlidir. Bunday ishtibohlarga faqat yagona hakam bo‘lmish janobi Vaqtgina to‘la javob topib, real oydinlik kiritadi. Hozircha esa, bizningcha, bular badiiy-ilmiy adabiyot bisoti va ijod yo‘siniga oid to‘la anglangan, ammo hali oxirgi imkoniyati yoki so‘nggi unsurlarigacha ochilmagan voqelik. Ehtimol, katta ilmiy-ijodiy tajriba orqali tushunilgan qilinayotgan sinoatdir. Har ne bo‘lganda ham, shu narsa ravshan ayonki, endilikda sotsialistik realizm metodiga o‘xshab boshqa biron badiiy oqim davlat siyosatining mafkuraviy quroli bo‘lib xizmat qila olmaydi. Demak, domlarning talqini tamomila to‘g‘ri. Negaki, *“Bu atamalar realizm, modernizm yoki avangardizmdan keyin kelgan navbatdagi yo‘nalishu oqimlar ma’nosini emas, balki endilikda san’atu adabiyotda bu va bu kabi boshqa metod yoki yo‘nalishlarning birortasi yakka hukmron bo‘lolmaydigan davr boshlanganligini bildiradi. Chindan-da, bundan buyon badiiy ijod va falsafiy qarashlarda birorta ham metod yoki yo‘nalish ustuvor bo‘lolmaydi.”* (Qozoqboy Yo‘ldosh. “So‘z yolqini”, to‘plam. – T.: G‘. G‘ulom nomidagi NMIU. 2018. 31-bet.)

Bunday keskin keskir xulosalar adabiyot ahlining ilmiy-estetik tafakkurini shakllantiradi, hali yo‘l boshida turgan ixlosmandlarning jur’atini yuksaltiradi, ilmiy tadqiqotchilarga tayin yo‘nalish beradi, pirovard natijada jamiyat a’zolarining

ma'naviy-intellektual salohiyatiga sezilarli ijobiy va ijodiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan boshqacha bo'lishi mumkinmidi? Yo'q, mumkin emas edi, lekin yana muayyan davrgacha bu holatlar tafsilotini hech kim payqamasligi, ko'plab ilg'or g'oya va talqinlar noma'lum sabablarga ko'ra, aniqrog'i, sababsiz ravishda paysalga solinishi, badiiy mushohada maydoni parvoz qatnovlari vaqtincha bekor qilingan tayyoragohlardek mutlaqo harakatsiz qolishi ham mumkin edi. Shuning uchun ham, ilmu amalda hirovilona ruhoniylar jur'atkorliklar kashshofliklar qatoridagi noyob hodisotlar sirasiga kiradi. Zotan, chindan ham, *"Insoniyat tafakkuri va badiiy didi o'z taraqqiyotining shunday davriga keldiki, endilikda ijodiy metod va falsafiy tizimlardan qaysidir bittasini to'g'ri hisob(lash – bizningcha), ko'pchilikni shu yo'ldan yurishga undash yoki shunday bo'lishiga ishonish mantiqsizlik bo'lib qoldi."* (Qozoqboy Yo'ldosh. "So'z yolqini", to'plam. – T.: G'. G'ulom nomidagi NMIU. 2018. 31-bet.)

Ilmiy doiradagi barcha mutaxassisu shinavandalarga yaxshi ma'lumki, Qozoqboy Yo'ldosh – zamonamizning ilmiy-adabiy muhitida ham ziyolilar, ham ilm toliblari va ham kitobxonu ixlosmandlardan iborat adabiyotsevarlar tomonidan birday tan olingan peshqadam adabiyotshunos olim. Chunonchi, bu hol faqatgina ilmiy-adabiy jabhadagi faollik bilan belgilanmaydi, balki buning uchun o'tkir ilmiy-ijodiy tahlil va tadqiqatlar zamiridagi o'ta sinchkov topqirlik, fikrlash yo'sinidagi donishmandlik, beminnat xolislik va nekbin hassoslik, xalq ma'naviyatiga, xususan, adabiyotga halol xizmat qilish kabi chin insoniy sifatu fazilatlar Yaratgandan inoyat bo'lishi lozim. Chunki bu sifatlarning bari qaynoq va e'tibortalab ijodiy jarayonlar bilan birday bevosita bog'liqdir. Shuning uchun ham, domlaning adabiy jamoatchilik hukmiga havola etgan deyarli barcha fikr-mulohazalari haqli ravishda bilvosita zamon qomusidan munosib o'rin egallaydi. Misol uchun, mana, yuqorida o'rta qo'yilgan muammoning echimi: *"Chunki tobora shaxslashib borayotgan odamiyatning fikru qarashlari, didu tuyg'ulari endilikda yakrang bo'lolmaydi. Shaxslik o'ziga xoslik, o'ziga xoslik esa adoqsiz xilma-xillikdir."* (Qozoqboy Yo'ldosh. "So'z yolqini", to'plam. – T.: G'. G'ulom nomidagi NMIU. 2018. 31-bet.)

Baayni ta'kidlash joizki, shaxslik – o'ziga xoslikning har tomonlama shakllangan yuqori maqomi. Basharti, bunday ulug'vor yetilishga urinishlar natijasi milliy va umumbashariy qadriyatlarga mos kelmasa yoki boshqalardan ajralib turadigan muayyan ijobiy shaklu shamoyilga ega bo'lolmasa – tuturuqsizlik yoki taqliddan qochib, arosatga uchragan omadsizning qismatini namoyon qilishi hech gap emas. Akademik Matyoqub Qo'shjonov ham bu masalaga jiddiy e'tibor qaratgan: *"Badiiy ijodda o'ziga xoslik problemi nihoyatda murakkab masaladir. Yo u darajadagi, yo bu darajadagi o'ziga xoslikni hamma yozuvchilardan ham, barcha asarlardan ham izlab topish mumkin. Biroq o'sha o'ziga xoslikning sifati, darajasi har xil. Ba'zi yozuvchilar ijodida va yoki ayrim asarlarda o'ziga xoslik kamroq seziladi. Bir xil asarlarni o'qisangiz, xuddi shunga o'xshagan asarlarni ilgari ko'plab*

o'qigandek sezasiz o'zingizni. Ayrim paytlarda asar(ni – bizningcha) o'qib, undagi o'ziga xoslik nimada ekanini eng zo'r olim ham anglay olmay qoladi. Iste'dod bilan yozilgan asarlardagina bu narsa yaqqolroq ko'zga tashlanishi mumkin." (Matyoqub Qo'shjonov. "Ijod mas'uliyati", to'plam. – T.: G'. G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1981. 140-bet.)

Ha, bu haqiqatgo'y fikrlar minbaromuz ma'ruzalardan keskin farq qiladi. Boshqacha aytganda, bunday mulohazalarni o'rta tashlash uchun olim butun bir avlodga tegishli ma'naviyat dunyosi bilan yaqindan tanish bo'lishi lozim. Yo'qsa, jo'yali fikr aytaman deb xijolatda qolish ham hech gap emas. Aslida, bizningcha, o'ziga xoslik – yaratilgan yagona asnodda zuhur topishi yoinki boshqa biroviga o'xshash jihat va maqomlarda takrorlanmasligi deganidir.

Shunday ekan, har qanday millat adabiyotining tub ildizlariga malham baxsh etuvchi xolislik, xayrixohlik kabi chin insoniy fazilatlarga yo'g'rilgan nekbin qarash va munosabatlar munosib tarkib topmas ekan, hayot gulining o'zagi bo'lmish she'riyatdagi yangicha izlanishlar yetarlicha samara bermasligi mumkin. Inchunin, yangilik sifatida maydonga chiqqan badiiy asarlarga nisbatan adabiy tahlil va taqrizlar amaliyotida o'ziga xoslikka xolisona yondashuv mezonlari tahdid va taqliddan xoli bo'lishi – ijodiy yangilikka o'ch, ayirmachilik yoki tarafkashliklarga befarq bo'lmagan raiyat va jamiyat hayotining ko'zgusi bo'lmish adabiyot olamining muvaffaqiyatli jihatlari. Ularga to'g'ridan to'g'ri haqqoniy baho berish esa, aynan shu tamoyilga xos faqatgina qalban xolislik, aqlan ilmparvarlik va vijdonan halollik talab qiladigan

O'ZBEKISTONDA XORIJIY TILLARNI O'RGATISHDAGI MA'NAVIY–MARIFIY ISLOHOTLAR

Akbarova Umida Artikovna 135-maktab
ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya Ushbu maqolada so'ngi yillarda mamlakatimizda xorijiy tillarni o'rganish bo'yicha olib borilayotgan islohotlar hamda xorijiy tilda og'zaki muloqot yuritish faoliyatining tarkibiy qismi bo'lgan "gapirish va tinglab tushunish ko'nikmalari"ni shakllantirishning metodik xususiyatlarini tahlil qilish yuzasidan fikr mulohazalar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Islohotlar, pedagogik texnologiyalar, targ'ibot, mashg'ulot, muloqot, nutq, tinglash, ko'nikma, tahlil.

Bugun mamlakatimizda har bir yetishib kelayotgan yosh avlod hech kimdan kam bo'lmagan, dunyo ta'lim standartlari darajasiga to'liq javob bera oladigan yetuk bilimli-ilmli bo'lishi shart va bunga jon-jahdimiz bilan kirishishimiz kerak. Bugungi kunga kelib chet tillari ayniqsa, ingliz tilini o'rganishga bo'lgan talab va qiziqish shunchalik kuchaydiki bog'cha yoshidagi bolalardan boshlab katta yoshdagi

mutaxassislargacha ingliztilini o'rganishga harakat qilyaptilar. Bu ijobiy holat albatta, chunki, til o'rganish o'sha tilda gaplashuvchi davlatlar madaniyati, tarixi va gaplashuvchi davlatlar madaniyati, tarixi va urf odatlarini o'rganish bilan birga shaxsiy manfaatlari yo'lida ham eshiklar ochilishiga zamin yaratadi. Shu o'rinda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning "Xorijiy tillarni o'rgatish bo'yicha kelajak uchun mustahkam poydevor bo'ladigan yangi tizimni yo'lga qo'yish vaqt-soati keldi" degan davatlari O'zbekiston taraqqiyotining yangi davri kelgani, yangicha bilim, yangicha amaliyot bilan ilm olish kerakligini tushunib yetamiz.

Hozirgi kunda chet tilini o'rganish hamda o'rgatish masalasining dolzarblilik ahamiyati tobora rivojlanib bormoqda. Xususan, bu borada birinchi navbatda chet tilidagi og'zaki nutqni o'rganish, uni har jabhada tatbiq etish va keng miqyosda rivojlantirish borasida keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda. Mamlakatimizda bugungi kunda chet tiliga bo'lgan munosabat juda ham jadal rivojlanmoqda. Nafaqat oliy ta'limda, maktab va kollej, litseylarda balkim maktabgacha bo'lgan ta'limda ham chet tillariga bo'lgan ehtiyoj ortmoqda.

O'quvchilarni ingliz tilidan og'zaki nutqini o'stirish bola maktabga ilk qadam qo'ygan kundan, yani savod o'rgatish davridan boshlanadi. Nutq ko'nikmalari izchil va muntazam olib boriladigan amaliy ishlar natijasida namoyon bo'ladi. Shuning uchun o'qituvchi ingliz tili darsidan grammatik tushunchaga doir har bir mashg'ulotda o'quvchilarning nutq malakasini o'stirishga e'tibor berish zarur. Bu ko'nikmaga erishish uchun, avvalo, nutqning ixcham, sodda, ravon va mazmundor bo'lishini ta'minlash lozim. Shunday ekan, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirish ingliz tili darsining asosiy vazifasi sanaladi. Boshlang'ich sinflar ingliz tilini o'qitish metodikasida bog'lanishli nutqdan mashq turlari amaliy ko'rinishga ega bo'lib, ular nazariyasiz, aniq reja asosida o'tkazilmoqda yani:

- aniq savolga ravon mukammal javob;
- lug'atni faollashtiradigan har xil topshiriqli mashqlar;
- kuzatish, rasm yoki berilgan mavzu bo'yich o'quvchining ijodiy hikoyasi.

Bulardan tashqari, pedagogik texnologiya asosidagi nutqiy mashqlardan foydalanish bolalarni mustaqil fikrlashga o'rgatadi va ularning nutqini yangi lug'at bilan boyitadi.

Boshlang'ich ta'limda ingliz tilidan berilgan bilimlarni o'quvchilar qanday o'zlashtirishini muntazam tekshirib borish didaktik talablardan biri hisoblanadi. Davlat ta'lim standartlari o'quv dasturida boshlang'ich ta'lim har bir bosqichi uchun o'quvchilarning bilim, malaka va ko'nikmalariga alohida-alohida talablar qo'yilgan. Binobarin, to'rt yilda o'quvchilar o'qish texnikasi bo'yicha bir daqiqada 40-50 so'zni, diktant yozish malakasi bo'yicha 35-40 so'zdan iborat matnni quyidagi talab asosida yoza olishi ta'kidlanadi:

- imloviy xatoga yo'l qo'ymaslik;

- berilgan izohlarning aniqligi;
- lug‘atning to‘g‘ri va aniq berilishi.

Bu talablar ingliz tili darsi zimmasiga mas‘uliyat yuklaydi. Har bir dars o‘quvchilarning bilim sifatini, o‘z navbatida, shakllantirilayotgan malakalardan qay darajada foydalana olishini ta‘minlaydi. Me‘yoriy bilimni, ko‘nikma va malakalarni izchillik bilan tekshirib borish ana shu talablar asosida amalga oshadi. Tekshirish, avvalo, o‘quvchilarning yangi materialni o‘rganishga tayyorligini aniqlashga, darsda qo‘llanilgan usul va metodlarning samaradorligini bergilashga imkon beradi.

Maktab tajribasida o‘zlashtirilgan bilimlarni tekshirishning og‘zaki va yozma shakli keng qo‘llanadi. Har ikki shaklda tatbiq etiladigan jihatlar ikki ko‘rinishda olib boriladi:

1. Kundalik mavzu bo‘yich tekshirish.
2. Yakuniy bilim va malakalarni tekshirish.

Boshlang‘ich sinflarda ingliz tilidan o‘zlashtirilgan bilim, malaka va ko‘nikmalar og‘zaki yoki yozma shaklda tekshirilsa-da, o‘quvchiga bitta umumiy baho qo‘yiladi. Bunda quyidagilar hisobga olinadi:

- o‘quvchilar bilimidagi grammatik aniqlik;
- imlo qoidalariga amal qilish darajasi;
- o‘zlashtirilgan bilimni yozma nutqqa (diktant) tatbiq etish.

Ingliz tilidan bilimlarni og‘zaki tekshirishda savol-javob, test variant, mantiqiy o‘yla, izla, top kabi usullar qo‘llanilsa, yozma tekshirish uchun, asosan diktant, leksik – grammatik va so‘z yasashga doir, ko‘chirib yozish va ilmoga doir topshiriqlarni tashkil etib boriladi. Bundan tashqari, o‘quv yili davomida mashg‘ulot turining xarakteriga qarab, bir necha marta bir xil diktantlar, testlar o‘tkaziladi. Davlat ta‘lim standartlari o‘quv dasturi tekshirish maqsadida o‘tkaziladigan diktantlardagi so‘zlar sonini quyidagicha ko‘rsatadi:

Ingliz tilidan bilim, ko‘nikma va malakalarni muntazam tekshirib borish o‘quvchilar savodxonligini oshiradi, nutq madaniyatini egallash uchun tilga doir nazariy bilimlarni puxta o‘rganish ko‘nikmasini takomillashtirib boradi. O‘quvchilarni boshlang‘ich sinfda ingliz tili darslarida og‘zaki nutqini o‘stirishda inglizcha she‘rlarni yod oldirish ham muhim o‘rin egallaydi. Bolalarga she‘r yodlatishning asosiy maqsadi va ahamiyati ularga she‘riyatga bo‘lgan muhabbatni, badiiy didni tarbiyalash, poeziyaning eng yaxshi namunalarini idrok etishni shakllantirishdir.

Shuningdek, bolalarga estetik tarbiya berishda ham she‘r yod oldirishning ahamiyati benihoya kattadir. She‘rlar asosan boshlang‘ich sinflar uchun sodda, oson, ya‘ni ularning hayotidan olingan bo‘lib, ular quvnoq o‘yinlar, o‘yinchoqlar, uy hayvonlari, tabiat to‘g‘risidagi she‘rlardir. She‘r yod oldirishda tarbiyachi oldida bir qancha vazifalar turadi:

- O‘qilgan she’rni hamma bolalar esda saqlab qolishlariga erishish.
- Bolalarda she’rga nisbatan qiziqish uyg‘ota olish va mustahkamlash.
- She’r mazmunini va undagi ayrim qiyin so‘zlarning ma’nosini tushunib olishlariga yorda berish.
- Tinglovchilar oldida she’rni ifodali aytib berishga o‘rgatish.

Bu vazifalarning barchasi bir vaqtda omalga oshiriladi. Yodlatish uchun she’r tanlashda o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga, esda saqlash qobilayatlari e’tibor berish kerak. Inglizcha she’rlarni yodlatish uchun shuni hisobga olish kerakki, she’r hajmi jihatidan uncha katta bo‘lmasligi, birinchi sinfda 1 banddan oshmasligi, ikkinchi sinfda 1-1,5 banddan oshmasligi, uchinchi va to‘rtinchi sinflarda esa 1,5-2 banddan oshmasligi kerak.

O‘qituvchi o‘quvchilar bilan she’r yod oldirish mashg‘ulotini tashkil etishdan avval guruhdagi o‘quvchilarning qaysisi tez, qaysi biri sekin, qaysilari puxta, qaysilari bo‘sh yod olishlarini aniqlab olishlari kerak. Masalan “Ayiqlar” she’rini yodlatish.

Dastur mazmuni. Bolalarni she’r mazmuni bilan tanishtirish, uning ma’nosini tushunishga va yod olishga yordam berish. O‘quvchilarni o‘z o‘rtoqlari oldida she’r aytishga o‘rgatish.

Hozirgi zamon o‘qituvchisining asosiy fazilatlaridan biri – o‘z kasbiga sadoqatliligi, o‘z kasbini sevishi uni boshqa kasb egalaridan ajratib turadi. Chunki maktabda ta’lim – tarbiya ishining yuqori saviyada olib borishi faqat o‘qituvchiga bog‘liq. O‘qituvchi shaxsiga qo‘yiladigan muhim talablardan biri shuki, u o‘zi o‘qitayotgan predmetlarni chuqur bilishi, uning metodikasini o‘zlashtirib olgan bo‘lishi zarur. Predmetni va uning nazariyasini chuqur bilishi, uni qiziqarli qilib o‘quvchilarga etkaza olishi bolalarning shu predmetga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. O‘qituvchi o‘z kasbini qanchalik ustasi bo‘lsa, uni obro‘si ham shunchalik yuqori bo‘ladi. O‘quvchilar o‘qituvchining o‘z bilimlarini bolalarga etkaza olish imkoniyatlarini qadrlabgina qolmay, balki uning fidoyiligini ham taqdirlashadi. O‘qituvchining yuksak madaniyati, bilim doirasi, uning ta’lim – tarbiya ishlarining muvaffaqiyatli kechishiga yordam beradi.

O‘qituvchi kasbiga hos bo‘lgan muhim talablardan yana biri bolalarni sevish, ularning hayoti bilan qiziqish, har bir shxsn hurmat qilishdan iboratdir. Bolani sevgan, butun kuch va bilimni bolalarning kelajagi, ularni Vatanga sodiq fuqaro qilib tarbiyalashga safarbar qila oladigan insongina haqiqiy o‘qituvchi bo‘la oladi. Bolaga befarq, uning kelajagi bilan qiziqmaydigan, o‘qituvchilik kasbiga loqayd inson haqiqiy o‘qituvchi bo‘la olmaydi.

O‘rta umumta’lim maktabi boshlang‘ich sinflari ingliz tili o‘rganish jarayonida fan oldiga qo‘yilgan maqsad va vazifalardan kelib chiqib, o‘quvchining kommunikativ kompetentsiyasi (layoqati) shakllantiriladi, ya’ni tilni nutqiy muloqot vositasi sifatida

o'rganish malakalari hosil qilinadi. Nutqiy kompetentsiya lingvistik (til bilimi), ijtimoiy-madaniy (social and cultural knowledge), nutqiy ko'nikma va malakalarga oid bilimlardan tashkil topadi. Lingvistik bilimlar lisoniy qoidalarni bilish, leksik, grammatik, talaffuz hodisalarini yaxlit tarzda egallash oqibatida nutqiy obyekt (o'qish va tinglab tushunish uchun berilgan matnlari)ni idrok etib tushunish va nutqiy hosila(gapirish va yozuv)ni erkin yarata olish kabilarni taqozo etadi. Ijtimoiy-madaniy sohaga oid bilim kommunikativ faoliyatni yurita olish malakalarini egallash orqali milliy, madaniy o'ziga xoslik, jumladan, madaniyatlararo muloqot hodisalarini bilish kabilardan tashkil topadi. Nutqiy ko'nikma va malakalarga oid bilimlarda o'quvchilarning til bilimi, nutqiy ko'nikma va malakani o'zlashtirishi nazarda tutiladi. Nutqiy vaziyatda til vositalarini erkin qo'llash, tasvirlash, hikoya qilish, mulohaza yuritish, o'z fikrini bayon qilish (monolog), o'zgalar nutqini idrok etib tushunish (dialog), chet tildagi matn mazmunini payqay olish kabilarni bilish talab etiladi. Kommunikativ kompetentsiya bo'yicha o'quvchilar quyidagi amaliy bilimlarga ega bo'lishlari kerak: til materialini nutqiy vaziyatda qo'llash; tayyorlangan va tayyorlanmagan yakkanutq va juftnutqda fikr yurita olish; o'qish turlari (tanishuv, o'rganuv, kuzatuv o'qish)ni egallash, asliyatdagi va adaptatsiya qilingan matnni o'qib axborot olish kabilar. Tadqiqotimizda endigi bildiriladigan fikrlar o'qitish maqsadlarining o'zaro bog'liqligiga doir.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'yinni ingliz tilida o'ynatishni ta'limiy tomoni kuchli ekan. Shu sababdan ingliz tilida rolli o'yinlar o'ynatish keng qo'llanilmoqda. Inglizcha rolli o'quv o'yinlari o'quvchi uchun eng qiziqarli mashg'ulot, o'qituvchi uchun esa o'quvchining tinglab tushunishini, gapirishini, o'qishini, yozuvini faollashtirishda, til materiallarini o'zlashtirishda, mustahkamlashda eng yaxshi mashqdir, vositadir. O'quvchilar o'yinlarni qiziqib o'ynaydilar, yutishga intiladilar, o'qituvchi ular orqali ta'lim – tarbiya beradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 19-maydagi PQ-5117-SON qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 1997-yil 29-avgustdagi 465-1-sonli "Ta'lim to'g'risida"gi qonunini.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch –T.: Ma'naviyat, 2008. 171 b.

4. Jalolov J. Chet til o'qitish metodikasi. –T.: O'qituvchi, 1996. –368 b.
5. X.Надирова. Jamiyat va innovatsiyalar – Общество и инновации - Jamiyat va innovatsiyalar. №01 (2020) / ISSN 2181-1415
6. <http://disser.biz/13000804.htm>.
7. <http://dissershop.com/diplom/metodica-obuchenija->

HUQUQNI MUHOFAZA QILISH XODIMLARI MA'NAVIY BILIMLARINI OSHIRISH JAMIYAT RIVOJINING ASOSIY OMILI

Mahbuba Xaliyarova Sottorovna

O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza
qilish Akademiyasi Ijtimoiy-gumanitar fanlar
kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada huquqni muhofaza qilish xodimlari ma'naviy bilimlarini oshirishning muhim jihatlari to'g'risida fikr yuritilgan. Xususan, huquqni muhofaza qilish xodimlarining ma'naviy bilimlari, kasbiy kompetentligi va uning mezonlari, ma'naviy qiyofasiga qo'yiladigan talablarni rivojlantirish borasida taklif va tavsiyalar bayon etilgan. Ko'zlangan maqsadga erishish uchun ta'lim-tarbiya jarayoni samarali tashkil etilishi muhimligi va bu huquqni muhofaza qilish xodimidan katta mahoratni, ma'naviy tarbiya va asosiysi intellektual zakovatni talab etadi.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, tarbiya, huquqiy ta'lim jarayoni, ma'rifat, fazilat, odob-axloq, ma'naviy bilim.

“Biz bugungi kunda ijtimoiy-ma'naviy hayotimizni rivojlantirish borasida amalga oshirayotgan ishlarimizni yangi bosqichga ko'tarishimiz, buning uchun davlatimiz va jamiyatimizning barcha kuch va imkoniyatlarini safarbar etishimiz shart. Chunki hozirgi vaqtda dunyo miqyosida hukm surayotgan tahlikali vaziyat, siyosiy va iqtisodiy inqirozlardan tashvishga tushmayotgan birorta davlat yoki jamiyat yo'q, desak, hech qanday mubolag'a bo'lmaydi” [1].

Shavkat Mirziyoyev

Jamiyat rivojida uning birligi va maqsadlarning aniqligi asosiy omil hisoblandi. Huquqni muhofaza qilish xodimlari ma'naviyatini rivojlantirishning omillaridan biri ham shu yo'nalishga qaratilgan bo'lib, jamiyatning yo'ldan adashgan qismini to'g'ri yo'lga boshlash. Demak ertami-kechmi insonning tarbiyasi bilan bog'liq jarayonning uzviyligini ta'minlovchi xususiyatga ega.

Bu yorug' dunyoda insonni doimiy ravishda o'ylantirib kelayotgan narsalar, jumboqli hodisalar, yechimini kutayotgan muammolar son-sanoqsiz. Ammo shularning ichida eng muhimi, qolgan barcha muammolarni hal etishga turtki bo'lishi mumkin bo'lgan hodisa - ma'naviyat va tarbiya masalasi.

Tarbiya va ma'naviyat tushunchalarini bir-biridan ajratib bo'lmaydi. Ular dialektik aloqada, mantiqan bir maqsadning ikki yetakchi kuchi. Tom ma'nodagi

insoniy fazilatlarga tarbiya jarayonisiz erishib bo'lmagani kabi, ma'naviy omillarsiz ham uni tasavvur etish amri-mahol. Shuning uchun ham O'zbekistonda har ikki fenomen hodisa o'zaro aloqadorlikda mavjud.

Shu o'rinda ma'naviy tarbiyaning quyidagi jihatlari, o'ziga xos xususiyatlarini qayd etish maqsadga muvofiq:

Birinchidan, ma'naviy tarbiya inson faoliyatining o'ziga xos shakli sifatida tarbiyaning milliy jihatlarga ko'proq ahamiyat beradi. (Binobarin, mustamlakachilik va mustabid tuzumlar davrida tarbiya tizimida milliylikning yo'qotilishi aslida fuqarolarda milliy o'zlikni yo'q qilishdan boshqa narsa emasdi).

Ikkinchidan, ma'naviy tarbiya deganda ko'proq suyanilishi lozim bo'lgan holatlardan biri uning sog'lom tafakkur bilan uyg'un holda tushunilishidir. Sog'lom tafakkur inson ma'naviyatining eng muhim qismlaridan biri hisoblanadi.

Uchinchidan, O'zbekistonda hozirgi kunda olib borilayotgan ma'naviy tarbiyaning tub negizini tashkil etadigan omillardan yana biri unda ilg'or demokratik qoidalarga jiddiy e'tibor qaratilganligi bilan izohlanadi.

Va nihoyat, ma'naviy tarbiyaning o'ta muhim ahamiyat kasb etayotganligiga ta'sir ko'rsatayotgan jihatlardan yana biri uning axloqiylik tamoyili bilan jiddiy uyg'unlikda ekanligidir. Ma'naviy tarbiyaning asosini, mag'zini insondagi axloq tashkil etadi. Aslida insonning insonligi ham uning axloqi bilan o'lchanadi.

Bundan kelib chiqadiki, huquqni muhofaza qilish xodimlari ma'naviyatini rivojlantirish bir-birini to'ldiruvchi ma'naviyat va axloq qoidalarini himoya qilishni ham nazarda tutadi. Aslini olganda bu kasb egalari tarbiyachi emas, ularning vazifasi huquqni muhofaza qilish, ijtimoiy tartibni saqlash, uni buzmoqchi yoki unga daxl qilmoqchi bo'lgan odamlarni tiyib qo'yish yoki jazolashdan iborat deyish to'g'riroq bo'ladi. Ammo jamiyat birligi O'zbekistonda yaratilayotgan ma'rifatli jamiyatni barpo etishga qaratilgan sa'y-harakatlar soha xodimlarini ham shu tizimning a'zosi, demokratik jarayonlarning ishtirokchisi sifatida yuksak ma'naviyatli bo'lish bilan bog'liq harakatlardagi ishtiroki muhim hisoblanadi.

Ta'kidlash joizki, huquqiy demokratik davlat qurilishi, qonunchilikni mustahkamlash va ijtimoiy adolat qaror topishini ta'minlash, ma'naviy va madaniy rivojlanishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, amalga oshirilayotgan islohotlarni yangi mazmun bilan boyitish huquqiy bilimni yuksaltirishni talab etsa, ularni ma'naviy-ma'rifiy bilimlar bilan uyg'un olib borish davr talabidir.

Insonning huquqiy ongi va madaniyatini shakllantirish huquqiy ta'lim jarayonining muhim bosqichidir hisoblanadi. Huquqiy tarbiya deganda insonga nisbatan huquqiy ongini, huquqiy madaniyatni, huquqiy munosabatlarni, qonunga itoatkor xulq-atvor ko'nikmalari va huquqiy odatlarini shakllantiruvchi uyushgan, aniq maqsadni ko'zlagan holda ifodalanishi tushuniladi. Ana shu aniq maqsad tarbiya asosida amalga oshiriladi. Shu o'rinda, tarbiya insonni axloqiy fazilatlarini ko'rsatib

beruvchi tushunchadir. Tarbiya ma'naviy, axloqiy, g'oyaviy, iqtisodiy, huquqiy bo'lishi mumkin. Ular orasida huquqiy tarbiya alohida ahamiyatga molik. U inson tomonidan o'zlashtirilgan huquqiy bilimlar asosida huquqiy faoliyatni tashkil etish borasidagi malaka va ko'nikmalarni hosil qilish, unda ijobiy mazmundagi huquqiy sifatlarni qaror toptirish va insonning ongu tafakkurini boyitadigan hamda huquqiy madaniyatni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon hisoblanadi. Shu bilan birga umumjamiyat birligini ta'minlovchi asosiy omillardan biri ma'naviy tarbiya masalasi naqadar muhim ekanini unutmaslik lozim.

Ana shunda "Tarbiya hammaning ishi" degan shior harakatga, ishga aylanadi. Jinoyat kamayadi, yo'qolib ketadi. Chunki jinoyat, huquqbuzarlik, qonunbuzarlik - axloqsizlik, tarbiyasizlikning natajasi ekani hammaga ma'lum. Qonunlarga itoatkorlik degan huquqiy tarbiyani berish mumkin. Lekin Vatanga, el-yurtga hurmat, milliy o'zlikni anglash degan tushunchalar ma'naviy tarbiya orqali singdiriladi. Odamlarning bir-biriga nisbatan hurmatsizligi, beoqibatligi, loqaydligi aynan katta-kichik jinoyatlarning sodir bo'lish ehtimolini ko'paytiradi desak mubolag'a bo'lmaydi.

O'zlikka qaytish oson ish emas. Biz mustaqil bo'ldik, "keling endi o'zligimizga qaytaylik", degan bilan ish bitib qolmaydi. U millatning, ayniqsa millatning yuzi bo'lgan ziyolilar, rahbarlar, qolaversa huquq-tartibot organlari xodimlarining birlamchi ishi hisoblanadi. Ular tarbiyada, harakatda jamiyatning umumiy qarashlaridan og'ishgan, jinoyat yo'liga kirgan fuqarlarni faqat jazolash bilan emas, balki ularni jamiyatga qaytarish bilan bog'liq faol fuqarolik pozitsiyasida bo'lishlari lozim bo'ladi.

Hech kimga sir emaski, ma'naviyatga chetdan bo'ladigan ta'sirlar, xavf-xatarlar kundan-kun ortib bormoqda. Umuman olganda, biror-bir jamiyat ichida bo'ladigan, parokandaliklar, qirg'in-barotlar hammasi tashqi ta'sirlarning natijasi hisoblanadi. Uni oldin olishning yagona yo'li esa, aynan ma'naviy-ma'rifiy ishlarni samarali yo'lga qo'yishdan iborat bo'ladi.

Binobarin, davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek, "Biz uchun ma'naviyat – insonlar o'rtasidagi o'zaro ishonch, hurmat va e'tibor, xalq va davlat kelajagini birgalikda qurish yo'lidagi ezgu intilishlar, ibratli fazilatlar majmuasidir. Boshqacha aytganda, ma'naviyat – jamiyatdagi barcha siyosiy-ijtimoiy munosabatlarning mazmuni va sifatini belgilaydigan poydevordir" [2:261].

So'nggi yillarda mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy islohotlarga davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda va yurtimizda ma'naviy-ma'rifiy muhitni yanada yaxshilash, asrlar davomida sayqallanib kelayotgan an'ana va qadriyatlarimizni targ'ib etish borasida ko'plab chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shunday ekan o'z kasbiga sadoqatli prokuratura xodimlarini shakllantirishda ma'naviyat va ma'rifatning o'rni beqiyosdir va bugungi kunning eng dolzarb hodisasidir. Shuningdek tizim xodimlari o'rtasida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni sifat

jihatdan yangi bosqichga ko'tarish, xodimlarning bilim saviyasini yanada oshirish, yuksak ma'naviyatli, vatanparvar, o'z kasbiga sadoqatli va fidoyi xodimlarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Huquqni muhofaza qiluvchi idoralar xodimlari ma'naviy qiyofasiga qo'yiladigan talablarni ikki guruhga bo'lish mumkin.

Birinchisi – kasbidan, lavozimidan, ijtimoiy ahvolidan, jinsidan qat'i nazar barchaga qo'yiladigan talablar: halollik, insof, diyonat, kamtarlik, xayrihohlik, mehr-oqibatli, sahovatli, to'g'riso'z, haqiqatguy bo'lish va boshqa umuminsoniy axloqiy-ma'naviy talablar.

Ikkinchisi – huquqni muhofaza etuvchi idoralar xodimlariga, ularning kasbi xususiyatlaridan kelib chiqib qo'yiladigan talablar. Huquq idoralari xodimlarining ishi ko'p hollarda inson taqdiri, qadr-qimmati, odamlar hayotining xavfsizligi, ko'nglining xotirjamligi, adolat va inson huquqlarini va erkinliklarini yuzaga chiqarish, jamiyat, davlat manfaatlarini, ijtimoiy-siyosiy vaziyat barqarorligini saqlash va boshqa ko'plab ijtimoiy ahamiyati yuksak masalalar bilan bog'langan. Ba'zan huquq idoralari xodimlari fuqarolar va davlat manfaatlarini, haqiqatni himoya qilib, o'z hayotini xavf ostiga qo'yadi. Ular fuqarolar va davlatga, jamiyatga oid o'z xizmatlari yuzasidan ko'plab oshkor qilinmaydigan, sir saqlanadigan axborot va ma'lumotlarni biladilar.

Huquqni muhofaza qilish idoralari xodimlarini turli yo'llar bilan o'zi tomon ag'darishga, o'z muammolarini hal qilish uchun ularga pora, sovg'a-salom berishga, maishatga, maishiy buzuvchilikka tortishga harakat qiladigan guruhlar, kimsalar uchraydi. Xo'jalik yurituvchi tashkilotlar rahbarlari orasida ham huquqni muhofaza qiluvchi idoralar xodimlari bilan "yaqindan, o'zaro manfaatli" aloqalar o'rnatishni istaydiganlar topiladi. Xullas, jamiyatda huquq idoralari xodimlariga turli xil bosim o'tkazuvchi, yo'ldan ozdirishga urinuvchi omillar ko'p. Bu omillar huquq idoralarida xizmat qiluvchi xodimlar ma'naviy qiyofasiga oddiy fuqarolarga nisbatan qattiqroq talablar qo'yadi.

1. Avvalo, huquq idoralari xodimlari o'z sohasini, huquqni, qonunlarni yaxshi biladigan mutaxassis bo'lishi kerak.

2. U odamlar dardi bilan yashashi, odamlarning dardini o'z dardidek qabul qilishi lozim. Xizmat burchi ham undan aynan shuni talab qiladi.

3. U xizmat burchi va qasamyodiga har qanday vaziyatda ham sodiq qolishi, ularga xiyonat qilmasligi, kerak bo'lsa, jonini fido qilishga tayyor turmog'i lozim.

4. Huquqni muhofaza qiluvchi idoralar xodimlari o'z sohasiga oid bilimlardan tashqari, ishchan, zarur hollarda kecha-kunduz ishlaydigan, jismonan kuchli, ruhiyati (psixologiyasi) barqaror, irodali, kat'iyatli shaxslar bo'lishi talab etiladi. Agar u shaxsiy huzur-halovatini, moddiy manfaatini o'ylasa yoki jahli tez, psixologik jihatdan zaiflikka yo'l qo'ysa, xizmat burchini yaxshi ado etolmaydi. Odamlarga, jamiyatga zarar keltiradi.

5. U o‘zi ustida tinmay ishlashi, kreativ fikrlay olishi, bilimi va professional mahoratini doimo oshirib borishi, odamlarning kayfiyatini to‘g‘ri tahlil qila oladigan, huquqiy ahvolni, kriminogen vaziyatni to‘g‘ri baholay oladigan bo‘lishi lozim. U odamlardan, jamiyatdan uzilib qolmasligi, doimo ular orasida bo‘lishi kerak.

Prokurorlar uchun quyidagi odob-axloqiga oid xalqaro hujjatlar qabul qilingan: Prokurorlar Xalqaro assotsiatsiyasining 1999-yil “Prokurorlar kasbiy javobgarligi hamda ularning huquq va majburiyatlari to‘g‘risidagi me‘yorlari”; “Qonun ustuvorligida asoslangan demokratik jamiyatda prokuraturaning ahamiyati to‘g‘risida”gi Yevropa Ittifoqining Parlament Assambleyasining 1604 (2003)1 2003-yil 27-mayda qabul qilingan tavsiyalari kabi bir qator xalqaro xujjatlar qabul qilingan [3:188].

O‘zbekiston Respublikasi “Prokuratura to‘g‘risida”gi Qonuni 2-moddasida: “O‘zbekiston Respublikasi prokuratura organlarining asosiy vazifalari qonun ustuvorligini ta‘minlash, qonuniylikni mustahkamlash, fuqarolarning huquq hamda erkinliklarini, jamiyat va davlatning qonun bilan qo‘riqlanadigan manfaatlarini, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy tuzumini himoya qilish, huquqbuzarliklarning oldini olish va profilaktika qilishdan iborat” [4] deyiladi.

Mamlakatimizda prokuratura organlari xodimlarining ma‘naviy salohiyatini yuksaltirish borasida qator chora –tadbirlar yo‘lga qo‘yilmoqda. “Qonun ustuvorligini ta‘minlash, inson, jamiyat va davlat manfaatlarini himoya qilish har bir prokuratura xodimining sharaflı burchidir!” “El-yurt taqdiri – mening taqdirim!”, “Davlat va xalq manfaati – mening manfaatim” shiorlari ostida muhim va ustuvor vazifalar belgilab olindi va ular quyidagilar:

- kadrlar kasbiy mahoratini rivojlantirish, ularning ma‘nan yetuk, sog‘lom, halol, vatanparvar, sadoqatli bo‘lishiga erishish;
- “Qonun ustuvorligini ta‘minlash, inson, jamiyat va davlat manfaatlarini himoya qilish har bir prokuratura xodimining sharaflı burchidir!” shiorining mazmun-mohiyatini singdirish;
- inson, jamiyat va davlat taqdiriga dahldorlik hissini oshirish, mafkuraviy immunitetni kuchaytirish;
- ajdodlarimizning ibratli hayotini targ‘ib etish, yuksak namunali faxriylarning xislatlarini xodimlarda qaror toptirish (“uch avlod” uchrashuvlari);
- korrupsiyani oldini olish choralarini kuchaytirish, NNT va OAV bilan hamkorlikni rivojlantirish;
- xodimlarda o‘z xizmat vazifalarini, fuqarolik burchini vijdonan, Vatan va xalq oldidagi mas‘uliyatini chin dildan his etgan holda, bajarish va jamiyatda umume‘tirof etilgan odob-axloq qoidalariga qat‘iy rioya qilish tuyg‘usini shakllantirish;
- intellektual salohiyatni oshirish, tizimli tahlil va tanqidiy fikrlash qobiliyatni rivojlantirishdir.

Xulosa qilib aytganda, bugun bu hayotiy tamoyilning amaliyotga izchil tatbiq etilayotganini fuqarolarimizning kayfiyatidan ham bilish mumkin. Negaki, biror masalada tegishli tashkilolarga murojaat qilgan fuqarolarning muammolari ijobiy hal etilmoqda. Bu bilan ularning ertangi kunga ishonchi tobora mustahkamlanib bormoqda. Toshkent shahar aeroportlarida xavfsizlikni ta'minlash boshqarmasi mas'ul xodimlari tomonidan o'tkaziladigan huquqiy mavzudagi suhbatlarda ana shu mavzuga alohida e'tibor qaratiladi. Zotan, bugungi kunda mamlakatimizda fuqarolar muammolarini o'z vaqtida yechishda yordam beradigan yaxlit tizim vujudga keldi. Prokuratura va ichki ishlar organlari rahbarlarining aholi oldida hisobot berish tartibi joriy qilinganini keng jamoatchilik ijobiy baholayotgani sir emas. Ayni paytda xalq bilan muloqotga ko'plab muammolarni hal qila olish, davlat organlari, mansabdor shaxslarning fuqarolar oldida mas'ulligini ta'minlovchi muhim kafolat, deb qaralayotgani uning haqiqiy samarasini ko'rsatmoqda.

Bu jarayonlar orqali 2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi yangi bosqichni boshlab berganini aholimiz teran anglamoqda. Shu asosda mamlakatimizda inson huquqlari hamda qonun ustuvorligini ta'minlash, adolatni chuqur qaror toptirish, odil sudlov tizimini mustahkamlash yo'lidagi chora-tadbirlar qat'iy olib borilyapti. O'zbekistonda huquqiy davlat, fuqarolik jamiyati o'ziga xos ravishda takomillashib bormoqda. Bu borada ezgu maqsadlarga erishish har birimizning o'z vazifamizga vijddan yondashishimizga bog'liqdir.

Odamlar huquqni muhofaza qilish organlari xodimlaridan adolatli ish yuritishlarini istaydi. Adolatli bo'lish jamiyatimizning yorqin yo'llaridan biriga aylangan. Muhtaram Prezidektimiz har bir ishda adolat va qonuniylikni ta'minlash hayotimizning asosiy g'oyasi bo'lishi kerakligiga alohida urg'u berishi zamirida ulkan ma'no mujassam. Bu esa har bir huquqni muhofaza etish organi xodimidan ulkan mas'uliyat talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Мирзиёев Ш.М. 2017 йил 15 июнь куни Тошкент шаҳрида “Ижтимоий барқарорликни таъминлаш, муқаддас динимизнинг софлигини асраш – давр талаби” мавзусида анжуман сўзлаган нутқи.
2. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2022. – Б.261.
3. Исмаилов Б.И. Юристнинг касбий этикаси. – Т.: Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратура Академияси, 2019. – Б.188.
4. Ўзбекистон Республикаси “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY XAVFSIZLIGINI TA’MINLASHNING MA’NAVIY -MAFKURAVIY OMILLARI

Paluaniyazov Bayram Yesemuratovich
Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi
huzuridagi Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar
instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada, O‘zbekiston Respublikasi milliy xavfsizligini ta’minlashning ma’naviy-mafkuraviy omillari borasidagi fikrlar ilmiy tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada milliy xavfsizlikni asosiy vazifalaridan biri – bu mamlakatda siyosiy va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash iborat ekanligi ilmiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, respublika, xavfsizlik, konstitutsiya, ma’naviyat, suverenitet, hudud, yaxlitlik, barqarorlik.

O‘zbekiston Respublikasining milliy xavfsizligi deganda uning mustaqilligi, suvereniteti, hududiy yaxlitligi, konstitutsiyaviy tuzilishi, xalq va mamlakatning milliy manfaatlari, insonlar, jamiyat va davlat huquq va manfaatlarini ichki va tashqi tahdidlardan himoya qilish tushuniladi.

Mamlakat qonunchiligiga ko‘ra, inson – uning huquq va erkinliklari, jamiyat – uning moddiy va ma’naviy qadriyatlari, davlat – uning mustaqilligi, suvereniteti, konstitutsiyaviy tuzilishi va hududiy yaxlitligi milliy xavfsizlik obyektlari hisoblanadi. Milliy xavfsizlik – mamlakatning, uning milliy qadriyatlari, manfaatlari va milliy turmush tarziga bo‘lgan real tashqi va ichki tahdidlar bo‘lmagan yoki bartaraf etilgan holati tushuniladi”[1:1].

Milliy xavfsizlikning sub’ektlari - insonlar, jamiyat va davlatning xavfsizlik manfaatlari va ehtiyojlarini ta’minlash uchun tashkil etilgan davlat hokimiyati organlari [2:2]. O‘zbekiston Respublikasining milliy xavfsizligini ta’minlash tizimi – bu mamlakat Konstitutsiyasi va qonunlari asosida o‘zaro hamkorlik qiluvchi hamda o‘z vakolatlari doirasida milliy xavfsizlikni ta’minlash uchun mas’ul bo‘lgan kuchlar va boshqa davlat organlari majmuidir. Ushbu kuchlar va davlat organlari milliy xavfsizlikni ta’minlash uchun javobgardir. Professor A.Qodirovning ta’kidlashicha, “milliy xavfsizlikni asosiy vazifalaridan biri – bu mamlakatda siyosiy va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashdir. Xavfsizlikni “milliy” atamasi bilan birga qo‘llanilishining

ijtimoiy-siyosiy ma'nosi uning titul millat yoki etnik guruh manfaatlarini emas, balki umumdavlat manfaatlarini ifoda etuvchi fuqarolik vakolati bilan bog'liqdir" [3:3].

O'zbekiston Respublikasining milliy xavfsizligini ta'minlash tizimi yagona davlat siyosatini tayyorlash, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, harbiy, axborot, ekologik, ilmiy, madaniy va ma'naviy, shuningdek, boshqa sohalarda milliy manfaatlarni himoya qilish jarayonini samarali amalga oshirish uchun shart-sharoit yaratadi. Ushbu kuchlar va davlat organlari milliy xavfsizlikni ta'minlash uchun javobgardir.

O'zbekiston Respublikasining milliy xavfsizligini ta'minlash tizimi maqsadlari:

– xavfsizligini ta'minlash – inson har tomonlama kamol topishi, inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish sohasida umumdavlat tadbirlarini amalga oshirish uchun qulay shart-sharoitlar mavjudligi;

- jamiyat xavfsizligi - O'zbekiston xalqining hayotiy manfaatlari va ehtiyojlarini, shuningdek, ijtimoiy qadriyatlar tizimini tahdid va tahdidlardan himoya qilish;

- davlat xavfsizligi - O'zbekiston Respublikasining mustaqilligi, suvereniteti, hududiy yaxlitligi, konstitutsiyaviy tuzilishi va boshqa hayotiy manfaatlarini tahdidlardan himoya qilish.

O'zbekiston Respublikasining milliy xavfsizligini ta'minlash tizimining asosiy vazifalari - milliy xavfsizlikka tahdidlarni aniqlash, tahlil qilish va bashorat qilish; ushbu tahdidlarning oldini olish va oldini olish bo'yicha chora-tadbirlarni tayyorlash va amalga oshirish; milliy xavfsizlikni ta'minlovchi kuchlar va vositalarni shakllantirish va tayyorlash; davlat xavfsizligiga bevosita tahdid va urinishlar yuzaga kelgan taqdirda barcha kuch va vositalarni safarbar etish, tegishli chora-tadbirlar kompleksini amalga oshirish, vaziyatning yuzaga kelishi mumkin bo'lgan oqibatlarini mahalliyashtirish va bartaraf etish; mamlakatning xalqaro majburiyatlariga muvofiq umumiy va mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlashda ishtirok etish.

Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020-yil 20-yanvarda bo'lib o'tgan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Senatining birinchi majlisidagi nutqida ham bu dolzarb masalaga quyidagicha munosabat bildirgan edi. "Yaqin Sharqdagi voqealar bizga ta'sir qilmaydi, deb o'ylaysizlarmi? Shamoli yetib kelyapti, shamoli!

Chegaralarimiz atrofida xavf ortib boryapti. Afg'onistondan bizga yaqin chegaralarni tozalab berishni so'radik. Ular ham o'zaro hamkorlik shartnomalari yuzasidan qandaydir harbiy operatsiyalar qilganday bo'lishdi, ammo bu bilan xavfsizlik ta'minlanib qolmaydi. Biz o'zimiz xavfsizlikni ta'minlashimiz kerak. Biz yer tagida ilon qimirlasa bilamiz. Xavf yo'q emas, vaziyat murakkabligini yaxshi tushunib turibmiz" [4:4].

O'zbekiston Respublikasining milliy xavfsizligini ta'minlash tizimining huquqiy asosini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (1995), "Milliy xavfsizlik to'g'risida" (2004), "Razvedka va kontrrazvedka to'g'risida" (2004), "Mudofaa to'g'risidagi", "Mudofaa doktrinasi" va boshqalar tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida milliy xavfsizlikni ta'minlashning quyidagi asosiy tamoyillari belgilangan:

- O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya qilish;
- milliy xavfsizlikni yagona davlat siyosatiga asoslash va uni ta'minlash yo'nalishlarini muvozanatlash va muvofiqlashtirish;
- milliy xavfsizlikni ta'minlovchi organlar o'rtasidagi vakolatlarni aniq belgilash, ularning faoliyatini muvofiqlashtirish va ushbu organlarni tezkorlik bilan o'zaro ma'lumot berish;
- milliy xavfsizlikni ta'minlash bilan bog'liq faoliyatning amalga oshirilishini nazorat qilish;
- xalqaro xavfsizlik tizimlariga integratsiya;
- inson, jamiyat va davlat manfaatlari va ularning o'zaro javobgarligi o'rtasidagi muvozanatni saqlash [5:5].

O'zbekiston Respublikasining milliy manfaatlari va ularning tarmoq tuzilishi milliy xavfsizlik to'g'risidagi qonun hujjatlarida ham o'z ifodasini topgan. Qonun hujjatlariga muvofiq, respublikaning milliy manfaatlari - bu O'zbekiston xalqining asosiy qadriyatlari va maqsadlari, shuningdek, shaxs, jamiyat va jamiyat taraqqiyoti va taraqqiyotini ta'minlaydigan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va boshqa ehtiyojlar majmuidir. Siyosatshunos olim O.Sirojov o'zining tadqiqot ishida ushbu jumlagi berilgan ta'riflarni turli yo'sinda yoritib o'tishga harakat qiladi. "Xavfsizlik" atamasiga

berilgan ta'riflarni umumlashtirish natijalarini ko'rsatar ekan, shuni ko'rsatadiki, aksariyat hollarda ushbu atama "shaxs, jamiyat va davlatning xatarlardan himoyalanganlik holati" sifatida talqin qilinishini keltirib o'tadi [6:6].

Siyosiy sohadagi asosiy milliy manfaatlar davlat mustaqilligi, suvereniteti va hududiy yaxlitligi; konstitutsiyaviy tuzilmani himoya qilish, demokratik, huquqiy, dunyoviy davlat mavjudligi; O'zbekiston xalqining birligini saqlash; fuqarolik jamiyatini shakllantirish, inson va fuqaroning huquq va erkinliklarini ta'minlash; ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni ta'minlash; razvedka, terrorchilik-sabotaj va boshqa buzg'unchilik faoliyatining oldini olish; dunyoda o'zbeklarning birdamligi; xorijda yashayotgan vatandoshlar huquqlarini himoya qilish; O'zbekistonning dunyo xalqlari bilan do'stlik, tinchlik va osoyishtalikda yashashi, teng huquqli sheriklik asosida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvi; O'zbekiston Respublikasining xalqaro dunyoda obro'sini oshirish, iqtisodiy sohadagi asosiy milliy manfaatlar iqtisodiy salohiyatni oshirish; bozor iqtisodiyotini rivojlantirish, uning huquqiy asoslarini takomillashtirish; iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash; iqtisodiyotni rivojlantirish uchun ichki va xorijiy investitsiyalar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish; tabiiy va moddiy resurslarni muhofaza qilish va ulardan samarali foydalanish; mintaqaviy va jahon bozorlarini shakllantirish va faoliyat yuritishda erkin va teng ishtirok etishni ta'minlash va boshqalar shular jumlasidandir.

Ijtimoiy sohadagi asosiy milliy manfaatlar O'zbekiston xalqi genofondini muhofaza qilish, aholining munosib turmush darajasi va jismoniy salomatligini ta'minlash maqsadida sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya tizimining samarali faoliyat yuritishidan iborat.

O'zbekiston Respublikasining harbiy sohadagi asosiy milliy manfaatlari davlatning mudofaa qudratini ta'minlash, Qurolli Kuchlar va boshqa qurolli tuzilmalarni to'ldirish, jangovar va safarbarlik, harbiy-texnikaviy jihozlar bilan ta'minlashdan iborat.

Milliy xavfsizlikka tahdidlar. Milliy xavfsizlikka tahdidlarning ta'rifi, turlari va tasnifi ham mamlakat qonunchiligida berilgan. Shunday qilib, milliy xavfsizlikka tahdidlar - O'zbekiston Respublikasining milliy manfaatlarini amalga oshirishga

to'sqinlik qiladigan yoki tahdid soluvchi shartlar, jarayonlar va omillar. Tahdidlar mavjudligiga qarab potensial va realdir. Manbalariga qarab ular tashqi va ichki tahdidlardan iborat.

Milliy xavfsizlikka potensial va real, ichki va tashqi tahdidlar, asosan, jamiyat hayotining siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, harbiy, axborot, ekologik, ilmiy, madaniy va ma'naviy sohalarida namoyon bo'ladi. Masalan, O'zbekiston Respublikasining milliy xavfsizligiga siyosiy sohadagi asosiy tahdidlar davlat mustaqilligi, suvereniteti, hududiy yaxlitligi va mamlakat konstitutsiyaviy tuzilishiga qarshi fitnalardir; ijtimoiy-siyosiy barqarorlikning buzilishi; inson va fuqaro huquq va erkinliklarining buzilishi, demokratik institutlarga nisbatan ichki va tashqi tazyiqlar; davlat organlarining tashkiliy tuzilmasini buzish, ular faoliyatining izdan chiqishi, mamlakatda boshqaruv darajasini pasaytirish; milliy va diniy munosabatlarning keskinlashuvi, separatizm, etnik, diniy va siyosiy ekstremizmning tarqalishi; jamoat xavfsizligining buzilishi, jinoyatlarning ijtimoiy profilaktikasi samarasizligi, jinoyatchilikning, ayniqsa, uning uyushgan, transmilliy shakllarining kuchayishi; qonun hujjatlarida nazarda tutilmagan qurolli bo'linmalar tuzish, qurolli qo'zg'olon tashkil etish; xorijiy maxsus xizmatlar va boshqa tashkilotlarning, shuningdek, ayrim shaxslarning respublikaga qarshi razvedka, terrorchilik-sabotaj va boshqa buzg'unchilik faoliyati; O'zbekiston Respublikasining ichki ishlariga boshqa davlatlarning aralashuvi va boshqalar [7:7].

Milliy xavfsizlikni ta'minlovchi organlar. Davlat va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari, mansabdor shaxslar, yuridik va jismoniy shaxslar O'zbekiston Respublikasining siyosiy, iqtisodiy, harbiy, ijtimoiy, axborot, ekologik, ilmiy, milliy xavfsizligini ta'minlash maqsadida mamlakat qonunchiligida nazarda tutilgan madaniy, ma'naviy va boshqa sohalaridagi chora-tadbirlarda ishtirok etadilar [8:8].

O'zbekiston Respublikasining milliy xavfsizligini ta'minlovchi kuchlar va davlat organlari o'z vakolatlari doirasida milliy xavfsizlikni ta'minlash bilan bog'liq chora-tadbirlarni rejalashtiradilar va amalga oshiradilar; milliy xavfsizlik tizimini takomillashtirish yuzasidan takliflar kiritadilar; milliy xavfsizlikni ta'minlash sohasidagi qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga rioya etilishini

ta'minlash; milliy xavfsizlikka tahdid soluvchi va milliy manfaatlarga zarar yetkazuvchi faoliyatning oldini olish bo'yicha tegishli choralarni ko'rish [9:9].

O'zbekiston Respublikasi fuqarolari milliy xavfsizlikni ta'minlashda mamlakat qonunchiligiga muvofiq ishtirok etadilar. O'zbekiston Respublikasining milliy manfaatlari hamda ularni saylov, referendum va qonunda belgilangan boshqa demokratik vositalar orqali himoya qilish yo'llari to'g'risida o'z g'oya va takliflarini ifoda etish va amalga oshirish; ixtiyoriy yoki konstitutsiyaviy majburiyatlar shaklida qonun hujjatlariga muvofiq respublikaning milliy xavfsizligini ta'minlash maqsadida davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan tayyorlangan chora-tadbirlarni amalga oshirish; davlat va jamoat institutlarining e'tiborini mamlakat hayotining turli sohalarida namoyon bo'layotgan xavfli vaziyatlarga jalb qilish, davlat xavfsizligini, shuningdek, uning huquq va manfaatlarini barcha qonuniy vositalar bilan himoya qilishga harakat qilish orqali ta'minlanadi.

Milliy xavfsizlikni ta'minlash vositalari va usullari. O'zbekiston Respublikasi o'z milliy xavfsizligini o'z ixtiyorida bo'lgan barcha siyosiy, iqtisodiy, harbiy, huquqiy va boshqa vositalar va usullar bilan bir tomonlama yoki xalqaro shartnomalarga muvofiq ta'minlaydi. L.Tolstoy ta'kidlaganidek, "Armiyaning kuchi uning ma'naviy-ruhiy ko'tarinkiligiga bog'liq [10:10]". Armiyaning kuch-qudrati haqida fikr yuritib A.Suvorov: "Armiya o'z askarlarining soni bilan emas, balki mahorat bilan qudratlidir" [11:11] degan edi.

Milliy xavfsizlikni o'rganishning asosiy nazariyasi milliy xavfsizlik masalalarini mantiqiy boshlang'ich nuqta va asosiy yo'nalish sifatida qabul qiladi va milliy xavfsizlik masalalari milliy xavfsizlik muammolarining oldini olish va hal qilish "jarayonini" hamda milliy xavfsizlik "natijalarini" amalga oshirish uchun asos va kafolatni tashkil etadi. Milliy xavfsizlik masalalari deganda milliy manfaatlar, ayniqsa, asosiy manfaatlar va boshqa asosiy manfaatlar xavf va tahdidlar bilan yuzma-yuz turishini bildiradi. Xulosa qilib aytganda, milliy xavfsizlikni ta'minlash mamlakatimizda xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Kondrashov B.P. Общественная безопасность и административно-правовые средства ее обеспечения. Монография. – М.: ИИТ-М., 1998. – 19 с.
2. Abduraxmanov M. I., Barishpoles V. A. Основы национальной безопасности России. М., 2003. С. 93.
3. Qodirov A. An'anaviy jamiyat va uni modernizatsiyalashtirish strategiyasi.-T.: TDYuI, 2006. – 74-75 b.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlis Senatining birinchi majlisidagi nutqi. <https://president.uz/uz/lists/view/3304>.
5. Samarov R. Xavfsizlikning metodologik asoslari (monografiya). – Toshkent: Akademiya, 2010. – 256 b.; Raxmanov A.R. Проблемы безопасности. Монография. – Т.: Akademiya, 2009. – 207 s.; G'afurov S.M. Xavfsizlik strategiyasi: Markaziy Osiyo respublikalari va Fors ko'rfazi arab davlatlari amaliyoti. – T., 2007. – 156 b.; <https://lex.uz/docs/1028203>

MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLARNI TASHKIL ETISH: MUAMMO VA YECHIMLAR

Feruza Mustafoyeva Xurshid qizi

O'zbekiston Milliy Universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yangi O'zbekistonda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, ularni tashkil etishdagi muammolar va yechimlar haqida fikrlar, mulohazalar va takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, ma'rifat, madaniyat, Yangi O'zbekiston, OAV, "Muzeylar haftaligi", interaktiv uslub, Navro'z, Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari.

Har bir davlat taraqqiyotga va yuksak rivojlanishga erishish uchun harakat qiladi. Bu taraqqiyotda har bir sohaning o'z o'рни va ahamiyati bor. Ta'lim, sog'liqni saqlash, texnika va boshqa sohalar bu jarayonda asosiy rol o'ynaydi. Shu jumladan, ma'naviy-ma'rifiy soha ham har bir mamlakat rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Chunki ma'naviyatli, ma'rifatga erishgan insonlar o'z vatani taraqqiyoti uchun xizmat qila oladi. Ma'naviyatdan uzoq jamiyatning va davlatning kelajagi zulmatda qoladi. Shuning uchun ham eng avvalo ma'naviy-ma'rifiy sohaga katta e'tibor qaratish lozim. Ma'naviyatli, ma'rifatga oshno inson har tomonlama yetuk, zukko va ilmi inson bo'la oladi. Sababi, qalbida ma'naviyat nuri bo'lgan inson harakatdan to'xtamaydi, barcha ilmlarni o'rganishga, o'zining xalqi, yurti uchun foydali ishlar qilishga urinadi.

Demak, ma'naviy-ma'rifiy ishlar - bu keng ommani ma'naviy va ma'rifiy jihatdan tarbiyalash, ularning umumiy ma'naviy saviyasini yuksaltirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, bo'sh vaqtlarini samarali o'tkazishga ko'mak beruvchi tadbirlar tizimini ifodalovchi tushunchadir. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tushunchasi keng ma'noda o'quv muassasalari, ta'lim-tarbiya maskanlari, klublar, axborot-resurs markazlari, madaniyat va istiroh bog'lari faoliyatini qamrab oladi. Bu ishlarda muzey,

teatr, kinoteatr va boshqa madaniy-ma'rifiy muassasalar OAV, ya'ni gazeta, jurnallar, internet, radio, televideniylar muhim o'rin tutadi. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar jarayonida o'quv va klub muassasalarida an'anaviy shakllar bilan birga mavzuli kechalar, kitobxonlik tanlovlari, har xil uchrashuvlar ham amalga oshiriladi. Ushbu tadbirlarning samaradorligiga erishish uchun har bir yo'nalishga, amalga oshirilayotgan ishlarga jiddiy mas'uliyat bilan qarash kerak.

Bizning davlatimizda ham ma'naviy-ma'rifiy sohaga katta e'tibor qaratiladi. Mustaqillikka erishganimizdan buyon bu yo'nalish davlatimiz siyosatining ustuvor vazifalaridan biri bo'lib kelgan." Ma'naviyat - insonning, xalqning, jamiyatning, davlatning kuch-qudratidir. U yo'q joyda hech qachon baxt-saodat bo'lmaydi",- degan edi Birinchi Prezidentimiz Islom Abdug'aniyevich Karimov. O'zlarining nutqlarida ko'p bora bu haqda alohida to'xtalib o'tganlar. Shuning uchun ham mustaqillikdan so'ng bu sohada jadal islohotlar amalga oshirildi. Jumladan, 1991-yili Alisher Navoiy tavalludining 550-yilligi keng nishonlandi. 1994-yilni hukumat qarori bilan mamlakatimizda Ulug'bek yili, deb e'lon qilinishi, uning 600-yilligini O'zbekistonda va jahon miqyosida, xususan, YuNESKO qarorgohi Parijda keng nishonlanishi ham buyuk allomalar qoldirgan meros umuminsoniy qadriyatga aylanganligining bir nishonasi edi.1996-yil Amir Temur tavalludining 660 yilligi ham keng miqyosda nishonlandi. Mamlakat Prezidenti "1996-yilni Amir Temur yili" deb atash to'g'risida farmon qabul qildi. "Temur tuzuklari" bir necha tilda chop etildi. O'sha davr tarixiy-madaniy yodgorliklari tiklanib, yozma adabiyotlar ilmiy muomalaga kiritildi. Juda qisqa fursatda Toshkentda bobokalonimizning dunyoviy sha'ni va shavkatiga mos keladigan Temuriylar tarixi davlat muzeyi qurildi. Bundan tashqari, yana ko'plab muzeylar qurildi. Xalqimizning azaliy qadriyati, sevimli bayrami hisoblanmish "Navro'z" bayramining xalqimizga qaytib berilishi mamlakat tarixida katta voqea bo'ldi. 1991-yildan boshlab mamlakatda Prezident farmoniga ko'ra, 21-mart – Navro'z umumxalq bayrami sifatida nishonlanadigan bo'ldi. Qadimiy xalq bayrami – Navro'zning tiklanishini respublikamizning butun aholisi mamnuniyat bilan ma'qullab, ko'tarinki ruhda kutib oldi va hozirda ham ardoqli bayram sifatida nishonlamoqda. Navro'z bayrami bilan birgalikda yurtimizda Mehrjon bayrami, sayillar, Mustaqillik bayrami, hayit bayramlari ham keng nishonlanadi. Milliy kino, raqs san'ati, hunarmandchilik, milliy o'yinlar va umuman olganda ma'naviy-ma'rifiy ishlarga oid barcha sohalarida islohotlar qilindi. Bu qilingan ishlar ma'lum darajada o'z samarasini ham berdi, albatta.

Ammo amalga oshirilgan islohotlar bilan bir qatorda kelib chiqqan va kelib chiqayotgan muammolar ham talaygina. Ma'naviyatni yuksaltirish, jamiyat kishilarini ma'rifatga oshno qilib tarbiyalash maqsadida qilingan shuncha ishlardan xalqimiz yetarlicha va unumli foydalana olmaydi. Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2021- yil 1-yanvar holatida O'zbekistondagi muzeylar soni 105tani tashkil

etgan. Ammo fuqarolarning muzeylarga borish ko'rsatkichlari yaxshi emas. 2014-yil Vazirlar Mahkamasining qarori bilan haftaning seshanba va juma kunlari bolalar va ularning ota-onalariga bepul xizmat ko'rsatish, har yili 2–8 sentabr kunlari “Muzeylar haftaligi”ni tashkil etish belgilandi. Shunga qaramay bu ko'rsatkichlar hamon past darajada qolmoqda. Teatrlarga ham ko'pchilik insonlar bormaydi. Ular uchun internetdan xohlagan kinolarini ko'rish, teatr yoki kinoteatrga borib kino ko'rishdan ancha yaxshi. O'quvchilarning tarixga qiziqmasliklari va hech bo'lmaganda Vatanimiz tarixini ham bilmasliklari bu achinarli holat. Chunki tarixni bilmay turib, kelajakni qanday barpo etish mumkin?

Ushbu muammolarning yechimi o'laroq quyidagilarni taklif etgan bo'lardim. Ma'naviy-ma'rifiy sohani rivojlantirish, jamiyat fuqarolarining ma'naviyatini yuksaltirish uchun faqat nazariy bilim bermasdan, amaliyotga ham ko'proq urg'u berish lozim. Men aytgan bo'lardimki, maktabgacha ta'lim muassasalaridagi bolalar, maktab o'quvchilari va oliy ta'limdagi talabalar uchun ham ta'lim jarayoni bilan birgalikda 1 oyda 2 yoki 3 marta muzeylarga, teatrlarga, tarixiy maskanlarga borishni tashkil etish lozim. Bunda, eng avvalo, maktabgacha ta'lim muassasalaridagi bolalarga asosiy e'tiborni qaratish lozim, deb hisoblardim. Sababi bu yoshdagi bolalar o'ta qiziquvchan, tez eslab qoladigan, ilmga chanqoq bo'lishadi. Ularni muzeylarga, tarixiy joylarga olib borish va bolalar anglay oladigan darajada tushuntirish kerak. Shu paytda, hech bo'lmaganda bitta bolaning tarixga qiziqishi uyg'onadi. Bu jarayon muntazam amalga oshirilsa, keyinchalik bolalar ana shunday sayohatlarni kutadigan bo'ladi. Bolalar bilan bevosita ularning ota-onalarini ham jalb qilish kerak. Chunki bugungi kunda farzandlarining istak-xohishlarini bajarmaydigan ota-onalarning o'zi yo'q. Shunday ekan, dam olish kunlarida farzandi bilan muzeylarga, teatrlarga borgan ota-ona ham o'zi uchun kerakli nimadir ola biladi. Shu o'rinda buyuk ajdodimiz Abu Nasr Forobiyning quyidagi fikrlarini keltirish joiz: "Har kimki ilm, hikmatni desa, uni yoshligidan boshlasin, so'zining ustidan chiqsin, yomon ishlardan saqlanadigan bo'lsin, xiyonat, makr va hiylalardan uzoq bo'lsin, diyonatli bo'lsin, ilm va ahli ilmdan mol-dunyosini ayamasin". Bu yerda ilm olishni yoshlikdan boshlashi kerakligiga urg'u berilgan. Shu sababli ham ma'naviy-ma'rifiy ishlarning samaradorligiga erishish uchun asosiy e'tiborni o'sib kelayotgan avlodga qaratish lozim. Ularni ham telefon va internet uyasiga mahkum etmasdan, kitoblar olamiga g'arq etish lozim..

Bugungi kunda mamlakatimizda Yangi O'zbekistonni barpo etishdek ulug' vazifa maqsad qilib qo'yilgan. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar bevosita bu maqsadni amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev o'z nutqlarida: "Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir. Biz Yangi O'zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga

asoslangan kuchli ma'naviyat",- degan edilar. Bu borada Prezidentimizning bir nechta qarorlari ham mavjud. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.07.2017-yildagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida"gi PQ- 3160-son qarori, 03.05.2019-yildagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi"gi PQ- 4307-son qarori, 26.03.2021-yildagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5040-son qarorlari fikrimizning yaqqol isbotidir. Ushbu normativ hujjatlarda ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari etib quyidagilar belgilangan:

-ezgulik va insonparvarlik tamoyiliga asoslangan "Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari" g'oyasini keng targ'ib etish orqali jamiyatda sog'lom dunyoqarash va bunyodkorlikni umummilliy harakatga aylantirish;

-oila, ta'lim tashkilotlari va mahallalarda ma'naviy tarbiyaning uzviyligini ta'minlash;

-targ'ibot-tashviqot va tarbiya yo'nalishidagi ishlarni ilmiy asosda tashkil etish, soha bo'yicha ilmiy va uslubiy tadqiqotlar samaradorligini oshirish, ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini mustahkamlashga qaratilgan doimiy monitoring tizimini joriy qilish;

-aholining Internet jahon axborot tarmog'idan foydalanish madaniyatini oshirish, g'oyaviy va axborot xurujlariga qarshi mafkuraviy immunitetini kuchaytirish;

-madaniyat, adabiyot, kino, teatr, musiqa va san'atning barcha turlari, noshirlik-matbaa mahsulotlari, ommaviy axborot vositalarida ma'naviy-axloqiy mezonlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligiga erishish va boshqalar.

Ushbu fikrlardan xulosa qilib aytganda, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tayyorlash va o'tkazishga yoshlarni keng jalb qilish, shu orqali ularda mas'uliyat hissini uyg'otish lozim. Bu esa amalga oshiriladigan tadbirlarning samaradorligini yanada oshiradi. Bunday tadbirlardan ma'naviy-axloqiy tarbiyada samarali foydalanish lozim. Bunda har bir kishining xususiyatlari, muayyan voqea-hodisaga nisbatan fikri qay darajada shakllanganini alohida hisobga olish kerak. Qolaversa, bunday tadbirlarning samaradorligi ularning milliy, axloqiy qadriyatlarimiz, milliy g'oya va madaniyatimiz, ma'naviy merosimiz bilan uyg'un holda hamda zamonaviy shakllar, interaktiv uslublar asosida tashkil etilishiga ham bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ma'naviy-ma'rifiy ishlarining takomillashuvi tarbiyaning asosi. Ma'ruza matnlari. Professor A.Utamuradov.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 26.03.2021-yildagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5040-son qarori.

3. Narzulla Jo'rayev, Akbar Zamonov. O'rta ta'lim maktablarining 11-sinf o'quvchilari va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari uchun darslik 1-nashri. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent–2018
4. Karimov I. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. - T.: Ma'naviyat, 2008
5. Lex.uz
6. Qalampir.uz
7. Aniq.uz
8. zyouz.com

MUNDARIJA

№	Muallif, maqola mavzusi	
1	Soʻz boshi. Minhojiddin Hojimatov	3-4
2	Milliy maʼnaviyat tarixini yaratishning konseptual asoslari. Abduhalil Mavrulov	5-12
3	Yangi davr maʼrifati . Olimjon Davlatov	12-17
4	Liberallashayotgan iqtisodiyot va maʼnaviy qadriyatlar transformatsiyasi. Muhammadjon Quronov	17-21
5	“Maʼnaviyatshunoslik” fanining dolzarb masalalari. Qiyomiddin Nazarov	21-28
6	Maʼnaviyat va mafkura: jamiyatdagi oʻrni va vazifasi. Sultonmurod Olim,	28-41
7	Barkamol shaxsning maʼnaviy mezonlari. Azamat Muxtarov	41-51
8	Ijtimoiy fanlar tizimida maʼnaviyatshunoslik fanining oʻrni. A.Norboyev	51-55
9	Maʼnaviyat sohasiga oid tadqiqotlar va targʻibot ishlarini uygʻunlashtirish masalalari. Shavkat Toʻrayev	55-59
10	Maʼnaviyat sohasiga oid darslikarning ilmiy ekspertizasi. Boʻri Qodirov	59-64
11	Ommaviy madaniyat transformatsiyasi jarayonlarining yoshlar maʼnaviy ongiga taʼsiri. Shuhrat Gʻoyibnazarov	64-69
12	Globalashuv sharoitida missionerlikning ijtimoiy-siyosiy munosabatlarga taʼsiri. Mansur Musayev	69-74
13	Davlat va jamiyat boshqaruvida yoshlarga oid siyosatning institusional kategoriyalari. Sarvarjon Gʻafurov	75-81
14	Axborotlashgan jamiyatda vujudga kelayotgan maʼnaviy tahdidlar. Ilhom Suvanov	81-87
15	Yangi oʻzbekistonda maʼnaviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlashda mahalla institutining oʻrni. Shahlo Ahrorova	87-91
16	Gʻoyaviy birdamlik fazilatlarini rivojlantirishning maʼnaviy – maʼrifiy asoslari.	92-97

	Samat To'rayev	
17	Kadrlarda ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirish omillari. Otabek Bazarov	97-100
18	Ma'naviyatshunoslik va uning kategoriyalar tizimi. Sobirjon Ismoilov Dehqonova Saida Keldiboevna	101-104
19	Zamonaviy yoshlar kelajagini belgilashda to'g'ri ta'lim tarbiyaning ahamiyati. Yarash G'afforov	104-109
20	Ona tabiat sofligiga erishishda ekologik ong va ma'naviyat bilan yondashish ibn sino ta'limotida. Jumanazar Madiyev, Eshboy Hasanov, Shaxnoza Pardayeva	109-115
21	Ma'naviy ehtiyojlarni qondirishning ayrim masalalari. Munisa Mavrulova	116-121
22	Giyohvandga chalinganning begonasi bo'lmas yoxud rahmingni va qahringni keltiruvchi illat. Almurod Sobirov	121-124
23	Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishda ma'naviy tiklanishning o'rni Tohir Qurbonov	125-129
24	Oliy ta'lim tizimida ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishning dolzarb vazifalari Kamil Avazov	130-134
25	Milliy o'zlikni anglash va barkamol avlod tarbiyasida Sohibqiron Amir Temur shaxsining o'rni. Komiljon Sultonov	135-139
26	Yangi o'zbekiston: ma'naviy-mafkuraviy islohotlar. Fayzullayev Ilxom	139-145
27	Yoshlar orasida kitobxonlikni ommalashtirish - ijtimoiy axloqni shakllantirish yo'lidagi muhim vazifa. Avazbek Shermatov	145-149
28	O'zbekistonda ma'naviy muhitni sog'lomlashtirishning istiqboldagi vazifalari. Munira Kaxarova,	149-154
29	O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida yoshlar ma'naviy qiyofasi qanday bo'lishi kerak? Kimyoxon Kamolova	154-158
30	Virtuallashuv sharoitida yoshlar ma'naviy dunyoqarashi metamarfozasini oldini olish zarurati. Alisher Madraximov	158-164
31	Yangi O'zbekiston ma'naviy taraqqiyotining huquqiy asoslari. Murot Allanazarov	164-167

32	<i>Yoshlar ma'naviyatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar.</i> Sirojbek Sultanov	167-171
33	Osiyo mamlakatlarida yoshlarga oid davlat siyosati va uning istiqbollari. Xudaynazar Kuchkarov	171-176
34	Ma'naviy tahdidbardoshlikni shakllantirishda mafkuraviy profilaktikani kuchaytirishning ijtimoiy asoslari. Nigora Xusanova	176-180
35	Yangi O'zbekiston yoshlarining bilimni rivojlanitirishga qaratilgan innovatsion talqinlar. Sevara Xoshimova	180-184
36	Virtual tahdid – xavfsizlikni ta'minlashning strategik yo'li. Kamoliddin To'rayev	185-189
37	Globalashuv sharoitida ommaviy madaniyat-mafkuraviy kurash instrumenti sifatida. Zoirxo'ja O'lmasxo'jayev	189-194
38	Shaxs shakllanishida ma'naviyat va milliy g'oyaning ijtimoiy ahamiyati. Xurshid Serobov	194-197
39	Inson ma'naviyatining ibtidoiy davrlarda shakllanishi jarayonlari. Nodira Ibrohimova	198-200
40	Adolat – ma'naviyat kategoriyasi sifatida. Saida Dehqonova	200-204
41	Yangi O'zbekistonda milliy va ma'naviy tarbiya: tahlil va tasnif. Rashid Baratov	204-206
42	Maktabgacha ta'lim tizimida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni samaradorligini oshirishning ustuvor jihatlar. Muxammadjon Azimov	207-212
43	Internetning xavfsizlikni ta'minlashdagi potensial imkoniyatlari. Oybek Isroilov	212-217
44	Milliy ma'naviyatimizning takomil yo'llari, asosiy qadriyatlari, shakllanish tarixi. Sherzod Karimov,	217-222
45	Yangi o'zbekistonda bolalarda axborot immunitetini oshirish sohasidagi amalga oshirilayotgan islohotlar. Dilafruz Karimova	222-224
46	Yaqin Sharq davlatlarida siyosiy-ijtimoiy jarayonlar va yoshlar masalalari. Ahadjon Jo'rayev	224-230

47	Madaniyatlar qorishuvining jamiyat ma'naviy hayotiga ta'siri. Gulbahor Mirazimova	230-234
48	Imom Abu Mansur Moturidiy ma'naviy merosining tadqiqi – dunyo olimlari nigohida Adashova Maxsuma Maxmudboyevna	234-240
49	Adolat tamoyillari: yoshlar intellektual salohiyati misolida. Dilshod Ismailov Baxriddinovich	240-244
50	Sifatli ta'lim va axborot makonini boshqarish – davr talabi. Fozil Sultonov, Farhod Hojiyev	245-248
51	Internet texnologiyalarini rivojlantirishdagi strategik yo'nalishlar. Roxila Raxmonova	248-252
52	Ichki ishlar organlarida ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishning dolzarb vazifalari. Avazbek Inomov	252-256
53	Yoshlar ongida harbiy-vatanparvarlik tuyg'usini kuchaytirish – ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida. Mahkamova Dilfuza	256-260
54	O'zbekistonda chegara qo'shinlari shaxsiy tarkibini vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda matbuotning roli. Razzoq Shaymardanov	260-269
55	Destruktiv va totalitar sektalar tahdidiga qarshi kurashning ma'naviy – mafkuraviy masalalari. Umid Kuranov	269-274
56	“O'zbekistonda yoshlar tomonidan huquqbuzarlik va jinoyat sodir etilishini oldini olishda ma'naviy tarbiyaning o'rni”. Abbos Abdilxamedov	274-279
57	Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning ma'naviy-ma'rifiy omillari. Xolbekov Berdimurod	279-283
58	Yoshlarda hayotiy maqsadlarni shakllantirish masalasining ma'naviy tarbiya jarayonidagi o'rni Nosirova Dildora Tursunbayevna	283-286
59	Yangi O'zbekiston sharoitida mustaqil fikrlovchi talaba-yoshlarni shakllantirish masalalari Sharipov Dilshod Baxshilloevich	287-291
60	Ta'limda pedagogik imkoniyatlar va axborot texnologiyalari integrasiyasini ta'minlash Dilmurod Karimovich Yaxyayev	291-295
61	Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni takomillashtirish – davr ehtiyoji Davlatova Shoir Shodavlatovna	296-300
62	Inson kamolotida ma'naviy tarbiya mezonlari	300-304

	Jo'raqulova Dilafruz Obloqulovna	
63	Ma'naviy salohiyat mezonlari va ularning ijtimoiy taraqqiyotdagi roli Jabborova Saodat Sattorovna	304-307
64	Globallashuv sharoitida yoshlarning innovatsion tafakkurini shakllantirish jarayonining mazmuni Rajabov Sardor Erkinovich	307-310
65	Ma'naviyatni internet makoniga ta'siri Ahmedova Zebo Normurod qizi	311-315
66	Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishning bugungi kundagi dolzarb ahamiyati Xusanova Dilnoza Alimqul qizi	315-318
67	Badiiy tahlilda o'ziga xoslikka xolisona yondashuv mezonlari – adabiyot olamining muvaffaqiyatli jihatlari. Safar Allayorov	318-324
68	O'zbekistonda xorijiy tillarni o'rgatishdagi ma'naviy-marifiy islohotlar Akbarova Umida Artikovna	324-329
69	Huquqni muhofaza qilish xodimlari ma'naviy bilimlarini oshirish jamiyat rivojining asosiy omili Mahbuba Xaliyarova Sottorovna	329-334
70	O'zbekiston respublikasi milliy xavfsizligini ta'minlashning ma'naviy -mafkuraviy omillari Paluaniyazov Bayram Yesemuratovich	335-341
71	Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish: muammo va yechimlar Feruza Mustafoyeva Xurshid qizi	341-345